ΣΩΤΗΡΗ ΠΑΤΑΤΖΗ

ΙΩΑΝΝΗΣ ΣΟΦΙΑΝΟΠΟΥΛΟΣ

ΕΝΑΣ ΕΠΑΝΑΣΤΑΤΗΣ ΧΩΡΙΣ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗ

ΠΡΟΛΟΓΟΣ
ΚΑΘΗΓΗΤΟΥ
ΑΓΓ. ΑΓΓΕΛΟΠΟΥΛΟΥ

ΑΘΗΝΑΙ

ΙΩΑΝΝΗΣ
ΣΟΦΙΑΝΟΠΟΥΛΟΣ

ΣΩΤΗΡΗ ΠΑΤΑΤΖΗ

ΙΩΑΝΝΗΣ ΣΟΦΙΑΝΟΠΟΥΛΟΣ

ΕΝΑΣ ΕΠΑΝΑΣΤΑΤΗΣ ΧΩΡΙΣ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗ

ΠΡΟΛΟΓΟΣ
ΚΑΘΗΓΗΤΟΥ
ΑΓΓ. ΑΓΓΕΛΟΠΟΥΛΟΥ

ΑΘΗΝΑ 1961

Π Ρ Ο Λ Ο Γ Ο Σ

Ὁ Ἰωάννης Σοφιανόπουλος ἀνήκει στὶς μεγάλες, φωτεινὲς καὶ πρωτοποριακὲς προσωπικότητες ποὺ ἡ πολύμορφη δράση τους ἀναταράζει τὶς ὑπάρχουσες καταστάσεις, προβάλλει νέα προβλήματα, διαγράφει καινούργιους προσανατολισμοὺς καὶ οἱ ἰδέες τους βρίσκουν, μὲ τὴν πάροδο τοῦ χρόνου, περισσότερη κατανόηση καὶ περισσότερη δικαίωση.

Πράγματι, ἂν καὶ συμπληρώθηκαν δέκα χρόνια ἀπὸ τὸ θάνατο τοῦ μεγάλου αὐτοῦ Ἕλληνος πολιτικοῦ, ἡ ἀπήχηση ἀπὸ τὰ διδάγματά του γίνεται κάθε μέρα καὶ πιὸ ἔντονη καὶ φαίνεται πιὸ ἀληθινή, ὥστε νὰ νομίζη κανείς, πὼς ὁ Σοφιανόπουλος, ὁ ὀξυδερκὴς αὐτὸς πολιτικός, ζῇ ἀκόμη μαζί μας, βρίσκεται γύρω μας καὶ πὼς θἄρθη ξανὰ ἀπόψε νὰ συνεχίση τὴ συναρπαστική του ὁμιλία, ποὺ κρατοῦσε ἀδιάκοπο τὸ ἐνδιαφέρον τῆς συντροφιᾶς ὣς τὶς πρωϊνὲς ὧρες.

Ἀλήθεια, ποιὸς δὲν θυμᾶται, ἀπ' ὅλους ἐκείνους ποὺ τὸν γνώρισαν καὶ τὸν εἶχαν περισσότερο πλησιάσει, τὸ χάρισμα, τὴ ζωντάνια, τὴ φρεσκάδα καὶ τὴ γλαφυρότητα τοῦ λόγου του, ποὺ ἦταν ταὐτόχρονα λόγος μεστὸς ἀπὸ περιεχόμενο καὶ ἀπὸ νοήματα. Ὅταν ἐκεῖνος μιλοῦσε, οἱ ἄλλοι σιωποῦσαν. Συνήθιζε πάντα νὰ δημιουργῇ ἀκροατήριο καὶ τὸν πρόσεχαν καὶ τὸν συνεβουλεύοντο καὶ ἐκεῖνοι ἀκόμη ποὺ δὲν συμφωνοῦσαν μὲ τὶς ἰδέες του.

Πνεῦμα εὐρὺ καὶ φιλοσοφημένο, ρωμαλέο καὶ σπινθηροβόλο, ἀνήσυχο καὶ ἐξελικτικό, πλούσιο σὲ ἱστορικὲς καὶ γεωπολιτικὲς γνώσεις, ὁ Σοφιανόπουλος ζωντάνευε καὶ ἀναμόχλευε διαρκῶς τὰ θέματα. Πρόβαλλε ἰδέες, ποὺ τὶς ἀντλοῦσε ἀπὸ τὴ ζωντανὴ πραγματικότητα. Ἔθετε τὰ προβλήματα μὲ θάρρος καὶ

μὲ ρεαλισμὸ καὶ ἔδινε λύσεις, λύσεις δικές του, λύσεις πρωτοπόρες, μὰ λύσεις λογικὲς καὶ πειστικές.

Ἔβλεπε μακρυὰ καὶ ἄνοιγε νέους ὁρίζοντες. Ξέφευγε ἀπὸ τὰ στενὰ ἐθνικὰ σύνορα, γιὰ νὰ κινηθῆ στοὺς εὐρυτέρους διεθνεῖς χώρους καὶ τότε γινόταν ὁ φορέας καὶ ὁ ἑρμηνευτὴς τῶν ρευμάτων καὶ τῶν μηνυμάτων τῆς ἐποχῆς του. Χάραζε μὲ ἄνεση τὶς μεγάλες γραμμὲς στὴν πορεία τοῦ χρόνου. Γινόταν ὁ δραματιστὴς ἑνὸς μελλοντικοῦ ρεαλισμοῦ καὶ ἔδινε συχνὰ στὰ λόγια του προφητικὴ διατύπωση.

Θυμοῦμαι σὰν νἄταν ἀκόμη χθές, τὰ ὅσα μᾶς ἔλεγε ἕνα βράδυ στὴν Ἀντίπολη τῆς Γαλλίας, στὸ σπίτι ἑνὸς μεγάλου Ἕλληνα, ποὺ δόξασε καὶ θὰ δοξάζη γιὰ πάντα μὲ τὰ ἔργα του τὸ ἑλληνικὸν ὄνομα, ποὺ κι᾽ ἐκεῖνος ἔφυγε καὶ πέθανε πικραμένος στὸ ἐξωτερικό, τοῦ Νίκου Καζαντζάκη. Ἦταν τὸ καλοκαίρι τοῦ 1948. Στὴν Ἑλλάδα συνεχιζόταν ὁ ἀνταρτοπόλεμος καὶ ὁ διεθνὴς ὁρίζοντας σκεπαζόταν κάθε μέρα καὶ περισσότερο μὲ σύννεφα ἀπαισιόδοξης προοπτικῆς γιὰ μιὰ διεθνῆ συνεννόηση. Ὁ Σοφιανόπουλος, ἀφοῦ μᾶς ἀνέλυσε τὶς τελευταῖες ἐξελίξεις στὴ διεθνῆ κατάσταση, προχώρησε στὴ διατύπωση τῶν δικῶν του ἀπόψεων, μὲ τὸ δικό του ὅπως πάντα τρόπο, δίχως νὰ ἐπηρεάζεται ἀπὸ τὰ δύσκολα προβλήματα τῆς ἐποχῆς ἐκείνης:

«Δὲν πρέπει πρὸ παντὸς νὰ ξεχνοῦμε, μᾶς τόνιζε, πὼς ζοῦμε σὲ μιὰ μεταβατικὴ περίοδο, ποὺ θὰ εἶναι περίοδος μακρὰ καὶ ἔντονη σὲ γεγονότα καὶ σ᾽ ἐξελίξεις.Θὰ περάσουμε ἀκόμα ἀπὸ ἀρκετὰ ἀνεβοκατεβάσματα στὴ διεθνῆ πολιτική, ἀνάμεσα σὲ φάσεις ὑφέσεως καὶ ἐντάσεως, μὰ τελικὰ θὰ μποῦμε δίχως πολέμους καὶ δίχως μεγάλες συγκρούσεις, στὴ μεγάλη Λεωφόρο τῆς πραγματικῆς εἰρήνης, ὅπου ὅλα τὰ ἔθνη θὰ βροῦν τὸν τρόπο νὰ συνυπάρξουν καὶ θὰ συνεργάζωνται τότε μέσα σ᾽ ἕνα κλίμα, ποὺ θὰ τὸ χαρακτηρίζη ἡ ἀμοιβαία κατανόηση καὶ ὅπου τὴ σημερινὴ δυσπιστία θ᾽ ἀντικαταστήση ἡ ἐμπιστοσύνη, τὸν δὲ ὀξὺν ἀνταγωνισμό, ἡ εὐγενὴς ἅμιλλα».

Σταμάτησε γιὰ λίγο σὰν νἄθελε νὰ κοντρολάρη ἀκόμη μιὰ φορὰ τὶς σκέψεις του, καὶ πρόσθεσε ἀργὰ μὲ τρόπο ὅμως ποὔθελε νὰ δώση μεγαλύτερη βαρύτητα καὶ πειστικότητα στὰ λόγια του:

«Όσο καὶ ἂν σᾶς φαίνεται σήμερα περίεργο, πιστεύω ἀπόλυτα πὼς τελικὰ τὰ δύο μεγάλα μπλόκ, ποὺ στέκονται σήμερα ἀντιμέτωπα ἕτοιμα νὰ συγκρουσθοῦν, θὰ ἀναγκασθοῦν ὑπὸ τὴν πίεση τῶν πραγμάτων νὰ πλησιάση τὸ ἕνα πρὸς τὸ ἄλλο καὶ νὰ ἑνωθοῦν μιὰ μέρα σ' ἕνα ὁμοσπονδιακὸ σύστημα 'ἀνθρωπίνου σοσιαλισμοῦ', ποὺ θὰ ἔχη ὡς κέντρο καὶ ὡς σκοπὸ τὸν ἄνθρωπο...»

Καὶ τὸ πρόσωπό του ἐκείνη τὴ στιγμὴ πῆρε μιὰ λαμπερὴ καὶ χαρούμενη ἔκφραση, γιατὶ ἔδινε ἔτσι μιὰ ἐξωτερίκευση στὸ δικό του «πιστεύω» στὸ δικό του βίωμα. Γιατὶ ὁ Σοφιανόπουλος, ποὺ ἦταν ὁ δραματιστὴς μιᾶς καλλίτερης αὔριον, ἦταν πρὸ παντὸς εἰρηνικὸς ἐπαναστάτης. Ἦταν ἐχθρὸς τῶν προνομίων καὶ τῆς κοινωνικῆς ἀνισότητας, ἀλλὰ ταυτόχρονα καὶ ἐχθρὸς τῆς βίας. Ἤθελε ριζικὲς ἀλλαγὲς στὴν οἰκονομικὴ καὶ κοινωνικὴ διάρθρωση τοῦ ἀστικοῦ καθεστῶτος, ἀλλὰ μὲ δημοκρατικὰ μέσα, ποὺ θὰ ἐξασφάλιζαν στὸν ἄνθρωπο τὰ βασικά του δικαιώματα, ἀλλὰ καὶ τὶς βασικές του ἐλευθερίες. Πίστευε στὴν πραγματικὴ Κοινωνικὴ Δημοκρατία.

Εἶχε συλλάβει καὶ τοποθετήσει ἀπὸ πολὺ ἐνωρὶς τὸ ἑλληνικὸ πρόβλημα μέσα σὲ οἰκονομικὰ καὶ γεωπολιτικὰ πλαίσια. Ἂν καὶ ἦταν ἀπὸ ἰδιοσυγκρασία «δυτικός», ὅμως ὁ γεωπολιτικὸς ὄγκος τῆς Εὐρασίας καὶ εἰδικώτερον τῆς Κεντρικῆς καὶ Νοτιοανατολικῆς Εὐρώπης τὸν ἐπηρέαζε καὶ τὸν εἵλκυε, τὸ δὲ ἀνήσυχο καὶ ἐρευνητικό του πνεῦμα ἐνωρὶς ἐπεζήτησε, μὲ ἀλλεπάλληλα ταξίδια καὶ μελέτες, νὰ διερευνήση τὴν οἰκονομικὴ καὶ κοινωνιολογικὴ διάρθρωση τῆς περιοχῆς αὐτῆς. Εἶναι ἀπὸ τοὺς πρώτους ποὺ ἐπισκέφθηκαν τὴ Σοβιετικὴ Ἕνωση γιὰ νὰ μελετήση τὸ νέο αὐτὸ κοινωνικοοικονομικὸ πείραμα. Εἶδε ἐπίσης καὶ μελέτησε ἀπὸ κοντὰ τὶς Βαλκανικὲς Χῶρες.

Κέντρο καὶ κίνητρο σ' ὅλα αὐτὰ τὰ ταξίδια καὶ σὲ ὅλες αὐτὲς τὶς μελέτες ἦταν ἡ Ἑλλάδα, ποὺ ἀγαποῦσε καὶ λάτρευε. Τὰ ἐσωτερικά της προβλήματα τὰ ἀντιμετώπιζε μὲ εἰρηνιστικὸ ρεαλιστικὸ πνεῦμα. Ἔκανε τὸ πᾶν γιὰ νὰ ἐπιτύχη τὴ συμφιλίωση μετὰ τὰ Δεκεμβριανά. Ὑπῆρξε ὁ πρωτεργάτης τῆς Βάρκιζας. Ἔβλεπε πὼς μόνο μὲ τὴν ἐσωτερικὴ εἰρήνευση μποροῦσε νὰ γίνη ἡ ανα-

συγκρότηση τῆς Χώρας καὶ ἡ γρήγορη ἀξιοποίηση τῆς οἰκονομίας της. Καὶ τώρα πονοῦσε καὶ θρηνοῦσε γιὰ τὸ ἐσωτερικὸ αἱματοκύλισμα. Σὰν δυνατὴ ὅμως προσωπικότητα ποὺ ἦταν, ξέφευγε εὔκολα ἀπὸ τὰ δεινὰ τῆς στιγμῆς, καὶ συχνὰ ἄφηνε ἐλεύθερη τὴ φαντασία του σὲ ἀναδρομικὲς ἐπισκοπήσεις καὶ σὲ αἰσιόδοξες προοπτικὲς πάνω στὸ ρόλο τῆς ἑλληνικῆς φυλῆς.

Ἔτσι καὶ τὸ βράδυ ἐκεῖνο, ἔπειτα ἀπὸ τὰ διεθνῆ, ἦλθε σ' ἕνα ἀπὸ τὰ ἀγαπημένα του θέματα καὶ μᾶς μίλησε μὲ πάθος καὶ γιὰ τὴν Ἀρχαία καὶ γιὰ τὴν σημερινὴ Ἑλλάδα. Οἱ ἀνταύγειες τοῦ αὐγουστιάτικου μεσογειακοῦ φεγγαριοῦ πάνω στὰ ἀρχαῖα τείχη τῆς Ἀντίπολης, ποὺ πρόβαλαν ἐμπρός μας καὶ ποὺ ἀπεικόνιζαν μιὰ ἀπὸ τὶς ἑστίες τοῦ ἀρχαίου ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ, ἔδινε τὴν εὐκαιρία στὸν Σοφιανόπουλο νὰ παρουσιάση ἕναν πλοῦτο ἀπὸ συνθετικὲς ἱστορικὲς γνώσεις καὶ νὰ ἐξάρη ἀκόμα μιὰ φορὰ τὴ δημιουργικὴ συμβολὴ ποὺ εἶχε τὸ ἑλληνικὸ στοιχεῖο μέσα στὴ διαδρομὴ τῶν αἰώνων.

«...Ναί ἡ Ἑλλάδα, ἡ Ἑλλάδα αὐτὴ ποὺ πάντα μεγαλούργησε —καὶ σπινθηροβολοῦσαν τὰ μικρά, μὰ διαπεραστικὰ μάτια του, ὅταν πρόφερε τὶς λέξεις αὐτές—... ναὶ ἡ Ἑλλάδα—ἔλεγε καὶ ξανάλεγε —ποὺ εἶναι ἡ μητέρα τῆς σημερινῆς ἐπιστήμης καὶ ἡ κοιτίδα τοῦ εὐρωπαϊκοῦ πολιτισμοῦ, μπορεῖ νὰ διαδραματίση καὶ πάλι στὴ σημερινὴ καὶ στὴν αὐριανὴ διεθνῆ κοινωνία ρόλο μεγάλο, ρόλο δημιουργικό, μπορεῖ νὰ συμφιλιώση ἀκόμα τοὺς Μεγάλους καὶ νὰ τοὺς βοηθήση νὰ ἐξομαλύνουν τὶς διαφορές τους. Μὴν ξεχνᾶτε, καὶ δὲν θὰ παύσω νὰ τὸ ἐπαναλαμβάνω — προσέθεσε καὶ ἔδινε στὰ λόγια του αὐτὰ ἰδιαίτερη ἔμφαση — ἡ Ἑλλάδα μπορεῖ νὰ γίνη τὸ 'σημεῖον ζεύξεως' τοῦ ἀνατολικοῦ καὶ τοῦ δυτικοῦ κόσμου. Ἀρκεῖ οἱ Ἕλληνες νὰ ὁμονοήσουν, νὰ σταματήσουν νὰ ἀλληλοεξοντώνωνται καὶ νὰ καταλάβουν τὸν ἱστορικό τους ρόλο... Ἀρκεῖ νὰ ὑπάρξουν οἱ κατάλληλοι ἡγέτες γιὰ νὰ βγάλουν τὸ Λαὸ αὐτό, ποὺ ἔχει τόσα ἀνεκτίμητα προσόντα, ἀπὸ τὴν ὑστερία αὐτὴ τῆς μισαλλοδοξίας καὶ τοῦ ἀλληλοσπαραγμοῦ καὶ νὰ τοῦ διανοίξουν διάπλατα τοὺς μεγάλους καὶ εὐρεῖς ὁρίζοντες, ποὺ καὶ τὸ μεγαλεῖον τοῦ παρελθόντος καὶ οἱ πρόσφατοι ἡρωϊσμοί του καὶ τὸ μέλλον τῆς Χώρας ἐπιτάσσουν...»

Ὕστερα, κοιτάζοντας κατάματα τὴν συντροφιά μας, στὴν

ὁποίαν ἐκτὸς ἀπὸ τὸν Νίκο Καζαντζάκη βρισκόταν καὶ ὁ Θράσος Καστανάκης, μᾶς ἀπηύθυνε, σὰν ἐρώτημα, κάτι ποὺ μέσα του ἦταν μιὰ ἐνδόμυχη καὶ μακρυνὴ ἐλπίδα :

«Γιατί τάχα,—μᾶς λέγει, καὶ στὸ σημεῖο αὐτὸ σηκώθηκε θέλοντας ἔτσι νὰ ὑψώση τὸ ἀνάστημά του καὶ νὰ δώση μεγαλύτερη ἐπιβλητικότητα στὰ λόγια του—γιατὶ τάχα—ἐπανέλαβε—δὲν θὰ μποροῦσε μιὰ μέρα ἡ Ἑλλάδα νὰ γίνη ἀκόμα καὶ ἡ ἕδρα τῶν Ἡνωμένων Ἐθνῶν. Πῶς ὄχι ; Δὲν εἶναι ἡ Ἑλλάδα ποὺ ὠργάνωσε πρώτη τὶς Ἀμφικτυονίες ; Δὲν εἶναι ἡ Ἑλλάδα ποὺ ἔδωσε τὸν σημερινὸ πολιτισμό; Δὲν ἔχει τόσα δικαιώματα γιὰ νὰ διεκδικήση μιὰ τέτοια τιμητικὴ θέση;» Καὶ μὲ τὴ γνωστή του ἐπωδό. «Πῶς ; Πῶς ;» Ὁ Σοφιανόπουλος προχώρησε στὸν ἐξώστη, ἔρριξε ξανὰ μιὰ ματιὰ στὸ βράχο τῆς Ἀντίπολης, ποὺ τώρα μὲ τὴ δύση τοῦ φεγγαριοῦ πρόβαλε ἐπιβλητικὰ καὶ δέσποζε στὴ γωνιὰ αὐτὴ τῆς γαλλικῆς θάλασσας, καὶ σταμάτησε στὸ σημεῖο αὐτὸ τὴν συζήτηση ἢ μᾶλλον τὸν μονόλογο, ὄχι γιατὶ ἦταν πολὺ ἀργὰ—δὲν ὑπῆρχαν ὧρες γιὰ τὸν Σοφιανόπουλο—ἀλλὰ γιατὶ φοβόταν μήπως κανένας βέβηλος ἐρχόταν νὰ ταράξη τὸ ὡραῖο καὶ μακρυνὸ ἐκεῖνο ὅραμα, ποὺ ἡ πίστη του μαζὶ μὲ τὴν ἀγάπη καὶ τὴν φαντασία τοῦ ἑλληνολάτρη, εἶχαν πλάσει γιὰ τὴν αὐριανὴ Ἑλλάδα.

Μέσα στὴν «ἐξομολόγηση» καὶ στὴν «προφητικὴ» αὐτὴ προοπτικὴ τῆς βραδιᾶς ἐκείνης, βρίσκεται ὁλόκληρος ὁ Σοφιανόπουλος. Δονεῖται ὅλο του τὸ εἶναι. Ἐκφράζεται ὅλη του ἡ κοσμοθεωρία. Ὅσοι θὰ διαβάσουν τὴν βιογραφία του, ποὺ ἀκολουθεῖ τὶς εἰσαγωγικὲς αὐτὲς γραμμὲς καὶ ποὺ συνέταξε ἕνας ἀπὸ τοὺς ἀγαπημένους του συνεργάτες, ἰδιαίτερα στὰ τελευταῖα χρόνια τῆς ζωῆς του, ὁ ἐκλεκτὸς λογοτέχνης κ. Σωτ. Πατατζῆς, θὰ ἰδοῦν, τὸ πόσο οἱ κεντρικές του αὐτὲς ἰδέες ἀποτελοῦν τὴ σπονδυλικὴ στήλη τοῦ ὅλου του προγράμματος καὶ στὴν παλαιότερη καὶ στὴ νεώτερη δράση του καὶ στὰ ἐσωτερικὰ καὶ στὰ ἐξωτερικὰ προβλήματα. Θὰ διαπιστώσουν ἀκόμα, πὼς ὁ Σοφιανόπουλος δὲν παρέλειπε εὐκαιρία νὰ τονίζη καὶ νὰ ἐπαναλαμβάνη τὶς ἀπόψεις αὐτές, στὶς ὁποῖες θὰ παραμείνη πιστὸς ὣς τὴν τελευταία στιγμὴ τῆς ζωῆς του. Γιατὶ ὁ Σοφιανόπουλος, ποὺ μαθήτευσε δίπλα στὸν Ἐλευθέριο Βενιζέλο καὶ ὑπῆρξε στὴν ἀρχικὴ περίοδο, στενός του

συνεργάτης, εἶχε ἐγκολπωθῆ τὴ ρήση τοῦ μεγάλου του αὐτοῦ Δασκάλου ὅτι «ὁ ἀληθινὸς Ἡγέτης δὲν γίνεται ποτὲ οὐραγός. Δὲ διευθύνεται, ἀλλὰ διευθύνει».

***

Τὰ χρόνια ποὺ πέρασαν ἀπὸ τὴν ἐποχὴ ἐκείνη, καθὼς καὶ ἀπὸ τὸ θάνατό του, δείχνουν τὸ πόσο οἱ πρωτοπόρες του ἀπόψεις βρίσκουν κάθε μέρα καὶ περισσότερο δικαίωση καὶ τὸ πόσο ὁλοένα καὶ διευρύνεται τὸ Κοινὸ ποὺ ἀρχίζει νὰ τὶς ἀποδέχεται. Πραγματικὰ ὁ χρόνος ποὺ περνάει στερεώνει, κάθε μέρα καὶ περισσότερο, τὴν ἄποψη πὼς ἡ εἰρηνικὴ συνύπαρξη, ποὺ βαθμιαῖα θὰ παύση νὰ εἶναι «στατική» γιὰ νὰ γίνη ἐνεργητικὴ καὶ δημιουργική, ἀποτελεῖ—εἴτε τὸ θέλουμε εἴτε ὄχι—τὴν αὐριανὴ πολιτικὴ ὅλων τῶν ἐθνῶν, διότι διαφορετικὰ δὲν ἀπομένει ἄλλη λύση παρὰ ἡ αὐτοκτονία τῆς ἀνθρώπινης φυλῆς. Καὶ μπροστὰ σὲ μιὰ τέτοια προοπτική, ὁ ρόλος τῶν μικρῶν Κρατῶν γίνεται κάθε μέρα καὶ πιὸ οὐσιαστικὸς καὶ ὁ χρόνος ποὺ περνάει δικαιώνει ἀπόλυτα τὸν Σοφιανόπουλο. Πράγματι, ὡς Πρόεδρος μιᾶς ἀπὸ τὶς σπουδαιότερες Ἐπιτροπὲς γιὰ τὴν Σύνταξη τοῦ Καταστατικοῦ Χάρτη τῶν Ἡνωμένων Ἐθνῶν εἶχε διακηρύξει τότε, στὸν Ἅγιο Φραγκίσκο, ὅτι «οἱ μικρὲς Χῶρες πρέπει νὰ ὑπάρξουν σὰν κυρίαρχες καὶ ἀνεξάρτητες μονάδες τοῦ διεθνοῦς περιβάλλοντος». Πρῶτος εἶχε τότε διατυπώσει τὴν ἄποψη τῆς δημιουργίας μιᾶς «τρίτης καταστάσεως» ἑνὸς «τρίτου κόσμου», ποὺ τὰ τελευταῖα χρόνια πῆρε ἐπιβλητικὴ ὑπόσταση καὶ ποὺ ὁ ρόλος του γίνεται ὁλοένα καὶ πιὸ σημαντικός, γιὰ νὰ γίνη αὔριο ἡ ἀποφασιστικὴ καὶ κυρίαρχη Δύναμη μέσα στὰ Ἡνωμένα Ἔθνη.

Καὶ γιὰ νὰ ὁλοκληρωθῆ ἡ κοσμοθεωρία τοῦ Σοφιανόπουλου δὲν ἀπομένει παρὰ ἡ ἐπαλήθευσή της καὶ ὡς πρὸς τὸ ρόλο ποὺ προώριζε γιὰ τὴν Ἑλλάδα, ρόλο συμφιλιώσεως τῶν Μεγάλων, «σημείου ζεύξεως» τῶν δύο Κόσμων. Μπορεῖ ἄραγε καὶ εἶναι σὲ θέση ἡ Ἑλλάδα νὰ παίξη ἕνα τέτοιο ρόλο; Οἱ σημερινὲς συνθῆκες, διεθνεῖς καὶ ἑλληνικές, ἐπιτρέπουν μιὰ τέτοια προοπτική;

Ἐμεῖς οἱ Ἕλληνες δὲν ἔχομε ἐπίγνωση τοῦ εἰδικοῦ βάρους ποὺ ἔχει στὸ ἐξωτερικὸ ὁ ἑλληνικὸς παράγοντας καὶ ἀγνοοοῦμε

τὸν ρόλο ποὺ ἠμπορεῖ νὰ παίξη μιὰ ἀνεξάρτητη Ἑλλάδα καὶ γιὰ νὰ ἐξυπηρετήση τὰ δικά της συμφέροντα καὶ γιὰ νὰ βοηθήση στὴ ρύθμιση τῶν διεθνῶν σχέσεων. Ἀσφαλῶς ὅμως, ὅλοι ὅσοι ἔτυχαν νὰ κινηθοῦν στὸ ἐξωτερικό, εἴτε ὡς ἐπίσημοι εἴτε ὡς ἀνεπίσημοι ἐκπρόσωποί της, εἶναι σὲ θέση νὰ κρίνουν γιὰ τὴν μεγάλη ἀκτινοβολία ποὺ ἔχει ἡ χώρα μας, ἀκτινοβολία ποὺ συνίσταται ἀπὸ πολλοὺς καὶ ἀστάθμητους παράγοντες. Ἡ δὲ ἀξιοποίηση τῆς ἀκτινοβολίας αὐτῆς ἐξαρτᾶται ἀπὸ ἐμᾶς τοὺς ἴδιους καὶ πρὸ παντὸς ἀπὸ τὴν πολιτικὴ καὶ πνευματικὴ ἡγεσία τοῦ τόπου μας. Δύο χαρακτηριστικὰ περιστατικά, ποὺ θὰ μοῦ ἐπιτραπῆ ν' ἀναφέρω ἐδῶ, μοῦ ἔδωσαν τὴν εὐκαιρία νὰ κρίνω τὸ πόσο δίκιο εἶχε ὁ μεγάλος καὶ διορατικὸς αὐτὸς Ἕλλην πολιτικὸς διατυπώνοντας τὴν ἄποψή του γιὰ τὸν ξεχωριστὸ ρόλο ποὺ ἠμπορεῖ ἡ Ἑλλάδα νὰ διαδραματίση σὲ διεθνῆ κλίμακα.

Πρὶν ἀπὸ πέντε χρόνια—τὸ 1956—βρισκόμουν, μαζὶ μὲ μιὰ ἀνεπίσημη ἑλληνικὴ Ἀποστολή, στὴ Λαϊκὴ Κίνα. Μᾶς εἶχε προσκαλέσει ἡ Κινεζικὴ Κυβέρνηση, ὅπως εἶχε προσκαλέσει καὶ ἀντιπροσωπεῖες ἀπ' ὅλες σχεδὸν τὶς Χῶρες τοῦ Κόσμου, γιὰ νὰ παραστοῦμε στὴν ἐπέτειο τῆς Κινεζικῆς Ἐπαναστάσεως καὶ νὰ μελετήσουμε ἀπὸ κοντὰ τὸ κινεζικὸ πείραμα.

Οἱ ἐπίσημοι καὶ ἀνεπίσημοι Κινέζοι μᾶς δέχθηκαν μὲ ἰδιαίτερες φιλοφρονήσεις, μόνο καὶ μόνο γιατὶ εἴμαστε Ἕλληνες.

«Ἡ Κίνα, ἡ Ἑλλάδα καὶ ἡ Αἴγυπτος—θὰ μᾶς πῆ ὅταν μᾶς δέχθηκε ὁ Κινέζος Πρωθυπουργὸς Τσοὺ-Ἓν-Λάϊ— ἀποτελοῦν τοὺς τρεῖς πιὸ ἀρχαίους πολιτισμοὺς καὶ γι' αὐτὸ πρέπει νὰ διατηροῦν στενὲς σχέσεις μεταξύ τους. Καὶ οἱ τρεῖς αὐτὲς χῶρες, ἐπειδὴ ἔχουν προϊστορία αἰώνων— θὰ μᾶς προσθέση σὲ λίγο— μποροῦν καὶ πρέπει νὰ παίξουν σημαντικὸ ρόλο στὴν ρύθμιση τῶν διεθνῶν σχέσεων». Καὶ εἶναι κρῖμα ποὺ δὲν θελήσαμε, δίχως βασικὴ παρέκκλιση ἀπὸ τὶς συμμαχικές μας ὑποχρεώσεις, νὰ ἀξιοποιήσουμε τὴν ἐποχὴ ἐκείνη μιὰ τόσο φιλικὴ προδιάθεση μιᾶς Χώρας, ποὺ ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὸ κοινωνικό της σύστημα, θὰ εἶχε τεράστια σημασία γιὰ τὴν ἑλληνικὴ οἰκονομία, ἀφοῦ ἡ Χώρα αὐτὴ ἀντιπροσωπεύει ἕνα λαὸ ποὺ ξεπερνάει τὰ 650 ἑκατομμύρια καὶ αὐξάνει κάθε χρόνο κατὰ δύο περίπου Ἑλλάδες!

'Ιδοὺ τώρα καὶ τὸ δεύτερο περιστατικό. Πρὶν ἀπὸ λίγους μῆνες, βρέθηκα μὲ τὴν εὐκαιρία ἑνὸς Διεθνοῦς Συνεδρίου, στὴ Βιέννη. Ἕνας αὐστριακὸς ἐπίσημος, ἀφοῦ μοῦ ἐξήγησε τὰ μεγάλα πλεονεκτήματα ποὺ ἐπέτυχε ἡ Αὐστρία στὸν οἰκονομικὸ καὶ στὸν κοινωνικὸ τομέα χάρις στὴν οὐδετερότητά της καὶ ποὺ συναγωνίζεται τώρα τὴν Ἑλβετία στὸ τομέα τῶν διεθνῶν συναντήσεων— ἦταν τὴν ἐποχὴ ἐκείνη ἡ συνάντηση Κέννεντυ-Κροῦτσεφ — μοῦ ἔθεσε ἕνα ἐρώτημα, ποὺ μ' ἔβαλε σὲ πολλὲς σκέψεις καὶ ποὺ θἄπρεπε νὰ τὸ ἐξετάση καὶ νὰ τὸ ζυγίση ὅπως πρέπει, ἡ πολιτικὴ ἡγεσία τῆς Χώρας μας.

«Γιατὶ δὲν θὰ μποροῦσε καὶ ἡ Ἑλλάδα—μ' ἐρώτησε—νὰ παίξη τὸν ἴδιο ρόλο ποὺ ἔχουν σήμερα ἡ Αὐστρία καὶ ἡ Ἑλβετία καὶ νὰ συμπληρώση ἔτσι τὸ τρίπτυχο μιᾶς ζώνης ποὺ εἶναι τόσο ἀναγκαία γιὰ τὴν κατοχύρωση τῆς διεθνοῦς εἰρήνης; Μὴν ξεχνᾶτε, μοῦ προσέθεσε, πὼς γιὰ Χῶρες ποὺ συνορεύουν μὲ τὶς κομμουνιστικές, ἡ μόνη ἐγγύηση γιὰ τὴν ἀνεξαρτησία τους καὶ ἀκόμα ὁ μόνος τρόπος γιὰ νὰ ἐξουδετερώσουν τοὺς κινδύνους μιᾶς κομμουνιστικῆς διεισδύσεως, ποὺ σὲ Χῶρες ὑποανάπτυκτες ἠμπορεῖ νὰ ὁδηγήση καὶ σὲ πλήρη ἀπορρόφηση, εἶναι μιὰ αὐστηρὴ οὐδετερότητα σὰν τὴν δική μας, ποὺ θὰ τὴν κατωχύρωναν καὶ οἱ δυὸ Μεγάλες Δυνάμεις».

Καὶ ὅταν στὴν πορεία τῆς συζητήσεως, ἀφοῦ μοῦ ἐξηγοῦσε τοὺς λόγους γιὰ τοὺς ὁποίους ἡ Αὐστρία δὲν θὰ μποροῦσε γιὰ τεχνικοὺς λόγους νὰ γίνη ἡ ἕδρα τῶν Ἡνωμένων Ἐθνῶν στὴν περίπτωση ποὺ θ' ἀπεφασίζετο ἡ μεταφορά της ἀπὸ τὴν Ἀμερικὴ στὴν Εὐρώπη—εἶχε γίνει τότε μιὰ σχετικὴ πρόταση—μοῦ ἔθεσε ἕνα ἄλλο ἐρώτημα, ποὺ ὁμολογῶ πὼς τὴ στιγμὴ ἐκείνη μὲ συνεκλόνισε: «Γιατί τάχα—μοῦ προσθέτει—δὲν θὰ μποροῦσε ἡ Ἑλλάδα νὰ γίνη ἡ ἕδρα τῶν Ἡνωμένων Ἐθνῶν;».

Δὲν εἶχε κἂν τελειώσει τὴν φράση του καὶ ἐγὼ εἶχα μπρός μου τὴν ὀπτασία τοῦ Σοφιανόπουλου. Θυμόμουνα τὰ λόγια ποὺ μᾶς εἶχε πῆ στὴν Ἀντίπολη, ποὺ τότε κανεὶς δὲν τὰ πρόσεξε. Καὶ ἐπειδὴ ὁ συνομιλητής μου μ' ἔβλεπε σὲ κάποια περίεργη, φαίνεται, ψυχικὴ κατάσταση, προσπάθησε νὰ δικαιολογηθῆ γιὰ τὴν πρότασή του. Ὅταν τοῦ ἐξήγησα τοὺς λόγους τῆς ταραχῆς μου, συγκινήθηκε. Εὐχαριστήθηκε γιὰ τὴν σύμπτωση αὐτὴ καὶ

ἀφοῦ ἐξέφρασε τὸν θαυμασμό του γιὰ τὴν προφητικὴ αὐτὴ πρόρρηση τοῦ Σοφιανοπούλου ποὺ εἶχε ἄλλοτε γνωρίσει, προσέθεσε: «Ἦταν ὄχι μόνο ἕνας μεγάλος ἕλληνας, ἀλλὰ καὶ μιὰ ἐξέχουσα διεθνὴς φυσιογνωμία».

Πραγματικά, ὁ Σοφιανόπουλος ἦταν «ἐξέχουσα διεθνὴς φυσιογνωμία». Τὰ διεθνῆ προβλήματα τὸν ἀπασχολοῦσαν ἰδιαίτερα. Τὰ ἄρθρα του, οἱ διαλέξεις του, οἱ συνεντεύξεις του μὲ τὸν διεθνῆ τύπον, οἱ ἐπαφὲς καὶ γνωριμίες του μὲ τοὺς διεθνεῖς κύκλους, τὸν εἶχαν τοποθετήσει στὶς λίγες ἐκεῖνες διεθνεῖς προσωπικότητες ποὺ οἱ ἀπόψεις τους εἶχαν εὐρύτερη ἀπήχηση. Ἐκεῖ ὅμως ποὺ διέπρεψε καὶ διεκρίθη ὁ Σοφιανόπουλος, ὡς ἀντιπρόσωπος τῆς Ἑλλάδος, ἦταν στὴν Διάσκεψη στὸν Ἅγιο Φραγκίσκο, ποὺ κατήρτισε τὸν καταστατικὸ χάρτη τῶν Ἡνωμένων Ἐθνῶν. Ἐδῶ ὡς Πρόεδρος μιᾶς ἀπὸ τὶς πλέον σημαντικὲς ἐπιτροπὲς τῆς Διασκέψεως, ἡ ὁποία εἶχε ἀναλάβει τὴν ὀργάνωση τοῦ Συμβουλίου Ἀσφαλείας «ἐπετέλεσεν ἔξοχον ἔργον». Ὁ χαρακτηρισμὸς αὐτὸς ἀνήκει εἰς τὸν τότε Πρόεδρον τῶν Ἡνωμένων Πολιτειῶν κ. Χ. Τροῦμαν.

Τί ἄλλη μεγαλύτερη καὶ τιμητικώτερη ἀναγνώριση τῆς διπλωματικῆς του συμβολῆς στὴν ρύθμιση τῶν διεθνῶν σχέσεων ἠμποροῦσε νὰ ὑπάρξῃ; Καὶ ἡ ἀναγνώριση αὐτὴ ἀποκτᾶ μεγαλύτερη ἀξία γιατὶ ὁ Σοφιανόπουλος προήδρευε τῆς κυριώτερης Ἐπιτροπῆς τῶν Ἡνωμένων Ἐθνῶν ὅπου συνεκρούοντο οἱ ἀντιθέσεις τῶν Μεγάλων Δυνάμεων καὶ ὅπου ἡ ἀντικειμενικότητά του καὶ ἡ δεξιοτεχνία του ἔτυχαν τῆς γενικῆς ἐκτιμήσεως καὶ ἐπιδοκιμασίας. Πράγματι, διηύθυνε τὶς ἐργασίες τῆς Ἐπιτροπῆς αὐτῆς κατὰ τέτοιο τρόπον, ὥστε κατώρθωνε, ὅπως γράφει ὁ τότε Ὑπουργὸς τῶν Ἐξωτερικῶν τῆς Γιουγκοσλαβίας «νὰ ἑλκύῃ τὴν προσοχὴ τῶν ἀντιπροσώπων τῶν Ἡνωμένων Ἐθνῶν μὲ τὴν τετραγωνικήν του σκέψιν καὶ τὴν λαξευμένην ἔκφρασίν του».

Τέλος, δὲν εἶναι καθόλου ὑπερβολὴ νὰ δεχθῇ κανεὶς ὅτι χάρις στὴν προσωπικότητα, στὸ διεθνὲς κῦρος, στὴν λεπτότητα τοῦ διπλωματικοῦ χειρισμοῦ ποὺ ἐπέδειξε στὰ πιὸ δύσκολα διεθνῆ προβλήματα, γίνηκε δυνατὴ ἡ ἀπόδοση στὴν Ἑλλάδα τῶν Δωδε-

κανήσων, τὰ ὁποῖα διαφορετικὰ θὰ ἐξακολουθοῦσαν ἴσως νὰ παραμένουν ἀκόμα μὲ ξένη κηδεμονία καὶ μὲ ἄγνωστο τὸ τέλος ποὺ θὰ ἐπεφυλάσσετο στὰ ἑλληνικὰ αὐτὰ νησιά.

Καὶ ὅμως, ἔπειτα ἀπὸ τὶς καταπληκτικὲς αὐτὲς ἐπιτυχίες ποὺ τίμησαν τὸ ὄνομα τῆς Ἑλλάδος σὲ διεθνῆ κλίμακα καὶ ποὺ ἐξασφάλισαν κατὰ τρόπο ἀναμφισβήτητο τὰ ἐθνικά της συμφέροντα, βρέθηκαν «ἐθνικόφρονες ἕλληνες», ἔστω καὶ ἂν χαρακτηρισθοῦν ὡς «ἔξαλλοι», ποὺ τὸν ἀπεκάλεσαν «προδότη» καὶ τοῦ ὑπέβαλαν ἀκόμη καὶ μήνυση «ἐπὶ προδοσίᾳ τῶν ἑλληνικῶν συμφερόντων». Ὅμως, ὅπως οὔτε οἱ παλαιότερες ἐξορίες καὶ φυλακίσεις, ἔτσι οὔτε καὶ οἱ νέες αὐτὲς συκοφαντίες καὶ πικρίες, δὲν τὸν ἔκαναν νὰ παρεκκλίνῃ ἀπὸ τὸ δρόμο του.

Ὁ Σοφιανόπουλος στάθηκε ἀτάραχος καὶ ἀκλόνητος. Ἰδεολόγος, ἀνιδιοτελής, θετικὸς δραματιστὴς μιᾶς καλλίτερης αὔριον, πατριώτης καὶ λάτρης κάθε ἑλληνικοῦ, κοσμοπολίτης καὶ εἰρηνιστής, ἐγκατέλειψε τὴν ἄνετη ἀστικὴ ζωὴ καὶ ἀφωσιώθηκε ὁλότελα στὴν ἐξυπηρέτηση τοῦ Λαοῦ. Ἤξερε, πὼς ὁ δρόμος ποὺ διάλεξε ἦταν δύσκολος. Ὅμως ἔμεινε πιστός, σταθερός. Ἀγωνίστηκε θαρραλέα γιὰ τὶς ἰδέες του, πίστευε στὴν ὀρθότητά τους καὶ ἦταν βέβαιος πὼς ἡ ἱστορία θὰ τὸν δικαιώσῃ μιὰ μέρα.

Ὁ Σοφιανόπουλος ἔφυγε πρόωρα ἀπὸ τὴ ζωὴ αὐτή, ἀλλὰ ἥσυχος, γιατὶ ἔκανε τὸ καθῆκον του. Τὸ ἔργο του παραμένει καὶ θ' ἀκτινοβολῇ κάθε μέρα καὶ περισσότερο μὲ τὴν πάροδο τοῦ χρόνου καὶ οἱ μεγάλες ὑποθῆκες ποὺ ἄφησε, ἂς γίνουν ὁ φάρος, ποὺ θὰ βοηθήσῃ τὴν Ἑλλάδα νὰ περάσῃ τὶς σημερινὲς συμπληγάδες, γιὰ νὰ μπῇ στὴ μεγάλη Λεωφόρο τῆς προόδου, τῆς εὐημερίας καὶ τῆς εἰρήνης.

Ὀκτώβριος 1961 — *ΑΓΓΕΛΟΣ Θ. ΑΓΓΕΛΟΠΟΥΛΟΣ*

ΣΗΜΕΙΩΣΗ ΤΟΥ ΣΥΓΓΡΑΦΕΑ

Ἡ ἐργασία μου αὐτή, δὲν ἔχει καθαρὰ ἱστορικὸ χαρακτήρα, ὅπως θὰ διαπιστώση ἀμέσως ὁ ἀναγνώστης. Εἶναι πιὸ πολὺ μιὰ κριτικὴ τῶν πολιτικοκοινωνικῶν ἰδεῶν, τῶν ρευμάτων, τῶν γεγονότων καὶ τῶν προσώπων, τῶν ἐσωτερικῶν καὶ ἐξωτερικῶν παραγόντων ποὺ συντελέσανε στὴ διαμόρφωση τῶν σημερινῶν πολιτικῶν, κοινωνικῶν, πνευματικῶν συνθηκῶν τῆς Ἑλλάδας. Νόμισα πὼς αὐτὸς εἶναι ὁ καλύτερος δρόμος ποὺ θὰ μποροῦσε ν' ἀκολουθήση κανεὶς προκειμένου νὰ τοποθετήση μιὰ μορφὴ σὰν τοῦ Ι. Σοφιανόπουλου, μιὰ μορφὴ δηλαδὴ ποὺ δὲν ἐπηρέασε ἀποφασιστικὰ τὴν Ἱστορία τοῦ τόπου μας, εἴτε γιατὶ ἦρθε στὸν κόσμο πολὺ νωρίτερα ἀπ' ὅσο ἔπρεπε εἴτε γιατὶ δὲν τοῦ δόθηκαν οἱ εὐκαιρίες νὰ ὁλοκληρώση τὸ ἔργο του. Ἦτανε ἕνας πολιτικὸς ποὺ ἔμεινε στὴν περιοχὴ τῶν ἰδεῶν καὶ τῶν προθέσεων. Συνεπῶς, αὐτὲς καὶ μόνον ἔχουν σημασία : Οἱ ἰδέες του καὶ οἱ προθέσεις του. Ἡ ἀνάλυσή τους θὰ μᾶς ἐπιτρέψη νὰ τοποθετήσουμε τὸ Σοφιανόπουλο καί, ταυτόχρονα, νὰ ἐκτιμήσουμε τὸ κενὸ ποὺ ἄφησε πίσω του φεύγοντας.

Ν' ἀφήνη ἕνας ἄνθρωπος κενὸ στὴ ζωὴ ἑνὸς ἔθνους ὅταν ἀποχωρῆ ἀπὸ τὸν κόσμο! Ὑπάρχει, τάχα, μεγαλύτερη δικαίωση τῆς ζωῆς καὶ τῆς δράσης του ἀπ' αὐτὸ τὸ πράγμα;

Θέλω ἀκόμα νὰ ὑπογραμμίσω ὅτι τὸ βιβλίο μου αὐτό, εἶναι μαζὶ καὶ ἔργο ἀγάπης. Γνώρισα τὸ Σοφιανόπουλο μόνο στὰ τελευταῖα χρόνια τῆς ζωῆς του, ἀλλὰ δέθηκα στενὰ μαζί του, καὶ σὰν συνεργάτης του στὴν ἐφημερίδα ποὺ ἔβγαζε, τὸν «Δημοκρατικὸ Τύπο», καὶ σὰν προσωπικός του φίλος. Ἔτσι ἡ αἴσθηση τοῦ κενοῦ ποὺ δημιούργησε ἡ ἀπουσία του, παίρνει γιὰ μένα ἀκόμα μεγαλύτερες διαστάσεις — ὅπως καὶ γιὰ ὅλους ἐκείνους ποὺ ἔτυχε νὰ τὸν γνωρίσουν ἀπὸ κοντά.

Μάϊος 1961 — ***ΣΩΤ. ΠΑΤΑΤΖΗΣ***

Ε Ι Σ Α Γ Ω Γ Η

Ι. ΕΣΩΤΕΡΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ

Ἡ Ἐθνικοαπελευθερωτικὴ Ἐπανάσταση τοῦ 1821 εἶχε χαρακτήρα βαθύτατα λαϊκὸ καὶ σκοποὺς ἁπλούς, πρακτικούς, συγκεκριμένους. Ἕνας λαὸς ποὺ καταπιεζότανε πολύπλευρα ἐπὶ αἰῶνες, ξεσηκώθηκε ἀναζητώντας μὲ πάθος τὴν ἐλευθερία του.

Ἀλλὰ ἡ «ἐλευθερία» αὐτή, δὲν εἶχε καθόλου τὸ μυστικιστικὸ σχεδὸν περιεχόμενο ποὺ θὰ τῆς ἔδιναν ἀργότερα οἱ «λόγιοι» καὶ ποὺ ἐξακολουθοῦν ἀκόμα νὰ τῆς δίνουν οἱ μεγαλοϊδεάτες ἱστορικοί. Γιὰ τὸν ἁπλὸ ραγιᾶ, ἤτανε μιὰ ἔννοια ἐπίσης ἁπλή : Ἤθελε νὰ διώξη τὸν Τοῦρκο ἀπ' τὸν τόπο του καὶ νὰ πάρη ἀπ' τὰ χέρια του τὴ γῆ. Οἱ «ἀρχαῖοι ἡμῶν πρόγονοι», τὰ μεγάλα ἐθνικὰ ὄνειρα γιὰ τὴν ἀνασύσταση τῆς βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας, τὰ «πεπρωμένα τῆς φυλῆς» καί, γενικά, ὅλο αὐτὸ τὸ πνεῦμα τοῦ «μεγαλεξανδρισμοῦ» ποὺ νόθευσε ἀργότερα τὸ νόημα τοῦ ἐθνικοαπελευθερωτικοῦ κινήματος, δὲν ὑπῆρξε παρὰ μόνον στὴ φαντασία τῶν ἀγαθῶν «λογίων», ἢ στὴν σκέψη τῶν πονηρῶν πολιτικῶν ποὺ εἶχαν κάθε συμφέρο νὰ παροχετεύσουν σὲ κούφια λόγια τὰ συγκεκριμένα αἰτήματα τοῦ ἐπαναστατημένου λαοῦ.

Οἱ ἐπαναστάσεις εἶναι πάντοτε πεζές. Καμμιὰ κοινωνικὴ ἰδέα, ὁσοδήποτε μεγαλειώδης καὶ ἂν εἶναι, δὲν θὰ μπορέση ποτὲ νὰ ξεσηκώση πλατειὰ στρώματα λαοῦ, ἂν δὲν συνδεθῆ ἄμεσα μὲ ἀπτὲς ἀνάγκες. Κι' ὅσο πιὸ ἐπιτακτικὲς εἶναι οἱ ἀνάγκες, τόσο πιὸ φλογερὴ γίνεται ἡ ἰδέα.

Δὲν ἀρνεῖται βέβαια κανεὶς ὅτι ὑπῆρχε μιὰ κάποια πνευματικὴ κληρονομιὰ ἀπὸ τὰ περασμένα μεγαλεῖα τῆς ἑλληνικῆς φυλῆς, ἀλλὰ αὐτὴ δὲν πέρασε γιὰ τὸ λαὸ στὴν περιοχὴ τοῦ ἐνσυ-

νείδητου χώρου, δὲν μετουσιώθηκε ποτὲ σὲ «ἰδεολογικὸ» κλίμα. Τὸ πολὺ-πολὺ νὰ ἔμεινε στὰ ὅρια τοῦ θρύλου.

Ἡ ἐθνική μας ἐπανάσταση, λοιπόν, δὲν ὑπῆρξε ἕνα κίνημα ἀφαιρεμένα «πατριωτικό», ἀλλὰ συνάρτηση ἐπιτακτικῶν ἀναγκαιοτήτων ἀπὸ τὶς ὁποῖες ἡ κυριώτερη ἤτανε, ἀναμφισβήτητα, ἡ ἐπίλυση τοῦ ἀγροτικοῦ προβλήματος, ἡ δικαιότερη ἀναδιανομὴ τῆς γῆς.

Δὲν νομίζω πὼς ἔχουν δίκιο ἐκεῖνοι ποὺ στέκονται ἰδιαίτερα στὴν ἐπίδραση τῶν ἰδεῶν τοῦ Διαφωτισμοῦ, τῆς Γαλλικῆς Ἐπανάστασης καὶ τῆς ἐθνικιστικῆς, γενικά, ἰδέας ποὺ κυριαρχοῦσε τὴν ἐποχὴ ἐκείνη στὴν Εὐρώπη. Ὅλα αὐτὰ ὑπῆρχαν βέβαια, ἀλλὰ ὁ ρόλος τους στὴν ἑλληνικὴ ἐπανάσταση ἤτανε ἀσήμαντος. Ἡ Γαλλικὴ Ἐπανάσταση εἶναι σαφέστατα ἀστική. Καὶ στὴ χώρα μας ἀστικὴ τάξη δὲν εἶχε ἀκόμα ἀναπτυχθῆ.

«Τὸ εἰκοσιένα, γράφει ὁ Γ. Βαλέτας, κοινωνικά, μ' ὅλες τὶς ἱστορικὲς ἀναλογίες, εἶναι μιὰ ἐξέγερση χωρικῶν μὲ πλατειὰ συμμετοχὴ τῶν ἀστῶν καὶ διανοουμένων ἐνάντια στοὺς φεουδάρχες ὅπως οἱ ἐξεγέρσεις τῶν χωρικῶν στὸ 16ο αἰώνα. Τότε τὸ λαϊκὸ κίνημα πῆρε τὸν χαρακτῆρα θρησκευτικοῦ πολέμου. Στὸ εἰκοσιένα, ἐθνικοαπελευθερωτικοῦ...» *

Γιὰ νὰ κατανοηθῆ πληρέστερα ἡ ὀξύτητα τοῦ ἀγροτικοῦ προβλήματος ποὺ θ' ἀποτελέση τὸ μαγνητικὸ πεδίο ὅλης τῆς ἐσωτερικῆς πολιτικῆς τοῦ Ι. Σοφιανόπουλου, εἶναι ἴσως ἀνάγκη νὰ κάνουμε μιὰ μικρὴ ἀναδρομή.

Ὅπως εἶναι γνωστό, μετὰ τὴν κατάλυση τῆς βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας, ὁλόκληρη ἡ ἑλληνικὴ ἐπικράτεια χωρίστηκε ἀπὸ τοὺς κατακτητὲς σὲ 267 φέουδα ἢ «ζιαμέτια», ὅπως τὰ ἔλεγαν, καθὼς καὶ σὲ πολυάριθμες μικρότερες ὑποδιαιρέσεις, τὰ «τιμάρια», ποὺ δόθηκαν σὰν ἀνταμοιβὴ σὲ Τούρκους ἀξιωματικοὺς κυρίως. Ὅλοι αὐτοὶ εἶχαν βέβαια στὴν κατοχή τους τὴ γῆ, ἀλλὰ ἡ ἐπικαρπία της ἀνῆκε τυπικὰ στὸ Κράτος, ἢ μᾶλλον στὸ προσωπικὸ θησαυροφυλάκιο τοῦ Σουλτάνου. Γι' αὐτὸν τὸ λόγο, ἡ ἰδιόμορφη τουρκικὴ «φεουδαρχία», ἐξελίχθηκε σιγὰ - σιγὰ σὲ μιὰ ἁπλὴ φοροτεχνικὴ κατασκευή: Ὁ Τοῦρκος ἄρχοντας

* *«Τὸ προδομένο Εἰκοσιένα», σελ. 18.*

μιᾶς περιοχῆς, (βοεβόδας ἢ μπέης) ἀγόραζε ὅλους τοὺς φόρους τῆς περιφέρειας καὶ ὕστερα τοὺς ὑπενοίκιαζε σὲ Ἕλληνες προεστοὺς (κοτζαμπάσηδες) πού, μὲ τὴ σειρά τους καὶ αὐτοί, ὑπενοίκιαζαν τὸ μερίδιό τους στοὺς κοινοτικοὺς ἄρχοντες τῆς περιφέρειας.

Δημιουργήθηκε ἔτσι μιὰ ἱεραρχία πού, παρὰ τὴ φοροτεχνική της ὑφή, δὲν ἄργησε νὰ ἐξελιχθῇ σὲ ἰθύνουσα τάξη καὶ νὰ συγκεντρώση στὰ χέρια της ὅλον τὸν πλοῦτο τῆς χώρας. Ἐπὶ πλέον, τὸ «κοινοτικὸ» σύστημα, ὥπλισε τοὺς κοτζαμπάσηδες καὶ μὲ ἐξουσίες ποὺ ἔφταναν κάποτε νὰ καλύπτουν τὶς ἁρμοδιότητες καὶ ἀνωτάτων ἀκόμα Τούρκων ἀξιωματούχων. Στὸ Μοριᾶ, λόγου χάρη, (γιατὶ ἡ αὐτοδιοίκηση παρουσίαζε ἀρκετὲς ἰδιομορφίες κατὰ τόπους) τὸ κάθε χωριὸ ἔβγαζε τοὺς «δημογέροντές» του, ποὺ ἐξέλεγαν ὕστερα τοὺς «πρωτόγερους» τῶν ἀστικῶν κέντρων, μεταξὺ τῶν ὁποίων ἔβγαιναν οἱ δύο προεστοὶ τῆς ἐπαρχίας ἐκείνης. Οἱ πρωτόγεροι, μαζὶ μὲ τοὺς προεστούς, τοὺς δεσποτάδες καὶ τοὺς ἡγούμενους τῶν μοναστηριῶν, ἔβγαζαν τέλος ἕναν γενικὸ ἐκπρόσωπό τους, τὸν «βεκίλη», ποὺ τὸν ἔστελναν στὴν Πόλη σὰν τοποτηρητὴ τῶν συμφερόντων ὅλης τῆς Κοινοτικῆς διοίκησης τοῦ Μοριᾶ. Ὁ ἄνθρωπος αὐτὸς πού, φυσικά, φρόντιζε κατὰ κύριο λόγο γιὰ τὰ προσωπικὰ συμφέροντα τῶν ἐντολοδόχων του, εἶχε ὅλη τὴν εὐχέρεια νὰ ἔρχεται σ' ἐπαφὴ μὲ τοὺς μεγάλους ἀξιωματούχους τῆς Πύλης, μὲ τοὺς δραγουμάνους, μὲ τὸν Βεζύρη ἢ καὶ τὸν ἴδιο τὸ Σουλτάνο καμμιὰ φορά.

Οἱ γνωριμίες αὐτές, μαζὶ μὲ τὰ σχετικὰ «μπαξίσια», ἐξάπλωναν τὴν ἐπιρροή του σὲ ὁλόκληρο τὸ «πασαλίκι» τοῦ Μοριᾶ καὶ τοῦ ἐπέτρεπαν νὰ ἐλέγχῃ κι' αὐτὸν ἀκόμα τὸν πασᾶ τῆς Τριπολιτσᾶς τοῦ ὁποίου ἦτανε οὐσιαστικὰ προϊστάμενος.

Εἰδυλλιακὸ ἐπίσης ἦτανε τὸ καθεστὼς τῆς τουρκοκρατίας καὶ γιὰ τοὺς περισσότερους ἀξιωματούχους τοῦ κλήρου. Μὲ τὰ ἰδιαίτερα προνόμια ποὺ εἶχε παραχωρήσει ὁ Μωάμεθ ὁ Β' στὸ Πατριαρχεῖο, ὁ ἀνώτατος ἀρχηγὸς τῆς ὀρθόδοξης Ἐκκλησίας ἔγινε ἕνα εἶδος «ὑπουργοῦ» τοῦ Σουλτάνου μὲ ἀπεριόριστες σχεδὸν δικαιοδοσίες στὸν ὑπόδουλο ἑλληνισμό. Σχετικὴ ὑπῆρξε καὶ ἡ ἐξουσία ποὺ εἶχαν οἱ κατὰ τόπους ὑφιστάμενοί του δεσποτάδες καθὼς καὶ οἱ ἡγούμενοι τῶν μοναστηριῶν, τῶν ὁποίων ἡ ἀκτινο-

βολία πήγαζε κυρίως ἀπὸ τὶς τεράστιες ἐκτάσεις γῆς ποὺ εἶχαν στὴν κατοχή τους, τὰ γνωστὰ «βακούφικα».

Ἀλλὰ ὅπως ἤτανε ἑπόμενο, ἡ «πολιτική» δραστηριότητα τῶν δεσποτάδων—καὶ ἤτανε ἀναγκαστικὰ πολιτικὴ αὐτὴ ἡ δραστηριότητα, ἀφοῦ στὴν οὐσία ἦσαν στελέχη τοῦ τουρκικοῦ κρατικοῦ μηχανισμοῦ—τοὺς ἔφερνε στὴν ἀνάγκη νὰ καταπιέζουν τοὺς ραγιάδες καὶ νὰ τοὺς μεταχειρίζωνται πολλὲς φορὲς μὲ ἐξαιρετικὰ σκληρὸ τρόπο.

Ὅλα αὐτὰ ἤτανε μιὰ «κατάσταση» καὶ δὲν μειώνουν καθόλου τὴ συμβολὴ τοῦ κλήρου σὲ ἄλλους τομεῖς, ὅπως στὴ διατήρηση τῆς γλώσσας, στὴ συδαύλιση τοῦ ὀνείρου τῆς ἐλευθερίας, στὴν συντήρηση τῆς θρησκευτικῆς καὶ φυλετικῆς μας ἑνότητας κ.λ.π. Ὁ κατώτερος ἰδίως κλῆρος, πῆρε ἀργότερα μέρος στὸν ἀπελευθερωτικὸ ἀγώνα μὲ τὸν ἴδιο ἄδολο ἐνθουσιασμὸ ποὺ ἔδειχναν καὶ οἱ ἁπλοὶ ραγιάδες. Γιὰ τοὺς ἀξιωματούχους ὅμως, τὰ πράγματα ἔμπαιναν κάπως διαφορετικά. Ἡ καλοπέρασή τους, δὲν μπορεῖ παρὰ νὰ εἶχε τὶς ἐπιπτώσεις της ὄχι μόνο στὴν ψυχολογία τους, ἀλλὰ καὶ στὴν ἐθνική τους συνείδηση καὶ στὸ ἀγωνιστικό τους πνεῦμα. Οἱ περισσότεροι, προσπαθοῦσαν νὰ ἐξαϋλώσουν σχεδὸν τὴν ἔννοια τῆς ἐλευθερίας καὶ προτιμοῦσαν νὰ τὴν βλέπουν σὰ «θεῖον δῶρον» ποὺ θὰ ἐρχότανε ἀπὸ τὴ Μόσχα ἢ ἀπὸ κάπου ἀλλοῦ ἴσως, ποτὲ ὅμως ἀπὸ τὴν ἴδια τὴν Ἑλλάδα. Γιατὶ αὐτὸ προϋπέθετε «διασάλευση τῆς τάξεως πραγμάτων» ποὺ ὑπῆρχε τότε. «Δὲν σκέφθηκαν ποτὲ σὰν δυνατὸ ἢ σὰν ἐπιθυμητὸ γεγονὸς τὴν ἀνεξαρτησία τῆς Ἑλλάδας», γράφει ὁ Φίνλεϋ *.

Ἡ ἐλευθερία, εἶχε γι' αὐτοὺς—ὅπως καὶ γιὰ ὅλους τοὺς μορφωμένους τῶν προεπαναστατικῶν χρόνων ἄλλωστε—ἕνα νόημα «φιλολογικό», αὐτὸ ἀκριβῶς ποὺ θὰ συναντήσουμε ἀργότερα μετουσιωμένο σὲ προγονοπληξία καὶ ἔξαλλον ἐθνικισμό.

Ἀδιάφορη τέλος—καὶ συχνὰ ἐχθρική—ἤτανε καὶ ἡ στάση ποὺ κρατοῦσαν ἀπέναντι στὴν Ἐπανάσταση οἱ περισσότεροι ἀπὸ τοὺς ἐμπορευόμενους καὶ τοὺς πλούσιους καραβοκυραίους. Οἱ ἄνθρωποι αὐτοί, ἀπὸ τὰ τέλη κιόλας τοῦ 18ου αἰώνα ποὺ σημειώνεται μιὰ βαθειὰ μεταβολὴ τῶν παραγωγικῶν δυνάμεων καὶ σχέ-

* *«Ἱστορία τῆς Ἑλλην. Ἐπαναστάσεως», τόμ. Ι, σελ. 26.*

σεων μὲ τὴν ἀπομάκρυνση ἀπὸ τὰ καθηλωτικὰ πλαίσια τῆς κλειστῆς οἰκονομίας, συγκέντρωσαν στὰ χέρια τους ὅλο τὸ διαμετακομιστικὸ ἐμπόριο στὴ λεκάνη τῆς Μεσογείου, ἢ δημιούργησαν τεράστιες περιουσίες στὴν κεντρικὴ Εὐρώπη, τὴν 'Ιταλία καὶ τὰ παράλια τῆς Μαύρης Θάλασσας.

'Υπάρχουν βέβαια ἀνάμεσα καὶ σ' αὐτούς—ὅπως κι' ἀνάμεσα στοὺς κοτζαμπάσηδες καὶ στὸν ἀνώτερο κλῆρο—οἱ μεγάλοι πατριῶτες ποὺ παραμερίζοντας τὰ προσωπικά τους συμφέροντα, δόθηκαν ὁλοκληρωτικὰ στὴν ὑπόθεση τοῦ ἀγωνιζόμενου ἔθνους καὶ θυσίασαν ὄχι μόνο τὶς περιουσίες τους, ἀλλὰ καὶ τὴν ἴδια τὴ ζωή τους. 'Αλλὰ οἱ ἐξαιρέσεις αὐτές, δὲν μεταβάλλουν κατὰ τίποτα τὴν «ταξική», ἂς τὴν ποῦμε, τοποθέτησή τους ἀπέναντι στὴν 'Επανάσταση. Περνοῦσαν τόσο ὡραῖα κάτω ἀπὸ τὸν τουρκικὸ «ζυγό», ὥστε ἤτανε πολὺ φυσικὸ νὰ μὴ βλέπουν γιὰ ποιὸ λόγο ἔπρεπε νὰ τὸν ἀποτινάξουν διακινδυνεύοντας νὰ χάσουν τὰ πάντα.

Οὔτε γιὰ τοὺς κοτζαμπάσηδες λοιπὸν οὔτε γιὰ τὸν ἀνώτερο κλῆρο, οὔτε καὶ γιὰ τοὺς μεγαλέμπορους ὑπῆρχε ἐκείνη ἡ «συνάρτηση ἀναγκαιοτήτων» ποὺ ἐκκολάπτει τὶς ἐπαναστάσεις. Τὸ πρόβλημα ἔμπαινε ὀξύτατα μόνο γιὰ τοὺς ἀκτήμονες ραγιάδες, πού, καθὼς ἡ οἰκονομία ξέφευγε ἀπὸ τὰ κλειστὰ πλαίσια, ἐξαθλιώνονταν μέρα μὲ τὴν ἡμέρα ὅλο καὶ περισσότερο. Καὶ ἤτανε πρόβλημα διανομῆς τῆς γῆς, κυρίως.

'Η ἑλληνικὴ 'Επανάσταση συνεπῶς εἶχε σαφέστατα ἀ γ ρ ο τ ι κ ὸ χαρακτήρα κατὰ τὸ κοινωνικό της σκέλος. 'Η ἐθνικὴ ἀναγέννηση, ἔκλεινε αὐτοδικαίως μέσα της τὸ αἴτημα μιᾶς κοινωνικῆς ἀνάπλασης, γιατὶ θὰ ἤτανε ἀληθινὰ ἐξωφρενικὸ νὰ ὑποθέσουμε ὅτι πραγματοποιήθηκε μόνον μὲ τὴν ἰδεολογικὴ καταβολὴ τῆς «ἀναστάσεως τοῦ ἔθνους». 'Η 'Επανάσταση πέτυχε, ἀλλὰ ὁ χαρακτήρας της παραμορφώθηκε.

'Η μεγάλη ἀντίφαση

Στὴ διαπίστωση αὐτὴ στηρίχθηκε κυρίως ὁ Σοφιανόπουλος προκειμένου νὰ καθορίση τὸν χῶρο τῆς πολιτικῆς του δραστηριότητας. 'Η 'Ελλάδα, ὅπως καὶ ὁλόκληρη ἡ Βαλκανικὴ ἄλλωστε, μ' ὅλες τὶς «ἀναδιανομὲς» τῆς γῆς ποὺ ἔγιναν, μ' ὅλη τὴν κατάρ-

γηση τῶν τσιφλικιῶν, δὲν κατώρθωσε νὰ ἐπιλύση οὐσιαστικὰ τὸ ἀγροτικό της πρόβλημα. Ὁ Σοφιανόπουλος πίστευε πάντοτε πὼς αὐτὸς ὁ τόπος «*ἔχει ἀπόλυτη ἀνάγκη ἀπὸ μία Ἐπανάσταση*». Ἡ ἀνασκολόπιση τῶν παραγωγικῶν σχέσεων καὶ ἡ ἀλλαγὴ τῶν παραγωγικῶν μέσων, μαζὶ μὲ τοὺς νέους κοινωνικοὺς διαφορισμούς, τοποθετοῦσαν βέβαια τὸ πρόβλημα σὲ ἐντελῶς καινούργιες βάσεις, τοῦ ἀφαιροῦσαν σχεδὸν τὸν στενὰ «ταξικό» του χαρακτήρα. Γι' αὐτὸ κι' ἔβλεπε σὰ χιμαιρικὴ κάπως τὴν προσπάθεια τῶν ἀγροτικῶν κινημάτων τῆς Βαλκανικῆς καὶ τῆς Μεσευρώπης ποὺ ἀποπειράθηκαν, χωρὶς ἐπιτυχία, νὰ ὀργανώσουν τὴν «Πράσινη Διεθνῆ», καθὼς τὴν ὠνόμαζαν. Κατὰ τὴ γνώμη τοῦ Σοφιανόπουλου, τὸ ἀγροτικὸ πρόβλημα εἶχε πιὰ μετακινηθῆ ἀπὸ τὴν παλιά του βάση καὶ πῆρε διαστάσεις πολὺ μεγαλύτερες.

Τὸ ἀγροτικὸ δράμα, ἀρχίζει στὴν Ἑλλάδα ἀπὸ τὴ στιγμὴ ποὺ οἱ ραγιάδες ἐπεζήτησαν τὴ συνδρομὴ τῆς «ἰθύνουσας τάξης» στὸν ἀπελευθερωτικὸ ἀγώνα τους. Δὲν μποροῦσαν, φυσικά, νὰ κάνουν κι' ἀλλοιῶς. Χωρὶς τὸ κύρος τῶν κοτζαμπάσηδων, χωρὶς τὴν οἰκονομικὴ ἐνίσχυση τῶν πλουσίων, τοῦ ἐσωτερικοῦ καὶ τοῦ ἐξωτερικοῦ, χωρὶς τὴ συνδρομὴ τῶν καραβοκυραίων, ὁ ἀπελευθερωτικὸς ἀγώνας δὲν θ' ἀργοῦσε νὰ ἐξελιχθῆ σὲ μιὰ ἀνώδυνη γιὰ τὴν ὀθωμανικὴ αὐτοκρατορία ἐξέγερση ποὺ, ἀργὰ ἢ γρήγορα, θὰ καταπνιγότανε στὸ αἷμα. Οἱ «Φιλικοὶ» ποὺ εἶχαν τὴν εὐθύνη στὶς ἀρχὲς καθὼς καὶ οἱ ἴδιοι οἱ ραγιάδες, κατάλαβαν νωρὶς αὐτὸν τὸν κίνδυνο καὶ προσπάθησαν νὰ ἐκβιάσουν τὴ συμμετοχὴ τῶν ἰσχυρῶν στὸν ἀγώνα. Τὸ κατώρθωσαν χρησιμοποιώντας ὅλα τὰ μέσα. Ἄλλοτε κατέφευγαν στὴν πειθώ, ἄλλοτε ὑποδαύλιζαν τὶς προσωπικὲς φιλοδοξίες ἢ κέντριζαν τὸ «φιλότιμό» τους, ἄλλοτε τοὺς ἔφερναν μπροστὰ σὲ τετελεσμένα γεγονότα, βάζοντάς τους τὸ δίλημμα ἢ νὰ προσχωρήσουν στὸν ἀγώνα ἢ νὰ ἐκτεθοῦν στὴν ἐκδικητικὴ μανία τῶν Τούρκων.

Ἔτσι ἡ ἑλληνικὴ ἐπανάσταση ἔκλεινε μέσα της, εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς, μιὰ τερατώδη ἀντίφαση : Ἦτανε καταδικασμένη νὰ κατευθύνεται ἀπὸ ἐκείνους ἐναντίον τῶν ὁποίων κατὰ μέγα μέρος ἐστρέφετο. Τὰ καθ' αὐτὸ ἐπαναστατημένα στρώματα, δὲν διέθεταν οὔτε τὴν πολιτικὴ καὶ πνευματικὴ ὡριμότητα, οὔτε τὴν ἀνάλογη οἰκονομικὴ ἀντοχὴ γιὰ νὰ διεξάγουν ἐπαναστατικὸ ἀγώνα

σὲ ἐθνικὴ κλίμακα. Ἀναγκαστικά, ἡ ἡγεσία πέρασε στὰ χέρια ἀνθρώπων ποὺ δὲν εἶχαν κανένα λόγο νὰ θέλουν τὴν Ἐπανάσταση ὅπως ἀκριβῶς τὴν ἤθελαν οἱ φτωχοὶ «ξωμάχοι», καί, φυσικά, ἔκαναν ὅ,τι μποροῦσαν γιὰ ν' ἀνακόψουν τὸ ἀναπλαστικό της ρεῦμα καὶ νὰ περισώσουν τὴν προηγούμενη τάξη πραγμάτων— σὲ βελτιωμένη ἔκδοση γι' αὐτούς.

Τὸ ἐθνικοαπελευθερωτικὸ κίνημα, λοιπόν, ὑπῆρξε μιὰ προδομένη Ἐπανάσταση. Λίγο - πολύ, ὅλες σχεδὸν οἱ ἐπαναστάσεις προδόθηκαν στὴν Ἱστορία καὶ μὲ τὴν παρέμβαση ἀντιρρόπων δυνάμεων παρεξέκλιναν ἀπὸ τὶς ἀρχικές τους κατευθύνσεις· στὴν περίπτωση ὅμως τῆς ἑλληνικῆς ἐθνεγερσίας, ἔχουμε μιὰ ὁλοκληρωτικὴ σχεδὸν ἀναστροφὴ τῶν ἐπαναστατικῶν ἰδανικῶν.

Κάτω ἀπ' αὐτὲς τὶς προϋποθέσεις, ἤτανε φυσικὸ νὰ μὴν ἐπιλυθῆ κανένα ἀπὸ τὰ βασικὰ προβλήματα. Οὔτε ἡ θέση τῶν ἀγροτῶν βελτιώθηκε, οὔτε ὁ διοικητικὸς μηχανισμὸς δημοκρατικοποιήθηκε, οὔτε καὶ κανενὸς εἴδους ἀνακατάταξη τοῦ κοινωνικοῦ δυναμικοῦ σημειώθηκε.

Ἡ «ἀπελευθερωμένη» γῆ, δὲν πέρασε καθόλου στὰ χέρια ἐκείνων ποὺ ἔχυσαν τὸ αἷμα τους γιὰ νὰ τὴν ἐλευθερώσουν. Χωρίστηκε σὲ τρεῖς κατηγορίες : α) Στὰ κτήματα ποὺ κατεῖχαν πρὶν ἀπ' τὴν ἀπελευθέρωση τὰ «τζάκια», οἱ κοτζαμπάσηδες δηλαδή. β) Στὶς ἐκτάσεις ποὺ εἶχαν ἢ ἀπέκτησαν τὰ μοναστήρια καὶ πού, κατὰ τοὺς ὑπολογισμοὺς τῆς Ἀντιβασιλείας (τοῦ Μάουερ συγκεκριμένα), καταλάμβαναν τὸ ἕνα τέταρτο τῆς ἀπελευθερωμένης γῆς. γ) Στὰ πρώην τούρκικα τσιφλίκια ποὺ περιῆλθαν τώρα στὴν κατοχὴ τοῦ ἑλληνικοῦ κράτους καὶ λέγονταν «ἐθνικά».

Γιὰ λόγους ἱστορικούς, ἴσως ἡ ὁλοκληρωτικὴ ἀναδιανομὴ τῆς γῆς νὰ ἤτανε δύσκολη ἢ καὶ ἐντελῶς ἀνέφικτη, τὰ «βακούφικα» ὅμως ἤ, τουλάχιστον, τὰ «ἐθνικὰ» θὰ μποροῦσαν καὶ ἔπρεπε νὰ δοθοῦν ἀμέσως στοὺς ἀκτήμονες πολεμιστὲς καὶ τὶς οἰκογένειές τους. Δυστυχῶς, ὁ Καποδίστριας στὴν ἀρχὴ καθὼς κι' ὁ βασιλιᾶς Ὄθωνας ἀργότερα κι' ὅλες οἱ φαῦλες κυβερνήσεις ποὺ σχηματίστηκαν στὰ πρῶτα μεταπελευθερωτικὰ χρόνια, χρησιμοποίησαν τὰ ἐθνικὰ κτήματα σὰ μέσο ρουσφετολογίας. Τὰ ἔδιναν σὲ διάφορους ἰσχυροὺς παράγοντες, καὶ ξένους ἀκόμα, εἴτε ὑπὸ τύπον δωρεᾶς γιὰ τὶς «μεγάλες ὑπηρεσίες» ποὺ εἶχαν προσφέρει

δλοι αὐτοὶ στὸ ἔθνος, εἴτε ὑπὸ τύπον «μαγειρεμένης» δημοπρασίας. Στὴ δεύτερη περίπτωση εἰσέπραττε βέβαια τὸ δημόσιο ἕνα ἀντίτιμο, ἐντελῶς συμβολικὸ ὅμως, μόνο καὶ μόνο γιὰ νὰ ἐκπληρωθῆ ὁ τύπος τῆς «ἀγορᾶς» καὶ νὰ κατοχυρωθῆ ὁ εὐνοούμενος.

«Καμμία τῶν κυβερνήσεων, γράφει ὁ Δ. Ζωγράφος, δὲν ἐψήφισε νόμον περὶ κληρώσεως τῆς γῆς εἰς τοὺς μαχομένους διὰ τὴν ἀπελευθέρωσίν της Ἕλληνας. Ὅλαι ἐφάνησαν φειδωλόταται καὶ περιωρίσθησαν εἰς ἁπλὰς ὑποσχέσεις. Ὑπὲρ τοῦ ἀκτήμονος λαοῦ, τοῦ ἑδραιώσαντος διὰ τῶν θυσιῶν του τὸ νέον καθεστώς, δὲν εἰσηκούσθη ποτὲ μία ἔντονος φωνή, καλοῦσα τοὺς ἄρχοντας εἰς τὴν λῆψιν μέτρων σταθερῶν, ἀποφασιστικῶν. Ἡ ἑλληνικὴ ἐλευθερία θὰ ἐθεμελιοῦτο οὕτως ἐπὶ τόσων στερεῶν βάθρων καὶ θὰ ἐπροχώρει ταχύτερον πρὸς τὴν πρόοδον διὰ τῆς εὐρυτάτης διανομῆς τῆς ἐθνικῆς γῆς...» *

Ἡ ἔκταση τῶν ἐθνικῶν κτημάτων ξεπερνοῦσε τὰ 20 ἑκατ. στρέμματα τὴν ἐποχὴ ἐκείνη, καὶ οἱ ἀκτήμονες ἀγροτικὲς οἰκογένειες δὲν ἦσαν πάρα πάνω ἀπὸ 100 χιλιάδες, κατὰ τοὺς ὑπολογισμοὺς ποὺ ἔκανε στὰ 1835 ὁ βαυαρὸς Φρειδ. Τίρς. Ἦτανε εὔκολο συνεπῶς νὰ δοθῆ ἕνας γεωργικὸς κλῆρος ἀπὸ 30 ἕως 50 στρέμματα στοὺς ἀκτήμονες, ἀλλὰ οἱ ἄνθρωποι ποὺ καρπώθηκαν τὴ λαϊκὴ νίκη ἦσαν στοιχεῖα βαθύτατα ἀντιδραστικά, μὲ ἀντιλήψεις φεουδαρχικὲς καὶ δουλοκτητικές. Κάθε σκέψη γιὰ διανομὴ τῆς γῆς σὲ φτωχούς, τὴν ἔβλεπαν σὰν κοινωνικὴ ἀνατροπή. «Αὐτήνοι ἀφεντάδες μας κι' ἐμεῖς εἵλωτές τους» ἀναφωνεῖ ὁ Μακρυγιάννης στὰ περίφημα «'Απομνημονεύματά» του, ἐκφράζοντας ὅλη τὴν πικρία καὶ τὸν πόνο τῶν ἀγωνιστῶν. «Πῆραν τὰ καλύτερα ὑποστατικά, τὶς καλύτερες θέσεις στὰ ὑπουργεῖα, βαριοὺς μιστούς, δανείζουν τὰ χρήματά τους δύο καὶ τρία τὰ ἑκατὸ τὸ μῆνα, παίρνουν ὑποθῆκες. Σ' ἕνα χρόνο καὶ λιγώτερο, κάνει δέκα τὸ παίρνει ἕνα. Γινῆκαν ὅλοι διοχτῆτες...»

Ἡ θέση τοῦ ἀγροτικοῦ κόσμου εἶχε γίνει ἀπελπιστική. Ἡ ἀπορροφητικὴ δύναμη ποὺ ἔχει πάντοτε ἡ μεγάλη ἰδιοκτησία ἔναντι τῆς μικρῆς, ἐνισχυμένη καὶ ἀπὸ τὴν τοκογλυφία, κινδύνευε νὰ ἐξαφανίσῃ καὶ τοὺς ἐλάχιστους μικροϊδιοκτῆτες ποὺ ἀπέμεναν.

* *«Ἱστορία τῆς Ἑλληνικῆς Γεωργίας», Β' τόμος.*

Ἡ κατάσταση αὐτὴ συνεχίστηκε ὥς τὶς ἀρχὲς τοῦ εἰκοστοῦ αἰώνα καὶ μὲ τὶς σχετικὲς παραλλαγές, συνεχίζεται οὐσιαστικὰ ὥς τὶς ἡμέρες μας. Ἡ ἀνατροπή της, ὑπῆρξε ὁ βασικὸς στόχος τοῦ Ι. Σοφιανόπουλου στὸν τομέα τῆς ἐσωτερικῆς πολιτικῆς. Δὲν πορεύθηκε πρὸς τὸν ἀγροτικὸ κόσμο μὲ τοὺς συνηθισμένους μικροπολιτικάντικους ὑπολογισμοὺς τῶν ἀναρίθμητων «ἀγροτοπατέρων», ἀλλὰ μὲ τὴν πεποίθηση ὅτι ἡ ἑλληνικὴ φυλὴ θὰ παραμείνῃ καθηλωμένη σὲ ἐπίπεδα βαρβαρότητας, ἐφ' ὅσον θὰ συνεχίζεται ὁ κατατρεγμὸς τῶν ἀγροτικῶν πληθυσμῶν καὶ ἡ ἄγρια ἐκμετάλλευσή τους ἀπὸ τὴν παρασιτικὴ ὀργάνωση τῆς οἰκονομικῆς μας ζωῆς.

ΙΙ. ΕΞΩΤΕΡΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ

Τὸν ἀληθινὸ Σοφιανόπουλο, στὶς πραγματικὲς πολιτικὲς καὶ πνευματικές του διαστάσεις, δὲν θὰ τὸν βροῦμε τόσο στὸν τομέα τῆς ἐσωτερικῆς πολιτικῆς, ὅσο στὸν χῶρο τοῦ διεθνοῦς περιβάλλοντος. Ἐκεῖ εἶναι ἡ μεγάλη του ἀναλαμπή. Ἦτανε φορέας ἐπανάστασης κι' ἐδῶ, ἀλλὰ ξεφεύγει πιὰ ἀπὸ τὰ ὅρια τῆς ἁπλῆς ἐπαναστατικῆς δεοντολογίας. Κάνει τὴν ἐπαναστατική του θεωρία π ρ ά ξ η, καὶ θεμελιώνει ἔτσι μιὰ μεγάλη Ἰδέα, ἀπελευθερώνει ἕνα μήνυμα ποὺ ἡ σημασία του ξεπερνάει τὰ σύνορά μας, γίνεται μιὰ παγκόσμια ἀλήθεια.

«Χολὴν καὶ ὄξος» τὸν πότισαν οἱ σύγχρονοί του γιὰ τὴν Ἀλήθεια ποὺ ἀποκάλυψε. Ξεχύθηκαν ἀπὸ παντοῦ ἀπίθανοι ὀχετοὶ ποὺ προσπάθησαν νὰ λερώσουν τὸν κρυστάλλινο κρουνό. Εἴπανε τὸν Σοφιανόπουλο «ἔχιδνα», τὸν εἴπανε «προδότη», «πουλημένο τομάρι», «ἐχθρὸ τοῦ λαοῦ» κ.λ.π., ἀποπειράθηκαν νὰ θεμελιώσουν καὶ τὴν κατηγορία τῆς «ἐσχάτης προδοσίας» ἀκόμα ἐναντίον του.

Πάντοτε τρομάζουνε οἱ ἄνθρωποι μπροστὰ στὶς καινούργιες ἰδέες, πρὸ παντὸς οἱ στεῖροι καὶ οἱ ἀποστεωμένοι. Οἱ ἰδέες ὅμως, δὲν φοβοῦνται τοὺς ἀνθρώπους. Ἀπὸ τὴ στιγμὴ ποὺ θὰ ἐκτοξευθοῦν, συνεχίζουν τὴν πορεία τους ἀπτόητα, ὥσπου φτάνει κάποτε ἡ «ὥρα» τους π ο ὺ μᾶς ὑποχρεώνει νὰ ξαναγυρίσουμε μὲ σεβασμὸ καὶ δέο ς πρὸς τὴ μνήμη τοῦ γεννήτορά τους.

Ἡ ἀποκαλυπτικὴ ἰδέα τοῦ Σοφιανόπουλου ἐμφανίζεται μὲ δύο σκέλη. Τὸ ἕνα καλύπτει τὸ θέμα τῆς «ἱεράρχησης» τῆς ἐξωτερικῆς πολιτικῆς, τὸ δεύτερο, ποὺ μπορεῖ νὰ θεωρηθῆ συνέπεια τοῦ πρώτου, τὴν ἐναρμόνιση τῶν σχέσεων τῆς χώρας μας στὴν περιοχὴ τοῦ διεθνοῦς περιβάλλοντος. Ἂς τὰ ἐρευνήσουμε ἕνα-ἕνα χωριστά.

Ἡ ἱεράρχηση

Τί ἀκριβῶς εἶναι ἡ ἐξωτερικὴ πολιτικὴ καὶ ποιὲς οἱ σχέσεις μὲ τὴν ἐσωτερική;

«Ἐξωτερικὴ πολιτική, μᾶς λέει ἕνας θεωρητικὸς τῆς δεξιᾶς *, εἶναι ἡ προσπάθεια τὴν ὁποία καταβάλλει τὸ Κράτος ὅπως πραγματοποιήσῃ τοὺς σκοπούς του ἐν τῇ διεθνεῖ ζωῇ...

»Ἡ ὀρθὴ τοποθέτησις τῶν ἀναγκαιοτήτων τῆς ἐξωτερικῆς πολιτικῆς ἑνὸς λαοῦ, συνεχίζει, ἀποτελεῖ καὶ τὴν ὀρθοτέραν ἀφετηρίαν διὰ τὴν διαμόρφωσιν τῆς ἐσωτερικῆς του πολιτικῆς. Ἐν ὑστάτῃ ἀναλύσει, ἡ ἐσωτερικὴ πολιτική, ἐν τῇ εὐρυτέρᾳ ὅσον καὶ ἐν τῇ στενωτέρᾳ της ἐννοίᾳ, ὑπαγορεύεται συνειδητῶς ἢ ἀσυναισθήτως ἀπὸ τὴν βασικὴν ἀνάγκην ἐπιβιώσεως τοῦ ἔθνους ὡς συνόλου, ἔναντι τῶν περιβαλλουσῶν αὐτὸ ἐξωτερικῶν ἀναγκαιοτήτων. Ἐσωτερικὴ πολιτικὴ ἄνευ σταθερᾶς προσαρμογῆς τῶν σκέψεων πρὸς τὰς ἑκάστοτε ὑπαγορεύσεις τοῦ διεθνοῦς περιβάλλοντος, ἀποτελεῖ ἑπομένως 'contradictio in terminis'...»

Κατὰ τὸ σχῆμα ποὺ προσφέρει ὁ Π. Πιπινέλης, ὁ καθοριστικὸς παράγοντας τῆς ἐσωτερικῆς πολιτικῆς, πρέπει νὰ εἶναι οἱ ἐξωτερικὲς «ἀναγκαιότητες» τοῦ διεθνοῦς περιβάλλοντος. Μὲ ἄλλα λόγια ἡ ἐσωτερικὴ πολιτική, καὶ στὴν στενὴ καὶ στὴν πλατύτερή της ἔννοια, ὀφείλει νὰ καθορίζεται ἀπὸ τὴν συνάρτηση τῶν παραγόντων τοῦ διεθνοῦς περιβάλλοντος καὶ ἀπὸ τὶς ἑκάστοτε «βλέψεις» τῆς πατρίδας· ὀφείλει νὰ ἐξαρτᾶται δηλαδὴ ἀπὸ τὴν ἐξωτερικὴ πολιτική.

Ἡ τοποθέτηση αὐτή, ποὺ εἶναι καὶ «θέση» ὁλόκληρης τῆς

* *Π. Πιπινέλη: «Ἱστορία τῆς Ἐξωτερικῆς Πολιτικῆς τῆς Ἑλλάδος, 1923-41». (Εἰσαγωγή).*

δεξιᾶς, πηγάζει ἀπὸ τὸ μυστικιστικὸ σχεδὸν περιεχόμενο ποὺ δίνουν στὴν ἔννοια τῆς πατρίδας οἱ ἰδεαλιστές:

«Ὁ ὁρίζων τῆς ἐθνικῆς ὑποστάσεως, γράφει σὲ ἄλλο σημεῖο τῆς ἴδιας μελέτης ὁ Π. Πιπινέλης, ἡ ἀδιάπτωτος πρὸς τὸ περιβάλλον ἐπαφή, οἱ κίνδυνοι τοὺς ὁποίους ἐνέχει καὶ αἱ δυνατότητες ἐξαπλώσεως τὰς ὁποίας διαγράφει, διαμορφώνουν σὺν τῷ χρόνῳ τάσεις μυστικὰς εἰς ἔνδω τῆς ἐθνικῆς συνειδήσεως, ἀναπτύσσουν ὡρισμένας ἰδιότητας, νεκρώνουν ἄλλας καὶ οὕτω ἀθορύβως διαπλάττουν ἀνὰ μέσῳ τῶν ἐπερχομένων γενεῶν τὴν τελικὴν τῆς πατρίδος μορφήν...»

Σύμφωνα μὲ τὴ θεωρία αὐτὴ ἡ ἔννοια τῆς πατρίδας εἶναι πάνω ἀπ' ὅλα μιὰ ἰδέα, λίγο-πολὺ ἀφηρεμένη, ποὺ βρίσκεται ἐγκλωβισμένη σ' ἕναν δοσμένο γεωγραφικὸ χῶρο καὶ δὲν ζεῖ παρὰ μὲ τὸ ὄνειρο τῆς ἐξάπλωσης. Ἡ ἰδέα αὐτὴ ἐκφράζει, ὑποτίθεται, καὶ τὰ χαρακτηριστικά, καὶ τὴ βούληση καὶ τὴν πνευματικότητα καὶ τὰ ὄνειρα καὶ τὰ συμφέροντα ὁλόκληρου τοῦ λαοῦ ποὺ ζεῖ μέσα σ' αὐτὰ τὰ δοσμένα γεωγραφικὰ πλαίσια. Τὰ ἐκφράζει ὅλα αὐτὰ καί, ταυτόχρονα, τὰ μηδενίζει. Γιατὶ μὲ τὴν ἀφαιρετικὴ ἐπεξεργασία ποὺ γίνεται ὥσπου νὰ φτάσουμε σ' αὐτὴ τὴν ἰδέα τῆς πατρίδας, ὅλες οἱ συγκεκριμένες ἔννοιες ποὺ θὰ τὴν συνθέσουν καὶ ποὺ ἀποτελοῦν ἰσάριθμα προβλήματα, μετουσιώνονται, ἀεροποιοῦνται καὶ ἐξαφανίζονται. Τὰ σοβαρώτερα κοινωνικὰ οἰκονομικά, πνευματικὰ προβλήματα ποὺ ἀποτελοῦν ζωτικὲς ἀνάγκες γιὰ τὸ λαό, ἐμφανίζονται πιὰ σὰν ταπεινὲς καὶ χυδαῖες σχεδὸν διεκδικήσεις μπροστὰ σ' αὐτὸ τὸ ὑψηλὸ καὶ νεφελῶδες ἰδανικὸ τῆς πατρίδας, ποὺ διαθέτει ἕναν μόνον ἀπτὸ σπόνδυλο: Τὸ Στρατό!

Τί σημασία πιὰ μπορεῖ νὰ ἔχῃ τὸ βιοτικό μας ἐπίπεδο, λόγου χάριν, ἢ ἡ παιδεία μας, ἡ κατανομὴ τοῦ ἐθνικοῦ εἰσοδήματος, ἡ μορφὴ τῆς οἰκονομίας μας, ἡ ἀξιοποίηση τῶν πλουτοπαραγωγικῶν μας πηγῶν, ὅλα τὰ πρόσκαιρα καὶ «πεζὰ» αἰτήματα, μπροστὰ στὸ ἀμετακίνητο ἰδανικὸ τῆς «αἰωνίας πατρίδος»; Καμμία, φυσικά. Καὶ ὅποιος τοὺς δώσῃ ἰδιαίτερη σημασία, θὰ εἶναι «ἄπατρις».

Μὲ τὴν τοποθέτηση αὐτή, ἡ ἐξωτερικὴ πολιτικὴ θὰ ἔχῃ ἀναγκαστικὰ τὸ προβάδισμα πάντοτε καὶ ὁ Στρατὸς θὰ εἶναι τὸ σημαντικότερο πιόνι της στὴν σκασκιέρα τοῦ διεθνοῦς περιβάλλοντος. Ὁ Σοφιανόπουλος, παρὰ τὴν ἰδεαλιστική του συγκρό-

τηση, ήτανε πολιτικός ρεαλιστής. Καί γιά τούς ρεαλιστές, ή έννοια τῆς πατρίδος ἔχει ἕνα περιεχόμενο πιό ἁπλό, πιό συγκεκριμένο, πιό ἀνθρώπινο: Πατρίδα γι' αὐτούς εἶναι ή συμπυκνωμένη ἔκφραση τῶν κοινῶν συμφερόντων μιᾶς ὁμάδας ἀνθρώπων πού ζοῦν στά ἴδια γεωγραφικά πλαίσια καί ἔχουν κοινά χαρακτηριστικά. Δέν εἶναι ἰδέα ἀφηρημένη, οὔτε αἰώνια καί ἄφθορη ἀλλά μιά ζωντανή συνείδηση, ρευστή, πού τήν συνθέτουν οἱ συγκεκριμένοι ἄνθρωποι, ὅσοι ζοῦν κάθε φορά σ' αὐτά τά δοσμένα γεωγραφικά πλαίσια.

Ὁ καθοριστικός παράγοντας λοιπόν γιά τήν ἔννοια τῆς πατρίδας εἶναι τό κοινό συμφέρον, καί γι' αὐτόν ἀκριβῶς τό λόγο βλέπουμε στήν ἀρχαία Ἑλλάδα μιά ἐθνολογική ταυτότητα—τήν ἑλληνική φυλή—νά ἐμφανίζεται μέ κατακερματισμένη ἐθνική συνείδηση. Μέ τή ρεαλιστική αὐτή ἑρμηνεία, ὑπέρτατος σκοπός τῆς πολιτικῆς μιᾶς χώρας, πρέπει νά εἶναι ή βελτίωση τοῦ ὑλικοῦ καί πνευματικοῦ ἐπιπέδου τοῦ λαοῦ. Καί μιά τέτοια βελτίωση, δέν ἐπέρχεται πάντοτε μέ τή διαστολή τοῦ γεωγραφικοῦ χώρου. Οἱ τάσεις μάλιστα τῆς διαστολῆς, ἰδιαίτερα ὅταν ἔχη ἱκανοποιηθῆ τό αἴτημα τῆς ἐθνικῆς ὁλοκλήρωσης, ὁδηγοῦν μέ μαθηματική βεβαιότητα σέ τυχοδιωκτικές περιπέτειες πού μπορεῖ ν' ἀπειλήσουν καί τήν ἴδια τήν ὕπαρξη τοῦ ἔθνους ἤ στρέφουν ὅλη τήν προσοχή τῆς πολιτείας στήν προσπάθεια διατήρησης καί ἀνάπτυξης τῶν ἐνόπλων δυνάμεων, ὁπότε ή καλυτέρευση τῆς ζωῆς τοῦ λαοῦ—ὁ ὑπέρτατος σκοπός—περνάει σέ δεύτερο πλάνο. Τά μεγάλα καί ζωτικά προβλήματα παραμερίζονται καί ὄχι μόνο δέν βελτιώνονται οἱ συνθῆκες γιά τή γενικότερη πολιτιστική ἀνάπτυξη τοῦ λαοῦ, ἀλλά ἀντίθετα, μέ τό στρατοκρατικό πνεῦμα καί τό στρατοκρατικό κλίμα πού ἐπικρατοῦν, διαγράφεται ὁ κίνδυνος νά χάση ὁ λαός καί τίς λίγες κατακτήσεις πού ἔχει πραγματοποιήσει μέχρι τότε σέ ὅλους τούς τομεῖς τῆς δραστηριότητάς του.

Γιά τούς ρεαλιστές συνεπῶς πολιτικούς, τό «συμπυκνωμένο συμφέρον» ἑνός λαοῦ, ἐκφράζεται κατ' ἀρχήν μέ τήν προσπάθεια ἐπίλυσης τῶν ἐσωτερικῶν προβλημάτων. Στήν προσπάθεια αὐτή πρέπει νά προσανατολισθοῦν καί νά προσαρμοσθοῦν οἱ διεθνεῖς σχέσεις, καθ' ὅσον βέβαια ἐξαρτᾶται ἀπό τίς δυνατότητες τῆς χώρας. Ἡ ἐξωτερική πολιτική, δηλαδή, θά καθορίζεται

πιὰ ἀπὸ τὴν ἐσωτερικὴ καὶ δὲν θὰ τὴν καθορίζει. Τοῦτο δὲν σημαίνει βέβαια ὅτι ὁ ρόλος ποὺ καλεῖται νὰ παίξη ἡ ἐξωτερικὴ πολιτικὴ εἶναι ἀσήμαντος, ἀλλὰ ἁπλῶς ὅτι ἡ διεθνὴς δραστηριότητα τῆς χώρας ὀφείλει νὰ ὑπαχθῆ στὴ γενικώτερη προσπάθεια γιὰ τὴν βελτίωση τῶν βιοτικῶν συνθηκῶν τοῦ λαοῦ καὶ ν' ἀναζητήση στὸ ἐξωτερικὸ περιβάλλον τὰ μέσα ποὺ θὰ ἐπιταχύνουν ἢ θὰ διευκολύνουν τὴν πραγμάτωση τοῦ ὑπέρτατου σκοποῦ.

Στὴν Ἑλλάδα, πολὺ λίγοι πολιτικοὶ ἀπέδωσαν στὸν παράγοντα τοῦ διεθνοῦς περιβάλλοντος τόσο μεγάλη σημασία ὅση τοῦ ἀναγνώριζε ὁ Σοφιανόπουλος. Ἡ δογματικὴ σχεδὸν προσήλωσή του στὴ θεωρία τῆς γεωπολιτικῆς, θὰ ἔπρεπε κανονικὰ νὰ τὸν εἶχε ὁδηγήσει στὴν ἀντίληψη ὅτι τὸν πρῶτο λόγο πρέπει νὰ ἔχη πάντοτε ἡ ἐξωτερικὴ πολιτική. Ἐπειδὴ ὅμως ἤτανε ρεαλιστὴς καὶ ἀντιμετώπιζε μὲ γνήσια ἑλληνικὴ συνείδηση τὰ προβλήματα τοῦ τόπου μας, ἀγωνίστηκε σὲ ὅλη του τὴ ζωὴ—ὅσο τοῦ ἐπέτρεπαν οἱ δυνάμεις του καὶ οἱ ἀντικειμενικὲς συνθῆκες—νὰ στρέψη τὴν ἐξωτερική μας πολιτικὴ σὲ κατευθύνσεις πού, κατὰ τὴν πεποίθησή του, ἐξυπηρετοῦσαν τὰ συμφέροντα τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ, χωρὶς νὰ λογαριάζη μερικὲς φορὲς ὅτι ἡ στάση του αὐτὴ ἐρχότανε σὲ ἀντίθεση μὲ ὡρισμένες ἐπιταγὲς τῆς γεωπολιτικῆς θεωρίας. Δὲν ὑποτιμοῦσε τὶς δοσμένες συνθῆκες τοῦ ἐξωτερικοῦ περιβάλλοντος, ἀλλὰ οὔτε καὶ δέχθηκε ποτὲ νὰ τὶς τοποθετήση ἔξω ἢ πάνω ἀπὸ τὸ συμπυκνωμένο συμφέρον τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ. Δὲν θὰ βρεθῆ λοιπὸν κανεὶς ποὺ θὰ μπορέση νὰ τοῦ προσάψη τὴ μομφὴ ὅτι ὑπέκυψε στὴν πίεση τοῦ ἐξωτερικοῦ παράγοντα ἀπεμπολώντας τὰ πραγματικὰ συμφέροντα τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ, παρ' ὅλον ὅτι διαχειρίστηκε τὴν ἐξωτερική μας πολιτικὴ σὲ μιὰ περίοδο ἀσφυκτικῶν πιέσεων τοῦ διεθνοῦς περιβάλλοντος. Ἡ στάση του αὐτὴ ἀποτελεῖ τίτλο τιμῆς ποὺ δὲν μποροῦν, δυστυχῶς, νὰ τὸν διεκδικήσουν πολλοὶ πολιτικοὶ ἄνδρες τῆς νεώτερης ἱστορίας μας.

Ἴσως, ὁλόκληρο τὸ δράμα τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ, ἀπὸ τὴν ἀπελευθέρωση μέχρι σήμερα, νὰ βρίσκεται σ' αὐτὴν ἀκριβῶς τὴν ἀντινομία,στὴ δημιουργία δηλαδὴ δεσμῶν ὑποτελείας τῆς ἐσωτερικῆς πρὸς τὴν ἐξωτερικὴ πολιτική. Αὐτὴ λοιπὸν τὴ στείρα, ἀντιδραστικὴ καὶ βλακώδη «ἱεράρχηση» ἀνέτρεψε ὁ Σοφιανόπουλος.

Ἡ ἐναρμόνιση

Ἡ λύση ποὺ ἔδωσαν οἱ «προστάτιδες» δυνάμεις στὸ ἐθνικό μας πρόβλημα ἤτανε τόσο ἀσφυκτική, ὥστε ἀμέσως μετὰ τὴν ἀνακήρυξη τῆς Ἑλλάδας σὲ κράτος ἐλεύθερο προβάλλει ἐπιτακτικὰ ἡ ἀνάγκη νέων ἀγώνων γιὰ τὴν ἐθνική μας ὁλοκλήρωση.

Ἡ ἀνάγκη αὐτή, νόμιμη στὴ βάση της, στάθηκε τὸ εὔφορο ἔδαφος ὅπου γιγαντώθηκε τὸ τέρας τῆς «Μεγάλης Ἰδέας» ποὺ εἶναι «ἡ καταπληκτικότερη μπλόφα τῆς νέας μας ἱστορίας», ὅπως παρατηρεῖ ὁ Τάσος Βουρνᾶς *, γιατὶ «ἐνῶ δὲν ἔχει καμμιὰ σχέση μὲ τὶς γνήσιες λαϊκὲς παραδόσεις τοῦ ἔθνους, καπηλεύεται τὸν πόθο τοῦ λαοῦ γιὰ μιὰ τίμια λύση τοῦ ἐθνικοῦ του προβλήματος».

Αὐτὸ δὲν σημαίνει βέβαια ὅτι τὸ αἴσθημα τῆς ἐθνικῆς ὁλοκλήρωσης δὲν ἤτανε βαθιὰ ριζωμένο στὴν ἑλληνικὴ ψυχή, ἀλλὰ ὅτι ἤτανε ξένες πρὸς τὶς παραδόσεις καὶ τοὺς πόθους τοῦ λαοῦ οἱ ἀπίθανες προεκτάσεις ποὺ ἔδιναν σ' αὐτὸ τὸ αἴσθημα οἱ καπηλευτές του. Οἱ προεκτάσεις αὐτές, μετεώριζαν αὐτόματα τὸ συγκεκριμένο πρόβλημα τῆς ἀπελευθέρωσης τοῦ ὑπόλοιπου ὑπόδουλου ἑλληνισμοῦ καὶ τὸ μετέφεραν στὴ σφαίρα τοῦ παραπλανητικοῦ τυχοδιωκτισμοῦ. Σὲ μιὰ ἐποχή, λόγου χάριν, ποὺ ἡ Ἑλλάδα ἀγωνιζότανε ἀκόμα νὰ ὑπάρξη σὰν κράτος τοῦ 19ου αἰώνα καὶ δὲν εἶχε οὐσιαστικὸ στρατὸ ὄχι μόνον ἐξωπλισμένον καὶ προσαρμοσμένον στὶς νέες πολεμικὲς συνθῆκες ποὺ δημιουργοῦσε ἡ ἀνάπτυξη τῆς τεχνικῆς, ἀλλὰ ἁπλῶς συγκροτημένον σ' ἑνιαῖο καὶ πειθαρχημένο σύνολο, ὁ Κωλέτης βαυκάλιζε τὸ ἔθνος μὲ τὴν ἰδέα τῆς ἀνασύστασης τῆς βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας. Χαρακτήριζε τὴν Ἀθήνα σὰν «προσωρινὴ» πρωτεύουσα τοῦ κράτους, θέλοντας μ' αὐτὸ νὰ πῆ ὅτι ἡ ὁριστική του πρωτεύουσα θὰ εἶναι «αὔριο» ἡ Κωνσταντινούπολη!

Ἐκτὸς ἀπὸ τὴν ψύχωση τῆς Μεγάλης Ἰδέας, ἕνας ἄλλος λόγος ποὺ δημιούργησε στὴ χώρα μας τὴν παράδοση τῆς ἀνεδαφικῆς καὶ ξενοκίνητης ἐξωτερικῆς πολιτικῆς, ἤτανε τὸ γεγονὸς ὅτι ἡ ἀνεξαρτησία μας πραγματοποιήθηκε μὲ τὴν ἀδιαφιλονίκητη

* *«Τὸ ἑλληνικὸ 1848».*

συμβολὴ ξένων δυνάμεων καὶ κυρίως τῆς Γαλλίας, 'Αγγλίας καὶ Ρωσίας. Ὅσοι ὅμως κυβέρνησαν τὸν τόπο, κατὰ τὶς πρῶτες δεκαετηρίδες προπάντων, δὲ θέλησαν ἢ δὲν μπόρεσαν νὰ μελετήσουν τὶς αἰτίες ποὺ ὑπαγόρευσαν τὴν ἐπέμβαση τῶν ξένων καθὼς καὶ τὸν μετασχηματισμὸ τῶν ρομαντικῶν αἰσθημάτων τους σὲ ὠμὴ πολιτικὴ πράξη.

Ὅπως εἶναι γνωστό, ἡ Εὐρώπη τῆς 'Ιερῆς Συμμαχίας τοῦ Μέττερνιχ ἀντιπαθοῦσε κάθε ἀπελευθερωτικὸ κίνημα. Στὸ κλίμα τοῦ δεσποτισμοῦ ποὺ ἐπικρατοῦσε τότε, ἡ ἄλλοτε προσφιλὴς ἰδέα τοῦ διαμελισμοῦ τῆς ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας παρουσιαζότανε σὰν ἱερόσυλη σκέψη ποὺ θὰ εἶχε τρομακτικὲς συνέπειες γιὰ τὴν καθιερωμένη «τάξη».

«'Αρνοῦμαι νὰ συζητήσω μὲ ὅποιον δὲν παραδέχεται ὅτι ἡ ἀκεραιότητα τῆς ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας εἶναι ἀναγκαία γιὰ τὰ ἀγγλικὰ συμφέροντα», ἔλεγε ὁ Οὐΐλλιαμ Πίτ *.

Ὕστερα ἀπὸ λίγα χρόνια ὅμως, βλέπουμε τὶς περισσότερες εὐρωπαϊκὲς δυνάμεις νὰ ἐνδιαφέρωνται ζωηρὰ γιὰ τ' ἀπελευθερωτικὰ κινήματα τῶν λαῶν καὶ νὰ τὰ ἐνθαρρύνουν μὲ κάθε τρόπο.

«Τὴν ἴδια χρονιὰ ποὺ δημοσιεύθηκαν τὰ «Orientales» (ἡ πρώτη ποιητικὴ συλλογὴ τοῦ Β. Οὐγκώ), γράφει ὁ Ροζὲ Μιλλιὲξ στὰ «'Ελληνο-Γαλλικά» του, ἡ Γαλλικὴ διπλωματία, μὲ τὸ στόμα τοῦ Πολινιάκ **, ὑπόδειχνε μιὰ ριζικὴ καὶ μεγαλόπρεπη λύση στὸ ἑλληνικὸ ζήτημα προτείνοντας στὶς μεγάλες δυνάμεις νὰ διώξουν τοὺς Τούρκους στὴν 'Ασία καὶ ν' ἀποκαταστήσουν τὴν 'Ελλάδα, μαζὶ μὲ τὰ νησιά, τὴν Κρήτη καὶ τὰ παράλια τῆς Μ. 'Ασίας, σ' ἕνα μεγάλο χριστιανικὸ κράτος μὲ πρωτεύουσα τὴν Κωνσταντινούπολη...».

'Η μεταβολή, δὲν ἤτανε ἀποτέλεσμα καμμιᾶς ἀνατροπῆς στὴν ὑπάρχουσα ἰσορροπία τῶν δυνάμεων τοῦ διεθνοῦς περιβάλλοντος. 'Απλούστατα, οἱ εὐρωπαϊκὲς κυβερνήσεις ἔκαναν τὴ στροφὴ αὐτὴ ὑποχωρώντας σὲ πιέσεις «ἐκ τῶν κάτω». Σὲ ὅλες σχεδὸν τὶς πρωτεύουσες τῆς Εὐρώπης εἶχαν δημιουργηθῆ «Κομιτάτα» γιὰ

* *A. Maurois: «Ὁ Βύρων» (ἑλλην. μεταφ.), σελ. 446.*

** *Ζὺλ Πολινιάκ, πρωθυπουργὸς καὶ ὑπουργ. 'Εξωτ. τῆς Γαλλίας (1780-1847).*

τὴν ἐνίσχυση τῶν ἀπελευθερωτικῶν κινημάτων. Ἡ ἰδέα τῆς νεκρανάστασης τῆς Ἑλλάδας ἰδιαίτερα, ἠλέκτριζε τοὺς Εὐρωπαίους διανοούμενους ὄχι τόσο σὰν συγκεκριμένο αἴτημα, ὅσο σὰν ἀναζήτηση «μύθου». Οἱ ποιητὲς θρηνοῦν πιὸ πολὺ γιατὶ «ἀλλοίμονο, δὲν ὑπάρχει πιὰ ἕνας Τυρταῖος» στὴν Ἑλλάδα, ἢ γιατὶ τώρα «πάνω ἀπὸ τοὺς βράχους τῶν Θερμοπυλῶν ὀρθώνονται τὰ κάστρα τῶν τυράννων» *.

Σύσσωμη λοιπὸν ἡ εὐρωπαϊκὴ διανόηση βρέθηκε στὸ πλευρὸ τοῦ ἀγωνιζόμενου ἑλληνικοῦ λαοῦ καὶ δημιούργησε ἕνα βιαιότατο φιλελληνικὸ ρεῦμα ποὺ παρέσυρε γρήγορα καὶ τὴν πολιτική. Ἡ κατ' ἐξοχὴν προωστικὴ δύναμη αὐτοῦ τοῦ ρεύματος νομίζω πὼς ὑπῆρξε τὸ πνευματικὸ κίνημα τοῦ ρομαντισμοῦ—στὴν πλατειὰ καὶ ὄχι τὴ στενὴ φιλολογική του ἔννοια. Γιατὶ ὁ ρομαντισμὸς ξεκίνησε βέβαια σὰ φιλολογικὸ αἴτημα διάσπασης τῶν συνθετικῶν κανόνων καὶ ἀνανέωσης τοῦ ὕφους τῶν κλασικιστῶν, ἀλλὰ μὲ τὸν καιρὸ πῆρε τόσο ἀπίθανες διαστάσεις, ὥστε ἀκόμα καὶ σήμερα νὰ μὴ μποροῦν οἱ αἰσθητικοὶ ν' ἀπομονώσουν ὅλα του τὰ χαρακτηριστικὰ καὶ νὰ μᾶς δώσουν μὲ πληρότητα καὶ ἀκρίβεια τὸν ὁρισμό του.

Ἕνα ὡστόσο ἀπὸ τὰ βασικώτερα χαρακτηριστικά του πρέπει νὰ εἶναι ὁ «μύθος», ποὺ τὸν ἀναζήτησε ὁ ρομαντισμὸς μὲ ἀληθινὸ πάθος στὸν χριστιανισμό, στὸν μεσαίωνα, στὶς ἐξωτικὲς χῶρες καὶ στὴν ἀρχαιότητα. Τὰ ὄνειρα ποὺ ἐξέθρεψε ἡ Γαλλικὴ Ἐπανάσταση εἶχαν συντριβῆ. Ἡ πραγματικότητα ἐμφανιζόταν πιὰ μὲ προσωπεῖο ἀποκρουστικὸ καὶ ἡ ἄρνησή της πῆρε τὶς πιὸ διαφορετικὲς ἐκδηλώσεις: Ἔγινε ὀνειρικὴ ἀναζήτηση ἑνὸς καλύτερου κόσμου, ἔγινε ἔξαλλος ἡρωισμός, δίψα τῆς περιπέτειας, ὡραιοποίηση τοῦ θανάτου, φυγή, ἐξωτισμός, κ.λ.π.

Μέσα σ' αὐτὸ τὸ γενικὸ πνευματικὸ κλίμα πρέπει νὰ ἰδοῦμε καὶ τὸ ρεῦμα τοῦ φιλελληνισμοῦ. Ἐκεῖνο ὅμως ποὺ δὲν μπόρεσαν νὰ καταλάβουν πολλοὶ ἕλληνες πολιτικοὶ καὶ ποὺ ὁ Σοφιανόπουλος εἶχε συνειδητοποιήσει ἀπὸ τὰ πρῶτα του κιόλας βήματα εἶναι τούτη ἡ ἁπλὴ ἀλήθεια: Ὅτι ὁ συναισθηματισμὸς «παγώνει» πολὺ γρήγορα στὸν χῶρο τῆς πολιτικῆς γενικὰ καί, πρὸ πάντων,

* *Στίχοι τοῦ Β. Οὐγκώ.*

τοῦ διεθνοῦς περιβάλλοντος. Ἡ ἐπέμβαση λοιπὸν τῶν ξένων στὴ χώρα μας ξέφυγε ἀμέσως ἀπὸ τὰ συναισθηματικὰ πλαίσια τοῦ φιλελληνισμοῦ καὶ μετουσιώθηκε σὲ ὠμότατη διεκδίκηση συμφερόντων, σὲ σκληρὸ ἀνταγωνισμὸ τῶν τριῶν «προστάτιδων» δυνάμεων. Καὶ ἡ ἑλληνικὴ πολιτική, ἀντὶ νὰ προτάξῃ τὰ συμφέροντα τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ, προτίμησε ν' ἀλυσοδεθῆ στὸν ἐξωτερικὸ παράγοντα.

Οἱ τρεῖς μεγαλύτεροι πολιτικοὶ ὀργανισμοὶ τῶν μεταπελευθερωτικῶν χρόνων ἦσαν στὴν πραγματικότητα τοποτηρητικοὶ μηχανισμοὶ τῶν συμφερόντων τριῶν ξένων δυνάμεων, τῆς Γαλλίας, τῆς Ἀγγλίας καὶ τῆς Ρωσίας. Τὸ κόμμα τοῦ Κωλέτη ἀγωνιζότανε κυρίως γιὰ τὴν ἐφαρμογὴ τῆς γαλλικῆς πολιτικῆς στὴν Ἑλλάδα. Ὁ Μαυροκορδᾶτος καὶ ὁ Σ. Τρικούπης ποὺ διηύθυναν τὸ κόμμα τῶν «μπαρλαίων» ἢ τῆς «ρεντιγκότας», ὅπως τὸ ἔλεγαν, ἦσαν ἀνδρείκελα τῆς ἀγγλικῆς πολιτικῆς, ἐνῶ τὸ κόμμα τῶν «ναπαίων» ἢ «μουζίκων» τοῦ Α. Μεταξᾶ προσπαθοῦσε νὰ προσκολλήσῃ ὁριστικὰ τὴ χώρα μας στὸ ἅρμα τῆς τσαρικῆς πολιτικῆς.

Ἡ κατάσταση τῆς ἐθνικῆς μας ὑποτέλειας παγιοποιήθηκε μὲ τὸν καιρὸ κι' ἔγινε μόνιμο γνώρισμα τῆς ἐξωτερικῆς μας πολιτικῆς μιὰ παράδοση σεβαστὴ ἀπ' ὅλα σχεδὸν τὰ κόμματα. Ἡ βούληση τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ ἢ τὰ συμφέροντά του, δὲν εἶχαν καμμιὰ σημασία. Σημασία εἶχε μόνον ὁ ἐξωτερικὸς παράγοντας. Ὣς τὴν ἐποχὴ τοῦ Σοφιανόπουλου, δὲν βρέθηκε οὔτε ἕνας Ἕλληνας πολιτικὸς ποὺ νὰ προσπαθήσῃ νὰ ἐναρμονίσῃ τὶς ἀπαιτήσεις καὶ τὶς ἀντιθέσεις τοῦ διεθνοῦς περιβάλλοντος πρὸς τὰ πραγματικὰ συμφέροντα τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ.

Ὁ Σοφιανόπουλος τὸ ἐπεχείρησε καὶ μάλιστα σὲ μιὰ περίοδο τρομερὰ δύσκολη, στὴν ἐπαύριο τοῦ πιὸ ἀντιφατικοῦ, τοῦ πιὸ χαοτικοῦ πολέμου τῆς ἀνθρώπινης ἱστορίας ποὺ συνέζευξε δύο ἀντιμαχόμενες καὶ ἀντίρροπες δυνάμεις: Τὸν καπιταλισμὸ καὶ τὸν σοσιαλισμό.

Ὅπως ἦτανε ἑπόμενο μετὰ τὴ λήξη τοῦ πολέμου, κορυφώθηκαν οἱ ἀντιθέσεις τοῦ διεθνοῦς περιβάλλοντος καὶ πῆραν ἐκρηκτικὲς διαστάσεις. Οἱ περισσότεροι πίστεψαν τότε ὅτι φτάσαμε σὲ μιὰ ἐποχὴ ὅπου δὲν ὑπάρχουν πλέον περιθώρια γιὰ τὴν ἄσκηση ἐθνικῆς ἐξωτερικῆς πολιτικῆς ἀπὸ μέρους τῶν μικρῶν

χωρῶν ποὺ ἔπρεπε νὰ διαλέξουν: Ἢ μὲ τὸ ἕνα μπλὸκ θὰ πήγαιναν ἢ μὲ τὸ ἄλλο.

Ἡ τερατώδης ἀνάπτυξη τῶν μέσων καταστροφῆς καθὼς καὶ τῶν μέσων ἐπικοινωνίας, φαινόταν νὰ στηρίζῃ ἀκόμα πιὸ πολὺ αὐτὴ τὴν ἄποψη, ἐνῶ ἡ ἄμεση οἰκονομικὴ ἐξάρτηση τῶν μικρῶν ἀπὸ τοὺς μεγάλους δημιουργοῦσε ἀκατάλυτους δεσμοὺς ὑποτελείας τῶν πρώτων στοὺς δεύτερους.

Καὶ ὅμως, μέσα σ' αὐτὸ τὸ ἡφαιστειακὸ διεθνὲς περιβάλλον, ὁ Σοφιανόπουλος ἀναζήτησε καὶ βρῆκε τὸν σωστὸ ἑ λ λ η ν ι κ ὸ δρόμο. Προσπάθησε ὄχι μόνον νὰ ἐναρμονίσῃ, ἀλλὰ καὶ νὰ ἐ κ μ ε τ α λ λ ε υ θ ῆ τὶς ἀντιθέσεις τῶν μεγάλων δυνάμεων πρὸς ὄφελος τῆς πατρίδας του, πάλεψε δηλαδὴ γιὰ ν' ἀποκαθάρῃ τὴν ἐθνικὴ ζωὴ ἀπὸ τὸ «Κυλώνειον ἄγος της», ν' ἀποκαταστήσῃ τὴν ὁμαλὴ ἐξάρτηση τῆς ἐξωτερικῆς ἀπὸ τὴν ἐσωτερική μας πολιτική, γιατὶ μόνον ἔτσι θὰ μποροῦσε νὰ ἰδῇ ὁ ἑλληνικὸς λαὸς μιὰ «ἄσπρη μέρα».

Σήμερα, δέκα χρόνια μετὰ τὸ θάνατό του, φαίνεται ξεκάθαρα ὅτι ἂν οἱ ἀντιδραστικὲς δυνάμεις ἢ οἱ πολιτικοὶ τῆς χώρας μας μποροῦσαν τότε νὰ καταλάβουν καὶ νὰ ἐνστερνισθοῦν τὴν ἀποκάλυψη τοῦ Σοφιανόπουλου, ἡ τύχη μας θὰ ἤτανε πολὺ διαφορετικὴ καὶ θ' ἀποφεύγαμε ἕνα σωρὸ ἐθνικὲς καταστροφές. Καὶ κάτι ἄλλο, ἀκόμα σπουδαιότερο ἴσως: Ἡ ἐναρμόνιση ποὺ ἐπεδίωξε ὁ Σοφιανόπουλος, δηλαδὴ ἡ ἄσκηση μιᾶς ἐξωτερικῆς πολιτικῆς ποὺ θὰ βοηθοῦσε στὴν ἐξομάλυνση τῶν ἀντιθέσεων τοῦ διεθνοῦς περιβάλλοντος, πῆρε στὴ διεθνῆ της προβολὴ ἄλλες διαστάσεις, πολὺ εὐρύτερες: Ἔγινε παγκόσμιο μήνυμα καὶ παγκόσμιο κίνημα μαζί, θεμέλιος λίθος γιὰ τὴ δημιουργία ἑνὸς «τρίτου κόσμου», ἑνὸς «μπλὸκ οὐδετέρων» ποὺ θ' ἀκολουθοῦσε μιὰ διεθνῆ πολιτικὴ συμβιβασμοῦ, συνύπαρξης καὶ εἰρήνης. Τὶς ἰδέες αὐτὲς τὶς ἔσπειρε ὁ Σοφιανόπουλος στὸν Ἄγιο Φραγκίσκο πρῶτα-πρῶτα, ὅπου τὰ ἱδρυτικὰ μέλη τοῦ Ο.Η.Ε. ἔρριξαν τὰ θεμέλια τῆς μελλοντικῆς ὀργάνωσης τοῦ κόσμου, πρὶν ὁ Ἰνδὸς ἡγέτης Νεχροῦ τὶς ἐνσαρκώσῃ σὲ πολιτικὴ πράξη. Πολλοί, τὶς θεωροῦσαν τότε χιμαιρικές. Σήμερα, εἶναι μιὰ ἀπτὴ πραγματικότητα τῆς διεθνοῦς ζωῆς, ἡ μ ο ν α δ ι κ ὴ ἴσως διέξοδος ποὺ μπορεῖ νὰ μᾶς βγάλῃ ἀπὸ τὸν λαβύρινθο τῶν ἀντινομιῶν καὶ ἀντιφάσεων ὅπου ἔχει μπλέξει ἡ ἀνθρωπότητα μετὰ τὸν τελευταῖο χαοτικὸ πόλεμο.

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟ

Ο
ΠΑΛΙΟΣ ΚΟΣΜΟΣ

I

Η ΠΡΟΠΑΡΑΣΚΕΥΗ

Ἡ κρίση τῆς ποιότητας

Ὁ Σοφιανόπουλος εἶχε γεννηθῆ γιὰ νὰ γίνη πολιτικός. *«Θὰ ξανάρχιζα τὴν πολιτικὴν ἂν ἐπρόκειτο νὰ ξαναρχίσω τὴν ζωήν μου»*, εἶχε δηλώσει σὲ μιὰ συνέντευξη *, στὰ πρῶτα ἀκόμα βήματα τοῦ πολιτικοῦ του βίου.

Πῶς ὅμως ἔβλεπε τὴν πολιτική;

Ὁ Γ. Παπανδρέου, μὲ τὴν ἀναγωγικὴ δύναμη ποὺ χαρακτηρίζει τὴ σκέψη του καὶ τὸν κάνει πολλὲς φορὲς ἱκανὸ νὰ ἐκφράζεται μὲ μεστότατο ἐπιγραμματισμό, εἶπε κάποτε πὼς ἡ πολιτικὴ «εἶναι ἡ πεμπτουσία τῆς ἀνθρώπινης δραστηριότητας».

Ἡ σκέψη μπορεῖ νὰ εἶναι θαυμάσια σὰ διατύπωση, ἀλλὰ ἡ πυκνότητά της τῆς προσδίδει μιὰ ἀοριστία. Καὶ πρῶτα-πρῶτα, κάθε πολιτικὴ εἶναι καὶ πεμπτουσία τῆς ἀνθρώπινης δραστηριότητας; Δὲν φαντάζομαι. Ὑπάρχουν πολιτικὲς καὶ πολιτικοί. Ἡ ὀπτικὴ γωνία κάτω ἀπὸ τὴν ὁποία θὰ ἰδῆ κανεὶς τὴν πολιτική του ἀποστολή, προσδιορίζει καὶ τὴν ἔκταση καὶ τὴν ποιότητα τοῦ πάθους του. Ὁ πολιτικὸς ποὺ βλέπει τὴν δραστηριότητα αὐτὴ σὰν εὔκολο τρόπο βιοπορισμοῦ, σὰ μέσο κοινωνικῆς ἐπιβολῆς ἢ σὰ βάθρο γιὰ τὴν ἱκανοποίηση τῆς ματαιοδοξίας του, μπορεῖ νὰ ἔχη «πάθος» γιὰ τὴν ἀποστολή του σὰν πολιτικοῦ ἀλλὰ τὸ πάθος του εἶναι ἐγωκεντρικὸ καὶ χυδαῖο.

Ἐκεῖνος ἀντίθετα ποὺ βλέπει τὴν πολιτικὴ σὰν ἀγώνα πνευματικό, σὰ βωμὸ μᾶλλον καὶ ὄχι σὰ βάθρο—ἕναν βωμὸ ὅπου θὰ χρειαστῆ νὰ θυσιάση ἴσως ἄπειρες προσωπικές του χαρὲς καὶ πλῆθος ἀτομικά του συμφέροντα—σὰ μέσο γιὰ τὴν καλυτέρευση τῆς

* *«Ἀθηναϊκὰ Νέα», 4.1.1936.*

ζωῆς τῶν ἄλλων καὶ ὄχι τῆς δικῆς του, αὐτὸς πραγματικὰ φλογίζεται ἀπὸ τὸ πάθος τῆς πολιτικῆς. Γι' αὐτὸν καὶ μόνο ἡ πολιτικὴ εἶναι «πεμπτουσία τῆς ἀνθρώπινης δραστηριότητας».

Μιὰ τέτοια ἀντίληψη εἶχε μορφώσει γιὰ τὴν ἀποστολή που ὁ Σοφιανόπουλος. Ἀπὸ τὶς ἀρχὲς ἀκόμα, ἔδειξε πὼς κατέβαινε στὸν στίβο μὲ τὴν πρόθεση νὰ κάνη πολιτικὴ ὑψηλῆς ποιότητας. Ἴσως, αὐτὴ ἡ «ἀριστοκρατικὴ» ἀντίληψη, ἡ ἀπουσία δηλαδὴ κάθε δημαγωγικῆς χυδαιότητας, νὰ στάθηκε μιὰ ἀπὸ τὶς κυριώτερες αἰτίες ποὺ στένεψαν τὰ περιθώρια τῆς δράσης του, ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριά, ὅμως, τὸν θωράκισε μὲ ἀρετὲς ποὺ πολὺ σπάνια συναντᾶμε στοὺς πολιτικοὺς ἄνδρες τῆς ἱστορίας μας.

Ἡ πολιτικὴ ποιότητας στηρίζεται στὴν προϋπόθεση ὅτι καὶ ὁ φορέας της εἶναι ἄνθρωπος ποιότητας. Καὶ μιὰ ἀπὸ τὶς κυριώτερες αἰτίες τοῦ σημερινοῦ πανανθρώπινου δράματος, ἴσως νὰ πρέπει ν' ἀναζητηθῆ σ' αὐτὴν ἀκριβῶς τὴν ἔλλειψη, στὸ γεγονὸς δηλαδὴ ὅτι ἐκεῖνοι ποὺ κρατοῦν στὰ χέρια τους τὶς τύχες τῶν λαῶν, δὲν εἶναι πάντοτε πρώτης ποιότητας ἄνθρωποι.

Οἱ προϋποθέσεις τῆς πολιτικῆς ἅμιλλας εἶναι τέτοιες στὴν ἐποχή μας, ὥστε γιὰ νὰ «φτάση» ἕνας πολιτικός, πρέπει ὁπωσδήποτε νὰ ὑποστῆ κάποια φθορά, μικρὴ ἢ μεγάλη. Γιὰ ἕνα πρόσωπο ἀνεύθυνο, ἡ φθορὰ αὐτὴ μπορεῖ νὰ μὴν εἶχε σημασία. Γιὰ τὸν ἄνθρωπο ὅμως ποὺ θὰ κατευθύνη τὶς τύχες ἑνὸς λαοῦ, ἡ παραμικρὴ ἠθικὴ ἢ πνευματικὴ ἀνεπάρκεια, παίρνει τὶς διαστάσεις ἀναπηρίας. Καὶ δυστυχῶς, τὰ πράγματα δείχνουν ὅτι ὅσο μεγαλύτερη εἶναι ἡ φθορὰ τοῦ πολιτικοῦ, τόσο περισσότερες εἶναι καὶ οἱ ἐλπίδες του ὅτι θὰ «φτάση». Γι' αὐτὸ καὶ εἴδαμε στὶς ἡμέρες μας νὰ παίρνουν στὰ χέρια τους τρομακτικὲς εὐθύνες ἄνθρωποι τῶν ὁποίων ὁ διανοητικὸς δείκτης κυμαίνεται ἀπὸ τὴν ἁπλὴ ἄγνοια ὡς τὴν ἠλιθιότητα καὶ ὁ ἠθικὸς ἀπὸ τὸν ἀνώδυνο δυναμισμὸ ὡς τὴν ὁλοκάθαρη ἐγκληματικότητα.

Ἡ ἀντινομία ὀξύνεται ἀκόμη περισσότερο ἀπὸ τὸ γεγονὸς ὅτι ὑπάρχει μιὰ γενικώτερη ἀντίφαση ἀνάμεσα στὸν ἠθικο-πνευματικό μας πολιτισμὸ καὶ στὴν γνωστική μας τελείωση. Ὁ ἄνθρωπος, ὡρίμασε κατὰ τρόπο τερατογονικό. Ἐνῶ δηλαδὴ ἀπὸ τὴν ἄποψη τῶν γνώσεων καὶ τῆς τεχνικῆς τελειότητας φτάσαμε σὲ πολὺ ὑψηλὰ ἐπίπεδα, ἀπὸ τὴν ἄποψη τῆς ἠθικῆς τελειότητας—στὴν

πιὸ πλατειὰ ἔννοια τοῦ ὅρου—εἴμαστε καθηλωμένοι ἀκόμα σὲ ἐπίπεδα βαρβαρότητας. Ἀπὸ τὴ μιὰ μεριὰ ἀπελευθερώσαμε τὴν πυρηνικὴ ἐνέργεια, καὶ ἀπὸ τὴν ἄλλη ἔχουμε ἀκόμα φυλετικὲς διακρίσεις, ἔχουμε ἀναλφάβητους καὶ πεινασμένους ἀνθρώπους, εἴμαστε χωρισμένοι σὲ ἀλληλομισούμενα στρατόπεδα, συντηροῦμε στρατούς, βάρβαρες προλήψεις κ.λ.π.

Καὶ τὸ χειρότερο ἀπ' ὅλα εἶναι ὅτι σὲ πολλὲς περιπτώσεις, οἱ προμηθεϊκὲς δυνάμεις ποὺ ἀπελευθέρωσε ἡ ἀνθρώπινη Γνώση βρίσκονται σὲ χέρια στρατιωτικῶν ἢ πολιτικῶν ποὺ τὸ πνευματικό τους ἐπίπεδο εἶναι πολὺ χαμηλό.

Γιὰ νὰ ἐκτιμήση κανεὶς σωστὰ τὶς ἐπιπτώσεις ποὺ ἔχουν στὴ σύγχρονη ζωὴ ὅλες γενικὰ οἱ ἐπιστημονικὲς κατακτήσεις, γιὰ νὰ καταλάβη ὅτι ἀνατρέπονται, αὐτόματα πιά, ἕνα σωρὸ σαθρὲς προλήψεις, ἢ ἰδέες, ἢ θεωρίες στὶς ὁποῖες μέναμε δογματικὰ προσηλωμένοι μέχρι σήμερα, πρέπει νὰ ἔχη φτάσει σὲ κάποια ψυχικὴ—πνευματικὴ ὡριμότητα, νὰ διαθέτη μιὰ πλατειὰ «κουλτούρα», ὄχι ἐπιφανειακή, ὄχι τεχνική, ἀλλὰ βαθύτατη καὶ οὐσιαστική· νὰ μὴ μένη καθηλωμένος σὲ ξεπερασμένα δόγματα ἢ σὲ ἀποστεωμένα σχήματα, ἀλλὰ νὰ μπορῆ ν' ἀφήνη τὴ φαντασία του νὰ κινεῖται στοὺς νέους ὁρίζοντες ποὺ διαγράφονται γιὰ τὴν ἀνθρώπινη μοίρα ἀπὸ τὶς μεγάλες γνωστικὲς κατακτήσεις.

Ἕνας ὡραῖος πρόγονος

Αὐτὴ τὴν ἀνάγκη τῆς βαθύτερης καλλιέργειας τὴν εἶχε συνειδητοποιήσει ὁ Σοφιανόπουλος ἀπὸ πολὺ νωρίς. Σ' αὐτό, πολὺ τὸν βοήθησε τὸ οἰκογενειακό του περιβάλλον: Ὁ μικρὸς Γιάννης, μεγάλωσε μέσα σ' ἕνα κλίμα γνήσια πνευματικό, μὲ οἰκογενειακὲς παραδόσεις ὡραίων ἀγώνων σὲ ὑψηλὸ ἐπίπεδο.

Στὸ Σοπωτὸ τῶν Καλαβρύτων ὅπου γεννήθηκε στὰ 1887, εἶχε ἰδῆ τὸ φῶς τοῦ κόσμου, πρὶν ἀπὸ ἑκατὸ χρόνια, κι' ἕνας πρόγονός του, ὁ Παναγιώτης Σοφιανόπουλος, γνωστὸς «ἰατροφιλόσοφος» τῶν προεπαναστατικῶν χρόνων.

Ἦτανε μιὰ μορφὴ ἀπὸ κάθε ἄποψη ἐνδιαφέρουσα καὶ εἶχε σπουδάσει στὴν Ἰταλία καὶ στὴ Γαλλία ἰατρική. Οἱ ἐπαναστατικὲς ἰδέες του, τὸν ἔσπρωξαν ν' ἀγκαλιάση ἀμέσως τὴν κίνηση τῶν

«Φιλικῶν» ἀλλὰ πολὺ γρήγορα ἦρθε σὲ σύγκρουση μὲ τοὺς κοτζαμπάσηδες καὶ μερικοὺς ὁπλαρχηγούς.

Καλλιεργημένος καὶ ἁγνὸς ἐπαναστάτης καθὼς ἤτανε, εἶδε εὐθὺς ἀμέσως τὶς ἀντινομίες τοῦ ἀπελευθερωτικοῦ κινήματος καὶ τὸν εὐνουχισμὸ τῆς ἐπαναστατικῆς ἰδέας. Θεώρησε λοιπὸν χρέος του ν' ἀγωνισθῆ μὲ ὅλες τους τὶς δυνάμεις γιὰ τὴν ἀποκατάσταση ἑνὸς «δίκαιου κόσμου». Ἐπηρεασμένος ἀπὸ τὸν χιμαιρικὸ σοσιαλισμὸ τοῦ Προυντών, προσπάθησε νὰ μεταφυτεύση μερικὲς ἀπ' τὶς ἰδέες του στὴ νεοαπελευθερωμένη Ἑλλάδα, σ' ἕνα ἔδαφος δηλαδὴ κάθε ἄλλο παρὰ κατάλληλο γιὰ νὰ τὶς δεχθῆ.

Οἱ σύγχρονοί του, φυσικά, τὸν ἔβλεπαν σὰ «φαινόμενο» καὶ ἀποροῦσαν μὲ τὶς «ἀλλοκοτιές» του. Μιὰ παράξενη μοίρα πρωιμότητας φαίνεται πὼς βαραίνει καὶ τοὺς δύο Σοφιανόπουλους—πρόγονο καὶ ἀπόγονο: Γεννήθηκαν καὶ οἱ δυὸ νωρίτερα ἀπ' ὅ,τι ἔπρεπε, σὲ μιὰ ἐποχὴ ποὺ δὲν μποροῦσε νὰ τοὺς παρακολουθήση.

Οἱ ἰδέες τοῦ Παναγιώτη Σοφιανόπουλου, ἔξω ἀπὸ τὰ κοινωνικοπολιτικὰ πλαίσια τῆς ἐποχῆς, ἔπαιρναν αὐτόματα ἕνα χρῶμα γραφικότητας σχεδόν, ἀφοῦ ἔφτανε ὥς τὸ σημεῖο νὰ μιλάη ἀκόμα καὶ γιὰ φεμινισμό! Οἱ περισσότεροι τὸν ἔβλεπαν σὰν οὐτοπιστή, ἐκεῖνος ὅμως, ἀδιαφορώντας γιὰ τὶς κρίσεις καὶ γιὰ τὶς ἐπιθέσεις τους, συνέχιζε τὴν προσπάθειά του μὲ ἀκατανίκητο πεῖσμα καὶ μὲ ὅλη τὴν ὁρμητικότητα τοῦ ἁγνοῦ ἀνθρώπου ποὺ πιστεύει ὅτι κατέχει τὴν Ἀλήθεια.

Στὰ 1836 ἔβγαλε καὶ μιὰ ἐφημερίδα, τὴν «Πρόοδο», ὅπου δὲν δίστασε νὰ βροντοφωνήση τὶς δημοκρατικές του πεποιθήσεις, παίρνοντας ἀνοιχτὰ θέση κατὰ τοῦ βασιλικοῦ θεσμοῦ. Ὁ «ἀλλόκοτος», ἄρχισε πιὰ νὰ γίνεται ἐπικίνδυνος, νὰ ἐνοχλῆ. Μπῆκε ἀμέσως σὲ κίνηση ὁ πανάρχαιος μηχανισμὸς τῶν «ὑψίστων ἐθνικῶν συμφερόντων» καὶ ἄρχισαν οἱ διωγμοὶ ἐναντίον του. Τοῦ ἔκλεισαν τὴν ἐφημερίδα, τὸν παρέπεμψαν στὰ δικαστήρια, τὸν καταδικάσανε σὲ φυλάκιση, ἀλλὰ δὲν μπόρεσαν νὰ σβήσουν τὴ φλόγα ποὺ ἔκαιγε μέσα του.

Ὕστερα ἀπὸ λίγο ἔβγαλε ἕνα περιοδικό, τὸν «Σωκράτη» γιὰ νὰ συνεχίση μὲ τὸ ἴδιο πεῖσμα τὸν ἀγώνα του. Ζητοῦσε βαθειὲς κοινωνικὲς ἀλλαγὲς καὶ ὑπεράσπιζε μὲ πάθος τὸ δίκιο τῶν ἀγωνιστῶν τοῦ ἔθνους, ποὺ εἶχαν περιπέσει σὲ ἀπερίγραπτη ἀθλιότητα. Πέθανε

κυνηγώντας ὥς τὴ στερνή του πνοὴ τὴ χίμαιρα τοῦ «καλύτερου κόσμου».

Ἡ διελκυστίνδα

Ἡ συγγένεια αὐτὴ δείχνει ὅτι ὁ κατοπινὸς κοινωνικο-πολιτικὸς προσανατολισμὸς τοῦ Ι. Σοφιανόπουλου, καθὼς καὶ ἡ θρησκευτικὴ προσήλωσή του στὶς ἠθικὲς ἀρχές, ἔχουν πολὺ βαθειὲς ρίζες καὶ ἀποτελοῦσαν οἰκογενειακὴ παράδοση.

Ἀλλὰ πολὺ μεγαλύτερο ρόλο στὴ διαμόρφωση τῆς προσωπικότητας τοῦ Σοφιανόπουλου ἔπαιξε ἡ μητέρα του Ἀθηνᾶ, τὸ γένος Παπαγεωργίου, ἀπὸ τὰ Καλάβρυτα. Ὁ πατέρας του Ἀντρέας Σοφιανόπουλος, ἤτανε συμβολαιογράφος κι' ἔμενε στὴν ἀρχὴ στὰ Καλάβρυτα, μετὰ τὸ γάμο του ὅμως μὲ τὴν Ἀθηνᾶ, ποὺ ἤτανε δασκάλα, ἐγκαταστάθηκε μαζὶ μὲ τὴν οἰκογένειά του στὸν Πύργο, ὅπου ἡ σύζυγός του ἄνοιξε ἰδιωτικὸ σχολεῖο — παρθεναγωγεῖο βέβαια, γιατὶ ἡ μικτὴ φοίτηση δὲν ἤτανε νοητὴ τὴν ἐποχὴ ἐκείνη.

Ἐκεῖ λοιπὸν μεγάλωσε ὁ Γιάννης Σοφιανόπουλος, στὸν Πύργο, κάτω ἀπὸ τὴν αὐστηρὴ ἐπίβλεψη τῆς μητέρας του πρὸ πάντων, ποὺ προσπάθησε νὰ ἐμφυσήση στὴν ψυχή του τὴν ἀγάπη πρὸς τὰ γράμματα. Ἤτανε μιὰ γυναίκα μὲ πολὺ ἰσχυρὴ προσωπικότητα. Φλογιζότανε ἀπὸ θρησκευτικὸ πάθος καὶ διακρινότανε γιὰ τὴν αὐστηρὴ προσήλωσή της στὶς ἠθικὲς ἀρχές, χωρὶς ὅμως αὐτὰ νὰ τὴν ἐμποδίζουν νὰ πρωτοστατῆ σὲ διάφορες κοινωνικὲς ἐκδηλώσεις. Ἀπ' αὐτὴν κληρονόμησε ὁ Σοφιανόπουλος τὸ ὑψηλὸ ἦθος, τὴν πνευματικότητα, τὴν ἔμφυτη τάση πρὸς τὸ καλὸ καὶ πρὸς τὸ ὡραῖο, τὴ δίψα γιὰ τὴν Ἀλήθεια καὶ γιὰ τὸ δίκιο.

Ἡ πνευματικὴ κληρονομιὰ τοῦ Παναγιώτη Σοφιανόπουλου ἀπὸ τὴ μιὰ μεριὰ καὶ ἡ ἐπίδραση τῆς μητέρας ἀπ' τὴν ἄλλη, στάθηκαν οἱ δύο ἄξονες, γύρω ἀπὸ τοὺς ὁποίους θὰ περιδινιστῆ ἀργότερα γιὰ κάμποσον καιρὸ ὁ νεαρὸς Γιάννης ὥσπου νὰ πάρη τὴν ὁριστική του κατεύθυνση.

Οἱ ἐπιδράσεις αὐτές, παρὰ τὴν κοινὴ πνευματικότητά τους, ἐκφράζουν δύο ἀντίρροπες σχεδὸν τάσεις: Ἡ πρώτη, ἔσπρωχνε τὸν Σοφιανόπουλο στὴν περιοχὴ τῆς καθαρῆς δράσης, ἡ δεύτερη στὴν περιοχὴ τῆς καθαρῆς σκέψης. Γιὰ ἕνα χρονικὸ διάστημα, θὰ

ζυγιστῆ ἀναποφάσιστα στὸ μεταίχμιο τῶν δύο αὐτῶν πεδίων, χωρὶς ἀκόμα νὰ μπορῆ νὰ διαλέξη κανένα. Ὕστερα, ὑπὸ τὴν ἐπίδραση τῆς μητέρας πάντοτε, φάνηκε ὅτι προσανατολιζότανε πρὸς τὰ γράμματα. Πρὸς τὴν κατεύθυνση αὐτὴ τὸν ἔσπρωχναν καὶ οἱ δάσκαλοί του ποὺ ἀπὸ πολὺ νωρὶς διαπίστωσαν τὴν ὀξύνοιά του καὶ τὶς λογοτεχνικές του τάσεις. Ἔτσι, ὅταν τελείωσε τὸ Γυμνάσιο, γράφτηκε στὴ Φιλοσοφικὴ Σχολή.

Εἶναι ὅμως πασίγνωστη ἡ στειρότητα αὐτῆς τῆς σχολῆς, ποὺ διατηρεῖται, δυστυχῶς, ἀλώβητη ὡς τὶς ἡμέρες μας. Ἴσως νὰ μὴν ὑπάρχη ἰδεωδέστερος τρόπος γιὰ νὰ σιχαθῆ κανεὶς τὰ γράμματα τοῦ τόπου μας ἀπὸ τὸ νὰ «σπουδάση» στὴ Φιλοσοφικὴ Σχολὴ τοῦ «Ἀθήνησι Πανεπιστημίου». Ὁ Σοφιανόπουλος εἶδε γρήγορα τὸν κίνδυνο τοῦ σχολαστικισμοῦ ποὺ ἀπειλοῦσε τὸ πνεῦμα του καί, παρ' ὅλο ποὺ ἤξερε ὅτι θὰ στενοχωροῦσε τὴ μητέρα του (γιὰ τὴν ὁποία εἶχε παθολογικὴ ἀδυναμία σὲ ὅλη του τὴ ζωή) μεταπήδησε στὰ Νομικά.

Οἱ σπουδές του σ' αὐτὸν τὸν τομέα ὑπῆρξαν λαμπρὲς καὶ σὲ ἡλικία δέκα ὀκτὼ χρονῶν εἶχε πάρει τὸ δίπλωμα τοῦ δικηγόρου. Παρ' ὅλα αὐτά, ἡ διελκυστίνδα τῶν τάσεων δὲν εἶχε ἀκόμα κριθῆ ὁριστικὰ καὶ οἱ «ἔρωτές» του μὲ τὴ λογοτεχνία συνεχίσθηκαν γιὰ κάμποσο χρονικὸ διάστημα. Δημοσίευε διάφορα λογοτεχνικὰ κομμάτια σ' ἐφημερίδες καὶ περιοδικὰ—στὰ «Παναθήναια» πρὸ πάντων—μὲ τὸ φιλολογικὸ ψευδώνυμο Ἰάσων Σεληνᾶς.

Μὲ τὸν καιρό, ἡ δικηγορία πρῶτα, οἱ διοικητικὲς καὶ πολιτικὲς εὐθύνες ἀργότερα, τὸν ἀπομάκρυναν ὁριστικὰ ἀπὸ τοὺς λογοτεχνικοὺς ὁρίζοντες, τὸ πέρασμά του ὅμως ἀπὸ τὴν περιοχὴ τῆς καθαρῆς σκέψης ἄφησε τὴν ἀνεξίτηλη σφραγίδα του. Ἔτσι ὁ Σοφιανόπουλος, σὰν πνευματικὴ προσωπικότητα, ἔγινε μιὰ σπάνια σύνθεση ἀνθρώπου δράσης καὶ ἀνθρώπου σκέψης—σύνθεση ἀπολύτως ἀπαραίτητη γιὰ ὅποιον σκοπεύει ν' ἀσκήση πολιτικὴ ποιότητας.

Οἱ λογοτεχνικοὶ ἵμεροι διαπλάτυναν τὴ φαντασία του, ἔθρεψαν τὸν συναισθηματικό του κόσμο, καλλιέργησαν τὸ καλλιτεχνικό του αἰσθητήριο, ἐνῶ οἱ νομικές, πολιτικές, κοινωνικὲς καὶ οἰκονομικές του σπουδὲς τοῦ ἔδωσαν τὴ δυνατότητα νὰ ἐκτιμάη μὲ σαφῆ ἀντίληψη τὴν πραγματικότητα, νὰ ζυγίζη τὸ βάρος τῶν

κάθε φορὰ εἰδικῶν συνθηκῶν, ν' ἀπογυμνώνη τὴν οὐσία τῶν πραγμάτων.

Ἔχουμε λοιπὸν ἕναν ἄνθρωπο ποὺ εἶναι ταυτόχρονα ὁραμα-ής καὶ ρεαλιστής, ἐπαναστάτης καὶ συντηρητικός, καινοτόμος ηρητὴς τῶν παραδόσεων, αἰσιόδοξος καὶ σκεπτικιστής, οἰτημένος καὶ προσγειωμένος.

ιὰ τέτοια ψυχολογικὴ καὶ πνευματικὴ διάρθρωση ἴσως νὰ ιουργήση τὴν ἐντύπωση ὅτι βρισκόμαστε μπροστὰ σὲ μία ἀντιφατικὴ προσωπικότητα. Ἡ σύνθεση ὅμως εἶναι δυνατὴ καὶ ὅλες αὐτὲς οἱ ἀντιφατικὲς ἰδιότητες μποροῦν νὰ συνυπάρξουν σ' ἕνα ἄτομο. Τὰ διαχωριστικὰ ὅρια ἀνάμεσα στὴ σκέψη καὶ στὴ δράση δὲν εἶναι τόσο ἀβυσσαλέα, ὅσο θέλουν νὰ πιστεύουν μερικοί. Σὲ τελευταία ἀνάλυση ἡ δράση εἶναι μιὰ μορφὴ σκέψης, ὅπως καὶ ἡ σκέψη εἶναι μιὰ μορφὴ δράσης. Ὁ διαφορισμός τους ἀρχίζει ἀπὸ τὴ στιγμὴ ποὺ θὰ ἐπιχειρήσουμε μιὰν ἀξιολόγησή τους. Καὶ στὸ σημεῖο αὐτὸ ὁ καθένας μπορεῖ νὰ ἔχη τὴ γνώμη του. Ἄλλοι πιστεύουν ὅτι ἡ καθαυτὸ κινητήρια δύναμη τῆς ζωῆς εἶναι ἡ σκέψη, ἐνῶ ἡ δράση ἐμφανίζεται σὰν δευτερογενὲς φαινόμενο, ἕνα εἶδος «ὑποπροϊόντος» τῆς σκέψης. Ἄλλοι πάλι, πιστεύουν πὼς ἡ δράση εἶναι ἐκείνη ποὺ δίνει πνοὴ καὶ ὑπόσταση στὴ σκέψη.

Ὁπωσδήποτε, ὁ ἄνθρωπος τῆς σκέψης, ὅταν διαθέτη ταυτόχρονα καὶ δυνάμεις δράσης, νομίζω πὼς εἶναι μιὰ προσωπικότητα πιὸ ζωντανὴ καὶ πιὸ ἐμπλουτισμένη, ὅπως, ἀντίστροφα, καὶ ὁ ἄνθρωπος τῆς δράσης ὁλοκληρώνεται πολὺ περισσότερο ὅταν τύχη νὰ εἶναι ταυτόχρονα καὶ σκεπτόμενος ἄνθρωπος. Αὐτὴ ἀκριβῶς εἶναι ἡ περίπτωση τοῦ Σοφιανόπουλου: Ἕνας διανοούμενος ποὺ πολιτεύεται ἤ, ἂν προτιμᾶτε, ἕνας πολιτευτὴς ποὺ διανοεῖται.

Ἡ ἔντονη ζωή

Γιὰ νὰ ὁλοκληρώση τὴν καλλιέργειά του ὁ Σοφιανόπουλος, χρειάσθηκε νὰ ὑπερπηδήση τρομερὰ ἐμπόδια καὶ ν' ἀποδυθῆ σ' ἕναν ὑπεράνθρωπο σχεδὸν μόχθο.

Ἤτανε φτωχός. Πρὶν ἀκόμα ἀρχίση νὰ δικηγορῆ, ἀναγκάστηκε νὰ δουλέψη σκληρὰ γιὰ νὰ συντηρήση τὴν οἰκογένειά του. Ὁ πατέρας του εἶχε πάθει ἡμιπληγία καὶ δὲν μποροῦσε νὰ ἐργασθῆ.

Οἱ συμβολαιογράφοι, δὲν ἔπαιρναν τότε σύνταξη καὶ ἔτσι ὅλα τὰ οἰκογενειακὰ βάρη ἔπεσαν στὴν πλάτη τοῦ νεαροῦ Γιάννη.

Ἔπιασε δουλειὰ στὸ βιβλιοπωλεῖο τῶν «Μπὲκ καὶ Μπάρτ», ποὺ βρισκότανε ἐκεῖ ὅπου εἶναι σήμερα τοῦ «Ἐλευθερουδάκη». Δούλευε καὶ διάβαζε πολύ, φροντίζοντας νὰ τελειοποιήση πρὸ πάντων τὰ γερμανικά του. Ἡ γλώσσα αὐτὴ θὰ ἐξασκοῦσε ἀργότερα μεγάλη ἐπίδραση στὶς πολιτικές του ἰδέες γιατὶ ὑπῆρξε τὸ «κλειδὶ» ποὺ τοῦ ἄνοιξε τὴν πύλη τῆς γεωπολιτικῆς ἐπιστήμης.

Μαζὶ μὲ τὰ γερμανικά, συνέχιζε τὰ γαλλικά, τὰ ἀγγλικὰ καὶ τὰ ἰταλικά. Ἐπειδὴ ὅμως δὲν μποροῦσε νὰ πληρώνη γιὰ ὅλα αὐτὰ δασκάλους, ἐπινόησε ἕνα εἶδος «γλωσσικοῦ κλῆριγκ»: Παρέδιδε σ' ἐνδιαφερόμενους μαθήματα ἑλληνικῆς καὶ σὰν μοναδικὴ ἀντιμισθία ἔπαιρνε ἀπ' αὐτοὺς μαθήματα γαλλικῆς, ἀγγλικῆς ἢ ἰταλικῆς γλώσσας.

Οἱ ἐργασίες του καὶ οἱ σπουδές του δὲν τὸν ἐμπόδιζαν νὰ παρακολουθῆ τὰ προβλήματα τῆς ἐπιστήμης του σὲ παγκόσμιο κλίμακα, νὰ δημοσιογραφῆ καὶ νὰ εἶναι πάντοτε ἐνημερωμένος πάνω στὴν ἐσωτερική μας πολιτικὴ ζωὴ καὶ στὶς διεθνεῖς ἐξελίξεις.

Παρ' ὅλο τὸ μικρό του «δέμας», ἤτανε ἰδιοσυγκρασία ἐξαιρετικὰ πληθωρική, ἄνθρωπος γεμάτος ζωντάνια—ὅπως εἶναι πάντοτε ὅλοι σχεδὸν ποὺ πυρπολοῦνται ἀπὸ ἕνα πάθος. Ἀπὸ τὴν ἐποχὴ ἐκείνη ἀκόμα εἶχε βρῆ τὸν τρόπο νὰ διαστέλλη τὸ χρόνο, νὰ διογκώνη τὸ «ὠφέλιμον φορτίον» τοῦ εἰκοσιτετραώρου καταργώντας σχεδὸν τὸν ὕπνο.

Ἂν εἶναι ἀλήθεια ὅτι ζοῦμε μόνον τὸν καιρὸ ποὺ δὲν κοιμόμαστε—καὶ γιατὶ δὲν εἶναι ἀλήθεια τάχα;—τότε ὁ Σοφιανόπουλος δὲν πέθανε 64 χρονῶν, ἀλλὰ ἑκατὸ τουλάχιστον. Κι' ὅλα αὐτὰ τὰ χρόνια, τὰ ἔζησε ἔντονα. Μελετοῦσε ἀδιάκοπα, ἔγραφε ἀδιάκοπα καὶ μιλοῦσε ἀδιάκοπα. Σὲ κρίσιμες στιγμὲς τῆς χώρας μας ἢ σὲ δραματικὲς ὧρες τῆς παγκόσμιας ἱστορίας, ἔτρεχε στοῦ «Ζαχαράτου» νὰ συναντήση τοὺς πιὸ ἀγαπημένους φίλους του, πολιτικούς, νομικοὺς καὶ λογοτέχνες, γιὰ νὰ σχολιάση μαζί τους τὸ καυτὸ θέμα, ν' ἀκούση τὶς ἀπόψεις τους, νὰ πῆ τὶς δικές του.

Τὰ «ζοῦσε» ὅλα ὁ Σοφιανόπουλος—καὶ τοὺς πολέμους, καὶ τὶς ἐπαναστάσεις, καὶ τὶς ταραχές, καὶ τὰ πολύμορφα ρεύματα πνευματικά, πολιτικὰ ἢ κοινωνικά, καὶ τὶς ἐλπίδες τοῦ λαοῦ μας

καὶ τὰ μεγάλα του βάσανα. Ἤθελε νὰ «γευθῇ» τὴν ἐποχή του. Καὶ τὴ γεύση αὐτὴ τὴν ἤθελε νὰ εἶναι καθολική, ἔντονη, συνταρακτική. Δὲν τοῦ ἄρεσαν οἱ «μισοβέζικες» καταστάσεις.

Αὐτὸ ἴσως νὰ εἶναι κι' ἕνας ἀπ' τοὺς λόγους ποὺ ἔμεινε ἄγαμος. Γιὰ ἕναν ἄνθρωπο ποὺ εἶναι δοσμένος μὲ τόσο πάθος στὸ ἰδανικό του, ὁ γάμος ἀποτελεῖ ὁπωσδήποτε ἕναν ἀνασχετικὸ δεσμό. Ἂν παντρευότανε, ἡ ζωή του ἔπρεπε νὰ πάρη ἀλλοιώτικο ρυθμό, οἱ συνήθειές του θ' ἄλλαζαν, τὰ ἰδανικά του ἔπρεπε νὰ «στριμωχθοῦν». Ἀλλὰ αὐτὸ ἀκριβῶς ἤθελε ν' ἀποφύγη ὁ Σοφιανόπουλος : Τὸν συμβιβασμό, τὸν ὑποτονισμὸ τοῦ πάθους, τὴν ὑπαρξιακὴ ἀναιμία. Καὶ προτίμησε νὰ μείνη γιὰ πάντα ἄγαμος, «Célibataire par principe», ὅπως μοῦ εἶπε κάποτε χαριτολογώντας. Ὅσοι τὸν ἔζησαν ἀπὸ κοντὰ θὰ θυμοῦνται πάντα μὲ συγκίνηση τὴν ἤρεμη φυσιογνωμία του, τὴν ἁπλὴ καὶ καλόκαρδη ἔκφρασή του, τὴν εὐγένεια τῶν τρόπων καὶ τῶν λόγων του. Ἤτανε ἀληθινὰ ἕνας ἔξοχος ἄνθρωπος. Δὲν ἤθελε νὰ προσβάλη ποτέ, κανέναν, καί, διατηρώντας πάντοτε ἀκλόνητες τὶς πεποιθήσεις του, ἤξερε νὰ σέβεται τὶς ἰδέες καὶ τὰ αἰσθήματα τοῦ ἄλλου, νὰ κατανοῇ τὶς ἀδυναμίες, νὰ συγχωρῇ. Κι' αὐτό, πρὸ πάντων, τὸν ἔκανε τόσο ἀγαπητὸ σὰν ἄνθρωπο, ἀκόμα καὶ στοὺς ἀντιπάλους του.

Τὸ 1909

Ἤτανε φοιτητὴς ἀκόμα ὅταν ἄρχισε νὰ λάμπη τὸ ἄστρο τοῦ Ἐλευθέριου Βενιζέλου. Ἡ ἀκτινοβολία του τὸν θάμπωσε. Ὁ ὡραῖος Κρητικός, ἔγινε εὐθὺς ἀμέσως ἐκφραστὴς τῶν ἰδανικῶν τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ, καὶ πρὸ πάντων, τῆς νεολαίας. Ἐρχότανε σὰ Θεὸς—ἀναμορφωτής, σὰν ἀνακαινιστὴς καὶ καταλυτὴς τῆς φαυλοκρατίας, σὰν ἐνσαρκωτὴς τῶν ἐθνικῶν πόθων.

Ἰδιαίτερα συγκινοῦσε τὸν Σοφιανόπουλο ὁ φωτοστέφανος τοῦ ἐπαναστάτη ποὺ περιέβαλλε τὸν κρητικὸ πολιτικό. Ἡ ἐπανάσταση, στὴν πιὸ πλατειὰ ἔννοια τοῦ ὅρου, θὰ συγκλονίζη πάντοτε τοὺς νέους, ποὺ εἶναι τρομερὰ εὐαίσθητοι στὴν ἄρνηση καὶ ἀναζητοῦν μὲ πάθος τὸ «καινούργιο». Δὲν ἔχουν οὔτε τὴν ἱκανότητα, οὔτε τὴν ὑπομονὴ νὰ βασανίσουν τὰ πράγματα. Τοὺς φτά-

νει νὰ εἶναι κάτι καινούργιο ἢ νὰ φαίνεται μόνο σὰν καινούργιο γιὰ νὰ ἐνθουσιαστοῦν. Γιατὶ τὸ «καινούργιο» εἶναι ἄρνηση τοῦ «παλιοῦ», δηλαδὴ κατάφαση τῆς δικῆς τους παρουσίας στὴ ζωή. Αὐτοῦ τοῦ εἴδους τὴ «νεανικότητα» τὴ διατήρησε ὁ Σοφιανόπουλος σὲ ὅλη του σχεδὴν τὴν πολιτικὴ σταδιοδρομία. Ἔμεινε πάντα ἕνας νέος, ἕνας εἰκονοκλάστης ποὺ μεθοῦσε μὲ τὴν ἰδέα τῆς ἀνατροπῆς τῶν καθιερωμένων.

«Εὐχαρίστησιν μοῦ δίδει», ἔλεγε σὲ μιὰ συνέντευξή του *, *«ὅταν συντελῶ νὰ γκρεμίζωνται ψευδεῖς ἀξίαι καὶ ὁμολογῶ ὅτι αἰσθάνομαι ἰδαιτέραν χαράν, ὄχι ἀπὸ αἴσθημα ἐχθρότητος προσωπικῆς, ἀλλὰ ἀπὸ τὴν ἔνστικτον ἀνάγκην ποὺ πρέπει νὰ αἰσθάνεται κάθε πολιτικὸς νὰ εἶναι πρῶτα εἰκονοκλάστης καὶ κατόπιν δημιουργός...»*

Καταλαβαίνει λοιπὸν κανεὶς μὲ τί παραλήρημα ἐνθουσιασμοῦ δέχτηκε τὴν ἐποχὴ ἐκείνη τὸ ἀνορθωτικὸ κίνημα τοῦ 1909, ποὺ ἔφερε στὸ προσκήνιο τὸν Βενιζέλο. Ἀργότερα, ὅμως, θὰ τοποθετήση πολλὲς φορὲς αὐτὴ τὴν Ἐπανάσταση κάτω ἀπὸ τὸ κοινωνιολογικό του μικροσκόπιο γιὰ νὰ μελετήση τὶς κινητήριες δυνάμεις καὶ τὶς ἐπιπτώσεις της.

Δὲν μπορεῖ βέβαια κανεὶς ν'ἀρνηθῆ τὶς ἀναγεννητικὲς προθέσεις ποὺ εἶχε αὐτὸ τὸ κίνημα. Τὸ καθεστὼς τῆς φαυλοκρατίας, ποὺ ἄρχισε ἀπὸ τὸν Καποδίστρια καὶ συνεχιζότανε ἀπ' ὅλους τοὺς Ἕλληνες πολιτικοὺς μὲ μοναδικὴ ἴσως ἐξαίρεση τὸν Χαρίλαο Τρικούπη, εἶχε σὰν ἀποτέλεσμα τὴν καθολικὴ σχεδὸν παράλυση τοῦ κρατικοῦ μας ὀργανισμοῦ, τὴν ἐθνικὴ σήψη, τὴν καθήλωσή μας σὲ ἐπίπεδα ὑποανάπτυκτης ἢ μισοβάρβαρης χώρας.

Ἡ ἐπανάσταση, φέρνοντας στὸ προσκήνιο τὸ Βενιζέλο, ἔφερε ταυτόχρονα κι' ἕναν καινούργιο ἄνεμο προόδου. Ἀναδιοργανώθηκε ὁ στρατός, δραστηριοποιήθηκε ἡ κρατικὴ μηχανή, ἐκσυγχρονίσθηκε ἡ νομοθεσία μας. Στὸ τελευταῖο, ἀποφασιστικὴ ὑπῆρξε ἀργότερα καὶ ἡ συμβολὴ τοῦ Σοφιανόπουλου, ἰδιαίτερα στὸν τομέα τῆς ἐργατικῆς μας νομοθεσίας καθὼς καὶ στὸ δίκαιο τῶν Ἀνωνύμων Ἑταιρειῶν.

* *«Ἀθηναϊκὰ Νέα», 4.1.1936.*

Ὡστόσο, τὸ 1909, δὲν ὑπῆρξε καθόλου ὁ μεγάλος σταθμὸς τῆς «ἀστικοδημοκρατικῆς» ἐπανάστασης, ὅπως θέλουν νὰ τὸν βλέπουν μερικοί. Οὔτε οἱ φορεῖς του, οὔτε τὸ ἰδεολογικό του περιεχόμενο μᾶς ἐπιτρέπουν νὰ τοῦ δώσουμε αὐτὲς τὶς διαστάσεις.

Εἶχε σαφέστατα στρατιωτικὸ χαρακτήρα καὶ μάλιστα, ἀπὸ μιὰ ὡρισμένη ἄποψη, μπορεῖ νὰ θεωρηθῇ σὰν ἀνακλαστικὸς σπασμὸς τοῦ «τέρατος» τῆς «Μεγάλης Ἰδέας».

Ἡ ἀναδιοργάνωση τῶν ἐνόπλων δυνάμεων ἤτανε ἀνάγκη ἐπιτακτική. «Δὲν ἔχομεν στρατόν. Ὁ ἑλληνικὸς στρατὸς τῆς σήμερον εἶναι ἀγέλη», φώναζε πρὶν ἀπὸ πολλὰ χρόνια ὁ Χ. Τρικούπης. Δὲν τὸν ἄκουσε κανείς. Οἱ ἐθνοκάπηλοι βαυκάλιζαν τὸν ἑλληνικὸ λαὸ μὲ ὄνειρα καὶ δὲν δίστασαν νὰ τὸν παρασύρουν σὲ κείνη τὴν τραγελαφικὴ περιπέτεια τοῦ 1897 ποὺ κόντεψε νὰ ἐπανενταφιάσῃ τὴν Ἑλλάδα. Τὸ ἀντίστοιχο ἀναγεννητικὸ κίνημα τῶν Νεοτούρκων τοῦ 1908 καθὼς καὶ ἡ σύσταση καὶ δράση τῶν βουλγαρικῶν κομιτάτων, ὄχι μόνον ἀπομάκρυναν τὴ λύση τοῦ ἐθνικοῦ μας προβλήματος, τὴν ἀπελευθέρωση δηλαδὴ καὶ τοῦ ὑπόλοιπου ὑπόδουλου ἑλληνικοῦ πληθυσμοῦ, ἀλλὰ συνιστοῦσαν μιὰ σαφέστατη ἀπειλὴ γιὰ τὴν ἴδια τὴν ὕπαρξή μας σὰν ἔθνους.

Οἱ ἕλληνες ἀξιωματικοί, οἱ κατώτεροι πρὸ πάντων, ποὺ δὲν εἶχαν ἀκόμα φθαρῆ ἀπὸ τὶς αὐλικὲς ἢ κυβερνητικὲς ἐπιδράσεις, δὲν ἀνέχονταν τὰ «χαστούκια» τοῦ ἀρχηγοῦ τῶν Νεοτούρκων Σεφκὲτ πασᾶ, ποὺ μᾶς ἀπειλοῦσε ὅτι θὰ κάνῃ ἕναν «στρατιωτικὸ περίπατο» ὥς τὴν Ἀθήνα «γιὰ νὰ πιῇ τὸν καφέ του», ἂν τολμούσαμε νὰ ἐπισημοποιήσουμε τὴν ἕνωση τῆς Κρήτης μὲ τὴν Ἑλλάδα. (Ἡ Ἕνωση εἶχε ἤδη κηρυχθῆ, ἀλλὰ ματαιώθηκε μὲ τὴν περιδεῆ πολιτικὴ τοῦ τότε πρωθυπουργοῦ Θεοτόκη).

Οἱ ἀξιωματικοὶ αὐτοὶ αἰσθάνονταν τὴν ἀνάγκη καὶ τὴ δύναμη νὰ μιμηθοῦν τοὺς Νεότουρκους. Βρίσκονταν πιὸ κοντὰ στὸ λαϊκὸ αἴσθημα ἀπὸ τοὺς ἐξ ἐπαγγέλματος πολιτικάντηδες καὶ ἀκόμα περισσότερο ἀπὸ τοὺς «Εὐρωπαίους» ἀξιωματικοὺς τοῦ αὐλικοῦ περιβάλλοντος.

Στὴ Βαλκανικὴ ἐπικρατοῦσε ἀκόμα ἕνα κλίμα ἐθνολογικῆς ρευστότητας ποὺ ἐπέτρεπε σὲ ὅλες τὶς ἀντιμαχόμενες μειονότητες νὰ προβάλλουν «ἐθνικὲς διεκδικήσεις» γιὰ τὰ ἴδια ἐδάφη. Τὰ πράγματα ἔδειχναν ξεκάθαρα ὅτι οἱ Βαλκανικοὶ λαοὶ ὁδηγοῦνται

μοιραία σὲ σύγκρουση γιὰ τὴν ὁριστικὴ ἐπίλυση τῶν ἐθνικῶν τους προβλημάτων, ἀλλὰ οἱ Ἕλληνες πολιτικοὶ καὶ ὁ θρόνος ἀντιμετώπιζαν αὐτὸν τὸν κίνδυνο μὲ μακαριότητα, σὰ νὰ ζοῦσαν ἔξω ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα.

Αὐτὴ λοιπὸν τὴν κατάσταση φιλοδόξησε νὰ διορθώση ὁ «Στρατιωτικὸς Σύνδεσμος» μὲ τὴν ἐξέγερση τῆς 15ης Αὐγούστου 1909. Καὶ τὸ πέτυχε. Μὲ τὴν ἀναδιοργάνωση τῶν ἐνόπλων δυνάμεων καὶ μὲ τὴν προβολὴ τοῦ Βενιζέλου, σημειώθηκε μιὰ γενικώτερη ἀντιφαυλοκρατικὴ προσπάθεια ποὺ εἶχε εὐεργετικὰ ἀποτελέσματα σὲ ὅλους τοὺς τομεῖς τῆς ἐθνικῆς μας ζωῆς.

Ἡ θανάσιμη περίπτυξη

Ἡ ἐπιτυχία ὅμως αὐτὴ εἶχε κι' ἕνα τρομερὸ μειονέκτημα: Ἐγκαινίαζε τὴν «περίπτυξη» στρατοῦ καὶ πολιτικῆς διανοίγοντας ἔτσι μιὰ φοβερὴ ἄβυσσο στὴν πολιτικὴ ζωὴ τοῦ τόπου καὶ τραυματίζοντας τὴν ἔννοια τῆς Δημοκρατίας στὴν πιὸ οὐσιαστικὴ της μορφή. Ἡ νικηφόρος ἔκβαση τῶν Βαλκανικῶν πολέμων ἀπ' τὴν μιὰ μεριὰ καὶ ἡ τεράστια πολιτικὴ ἀκτινοβολία τῆς προσωπικότητας τοῦ Βενιζέλου ἀπ' τὴν ἄλλη, δὲν ἐπέτρεψαν σ' αὐτὲς τὶς συνέπειες νὰ ἐκδηλωθοῦν ἄμεσα. Ἀργότερα ὅμως, ὅταν ἄρχισε νὰ φθείρεται ὁ Βενιζέλος καὶ ἔγιναν ἀλλεπάλληλα κινήματα, οἱ στρατιωτικοὶ διεπίστωσαν ὅτι δὲν εἶναι δύσκολο νὰ περιφρονήσουν τὴ λαϊκὴ ἐτυμηγορία, νὰ καταπατήσουν τὶς συνταγματικὲς ἐλευθερίες, νὰ καταλύσουν ἢ νὰ διορίσουν μιὰ κυβέρνηση, νὰ γίνουν μ' ἕνα λόγο ρυθμιστὲς τῆς πολιτικῆς κατάστασης, εἴτε μὲ ἄμεση ἐπέμβασή τους, εἴτε μὲ ἔμμεση πίεση.

Οἱ πολιτικοί, ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριά, προσπαθοῦσαν νὰ προσεταιρισθοῦν μὲ κάθε μέσο τοὺς στρατιωτικοὺς καὶ ἔδιναν πολὺ μεγαλύτερη σημασία στὴν δικιά τους ὑποστήριξη παρὰ στὴ λαϊκὴ θέληση. Τί ἀνάγκη εἶχαν πιὰ τὸ λαό, ἀφοῦ μποροῦσαν νὰ φτάσουν ὥς τὴν ἐξουσία ἀκοπώτερα καὶ ταχύτερα μὲ τὴ χρησιμοποίηση τῶν ἐνόπλων δυνάμεων;

Μὲ τὴν τακτικὴ ὅμως αὐτὴ δὲν τραυμάτιζαν μόνον τὴν ἔννοια τῆς Δημοκρατίας, δὲν διέλυαν τὸν ἴδιο τὸ στρατό, ἀλλὰ ἀνέτρεπαν καὶ τὴν ἱεραρχία στὶς σχέσεις τῆς πολιτικῆς μὲ τὴν

στρατιωτικὴ ἐξουσία, πράγμα ποὺ εἶχε τρομερὲς συνέπειες. Μετὰ τὸ 1922 πρὸ πάντων, οἱ στρατιωτικοὶ ἔγιναν κατὰ κάποιον τρόπο «προϊστάμενοι» τῶν πολιτικῶν, ἢ οἱ πολιτικοὶ κατάντησαν «προστατευόμενοι» τῶν δυναμικῶν ἐκπροσώπων τῶν ἐνόπλων μας δυνάμεων.

Ἡ ἐκτροπὴ αὐτὴ στάθηκε ἡ «μπουλντόζα» ποὺ διάνοιξε τὸ δρόμο στὴν παλινόρθωση καὶ στὸ φασισμό, καὶ ὁδήγησε τὸ ἔθνος σὲ ἀναρίθμητες περιπέτειες. Σὲ κρισιμώτατες ἐποχὲς τῆς ἱστορίας μας, ἀνέλαβαν οἱ στρατιωτικοὶ ν' ἀντιμετωπίσουν τὰ μεγάλα προβλήματα. Αὐτό, ὅμως, εἶναι μιὰ ἀντινομία ποὺ δὲν περνάει ἀπαρατήρητη. Γιατὶ ὁ στρατιωτικός, ὅσο ἀγαθὲς προθέσεις καὶ ἂν ἔχη σὰν ἄτομο, εἶναι ἐντελῶς ἀκατάλληλος γιὰ κυβερνητικὲς εὐθύνες καὶ «κατ' ἐπάγγελμα» ἐχθρὸς τῶν δημοκρατικῶν θεσμῶν.

Μὲ τὴ μακροχρόνια θητεία του στὸ στράτευμα, ὑφίσταται ὁ χαρακτήρας του μιὰ τέτοια διαμόρφωση ποὺ τὸν κάνει νὰ τοποθετῆται πάντοτε «δυναμικὰ» ἀπέναντι σὲ πολύπλοκα προβλήματα τῶν ὁποίων ἡ λύση ἔχει ἀνάγκη ἀπὸ ἄλλου εἴδους ἀρετὲς καὶ ὄχι ἀπὸ «δυναμισμό».

Ἡ θανάσιμη περίπτυξη στρατοῦ καὶ πολιτικῆς, εἶχε καὶ μιὰ ἄλλη φοβερὴ συνέπεια γιὰ τὸν τόπο μας : Δὲν ἐπέτρεψε στ' ἀστικὰ κόμματα ν' ἀποκτήσουν κάποιο ἰδεολογικὸ περιεχόμενο ποὺ θὰ τὰ ἔκανε βιώσιμους πολιτικοὺς ὀργανισμούς. Ἔμειναν ὅλα «προσωποπαγῆ», ἀπὸ τὸ πιὸ μικρὸ ὡς τὸ πιὸ μεγάλο.

Ὁ Σοφιανόπουλος, ἔλεγε πάντοτε πὼς ἂν ἕνα πολιτικὸ κόμμα ἀντλῆ τὴ δύναμή του ἀπὸ τὴν προσωπικότητα τοῦ ἀρχηγοῦ του καὶ ἄν, μὲ τὴ σειρά του καὶ αὐτός, στηρίζεται σὲ μιὰ στρατιωτικὴ κλίκα, εἶναι καταδικασμένο νὰ ἐξαφανισθῆ, εἴτε γιατὶ θὰ ἐκλείψη κάποτε ὁ ἀρχηγός, εἴτε γιατὶ θ' ἀνατραπῆ ἡ στρατιωτικὴ ἐκείνη κλίκα ἀπὸ μιὰ ἄλλη. Κι' ἂν τὸ φαινόμενο εἶναι γενικό, ἡ πολιτικὴ ζωὴ τοῦ τόπου παραμένει ἀνεξέλικτη στὴ νηπιακή της ἡλικία.

Κι' ἔφερνε σὰν τυπικὸ παράδειγμα τὸ κόμμα τῶν Φιλελευθέρων. Ἡ ἐκρηκτικὴ προσωπικότητα τοῦ ἀρχηγοῦ του τὸ τοποθέτησε στὴν πρώτη γραμμὴ ἐπὶ μιὰ ὁλόκληρη τριακονταετία. Σημειώθηκε μάλιστα καὶ τοῦτο τὸ παράδοξο : Ἤτανε τόσο ἔντονη ἡ προσωπικότητα τοῦ Βενιζέλου, ὥστε ὄχι μόνον ἀπετέλεσε τὸν μοναδικὸ «ἰδεολογικὸ» ἐξοπλισμὸ τοῦ κόμματός του, ἀλλὰ

τροφοδότησε «ἰδεολογικά» καὶ ὅλους σχεδὸν τοὺς ἀντιπάλους του ποὺ ἀναγκάστηκαν νὰ συστεγασθοῦν κάτω ἀπὸ τὴν «ἰδεολογία» τοῦ ἀντιβενιζελισμοῦ.

Πέραν ὅμως ἀπὸ τὸ ὄνομα τοῦ Βενιζέλου, ποιὸ ἦτανε τὸ ἰδεολογικὸ ὑπόστρωμα τοῦ κόμματος τῶν Φιλελευθέρων ; Καὶ ἂν ὑποθέσουμε πὼς ὑπῆρχε κάτι τέτοιο, κατὰ τί διέφερε αὐτὸ ἀπὸ τὴν «ἰδεολογία» ἄλλων κομμάτων ἀντιπάλων ἢ συμμάχων τοῦ Βενιζελισμοῦ ;

Ἦτανε τὸ κόμμα τῆς «προόδου», λένε μερικοί, ἡ ἀντίρροπη δύναμη τοῦ φαυλοκρατικοῦ καὶ ἀντιδημοκρατικοῦ πνεύματος, ὁ ἐκφραστὴς τῶν νέων κοινωνικῶν ἰδανικῶν! Γενικότητες καὶ ἀοριστίες ποὺ μὲ λίγη καλὴ θέληση μποροῦν θαυμάσια ν' ἀποδοθοῦν καὶ στοὺς ἀντιπάλους τοῦ βενιζελισμοῦ. Ὁ Γούναρης λόγου χάρη ἦτανε, στὶς ἀρχὲς τουλάχιστον, πολὺ προοδευτικότερος ἀπὸ τὸν Βενιζέλο. Ἡ παρέμβαση ὅμως τοῦ στρατοῦ—καὶ τῆς αὐλῆς, φυσικά, ποὺ ἀναζήτησε καὶ κείνη στὶς ἔνοπλες δυνάμεις τὸ στήριγμα τοῦ θρόνου—τὸν ἐξανάγκασαν νὰ ἐνταχθῆ σ' ἕνα ἀπὸ τὰ δυὸ δυναμικὰ στρατόπεδα καὶ τὸν ἔφεραν τελικὰ μπροστὰ στὸ ἐκτελεστικὸ ἀπόσπασμα σὰν ἐξιλαστήριο θῦμα τῆς ἀναμέτρησης δύο, δυναμικῶν πιὰ καὶ ὄχι πολιτικῶν, συνασπισμῶν.

Τὸ γεγονὸς ὅτι τόσο τὸ βενιζελικὸ κόμμα, ὅσο καὶ ἡ ἀντιβενιζελικὴ παράταξη ἐπέζησαν ὥς τὶς ἡμέρες μας, δὲν ἀνατρέπει καθόλου τὴ θεωρία τοῦ Σοφιανόπουλου γιὰ τὴν θνησιμαία τους καταβολή. Στὴν πραγματικότητα, δὲν ἐπέζησαν τὰ κόμματα αὐτὰ σὰν φορεῖς ἰδεῶν, ἀλλὰ σὰν ἐκφραστὲς ἀντιθέσεων. Ἐπέζησαν δηλαδὴ τὰ πάθη ποὺ ἐδημιούργησαν οἱ δυὸ συνασπισμοὶ μὲ τὴ δράση τους ἢ τὴν ἀντίδρασή τους, οἱ πολιτικὲς καὶ πολιτειακὲς ψυχώσεις ποὺ ἀνάγκαζαν μιὰ ὁλόκληρη γενιὰ νὰ συσπειρώνεται ἐνστικτωδῶς γύρω ἀπ' αὐτοὺς τοὺς δύο πόλους τῆς πολιτικῆς μας ζωῆς.

Μὲ τὴν πάροδο τοῦ χρόνου, ὅσο γαλήνευαν τὰ πάθη, τόσο ἔσβηνε καὶ ἡ πολιτικὴ ἀκτινοβολία τῶν συνασπισμῶν αὐτῶν. Σήμερα δὲ ποὺ τὰ πάθη αὐτὰ λησμονήθηκαν ὁλοκληρωτικά, εἴτε γιατὶ μεσολάβησε ἡ δικτατορία, εἴτε γιατὶ ἡ γενιὰ ποὺ τὰ ἐξέθρεψε ἀποχώρησε κατὰ τὸ μεγαλύτερο μέρος της ἀπὸ τὴ ζωή, εἴτε τέλος γιατὶ ὑπερκεράσθηκαν ἀπὸ ἄλλα πάθη, βιαιότερα καὶ πιὸ

πρόσφατα, ἡ διατήρηση ἀκόμα ὡρισμένων σχημάτων τῆς παλιᾶς πολιτικῆς ζωῆς εἶναι ἐντελῶς τεχνητὴ καὶ ἡ προσπάθεια τῆς ἀναβίωσής τους ἐντελῶς μάταιη.

Γιὰ τὸν ἴδιο ἐπίσης λόγο, ἐξ αἰτίας δηλαδὴ τῆς παρέμβασης τοῦ στρατοῦ στὴν πολιτική, δὲν μπόρεσαν ν'ἀναπτυχθοῦν φυσιολογικὰ ἀκόμα καὶ κόμματα ποὺ εἶχαν σαφέστατα συγκροτημένο ἰδεολογικὸ μέτωπο. Κι' ἕνα ἀπ' αὐτὰ ἤτανε καὶ ἡ 'Αγροτικὴ κίνηση τοῦ Σοφιανόπουλου. Τὸ νεαρὸ κόμμα, ποὺ ὅπως θὰ ποῦμε πάρα κάτω, ἱδρύθηκε στὰ 1932, βρέθηκε μπροστὰ σὲ ἀλλεπάλληλα στρατιωτικὰ κινήματα ποὺ προετοίμασαν τὸ θάνατο τῆς Δημοκρατίας καὶ δὲν τοῦ ἐπέτρεψαν ν' ἁπλώση τὶς ρίζες του στὸν χῶρο τῆς ἑλληνικῆς πολιτικῆς ζωῆς.

Τὴν ἄβυσσο ποὺ διανοίχθηκε μὲ τὴ θανάσιμη περίπτυξη στρατοῦ καὶ πολιτικῆς τὴν εἶδε καὶ τὴ στηλίτευσε ἀπὸ πολὺ νωρὶς ὁ Σοφιανόπουλος :

«*"Αν τὰ κομματικὰ πάθη*», λέει σὲ μιὰ συνέντευξή του *, *«δὲν παύσουν ν' ἀμαυρώνουν τὴν κρίσιν, δὲν ἀπομένει τίποτ' ἄλλο διὰ τὸν ἐξαγνισμὸν αὐτῆς τῆς καταστάσεως παρὰ τὸ φύσημα ἑνὸς βιαίου λαϊκοῦ κυκλῶνος. "Ισως δὲ μόνον εἰς τὸν λαϊκὸν αὐτὸν θυμὸν θὰ συναντήση κανεὶς καὶ τὸν ἀπαραίτητον εἰς ὅλην τὴν κατάστασιν καθαρμόν. 'Εφ' ὅσον τὸ πολίτευμα τῆς 'Ελλάδος θὰ στηρίζεται, ὅταν μὲν εἶναι βασιλικὸν εἰς τὰ τάγματα τῶν ἐπιστράτων, τὰ ὁποῖα εἶχαν σύνθεσιν καθαρῶς στρατοκρατικήν, ὅταν δὲ εἶναι δημοκρατικόν, ἄλλοτε εἰς τὰ τάγματα τῶν κυνηγῶν καὶ ἄλλοτε εἰς τὰ τάγματα τῆς δημοκρατικῆς φρουρᾶς, ὅταν τὸ πολίτευμα δηλαδὴ δὲν βασίζεται εἰς τὴν ἀνόθευτον θέλησιν τοῦ λαοῦ, ἐξωτερικῶς δὲ ἡ 'Ελλὰς δὲν διαχαράσσει πρόγραμμα ὄχι μιλιταριστικῶν ἐκδηλώσεων, ἀλλὰ βαθυτέρας εἰρηνοποιοῦ πολιτικῆς, εἶναι προωρισμένη νὰ σβύση...»*

Οἱ θύελλες

Οἱ διαπιστώσεις αὐτὲς ἔγιναν βέβαια πολὺ ἀργότερα. Τὴν ἐποχὴ ὅμως ἐκείνη, μὲς στὸ παραλήρημα τοῦ νεανικοῦ ἐνθουσιασμοῦ

* *«'Ελεύθερος Τύπος», 21.10.1926.*

δὲν ἤτανε δυνατὸ νὰ εἰσχωρήσουν στὸ πνεῦμα του ἀμφιβολίες γιὰ τὴν πολιτικὴ τοῦ Βενιζέλου.

Εἶχε πάρει πιὰ τὸ δίπλωμά του καὶ ἄρχιζε τὰ πρῶτα βήματα στὴ δικηγορία ὅταν ξέσπασε ὁ βαλκανικὸς πόλεμος τοῦ 1912. Τὰ νεοσύστατα κράτη τῆς Βαλκανικῆς ἐπιζητοῦσαν τὴν ἐθνική τους ὁλοκλήρωση σὲ βάρος τῆς ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας στὴν ἀρχή. Αἰῶνες τώρα ἡ Τουρκία τελοῦσε ὑπὸ διάλυσιν, ἀλλὰ σωζόταν γιατὶ ὑπῆρχαν μεγάλες ἀντιθέσεις μεταξὺ τῶν εὐρωπαϊκῶν δυνάμεων ὡς πρὸς τὴ διανομὴ τῶν ἐδαφῶν της. Ὕστερα ὅμως ἀπὸ τὴ δημιουργία τῶν βαλκανικῶν κρατῶν, φάνηκε ὅτι τὸ «ἀνατολικὸ ζήτημα» θὰ μποροῦσε νὰ ἐπιλυθῆ ἀπὸ τοὺς ἴδιους τοὺς βαλκανικοὺς λαοὺς χωρὶς καμμιὰ ἀνάμιξη τῶν μεγάλων δυνάμεων, χωρὶς νὰ ἐπέλθη δηλαδὴ κανένας κλονισμὸς τῆς ἰσορροπίας στὸν εὐρωπαϊκὸ χῶρο. Ἡ προοπτικὴ αὐτὴ ἤτανε φυσικὸ νὰ δημιουργήση στὴ Βαλκανικὴ ἕνα κλίμα ἐθνικιστικὸ ποὺ σιγὰ - σιγὰ πῆρε τὶς διαστάσεις σωβινιστικῆς ὑστερίας. Σέρβοι, Βούλγαροι, καὶ Ἕλληνες, δὲν ἀρκέσθηκαν στὴν ἐθνικὴ ἀποκατάσταση μὲ τὴ νίκη τους κατὰ τῆς Τουρκίας, ἀλλὰ κατατρυχόμενοι ἀπὸ τὴν ἴδια ἀσθένεια τοῦ «Μεγαλοϊδεατισμοῦ»—ποὺ δὲν εἶναι προϊὸν ἀποκλειστικὰ ἑλληνικό—ἄρχισαν νὰ ὑποβλέπωνται καὶ μεταξύ τους, ὥσπου ἦρθαν τελικὰ σὲ σύγκρουση.

Μὲ τὴν κήρυξη τῶν Βαλκανικῶν πολέμων ὁ Σοφιανόπουλος κατατάχθηκε στὸ στρατὸ καί, ὕστερα ἀπὸ λίγο, μὲ τὴ μόρφωση ποὺ διέθετε, μὲ τὴν ἐργατικότητα καὶ τὸ ἦθος του, ἀπέσπασε τὴν ἐκτίμηση καὶ τὴν ἐμπιστοσύνη ὅλων τῶν προϊσταμένων του καὶ τοῦ ἀνέθεσαν τὴν διεύθυνση τοῦ Γραφείου τύπου στὸ Γενικὸ Ἐπιτελεῖο Στρατοῦ. Οὐσιαστικά, ἀπὸ τότε ἀρχίζει ὁ πολιτικός του σύνδεσμος μὲ τὸ κόμμα τῶν Φιλελευθέρων. Ὁ Ἐμ. Ρέπουλης, τὸ «δεξὶ χέρι» τοῦ Βενιζέλου καὶ ὁ ἴδιος ὁ πρωθυπουργὸς ἀργότερα, εἶδαν στὸ πρόσωπο τοῦ νεαροῦ Σοφιανόπουλου ἕνα πολύτιμο αὐριανὸ στέλεχος τοῦ κόμματος καὶ τὸν προώθησαν.

Μόλις τέλειωσε ὁ πόλεμος, παρὰ τὴ νεαρή του ἡλικία, τὸν διώρισαν νομικὸ σύμβουλο στὴ διαχάραξη τῶν ἑλληνο-σερβικῶν συνόρων, γενικὸ Γραμματέα τοῦ Δήμου Ἀθηναίων ἀργότερα, γενικὸ Γραμματέα τοῦ ὑπουργείου Ἐσωτερικῶν, τῆς Ἐθνικῆς Οἰκονομίας, καὶ σὲ πλῆθος ἄλλες ὑπεύθυνες θέσεις.

Ἡ σταδιοδρομία του ὅμως στὸ κόμμα τῶν Φιλελευθέρων δὲν στάθηκε δυνατὴ γιὰ δυὸ λόγους. Πρῶτα - πρῶτα γιατὶ μὲ τὶς ἀπανωτὲς θύελλες ποὺ ξέσπασαν—διχασμός, παγκόσμιος πόλεμος, μικρασιατικὴ καταστροφή, ἐπανάσταση τοῦ 1922, ἐκτέλεση τῶν Ἕξη κ.λ.π.—ὁ πολιτικὸς βίος τῆς χώρας μπῆκε σὲ μιὰ περίοδο ἐξαιρετικὰ ἀνώμαλη ποὺ δὲν ἄφηνε μεγάλα περιθώρια προβολῆς στὰ νέα στελέχη. Ἔπειτα, ὅσο περνοῦσαν τὰ χρόνια, τόσο «πάγωναν» αἱ νεανικοὶ ἐνθουσιασμοὶ τοῦ Σοφιανόπουλου γιὰ τὸ κόμμα τῶν Φιλελευθέρων καὶ γιὰ τὸ ἴδιο τὸ πρόσωπο τοῦ Βενιζέλου ἀκόμα. Κι' ὅταν κόπασε κάπως ὁ σάλος, ὁ Σοφιανόπουλος, ἐξαιρετικὰ εὐαίσθητος στὰ νέα μηνύματα ποὺ ἔφερνε ἡ καινούργια ἐποχή, εἶδε πιὰ ὅτι βρισκότανε σὲ τεράστια ἰδεολογικὴ ἀπόσταση ἀπ' αὐτὸ τὸ κόμμα καὶ ὅτι τὸ λαμπερὸ ἄστρο τοῦ Βενιζέλου ἔγερνε οὐσιαστικὰ πρὸς τὴ δύση του.

Ἀναλύοντας τώρα ψύχραιμα καὶ μὲ εὐρύτερα κριτήρια τὶς ἐθνικές μας περιπέτειες, ἔβλεπε ὅτι οἱ περισσότερες ἀπ' αὐτὲς προῆλθαν ἀπὸ τὴν ἄρνηση ἀρχῶν ἢ ἀξιῶν ποὺ ἦσαν πιὰ γιὰ τὸν Σοφιανόπουλο θέσφατα.

Διαπίστωνε, λόγου χάριν, πὼς ὁ διχασμὸς ἐκφράζει, κατὰ τὸν ἰδεωδέστερο ἴσως τρόπο, τὶς τραγικὲς συνέπειες ποὺ μπορεῖ νὰ ἔχη γιὰ ἕναν τόπο ἡ παράνομη ἱεράρχηση τῶν σχέσεων ἐσωτερικῆς καὶ ἐξωτερικῆς πολιτικῆς. Γιατὶ ἡ σύγκρουση αὐτή, δὲν προῆλθε ἀπὸ τὴν «ἐκρηκτικότητα» τῆς προσωπικότητας τοῦ Κωσταντίνου καὶ τοῦ Βενιζέλου, ὅπως ἰσχυρίζονται οἱ περισσότεροι ἀπὸ τοὺς συγγραφεῖς ποὺ καταπιάστηκαν μ' αὐτὸ τὸ θέμα, οὔτε καὶ ἀπὸ κανενὸς εἴδους «ἰδεολογικὴ» ἀντίθεση.

Ὁ Βενιζέλος δὲν ἤτανε κατὰ πεποίθηση δημοκρατικὸς οὔτε καὶ εἶχε κανέναν λόγο νὰ ἐνοχλῆται ἀπὸ τὴν παρουσία τοῦ θρόνου στὴν Ἑλλάδα. Ἁπλῶς, εἶχε «ποντάρει» εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς στοὺς Ἀγγλογάλλους, εἶχε δηλαδὴ ἐξαρτήσει τὴν ἐσωτερικὴ πολιτικὴ τῆς χώρας, ἀπὸ τὸν ἐξωτερικό της προσανατολισμὸ πρὸς μία συγκεκριμένη κατεύθυνση. Ὁ Κωσταντῖνος, ἀντίθετα, προσπάθησε νὰ προσδέση τὴ χώρα μας στὸ ἅρμα τῆς πολιτικῆς τοῦ γερμανικοῦ μπλόκ. Ὑπάρχει βέβαια μιὰ ἀβυσσαλέα ἀπόσταση ἀνάμεσα σ' αὐτὲς τὶς δύο τάσεις καὶ τὶς δύο στάσεις. Γιατὶ ὁ προσανατολισμὸς ποὺ ἔδινε ὁ Βενιζέλος γινότανε μὲ καθαρὰ πολιτικὰ

κριτήρια, πήγαζε δηλαδὴ ἀπὸ τὴν πεποίθηση ὅτι πρὸς τὴν κατεύθυνση αὐτὴ βρίσκονται τὰ μεγαλύτερα συμφέροντα τῆς Ἑλλάδας. Ἦσαν κάποτε παράτολμοι, «χαρτοπαικτικοὶ» σχεδόν, οἱ ὑπολογισμοί του, ἀλλὰ πήγαζαν πάντοτε ἀπὸ μιὰ βασανιστικὴ στάθμιση τῶν δεδομένων. Ὁ σωβινισμός του ἔφθανε πολλὲς φορὲς τὰ ὅρια τῆς ὑστερίας, ὡστόσο ἤξερε νὰ τὸν τοποθετῆ καὶ μέσα στὰ πλαίσια τῆς πραγματικότητας, νὰ τὸν προσαρμόζη κάθε φορὰ στὶς ὑπάρχουσες ἀντικειμενικὰ συνθῆκες. Ἐπὶ πλέον, ἦτανε προικισμένος μὲ μιὰ καταπληκτικὴ διαίσθηση στὰ θέματα τῆς ἐξωτερικῆς πολιτικῆς, εἶχε ἐκεῖνο ποὺ λέμε «ὄσφρηση» καὶ διατηροῦσε στενώτατες προσωπικὲς σχέσεις μὲ τοὺς μεγαλύτερους πολιτικοὺς ἡγέτες τῆς Εὐρώπης.

Ἡ τοποθέτηση, ἀντίθετα, τοῦ Κωσταντίνου, ἦτανε ἀπόρροια ἑνὸς τυφλοῦ συναισθηματισμοῦ καὶ μιᾶς ὁλοκάθαρα μιλιταριστικῆς νοοτροπίας. Ὁ βασιλιᾶς θαύμαζε τὸ γερμανικὸ στρατοκρατικὸ πνεῦμα, τὴ σιδερένια πειθαρχία ποὺ μεταμόρφωνε ὁλόκληρο τὸ γερμανικὸ λαὸ σὲ «λόχο», εἶχε ἀνατραφῆ κι' ὁ ἴδιος μέσα σ' αὐτὸ τὸ κλίμα, εἶχε ἐκπαιδευθῆ μ' αὐτὸ τὸ πνεῦμα. Ἐξ ἄλλου οἱ συγγενικοὶ δεσμοί του μὲ τὸν οἶκο τῶν Χοετζόλλερν, δὲν τοῦ ἐπέτρεπαν νὰ κάνη ὑπολογισμοὺς πολιτικῆς ὑφῆς, γιὰ τοὺς ὁποίους ἄλλωστε δὲν ἦτανε πολὺ ἱκανός. Ἐπὶ πλέον, εἶχε στὸ πλάϊ του τὴ βασίλισσα Σοφία, ἀδελφὴ τοῦ Κάϊζερ, γυναίκα ἐξαιρετικὰ δυναμική, ὡπλισμένη μὲ τρομερὴ θέληση καὶ μ' ἕνα πεῖσμα ποὺ συχνὰ ἄγγιζε τὰ ὅρια τῆς ὑστερίας, καθὼς καὶ πλῆθος μυστικοσυμβούλους, ὅπως τὸν Γ. Στρέϊτ καὶ τὸν κατοπινὸ δικτάτορα Ι. Μεταξᾶ, ποὺ δὲν ἔπαυαν νὰ συδαυλίζουν τὴν τυφλὸ συναισθηματισμὸ τοῦ Κωσταντίνου.

Ἀλλὰ καὶ οἱ δύο στάσεις, παρὰ τὴν κλιμάκωσή τους, συνιστοῦν τὴν ἔννοια τοῦ ἐγκλήματος, γιατὶ οὔτε ὁ Βενιζέλος, οὔτε, πολὺ περισσότερο, ὁ Κωσταντῖνος θέλησαν νὰ ὑποτάξουν ὁλοκληρωτικὰ τὴν ἐξωτερικὴ πολιτικὴ τῆς χώρας στὸ συμπυκνωμένο συμφέρον τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ. Ἡ πρόθεσή τους, φυσικά, δὲν ἦτανε κακή. Ἦτανε κακὴ ἡ ἱεράρχηση ποὺ ἔκαναν. Καὶ μὲ τὴν τακτικὴ αὐτή, δὲν ἦτανε δυνατὸ νὰ συμφωνήση ποτὲ ὁ Σοφιανόπουλος, ὅπως τ' ἀπέδειξε πολὺ ἀργότερα, στὰ 1946, μὲ τὴν προσπάθεια ποὺ κατέβαλε νὰ ἐναρμονίση τὰ συμφέροντα τῆς

χώρας μας πρὸς τὶς ἐπιδιώξεις τῆς Δύσης, χωρὶς ὅμως νὰ τὰ ὁδηγήση καὶ σὲ σύγκρουση μὲ τὸν κόσμο τῆς 'Ανατολῆς.

"Οταν τέλειωσε ὁ πρῶτος παγκόσμιος πόλεμος, ἡ 'Ελλάδα, μὲ τὸ κίνημα ποὺ εἶχε κάνει ὁ Βενιζέλος στὰ 1917, βρέθηκε στὸ στρατόπεδο τῶν νικητῶν. Γιὰ μιὰ στιγμή, τὸ ὅραμα τῆς «Μεγάλης 'Ιδέας», ὅσο ἀνεδαφικὸ κι' ἂν ἤτανε, φάνηκε πὼς θὰ μποροῦσε νὰ πραγματοποιηθῆ. Μὲ τὴ συνθήκη τῶν Σεβρῶν, τῆς 10ης Αὐγούστου 1920 ἡ 'Ελλάδα ἔπαιρνε τὰ ἐδάφη τῆς ἀνατολικῆς Θράκης, μέχρι τὴν Τσατάλτζα, κι' ἕνα μεγάλο μέρος τῆς Μικρᾶς 'Ασίας, γύρω ἀπὸ τὴ Σμύρνη. Ταυτόχρονα, μὲ ἄλλη συμφωνία, ἡ 'Ιταλία μᾶς παραχωροῦσε τὰ Δωδεκάνησα, πλὴν τῆς Ρόδου τῆς ὁποίας ἡ τύχη θὰ ρυθμιζότανε ἀργότερα, μαζὶ μὲ τὴν τύχη τῆς Κύπρου.

'Η ἐπιτυχία αὐτὴ ὑπῆρξε, κατὰ μέγα μέρος, προσωπικὸς ἄθλος τοῦ Βενιζέλου, ποὺ εἶχε τεράστιο κύρος στὸ ἐξωτερικό, καὶ κατὰ ἕνα ἄλλο μέρος, ὄχι λιγώτερο ἀπὸ τὸ πρῶτο, ἤτανε ἀποτέλεσμα νέων προσανατολισμῶν τῶν Συμμάχων, ὡς πρὸς τὴν ἀποκρυστάλλωση τῆς μεταπολεμικῆς «ἰσορροπίας». 'Η 'Αγγλία πρὸ πάντων εὐνοοῦσε τὴ δημιουργία ἑνὸς μεγάλου ἑλληνικοῦ κράτους ποὺ θὰ ἔλυνε τὸ αἰώνιο πρόβλημα τῆς «ἄρρωστης» 'Οθωμανικῆς αὐτοκρατορίας, χωρὶς φυσικὰ νὰ παραβλάπτωνται καθόλου τ' ἀγγλικὰ συμφέροντα στὴ Μεσόγειο.

'Η δημιουργία ὅμως ἑνὸς πανίσχυρου «δορυφόρου» τῆς 'Αγγλίας σ' αὐτὸν τὸ χῶρο, ἤτανε ἑπόμενο νὰ ἐνοχλῆ τὴ Σοβιετικὴ "Ενωση κατὰ πρῶτο λόγο, καθὼς καὶ πολλὲς ἄλλες δυνάμεις, στὶς ὁποῖες προστέθηκε ἀργότερα—μὲ ἰδιαίτερο μάλιστα φανατισμὸ—καὶ ἡ σύμμαχος Γαλλία.

'Ο Βενιζέλος—γιὰ τὸ θρόνο δὲν μπορεῖ κἂν νὰ γίνη λόγος—δὲν προσπάθησε νὰ ἐναρμονίση τὶς ἀντιθέσεις τοῦ διεθνοῦς περιβάλλοντος πρὸς τὸ οὐσιαστικὸ συμφέρον τοῦ ἑλληνικοῦ, ἀλλὰ μὲ τὴν «χαρτοπαικτικὴ» νοοτροπία ποὺ τὸν διέκρινε στὴν ἄσκηση τῆς ἐξωτερικῆς μας πολιτικῆς, «ποντάρησε» καὶ πάλι στὸ «χαρτὶ» τῆς 'Αγγλίας. Κι' αὐτὴ τὴ φορά, «ἔχασε» καὶ βρεθήκαμε μπροστὰ στὸ χάος τῆς Μικρασιατικῆς καταστροφῆς.

"Οπως εἶναι γνωστό, ἡ συνθήκη τῶν Σεβρῶν, ὑπογράφτηκε ἀπὸ τὸν Σουλτάνο. 'Αλλὰ τὴν ἐποχὴ ἐκείνη, ἡ κυριαρχία τῆς Πύλης ἤτανε ἐντελῶς σκιώδης. 'Η ἐξουσία βρισκότανε οὐσιαστικὰ

στὰ χέρια τοῦ Μουσταφᾶ Κεμάλ, ποὺ δὲν ἀναγνώριζε τὴ Συνθήκη τῶν Σεβρῶν καὶ ἀγωνιζότανε νὰ θεμελιώση τὴ νέα Τουρκικὴ Δημοκρατία. Παρὰ τὴν ἀντίδραση τῆς Γαλλίας καὶ τῆς Ἰταλίας, ὁ Βενιζέλος κατώρθωσε τελικὰ νὰ πάρη ἀπ' τὸν Λόυδ Τζώρτζ τὴν ἄδεια νὰ στείλη στὴ Μικρὰ Ἀσία ἕνα ἐκστρατευτικὸ σῶμα γιὰ νὰ κάμψη τὴν ἀντίσταση τοῦ Κεμὰλ καὶ νὰ τὸν πειθαναγκάση νὰ δεχθῆ τοὺς ὅρους τῆς Συνθήκης τῶν Σεβρῶν. Ἀπὸ δῶ ἀρχίζει ἡ μεγάλη περιπέτεια.

Οἱ βενιζελικοί, προσπάθησαν ἀργότερα νὰ ἐπιρίψουν ὅλες τὶς εὐθύνες γιὰ τὴν Μικρασιατικὴ καταστροφὴ στὴν ἐγωϊστική, ἐμπαθῆ καὶ μικρόψυχη πολιτικὴ τοῦ θρόνου. Δὲν ἔχουν ἄδικο, ὡς ἕνα σημεῖο. Ὁ Κωσταντῖνος καὶ τὸ περιβάλλον του, δὲν θέλησαν ἢ δὲν μπόρεσαν νὰ «χωνέψουν» τὴ νίκη τῶν Συμμάχων. Τὴν εἶδαν μόνον σὰν πολιτικὴ νίκη τοῦ Βενιζέλου, τὴν ὁποία ἔπρεπε ν' ἀνατρέψουν μὲ κάθε θυσία. Ἤξεραν πολὺ καλὰ ὅτι οἱ Σύμμαχοι δὲν θὰ παραχωροῦσαν αὐτὰ τὰ ἐδάφη στὴν Ἑλλάδα ἂν ξαναγύριζε στὸ θρόνο ὁ «γυναικάδελφος τοῦ Κάϊζερ». Τὸ εἶχαν δηλώσει ἄλλωστε ξεκάθαρα !

«Αἱ μεγάλαι σύμμαχοι δυνάμεις, γράφει ὁ Γ. Μαζαράκης—Αἰνιάν, ἐπέστησαν διὰ διακοινώσεώς των τὴν προσοχὴν τῆς ἑλληνικῆς κυβερνήσεως καὶ τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ ἐπὶ τῶν συνεπειῶν τὰς ὁποίας θὰ εἶχεν ἡ εἰς τὸν θρόνον ἐπάνοδος τοῦ βασιλέως Κωνσταντίνου. Τὸν ἐθεώρουν, ὅλως ἰδιαιτέρως ἡ Γαλλία, ὡς ἐχθρὸν αὐτῶν, προσκεκολλημένον εἰς τὴν πολιτικὴν τοῦ γυναικαδέλφου του Κάϊζερ... Τὸ στοιχειωδέστερον καθῆκον τοῦ βασιλέως Κωνσταντίνου θὰ ἦτο, ἐφ' ὅσον ἐγνώριζε τὰς πρὸς αὐτὸν διαθέσεις τῶν συμμάχων, νὰ μὴ δεχθῆ νὰ ἐπανέλθη εἰς τὸν θρόνον διὰ νὰ μὴ καταστραφοῦν οἱ πόθοι τοῦ ἔθνους, τὸ ὁποῖον μετὰ τόσης στοργῆς τὸν εἶχε περιβάλλει, ὄχι διὰ τὴν ξένην καταγωγήν του, ἀλλὰ διότι τοὺς πόθους τούτους ἐσυμβόλιζεν...» *

Ὁ Κωσταντῖνος ὅμως, τυφλωμένος ἀπὸ τὸ ἀντιβενιζελικό του πάθος, ὄχι μόνον δέχτηκε νὰ ξαναγυρίση, ἀλλὰ ἀρνήθηκε νὰ κάμη καὶ τὴν παραμικρὴ ὑποχώρηση ἀφήνοντας στὸν θρόνο τὸν τότε βασιλόπαιδα Παῦλο, μετὰ τὸν ξαφνικὸ θάνατο τοῦ Ἀλέ-

* *«Ἀπομνημονεύματα»*, σελ. 286.

ξάνδρου. Ἦτανε μιὰ λύση «συμβιβαστική» ποὺ ἴσως νὰ γαλήνευε τὶς ἀντιθέσεις καὶ νὰ ἄμβλυνε τὴν ἀντίδραση τῶν συμμάχων.

Οἱ «βασιλικοί», στὶς «μοιραῖες» ἐκλογὲς τῆς 1ης Νοεμβρίου 1920, ἀδιαφορώντας ἐγκληματικὰ γιὰ τὶς συνέπειες ποὺ θὰ εἶχε ἡ μικροπολιτική τους, ἐκμεταλλεύθηκαν τὴν κούραση τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ ἀπὸ τὶς ἀδιάκοπες πολεμικὲς περιπέτειες καὶ μὲ τὸ σύνθημα «πίσω στὰ σπίτια μας», κατώρθωσαν νὰ ἐκτοπίσουν τὸ Βενιζέλο ἀπὸ τὴν ἀρχή.

Μαζὶ μ' αὐτόν, γκρεμίστηκε οὐσιαστικὰ κι' ὁλόκληρο τὸ εὔθραυστο οἰκοδόμημα τῆς συνθήκης τῶν Σεβρῶν. Τὸ ὄραμα τῆς «Μεγάλης Ἰδέας» εἶχε σβήσει. Ἡ προσπάθεια ποὺ ἔκαναν οἱ διάδοχοι τοῦ Βενιζέλου νὰ τὸ ξαναζωντανέψουν, ἤτανε μιὰ ἀπόπειρα ὁλότελα τυχοδιωκτικὴ καὶ ἀνόητη. Οἱ ἴδιοι ἄνθρωποι ποὺ γιὰ νὰ ρίξουν τὸ Βενιζέλο ὑποσχέθηκαν στὸν ἑλληνικὸ λαὸ εἰρήνευση καὶ ἀποστράτευση, ἐπεχείρησαν νὰ συνεχίσουν τὴν πολιτικὴ τοῦ προκατόχου τους, χωρὶς νὰ διαθέτουν οὔτε τὸ ἐλάχιστο ἀπὸ τὶς ἱκανότητές του κι' ἔσυραν τὸν καταπονημένο ἑλληνικὸ στρατὸ στὶς πεδιάδες τῆς Μικρᾶς Ἀσίας γιὰ νὰ κυνηγήση τὴν ἀδιάκοπα ἀντικαθρεφτιζόμενη «Κόκκινη Μηλιά». Καὶ σ' αὐτὸ ἀκριβῶς τὸ σημεῖο κορυφώνονται οἱ ἐθνικές τους εὐθύνες.

Νέα πραγματικότητα

Σύσσωμος ὁ πολιτικὸς κόσμος τῆς χώρας, μηδὲ τοῦ Βενιζέλου ἐξαιρουμένου, πλέοντας στὸ χάος ποὺ εἶχε δημιουργήσει ἡ Μικρασιατικὴ καταστροφὴ καὶ ὁ μεταπολιτευτικὸς σίφουνας ποὺ τὴν ἀκολούθησε, δὲν μπόρεσαν ν'ἀντιληφθοῦν τὴ νέα μεταπολεμικὴ πραγματικότητα, τὸν καινούργιο κόσμο ποὺ ἀναπηδοῦσε ἀπ' τὰ ἐρείπια. Ὁ Σοφιανόπουλος, τὴ συνειδητοποίησε πολὺ γρήγορα. Καὶ τὸ γεγονὸς αὐτὸ τὸν ἀπομάκρυνε ταχύτερα καὶ ἀποφασιστικότερα ἀπὸ τὸ κόμμα τῶν Φιλελευθέρων.

Ὡς τὴν ἐποχὴ ἐκείνη, βρισκότανε δίπλα στὸ Βενιζέλο, ποὺ τὸν εἶχε πάρει μάλιστα μαζί του στὴ συνδιάσκεψη τῆς Εἰρήνης διορίζοντάς τον τεχνικὸ σύμβουλο τῆς ἑλληνικῆς ἀντιπροσωπείας.

Μὲ τὴν ἰδιότητα αὐτὴ πῆρε μέρος στὴν διεθνῆ ἐπιτροπὴ ποὺ ἐπεξεργάσθηκε τὸν «Χάρτη Ἐργασίας».

'Αργότερα, έφυγε ἀπὸ τὸ Παρίσι σὰν ἀρχηγὸς πιὰ τῆς ἑλληνικῆς ἀντιπροσωπείας στὸ Διεθνὲς ἐργατικὸ συνέδριο ποὺ συνῆλθε στὴν Οὐάσιγκτων τὸ 1919.

Ἡ ἄμεση ἐπαφή του μὲ τὸ διεθνὲς ἐργατικὸ κίνημα ὑπῆρξε μιὰ ἀποφασιστικὴ καμπὴ γιὰ τὸν ἰδεολογικό του προσανατολισμὸ καθὼς καὶ γιὰ τὶς σχέσεις του μὲ τὸν Βενιζέλο. 'Απὸ τότε ἀκόμα, διαισθάνεται πὼς ἔληξε οὐσιαστικὰ ἡ ἱστορικὴ ἀποστολὴ τοῦ μεγάλου Κρητικοῦ. Οἱ νέες συνθῆκες ποὺ δημιουργήθηκαν τόσο στὸ ἐσωτερικό, ὅσο καὶ στὴν περιοχὴ τοῦ διεθνοῦς περιβάλλοντος, ὑπαγόρευαν καινούργιες κατευθύνσεις, νέες πολιτικὲς συλλήψεις, ἀνακαινισμένες ἰδέες. Ὁ Βενιζέλος, ἤτανε καὶ παρέμεινε ἕνας συντηρητικὸς ἀστὸς πού, ἐξ αἰτίας ἀκριβῶς τῆς συντηρητικότητάς του, δὲν μπόρεσε νὰ ἰδῆ καθαρὰ τὸν ὁρίζοντα.

Κατὰ τὴ γνώμη τοῦ Σοφιανόπουλου, τρεῖς ἦσαν, κυρίως, οἱ παράγοντες ποὺ δημιούργησαν τὴ νέα κατάσταση στὴν Εὐρώπη : Ὁ πόλεμος, ἡ Σοβιετικὴ ἐπανάσταση καὶ ἡ ἀφύπνιση τῶν ἐργατικῶν μαζῶν, ποὺ ἀρχίζουν πιὰ νὰ συνειδητοποιοῦν τὴν ἔκταση καὶ τὴ σημασία τῆς κοινωνικῆς τους συμβολῆς.

Ὁ Βενιζέλος, ἀντίκρυσε τοὺς κοσμογονικοὺς αὐτοὺς παράγοντες μὲ μιὰ μακαριότητα ποὺ προκαλεῖ ἀληθινὰ κατάπληξη, ἂν λάβη κανεὶς ὑπ' ὄψιν τὸ ταλέντο τῆς «ὄσφρησης» ποὺ διέθετε. Δὲν κατάλαβε ποτὲ τὶς κοινωνικὲς ἐπιπτώσεις ποὺ ἔχουν οἱ πόλεμοι, οὔτε καὶ ὑποψιάστηκε τὴν τεράστια σημασία ποὺ εἶχε ἡ Σοβιετικὴ 'Επανάσταση γιὰ τὴν τύχη ὁλόκληρης τῆς ἀνθρωπότητας. Ἔβλεπε πάντοτε τὴ μία μόνον ὄψη τῶν πολέμων, αὐτὴ ποὺ ἐκφράζει τὴ νίκη ἢ τὴν ἧττα, καὶ δὲν εἶχε τὸν ἀπαιτούμενο ἐξοπλισμὸ γιὰ ν'ἀντιληφθῆ τὶς κοινωνικὲς προεκτάσεις ποὺ ἔχουν πάντοτε οἱ πόλεμοι, εἴτε στὸ στρατόπεδο τῶν νικητῶν βρεθῆ κανείς, εἴτε μὲ τὴν παράταξη τῶν νικημένων.

'Αντίκρυσε τὴ Σοβιετικὴ 'Επανάσταση σὰν τρομοκρατημένος ἀστός, ἀγκιστρώθηκε στὶς ἀρνητικὲς πλευρές της, ποὺ εἶναι ἀναπόδραστες γιὰ κάθε 'Επανάσταση, καὶ δὲ θέλησε ἢ δὲν μπόρεσε νὰ ἰδῆ τὴν ἀληθινή της σημασία. Δὲν ἐννοοῦμε βέβαια μ' αὐτὸ ὅτι ἔπρεπε, σώνει καὶ καλά, νὰ ἐπηρεασθῆ ἀπὸ κοινωνιστικὲς ἰδέες, ὤφειλε ὅμως νὰ καταλάβη ὅτι ἡ 'Επανάσταση αὐτὴ εἶναι «*τὸ μεγαλύτερο κοινωνικὸ φαινόμενο τοῦ αἰῶνος*», ὅπως ἔγραφε

ἀπὸ τότε ἀκόμα ὁ Σοφιανόπουλος * καὶ ὅτι ἡ ἄσκηση τῆς ἐξωτερικῆς μας πολιτικῆς, δὲ θὰ μποροῦσε πιὰ νὰ γίνεται χωρὶς τὴ συνάρτηση αὐτοῦ τοῦ γεγονότος. Τέλος, παρανόησε τὴ συνειδητοποιούμενη ἐργατικὴ δύναμη, ἀρνήθηκε τὸν ἐποικοδομητικό της χαρακτήρα καὶ εἶδε μόνον τὶς καταλυτικές της τάσεις ποὺ πίστεψε ὅτι θὰ μποροῦσε νὰ τὶς ἀναχαιτίση μὲ ἀναχρονιστικοὺς νόμους, σὰν τὸ περίφημο «Ἰδιώνυμο».

Ὅλα αὐτὰ δείχνουν ὁλοκάθαρα ὅτι ὁ Βενιζέλος, παρ' ὅσα γράφονται καὶ λέγονται ὥς τὶς ἡμέρες μας ἀκόμα, δὲν ὑπῆρξε ποτὲ ἐπαναστάτης, μὲ τὴν ἔννοια τοῦ καταλυτῆ. Οἱ ἐπαναστάσεις ποὺ ἔκανε εἶχαν σὰ μοναδικὸ στόχο τους τὴν κατάληψη τῆς ἐξουσίας ἢ ἔγιναν μὲ τὴν ἰδέα ὅτι ἡ προσωπική του παρουσία στὴν ἀρχὴ ταυτίζεται μὲ τὸ ἐθνικὸ συμφέρον καὶ καθόλου μὲ τὴν πρόθεση ἀνατροπῆς καθιερωμένων. Ἔτσι οἱ «ἐπαναστάσεις» του, ἀπογυμνωμένες ἀπὸ κάθε κοινωνικὸ περιεχόμενο, συστέλλονται ἀπὸ μόνες τους σὰν ἱστορικὰ γεγονότα καὶ περιορίζονται στὶς διαστάσεις τῶν συνηθισμένων «κινημάτων».

Ὁ Σοφιανόπουλος, ἀντίθετα, κατάλαβε, εὐθὺς ἀπ' τὴν ἀρχή, τὴν τεράστια σημασία ποὺ θὰ εἶχε γιὰ τὴν ἀνθρωπότητα ἡ Σοβ. Ἐπανάσταση. Γιὰ λόγους ποὺ θὰ ἐκτεθοῦνε πάρα κάτω δὲν εὐθυγράμμισεν τὴν πολιτική του μὲ τὴν ἐπανάσταση αὐτή, δὲν ἀρνήθηκε ὅμως ποτὲ τὴ σημασία της. Πρόβλεπε, προφητικὰ σχεδόν, τὴ γρήγορη καὶ πολύπλευρη ἀνάπτυξη τοῦ νέου καθεστῶτος, καὶ δὲν δίσταζε νὰ τὸ διακηρύσση ἀπὸ τότε, πὼς ἀργὰ ἢ γρήγορα καὶ ὁ δυτικὸς ἀκόμα κόσμος θὰ ἐξαναγκαζόταν νὰ ἐνστερνισθῆ μερικὲς τουλάχιστον ἀπὸ τὶς κατακτήσεις τῆς Σοβ. ἐπανάστασης. Τὸ τεράστιο ἐνδιαφέρον ποὺ ἔδειχνε γιὰ τὸ «γεγονὸς τοῦ αἰῶνος», φαίνεται ξεκάθαρα ὅταν σκεφθοῦμε ὅτι ταξίδεψε δυὸ φορὲς στὴ Σοβιετικὴ Ἕνωση, μία στὰ 1923 καὶ ἄλλη μιὰ στὰ 1932, προκειμένου ν' ἀποκτήση πλήρη συνείδηση τῆς νέας πραγματικότητας ποὺ διαμορφωνότανε στὸ διεθνὲς περιβάλλον μὲ τὴν συνάρτηση τοῦ Σοβ. παράγοντα.

Ἀπὸ τὴ μελέτη τῆς νέας πραγματικότητας, κατάληξε στὸ συμπέρασμα ὅτι, τὸ ἔθνος στὶς μεταπολεμικὲς συνθῆκες εἶχε

* *«Ἐλεύθερον Βῆμα», 30.12.1924.*

ἀνάγκη ἀπὸ μιὰ ἀληθινὴ 'Επανάσταση, ἀπὸ ἕνα κίνημα μὲ σαφῶς κοινωνικὸ περιεχόμενο, ποὺ θὰ ἐκσυγχρόνιζε τὴν οἰκονομική, τὴν πολιτικὴ καὶ τὴν πνευματικὴ ζωὴ τοῦ τόπου. Τέτοια ἐπανάσταση, δὲν θὰ τὴν ἔκανε ποτὲ ὁ Βενιζέλος, οὔτε καὶ κανένας ἄλλος ἀπὸ κείνους ποὺ τὸν περιστοίχιζαν. Εἶχε συνηθίσει νὰ στηρίζεται στὶς λόγχες μιᾶς στρατιωτικῆς κλίκας. 'Αλλὰ μὲ τὶς λόγχες δὲν εἶναι δυνατὸ νὰ σημειωθῆ καμμία πρόοδος, οὔτε καὶ νὰ ἐξασφαλισθῆ ἐπ' ἄπειρον ἡ διατήρηση ἑνὸς καθεστῶτος. «On peut tout faire avec les bayonettes sauf s' y asscoir» * εἶχε πῆ θαυμάσια ὁ Ταλλεϋράνδος.

Γιὰ τὸ Σοφιανόπουλο ὅμως, ἡ ἐπανάσταση αὐτὴ ἤτανε τὸ μεγάλο ὄνειρο τῆς ζωῆς του. Αὐτόματα λοιπόν, χωρίσθηκαν οἱ δρόμοι του ἀπὸ τὸ κόμμα τῶν Φιλελευθέρων καί, σιγά - σιγά, κόπηκαν ὅλες οἱ γέφυρες. 'Απὸ δῶ καὶ πέρα, θὰ τραβοῦσε ὁλομόναχος μπροστά. Ἤξερε πὼς ὁ ἀγώνας του γινόταν ἔτσι τρομερὰ δύσκολος, ὡστόσο θὰ τὸν συνέχιζε μὲ τὸ ἴδιο ἀκατάβλητο πεῖσμα ποὺ εἶχε δείξει ἄλλοτε ὁ δραματιστὴς πρόγονός του Παναγιώτης Σοφιανόπουλος καὶ μὲ τὴ συνείδηση ἥσυχη ὅτι ἐκπληρώνει τὴν ἱστορική του ἀποστολή.

Κοινωνικὸς βερμπαλισμὸς

Γιὰ τὸν προσανατολισμὸ αὐτόν, ὑπῆρχαν βέβαια μέσα του πολλὲς ψυχολογικὲς καὶ πνευματικὲς καταβολές, ἡ στενώτερη ὅμως ἐπαφή του μὲ τὸ διεθνὲς ἐργατικὸ κίνημα ἔδωσε στὶς καταβολὲς ἐκεῖνες μιὰ ὁριστικὴ μορφή, τὶς ἀποκρυστάλλωσε σὲ συγκεκριμένο πολιτικοκοινωνικὸ πιστεύω.

Κατὰ τὸ πρῶτο στάδιο τῶν ἀναζητήσεών του, ἡ ἐπαφὴ αὐτὴ δὲν ὑπῆρξε ὁλοκληρωτικὴ γιατὶ ἀπὸ τὶς διεθνεῖς ἐργατικὲς ζυμώσεις ἀπουσίαζε ἡ Σοβ. Ἕνωση ποὺ ἐξακολουθοῦσε νὰ τελῆ ὑπὸ καθεστὼς διεθνοῦς «καραντίνας». Οἱ δυτικὲς δυνάμεις καὶ πρὸ πάντων ἡ 'Αγγλία, πίστευαν τότε, ἀφελέστατα, ὅτι ἀπομονώνοντας τὴ χώρα τοῦ σοσιαλισμοῦ, ἀπέφευγαν κάθε κίνδυνο νὰ

* *Ὅλα μπορεῖ νὰ τὰ κάνει κανεὶς μὲ τὶς λόγχες, ἐκτὸς ἀπὸ τὸ νὰ καθήση ἐπάνω τους.*

μεταδοθῆ καὶ σ' αὐτὲς τὸ «κοινωνικὸν μίασμα» τῆς 'Επανάστασης. 'Ο Σοφιανόπουλος, ἀρνήθηκε νὰ δεχθῆ τὴ στρουθοκαμηλικὴ αὐτὴ ἄποψη καί, θέλοντας ν' ἀποκτήση ἄμεση ἀντίληψη τοῦ «μεγάλου πειράματος», δὲν δίστασε νὰ πάη στὴ Σοβ. Ἕνωση, οὔτε καὶ νὰ μιλήση ὕστερα γιὰ ὅ,τι εἶδε μὲ ἀπόλυτη εἰλικρίνεια. Χρειαζότανε καὶ γιὰ τὰ δύο θάρρος, μέσα στὸ κλίμα τῆς ὑστερίας τοῦ ἀντιμπολσεβικισμοῦ ποὺ ἐπικρατοῦσε τὴν ἐποχὴ ἐκείνη, ἀλλὰ τὸ θάρρος δὲν τοῦ ἔλλειψε ποτέ, σὲ καμμία στιγμὴ τῆς ζωῆς του. 'Ο Βενιζέλος, εἶχε πάρει, ὅπως εἴπαμε, τὸν Σοφιανόπουλο μαζί του στὴ Συνδιάσκεψη τῆς Εἰρήνης καὶ τὸν διώρισε τεχνικὸ σύμβουλο τῆς ἑλληνικῆς ἀντιπροσωπείας στὴν διεθνῆ ἐπιτροπὴ ποὺ θὰ ἐπεξεργαζότανε τὸν καταστατικὸ «Χάρτη 'Εργασίας», σύμφωνα μὲ τὸ σχετικὸ κεφάλαιο τῆς Συνθήκης τῶν Βερσαλλιῶν. 'Αλλά, τί ἀκριβῶς ἦτανε ὁ περίφημος ἐκεῖνος «Χάρτης 'Εργασίας» ποὺ ἐκπονήθηκε στὴ Συνδιάσκεψη τῶν Παρισίων;

«Οἱ ἀρχηγοὶ ὅλων τῶν κρατῶν τοῦ κόσμου, συγκεντρωθέντες εἰς τὴν Γαλλικὴν πρωτεύουσαν», μᾶς λέει ὁ Σοφιανόπουλος σ' ἕνα ἀπὸ τὰ ἄρθρα ποὺ δημοσίευσε σχετικὰ στὴν «'Εστία» *, *«ἔστρεψαν ὅλην των τὴν προσοχὴν εἰς τὸ νὰ διεθνοποιήσουν τοὺς ὅρους ἐργασίας ἁπανταχοῦ τοῦ κόσμου. Εἰδικὴ δὲ ἐπιτροπή, ἀποτελουμένη ἀπὸ ἐξεχούσας φυσιογνωμίας, ἐπεφορτίσθη νὰ ἐκπονήση τὸ τμῆμα τῆς Συνθήκης Εἰρήνης, τὸ ὁποῖον θ' ἀπετέλει τὸν διεθνῆ, οὕτως εἰπεῖν, καταστατικὸν χάρτην τῆς ἐργασίας...»*

Τὸ σχετικὸ προσχέδιο καταρτίσθηκε κυρίως ἀπὸ τὸν Ἄγγλο Μπάρνες καὶ ἀπὸ τὸν μόνιμο ὑφυπουργὸ τῆς Μεγάλης Βρετανίας σὲρ Μάλκολμ Ντελαβίνιε, ὑπογράμμιζε δὲ τὰ ἐργατικὰ ζητήματα ποὺ ἦσαν ὥριμα πιὰ γιὰ τὴν ἐργατικὴ συνείδηση καὶ ἔπρεπε νὰ ρυθμισθοῦν τὸ γρηγορώτερο: Κανονισμὸς τῶν ὡρῶν ἐργασίας, πρόληψη καὶ περιστολὴ τῆς ἀνεργίας, κατώτατα ὅρια ἡμερομισθίων, προστασία ἐργαζομένων ἀπὸ ἀσθένειες, ἀσφάλεια γήρατος, προστασία ἀνηλίκων, ἰσονομία μεταξὺ ἀλλοπαδῶν καὶ ἡμεδαπῶν ἐργαζομένων καὶ ἀναγνώριση τῶν συνδικαλιστικῶν ἐλευθεριῶν.

* *11 'Ιουν. 1920.*

Εἶναι φανερὸ ὅτι ὅλες αὐτὲς οἱ «παραχωρήσεις» πρὸς τὴν ἐργατικὴ τάξη γίνονταν ὄχι τόσο γιατὶ οἱ διάφορες κυβερνήσεις πλημμυρίσθηκαν ξαφνικὰ ἀπὸ ἀνθρωπιστικὰ αἰσθήματα, ὅσο γιατὶ ὑπῆρχε τώρα τὸ δέος ἀπὸ τὸ προηγούμενο τῆς ρωσικῆς Ἐπανάστασης.

«*Ὁ πρῶτος παγκόσμιος πόλεμος*, γράφει στὸ ἴδιο ἄρθρο ὁ Σοφιανόπουλος, *κλόνισε συθέμελα τὸ οἰκοδόμημα τῶν ἀμετακινήτων ὡς τότε ἀξιῶν καὶ ἐξύπνησε εἰς τὴν συνείδησιν τῶν κυβερνήσεων τὴν ἀνάγκην τῆς παγιώσεως μιᾶς εἰρήνης λευκοτέρας καὶ παγιωτέρας ἀπὸ τὰς μακροχρονίους ἐκεχειρίας τοῦ παλαιοῦ καιροῦ...*»

Ἡ φρίκη τοῦ πολέμου καὶ τὸ ξεμασκάρεμα τῶν ὑποκινητῶν του, ἔφεραν σὲ πολὺ δύσκολη θέση ἐκείνους ποὺ διαχειρίζονταν ὑπεύθυνα τὶς τύχες τῶν λαῶν. Ἡ κραυγὴ «ποτὲ πιὰ πόλεμος», ἔβρισκε βαθειὰ ἀπήχηση σὲ ὅλον τὸν κόσμο. Τὰ κύματα τοῦ σωβινισμοῦ καὶ τοῦ μιλιταρισμοῦ παρεχώρησαν τώρα τὴ θέση τους σ' ἕνα ρεῦμα ἀντιμιλιταριστικό, διεθνιστικὸ καὶ εἰρηνιστικὸ ποὺ ἐκφράζεται μὲ τὴν πολιτικὴ μετατόπιση τῶν μαζῶν πρὸς τ' ἀριστερά, μὲ τὴν ἀνάπτυξη τοῦ συνδικαλισμοῦ, μὲ τὴ χρεωκοπία τῶν προπολεμικῶν ἀξιῶν, μὲ τὴν εἰρηνιστικὴ ἀτμόσφαιρα ποὺ κυριάρχησε σὲ ὅλη σχεδὸν τὴν Εὐρώπη. Ἡ ἀντιπολεμικὴ λογοτεχνία ἔδινε, κραυγαλέα ἴσως, ἀλλὰ μὲ γνησιότητα καὶ εἰλικρίνεια ὅλη τὴ φρίκη τῆς ἄσκοπης αἱματοχυσίας καὶ ὕψωνε τὴ σημαία τῆς παγκόσμιας ἀδελφοσύνης. Ἕνας καινούργιος κόσμος φαινόταν πὼς θ' ἀναπηδήση μέσα ἀπ' τὰ συντρίμμια καὶ τὶς στάχτες τοῦ πολέμου, ἕνας κόσμος δικαιοσύνης καὶ ἀγάπης.

Ὅλα αὐτά, ὕστερα ἀπὸ λίγα χρόνια, ἔγιναν καπνὸς μὲ τὴν «ἀντεπίθεση» ποὺ ὠργάνωσε ὁ καπιταλισμὸς καταφεύγοντας στὴν «ἀπέλπιδα λύση» τοῦ φασισμοῦ—μιὰ λύση ποὺ θὰ περιέπλεκε ἀκόμα περισσότερο τὰ πράγματα καὶ θὰ ἔκανε τὸ ἀδιέξοδο ἀκόμα πιὸ ἀσφυκτικό.

Ὁ Σοφιανόπουλος, πίστεψε σ' αὐτὸν τὸν «ὡραῖο κόσμο» καὶ διατήρησε αὐτὴ τὴν πίστη ἀκλόνητη ὥς τὸ τέλος τῆς ζωῆς του. Ἔβλεπε καὶ ἔλεγε πὼς ἤτανε ἀνάγκη νὰ θεμελιωθῇ μιὰ καινούρ-

για Δημοκρατία, πού νὰ μὴν ἔχη καμμία μορφολογικὴ σχέση μὲ τὰ γνωστὰ ὥς τώρα κοινοβουλευτικὰ πολιτεύματα—ἕνα πολίτευμα πού θὰ ἐξασφαλίζη τὶς προϋποθέσεις μιᾶς νέας καὶ καλύτερης ζωῆς, πού θὰ ἐπιτρέπη *«τὴν ἀπόλαυση τῶν ἐγκοσμίων ἀγαθῶν ἀπ' ὅλους καὶ ἀπὸ καθ' ἕναν, σύμφωνα μὲ τὴν εἰσφοράν του εἰς τὸ σύνολον»*, καθὼς ἔγραφε τότε.

Ἡ «θέση» αὐτή, πού συμπίπτει ἀπόλυτα μὲ τὴ γνωστὴ ἐπιδίωξη τῆς σοσιαλιστικῆς κοινωνίας, θὰ μποροῦσε ἴσως νὰ δημιουργήση τὴν ἐντύπωση ὅτι ὁ Σοφιανόπουλος σκεφτότανε μαρξιστικά. Ἀλλὰ αὐτὸ δὲν εἶναι σωστό. Μερικὲς φορὲς πλησίαζε πρὸς τὸν μαρξισμὸ ἐντελῶς συναισθηματικὰ ἢ ἀπὸ τὴν πίεση τῆς λογικῆς καὶ τῶν οἰκονομικῶν δεδομένων, χωρὶς ὅμως νὰ τὸν δέχεται σὰ μεθοδολογία σκέψης καὶ δράσης. Ἤτανε καὶ ἔμεινε ἕνας φωτισμένος ἀστός, καὶ στὴν ψυχολογία, καὶ στὴν πνευματική του συγκρότηση, καὶ στὴν πολιτικὴ τοποθέτηση.

Ὀνειρευότανε μιὰ «ἀναγεννητικὴ» ἐπανάσταση, ἀλλὰ μέσα στὰ πλαίσια τοῦ καπιταλισμοῦ πάντοτε καὶ μάλιστα ὑπὸ τὴν καθοδήγηση τῶν «ἐκλεκτῶν», χωρὶς ταξικοὺς διαχωρισμούς. Καὶ ὁ δρόμος πού θὰ μᾶς φέρη πρὸς τὴν οὐσιαστικὴ δημοκρατία, εἶναι ἡ ἠθικὴ τελείωση τῆς κοινωνίας, κατὰ τὴ γνώμη του.

«Τὰ κοινωνικὰ συνθήματα», γράφει *, *«τὰ πολιτικὰ ψεύδη, πρέπει νὰ πέσουν διὰ νὰ ὀρθωθῇ ἡ εἰλικρίνεια τῶν σκέψεων καὶ τῶν πράξεων ἡ ὁποία εἶναι τὸ πραγματικὸν καὶ ἀλάνθαστον γνώρισμα κάθε δημοκρατίας. Τιμὴ καὶ δόξα εἰς τοὺς ἐργάτας τῆς Γαλλικῆς Ἐπαναστάσεως. Ἐκρήμνισε τὴν κοσμικὴν ἐξουσίαν τοῦ κλήρου καὶ τῶν εὐγενῶν, ἀποκατέστησε τὴν μεγάλην ἀστικὴν μᾶζαν καὶ ἀπέδωκεν τὰς πολιτικὰς ἐλευθερίας εἰς τοὺς δυναστευομένους δούλους τῆς χθές. Αἱ πολιτικαὶ ὅμως αὗται ἐλευθερίαι παρουσιάσθησαν περισσότερον ὡς ἀφῃρημέναι ἰδέαι παρὰ ὡς πραγματικότητες. Ποίαν ἀξίαν ἠμπορεῖ νὰ ἔχη ἡ καθολικὴ ψηφοφορία, καὶ ὅταν ἀκόμη δὲν ὁδηγῇ εἰς τὴν ὀχλοκρατίαν, ὅταν ἀσκῆται ἀπὸ πολίτας τοὺς ὁποίους παραδέρνει ἡ ἀπαιδευσία καὶ ἡ ἔλλειψις κάθε ὑψηλοτέρας ἀνθρωπιστικῆς ἀρ-*

* *«Τὸ διεθνὲς ἐργατικὸ πρόβλημα», «Ἑστία», 11.1.1920.*

χῆς καὶ καθηλώνει ἀκινήτους καὶ ἀτόλμους ἡ οἰκονομικὴ ἐξάρτησις καὶ ἡ πενία; Βάσις κάθε πολιτικῆς ἐλευθερίας εἶναι ἡ οἰκονομικὴ ἄνεσις καὶ ἡ ἀνεξαρτησία. Ποιὸς ὅμως ἠμπορεῖ νὰ πῇ ὅτι αἱ πολιτικαὶ ἐλευθερίαι τοῦ 18ου αἰῶνος εἶχον ὡς βάσιν τὴν οἰκονομικὴν χειραφέτησιν τῆς μεγάλης μάζης;...»

Εἶναι ἀληθινὰ περίεργο, ὡστόσο φαίνεται ὅτι δὲν ἦσαν λίγοι οἱ ἁγνοὶ ἄνθρωποι ποὺ πίστευαν τότε ὅτι μπορεῖ πραγματικὰ ν' ἀποκατασταθῇ μιὰ «ἰδανικὴ δημοκρατία» μὲ τὸν περίφημο «Καταστατικὸ Χάρτη 'Εργασίας» ποὺ ἐπεξεργάσθηκε ἡ Συνδιάσκεψη τῶν Παρισίων. Ἔτσι, ἔλεγαν, θὰ ὑπερφαλαγγισθοῦν οἱ ἀντιθέσεις τοῦ καπιταλιστικοῦ συστήματος καὶ θὰ ἐξομαλυνθοῦν οἱ σχέσεις κεφαλαίου καὶ ἐργασίας.

Σήμερα, ὅλες αὐτὲς οἱ προσπάθειες καὶ ὅλες οἱ ὑποσχέσεις ποὺ δόθηκαν στὴν ἐργατικὴ τάξη παρουσιάζονται σὰν κούφιος κοινωνικὸς βερμπαλισμός, ἂν ὄχι σὰν ἐνσυνείδητη ἐξαπάτηση.

Κατὰ τὶς ὡραῖες ἐκεῖνες ἐπαγγελίες ποὺ διατυπώθηκαν καὶ ἔμειναν στὰ χαρτιά, ἡ ἐργατικὴ τάξη θὰ δημιουργοῦσε δύο παγκόσμια συνδικαλιστικὰ ὄργανα : Τὴν διεθνῆ ἐργατικὴ Βουλὴ καὶ τὴν διεθνῆ ἐργατικὴ κυβέρνηση. Ἡ πρώτη, ποὺ θὰ εἶχε τὸν τίτλο «Διεθνὴς 'Εργατικὴ Συνδιάσκεψη», θὰ συνήρχετο μιὰ φορὰ τὸ χρόνο, καὶ θ' ἀπετελεῖτο ἀπὸ ἀντιπροσώπους ὅλων τῶν κρατῶν ποὺ συμμετεῖχαν στὴν Κοινωνία τῶν 'Εθνῶν. 'Απὸ τοὺς ἀντιπροσώπους τοῦ κάθε κράτους οἱ δύο θὰ προέρχονταν ἀπὸ τὴν κυβέρνηση, ὁ τρίτος ἀπὸ τοὺς ἐργοδότες καὶ ὁ τέταρτος ἀπὸ τὶς ἐργατικὲς ἑνώσεις.

Ἡ σύνθεση καὶ μόνον τῶν ἀντιπροσωπειῶν καθώριζε ἀρκετὰ καλὰ τὴν ποιότητα τῆς «ἐργατικῆς» αὐτῆς Βουλῆς, ἀλλὰ οἱ σοσιαλιστὲς τῆς ἐποχῆς ἔκριναν πὼς μόνο μὲ τὴ μετριοπάθεια θὰ μποροῦσαν νὰ πείσουν τὶς διάφορες κυβερνήσεις νὰ δεχθοῦν τὶς ἀποφάσεις τῆς ἐργατικῆς Βουλῆς. Διαφορετικά, ἔλεγαν, τὸ παγκόσμιο αὐτὸ ὄργανο θὰ εἶχε ἐντελῶς ἀκαδημαϊκὸ χαρακτῆρα.

Ἡ «Διεθνὴς 'Εργατικὴ Βουλή» μᾶς πληροφορεῖ, ὁ Σοφιανόπουλος ἀναλύοντας τὸ θέμα αὐτὸ σὲ πέντε ἄρθρα του ποὺ δημοσιεύτηκαν στὴν «'Εστία» *, θὰ ἐκπονοῦσε τὰ σχέδια διεθνῶν

* *11, 13, 14, 15, 16, 'Ιαν. 1920.*

ἐργατικῶν συμβάσεων ποὺ θὰ δέσμευαν τὶς κατὰ χῶρες κυβερνήσεις καὶ θὰ τὶς ὑποχρέωναν νὰ τὰ εἰσάγουν στὶς βουλές τους καὶ νὰ τὰ κάνουν νόμους τοῦ κράτους. Ἀλλὰ ἡ «δέσμευση» αὐτὴ ἦτανε μόνον ἠθική, γιατὶ τὸ κάθε κράτος παρέμενε ἐλεύθερο νὰ δεχθῆ ἢ ν' ἀπορρίψη τὰ σχέδια τῆς διεθνοῦς ἐργατικῆς Βουλῆς.

Τὸ δεύτερο παγκόσμιο ὄργανο θὰ εἶχε τὸν τίτλο «Διεθνὲς Γραφεῖον Ἐργασίας», καὶ θὰ ἦτανε ἕνα Συμβούλιο ποὺ θὰ τὸ ἀποτελοῦσαν δώδεκα ἐκπρόσωποι κυβερνήσεων, ἕξη πληρεξούσιοι τῶν βιομηχάνων καὶ ἕξη ἀντιπρόσωποι τῶν ἐργαζομένων, μὲ τετραετῆ θητεία. Τὸ Συμβούλιο αὐτό, ἡ «Παγκόσμια ἐργατικὴ Κυβέρνηση», θὰ συνεδρίαζε πολλὲς φορὲς τὸ χρόνο, θὰ παρακολουθοῦσε τὶς ἐργασίες τοῦ εἰδικοῦ γραφείου τῆς Κοινωνίας τῶν Ἐθνῶν, θὰ προετοίμαζε τὰ θέματα γιὰ τὴν ἐτήσια σύνοδο τῆς ἐργατικῆς Βουλῆς, θὰ ἐνεργοῦσε «ἀνακρίσεις» καὶ ἐπιτόπιες ἔρευνες στὰ κράτη ποὺ παραβίαζαν τὶς διεθνεῖς ἐργατικὲς ὑποχρεώσεις τους καὶ τέλος θὰ ἔπαιρνε μέτρα καταναγκασμοῦ κατὰ τῶν κρατῶν ποὺ δὲν σέβονται τὶς ἐργατικὲς συμβάσεις καὶ καταπιέζουν τοὺς ἐργαζομένους.

«*Ὁ 'Χάρτης Ἐργασίας' εἰδικώτερα*», μᾶς λέει ἀκόμα ὁ Σοφιανόπουλος, «*περιλαμβάνει ἐννέα ἀξιώματα, οἱονεὶ συνταγματικά, ἐννέα θεμελιώδεις ἀρχὰς ἐντὸς τοῦ πλαισίου τῶν ὁποίων δέον νὰ ρυθμισθῶσιν ἐπειγόντως καὶ διεθνῶς τὰ ἐργατικὰ ζητήματα. Ἀναγνωρίζεται τοιουτοτρόπως ὅτι ἡ ἐργασία δὲν εἶναι ἐμπόρευμα, ὅτι πρέπει νὰ καθορισθῇ κατώτατον ὅριον ἡμερομισθίου, ὅτι διὰ σκοποὺς μὴ ἀντικειμένους εἰς τὸν νόμον, ὁ ἐργάτης ἔχει τὸ δικαίωμα τοῦ συνδικαλισμοῦ, ὅτι τὸ μέγιστον ὅριον ἐργασίας πρέπει νὰ εἶναι 8 ὧραι ἡμερησίως ἢ 48 ἑβδομαδιαίως, ὅτι εἶναι δικαίωμα ἡ εἰκοσιτετράωρος ἑβδομαδιαία ἀνάπαυσις, εἰ δυνατὸν κατὰ Κυριακήν, καὶ ἐπιβάλλεται ἡ ἐξίσωσις τῶν ἡμεδαπῶν πρὸς τοὺς ἀλλοδαποὺς ἐργάτας. Ἡ προσθήκη τῶν ἀξιωμάτων τούτων ὡς ἱερῶν ἀρχῶν, πρὸς τὰς ὁποίας ὀμνύουν διὰ τῆς Συνθήκης πίστιν καὶ σεβασμὸν τὰ ὑπογράψαντα κράτη, ἔγινε χάρις εἰς τὴν ἐπιμονὴν τῆς γαλλικῆς καὶ ἰταλικῆς ἀντιπροσωπείας. Τὰ ἀρχικῶς μάλιστα προταθέντα ἦσαν δέκα πέντε, ἐδέησε ὅμως μετὰ μακροτάτην συζήτησιν νὰ ὑπο-*

σταλοῦν εἰς ἐννέα, τὰ μᾶλλον κεφαλαιώδη, ὥριμα καὶ περιεκτικά.

»Παραδίδουσα ἡ 'Επιτροπὴ τὸ τελικὸν σχέδιον εἰς τὸ Συμβούλιον τῶν Πέντε ἐν Παρισίοις, ἐτόνιζεν ὅτι ἡ Συνθήκη τῆς Εἰρήνης, ἡ ὁποία ἐτερμάτισεν ἕνα πόλεμον, δὲν ἠμποροῦσε παρὰ νὰ εὐαγγελίση καὶ μίαν νέαν εἰρήνην, ἡ ὁποία δὲν θὰ περιεῖχεν κρυφὰς ῥήτρας, ἀλλὰ ὑγιεῖς, ἠθικὰς ἀρχάς, ὡς τὴν ἀνατολὴν τοῦ νέου βίου τοῦ ἐργαζομένου κόσμου...»

Τώρα ποὺ ὅλα αὐτὰ πέρασαν ἀπὸ τὸ «κόσκινο» τοῦ χρόνου φαίνεται ξεκάθαρα ὅτι ἡ κίνηση αὐτὴ ἤτανε μιὰ ὀργανωμένη «μπλόφα» τοῦ διεθνοῦς κεφαλαίου ποὺ εἶχε σὰ μοναδικὸ σκοπὸ τὴν κατασίγαση τῆς ἐπαναστατικῆς διάθεσης τῶν μαζῶν.

Θύματα αὐτῆς τῆς μπλόφας δὲν ὑπῆρξαν μόνον οἱ ἐργαζόμενοι, ἀλλὰ καὶ πολλοὶ ἀπὸ τοὺς ἴδιους τοὺς ὀργανωτὲς ποὺ μὲ εἰλικρίνεια πίστευαν ὅτι εἶναι δυνατὸ νὰ ἐξαλειφθοῦν οἱ κοινωνικὲς ἀντιθέσεις μέσα στὰ πλαίσια τοῦ καπιταλιστικοῦ συστήματος, χωρὶς νὰ περάσουμε ἀπὸ τὸ καθαρτήριο μιᾶς ἐπανάστασης.

Πρὸς τὴν ἰδέα αὐτὴ εἶχε ἀρχίσει νὰ προσανατολίζεται σταθερὰ καὶ ὁ Σοφιανόπουλος :

«Ἡ νέα οἰκονομικὴ θρησκεία», ἔγραφε στὸ ἴδιο ἄρθρο, *«ἠμπορεῖ νὰ προσεταιρισθῇ τὴν βίαν καὶ μὲ τὴν βίαν νὰ προσπαθήση νὰ ἐπικρατήση. Πρόχειρον καὶ εὐρύτατον παράδειγμα ἡ πρόσφατος Ρωσικὴ 'Επανάστασις. 'Ημπορεῖ ὅμως νὰ στερεωθῇ εἰς τὴν συνείδησιν τῶν πολλῶν μὲ τὰ πράγματα καὶ τὸ ρεῦμα τῆς ἐποχῆς, δηλαδὴ μὲ τὰ ἀλανθαστότερα ὅπλα κάθε κοινωνικῆς ἐπαναστάσεως. Καμμία πίεσις δὲν εἶναι ἰσχυροτέρα ἀπὸ τὴν πίεσιν τῶν πραγμάτων καὶ κανὲν ρεῦμα δὲν παρασύρει ὁρμητικώτερον ἀπὸ τὸ ρεῦμα τοῦ σχηματισμένου ποταμοῦ...»*

Κράτος καὶ ἐπανάσταση

Γιὰ νὰ συνειδητοποιήση ἀπόλυτα αὐτὸ τὸ ρεῦμα καὶ νὰ ἐκτιμήση σωστὰ τὶς πολύπλευρες πιέσεις τοῦ καπιταλιστικοῦ συστήματος, ἀποφάσισε νὰ ἐπισκεφθῇ καὶ τὴν ἄλλη παράταξη τῶν ἐργα-

ζομένων, τὴ Σοβιετικὴ Ἕνωση, ὅπου ἡ ἐργατικὴ τάξη εἶχε καταλάβει πιὰ τὴν ἐξουσία.

Τί ἀκριβῶς γινότανε τὴν ἐποχὴ ἐκείνη στὴ χώρα τοῦ «Μεγάλου Πειράματος» ;

Εἶναι ἀπολύτως ἀναγκαῖο γιὰ τὸ θέμα μας νὰ κάνουμε μιὰ μικρὴ ἀναδρομή, γιατὶ ἡ ἐπίσκεψη τοῦ Σοφιανόπουλου στὴν Σοβιετικὴ Ἕνωση στάθηκε ἡ ἀποφασιστικώτερη ἴσως καμπὴ στὴν περίοδο τῶν ἀναζητήσεών του, ὁ «μεγάλος ἄνεμος» ποὺ τὸν ἔσπρωξε ὁριστικὰ πιὰ σὲ μιὰ ὡρισμένη πολιτικὴ καὶ κοινωνικὴ κατεύθυνση, ὅπου θὰ μείνη ὥς τὸ τέλος τῆς ζωῆς του. Τὸ σοβιετικὸ καθεστώς, ἔκανε τὰ πρῶτα του βήματα ἀκόμα τότε (1923). Ἐπὶ ἔξη περίπου χρόνια ἡ ἡγεσία του προχωροῦσε «ψαχουλευτὰ» μέσα σ' ἕνα πυκνὸ σκοτάδι—ἀπὸ τὴν ἄποψη τῆς ἐμπειρίας. Προσπαθοῦσε νὰ ἐναρμονίση τὶς θεωρητικὲς κατασκευὲς τοῦ μαρξισμοῦ μὲ τὴν ἀνυπότακτη πραγματικότητα, ἀλλὰ τὰ πρῶτα ἀποτελέσματα ὑπῆρξαν ἀπογοητευτικά.

Γιὰ ἕνα χρονικὸ διάστημα, ἰδίως μετὰ τὸ 1921, φάνηκε πὼς τὸ ὄραμα τοῦ σοσιαλισμοῦ θὰ ἔσβηνε πολὺ γρήγορα. Ἡ Ρωσία δὲν ἤτανε ἀκόμα ὥριμη γιὰ τέτοιου εἴδους κοινωνικοὺς μετασχηματισμούς. Οἱ λόγοι εἶναι πολλοί. Καὶ πρῶτα-πρῶτα, ἡ οἰκονομικὴ καὶ πολιτιστικὴ ἀνάπτυξη αὐτῆς τῆς χώρας δὲν εὐνοοῦσε καθόλου τὴν παρουσία σοσιαλιστικοῦ καθεστῶτος. Ὁ μαρξισμὸς θεμελιώνει τὸ οἰκοδόμημά του στὴν προϋπόθεση τῆς βιομηχανικῆς καὶ ἐκπολιτιστικῆς ἀνάπτυξης τῶν καπιταλιστικῶν κοινωνιῶν. Γι' αὐτὸ ἄλλωστε ὁ Μὰρξ περίμενε πὼς ἡ Ἐπανάσταση θ' ἄρχιζε ἀπ' τὴ Γαλλία πρῶτα, θὰ περνοῦσε στὴ Γερμανία ὕστερα καὶ θὰ ὁλοκληρώνονταν μὲ τὴν ἐπικράτησή της στὴν Ἀγγλία.

Τὰ πράγματα διέψευσαν καί, ταυτόχρονα, ἐπιβεβαίωσαν τὶς ὑποθέσεις του : Τὶς διέψευσαν γιατὶ ἡ Ἐπανάσταση ξέσπασε ξαφνικὰ καὶ ἐπικράτησε στὴν Τσαρικὴ Ρωσία, στὴν πιὸ καθυστερημένη δηλαδὴ χώρα τῆς Εὐρώπης. Καὶ τὶς ἐπιβεβαίωσαν γιατὶ ἀποδείχθηκε πὼς εἶναι πρακτικὰ ἀδύνατο νὰ οἰκοδομηθῆ ὁ σοσιαλισμὸς σὲ μιὰ τέτοια χώρα, ἂν δὲν γίνη πρῶτα μιὰ τιτανικὴ προσπάθεια γιὰ τὴ γρήγορη ἀνάπτυξή της, οἰκονομική, τεχνική, πνευματική.

Ἀλλὰ πῶς καὶ γιατὶ ἐπικράτησε ἡ Ἐπανάσταση σὲ μιὰ χώρα

ἐντελῶς ἀνώριμη νὰ τὴν δεχτῆ; Ἡ ἀγριότητα καὶ ἡ βαρβαρότητα τοῦ τσαρικοῦ καθεστῶτος, ἐξηγεῖ τὴν ἐπαναστατικὴ διάθεση τῶν μαζῶν, ἀφήνει ὅμως μετέωρη τὴ μορφοποίηση αὐτῆς τῆς διάθεσης σὲ ὀργανωμένη ταξικὴ πάλη, πού, καθὼς εἴπαμε, προϋποθέτει μιὰ πολύπλευρη ἀνάπτυξη.

Γιὰ νὰ ἐξηγήση κανεὶς αὐτὸ τὸ ἱστορικὸ «παράδοξο», εἶναι ὑποχρεωμένος νὰ ὑπολογίση καὶ μερικοὺς ἄλλους συντελεστὲς πού, συνήθως, ὑποτιμοῦνται ἢ ἀγνοοοῦνται ὁλότελα ἀπὸ τὴν μαρξιστικὴ μεθοδολογία. Καὶ οἱ συντελεστὲς αὐτοὶ εἶναι δύο κυρίως. : Ὁ ρόλος τῆς ἡγετικῆς προσωπικότητας καὶ ἡ παρεμβολὴ τοῦ «ἀνθρώπινου» στοιχείου. Μὲ ἄλλα λόγια ἡ Σοβιετικὴ Ἐπανάσταση εἶναι μιὰ σύνθεση τῆς προσωπικότητας τοῦ Λένιν καὶ τῆς ἐκρηκτικότητας τῆς σλαβικῆς ψυχῆς. Αὐτὸ φυσικὰ δὲν σημαίνει ὅτι ἀπουσίαζαν καὶ ἕνα πλῆθος ἀκόμα ἄλλες προϋποθέσεις, ὅλες ὅμως περνοῦν σὲ δεύτερο πλάνο. Ὁ Σοφιανόπουλος, ἤτανε στὸ σημεῖο αὐτὸ Καρλαϊλιστής. Ὁ ρόλος τῆς προσωπικότητας διογκώθηκε, κατὰ τὴ γνώμη του, στὸν εἰκοστὸ αἰώνα ἰδιαίτερα. Ἡ ἰσχυρὴ προσωπικότητα ἔλεγε, ἐπηρεάζει τώρα κατὰ τρόπο πολὺ ἀποφασιστικώτερο τὴν ἐξέλιξη τῆς ἱστορίας, εἴτε θετικά, εἴτε ἀρνητικά. Πρόσφατα καὶ τυπικὰ παραδείγματα ὁ Τσῶρτσιλ καὶ ὁ Χίτλερ.

Βασικὲς αἰτίες τῆς διαστολῆς τοῦ ρόλου τῆς προσωπικότητας εἶναι ἡ ἀνάπτυξη τῶν μέσων συγκεντροποίησης τῆς ἐξουσίας καὶ ἡ ὀργανωτικὴ τελείωση τοῦ ἐποπτικοῦ μηχανισμοῦ. Μὲ τὴν πρόοδο τῶν μέσων ἐπικοινωνίας, (τηλέφωνα, ἀσύρματοι, ραδιόφωνα, ἀεροπλάνα) διευρύνεται ἀφάνταστα ὁ προσωπικὸς ἔλεγχος τοῦ φορέα τῆς ἐξουσίας καί, συνεπῶς, ἡ ἐπίδρασή του στὴν ἐξέλιξη τῶν γεγονότων, ἐνῶ, μὲ τὴν τεράστια θέση ποὺ ἔχει πάρει ὁ τύπος στὴ σύγχρονη ζωή, διευκολύνεται ἡ προβολή, ἡ ἡρωοποίηση ἢ καὶ ἡ θεοποίησή του ἀκόμα. Μὲ τὸν τελειοποιημένον ἐξ ἄλλου ἐποπτικὸ μηχανισμὸ (πολιτικὲς καὶ στρατιωτικὲς ὑπηρεσίες, ἀστυνομίες φανερὲς καὶ μυστικὲς κ.λ.π.) καθὼς καὶ μὲ τὰ ἐπίσης τελειοποιημένα μέσα ποὺ διαθέτει ὁ μηχανισμὸς αὐτός, ὁ φορέας τῆς ἐξουσίας ἔχει ἀνὰ πᾶσα στιγμὴ μιὰ εἰκόνα τῆς γενικῆς κατάστασης καὶ μπορεῖ εὐκολώτατα νὰ ἐπιβάλη τὴν προσωπική του ἄποψη, νὰ διαμορφώση δηλαδὴ τὰ ἱστορικὰ γεγονότα, ἰδίως σ'

ἕνα καθεστὼς δικτατορικὸ ἢ σὲ ἀνώμαλες περιόδους ποὺ σημειώνεται μεγάλος συγκεντρωτισμὸς τῆς ἐξουσίας.

Ἡ ἐπίδραση τῆς προσωπικότητας στὴν ἐξέλιξη τῶν γεγονότων μπορεῖ νὰ εἶναι θετικὴ καὶ νὰ συντελῇ στὴν πρόοδο (περίπτωση Λένιν) ἢ ἀρνητικὴ καὶ νὰ ὁδηγῇ στὸ χάος καὶ στὸν σκοταδισμὸ (περίπτωση Χίτλερ), ἀλλὰ αὐτὸ εἶναι ἕνα ἄλλο ζήτημα.

Σημασία ἔχει ἐδῶ ἡ ἐπίδραση αὐτὴ καθ' ἑαυτήν, ἂν δηλαδὴ εἶναι ἢ δὲν εἶναι ἀποφασιστικὴ καὶ ἐντελῶς πρωταρχικῆς σημασίας. Ἐξ ἴσου ἀποφασιστικόν, εὕρισκε ὁ Σοφιανόπουλος καὶ τὸ ρόλο τοῦ ἀνθρώπινου παράγοντα. Ὁ μαρξισμός, ἔλεγε, ἔχει τὴν τάση νὰ βλέπῃ τὰ ἱστορικὰ γεγονότα μὲ μιὰ ἀντίληψη μηχανιστικὴ σχεδόν, σὰν ἀναπόδραστες συνέπειες ποὺ ὑπάρχουν ἐξ ἀντικειμένου χωρὶς νὰ δίνῃ ἰδιαίτερο βάρος σὲ κεῖνο ποὺ λέμε «ἀνθρώπινη ψυχή». Τὴν Ἱστορία ὅμως, τὴν συνθέτουν οἱ ἄνθρωποι. Αὐτοὶ δημιουργοῦν τὰ γεγονότα καὶ αὐτοὶ πάλι καθορίζουν τὶς προϋποθέσεις τους, μὲ τὰ μέσα τῆς παραγωγῆς, μὲ τὴν ἐργασία τους, μὲ τὴν ἑνωμένη θέλησή τους, μὲ τὴ δύναμη ἢ τὴν ἀδυναμία τους, μὲ τὴ μόρφωση ἢ τὴν ἀμορφωσιά τους, μὲ τὴ φλογερὴ ἢ τὴν ψυχρὴ ἰδιοσυγκρασία τους καὶ μ' ἕνα πλῆθος ἀκόμα παράγοντες.

Τὰ προβλήματα ποὺ εἶχε ν' ἀντιμετωπίσῃ τὸ νεαρὸ σοβιετικὸ καθεστὼς ἤτανε τεράστια, ὀξύτατα καὶ γίνονταν ἀκόμα πιὸ δραματικὰ γιατὶ οἱ λύσεις τους ἔπρεπε νὰ βρίσκωνται μέσα στὰ πλαίσια τῶν θεωρητικῶν κατασκευῶν τοῦ μαρξισμοῦ. Κι' ἕνα ἀπ' αὐτά, ἤτανε τὸ πρόβλημα τῆς ἔννοιας καὶ τοῦ περιεχομένου ποὺ θὰ εἶχε τὸ νέο κράτος.

Κατὰ τὴ μαρξιστικὴ ἀντίληψη, ὁ γραφειοκρατικὸς μηχανισμὸς ποὺ ἐλέγχει τὴν κοινωνικὴ ζωὴ στὸ ἀστικὸ καθεστὼς καὶ ἰδιαίτερα τὸ δυναμικό του τμῆμα (στρατὸς καὶ ἀστυνομία) θὰ ἦσαν πράγματα ἐντελῶς περιττὰ σὲ μιὰ κοινωνία σοσιαλιστική. Ἀπὸ τὰ 1917 ἀκόμα ὁ Λένιν, θέλοντας νὰ χτυπήσῃ τὶς ρεφορμιστικὲς τάσεις τῶν ρώσων «μενσεβίκων», τῶν ἄγγλων «φαβιανῶν» κ.λπ. καὶ ἑρμηνεύοντας τὴ μαρξιστικὴ αὐτὴ «θέση», ἔγραφε στὸ «Κράτος καὶ Επανάσταση» ὅτι στὴ σοσιαλιστικὴ κοινωνία ἡ ἔννοια τοῦ Κράτους θὰ ὑποτονίζεται διαρκῶς ὥσπου νὰ σβήσῃ ὁλοκληρωτικά: «Ἡ ὑπαλληλία καὶ ὁ μόνιμος στρατός, λέει, εἶναι παράσιτα πάνω στὸ σῶμα τῆς ἀστικῆς κοινωνίας, γεννημένα ἀπὸ τὶς

ἐσωτερικὲς ἀντιφάσεις ποὺ κατασπαράζουν αὐτὴ τὴν κοινωνία. Ὡστόσο, τὰ παράσιτα αὐτὰ βουλώνουνε τοὺς πόρους της...». Πρόθεση λοιπὸν τῆς δικτατορίας τοῦ προλεταριάτου ἦτανε ἡ προοδευτικὴ ἐξάλειψη τῆς ἔννοιας τοῦ κράτους,πράγμα ποὺ φαίνεται ἄλλωστε καὶ ἀπὸ τὸ πρόγραμμα τοῦ μπολσεβικικοῦ κόμματος ποὺ ἐπεξεργάσθηκαν ὁ ἴδιος ὁ Λένιν, ἐνάμιση χρόνο μετὰ τὴν κατάληψη τῆς ἐξουσίας.

Ἀπὸ τότε, πέρασαν πάνω ἀπὸ σαράντα χρόνια καὶ ἡ ἔννοια τοῦ κράτους ὄχι μόνο δὲν ὑποτονίσθηκε στὴ Σοβ. Ἕνωση, ἀλλὰ ἐξελίχθηκε ἀντίθετα σ' ἕναν τερατώδη γραφειοκρατικὸ μηχανισμὸ πού, στὸν καιρὸ τοῦ Στάλιν ἰδιαίτερα, πῆρε ἀπίθανες διαστάσεις.

Ὁ Ἔνγκελς, στὴ γνωστὴ πολεμική του μὲ τὸν Ντύριγκ, ἰσχυριζότανε ὅτι τὸν ἄγριο ἀγώνα ποὺ διεξάγει τὸ ἄτομο γιὰ τὴν ὕπαρξή του τὸν δημιουργεῖ ἡ ἀναρχία τῆς παραγωγῆς. Ὅταν θὰ ἐκλείψη αὐτὴ ἡ ἀναρχία, θὰ ἐξαφανισθοῦν αὐτόματα καὶ οἱ ἀντιθέσεις ποὺ πηγάζουν ἀπὸ τὸν ἀγώνα τοῦ ἀτόμου. Τὸ κράτος, ὁ καταπιεστικὸς δηλαδὴ μηχανισμός, δὲν θὰ ἔχη νὰ καταστείλη τίποτα καί, συνεπῶς, θὰ εἶναι περιττός. Τὰ πράγματα ὅμως ἔδειξαν ὅτι ἡ κοινωνικοποίηση τῶν μέσων τῆς παραγωγῆς καὶ ἡ ἐξάλειψη τῆς ἀναρχίας της, δὲν καταργοῦν «αὐτόματα» καὶ τὸν ἀγώνα γιὰ τὴν ἀτομικὴ ὕπαρξη. Ἡ κατάργηση τῆς ἔννοιας τοῦ κράτους προϋποθέτει πλήρη ἰσότητα τῶν πολιτῶν της. Καὶ ἡ ἰσότητα αὐτή, προϋποθέτει μὲ τὴ σειρὰ πλήρη ἐπάρκεια τῶν πρὸς διανομὴν ἀγαθῶν, δηλαδὴ ἰδεώδη ὀργάνωση καὶ ἀνάπτυξη τῶν μέσων παραγωγῆς κατ' ἀρχήν. Ὅταν ὅμως τὰ μέσα τῆς παραγωγῆς εἶναι τόσο ὑποτυπώδη, ὅπως ἦσαν στὴ Σοβ. Ἕνωση τὴν ἐποχὴ ἐκείνη, ὅταν ἡ οἰκονομία εἶναι τόσο ἐξαρθρωμένη, οἱ συγκοινωνίες ἀνύπαρκτες σχεδόν, ἡ βιομηχανία καθυστερημένη ἢ ἀπαρχαιωμένη, οἱ ἐνεργειακὲς πηγὲς ἀνεκμετάλλευτες κ.λ.π., θὰ ὑπάρχη ὁπωσδήποτε στενότητα τῶν πρὸς διανομὴν ἀγαθῶν. Ἀναγκαστικὰ λοιπόν, πρέπει νὰ ὑπάρχη κι' ἕνας καταναγκαστικὸς μηχανισμὸς (κράτος) ποὺ νὰ ἐλέγχη τὴ διανομὴ καὶ νὰ μὴν ἐπιτρέπη τὶς διαμαρτυρίες, τὶς ταραχές, τὶς ἐξεγέρσεις τῶν «ἀδικουμένων», ἐκείνων δηλαδὴ ποὺ θὰ κερδίζουν λιγώτερα ἀπὸ ἄλλους.

Ἀλλὰ καὶ πάλι, τὸ πρόβλημα δὲν ἐξαντλεῖται ἐδῶ. Ἂν

ήτανε αυτός μόνον ο λόγος της παρουσίας του κράτους ή έννοια αυτή θα έπρεπε να είχε αρχίσει από καιρό τώρα να φθίνη στη Σοβιετική Ένωση, πού αναπτύχθηκε στο μεταξύ πολύπλευρα και έγινε μιά βιομηχανική δύναμη με παγκόσμια προβολή. Πέρα λοιπόν από τη στενότητα των αγαθών, υπάρχουν και άλλοι λόγοι πού κάνουν αναγκαία την ύπαρξη του καταναγκαστικού μηχανισμού. Κι' ένας απ' αυτούς, ο κυριώτερος ίσως, είναι η μη εναρμόνιση των σχέσεων του σοσιαλισμού με το άτομο. Κατά τη γνώμη του Σοφιανόπουλου, εδώ ακριβώς βρίσκεται η αχίλλειος πτέρνα του νέου καθεστώτος. Ενώ σαν οικονομικό σύστημα και σαν ηθικό οικοδόμημα έχει αρκετές καλές πλευρές, δεν μπόρεσε ακόμα να εξομαλύνη τελειωτικά τις αντιθέσεις του με την ανθρώπινη φύση.

Ο καπιταλισμός, αντίθετα, μ' όλες τις αντιφάσεις του, εναρμονίζεται περισσότερο με τα στοιχεία πού λέμε «ανθρώπινο παράγοντα». Σ' αυτό άλλωστε οφείλει και την μέχρι σήμερα επιβίωσή του. Η εξομάλυνση, φυσικά, των σχέσεων ενός συστήματος με την ανθρώπινη φύση δεν είναι εύκολη υπόθεση ούτε και μπορεί να πραγματοποιηθή στα χρονικά όρια μιας ή δύο γενεών. Ο καπιταλισμός έχει μιά εμπειρία αιώνων πάνω σ' αυτό το ζήτημα, ενώ ο σοσιαλισμός μόλις τώρα βγήκε από τα «καλούπια» της θεωρητικής κατασκευής.

Επί πλέον, έλεγε ο Σοφιανόπουλος, το καπιταλιστικό σύστημα, σαν ατομιστικό, είναι από την ίδια του τη φύση πλασμένο γιά να διατηρή αρμονικές σχέσεις με το άτομο. Ο σοσιαλισμός όμως, από την ίδια του τη φύση και αυτός, είναι υποχρεωμένος να καταπιέση το άτομο προκειμένου να θεμελιώση τις υπερατομικές κοινωνικές αξίες. Από την άποψη αυτή βρίσκεται σε μειονεκτική θέση και θα περάση ίσως πολύς καιρός ακόμα μέχρις ότου αποκατασταθή μιά εξισορρόπηση της καταπίεσης του ατόμου και των ωφελημάτων πού θ' αντλή αυτό από την ίδια του την καταπίεση.

Η εξισορρόπηση όμως αυτή, προϋποθέτει τη λύτρωση του ανθρώπου από την στενότητα των αγαθών, γιατί μονάχα τότε μπορεί το άτομο να δέχεται τόσα ωφελήματα από το σύνολο, ώστε να ξεπερνάη ψυχολογικά το αίσθημα της καταπίεσής του. Σήμερα

ὅμως, τὸ σοσιαλιστικὸ καθεστώς, ἀντιμετωπίζοντας μὲ δικαιολογημένο φόβο τὶς ἀτομιστικὲς τάσεις, βρέθηκε στὴν ἀνάγκη ν' ἀντικρύση μὲ τὸν ἴδιο φόβο καὶ τὸ ἄτομο ποὺ εἶναι ὁ φορέας τους, νὰ περιορίση τὴν ἀτομική του δραστηριότητα καί, συνεπῶς, τὴν ἐλευθερία του. Καὶ αὐτὸ εἶναι μία δυσαρμονία στὶς σχέσεις τοῦ σοσιαλισμοῦ μὲ τὸ ἀνθρώπινο στοιχεῖο.

Αὐτὴ λοιπὸν τὴ δυσαρμονία διαπίστωσε ὁ Σοφιανόπουλος κατὰ τὴν ἐπίσκεψή του στὴ Σοβιετικὴ Ἕνωση. Ἕνας ἄλλος, μὲ διαφορετικὴ πνευματικὴ συγκρότηση καὶ διαφορετικὴ ψυχολογία, ἴσως νὰ παρέκαμπτε ἢ νὰ κατανοοῦσε περισσότερο αὐτὴ τὴν ἀδύνατη πλευρὰ τοῦ σοσιαλισμοῦ καὶ ν' ἀγκάλιαζε τὴν ἐπανάσταση γοητευμένος ἀπὸ τὶς κατακτήσεις της σὲ ἄλλους τομεῖς. Ὁ Σοφιανόπουλος ὅμως, ἤτανε ἐξαιρετικὰ εὐαίσθητος στὰ ζητήματα τῆς ἀτομικῆς ἐλευθερίας, στὸ θέμα τῆς ἀνθρώπινης ψυχῆς γενικά. Πίστευε πολὺ στὴν «προσωπικότητα» ὄχι μόνο τῶν ἀτόμων, ἀλλὰ καὶ τῶν λαῶν. Γι' αὐτὸ καὶ μελετοῦσε μὲ ἀληθινὴ σχολαστικότητα τὴν ἰδιαίτερη ψυχολογία τοῦ ρωμιοῦ, τὰ χαρακτηριστικὰ τῆς «προσωπικότητάς» του ποὺ διαμορφώθηκαν ἀπὸ ἱστορικὰ καὶ κλιματολογικὰ αἴτια, προκειμένου ν' ἀποκρυσταλλώση τὴν πολιτική του γραμμή, νὰ βρῆ τὸν δικό του χῶρο στὴν πολιτικὴ ζωὴ τοῦ τόπου μας.

Τὸ «μεγάλο πείραμα»

Ἀπὸ τὴν ἐπίσκεψή του στὴ Σοβ. Ἕνωση, δὲν μπορεῖ κανεὶς νὰ πῆ πὼς γύρισε ἀπογοητευμένος, παρ' ὅλο ποὺ τὴν ἐποχὴ ἐκείνη τὸ νέο καθεστὼς ἀντιμετώπιζε τὴν τραγικώτερη, ἴσως, περίοδο τῆς ἱστορίας του.

Ἀμέσως μόλις γύρισε ἀπ' τὴ Ρωσία, ἔγραψε στὸ «Βῆμα» μιὰ σειρὰ ἄρθρα * ποὺ, παρὰ τὴ μετριοπάθειά τους, προκάλεσαν μεγάλο σάλο στὸν τόπο μας, γιατὶ ἐπικρατοῦσε ἕνα κλίμα ἀντισοβιετικό. Οἱ ἀλήθειες ποὺ εἶπε ὁ Σοφιανόπουλος τοῦ δημιουργοῦσαν τὸν κίνδυνο νὰ καταστρέψη τὴν καριέρα του σὰ δικηγόρου τῶν μεγαλυτέρων ἐπιχειρήσεων τοῦ τόπου μας, ἀλλὰ αὐτὸ δὲν ἤτανε

* *Ἀπὸ 21—30 Δεκεμβρίου 1924.*

ἕνα καθεστὼς δικτατορικὸ ἢ σὲ ἀνώμαλες περιόδους ποὺ σημειώνεται μεγάλος συγκεντρωτισμὸς τῆς ἐξουσίας.

Ἡ ἐπίδραση τῆς προσωπικότητας στὴν ἐξέλιξη τῶν γεγονότων μπορεῖ νὰ εἶναι θετικὴ καὶ νὰ συντελῇ στὴν πρόοδο (περίπτωση Λένιν) ἢ ἀρνητικὴ καὶ νὰ ὁδηγῇ στὸ χάος καὶ στὸν σκοταδισμὸ (περίπτωση Χίτλερ), ἀλλὰ αὐτὸ εἶναι ἕνα ἄλλο ζήτημα.

Σημασία ἔχει ἐδῶ ἡ ἐπίδραση αὐτὴ καθ' ἑαυτήν, ἂν δηλαδὴ εἶναι ἢ δὲν εἶναι ἀποφασιστικὴ καὶ ἐντελῶς πρωταρχικῆς σημασίας. Ἐξ ἴσου ἀποφασιστικόν, εὕρισκε ὁ Σοφιανόπουλος καὶ τὸ ρόλο τοῦ ἀνθρώπινου παράγοντα. Ὁ μαρξισμός, ἔλεγε, ἔχει τὴν τάση νὰ βλέπῃ τὰ ἱστορικὰ γεγονότα μὲ μιὰ ἀντίληψη μηχανιστικὴ σχεδόν,σὰν ἀναπόδραστες συνέπειες ποὺ ὑπάρχουν ἐξ ἀντικειμένου χωρὶς νὰ δίνῃ ἰδιαίτερο βάρος σὲ κεῖνο ποὺ λέμε «ἀνθρώπινη ψυχή». Τὴν Ἱστορία ὅμως, τὴν συνθέτουν οἱ ἄνθρωποι. Αὐτοὶ δημιουργοῦν τὰ γεγονότα καὶ αὐτοὶ πάλι καθορίζουν τὶς προϋποθέσεις τους, μὲ τὰ μέσα τῆς παραγωγῆς, μὲ τὴν ἐργασία τους, μὲ τὴν ἑνωμένη θέλησή τους, μὲ τὴ δύναμη ἢ τὴν ἀδυναμία τους, μὲ τὴ μόρφωση ἢ τὴν ἀμορφωσιά τους, μὲ τὴ φλογερὴ ἢ τὴν ψυχρὴ ἰδιοσυγκρασία τους καὶ μ' ἕνα πλῆθος ἀκόμα παράγοντες.

Τὰ προβλήματα ποὺ εἶχε ν' ἀντιμετωπίσῃ τὸ νεαρὸ σοβιετικὸ καθεστὼς ἤτανε τεράστια, ὀξύτατα καὶ γίνονταν ἀκόμα πιὸ δραματικὰ γιατὶ οἱ λύσεις τους ἔπρεπε νὰ βρίσκωνται μέσα στὰ πλαίσια τῶν θεωρητικῶν κατασκευῶν τοῦ μαρξισμοῦ. Κι' ἕνα ἀπ' αὐτά, ἤτανε τὸ πρόβλημα τῆς ἔννοιας καὶ τοῦ περιεχομένου ποὺ θὰ εἶχε τὸ νέο κράτος.

Κατὰ τὴ μαρξιστικὴ ἀντίληψη, ὁ γραφειοκρατικὸς μηχανισμὸς ποὺ ἐλέγχει τὴν κοινωνικὴ ζωὴ στὸ ἀστικὸ καθεστὼς καὶ ἰδιαίτερα τὸ δυναμικό του τμῆμα (στρατὸς καὶ ἀστυνομία) θὰ ἦσαν πράγματα ἐντελῶς περιττὰ σὲ μιὰ κοινωνία σοσιαλιστική. Ἀπὸ τὰ 1917 ἀκόμα ὁ Λένιν, θέλοντας νὰ χτυπήσῃ τὶς ρεφορμιστικὲς τάσεις τῶν ρώσων «μενσεβίκων», τῶν ἄγγλων «φαβιανῶν» κ.λπ. καὶ ἑρμηνεύοντας τὴ μαρξιστικὴ αὐτὴ «θέση», ἔγραφε στὸ «Κράτος καὶ Επανάσταση» ὅτι στὴ σοσιαλιστικὴ κοινωνία ἡ ἔννοια τοῦ Κράτους θὰ ὑποτονίζεται διαρκῶς ὥσπου νὰ σβήσῃ ὁλοκληρωτικά: «Ἡ ὑπαλληλία καὶ ὁ μόνιμος στρατός, λέει, εἶναι παράσιτα πάνω στὸ σῶμα τῆς ἀστικῆς κοινωνίας, γεννημένα ἀπὸ τὶς

μας θὰ ἠμπορούσαμε νὰ πάρωμεν ὅ,τι ὁ ἀνθρώπινος πολιτισμὸς ὡς ἐκ τῆς φύσεως τῶν πραγμάτων ἐπιβαλλόμενον ἤθελεν ὁριστικῶς ἀποδεχθῆ, χωρὶς νὰ ἔχωμεν ἀνάγκην, ὅπως οἱ Ρῶσσοι, ἀφοῦ δὲν συντρέχουν κἂν αἱ αὐταὶ συνθῆκαι, νὰ καταφύγωμεν εἰς περιπετειώδη πειράματα, τὰ ὁποῖα προκαλοῦν ἀναστατώσεις καὶ ἀναρχίαν.»

Τὴν ἐποχὴ ποὺ πῆγε ὁ Σοφιανόπουλος γιὰ πρώτη φορὰ στὴ Σοβιετικὴ Ἕνωση, ἡ ἐπανάσταση πραγματοποιοῦσε τὴν πρώτη μεγάλη της στροφή: Τὸ πείραμα τοῦ «καθαροῦ κομμουνισμοῦ» ποὺ εἶχε ἐπιχειρήσει ὁ Λένιν ἀπέτυχε ὁλοκληρωτικὰ καὶ ἄρχισαν νὰ δημιουργοῦνται ἐκρηκτικὲς συνθῆκες ποὺ κινδύνευαν ν' ἀνατινάξουν ὁλόκληρο τὸ σοσιαλιστικὸ οἰκοδόμημα.

«*Τὰ πρῶτα κρατικὰ μέτρα τοῦ Λένιν καὶ τῶν συντρόφων του*», γράφει ὁ Σοφιανόπουλος στὰ ἴδια ἄρθρα, «*εἶναι ἡ εἰσαγωγὴ τοῦ καθαροῦ κομμουνισμοῦ. Καταργεῖται τὸ χρῆμα ὡς μέσον ἀνταλλαγῆς, καταργεῖται ἡ ἰδιοκτησία τῶν ἀγροτικῶν τμημάτων καὶ εἰς τὰ κτήματα τῶν μεγάλων ἰδιοκτητῶν ἐγκαθίστανται οἱ ὑποκατάστατοι κολλῆγοι, εὐρύνονται καὶ στρογγυλεύονται αἱ μικραὶ μέχρις ὥρας ἰδιοκτησίαι, κρατικοποιεῖται τὸ ὑπέδαφος, δηλαδὴ τὰ μεταλλεῖα καὶ ὀρυχεῖα, κρατικοποιοῦνται τὰ δάση καὶ ἀφήνεται ἕνα περιθώριον ἐκμεταλλεύσεως εἰς τοὺς γείτονας χωρικούς. Αὐτὰ στὸ χωριό. Στὰς πόλεις, δημεύονται αἱ περιουσίαι τῶν καταθετῶν στὰς τραπέζας, κατάσχονται τὰ τραπεζιτικὰ κεφάλαια καὶ μεταβιβάζονται ὅλα εἰς τὸν κρατικὸν κορβανᾶν. Κρατικοποιοῦνται τὸ ἐμπόριον καὶ ἡ βιομηχανία, τὰ δὲ ἐργοστάσια μεταβιβάζονται εἰς τὰ σοβιὲτ τῶν ἐργατῶν μὲ ἀπόλυτον δικαίωμα ὄχι μόνον τεχνικῆς διευθύνσεως, ἀλλὰ καὶ οἰκονομικῆς ἐκμεταλλεύσεως. Εἰς τὰ μεγάλα ἰδιωτικὰ σπίτια οἱ μεγαλοαστοὶ περιορίζονται εἰς τὸν ἀναγκαιοῦντα χῶρον, περνοῦν δὲ εἰς τὰ περισσεύοντα δωμάτια ἄστεγοι προλετάριοι. Κρατικοποιοῦνται αἱ ἰδιωτικαὶ βιβλιοθῆκαι καὶ καλλιτεχνικαὶ συλλογαὶ καὶ περιέρχονται εἰς τὴν διάθεσιν τοῦ κοινοῦ...*»

Ἡ Ἐπανάσταση, ἀντίθετα μὲ τὶς τερατώδεις ψευδολογίες ποὺ κυκλοφοροῦσαν τὴν ἐποχὴ ἐκείνη στὴ Δύση, εἶχε ἐπιβληθῆ

χωρὶς αἱματοχυσία. Πέρασαν τέσσεροι περίπου μῆνες ὥσπου νὰ στερεωθῆ κάπως τὸ νέο καθεστὼς καὶ στὸ διάστημα αὐτὸ σκοτώθηκαν ἐλάχιστοι μόνον ἄνθρωποι, σὲ ἀναλογία μὲ τὸν πληθυσμὸ τῆς Ρωσίας καὶ τὴν γιγαντιαία ἔκταση τῆς 'Επανάστασης.

«Ὁ ἀμερικανὸς *"Αλμπερτ Οὐΐλλιαμς»*, γράφει ὁ Σοφιανόπουλος, *«μᾶς πληροφορεῖ ἐξ ἰδίας πείρας εἰς τὸ βιβλίον του περὶ ρωσικῆς ἐπαναστάσεως ὅτι δὲν ἐθανατώθησαν ἢ ἀπέθανον περισσότεροι τοῦ ἑνὸς δεκάτου τῶν φονευθέντων κατὰ τὸν ἐμφύλιον πόλεμον τῶν βορείων πρὸς τοὺς νοτίους, πάντως δὲ οὐδὲ πολλοστημόριον τῶν ἐκτελεσθέντων κατὰ τὴν γαλλικὴν ἐπανάστασιν...»*

'Αργότερα ὅμως, ξέσπασε ὁ ἐμφύλιος πόλεμος μὲ τὶς ἀναπόδραστες ἀγριότητές του. Οἱ ξενοκίνητες στρατιὲς τῶν Κολτσὰκ καὶ Ντενίκιν ρήμαξαν ὅλη τὴ χώρα καὶ ἐξάρθρωσαν πρὸ πάντων τὶς συγκοινωνίες της. Μετὰ τὸν ἐμφύλιο πόλεμο ποὺ κράτησε τρία ὁλόκληρα χρόνια, μιὰ φοβερὴ θεομηνία ἔπληξε τὶς ἀνατολικὲς περιοχὲς τοῦ Βόλγα καὶ τὴ Νότιο Οὐκρανία, στὰ 1921. 'Εκατομμύρια ἄνθρωποι γύριζαν στοὺς δρόμους νηστικοὶ καὶ ἀπογυμνωμένοι, μισότρελλοι ἀπ' τὴν ἀπόγνωση, βυθισμένοι σὲ ἀπίστευτη ἀθλιότητα. Οἱ συγκοινωνίες τῶν περιοχῶν αὐτῶν εἶχαν καταστραφῆ μὲ τὸν ἐμφύλιο πόλεμο καὶ τὸ κράτος δὲν μποροῦσε νὰ ἐφοδιάση τοὺς πληθυσμοὺς ἐκείνους μὲ τρόφιμα ἀπὸ ἄλλα διαμερίσματα τῆς χώρας ποὺ δὲν εἶχαν πληγῆ ἀπὸ θεομηνία.

Σὰν νὰ μὴν ἔφτανε αὐτό, ὁ καπιταλισμός, παρὰ τὶς ἐναγώνιες ἐπικλήσεις τῆς Σοβ. "Ενωσης, συνέχιζε τὸν οἰκονομικὸ ἀποκλεισμὸ καὶ τὴ διπλωματικὴ ἀπομόνωση αὐτῆς τῆς χώρας μὲ τὴν ἐλπίδα ὅτι θὰ γκρεμίση ἔτσι τὸ ἐπικίνδυνο καθεστώς της.

Τὸ σύστημα τοῦ «καθαροῦ κομμουνισμοῦ», χειροτέρευε ἀκόμα περισσότερο τὴν τραγικὴ αὐτὴ κατάσταση. Τὰ πάντα δίνονταν μὲ δελτίο. 'Ο χωρικὸς ἔπρεπε νὰ κρατῆ ἀπὸ τὴ σοδειά του τόσο μόνον, ὅσο τοῦ χρειαζότανε γιὰ νὰ ζήση ὁ ἴδιος καὶ ἡ οἰκογένειά του. Τὸ ὑπόλοιπο ἔπρεπε νὰ τὸ παραδώση στὸ Κράτος, χωρὶς ἡ βιομηχανία τῆς χώρας νὰ εἶναι σὲ θέση νὰ παράσχη στὸν ἀγρότη ἀνάλογα ἀνταλλάγματα. 'Ο κάθε χωρικός, λοιπόν, ἔκανε τὴ σκέ-

ψη πὼς δὲν ὑπῆρχε κανένας λόγος νὰ δουλεύῃ ἄδικα γιὰ τοὺς «χαραμοφάηδες», καὶ καλλιεργοῦσε τόση ἔκταση γῆς, ὅση χρειαζότανε γιὰ νὰ συγκομίσῃ τὴν ποσότητα ποὺ θὰ τοῦ ἄφηνε τὸ κράτος. Τὸ ἄλλο μέρος τοῦ χωραφιοῦ ἔμενε χέρσο. Ἔτσι, ἔπεφτε ἡ παραγωγὴ ἀδιάκοπα καὶ μεγάλωναν ἡ ἀπαθλίωση καὶ ἡ ἀπόγνωση. Τὸ πείραμα τοῦ «καθαροῦ κομμουνισμοῦ», στηριζότανε πρὸ πάντων στὴ βεβαιότητα ὅτι «ἀπὸ ὥρα σὲ ὥρα» θὰ ξεσποῦσαν προλεταριακὲς ἐπαναστάσεις καὶ σὲ ἄλλες χῶρες ποὺ θὰ μποροῦσαν νὰ βοηθήσουν τὴν Σοβ. Ἕνωση μὲ τὴν προηγμένη βιομηχανία τους. Ἤλπιζαν πρὸ πάντων στὴ Γερμανία. Ἀλλὰ αὐτὸ δὲν ἔγινε καὶ τὸ καθεστὼς εἶχε φτάσει πιὰ σὲ ἀδιέξοδο. Δὲν ὑπῆρχε τώρα παρὰ μία μόνον λύση: Ἡ ἄρνηση τοῦ καθαροῦ κομμουνισμοῦ καὶ ἡ θεμελίωση μιᾶς νέας οἰκονομικῆς πολιτικῆς, τῆς ΝΕΠ, καθὼς τὴν ὠνόμασαν *. Τὸ κράτος, παύει πιὰ νὰ τροφοδοτῇ τοὺς πολίτες καὶ ἡ ἐργασία δὲν εἶναι ἀναγκαστική. Ὁ χωρικὸς μπορεῖ νὰ πουλάῃ τὰ προϊόντα του ὅπου θέλει, ἀφήνεται ἐλεύθερο τὸ μικρὸ ἐμπόριο, ἡ μικρὴ βιομηχανία κ.λ.π. Στὸ κράτος, μᾶς λέει ὁ Σοφιανόπουλος, παραμένουν ἀκόμα τὰ ἑξῆς:

1) Ἡ ἰδιοκτησία τῆς γῆς, τόσο τῆς ἀστικῆς ὅσο καὶ τῆς ἀγροτικῆς. Στοὺς πολίτες παραχωρεῖται μόνον δικαίωμα ἐπιφάνειας στὰ ἀστικὰ κτήματα καὶ καλλιέργειας στὰ ἀγροτικά.

2) Ἡ ἰδιοκτησία τῶν δασῶν καὶ κάθε ἄλλης πλουτοπαραγωγικῆς πηγῆς. Ἡ ἐκμετάλλευση αὐτῶν γίνεται πάλι ἀπὸ τὸ κράτος εἴτε ἄμεσα, μὲ τὴ μορφὴ αὐτόνομων οἰκονομικῶν ὀργανισμῶν ποὺ ἑνώνονται σὲ τράστ καὶ συνδικάτα, εἴτε ἔμμεσα μὲ τὴ μορφὴ μικτῶν ἀνωνύμων ἑταιριῶν στὶς ὁποῖες τὸ κράτος παραχωρεῖ τὸ δικαίωμα ἐκμετάλλευσης γιὰ ἕνα ὡρισμένο χρονικὸ διάστημα.

3) Τὸ μεγάλο ἐμπόριο τοῦ ἐσωτερικοῦ ποὺ ἀσκεῖται κυρίως ἀπὸ τὴν κεντρικὴ ἕνωση τῶν Συνεταιρισμῶν. Οἱ συνεταιρισμοὶ αὐτοὶ ὑπῆρχαν λίγο-πολὺ καὶ πρὶν ἀπὸ τὴν Ἐπανάσταση, τώρα ὅμως ἀναπτύχθηκαν σὲ πολὺ μεγάλη κλίμακα καὶ ἔγιναν τὸ κατ' ἐξοχὴν ὄργανον τῆς διανομῆς τῶν ἀγαθῶν. Τὸ μικρὸ ἐμπόριο ἀφέθηκε στὰ χέρια ἰδιωτῶν, ἐνῶ τὸ μέσο ἀνέλαβαν κατὰ τὸ ἥμισυ οἱ καταναλωτικοὶ συνεταιρισμοὶ καὶ κατὰ τὸ ἄλλο ἥμισυ ἰδιῶτες.

* *Σύντμηση τῶν λέξεων Neue Economische Politik.*

4) Ἡ παροχὴ πιστώσεων καί, γενικά, ἡ τραπεζιτικὴ δραστηριότητα.

5) Ἡ μεγάλη βιομηχανία ποὺ ὀργανώθηκε σὲ τράστ παραγωγῆς καὶ σὲ συνδικάτα ἐμπορίας καὶ διανομῆς τῶν παραγομένων βιομηχανικῶν προϊόντων. Ἡ βιοτεχνία καὶ ἡ μικρὴ βιομηχανία ἀφέθηκε κι' ἐδῶ σὲ ἰδιῶτες, ἐνῶ ἡ μεσαία δόθηκε σὲ συνεταιρισμούς.

6) Ὅλες οἱ συγκοινωνίες.

7) Τὸ ἐξωτερικὸ ἐμπόριο, μὲ τὸ ὁποῖο τὸ κράτος μποροῦσε νὰ ἐλέγχῃ ὅλη τὴ διακίνηση τῶν ἐμπορευμάτων, ἀπαγορεύοντας τὴν εἰσαγωγὴ ἐκείνων ποὺ ἔκρινε ὡς περιττά.

«*Τὸ σύστημα αὐτό*», καταλήγει ὁ Σοφιανόπουλος, «*διὰ τὸ ὁποῖον αἱ μὲν ἀστικαὶ κοινωνίαι νομίζοντάς το ὡς ἐπάνοδον εἰς τὸν καπιταλισμὸν ἔβγαλαν ἀλαλαγμὸν χαρᾶς, οἱ δὲ ἀριστεροὶ κομμουνισταὶ κραυγὴν πόνου, δὲν εἶναι ἄλλο τί παρά, ὅπως εἶπαν οἱ δεξιοὶ κομμουνισταὶ μὲ τὸν Λένιν ἐπικεφαλῆς, ἕνα ἀσφαλὲς μονοπάτι φέρον ἀθόρυβα καὶ ὕπουλα εἰς τὸν ἀντικειμενικὸν σκοπόν, δηλαδὴ τὴν δικαιοτέραν κατανομὴν τοῦ πλούτου. Καὶ διὰ νὰ εἶμαι ἀκριβής, τὸ σημερινὸν σύστημα τῆς ἰσχυρᾶς αὐτῆς κρατικοποιήσεως, ποὺ καθιστᾶ τὸ κράτος τὸν μεγαλύτερον ἰδιοκτήτην καὶ ἐργοδότην, τὸν δὲ ἐργάτην μισθωτὸν τοῦ κράτους, εἶναι ὁ ἀντίπους τοῦ κομμουνισμοῦ, ὁ ὁποῖος, μὲ τὸ νὰ παραδίδῃ τὰ μέσα τῆς παραγωγῆς εἰς τοὺς ἐργάτας, ἐξαλείφει τὴν σχέσιν τῆς μισθώσεως καὶ μεταβάλλει τὸν σημερινὸν μισθωτὸν εἰς κύριον. Ὥστε καὶ σήμερα ὁ ἐργάτης στὴ Ρωσία εἶναι, καὶ στὶς μεγάλες ἀκόμα βιομηχανίες, μισθωτός. Τὸ ὅτι ὅμως εἶναι μισθωτὸς τοῦ κράτους καὶ ὄχι ἑνὸς ὁμοίου του, εἶναι τόσο μεγάλον ψυχολογικῶς, ὥστε καὶ ὅταν ἀκόμα χειροτερεύει προσωρινῶς ἡ ζωή του, νὰ τὴν παίρνῃ πιὸ ἐλαφριὰ γιατὶ γνωρίζει ὅτι δὲν τὸν ἀπομυζᾶ ἕνας ἀλλὰ τὸ σύνολον. Αὐτὴν τὴν ψυχολογικὴ παρατήρηση ἔκανε ὁ Α. Ζίντ, ὁ ὁποῖος, ἀπαντώντας σὲ ὅσους θεωροῦν τὸ σύστημα τῆς ΝΕΠ θνησιγενές, εἶπε τὰ ἑξῆς ἐπιγραμματικά: «Τὸ σύστημα αὐτὸ εἶναι τόσο προοδευτικό, ὅσο δὲν ἐζήτησαν οὔτε τὰ πιὸ κολλεκτιβιστικὰ προγράμματα. Ἂν θὰ ζήσῃ ἢ ὄχι δὲν ἠξεύρω. Πάντα ὅμως μπορῶ νὰ βε-*

βαιώσω αὐτό: Ὅτι οἱ μεγάλες του γραμμές, ὅπως ἡ κρατικοποίηση τῆς μεγάλης βιομηχανίας, ὁ ἔλεγχος τῶν ἐργατῶν στὰ ἐργοστάσια, καὶ πρὸ πάντων ἡ διανομὴ τῆς γῆς μεταξὺ τῶν χωρικῶν, θὰ μείνουν ἄθικτα...»

«Ἐν συμπεράσματι», προσθέτει ὁ Σοφιανόπουλος, *«πρέπει νὰ ποῦμε ὅτι τὸ σημερινὸν ρωσικὸν κράτος, εἶναι ἡ πρώτη πραγματικὴ σοσιαλιστικὴ δημοκρατία τῶν ἐργατῶν καὶ τῶν χωρικῶν καὶ ὡς ἐμφάνισις καὶ ὡς οἰκοδόμημα. Τὴν προσωνυμίαν αὐτὴν πρέπει νὰ τὴν ἀποδώσωμεν ἀβίαστα ἂν λάβωμε ὑπ' ὄψιν μας καὶ τοῦτο: Ὅτι ἀντιθέτως πρὸς ὅλα τὰ σύγχρονα κράτη ὅπου οἱ ἔμμεσοι φόροι ὑπερτεροῦν καταπληκτικὰ τῶν ἀμέσων, εἰς τὴν Ρωσίαν οἱ ἔμμεσοι, ποὺ ἐπιβαρύνουν κατὰ κανόνα περισσότερον τὴν πτωχὴν καὶ τὴν μεσαίαν τάξιν, εἶναι ἐν ἀναλογίᾳ τὸ ἓν τρίτον τῶν ἀμέσων. Τὸ ὁποῖον σημαίνει ὅτι ὁ ἔχων εἰσόδημα περισσότερον, πληρώνει—ὅπως καὶ πρέπει—περισσότερον φόρον ἀπὸ ἐκεῖνον ποὺ ἔχει ὀλιγώτερον...»*

Ὅσον καιρὸ ἔμεινε ὁ Σοφιανόπουλος στὴ Σοβ. Ἕνωση, μελέτησε τὸ ἀγροτικὸ ζήτημα, τὸν μηχανισμὸ τῶν συνεταιρισμῶν, τὴν ἐκπαίδευση, τὸ δίκαιο, τοὺς θεσμοὺς τῆς οἰκογένειας καὶ τοῦ γάμου, τὴ νέα νομοθεσία γιὰ τὴν ἰδιοκτησία καὶ τὴν κληρονομία, τὴν ἐπίδραση τῆς ἐργατικῆς τάξης στὴν ἄσκηση τῆς νομοθετικῆς λειτουργίας κ.λ.π.

Πῆγε στὴ χώρα τοῦ «Μεγάλου Πειράματος», ἀναζητώντας ἐναγώνια τὸν ὁριστικό του προσανατολισμό. Ἔνιωθε πὼς εἶχε ἐμπλακῆ σὲ μιὰ ἰδεολογικὴ διελκυστίνδα. Ἀπὸ τὴν μιὰ μεριὰ τὸν τραβοῦσαν οἱ μεταρρυθμιστικὲς τάσεις τοῦ ἐργατικοῦ κινήματος τῆς Εὐρώπης, ἀπὸ τὴν ἄλλη τὸ ἐπαναστατημένο προλεταριᾶτο τῆς Σοβ. Ἕνωσης ποὺ γκρέμιζε τὸν παλιὸ κόσμο γιὰ νὰ χτίση πάνω στὰ ἐρείπιά του τὸν καινούργιο.

«Πρὸς ποίαν κατεύθυνσιν νὰ στραφῶμεν καὶ ποίαν θρησκείαν νὰ πιστεύσωμεν;» ἀναρωτιέται μὲ ἀληθινὴ πνευματικὴ ἀγωνία*. *«Τὴν δυτικὴν μεταρρύθμισιν ἢ τὴν ρωσικὴν ἐπανά-*

1. «Ἐλεύθερον Βῆμα», 21.12.1924.

στασιν: Ἡ πρώτη, μᾶς συγκρατεῖ μὲ τὴν συνήθειαν τῶν αἰώνων. Ἡ δευτέρα, μᾶς ἠλεκτρίζει μὲ τὴν περιέργειαν ποὺ εἶχαν οἱ Ἀθηναῖοι νὰ γνωρίσουν τὸν "Ἄγνωστον Θεὸν" ἑνὸς μπολσεβίκου τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, τοῦ Ἀποστόλου Παύλου...»

Θαυμάζει τὶς κατακτήσεις τοῦ νέου καθεστῶτος καὶ διακηρύσσει προφητικὰ ὅτι πολλὲς ἀπ' αὐτὲς θὰ μεταφυτευτοῦν ἀναγκαστικὰ καὶ στὴ Δύση, ὅπως ἡ ἀρχὴ τῆς ἐθνικοποίησης τῶν μεγάλων ἐπιχειρήσεων, ἡ ἀναπροσαρμογὴ τῆς ἰδέας τῆς ἰδιοκτησίας, ὁ θεσμὸς τῆς ὑποχρεωτικῆς ἐκπαίδευσης, ὁ κρατικὸς ἔλεγχος σὲ ὅλη γενικὰ τὴν οἰκονομικὴ δραστηριότητα τοῦ τόπου κ.λ.π.

Τὸ γενικό του συμπέρασμα εἶναι νὰ πάρουμε ἀπὸ τὴ Σοβ. Ἐπανάσταση, «*ὅ,τι ὁ ἀνθρώπινος πολιτισμός, ὡς ἐκ τῆς φύσεως τῶν πραγμάτων ἐπιβαλλόμενον, ἤθελεν ὁριστικῶς ἀποδειχθῆ...*».

Ἡ φράση αὐτή, δείχνει ἀρκετὰ καθαρὰ ὅτι ὁ Σοφιανόπουλος εἶδε ἀπὸ τότε τὴν βαθύτερη ἀδυναμία τοῦ σοσιαλισμοῦ, τὴν μὴ ἐναρμόνισή του δηλαδὴ μὲ τὴν ἀνθρώπινη φύση τοῦ ἀτόμου.

Μὲ τὸ συμπέρασμα αὐτό, τερματίζεται καὶ ἡ περίοδος τῆς ἐναγώνιας ἀναζήτησης. Ἀπὸ δῶ καὶ μπρὸς πιά, τὸ ἰδεολογικό του μέτωπο θὰ εἶναι ἀπολύτως ξεκαθαρισμένο. Ἡ ἐπίσκεψη στὴ Σοβιετικὴ Ἕνωση θ' ἄφηνε τὴ σφραγίδα της σὲ ὅλη του τὴ ζωή, θὰ καθώριζε τὴν πολιτική του σταδιοδρομία μιὰ γιὰ πάντα: Θὰ παραμείνη ὥς τὸ τέλος ἕνας κοινωνικὸς ἀγωνιστής, μέσα σὲ ἀστικὰ πάντοτε πλαίσια, ἕνας γνήσιος δημοκράτης, ἕνας ἐ π α ν α σ τ ά τ η ς χ ω ρ ὶ ς ἐ π α ν ά σ τ α σ η.

Ταξίδια στὴ Βαλκανικὴ

Πρὶν ἀκόμα κατεβῆ στὸν πολιτικὸ στίβο, εἶχε ἀποχτήσει τὴ φήμη τοῦ ὀξυδερκέστερου καὶ τοῦ πιὸ κατατοπισμένου βαλκανιολόγου ποὺ διέθετε ἡ χώρα μας. Μελέτησε τὰ προβλήματα τῆς Βαλκανικῆς ὅσο κανένας ἄλλος καὶ χρησιμοποίησε γιὰ τὴν ἑρμηνεία καὶ τὴν ἐπίλυσή τους τὴ μεθοδολογία τῆς γεωπολιτικῆς ἐπιστήμης γιὰ τὴν ὁποία θὰ μιλήσουμε πάρα κάτω.

Στὴ Βαλκανική, εἶχε πάει γιὰ πρώτη φορά, ὅπως σημειώσαμε, στὰ 1912, σὰ νομικὸς σύμβουλος τῆς Ἐπιτροπῆς γιὰ τὴ

διαχάραξη τῶν 'Ελληνο-Σερβικῶν συνόρων. Ήτανε πολὺ νέος τότε - μόλις εἴκοσι πέντε χρονῶν, καὶ ἡ εἰδικὴ ἀποστολή του δὲν τοῦ ἐπέτρεπε νὰ κάνη εὐρύτερες ἔρευνες. Τώρα ὅμως, θέλοντας νὰ συλλάβη τὴ βαθύτερη οὐσία τῶν προβλημάτων τοῦ βαλκανικοῦ χώρου, πραγματοποίησε τρία «ἐκπαιδευτικά», καθὼς τὰ ὀνομάζει ὁ ἴδιος, ταξίδια στὴ βαλκανικὴ χερσόνησο· «ἀλώνισε» κυριολεκτικὰ ὁλόκληρη τὴ Γιουγκοσλαβία, τὴ Βουλγαρία, τὴ Ρουμανία καὶ δημοσίευσε τὶς ἐντυπώσεις του σὲ μιὰ σειρὰ ἄρθρων στὸ «'Ελεύθερο Βῆμα», ἀπὸ τὶς 16 ἕως τὶς 23 Δεκεμβρίου 1926. 'Η ἔρευνα αὐτὴ δημοσιεύτηκε καὶ σὲ ἰδιαίτερο τόμο μὲ τὸν τίτλο «Πῶς εἶδα τὴ Βαλκανική» *. Σὲ κάθε χώρα ποὺ πήγαινε, φρόντιζε νὰ μάθη πρῶτα τὴν ἱστορία της καὶ ὕστερα μελετοῦσε τὴν οἰκονομική της διάρθρωση, τὰ πολιτικὰ ρεύματα, τὴν ἰδιαίτερη ψυχολογία τῶν μαζῶν καὶ τὴν πνευματικὴ παραγωγή της ἀκόμα—ὅσο τὸ τελευταῖο τοῦτο ἤτανε δυνατό. Μὲ τὴν ἔρευνα αὐτὴ κατέληξε στὸ γενικὸ συμπέρασμα ὅτι ὅλοι οἱ λαοὶ τῆς βαλκανικῆς εἶναι ἀκόμα ὑποανάπτυκτοι. 'Οφείλουν λοιπὸν νὰ παραμερίσουν τὶς ἀντιθέσεις τους καὶ νὰ ξεπεράσουν τὶς προλήψεις ποὺ τοὺς δυναστεύουν γιὰ νὰ μπορέσουν νὰ βαδίσουν, ὅλοι μαζί, πρὸς τὴν πρόοδο καὶ τὴν πολύπλευρη ἀνάπτυξη. Γιατί, λέει, ἡ φυλετικὴ ἀπόσταση ποὺ τοὺς χωρίζει, δὲν εἶναι καὶ τόσο μεγάλη ὅσο φαίνεται, ἢ ὅσο τὴν παρουσιάζουν σκόπιμα μερικοί. Κι' ἂν ὑποθέσουμε πὼς ὑπῆρχε κάποτε μιὰ τέτοια ἀπόσταση, σήμερα, μὲ τὶς διασταυρώσεις ὁλόκληρων αἰώνων, ἔχει ἐξαφανισθῆ ὁλότελα.

«...*Ἂν ὑπάρχη μιὰ γωνία τῆς γῆς ὅπου τὸ αἷμα καθενὸς εἶναι ἀνάμικτο, αὐτὴ εἶναι ἡ Βαλκανική*», γράφει στὸ βιβλίο του **, «*Ὅλοι, ποιὸς λίγο ποιὸς πολύ, εἶναι ἐμποτισμένοι μὲ τὸ αἷμα τοῦ ἄλλου τόσο βαθειά, ὥστε στοὺς νοτιοσλαύους νὰ συναντᾶς ρωμανικὴ ἐμφάνιση, στοὺς ἕλληνες σλαβικὰ ἰδιώματα, καὶ στοὺς βούλγαρους τῶν νοτίων περιοχῶν μεσογειακὴ ἡμερότητα. Εἶχε πολὺ δίκιο ὁ σοφὸς ρουμάνος καθηγητὴς Γιόργκα ὅταν μοῦ ἔλεγε ὅτι ἡ Βαλκανικὴ δὲν εἶναι μόνον ἕνα ἀπέραντο ἱστορικὸ*

* *Ἐκδ. Γ. Βασιλείου, 'Αθήνα 1927.*
** *«Πῶς εἶδα τὴν Βαλκανικήν», σελ. 198.*

φροντιστήριο, ἀλλὰ καὶ ἕνα τεράστιο ἐργαστήριο χημικῆς συνθέσεως λαῶν. Καὶ ἐνῶ τὸ πολυποίκιλον τοῦ ἐδάφους θὰ ἔπρεπε νὰ μᾶς δώση ἀνθρωπογεωγραφικὰ ἀποτελέσματα ἀνόμοια καὶ διαφορότροπα, τὸ ἀνακάτωμα ἀκριβῶς αὐτῶν τῶν λαῶν μᾶς δείχνει ὅτι σ' ὅλα αὐτὰ τὰ μέρη ζοῦν οἱ ἴδιοι ἄνθρωποι, ποὺ στὴν ἐπιφάνεια μὲν ξεχωρίζουν, ἀλλὰ βαθύτερα ἔχουν τὴν ἴδια νοοτροπία, τὶς ἴδιες παραδόσεις, τὰ ἴδια φερσίματα. Μά, καὶ πῶς νὰ μὴν τὰ ἔχουν ἀφοῦ ἐφοίτησαν στὸ ἴδιο σχολεῖο καὶ κληρονόμησαν τὴν ἴδια κληρονομιά; Ὁ βυζαντινὸς καὶ ὁ τουρκικὸς πολιτισμὸς τοὺς ἄφησαν, αἰῶνες τώρα, μιὰ σφραγίδα ἀνεξίτηλη...»

Γιὰ νὰ ἐκπολιτισθοῦν ὅμως οἱ βαλκανικοὶ λαοί, πρέπει νὰ εἰρηνεύσουν πρῶτα, «*νὰ συναντηθοῦν στὸν ἀνοιχτὸ κάμπο καὶ στοὺς φαρδεῖς δρόμους τῆς συνεννοήσεως*». Τὴν ἀνάγκη αὐτή, μᾶς λέει, τὴν αἰσθάνονται ὅλοι οἱ βαλκανικοὶ λαοὶ καὶ πρὸ πάντων οἱ ἀγροτικοὶ πληθυσμοί τους, ποὺ βλέπουν τὰ πράγματα πολὺ καθαρώτερα ἀπὸ τὶς ἰθύνουσες τάξεις ἢ τοὺς ἐξ ἐπαγγέλματος πολιτικοὺς παλιᾶς σχολῆς.

Στὴν ἐκπολιτιστικὴ καὶ εἰρηνευτικὴ προσπάθεια, ἀποφασιστικὸ ρόλο μποροῦν καὶ πρέπει νὰ διαδραματίσουν οἱ διανοούμενοι— ἐκπαιδευτικοί, συγγραφεῖς, καλλιτέχνες. Ἡ μόρφωση τῆς καινούργιας γενιᾶς, πρὸ πάντων, πρέπει νὰ τοποθετηθῆ σὲ νέες βάσεις.

«*Διὰ τὴν διδασκαλίαν τῆς νέας γενεᾶς*», γράφει, «*θὰ εἶχα νὰ συστήσω νὰ σχισθοῦν ὁλόκληρες σελίδες ἀπὸ τὰ διδακτικὰ βιβλία τῶν βαλκανικῶν κρατῶν. Τὰ παιδιὰ τοῦ καθενὸς λαοῦ, ποτίζονται, ἀπὸ μικρά, μὲ τὴν ἰδέα ὅτι οἱ ἄλλοι λαοὶ ποὺ εἶναι δίπλα τους εἶναι ἢ ὕπουλοι καὶ πονηροί, ἢ ἄξεστοι καὶ βάρβαροι, ἢ ἀπολίτιστοι καὶ μαῦροι. Ἀλλά, πρὸς Θεοῦ, γιατί; Ὅλοι μας, ποιὸς λίγο ποιὸς πολύ, τὸ ἴδιο εἴμαστε: Ὕπουλοι καὶ ἄπληστοι καὶ βάρβαροι...* *»

Τὸ παλιὸ ἰδεολογικὸ οἰκοδόμημα καὶ οἱ φραγμοὶ ποὺ ὑψώθηκαν ἀνάμεσα στοὺς λαοὺς τῆς Βαλκανικῆς πρέπει νὰ γκρεμι-

* *Ἐ.ἀ., σελ. 205.*

σθοῦν ἀμέσως καὶ χωρὶς κανέναν δισταγμό, γιατὶ μονάχα ἔτσι θὰ μποῦμε στὸ δρόμο τῆς προόδου. Ἀναθυμᾶται τὸν «Ἀρχιτέκτονα Σόλνες» τοῦ Ἴψεν καὶ κλείνει τὸ βιβλίο του μ' αὐτὰ τὰ λόγια:

«Βέβαια, θὰ γκρεμίσουμε παραδόσεις αἰώνων, ἀντιπάθειες καὶ ζήλειες ποὺ μᾶς εἶναι συγγενεῖς καὶ ἔμφυτες. Καὶ ὅμως πρέπει. Τί ἀντιπροσωπεύουν αὐτὲς μπρὸς στὸ μέλλον μας; Ἀπὸ τὴν καταστροφὴ βγαίνει ἡ ζωὴ καὶ ἀπὸ τὴν ἀπολύτρωση τῶν παραδόσεων ἡ νίκη. Τὸ παλιὸ βαλκανικὸ σπίτι μὲ τὶς εἰκόνες καὶ τὶς κοῦκλες, καὶ τὰ παλιὰ ἔπιπλα τῆς κυρίας Σόλνες, ὅσο καὶ ἂν μᾶς εἶναι προσφιλῆ, πρέπει νὰ τὰ κάψουμε σύρριζα. Θὰ πονέσουμε στὸ χάσιμο προσφιλῶν πραγμάτων ποὺ μᾶς ἀγγίζουν τὴν ψυχή, οἱ ἄνθρωποι ὅμως ποὺ ζοῦν μὲ τὶς παλιὲς κοῦκλες βρυκολακιάζουν. Τὸ παλιὸ σπίτι τῆς καημένης τῆς κυρίας Σόλνες θὰ παραδοθῆ στὴ φωτιά. Καὶ σὰν ἐλευθερωθῆ ἡ γῆς ἀπ' αὐτὸ τὸ σαράβαλο κτίριο, θὰ χτίσουμε, ἀπαράλλαχτα ὅπως ὁ ἀνήσυχος ἀρχιτέκτων τοῦ Ἴψεν, τὸ μεγάλο καὶ διάπλατα φωτισμένο σπίτι τῶν λαῶν τῆς Βαλκανικῆς...»

Οἱ ἰδέες τοῦ Σοφιανόπουλου γύρω ἀπὸ τὰ προβλήματα τῆς Βαλκανικῆς ἐξάσκησαν βαθύτατη ἐπίδραση στοὺς διανοούμενους τῆς ἐποχῆς ἐκείνης καὶ σχολιάσθηκαν πολὺ ἀπὸ τοὺς πολιτικοὺς κύκλους:

«Οὐδεμία προσπάθεια», ἔγραφε τότε χαρακτηριστικὰ ὁ Παναγιώτης Κανελλόπουλος *, «εἶχε σημειωθῆ μέχρι τοῦδε πρὸς καθαρῶς Βαλκανικήν, δηλαδὴ ἀνεξάρτητον ἀπὸ πάσης ἐξωβαλκανικῆς νοοτροπίας, κατανόησιν τῶν βαλκανικῶν προβλημάτων. Ὅ,τι ἐγράφη μέχρι τοῦδε, ἀπὸ τῶν ταξιδιωτικῶν ὁδηγῶν μέχρι τοῦ τελευταίως ἐκδοθέντος βιβλίου τοῦ ἰταλοῦ Zingarelli, εἶχε προέλευσιν ἐξωβαλκανικὴν καὶ ἐλάχιστα ἀνταπεκρίνετο πρὸς ὅ,τι ἀπαιτεῖ τὸ ἐκ τῆς ἀμέσως προσδιοριζούσης αὐτὸ γῆς ἐκπηγάζον πνεῦμα τῶν βαλκανίων. Τὸ ἄλλοτε γερμανιστὶ ἐκδοθὲν καὶ ἀπὸ αὐστηρᾶς ἀνθρωπογεωγραφικῆς βάσεως ὁρμηθὲν δοκίμιον τοῦ κ.

* *«Πρωΐα», 30/1928.*

Κ. Σφυρῆ 'Κοινωνία τῶν 'Εθνῶν καὶ Κοινωνία τῶν Βαλκανίων', θὰ ἦτο δυνατὸν νὰ θεωρῆται ὡς τὸ καταλληλότερον πρὸς κατανόησιν τοῦ βαλκανικοῦ προβλήματος ἔργον, ἐὰν δὲν διήπετο ὑπὸ χαρακτῆρος ἀφ' ἑνὸς μὲν λίαν γενικοῦ, ἀφ' ἑτέρου δὲ ἰδεολογικῶς ἐξηρτημένου κάπως ἐκ τῆς ἐποχῆς τῆς ἐμφανίσεώς του. Τὸ πρῶτον ἔργον τὸ ὁποῖον παρέχει συνολικὴν καὶ τελείως εἰλικρινῆ εἰκόνα τῆς καταστάσεως τῶν βαλκανίων καὶ καταλήγει εἰς λύσεις σοβαρὰς τῶν βαρυνόντων αὐτὰ προβλημάτων, εἶναι τὸ μόλις πρό τινων ἑβδομάδων ἐκδοθὲν ἔργον τοῦ κ. 'Ιωάν. Σοφιανοπούλου 'Πῶς εἶδα τὴν Βαλκανικήν'...»

Φυσικά, ἡ μορφὴ αὐτῶν τῶν προβλημάτων καὶ οἱ προτεινόμενες λύσεις τους, βρίσκονταν σὲ ἄμεση συνάρτηση μὲ τὴ φύση τοῦ κοινωνικο-οἰκονομικοῦ καθεστῶτος. Μετὰ τὸν δεύτερο παγκόσμιο πόλεμο ὅμως, μὲ τὴν ἀνατροπὴ τῶν ἀστικῶν καθεστώτων στὶς περισσότερες βαλκανικὲς χῶρες, τὰ προβλήματα αὐτά, παρ' ὅλο ποὺ δὲν ἔπαψαν νὰ ὑπάρχουν, πῆραν τελείως διαφορετικὴ μορφὴ καὶ ἄλλες διαστάσεις. 'Η Τουρκία καὶ ἡ 'Ελλάδα παρέμειναν στὸ καπιταλιστικὸ στρατόπεδο, ἐνῶ ἡ ἀπομάκρυνση τῆς Γιουγκοσλαβίας ἀπὸ τὴν μονολιθικότητα τοῦ ἀνατολικοῦ μπλόκ, δημιούργησε ιατο ρῆγμα ἀνάμεσα καὶ στὶς σοσιαλιστικὲς ἀκόμα χῶρες. ὸ ὄνειρο τῶν βαλκανικῶν λαῶν γιὰ μιὰ εἰρηνικὴ συμβίωση κοινὴ ἐκπολιτιστικὴ προσπάθεια, ἀπομακρύνθηκε ἀκόμα ισσότερο γιατὶ στὶς παλιὲς ἀντιθέσεις προστέθηκε τώρα καὶ τὸ «παραπέτασμα» τοῦ διαφορισμοῦ τῶν κοινωνικῶν συστημάτων. Μὲ τὴν ἀνακατάταξη αὐτὴ τοποθετήθηκε σὲ νέες βάσεις ὄχι μόνον ἡ ἐξωτερική τους πολιτική, ἀλλὰ καὶ οἱ οἰκονομικές τους σχέσεις μὲ τὰ ἄλλα κράτη τοῦ βαλκανικοῦ ἢ μεσευρωπαϊκοῦ χώρου, ὅμορα καὶ μή.

Ὅσο περνάει ὅμως ὁ καιρός, γίνεται φανερὸ ὅτι δὲν εἶναι δυνατὸν ν' ἀγνοοῦνται ἐπ' ἄπειρον ὡρισμένα γεωοικονομικὰ δεδομένα. Οὔτε ἡ 'Ελλάδα μπορεῖ ν' ἀρνηθῆ τὴν γεωοικονομική της συνάφεια μὲ τὸ χῶρο τῆς Βαλκανικῆς, ἀλλὰ οὔτε καὶ τὰ σοσιαλιστικὰ κράτη τῆς περιοχῆς αὐτῆς μποροῦν νὰ ζήσουν δίχως οἰκονομικὴ διέξοδο πρὸς τὸ Αἰγαῖο. 'Αργὰ ἢ γρήγορα, τὸ «παραπέτασμα» θὰ πέση κάποτε. 'Η λογικὴ τῶν πραγμάτων εἶναι πάντοτε σκληρότερη ἀπὸ τὴ λογικὴ τῆς διπλωματίας.

Ἡ γεωπολιτική

Ὁ Σοφιανόπουλος, ἔβλεπε τὴν προσέγγιση τῶν βαλκανικῶν λαῶν σὰν ἀνάγκη ζωῆς, ἀλλὰ ἀντιτάχθηκε μὲ ὅλες του τὶς δυνάμεις στὸ περίφημο «Βαλκανικὸ Σύμφωνο» ποὺ προσπαθοῦσε νὰ θεμελιώση τὴ βαλκανικὴ συνεννόηση σὲ «κουρελόχαρτα» καὶ σὲ «δεκάρικους» λόγους. Ὅλα αὐτὰ ἦσαν κακὴ φιλολογία κατὰ τὴ γνώμη του, γιατὶ δὲν παραμέριζαν τὰ οὐσιαστικὰ ἐμπόδια, ἀλλὰ τ' ἀγνοοῦσαν μὲ ὁλοκάθαρα στρουθοκαμηλικὴ διάθεση. Καὶ τὰ πράγματα ἔδειξαν πὼς εἶχε δίκιο. Ἀμέσως μόλις ἐνέσκηψε στὴ βαλκανικὴ χερσόνησο ὁ τυφώνας τοῦ πολέμου, ὅλα αὐτὰ τὰ σύμφωνα καταχωνιάστηκαν στ' ἀρχεῖα καὶ τὸ κάθε κράτος κοίταξε τὸ δικό του συμφέρον, παραβιάζοντας τὶς βαλκανικὲς ὑποχρεώσεις του ἢ ἀδιαφορώντας γι' αὐτές.

Τὸ ἔργο τῆς βαλκανικῆς συνεννόησης ἔπρεπε, κατὰ τὴ γνώμη τοῦ Σοφιανόπουλου, νὰ οἰκοδομηθῇ πάνω στὰ δεδομένα τῆς γεωπολιτικῆς ἐπιστήμης.

Ὁ ὅρος εἶναι σήμερα πολὺ παρεξηγημένος γιατὶ τὸν χρησιμοποίησε εὐρύτατα ὁ Χιτλερισμός. Θὰ χρειασθῇ λοιπὸν νὰ γίνουν μερικὲς διασαφήσεις.

Σὰν θεμελιωτὴς τῆς Γεωπολιτικῆς μπορεῖ νὰ θεωρηθῇ ὁ Σουηδὸς Ροῦντολφ Χέλλεν. Μὲ τὸν ὅρο αὐτὸ ποὺ πρῶτος χρησιμοποίησε, ἐννοοῦσε κυρίως τὴν συνάρτηση τῆς πολιτικῆς μὲ ὡρισμένα γεωγραφικῆς ὑφῆς δεδομένα. Οἱ χιτλερικοί, ὅμως, ἑρμηνεύοντας τὶς ἀντιλήψεις αὐτὲς μὲ πνεῦμα στρατοκρατικὸ καὶ ἰμπεριαλιστικό, τὶς διέστρεψαν καὶ τὶς χρησιμοποίησαν εὐρύτατα γιὰ νὰ στηρίξουν θεωρητικὰ τὴ «φόρμουλα» τοῦ περίφημου «ζωτικοῦ χώρου». Ὁ ἀπολογητὴς τῆς χιτλερικῆς γεωπολιτικῆς Κὰρλ Χαουσχόφερ,—ὅπως καὶ ὁ ἴδιος ὁ Χίτλερ ἄλλωστε—ἔβλεπε τὰ κράτη σὰν ζωντανοὺς ὀργανισμοὺς ποὺ, γιὰ νὰ συντηρηθοῦν στὴ ζωή, εἶχαν ἀνάγκη ἀπὸ ὡρισμένες «τροφές»: Ἡ Γερμανία, λόγου χάριν, σὰν κράτος βιομηχανικό, ἔπρεπε νὰ ἔχη ἄφθονα γεωργικὰ προϊόντα καὶ ἄφθονες πρῶτες ὕλες. Καὶ ἐφ' ὅσον τὸ δικό της ἔδαφος δὲν ἔδινε αὐτὰ τὰ ἀγαθά, ἢ τὰ ἔδινε σὲ ποσότητα ἀνεπαρκῆ, τὸ γερμανικὸ ἔθνος εἶχε τὸ «δικαίωμα» καὶ τὸ «χρέος» νὰ τ' ἀναζητήση σὲ ἄλλες περιοχὲς καὶ νὰ τὰ πάρη μὲ τὴ βία, ἀφοῦ κανέ-

νας βέβαια δὲν θὰ τοῦ τὰ ἔδινε «μὲ τὸ καλό». Οἱ περιοχὲς αὐτές, ἀποτελοῦσαν γιὰ τὸ γερμανικὸ ἔθνος τμήματα τοῦ «ζωτικοῦ χώρου».

Τέτοιες ἰδέες, ποὺ ἐκπορεύονταν ἀπὸ τὴ φιλοσοφία τῆς βίας, δὲν ἤτανε βέβαια δυνατὸ νὰ περάσουν ἀπὸ τὸ μυαλὸ τοῦ Σοφιανόπουλου. Κι' ὅταν μιλοῦσε γιὰ γεωπολιτικὴ καὶ γιὰ γεωοικονομικὰ δεδομένα, ὄχι μόνον τὴν ἀποκρουστικὴ φόρμουλα τοῦ «ζωτικοῦ χώρου» ἀπέρριπτε, ἀλλὰ δὲν δεχόταν οὔτε καὶ τὴν ἔννοια ποὺ τοῦ δίνουν σήμερα.'Ο διεθνὴς ἰμπεριαλισμός, ἐπιδιώκοντας σήμερα τὸν γεωπολιτικὸ διαμελισμὸ τῆς ὑφηλίου σὲ «σφαῖρες ἐπιρροῆς» τῶν μεγάλων δυνάμεων, δὲν κάνει τίποτ' ἄλλο παρὰ νὰ συνεχίζῃ τὴν πολιτικὴ τοῦ «ζωτικοῦ χώρου», ἀλλάζοντας μόνο τὶς λέξεις. Τὸ θερμὸ ἐνδιαφέρον ποὺ δείχνουν καὶ τὰ δύο στρατόπεδα, ἀνατολικὸ καὶ δυτικό, γιὰ τὶς ὑποανάπτυκτες χῶρες, δὲν εἶναι τίποτ' ἄλλο παρὰ ἄσκηση τῆς πολιτικῆς τοῦ ζωτικοῦ χώρου μὲ ἄλλα μέσα.

Γιὰ νὰ καταδειχθῆ καλύτερα ἡ γεωπολιτικὴ τοποθέτηση τοῦ Σοφιανόπουλου, ἂς κοιτάξουμε κάτω ἀπὸ ποιὸ πρίσμα ἔβλεπε τὸ βαλκανικὸ πρόβλημα. Σχετικὴ μελέτη του, εἶχε δημοσιευθῆ στὶς 4-5-1930,(καὶ ἡ χρονολογία ἀκόμα δείχνει ὅτι δὲν ἤτανε δυνατὸ νὰ εἶχε ἐπηρεασθῆ ἀπὸ τὴν χιτλερικὴ ἑρμηνεία τῆς γεωπολιτικῆς) στὸ περιοδικὸ «Πειθαρχία» ποὺ ἔβγαζε ὁ Γερ. Λύχνος.

Μὲ τὴν ἀνάλυση αὐτή, γίνεται κατανοητὴ ἡ πεποίθησή του ὅτι ἡ βαλκανικὴ συνεννόηση δὲν μπορεῖ ποτὲ νὰ οἰκοδομηθῆ πάνω στὶς σαθρὲς βάσεις ὅπου προσπαθοῦσαν νὰ τὴν στηρίξουν μερικοὶ πολιτικοί.

Κατὰ τὴ γνώμη τοῦ Σοφιανόπουλου, οἱ καθ' αὑτὸ βαλκανικὲς χῶρες εἶναι δύο: 'Η Σερβία καὶ ἡ Βουλγαρία. 'Η 'Αλβανία, ἀποτελεῖ βέβαια τμῆμα τοῦ ἴδιου κορμοῦ γεωγραφικά, ἀλλὰ δὲν μποροῦσε νὰ θεωρηθῆ σὰν καθ' αὑτὸ βαλκανικὸς χῶρος γιατὶ ὕστερα ἀπὸ τὴν συνθήκη τῶν Τιράννων τοῦ 1927, ἔπαψε οὐσιαστικὰ νὰ εἶναι ἀνεξάρτητο κράτος καὶ ἔγινε ἰταλικὸ προτεκτοράτο προέκταση δηλαδὴ τοῦ ἰταλικοῦ γεωοικονομικοῦ χώρου *. 'Η Ρου-

** Μὲ τὴ συνθήκη αὐτὴ ὁ Μουσολίνι ἀνέλαβε τὴν ὑποχρέωση νὰ συντηρῆ τὸ καθεστὼς τοῦ Βασιλιᾶ 'Αχμὲτ Ζώγου καὶ ἀπέκτησε τὸ δικαίωμα νὰ χρησιμοποιῆ τὴν 'Αλβανία σὰ στρατιωτικὴ βάση καὶ σὰν ἀφε-*

μανία πάλι, δὲν εἶναι δυνατὸ νὰ θεωρηθῆ ὁλοκληρωτικὰ βαλκανικὴ χώρα. Εἶναι μόνον ὡς πρὸς ἕνα τμῆμα της, τὴ Βλαχία ποὺ βρίσκεται μέσα στὸ Καρπαθοβαλκανικὸ τόξο. Ἀπὸ τὴν ἄλλη πλευρὰ ἡ Μολδαυΐα εἶναι γεωοικονομικὸ ἐξάρτημα τῆς Βεσσαραβίας, ποὺ συνδέεται μὲ τὸ ἀνατολικὸ τμῆμα τῆς Κάτω Εὐρώπης. Τέλος, οἱ ἐπαρχίες ποὺ βρίσκονται πάνω ἀπὸ τὸ τόξο τῶν Καρπαθίων, ἡ Τρανσυλβανία, δηλαδή, ἡ Βουκοβίνα καὶ τὸ Μπανάτο, ἔχουν γεωοικονομικὴ συνάρτηση μὲ τὸν κορμὸ τῆς Κεντρικῆς Εὐρώπης.

Ἡ Τουρκία, εἶναι βαλκανικὴ μόνον κατὰ τὸ τμῆμα τῆς Ἀνατολικῆς Θράκης, ἐνῶ τὸ ἐπίκεντρο τῆς οἰκονομικῆς της δραστηριότητας βρίσκεται στὸν Μικρασιατικὸ χῶρο.

Τὸ ἴδιο καὶ ἡ Ἑλλάδα. Εἶναι βαλκανική, μᾶς λέει ὁ Σοφιανόπουλος μόνον ὡς πρὸς τὸ νεοελλαδικό της συγκρότημα. Ἡ παλαιοελλαδίτικη ἔκταση καὶ τὸ σύμπλεγμα τῶν νήσων, τῆς δίνουν τὸν χαρακτῆρα μᾶλλον θαλάσσιας δύναμης, στὸν χῶρο τοῦ ἀνατολικοῦ Αἰγαίου.

Ἡ ὀρεογραφικὴ διασκευὴ τῆς βαλκανικῆς χερσονήσου, δείχνει ὅτι ἡ Σερβία τοποθετεῖται χωρογραφικὰ στὴν κοιλάδα Μοράβα-Ἀξιοῦ καὶ ἔχει σὰ φυσικὴ κατάληξή της τὴ Θεσσαλονίκη, ἐνῶ ἡ Βουλγαρία κατὰ τὸ ἕνα τμῆμα της στρέφεται πρὸς τὸν Εὔξεινο Πόντο, κατὰ τὸ ἄλλο δὲ στὴν κοιλάδα τοῦ Ἕβρου μὲ φυσικὴ διέξοδο πρὸς τὸ Αἰγαῖο.

*

«Ἡ ὀρεογραφικὴ διασκευὴ τῆς βορείας καὶ μέσης Βαλκανικῆς», γράφει ὁ Σοφιανόπουλος στὸ περιοδικὸ ποὺ σημειώσαμε, *«εἶναι σαφῶς χαραγμένη* ἀπὸ τὴ *φύση κατὰ τέτοιον τρόπον, ὥστε νὰ μὴν ἐπιτρέπῃ τὸν σχηματισμὸν ἑνὸς ἑνιαίου κράτους, ἀντιθέτως δὲ νὰ θάλπῃ τὴν δημιουργίαν δύο χωριστῶν κρατῶν. Οἱ διατεινόμενοι, ὅπως ὁ Ἀμερικανὸς Mears, ὁ ὁποῖος ἔδωκε ἐπ' ἐσχάτων ἐδῶ μίαν σχετικὴν διάλεξιν, καὶ ὁ κ. Παπαναστασίου, ὅτι ἡ Βαλκανικὴ ἀποτελεῖ ἑνιαῖον γεωγραφικὸν σύνολον,*

τηρία οἰκονομικῆς διείσδυσης στὰ Βαλκάνια. Γιὰ τὸν δεύτερο σκοπό, εἶχε ἀρχίσει κιόλας νὰ τὴν ἐποικίζει μὲ ἰταλοὺς ἀκτήμονες, στὴν κοιλάδα τῆς Κορυτσᾶς εἰδικότερα, ὅπου λογάριαζε νὰ ἐγκαταστήσῃ περὶ τὶς 40 χιλιάδες ἀποίκους (Σ. Συγ.).

ἂς μοῦ ἐπιτραπῆ νὰ εἴπω ὅτι δὲν ἐδιάβασαν καλὰ τὸν χάρτην. Οἱ δύο αὐτοὶ μεσοβαλκανικοὶ πληθυσμοί, μοιραίως θὰ ρέπουν εἰς τὴν διάσπασιν τῆς παραλιακῆς ἑλληνικῆς ζώνης, ἐφ' ὅσον αὐτὴ τοὺς φράσσει τὴν δίοδον πρὸς τὴν θάλασσαν...»

Νά λοιπὸν τὸ κυριώτερο συμπέρασμα ποὺ ἔβγαζε ὁ Σοφιανόπουλος ἀπὸ τὴν ἔρευνα τοῦ βαλκανικοῦ προβλήματος ὑπὸ τὸ πρίσμα τῆς γεωπολιτικῆς: Ἡ πίεση τῶν δύο βορείων γειτόνων γιὰ τὴ διέξοδό τους στὸ Αἰγαῖο, ὑπαγορεύεται ἀπὸ λόγους καθαρὰ γεωοικονομικοὺς καὶ θὰ συνεχίζεται ἀδιάκοπα, χωρὶς νὰ εἶναι δυνατὸν νὰ τὴν ἀναστείλουν οἱ ὁποιεσδήποτε συμφωνίες ποὺ τυχὸν θὰ ὑπογραφοῦν, δίχως νὰ ληφθῆ ὑπ' ὄψιν ὁ βασικὸς αὐτὸς γεωπολιτικὸς παράγοντας.

Ἡ πίεση κατὰ τῆς χώρας μας γίνεται ἀκόμα ἐντονώτερη γιατὶ ὑπάρχουν καὶ ἄλλες, ἐξωβαλκανικές, δυνάμεις ποὺ βρίσκονται σὲ γεωοικονομικὴ συνάρτηση μ' αὐτὸν τὸ χῶρο ἢ ἔχουν οἰκονομικοπολιτικὲς ἐπιδιώξεις.

Στὴν πρώτη κατηγορία ἀνήκει τὸ συγκρότημα τῆς Μεσευρώπης. Ἡ λεκάνη τοῦ μέσου Δούναβη, ποὺ ἀποτελοῦσε ἄλλοτε τὸν ἄξονα τοῦ γεωοικονομικοῦ συγκροτήματος τῆς παλιᾶς Αὐστροουγγαρίας, παρουσιάζεται σὰ στεφάνη ἑνὸς τεράστιου «χωνιοῦ». Σωλήνας αὐτοῦ τοῦ χωνιοῦ εἶναι ἡ κοιλάδα Μοράβα—Ἀξιοῦ καὶ κατάληξή του ἡ Θεσσαλονίκη. Γι' αὐτὸν τὸ λόγο ἐπέμενε τόσο πολὺ ἡ παλιὰ δυαδικὴ μοναρχία τῆς Αὐστροουγγαρίας νὰ κατασκευασθῆ ἡ σιδηροδρομικὴ γραμμὴ Βελιγραδίου—Θεσσαλονίκης καὶ γιὰ τὸν ἴδιο πάλι λόγο προσπάθησε νὰ εἰσχωρήση οἰκονομικὰ σ' αὐτὸν τὸν σπουδαῖο διάδρομο.

Στὴ δεύτερη κατηγορία τῶν ἐξωβαλκανικῶν δυνάμεων ποὺ ἀσκοῦν πίεση κατὰ τῆς Ἑλλάδας, ἀνήκει κυρίως ἡ Ἰταλία, πού, μὲ τὸ ἀλβανικὸ προγεφύρωμά της, σκοπεύει νὰ θέση ὑπὸ τὸν ἔλεγχό της τὴν παλιὰ «Ἐγνατία Ὁδὸ» τῆς ρωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας, ἡ ὁποία περνοῦσε ἀπὸ τὴ Θεσσαλονίκη κι' ἔφτανε ὡς τὴν Κωνσταντινούπολη.

Ἡ μόνη ἀποτελεσματικὴ λύση γιὰ τὴν ἀντιμετώπιση αὐτῆς τῆς πίεσης ποὺ δέχεται μοιραῖα ἡ Ἑλλάδα ἐξ αἰτίας τῆς γεωγραφικῆς της θέσης, θὰ ἦτανε μιὰ ἀνακατάταξη τοῦ χώρου τῶν βαλ-

κανικῶν κρατῶν. Νὰ ἱκανοποιηθῇ δηλαδὴ τὸ αἴτημα τῆς Σερβίας καὶ τῆς Βουλγαρίας γιὰ διέξοδό τους στὸ Αἰγαῖο, καὶ νὰ δοθοῦν στὴν Ἑλλάδα σὰν ἀντάλλαγμα ἄλλα ἐδάφη, στὰ παράλια τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, λόγου χάριν. Ἡ λύση ὅμως αὐτή, δὲν εἶναι, λέει ὁ Σοφιανόπουλος τώρα (στὰ 1930) δυνατὴ γιατὶ προϋποθέτει τεράστιες μετακινήσεις πληθυσμῶν. Ἐπὶ πλέον, οἱ πληθυσμοὶ αὐτοὶ ἔχουν τώρα μιὰ ὁμοιογένεια στὴ σύνθεσή τους καὶ ἀποκρυσταλλωμένη ἐθνικὴ συνείδηση. Ἡ ἀναγκαστικὴ λοιπὸν μετακίνησή τους, θὰ δημιουργοῦσε δυσεπίλυτα προβλήματα, ἐθνικά, οἰκονομικὰ καὶ ψυχολογικά.

Ἀλλὰ ἀφοῦ δὲν εἶναι ἐφικτὸς ἕνας τέτοιος ἐθνολογικὸς ἀνασχηματισμὸς καὶ ἀφοῦ, καθὼς τὸ ὑπογραμμίζει ὁ Σοφιανόπουλος, *«πρέπει ν᾽ ἀποκλείσουμε τὴν πραγματοποίησή του μὲ πόλεμο»* δὲν μένει ἄλλο παρὰ νὰ ἐξευρεθοῦν λύσεις ποὺ θὰ μποροῦσαν νὰ καλύψουν κατὰ κάποιο τρόπο αὐτὸ τὸ κενὸ καὶ νὰ δημιουργήσουν ἔτσι τὶς προϋποθέσεις γιὰ μιὰ μακροχρόνια εἰρηνικὴ συμβίωση τῶν λαῶν τῆς βαλκανικῆς.

Ποιὲς μπορεῖ νὰ εἶναι αὐτὲς οἱ λύσεις ;

«Ὁ κύριος ἑλληνικὸς κορμός», μᾶς λέει, *« ἀρχίζει ἀπ᾽ τὸ συγκρότημα τῆς Πίνδου καὶ καταλήγει εἰς τὸ ἄκρον τοῦ Ταινάρου. Τὸ παλαιοελλαδικὸν αὐτὸ τμῆμα εἶναι ὀρεινόν, ἄξενον καὶ δὲν διαθέτει παρὰ ἐλαχίστας καὶ μικρὰς κατ᾽ ἔκτασιν πεδιάδας, ἐκ τῶν ὁποίων μόνον ἡ Θεσσαλικὴ εἶναι κατάλληλος διὰ καλλιέργειαν δημητριακῶν καὶ εὐρεῖαν πως κτηνοτροφίαν, αἱ ἄλλαι δὲ μόνον διὰ καλλιέργειαν εὐγενῶν προϊόντων καὶ δενδροκομίαν. Αὐτὸς ἦταν ἀνέκαθεν ὁ λόγος διὰ τὸν ὁποῖον τὸ παλαιοελλαδικὸν ὀρεινὸν συγκρότημα, μὲ τὸ σύμπλεγμα τῶν νήσων ποὺ τὸ πλαισιώνει, μὴ δυνάμενον νὰ διαθρέψη τοὺς κατοίκους του, ἐξαπέστελλε ἑκάστοτε τὰ περισσεύματά του ἀπὸ τῶν παναρχαίων χρόνων μέχρι τῆς προσφάτου χθὲς εἰς τὴν ἀπέναντι κυρίως ἀκτήν, διὰ τὴν ὁποίαν αἱ ἐνδιάμεσοι νῆσοι δὲν ἦσαν παρὰ γέφυραι διαμετακομίσεως. Ὁ Γάλλος ἱστορικὸς Haljfeld, παραστατικώτατα μᾶς ἔδωκε νὰ ἐννοήσωμεν ὅτι ἡ μικρασιατικὴ ἀκτὴ διὰ τοὺς ἐντεῦθεν Ἕλληνας, δὲν ἦταν παρὰ συνέχεια τῆς ἰδικῆς των γῆς, συνέχεια ποὺ προδίδεται ἀπὸ τὴν ταυτότητα τοῦ κλίματος, τῆς χλωρίδος καὶ τοῦ*

εἴδους τῆς ζωῆς. Μᾶς πληροφορεῖ ἀκόμα ὅτι οἱ Ἕλληνες, δὲν ἠμποροῦσαν παρὰ νὰ θεωροῦν ὡς οἰκονομικῶς ἰδικήν των τὴν ἀκτὴν αὐτὴν τὴν ὁποίαν, ὅταν εἶναι αἰθρία, ἠμποροῦν νὰ διακρίνουν καὶ μὲ γυμνὸν ἀκόμα ὀφθαλμὸν ἀπὸ τὰς Κυκλάδας νήσους. Ἔτσι ἐποικίσθησαν τὰ μικρασιατικὰ παράλια, πάρα πάνω τὰ παράλια τοῦ Εὐξείνου καὶ πάρα κάτω ἡ Αἴγυπτος, καὶ ἔτσι ἐπληθύνθη ἀνέκαθεν ὁ ὁμογενὴς πληθυσμὸς τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ τῆς Σμύρνης. Ἡ ἀπέναντι ὅμως ἀκτή, δὲν χρησίμευε μόνον ὡς διέξοδος τῶν περισσευμάτων τοῦ παλαιοελλαδικοῦ πληθυσμοῦ, ἀλλὰ καὶ ὡς ἀναγκαία συνάρτησις διὰ τὴν οἰκονομικὴν ζωὴν τῆς δυτικῆς ἀκτῆς καὶ τῶν νήσων. Ἡ ἐπικοινωνία καὶ τὸ ἐμπόριον ὑπῆρξαν ἀνέκαθεν ζωηρότατα, ἡ δὲ ναυτιλία, ἠμπορεῖ κανεὶς νὰ εἰπῇ ὅτι ἀντλοῦσε μέχρι ἐσχάτων σημαντικωτάτους πράγματι πόρους. Δὲν ἦταν βέβαια ἀνάγκη νὰ κατέχῃ καὶ κυριαρχικῶς τὴν ἀνατολικὴν ἀκτὴν τοῦ Αἰγαίου ἡ Ἑλλὰς διὰ νὰ ἐπιτυγχάνῃ τὴν διέξοδον τῶν πληθυσμῶν της ἀφ' ἑνὸς καὶ νὰ συντηρῇ τὸ ἐμπόριόν της καὶ τὴν ὅλην οἰκονομίαν της ἀφ' ἑτέρου. Ἡ ἁπλῆ ἐπικοινωνία καὶ ἡ ἐγκατάστασις τῆς ἦσαν ὑπερεπαρκεῖς καὶ ἀσφαλῶς θὰ τῆς εἶναι καὶ εἰς τὸ μέλλον. Μάλιστα τὴν συμφέρουν περισσότερον, ἀφοῦ ἔτσι ἀπαλλάσσεται ἀπὸ τοὺς κινδύνους καὶ τὰ βάρη κάθε κατοχῆς καὶ κάθε συντηρήσεως τῶν ἐδαφῶν αὐτῶν, κινδύνους εἰς τοὺς ὁποίους μόνον μεγάλη δύναμις θὰ ἠμποροῦσε ν' ἀνθέξῃ.

» Τὰ περισσεύματα ὅμως τῶν πληθυσμῶν της δὲν τὰ διωχέτευε μόνον πρὸς τὴν ἀπέναντι ἀκτὴν ἡ Ἑλλάς, ἀλλὰ καὶ πρὸς τὴν ὕπερθεν τοῦ Ὀλύμπου γῆν, καὶ δὴ ὁλόκληρον τὴν Μακεδονίαν καὶ τὴν Θράκην, ὅπου, οἱ μὲν κτηνοτρόφοι της διέσχιζον καθέτως καὶ ὁριζοντίως τὴν κάτω Βαλκανικήν, αἱ δὲ παραλιακαὶ πόλεις ἐφιλοξένουν τὰ ἐπιχειρηματικὰ τέκνα της εἰς ὅλας τὰς συναφεῖς μὲ τὰ παραλιακὰ κέντρα ἐμπορικὰς ἐργασίας. Ἡ διάβρωσις τῶν ἐδαφῶν αὐτῶν τῆς πρώην ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας καὶ πρὸς ἀνατολὰς ἀλλὰ καὶ πρὸς βορρᾶν, εἶχε συντελεσθῆ ὡς φυσικὴ διέξοδος πολὺ προτοῦ δημιουργηθῇ τὸ εἰς τὴν Ἀμερικὴν μεταναστευτικὸν ρεῦμα... Μὲ τὴν μικρασιατικὴν ὅμως καταστροφὴν καὶ τὴν ἐπακολουθήσασαν ἐκρίζωσιν τῶν πληθυσμῶν καὶ τὸν ἐποικισμόν των εἰς Μακεδονίαν καὶ Θράκην κυρίως, δὲν ἐφράχθησαν διὰ τοὺς παλαιοελλαδικοὺς πληθυσμούς μας μόνον τὰ μικρασιατικὰ παράλια,

ἀλλὰ καὶ ἡ ὕπερθεν τοῦ Ὀλύμπου γῆ, ἡ ὁποία μὲ τὸν ἐποικισμὸν τῶν προσφύγων ἐπυκνοκατοικήθη μέχρις ἀσφυξίας.

»Γεωοικονομικῶς λοιπόν, συνέβη καὶ συμβαίνει τί; Τὸ μὲν παλαιοελλαδικὸν συγκρότημα, ἐφ' ὅσον τοῦ ἔλειψαν ἡ διάβρωσις τῆς ἀπέναντι ἀκτῆς, κατέστη καὶ τείνει νὰ καταστῇ ἀκόμα περισσότερον ἕνα σκέλος δημογραφικῶς μὲν πληθωρικόν, οἰκονομικῶς δὲ ἀτροφικώτατον, ἡ δὲ ὕπερθεν τοῦ Ὀλύμπου παραλιακὴ βαλκανικὴ Ἑλλάς, χώρα μικροῦ αὐτὸ καθ' ἑαυτὸ βάθους καὶ μηδαμινῆς διὰ τὸ ποσὸν τῶν ἀνθρώπων ποὺ συνεσωρεύθησαν ἐκεῖ ἀποδόσεως, ἐκορέσθη εἰς πληθυσμούς, ἀστικούς τε καὶ ἀγροτικούς...»

Οἱ διαπιστώσεις αὐτές, ὁδηγοῦν τὸν Σοφιανόπουλο στὸ συμπέρασμα ὅτι ὁ μοναδικὸς τρόπος γιὰ νὰ ξαναβρῇ ἡ χώρα μας τὴ γεωοικονομική της ἰσορροπία, εἶναι ἡ ἐπανεγκατάσταση τοῦ ἐκριζωμένου ἑλληνικοῦ πληθυσμοῦ στὰ παράλια τῆς Μικρᾶς Ἀσίας. Πρὸς αὐτὴν λοιπὸν τὴν κατεύθυνση θὰ ἔπρεπε, κατὰ τὴ γνώμη του, νὰ στραφῇ ἀπὸ ἑλληνικῆς πλευρᾶς ἡ προσπάθεια γιὰ τὴ Βαλκανικὴ Συνεννόηση.

Τὸ πρόβλημα βέβαια δὲν ἤτανε τόσο ἁπλό. Ἔπρεπε ν' ἀποκατασταθῇ πρῶτα - πρῶτα «*σοβαρὰ καὶ εἰλικρινὴς ἐπαφὴ μὲ τοὺς ἰθύνοντας τὴν Τουρκίαν ἀπὸ πρόσωπα ποὺ θὰ τοὺς ἔπειθαν ὅτι ἐσχόλασε στὸ κεφάλι μας ἡ ἰδέα τῶν βυζαντινῶν ἰμπεριαλισμῶν καὶ ψευδαισθήσεων καὶ ὅτι ἐπιθυμοῦμε νὰ ζήσουμε ἀδελφωμένοι καὶ οἰκονομικῶς συμπροαγόμενοι (μὲ τοὺς Τούρκους), ὁ ἕνας δίπλα εἰς τὸν ἄλλον, ὅπως ἄλλωστε ἐζήσαμε αἰῶνας αἰώνων*».

Τί ἀκριβῶς ἐπιχειρήματα θὰ χρησιμοποιούσαμε, ἢ τί ἀνταλλάγματα θὰ προσφέραμε στὴν Τουρκία γιὰ νὰ δεχτῇ τὴν ἐπανεγκατάσταση τοῦ ἑλληνικοῦ στοιχείου στὰ μικρασιατικὰ παράλια, ἤτανε θέμα διαβαλκανικῶν συζητήσεων καὶ «παζαρευμάτων». Ὁπωσδήποτε ὅμως, ἡ κατευθυντήρια γραμμὴ τῆς βαλκανικῆς πολιτικῆς θὰ ἔπρεπε νὰ εἶναι ἡ ἐλάττωση τῆς ἀπὸ βορρᾶ πίεσης μὲ τὴν «ἀσφαλιστικὴ δικλεῖδα» ὡρισμένων παραχωρήσεων, καὶ ἡ ἐπανεγκατάσταση τῶν ἑλληνικῶν πληθυσμῶν στὰ παράλια τῆς Μικρᾶς Ἀσίας.

Ἡ ἰδέα τῆς «Βαλκανικῆς Ὁμοσπονδίας» ποὺ ἔβρισκε τὴν

ἐποχὴ ἐκείνη (1930—36) μεγάλη ἀπήχηση, ἤτανε γιὰ τὸ Σοφιανόπουλο μιὰ χίμαιρα ποὺ ἀπέρρεε ἀπὸ ἐντελῶς ἀντιεπιστημονικὲς σκέψεις.

«*Ἡ οἰκονομικὴ ἐπαφὴ ποὺ ἐπιδιώκομεν*», ἔγραφε, «*θὰ διευκολυνθῇ βέβαια μὲ τὸ δίκτυον συγκοινωνιῶν ποὺ πρέπει νὰ φροντίσωμεν νὰ πολλαπλασιασθῇ, ἀλλὰ δὲν θὰ μᾶς ὁδηγήσῃ εἰς τὴν Βαλκανικὴν Ὁμοσπονδίαν, ὡς γεωοικονομικὴν μονάδα. Ὄχι διότι, ὅπως ὑπεστήριξεν ἐπ' ἐσχάτων ὁ κ. Πολίτης, δὲν ἔχομεν τὰ αὐτὰ ἤθη καὶ ἔθιμα μὲ τοὺς ἄλλους βαλκανικοὺς λαοὺς—ἔχομεν τὰ ἴδια σχεδὸν ἔθιμα καὶ τὴν ἴδιαν νοοτροπίαν—ἀλλὰ διότι τὴν ἑνιαίαν αὐτὴν μονάδα ποὺ ἐπιδιώκομεν νὰ συμπήξωμεν, ἀπαρτίζουν κράτη ἀπολύτως γεωργικὰ σχεδόν, παράγοντα μάλιστα καὶ τὰ αὐτὰ περίπου εἴδη. Μονάδα οἰκονομικήν, μόνιμον καὶ βιώσιμον, θὰ ἠμπορούσαμεν ν' ἀπαρτίσωμεν ἐὰν εἴχαμε διαφορισμὸν οἰκονομικῆς δράσεως, οὕτως ὥστε ὁ βιομηχανικὸς τομεὺς νὰ συμπληρώνεται καὶ νὰ ἀντλῇ δυνάμεις ἀπὸ τὸν γεωργικὸν τοιοῦτον καὶ τἀνάπαλιν, ὅπως ἔξαφνα συνέβαινε μὲ τὸ συγκρότημα τῆς παλαιᾶς Αὐστρουγγαρίας, τοῦ ὁποίου ἡ οἰκονομικὴ δικαιολογία εἰς τοῦτο ἀκριβῶς συνίστατο. Καὶ ἐὰν ὅμως εἴχαμεν νὰ παρουσιάσωμεν τὸν οἰκονομικὸν αὐτὸν διαφορισμὸν καὶ συνεπῶς τὴν ἀλληλοσυμπλήρωσιν, τὸ γεωπολιτικὸν γεγονὸς ὅτι εἴμεθα καθαρά, ἄνευ ἐδαφικῆς διακοπῆς ἢ ἀνωμαλίας, συνέχεια τῆς Μεσευρώπης, δὲν ἐπιτρέπει τὴν δημιουργίαν ξεχωριστῆς βαλκανικῆς μονάδος, ἀλλὰ μᾶς τοποθετεῖ ἀναπόδραστα μέσα εἰς τὸν ἑνιαῖον αὐτὸν κύκλον καὶ μᾶς κάμνει προσκόπους τῆς Μεσευρώπης πρὸς τὴν Ἀνατολήν. Μέση Εὐρώπη καὶ δυτικὴ τουλάχιστον βαλκανικὴ ἠμποροῦν ν' ἀποτελέσουν ἕνα οἰκονομικὸν αὐτάρκη ὀργανισμόν, μέσα εἰς τὸν ὁποῖον ἡ μὲν Βαλκανικὴ μὲ τὰ γεωργικὰ καὶ κτηνοτροφικὰ προϊόντα της καὶ τὰ παρθένα καὶ ἄφθονα εἰς μετάλλευμα κοιτάσματά της, εἶναι προωρισμένη νὰ τροφοδοτήσῃ τὸ καθαυτὸ μεσευρωπαϊκὸν συγκρότημα, τὸ δὲ μεσευρωπαϊκὸν συγκρότημα νὰ ἐξαπλώσῃ τὰ βιομηχανικὰ προϊόντα του καὶ τὸν πολιτισμόν του εἰς τὴν Βαλκανικήν...*»

Τέλος, στὴν ἀποκατάσταση ὁμαλῶν διαβαλκανικῶν σχέσεων θὰ συντελοῦσαν ἀποφασιστικὰ οἱ πολιτιστικὲς ἐπαφὲς μεταξὺ

τῶν λαῶν αὐτῶν, ἡ πύκνωση τοῦ συγκοινωνιακοῦ δίκτυου καὶ ὁ σεβασμὸς τῶν μειονοτήτων...

Μὲ τὴν ἐμπειρία ποὺ ἀπόκτησε ὁ Σοφιανόπουλος γύρω ἀπὸ τὰ βαλκανικὰ προβλήματα καθὼς καὶ μὲ τὴ μεθοδολογία τῆς γεωπολιτικῆς ἐπιστήμης, τὸ στάδιο τῆς προπαρασκευῆς του εἶχε τελειώσει. Τώρα πιά, εἶχε ὅλα τὰ ἐφόδια γιὰ τὴν ἄσκηση ἑνὸς τόσο ὑψηλοῦ λειτουργήματος, ὅπως εἶναι ἡ πολιτικὴ ποιότητας.

II

Τ Α Π Ρ Ω Τ Α Β Η Μ Α Τ Α

Ἡ δικηγορία τὸν λύτρωσε ἀπὸ τὸν βραχνὰ τῆς φτώχειας. Ἡ εἰδίκευσή του στὸ δίκαιο τῶν Ἀνωνύμων Ἑταιριῶν ἰδιαίτερα, τὸν καθιστοῦσε ἀπαραίτητο νομικὸ σύμβουλο γιὰ τὶς μεγαλύτερες ἑλληνικὲς ἐπιχειρήσεις, βιομηχανίες, Τράπεζες, ἐφοπλιστικὰ γραφεῖα κ.λ.π.

Στὴν ἀρχή, συνεργαζότανε μὲ τὸν πολιτευτὴ Πατρῶν καὶ ἄλλοτε πρωθυπουργὸ Α. Μιχαλακόπουλο, ποὺ τοῦ εἶχε ἰδιαίτερη ἐκτίμηση, ἀργότερα δὲ ἄνοιξε στὴν ὁδὸ Ἀκαδημίας (πλάϊ στὴν σημερινὴ Λυρικὴ Σκηνὴ) δικό του γραφεῖο, μαζὶ μὲ τὸν κατοπινὸ οἰκονομολόγο Κυρ. Βαρβαρέσσο. Ἡ συνεργασία του μὲ τὸν δεύτερο δὲν κράτησε πολύ, γιατὶ ὁ Βαρβαρέσσος πέρασε στὴν Ἐθνικὴ Τράπεζα σὰν οἰκονομικὸς Σύμβουλος.

Τὸ νὰ ἐπιτύχῃ κανεὶς στὴ ζωή του οἰκονομικά, εἶναι βέβαια μιὰ φιλοδοξία νόμιμη καὶ ἀπολύτως φυσική, ὁπωσδήποτε ὅμως, μιὰ τέτοια ἐπιτυχία, περικλείνει καὶ κάποιον κίνδυνο γιὰ κείνους, ποὺ φλογίζονται ἀπὸ μεγάλα καὶ πνευματικὰ ἰδανικά : Οἱ μικρὲς ἀπολαύσεις ποὺ ἐξασφαλίζει τὸ χρῆμα, φθείρουν μερικὲς φορὲς τὰ μεγάλα ὄνειρα ποὺ ἐκτρέφει τὸ πνεῦμα. «Ἀνεπαισθήτως», καθὼς λέει ὁ Καβάφης, καὶ χωρὶς ν' ἀκούγεται καθόλου «τῶν κτιστῶν ὁ ἦχος», ὑψώνονται τὰ φοβερὰ τείχη τοῦ «μπλαζεδισμοῦ» καὶ ὁ ἄνθρωπος αὐτοεντειχίζεται σιγὰ - σιγὰ στὴν μικροαστικὴ μακαριότητα.

Ὅσο πιὸ μικρὴ εἶναι ἡ «φλόγα» ποὺ καίει μέσα μας, τόσο πιὸ μεγάλος ὁ κίνδυνος. Γιὰ τὸν Σοφιανόπουλο, ὅμως, ἡ περίοδος αὐτὴ δὲν στάθηκε καθόλου διλημματική. Τὴν ἀντιμετώπισε πολλὲς φορές, ἀλλὰ δὲν δίστασε ποτὲ στὴν ἐκλογή : Ἡ ἀνησυχία καὶ ἡ ἀγωνία τοῦ Πνεύματος, κατανικοῦσαν πάντοτε τὴν νωθρότητα τῆς

οἰκονομικῆς εὐμάρειας καὶ τοὔδιναν τὴ δύναμη νὰ τὰ «τινάζη ὅλα στὸν ἀέρα», νὰ παρατάῃ τὸν εὔκολο δρόμο καὶ ν' ἀκολουθῇ τὸν πνευματικὸ ἀνήφορο, παρ' ὅλο ποὺ ἤξερε πὼς δὲν θὰ βρῇ ἐκεῖ τὴν ἡσυχία καὶ τὶς «βολὲς» τῆς ἄνετης ζωῆς, ἀλλὰ τὴν περιπέτεια, τὸν κίνδυνο, τοὺς κατατρεγμούς, τὸ πικρὸ ψωμὶ τῆς ἐξορίας.

Πρόθεσή του ἤτανε ν' ἀναμιχθῇ στὴν πολιτικὴ ἀπὸ πολὺ νωρίς, ἀλλὰ μετὰ τὴν Μικρασιατικὴ καταστροφὴ ἀκολούθησε μιὰ περίοδος ποὺ θὰ μποροῦσε νὰ χαρακτηρισθῇ σὰν «στρατοκρατικὸς ἀφηνιασμός».

Οἱ στρατιωτικοί, δὲν ἔκαναν πιὰ ἔμμεση πολιτική, δὲν περιωρίζονταν στὸ νὰ εἶναι ἡ «δυναμικὴ πλευρὰ» ἑνὸς πολιτικοῦ στρατοπέδου, ἀλλὰ ἐννοοῦσαν νὰ πάρουν τὴν κατάσταση στὰ «στιβαρά» τους χέρια.

Μετὰ τὴν Ἐπανάσταση τοῦ 1922 καὶ τὸν τυφεκισμὸ τῶν Ἕξη ποὺ δηλητηρίασε γιὰ πολλὰ χρόνια τὴν πολιτικὴ ζωὴ τοῦ τόπου, ξέσπασε ἡ ἀνόητη «ἀντεπανάσταση» τῶν στρατηγῶν Λεοναρδόπουλου καὶ Γαργαλίδη ποὺ ὡδήγησε στὴ σύσταση τοῦ «Στρατιωτικοῦ Συνδέσμου». Ἡ κλίκα τῶν «δημοκρατικῶν» ἀξιωματικῶν, βλέποντας πὼς διαγράφεται μιὰ σοβαρὴ ἀπειλὴ γιὰ τὰ προσωπικά τους συμφέροντα, δὲν δίστασαν νὰ μεταφέρουν τὸν «ἀγώνα» τους καὶ στὸ πολιτειακό. Ἐμφανίσθηκαν σὰν «Ἡρακλεῖς» τῆς Δημοκρατίας καὶ ἀνεκάλυψαν τώρα ὅτι ἡ Δυναστεία, «δὲν ἀπολαμβάνει τῆς ἐμπιστοσύνης τοῦ στρατοῦ καὶ τοῦ στόλου».

Στὶς 17 Δεκεμβρίου 1923, τὴν ἑπομένη δηλαδὴ τῶν ἐκλογῶν μὲ τὶς ὁποῖες ὁ «κυρίαρχος» λαὸς εἶχε ἐκφράσει τὴ ἐμπιστοσύνη του πρὸς τὴν μετριοπαθῆ πολιτικὴ ποὺ ἀκολουθοῦσαν οἱ Φιλελεύθεροι σχετικὰ μὲ τὸ πολιτειακό, ὁ ὑποστράτηγος Ὀθωναῖος, σὰν ἐκπρόσωπος τοῦ Στρατιωτικοῦ Συνδέσμου ὑπέβαλε στὴν κυβέρνηση Γονατᾶ ἕνα «ψήφισμα» : Διαφωνοῦσε μὲ τὴ λαϊκὴ κυριαρχία καὶ ἤθελε νὰ κηρυχθῇ ἡ δυναστεία ἔκπτωτος !

Κάποτε βέβαια ἔπρεπε νὰ ξεκαθαρισθῇ τὸ θέμα τῆς βασιλείας. Εἶχε ἀποδειχθῇ ὅτι ὁ θεσμὸς ὑπῆρξε καταστροφικὸς γιὰ τὴ χώρα μας. Κατὰ τὴ γνώμη τοῦ Σοφιανόπουλου οἱ ξένοι ποὺ μᾶς ἤρθανε κατὰ καιροὺς σὰν βασιλιάδες, εἴτε σὰν «ἐλέῳ Θεοῦ» ἀπόλυτοι μονάρχες κυβερνήσανε, εἴτε σὰν «συνταγματικοὶ» ἄρχοντες,

ἀπέδειξαν μὲ ὅλες τους τὶς πράξεις ὅτι περιφρονοῦν τὸν ἑλληνικὸ λαό, ὅτι βλέπουν τὴν Ἑλλάδα σὰν «φέουδο», ὅτι ἐνδιαφέρονται μόνον γιὰ τὰ προσωπικά τους συμφέροντα ἢ γιὰ τὰ συμφέροντα τῶν ξένων ξυνάμεων ποὺ ἦσαν πρόθυμες νὰ ὑποστηρίξουν τὸ θρόνο. Καὶ δὲν εἶχαν χρεωκοπήσει μόνον τὰ πρόσωπα. Χρεωκόπησε κι' ὁ ἴδιος ὁ θεσμὸς πού, ἀπὸ ρυθμιστικὸς παράγοντας τῆς πολιτικῆς ζωῆς τοῦ τόπου, εἶχε μετατραπῆ σὲ ὄργανο ἐσωτερικῆς διχόνοιας καὶ ἐθνικῆς καταστροφῆς. Οἱ στρατιωτικοί, ὡστόσο, δὲν εἶχαν καμμία ἁρμοδιότητα νὰ ρυθμίσουνε ἕνα τόσο μεγάλο ζήτημα μὲ τὸ «σπαθί» τους, πολὺ περισσότερο μάλιστα ἀφοῦ τὰ κίνητρά τους ἦσαν ἐντελῶς ταπεινά, δηλαδὴ λόγοι προσωπικῶν συμφερόντων. Καὶ αὐτὸ δὲν εἶναι μία γνώμη. Εἶναι ἕνα γεγονὸς ποὺ τὸ ἀπέδειξαν οἱ ἴδιοι, γιατὶ στὴν τρικυμιώδη πολιτειακὴ περίοδο, ἀπὸ τὸ 1922 μέχρι τὸ 1935, βλέπουμε τοὺς ἴδιους στρατηγοὺς καὶ ναυάρχους νὰ κόπτωνται ἄλλοτε ὑπὲρ τῆς Δημοκρατίας καὶ ἄλλοτε ὑπὲρ τῆς βασιλείας, ἀνάλογα μὲ τὶς διακυμάνσεις τῶν προσωπικῶν τους συμφερόντων.

Ὁ Στρατιωτικὸς Σύνδεσμος ἐπέβαλε τὴν ἄποψή του καὶ στὶς 19 Δεκεμβρίου 1923, ὁ βασιλιὰς Γεώργιος ἔφευγε «προσωρινῶς» ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα, ἀφήνοντας σὰν ἀντιβασιλέα τὸν ναύαρχο Κουντουριώτη. Τὸ καθεστὼς τῆς βασιλείας, εἶχε οὐσιαστικὰ καταλυθῆ ἀπὸ τὸν στρατιωτικὸ σύνδεσμο. Ἡ «Δημοκρατία» ποὺ τὸ διαδέχθηκε ἀργότερα, γεννήθηκε ἐπίσης μὲ δυναμικὲς ἐπεμβάσεις τῶν στρατιωτικῶν. Καὶ ἀπὸ τὴν ἄποψη αὐτή, περιεῖχε ὅλους τοὺς κινδύνους τῶν ἀνωμάλων λύσεων.

Ἡ ἐπάνοδος τοῦ Βενιζέλου

Οἱ κατακτήσεις τῆς βενιζελογενοῦς στρατιωτικῆς κλίκας, δὲν ἦσαν ἀπόλυτα ἐξασφαλισμένες ἐφ' ὅσον ἀπουσίαζε ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα ὁ Βενιζέλος καὶ γι' αὐτὸ τὸ λόγο, οἱ αἰώνιοι «ἀρχηγοὶ τοῦ στρατοῦ καὶ τοῦ στόλου», καθὼς καὶ οἱ βουλευτὲς τοῦ ἀπορφανισμένου κόμματος τῶν Φιλελευθέρων, ἐξάσκησαν κάθε δυνατὴ πίεση γιὰ ν' ἀναθεωρήση ὁ Βενιζέλος τὴν ἀπόφασή του περὶ ὁριστικῆς ἀπομάκρυνσής του ἀπὸ τὴν πολιτική.

Τελικά, ὁ Βενιζέλος δέχθηκε νὰ ἐπανέλθη προσωρινὰ γιὰ νὰ

«συντελέση εἰς τὴν ρύθμισιν τῆς καταστάσεως», ὅπως τηλεγράφησε ὁ ἴδιος πρὸς τὸν Πλαστήρα.

Στὴν πραγματικότητα ὅμως, εἶχε ἔλθει μὲ τὴν ἀόριστη ἐλπίδα ὅτι θὰ μποροῦσε ἴσως ν' ἀποκαταστήση τὴν ἐθνικὴ ἑνότητα. Ὁ Διχασμὸς δὲν στάθηκε μόνον ἕνα δράμα τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ, ἤτανε ταυτόχρονα καὶ προσωπικὸ δράμα τοῦ Βενιζέλου, ποὺ τὸν ἀντιμετώπιζε μὲ κάποιο πλέγμα ἐνοχῆς. Ἀλλὰ ὅσο ἀγαθὲς κι' ἂν ἦσαν οἱ προθέσεις του δὲν μπόρεσε ν' ἀπαλλαγῆ ἀπὸ τὴν πίεση τοῦ παρελθόντος. Οἱ ἐλπίδες του, ἀποδείχθηκαν χιμαιρικές. Γιατὶ ἡ ἐθνικὴ ἑνότητα καὶ ἡ λήθη εἶχαν σὰν ἀπαραίτητη προϋπόθεση τὴν ἐξαφάνιση τοῦ ἴδιου τοῦ Βενιζέλου. Καλῶς ἢ κακῶς, ἤτανε πιὰ πρωταγωνιστὴς τοῦ διχασμοῦ καὶ τυπικὸ σύμβολό του. Πῶς θὰ μποροῦσε ποτὲ νὰ ξαναβρῆ τὸ ἔθνος τὴ γαλήνη του καὶ τὴν ἑνότητά του, ὅταν τὸ ἕνα ἀπὸ τὰ δύο σύμβολα τοῦ διχασμοῦ κρατοῦσε στὰ χέρια του τὴν ἐξουσία ; Τὸ παρελθόν, ποὺ ἤθελε νὰ παραδώση ὁ Βενιζέλος στὴ λήθη, ὀρθώθηκε μπροστά του σὰ βρυκόλακας καί, τελικά, τὸν ἔπνιξε.

Τὰ στρατιωτικὰ κινήματα διαδέχονταν τὸ ἕνα τὸ ἄλλο, καὶ οἱ ἀνώτεροι ἀξιωματικοὶ ἦσαν οἱ καθ' αὐτὸ ρυθμιστὲς τῆς πολιτικῆς ζωῆς. «Εἶμαι αἰχμάλωτος τῶν στρατιωτικῶν !», ἀναφωνεῖ ὁ Παπαναστασίου.

Ὁ πολιτικὸς κόσμος τῆς χώρας ἐξ ἄλλου, δὲν θέλησε ἢ δὲν μπόρεσε νὰ κατανοήση τὶς συμφιλιωτικὲς προθέσεις τοῦ Βενιζέλου καὶ δὲν τὸν βοήθησε καθόλου στὴν προσπάθειά του. Ἀντίθετα, μάλιστα, τὸν ἐξανάγκασε ν' ἀποσυρθῆ καὶ πάλι ἀπὸ τὴν πολιτικὴ μὲ ἀποτέλεσμα νὰ βυθισθῆ ἡ χώρα σὲ μεγαλύτερο χάος καὶ νὰ γίνη ἡ κλίκα τῶν στρατιωτικῶν πραγματικὸ «κράτος ἐν κράτει».

Ἡ ἀνωμαλία κορυφώθηκε μὲ τὴν κωμικοτραγικὴ περιπέτεια τῆς δικτατορίας τοῦ Παγκάλου καὶ μὲ τὴ δημιουργία τῶν περιφήμων «Δημοκρατικῶν Ταγμάτων» ποὺ ἔπαυαν καὶ διώριζαν τὶς κυβερνήσεις κατὰ τὴν ἀνεξέλεγκτη βούληση τῶν διοικητῶν τους. Χαρακτηριστικὴ εἶναι ἡ περίπτωση τοῦ ἀντισυνταγματάρχη Ντερτιλῆ ποὺ ἤτανε ταυτόχρονα ὁ κύριος συντελεστὴς τῆς ἐπιτυχίας τοῦ παγκαλικοῦ κινήματος καί, ὕστερα ἀπὸ λίγο καιρό, ὁ ἐπίσης κύριος συντελεστὴς τῆς ἀνατροπῆς τοῦ Παγκάλου.

Γιὰ νὰ θεραπεύση ἀπὸ τὴ μιὰ μεριὰ τὴν κατάσταση αὐτὴ

καὶ γιὰ ν' ἀποτρέψη τὴ διάλυση τοῦ κόμματός του ἀπ' τὴν ἄλλη, ἀποφάσισε ὁ Βενιζέλος ν' ἀναμιχθῆ καὶ πάλι στὴν πολιτική. Ὁ ἑλληνικὸς λαός, μὲ τὶς ἐκλογὲς τοῦ 1928, τὸν ἐξώπλισε μὲ δικτατορικὴ σχεδὸν δύναμη, ἀφοῦ τὸ κόμμα τῶν Φιλελευθέρων κέρδισε τὶς 223 βουλευτικὲς ἕδρες ἀπὸ τὶς 250 ποὺ ὑπῆρχαν συνολικά·

Ἀλλὰ καὶ πάλι ἀπέτυχε ὁ Βενιζέλος. Καὶ ἀπέτυχε πρῶτα-πρῶτα γιατὶ συνέχισε τὴν παράδοση τοῦ θανάσιμου ἐναγκαλισμοῦ στρατοῦ καὶ πολιτικῆς, γιατὶ διατήρησε δηλαδὴ τὴν πληγὴ πού, ὑποτίθεται, ἦρθε νὰ ἐπουλώση.

Ἄλλαξε βέβαια τώρα ἡ ποιότητα τοῦ «ἀγώνα» τῆς στρατιωτικῆς κλίκας, καὶ τὰ προσωπικὰ συμφέροντα καμουφλαρίσθηκαν κάτω ἀπὸ τὸ ἰδεολογικὸ προπέτασμα τῶν κινδύνων ποὺ διέτρεχε ἡ νεαρὴ Δημοκρατία ἀπὸ τοὺς βασιλόφρονες, στὴν πραγματικότητα, ὅμως, οἱ περισσότεροι ἀπὸ τοὺς «δημοκρατικοὺς» στρατιωτικούς, εἴτε συνειδητὰ εἴτε ἀσυνείδητα, κάρφωναν ἕνα ἐγχειρίδιο στὰ νῶτα τοῦ νέου καθεστῶτος.

Ἡ Δημοκρατία στηρίζεται πρὸ πάντων στὸν σεβασμὸ τῆς λαϊκῆς κυριαρχίας. Καὶ ἀφοῦ ἡ κλίκα τῶν στρατιωτικῶν περιφρονοῦσε τὴ λαϊκὴ θέληση, δὲν μποροῦσε παρὰ νὰ περιφρονῆ στὸ βάθος καὶ τὸ ἴδιο τὸ Δημοκρατικὸ Πολίτευμα.

Ἐξ ἄλλου, ὁ «δημοκρατικὸς» ἀγώνας τῶν Φιλελευθέρων, εἶχε σὰν ἀποτέλεσμα νὰ συσπειρώση τὶς ἀντιβενιζελικὲς δυνάμεις πού, φυσικά, ἀναζήτησαν τὸ «ἰδεολογικό» τους ὑπόβαθρο στοὺς ἀντίποδες τοῦ Βενιζελισμοῦ, δηλαδὴ στὸ Θρόνο. Ἔτσι, καὶ οἱ λεγόμενες δημοκρατικὲς δυνάμεις καὶ οἱ ἀντιδημοκρατικὲς ἐργάζονταν μὲ τὸν ἴδιο ζῆλο γιὰ τὴν ἐξόντωση τῆς Δημοκρατίας. Καί, καθὼς ἤτανε ἑπόμενο, δὲν θ' ἀργοῦσαν νὰ τὴν ἐπιτύχουν.

Ἀντιφατικὴ ἐπίσης καὶ ἀνεδαφικὴ ὑπῆρξε ἡ προσπάθεια τοῦ Βενιζέλου γιὰ τὴν οἰκονομικὴ καὶ κοινωνικὴ ἀνασυγκρότηση τῆς χώρας. Θέλησε ν' ἀνεβάση τὸ βιοτικὸ ἐπίπεδο τοῦ λαοῦ, χωρὶς ὅμως νὰ στραφῆ κατὰ τῆς πλουτοκρατίας ποὺ τὸν καθήλωνε στὰ ἐπίπεδα τῆς ἀθλιότητας. Ἡ ἔλλειψη βαθειᾶς κοινωνιολογικῆς καλλιέργειας ποὺ χαρακτήριζε τὸν Βενιζέλο, μαζὶ μὲ τὴν κατὰ βάθος ἀντιλαϊκὴ καὶ συντηρητικὴ ψυχολογία του, δὲν τοῦ ἐπέτρεψαν νὰ ἐκπονήση ἕνα ἀνορθωτικὸ πρόγραμμα ποὺ νὰ στηρίζεται σὲ ὑγιεῖς ἀντιλήψεις καὶ στέρεες οἰκονομικὲς βάσεις.

Ἡ κατάσταση χειροτέρεψε ἀκόμα περισσότερο γιατὶ εἶχαν πιὰ ἐγκαταλείψει τὸν Βενιζέλο τὰ πλέον ἀξιόλογα στελέχη του ποὺ διέθεταν καὶ πεῖρα σεβαστὴ καὶ εἰδίκευση σὲ ὡριμένους τομεῖς.

Τὸ Ἀγροτικὸ Κόμμα

Κάτω ἀπ' αὐτὲς τὶς συνθῆκες, ὁ Σοφιανόπουλος δὲν μποροῦσε νὰ συνεργασθῆ μὲ τὸ Βενιζέλο. Οἱ δρόμοι τους ἄλλωστε εἶχαν χωρίσει, καθὼς εἴπαμε, ἀπὸ πολὺν καιρό. Ἡ πολιτικὴ εἶχε γίνει πιὰ γιὰ τὸν Βενιζέλο αὐτοσκοπός. Πολιτευότανε γιὰ νὰ κυβερνάη. Γιὰ τὸν Σοφιανόπουλο ὅμως, ἐξακολουθοῦσε νὰ εἶναι ἕνα μ έ σ ο πραγματοποίησης ἑνὸς μεγάλου κοινωνικοῦ ἰδανικοῦ.

Μὲ τὴ δημοσιογραφικὴ του δραστηριότητα, μὲ τὶς δημοσιονομικὲς καὶ κοινωνιολογικές του γνώσεις, εἶχε ἐπιβληθῆ στὴ συνείδηση ὁλόκληρου τοῦ πολιτικοῦ μας κόσμου καθὼς καὶ σὲ μιὰ σημαντικὴ μερίδα τῆς κοινῆς γνώμης. Ἂν ἤθελε, θὰ τοῦ ἤτανε πολὺ εὔκολο νὰ ἐνταχθῆ σ' ὁποιοδήποτε ἀπὸ τὰ ὑπάρχοντα πολιτικὰ κόμματα καὶ νὰ γίνη ἀμέσως σημαντικὸ στέλεχός του. Τὸ ζήτημα ὅμως γιὰ τὸ Σοφιανόπουλο δὲν ἤτανε νὰ «βολευθῆ» ὁ ἴδιος σ' ἕνα κόμμα, ἀλλὰ νὰ βρῆ τὸν πολιτικὸ ὀργανισμὸ ποὺ θὰ μποροῦσε νὰ ἐνστερνισθῆ τὶς ἀρχές του. Κι' ἐπειδὴ τέτοιος ὀργανισμὸς δὲν ὑπῆρχε στ' ἀστικὰ πλαίσια, ἔπρεπε νὰ τὸν δημιουργήση.

Ἡ ἀναζήτηση τοῦ πολιτικοῦ χώρου στὸν ὁποῖο θὰ κινιότανε, δὲν τὸν ἀπασχόλησε πολύ. Δὲν τὸν ἀπασχόλησε καθόλου σχεδόν, γιατὶ ἦρθε σὰ φυσικὴ συνέπεια τοῦ γενικώτερου καὶ ὁριστικοῦ πιὰ προσανατολισμοῦ του: Θὰ κατέβαινε στὸν πολιτικὸ στίβο σὰν ἡγέτης τοῦ ἀγροτικοῦ κόσμου, ποὺ εἶναι τὸ πιὸ μεγάλο, τὸ πιὸ βασανισμένο καὶ πιὸ ἀπαθλιωμένο τμῆμα τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ.

Ἀλλά, ποιὰ συγκεκριμένη μορφὴ θὰ ἔπαιρνε αὐτὴ ἡ κίνηση; Θὰ προσπαθοῦσε νὰ δημιουργήση ἕνα κόμμα καθαρὰ ταξικὸ ἢ θὰ ἔδινε στὴν προσπάθειά του πλατύτερες διαστάσεις; Καὶ ποιὰ θὰ ἤτανε ἡ πολιτικὴ τακτικὴ ποὺ θ' ἀκολουθοῦσε; Θὰ φρόντιζε νὰ πάρη μὲ τὸ μέρος του τὶς ἀγροτικὲς μάζες, μὲ κατάλληλη διαφωτιστικὴ δουλειὰ καὶ ἀνάλογη ὀργανωτικὴ δραστηριότητα ἢ θ' ἀντιμετώπιζε καὶ τὸ ἐνδεχόμενο μιᾶς δυναμικῆς ἀναμέτρησης μὲ τοὺς ἀστούς;

Στὸ σχετικὸ πρόγραμμα ποὺ ἐκπονήθηκε ἀπὸ τὸν Σοφιανόπουλο καὶ πρωτοδημοσιεύθηκε στὴν «'Ακρόπολη» τῆς 24ης 'Ιανουαρίου 1931, διαφαίνονται καθαρὰ καὶ οἱ σκοποί του καὶ ἡ ἀγωνιστικὴ τακτικὴ ποὺ θ' ἀκολουθοῦσε:

«Τὸ ἀγροτικὸν κόμμα», γράφει, *«βασίζεται εἰς τὸν ἀγροτικὸν πληθυσμὸν ὁ ὁποῖος καὶ ἀριθμητικῶς εἶναι ὁ πολυπληθέστερος καὶ οἰκονομικῶς ὁ ἀναξιοπαθέστερος. 'Ως ἐκ τούτου, εἶναι ὑποχρεωμένον νὰ ἐπιδιώξη τὴν βελτίωσιν τῆς θέσεως τοῦ ἀγρότου, ὁ ὁποῖος μέχρις ὥρας παρέμενε μᾶζα ἐντελῶς παρημελημένη. 'Αντιλαμβάνεται ὅμως ὅτι διὰ νὰ ἐπιτύχη τὸν κύριο σκοπόν του, εἶναι ὑποχρεωμένον νὰ μὴ ὠθήση εἰς ταξικοὺς ἀγῶνας, μὲ ἀποτέλεσμα ἀκάρπους ἐσωτερικοὺς σπαραγμούς, ἀλλὰ ἀντιθέτως νὰ συντελέση εἰς τὴν ἐναρμόνισιν τῶν συμφερόντων τῶν ἀγροτῶν πρὸς τὰ συμφέροντα τῶν λοιπῶν ἐργαζομένων τάξεων. 'Η ἐναρμόνισις δὲ αὐτὴ ἠμπορεῖ καὶ πρέπει νὰ ἐπιδιωχθῆ μὲ τὴν παρὰ τοῦ κράτους αὐστηρὰν καὶ δικαίαν ρύθμισιν τῶν ἀξιώσεων ὅλων τῶν ἐχουσῶν κοινὰ συμφέροντα τάξεων. 'Επειδὴ δὲ μέχρις ὥρας ὁ κακῶς ἐννοούμενος καὶ καλῶς ἐφαρμοζόμενος ἰμπεριαλισμὸς τοῦ Κράτους ὡδήγησεν εἰς τὴν ἀπροκάλυπτον διαμάχην τῶν τάξεων καὶ παρουσίασε τὸ Κράτος πότε ἁπλὸν θεατὴν τῶν ἀλληλοσπαρασσομένων συμφερόντων καὶ πότε ἀσθενικὸν συμβιβαστὴν τῶν ἀντιτιθεμένων ἀπόψεων, διὰ τοῦτο εἶναι ἀνάγκη ν' ἀποκατασταθῆ ἡ ἔννοια τοῦ Κράτους ὡς ἀνωτάτου κηδεμόνος καὶ δικαιοκρίτου τῶν πάντων, οὐ μόνον, ὅπως σήμερα, κατασταλτικῶς ἐπεμβαίνοντος, ἀλλὰ καὶ προληπτικῶς ἐνεργοῦντος. 'Ο ἐσωτερικὸς σπαραγμὸς τῶν τάξεων, ποὺ κάθε μιὰ ζητάει ὅ,τι τὴν συμφέρει ἀδιαφορώντας διὰ τὶς ἄλλες, καὶ ἡ ὀργανικὴ πλέον ἀποσύνθεσις τῆς κοινωνίας, ὀφείλονται εἰς τὴν τραγικὴν αὐτὴν παρεξήγησιν εἰς τὴν ὁποίαν περιήγαγε τὸ κράτος ὁ ἄρρωστος λιμπεραλισμὸς τῆς τελευταίας περιόδου. 'Η κοινωνία λοιπὸν θὰ πειθαρχηθῆ ἀπὸ τὸ Κράτος, καὶ τὸ Κράτος θὰ τονωθῆ ἀπὸ τὴν πειθαρχημένην κοινωνίαν. Εἰς τὴν σώτειραν αὐτὴν μορφὴν τοῦ Κράτους, δὲν θὰ μᾶς ὁδηγήσουν βέβαια αἱ ταξικαὶ συγκρούσεις, ἀλλὰ ἡ συναίσθησις ὅτι ὅλαι αἱ ἐργαζόμεναι τάξεις ἀποτελοῦν ἕνα ὀργανικὸν σύνολον. 'Ως ἐκ τούτου, τὸ κόμμα δὲν θεωρεῖ ἑαυτὸ κόμμα εἰς τὴν*

αὐστηρὰν σημασίαν τῆς λέξεως ταξικόν, ἀλλὰ κόμμα γενικοῦ πολιτικοῦ περιεχομένου μὲ σκοπὸν τὴν ἀπόλυτον τόνωσιν τῆς ἐννοίας τοῦ Κράτους καὶ τὴν ὑπ' αὐτὸ πειθάρχησιν ὅλων τῶν τάξεων.»

'Αλλὰ μιὰ τέτοια τόνωση, λέει, δὲν εἶναι δυνατὸ νὰ πραγματοποιηθῆ στὰ πλαίσια τοῦ σημερινοῦ (1931) πολιτεύματος, ὅπου ὁ ἀνώτατος ἄρχοντας εἶναι ἁπλῶς διακοσμητικὸ πρόσωπο. Ὁ Πρόεδρος τῆς Δημοκρατίας, ἔπρεπε κατὰ τὴ γνώμη τοῦ Σοφιανόπουλου νὰ ἔχη οὐσιαστικὴ ἐξουσία στὰ χέρια του, ὅπως περίπου γίνεται καὶ στὶς Ἡνωμένες Πολιτεῖες τῆς Ἀμερικῆς καὶ νὰ ἐκλέγεται ἀπ' εὐθείας ἀπὸ τὸ λαό. Μονάχα ἔτσι ἡ ἔννοια καὶ ἡ συναίσθηση τῆς εὐθύνης θ' ἀποκατασταθοῦν «εἰς τὸ πρόσωπον τοῦ ἑνός». Καὶ αὐτὸς ὁ ἕνας δὲν μπορεῖ παρὰ νὰ εἶναι ὁ ἀνώτατος ἄρχων.

Οἱ ἐπιδιώξεις του

Οἱ ἰδέες αὐτές, ἐξένισαν πολλοὺς τὴν ἐποχὴ ἐκείνη καὶ ἔδωσαν στοὺς πολιτικοὺς ἀντιπάλους του τὴν εὐκαιρία νὰ τὸν κατηγορήσουν γιὰ φασιστικὲς ἀποκλίσεις. Ὅπως ὅμως θὰ φανῆ ἀπὸ τὴ σχετικὴ ἀνάλυση ποὺ θὰ ἐπιχειρήσουμε πάρα κάτω, ἄλλα πράγματα ἐννοοῦσε ὁ Σοφιανόπουλος μὲ τὴν ἐνίσχυση τῆς ἐκτελεστικῆς ἐξουσίας καὶ ἄλλα καταλάβαιναν ἢ ἔκαναν πὼς καταλάβαιναν οἱ ἀντίπαλοί του. Γιὰ τὴν ὥρα, ἂς ξαναγυρίσουμε στὸ ἀγροτικὸ κόμμα.

Ἡ εὐρύτητα ποὺ ἔδινε ὁ Σοφιανόπουλος στὴν πολιτική του βάση, πήγαζε ἀπὸ τὴν πεποίθησή του ὅτι ἡ ἀγροτικὴ τάξη δὲν εἶναι σὲ θέση νὰ ἐκπληρώση ἀπὸ μόνη της τὸν μεγάλο κοινωνικὸ προορισμό της ἀλλὰ ἔχει ἀνάγκη νὰ συνεργασθῆ καὶ μὲ ἄλλα στοιχεῖα ποὺ δὲν θὰ ἔχουν ἀγροτικὴ προέλευση. Καὶ σὰν παράδειγμα, ἔφερνε τὸ σχετικὸ κίνημα τοῦ Γιουγκοσλάβου ἀγροτικοῦ ἡγέτη Ράδιτς καθὼς καὶ τοῦ Βούλγαρου Σταμπολίνσκυ. Οἱ Ράδιτς, κατὰ οἰκογενειακὴ παράδοση, ὑπῆρξαν ἡγέτες τοῦ κόμματος τῶν «Χωρικῶν» τῆς Κροατίας. Ὅταν ὁ Σοφιανόπουλος πῆγε στὴν Γιουγκοσλαβία, γνώρισε τὸν τότε ἡγέτη τοῦ κινήματος Στεπὰν Ράδιτς καὶ μᾶς μίλησε μὲ πολὺ ἐνθουσιασμὸ γι' αὐτὸν στὸ βιβλίο

του «Πῶς εἶδα τὴ Βαλκανική». Μεταφέρει μάλιστα μερικὲς ἀπὸ τὶς ἰδέες του :

«Ὁ χωρικός, ἔλεγε ὁ Ράδιτς, πρέπει νὰ ἐννοήση ὅτι ἀφοῦ πρῶτα ἀπαλλαγῆ ἀπὸ τὸν ἔμπορο καὶ τὸν τραπεζίτη τῆς πόλεως, ποὺ ἀπομυζᾶ τὰ περισσότερα κέρδη του καὶ τὸν ἔχει οἰκονομικῶς ὑποχείριον, πρέπει νὰ σπρώξη πιὸ βαθιὰ τὸν ἑαυτό του στὴν ἔννοια τῆς εἰρήνης καὶ τῆς ἀλληλεγγύης, ἡ ὁποία ἄλλωστε τοῦ εἶναι ἔμφυτος. Μὲ ὀργανωμένα καὶ συνειδητὰ κόμματα χωρικῶν, πόλεμοι δὲν ξεφυτρώνουν τόσον εὔκολα. Τοὺς πολέμους, τοὺς δημιουργοῦν οἱ κλίκες τῶν στρατιωτικῶν καὶ ἡ σπεῖρα τῶν οἰκονομικῶν μεγιστάνων. Γι' αὐτὸ ὁ πόλεμος καὶ κατὰ τῶν δύο, πρέπει νὰ γίνη μὲ τὸν καιρὸ βαθύτερος. Τί χρειάζονται οἱ ἀπέραντοι στρατοὶ σ' ἕναν τόπο ποὺ ἔχει τὸν νοῦ του στὴν καλλιέργεια καὶ τί χρειάζονται οἱ οἰκονομικοὶ μεγιστᾶνες τοῦ χρήματος σὲ μιὰ δημοκρατία χωρικῶν, ἀπαλλαγμένη ἀπὸ τὴν ἐξάρτησή τους;» *

Ὁ Σταμπολίνσκυ ἀπ' τὴν ἄλλη μεριά, ἐνῶ εἶχε στὸ πλευρό του τὸ 83 ο/ο τοῦ πληθυσμοῦ, ἐπειδὴ ἔδωσε στὸ ἀγροτικό του κίνημα αὐστηρὰ ταξικὴ κατεύθυνση, προκάλεσε τὴν ψυχολογικὴ ἀντίδραση τῶν ἄλλων κοινωνικῶν στρωμάτων, ποὺ δὲν ξεπερνοῦσαν ὡστόσο σὲ ἀριθμὸ τὸ 17 ο/ο. Καὶ ὅμως, ἡ μειοψηφία κυριάρχησε τελικὰ καὶ ὡδήγησε στὴ δολοφονία τοῦ Σταμπολίνσκυ καὶ στὴν ἀποσύνθεση τοῦ ἀγροτικοῦ κινήματος τῆς Βουλγαρίας.

Ὑπῆρξε μιὰ περίοδος ποὺ τὸ ἀγροτικὸ κίνημα εἶχε φουντώσει σὲ ὅλη τὴ Βαλκανικὴ καὶ μάλιστα εἶχαν ἀρχίσει νὰ διαγράφωνται τάσεις διεθνοποίησής του. Μὲ πρωτοβουλία τοῦ Σταμπολίνσκυ, τοῦ Ράδιτς, τοῦ τσέχου Σβέλα καὶ πολλῶν ἄλλων, ἱδρύθηκε ἡ «Πράσινη Διεθνὴς» ποὺ εἶχε τὸ σκοπὸ νὰ συντονίση τὶς προσπάθειες ὅλων τῶν ἀγροτικῶν κινημάτων τῆς Εὐρώπης καὶ νὰ ἐργασθῆ γιὰ τὴ συναδέλφωση τῶν λαῶν, μέσα στὸ εἰρηνιστικὸ κλίμα, ποὺ εἶχε δημιουργηθῆ μετὰ τὸν πρῶτο παγκόσμιο πόλεμο. Ἡ προσπάθεια ὅμως αὐτή, δὲν εἶχε μεγάλη ἀπήχηση, ἴσως γιατὶ δὲν θεμελιώθηκε σὲ στέρεες βάσεις. Ἔτσι μετὰ τὴ δολοφονία τοῦ

* *«Πῶς εἶδα τὴν Βαλκανικήν», σελ. 20.*

Σταμπολίνσκυ καὶ τὴν «ἀντεπίθεση» τοῦ καπιταλισμοῦ, ἐγκαταλείφθηκε ὁριστικά.

Βασικὴ ἐπιδίωξη τοῦ ἀγροτικοῦ κινήματος, ὅπως τὸ ἔβλεπε ὁ Σοφιανόπουλος, θὰ ἤτανε ἡ βελτίωση τῆς θέσης τοῦ ἀγρότη. Ἀλλὰ γιὰ νὰ ἐπιτευχθῆ αὐτὸ μὲ μέσα εἰρηνικά, ἔπρεπε οἱ δυνάμεις τοῦ κινήματος νὰ μὴν σπαταληθοῦν σὲ ἄσκοπους ἐσωτερικοὺς ἀγῶνες καὶ νὰ μὴν διασπασθοῦν ἀπὸ ἰδεολογικοὺς διαφορισμούς. Ἔπρεπε ἐπίσης νὰ ληφθοῦν ριζικὰ μέτρα γιὰ τὴν τόνωση τῆς ἰδιωτικῆς οἰκονομίας. Ὁ ἀγροτικὸς πληθυσμὸς στέναζε κάτω ἀπὸ τὸ βάρος τῆς τοκογλυφίας, ἰδιωτικῆς καὶ κρατικῆς. Ἡ ἑνοποίηση τῶν ἀγροτικῶν χρεῶν, ἡ παράταση τοῦ χρόνου ἀποπληρωμῆς καὶ ἡ ἐνίσχυση τῆς Ἀγροτικῆς Τράπεζας, θὰ ἤτανε οἱ βασικώτερες ἐπιδιώξεις τοῦ νέου κόμματος στὸν τομέα τῆς ἀνορθωτικῆς προσπάθειας γιὰ τὴν καλυτέρευση τῆς ζωῆς τοῦ ἀγρότη.

Ὡς πρὸς τὴν ἐξωτερικὴ πολιτική, ὁ Σοφιανόπουλος παραμένει καὶ πάλι πιστὸς στὰ γεωπολιτικά του θεωρήματα: Ἐφ' ὅσον, λέει, ἡ Ἑλλάδα ἔχει γεωοικονομικὴ συνάρτηση, κατὰ μὲν τὸ βαλκανικό της τμῆμα μὲ τὸν κορμὸ τῆς Μεσευρώπης, τοῦ ὁποίου τὴν οἰκονομικὴ διεύθυνση μοιραῖα θ' ἀναλάβη ἡ Γερμανία (μὴ ναζιστικὴ ἀκόμα), κατὰ δὲ τὸ παλαιοελλαδικὸ καὶ νησιώτικο τμῆμα της συναρτᾶται πρὸς τὴν Τουρκία καὶ τὸν σοβιετικὸ σλαβικὸ ὄγκο, ἡ ἐξωτερικὴ πολιτικὴ τῆς χώρας μας ὑπαγορεύεται σαφέστατα: Τὰ ἑλληνικὰ συμφέροντα, πρέπει νὰ τοποθετηθοῦν στὸ χῶρο τοῦ τριγώνου Μόσχας - Βερολίνου - Ἄγκυρας.

Τὸ νέο Ἀγροτικὸ κόμμα θὰ ἤτανε ἀπαλλαγμένο ἀπὸ κάθε εἴδους ἰδεολογικὴ μονολιθικότητα, πράγμα ποὺ θὰ τοῦ ἐπέτρεπε νὰ συνεργασθῆ στενὰ μὲ παραπλήσιους πολιτικοὺς ὀργανισμοὺς γιὰ τὴ δημιουργία ἑνιαίου καὶ πανίσχυρου κόμματος, ἱκανοῦ νὰ διεκδικήση τὴν ἀνάληψη τῆς ἐξουσίας.

Ἡ ἰδεολογικὴ ρευστότητα ποὺ ἔδινε ὁ Σοφιανόπουλος στὴν ἀγροτικὴ κίνηση, διευκόλυνε τὸν σχηματισμὸ ἑνὸς εὐρύτατου ἀγροτικοῦ μετώπου ποὺ θὰ μποροῦσε νὰ περιλάβη καὶ τὴν «ἄκρα ἀριστερὰ» ἀκόμα τοῦ ἀγροτικοῦ κινήματος.

Μὲ τὴν διαπλάτυνση βέβαια τῆς βάσης ὑπῆρχε ὁ κίνδυνος νὰ τρομοκρατηθοῦν τὰ συντηρητικώτερα στοιχεῖα—καὶ αὐτὸ ἔγινε. Ἀλλὰ ὁ κίνδυνος αὐτός, δὲν ἤτανε δυνατὸ ν' ἀποτρέψη τὸν Σο-

φιανόπουλο ἀπὸ τὴ συνεργασία του μὲ τὴν ἀριστερὰ πτέρυγα, γιατὶ πίστευε πὼς ὁ ἀστικὸς ἀγροτοπατερισμὸς εἶναι ὁριστικὰ πιὰ χρεωκοπημένος, ἐξαντλεῖται σὲ δημαγωγικὰ πυροτεχνήματα καὶ δὲν ἔχει οὔτε τὴν πρόθεση ἀλλὰ οὔτε καὶ τὴν ἱκανότητα νὰ βελτιώση τὴ θέση τοῦ ἀγροτικοῦ κόσμου. Ἄφησε λοιπὸν τὰ συντηρητικώτερα στοιχεῖα νὰ προσχωρήσουν στὸ Ἀγροτοεργατικὸ κόμμα τοῦ Ἀλ. Παπαναστασίου καὶ συγκέντρωσε γύρω του τὰ πιὸ ζωντανὰ καὶ προοδευτικὰ στελέχη τοῦ ἀγροτικοῦ κινήματος τῆς ἐποχῆς ἐκείνης.

Τὸ βάπτισμα

Ἡ βουλευτικὴ περίοδος ἔληγε στὶς 19 Αὐγούστου καὶ οἱ ἐκλογὲς εἶχαν ὁρισθῆ γιὰ τὶς 25 Σεπτεμβρίου 1932. Ὁ Βενιζέλος, μπροστὰ στὸν κίνδυνο νὰ χάση τὶς ἐκλογές, προσπάθησε νὰ δημιουργήση ἀτμόσφαιρα ἀνωμάλων ἐξελίξεων.

«Ὁ ἐμφύλιος σπαραγμὸς ὁ ὁποῖος διαρκεῖ ἀπὸ 17 ἐτῶν, εἶπε στὸν προεκλογικό του λόγο στὰ Χανιά, δὲν ἠμπορεῖ νὰ τερματισθῆ παρὰ κατὰ δύο τρόπους: Ἢ διὰ συνεννοήσεως τῶν δύο μερῶν ἐπὶ τῇ βάσει τῆς ὁποίας θ' ἀποκατασταθῆ ὁριστικῶς ἡ εἰρήνη, ἢ διὰ τῆς καθυποτάξεως τοῦ ἑνὸς μέρους ὑπὸ τοῦ ἄλλου ἕως ὅτου ἀναγνωρίση ὁριστικῶς τὴν ἧτταν του καὶ ζητήση πλέον τὴν ἄνευ ὅρων εἰρήνην. Ἀφοῦ ἐπεδίωξα νὰ πείσω τὸν κ. Τσαλδάρην νὰ ἔλθη εἰς μίαν λογικὴν συνεννόησιν πρὸς ἐπιτυχίαν τῆς πρώτης λύσεως, προειδοποίησα ἤδη αὐτὸν ὅτι εἶμαι ἀποφασισμένος νὰ ἐπιδιώξω ἐν ἀνάγκῃ τὴν δευτέραν λύσιν. Τί σημαίνει ἡ σαφὴς αὐτὴ προειδοποίησις ἐννοεῖ βέβαια καλῶς τὸ Λαϊκὸν Κόμμα. Ἀπὸ αὐτὸ ἐξαρτᾶται ν' ἀποφασίση ἢ νὰ συνεχίση τὸν ἐμφύλιον πόλεμον, ἀντιμετωπίζον τὰς συνεπείας αὐτοῦ, ἢ νὰ θελήση δι' ἀμοιβαίας συνεννοήσεως νὰ ρυθμισθῆ τὸ καθεστωτικὸν ζήτημα...»

Ἔτσι, ἔβαζε τὸ ἐκλογικὸ σῶμα στὸ δίλημμα ἢ νὰ προτιμήση τὸ κόμμα τῶν Φιλελευθέρων, ἢ νὰ τὸ πάρη πιὰ ἀπόφαση ὅτι θὰ ὑποστῆ ἄλλο ἕνα αἱματοκύλισμα, ἐφ' ὅσον τὸ Λαϊκὸ Κόμμα δὲν ἔδειχνε ὡς τότε καμμία διάθεση ν' ἀναγνωρίση ἐπίσημα τὸ δημοκρατικὸ καθεστώς.

Τὸ μέσον γιὰ τὴν πραγματοποίηση τῆς ἀπειλῆς αὐτῆς βρισκό-

ταν πάντοτε στὴ διάθεση τοῦ Βενιζέλου καὶ ἦταν ὁ περίφημος «Στρατιωτικὸς Σύνδεσμος» ποὺ εἶχε δημιουργηθῆ γιὰ νὰ ὑπερασπίση δῆθεν τὴ Δημοκρατία, ἀλλὰ στὴν πραγματικότητα ἀποτελοῦσε τὴν δυναμικὴ ἔκφραση τοῦ βενιζελισμοῦ.

Ὁ Βενιζέλος, ὅπως τονίσαμε καὶ ἄλλοτε, δὲν εἶχε πραγματικὲς δημοκρατικὲς πεποιθήσεις καὶ συνεπῶς ἐλάχιστα τὸν ἐνδιέφερε ἡ τύχη τῆς Δημοκρατίας. Τώρα ὅμως, ἡ ὕπαρξή της, εἶχε συνδεθῆ μὲ τὴν προσωπική του παρουσία στὴν ἀρχή.

Ἐπισείοντας τὴν ἀπειλὴ τῆς δυναμικῆς λύσης ἤθελε ἀπὸ τὴ μιὰ μεριὰ νὰ τρομοκρατήση τοὺς βασιλόφρονες καὶ ἀπὸ τὴν ἄλλη ν' ἀναγκάση τὶς δημοκρατικὲς μάζες νὰ συσπειρωθοῦν γύρω ἀπὸ τὸ κόμμα τῶν Φιλελευθέρων.

Ὁ ἑλιγμὸς πέτυχε κατὰ τὸ μεγαλύτερο μέρος του. Δημιουργήθηκε μιὰ πόλωση τῶν πολιτικῶν δυνάμεων ποὺ εἶχε σὰν ἀποτέλεσμα νὰ συντριβοῦν κατὰ τὴν ἐκλογικὴ ἀναμέτρηση τὰ μικρότερα κόμματα.

Παρὰ τὶς δυσμενεῖς αὐτὲς συνθῆκες, ὁ Σοφιανόπουλος καὶ οἱ συνεργάτες του ἀποφάσισαν νὰ κατεβοῦν στὶς ἐκλογὲς παρουσιάζοντας δικούς τους συνδυασμοὺς στὰ κυριώτερα διαμερίσματα τῆς χώρας. Εἶχαν ν' ἀντιτωπίσουν τὰ συνδυασμένα πυρὰ καὶ τῶν δύο μεγάλων ἀνταγωνιζομένων δυνάμεων, Λαϊκῶν καὶ Φιλελευθέρων, ποὺ χρησιμοποιοῦσαν μὲ τὴν ἴδια ἐπιμονὴ τὸ γνωστὸ σύνθημα τῆς «χαμένης ψήφου».

Τὴν ἐποχὴ ἐκείνη ὁ Σοφιανόπουλος ὤργωσε ὅλη σχεδὸν τὴν Ἑλλάδα καὶ ἰδιαίτερα τὶς ἀγροτικὲς περιοχές. Μὲ ἄρθρα στὶς ἐφημερίδες καὶ μὲ λόγους στὶς πολιτικὲς συγκεντρώσεις, τοποθέτησε τὸ ἀγροτικὸ πρόβλημα σὲ νέες βάσεις κι' ἔδωσε στοὺς ἀγρότες νὰ καταλάβουν ὅτι δὲν ἔχουν νὰ περιμένουν τίποτα ἀπὸ τὸν κλασικὸ «ἀγροτοπατερισμό». Ὁ τόπος χρειαζότανε βαθειὲς κοινωνικὲς ἀλλαγές:

«Η οἰκονομικὴ κρίσις», ἔλεγε στὸ πρόγραμμα τοῦ νέου Κόμματος, *« ἕνα πρᾶγμα μᾶς δείχνει καθαρά: Ὅτι τὰ καλούπια τῆς σημερινῆς κοινωνίας καὶ τοῦ σημερινοῦ κράτους δὲν ἀντέχουν στὶς σημερινὲς ἀνάγκες γιατὶ ἐσάπισαν... Ὁ κόσμος μὲ τὶς παλιὲς ἀξίες χρεωκόπησε. Θέλοντας καὶ μή, μπαίνουμε σὲ καινούργιους*

δρόμους. Μέσα σ' αυτούς θὰ βρῆ ἡ ἀνθρωπότης ἐπὶ τοῦ παρόντος τὴ σωτηρία της.»

Ὁ ἑλληνικὸς λαὸς ἔδειξε πὼς δὲν ἔμεινε καθόλου ἀσυγκίνητος μπροστὰ στὸ νέο μήνυμα ποὺ ἔφερνε ὁ Σοφιανόπουλος. Μὲ τὴν πρώτη τους κιόλας ἐμφάνιση οἱ Ἀγροτικοὶ ἀναδείχθηκαν τὸ τέταρτο πολιτικὸ κόμμα τῆς χώρας καὶ συγκέντρωσαν 72.311 ψήφους, δηλαδὴ τὸ 6.17ο/ο, βγάζοντας ἕντεκα βουλευτές.

Ὁ Σοφιανόπουλος εἶχε ἐκθέσει ὑποψηφιότητα στὶς Σέρρες καὶ βγῆκε βουλευτὴς θριαμβευτικά. Ὁ συνδυασμός του μάλιστα ξεπέρασε σὲ ἀριθμὸ ψήφων ὅλα τ' ἄλλα κόμματα πλὴν τῶν Φιλελευθέρων. Δύο βουλευτὲς ἔβγαλε τὸ Ἀγροτικὸ Κόμμα στὴν περιφέρεια Τρικκάλων, δύο στὴν περιφέρεια Λαρίσης καὶ ἀπὸ ἕναν στὴ Μεσσηνία, στὴ Θεσσαλονίκη, στὸ Ἡράκλειο, στὴν Πρέβεζα καὶ στὰ Ἰωάννινα.

Οἱ συνεργάτες του, ἀναγνωρίζοντας τὰ πνευματικὰ καὶ ἠθικά του ἐφόδια, τοῦ ἀνέθεσαν ἀμέσως τὴν κοινοβουλευτικὴ ἐκπροσώπηση τῆς ὁμάδας καί, μαζὶ μ' αὐτήν, τὴν Ἀρχηγία τοῦ Κόμματος.

Ἔτσι ὁ Σοφιανόπουλος εἰσώρμησε στὸν πολιτικὸ στίβο κατ' εὐθεῖαν σὰν ἡγέτης. Ὁ δρόμος του, ἦταν τώρα ἀνοιχτός. Οἱ ἐκλογὲς ἐκεῖνες εἶχαν ἀποδείξει πὼς μποροῦσε καὶ ἔπρεπε νὰ δημιουργηθῆ ἕνας καινούργιος πολιτικὸς ὀργανισμός, ὑγιής, ὡπλισμένος μὲ συγκεκριμένο κοινωνικὸ καὶ ἰδεολογικὸ περιεχόμενο, ἕνα κόμμα μὲ ἀρχὲς ποὺ δὲν θὰ στηριζόταν ἀποκλειστικὰ στὴν προσωπικὴ αἴγλη τοῦ ἀρχηγοῦ του. Ἀλλὰ ἡ θανάσιμη περίπτυξη στρατοῦ καὶ πολιτικῆς, ματαίωσε κι' αὐτὴ τὴν ἐλπίδα καὶ καθήλωσε τὴν πολιτικὴ ζωὴ τοῦ τόπου μας σ' ἐπίπεδα βαρβαρότητας.

Πολιτικὴ ζούγκλα

Μὲ τὶς ἐκλογὲς τῆς 25ης Σεπτεμβρίου 1932 ἡ πλάστιγγα δὲν ἔκλινε σὲ κανένα ἀπὸ τὰ δύο μεγάλα στρατόπεδα καὶ αὐτὸ δυνάμωσε ἀκόμα περισσότερο τὶς ἀντιθέσεις ποὺ εἶχαν μεταξύ τους οἱ κλίκες τῶν ἀξιωματικῶν. Οἱ ἀντιστράτηγοι Ἀλεξ. Ὀθωναῖος καὶ Κ. Μανέτας, ἔφτασαν ὡς τὸ σημεῖο νὰ παρουσιασθοῦν

στὸν Πρόεδρο τῆς Δημοκρατίας καὶ νὰ διατυπώσουν τὴν ἀξίωση ν' ἀνατεθοῦν τὰ πολεμικὰ ὑπουργεῖα σὲ ἀξιωματικοὺς τῆς ἀπόλυτης ἐμπιστοσύνης τοῦ Στρατιωτικοῦ Συνδέσμου, σὲ περίπτωση ποὺ θὰ δινόταν ἡ ἐντολὴ γιὰ τὸ σχηματισμὸ Κυβέρνησης στὸ Λαϊκὸ Κόμμα.

Αὐτὸ τὸ ἔκαναν γιὰ νὰ «προασπίσουν» δῆθεν τὸ δημοκρατικὸ καθεστώς! Στὴν πραγματικότητα ὅμως, ἀνησυχοῦσαν τρομερὰ καθὼς ἔβλεπαν τὴν ἀντίπαλη κλίκα νὰ πλησιάζῃ πρὸς τὴν ἐξουσία.

Ὁ Βενιζέλος, εἶχε ἐκθρέψει μιὰ κάστα ἀξιωματικῶν ποὺ «ἡ φιλοδοξία καὶ ὁ ἀρριβισμός τους κατέστησαν ἐπὶ σειρὰν ἐτῶν τοὺς κακοὺς δαίμονας τοῦ ἑλληνικοῦ στρατοῦ», γράφει ὁ Α. Μαζαράκης *.

Ὅλοι αὐτοί, «διὰ νὰ ἀνέλθουν ταχύτερον, ἐδημιούργησαν τὸν περίφημον νόμον τοῦ δεκαμήνου, τὸ ὁποῖον ἐκέρδισαν οἱ εἰς τὴν Ἐθνικὴν Ἄμυναν προσχωρήσαντες», μᾶς λέει ὁ ἴδιος.

Μὲ τὸ ἐπὶ πλέον δεκάμηνο, αὐτόματα οἱ βενιζελικοὶ ἀξιωματικοὶ ἀναρριχήθηκαν στὴν ἐπετηρίδα σὲ θέσεις εὐνοϊκώτερες καὶ ἀπὸ τοὺς πλέον ἀρχαιότερους ἀκόμα ὁμοιόβαθμούς τους. Ἄλλοι πάλι, ἔτυχαν «είδικῆς μεταχειρίσεως», πῆραν σκανδαλώδεις προαγωγὲς «κατ' ἐκλογὴν» ἢ γιὰ «διακεκριμένες πράξεις». Τέλος, μονιμοποιήθηκαν καὶ πολλοὶ ἔφεδροι ἀξιωματικοὶ ὑποσκελίζοντας μάλιστα πολλοὺς ἀπὸ τοὺς μόνιμους συναδέλφους τους.

Ἡ κατάσταση αὐτὴ ἦτανε πολὺ φυσικὸ νὰ δημιουργήσῃ ἕνα κύμα δυσαρεστημένων ποὺ μοιραῖα θὰ προσχωροῦσε στὸ ἀντίπαλο στρατόπεδο περιμένοντας τὴν εὐκαιρία τῆς «ρεβάνς». Δημιουργήθηκε ἔτσι ἕνα τραγελαφικὸ σχῆμα ἀπὸ διασταυρούμενες ἀντιθέσεις καὶ ἀλληλοσυγκρουόμενα συμφέροντα. Οἱ πολιτικοὶ ἐξαρτοῦσαν οὐσιαστικὰ τὴν ἐπιβίωσή τους ἀπὸ τοὺς ἀξιωματικοὺς καὶ οἱ δεύτεροι διακινδύνευαν κάθε τόσο τὴν καριέρα τους, καθὼς ἐξαναγκάζονταν νὰ «ποντάρουν» πότε στὸ ἕνα καὶ πότε στὸ ἄλλο στρατόπεδο.

Καὶ ἐφ' ὅσον ὁ βενιζελισμὸς βρισκότανε στὴν ἐξουσία, οἱ ἀντιθέσεις τῆς κάστας τῶν ἀξωματικῶν δὲν ἦτανε δυνατὸ νὰ προκαλέσουν σάλο. Ἡ μία παράταξη εἶχε ἐπιβάλλει τὴ θέλησή

* *«Ἀπομνημονεύματα», σελ. 208.*

της στὴν ἄλλη. Ἀπὸ τὴ στιγμὴ ὅμως ποὺ ἄρχισε νὰ κλονίζεται ὁ βενιζελισμός, τὰ πράγματα ἄλλαξαν. Ἡ πολιτικὴ διαμάχη ἔπαιρνε γιὰ τοὺς στρατιωτικοὺς τὴν ἔννοια «ἀγῶνος ὑπάρξεως». Ἤτανε ὁλοφάνερο πιὰ ὅτι οἱ δύο παρατάξεις προχωροῦσαν γιὰ μιὰ δυναμικὴ ἀναμέτρηση.

Τὴν τελευταία ὅμως στιγμή, σημειώθηκε μιὰ ἀπροσδόκητη αἰθρία στὸν πολιτικὸ ὁρίζοντα : Ὁ ἀρχηγὸς τοῦ Λαϊκοῦ Κόμματος, μ' ἐπιστολὴ ποὺ ἔστειλε στὸν Πρόεδρο τῆς Δημοκρατίας στὶς 3 Ὀκτωβρίου 1932, ἀναγνώριζε τὸ δημοκρατικὸ πολίτευμα χωρὶς καμμία ἐπιφύλαξη.

Ἤτανε ἕνας ἀναγκαῖος πολιτικὸς ἑλιγμὸς ποὺ θὰ ἔδινε τὴν εὐκαιρία στὴν παράταξη τῶν βασιλοφρόνων ν' ἀνασυντάξη τὶς δυνάμεις της. Χωρὶς τὴ δήλωση αὐτή, ὁ Στρατιωτικὸς Σύνδεσμος δὲν θὰ ἐπέτρεπε ποτὲ στὸν Τσαλδάρη νὰ σχηματίση κυβέρνηση.

Ὁ μεγαλύτερος κίνδυνος γιὰ τοὺς βενιζελικοὺς ἀξιωματικούς, ἤτανε ἡ ἀνατροπὴ τῆς δημοκρατίας, γιατὶ εἶχαν πιὰ συνδέσει τὴν τύχη τους μὲ τὸ νέο καθεστώς. Καὶ ἀφοῦ τώρα οἱ ἀντίπαλοι ἀναγνώριζαν τὸ νέο πολίτευμα, ἤτανε σὰ νὰ δέχωνται τὴν ἧττα τους ὁριστικά. Ἡ σύνθεση τοῦ στρατοῦ δὲν ἄφηνε κανενὸς εἴδους περιθώρια στοὺς ἀντιβενιζελικοὺς ἀξιωματικοὺς νὰ κινηθοῦν δυναμικά. Ἐπὶ πλέον, ὁλόκληρος ὁ κρατικὸς μηχανισμὸς βρισκότανε στὰ χέρια τοῦ κόμματος τῶν Φιλελευθέρων.

Τί σημασία εἶχε πιὰ ἂν θὰ σχημάτιζε κυβέρνηση τὸ Λαϊκὸ Κόμμα ; Ὁ Βενιζέλος, ὄχι μόνο δὲν ἀντέδρασε σ' αὐτὴ τὴ λύση ἀλλὰ δέχθηκε προθυμότατα νὰ δώση ψῆφο ἀνοχῆς. Θὰ κρατοῦσε ἔτσι τοὺς ἀντιπάλους του οὐσιαστικὰ αἰχμάλωτους καὶ θὰ μποροῦσε νὰ τοὺς ἀνατρέψη ὁποιαδήποτε στιγμὴ ἤθελε. Ἀλλά, καὶ ὁ ἀντιβενιζελισμός, ἔκανε τοὺς δικούς του ὑπολογισμούς : Ὅσο μεγάλη καὶ ἂν θὰ ἤτανε ἡ ἀντίδραση τῶν Φιλελευθέρων, ὅσο μικρὸ χρονικὸ διάστημα καὶ ἂν παρέμενε στὴν ἀρχή, τὰ κομματικά του κέρδη θὰ ἦσαν ὁπωσδήποτε σημαντικά, γιατὶ θὰ μποροῦσε νὰ τοποθετήση μερικοὺς ἔμπιστους σὲ καίριες θέσεις καὶ νὰ ἀποβενιζελοποιήση κάπως τὸν κρατικὸ μηχανισμό. Τὸ κυριώτερο ὅμως ἤτανε ὅτι θὰ λύτρωνε τοὺς ὀπαδούς του ἀπὸ τὸ πλέγμα τῆς «παρανομίας» τοῦ ἐξοστρακισμοῦ καὶ τοῦ κατατρεγμοῦ. Καὶ πραγματικά, τὸ πέτυχε. Τὸ γεγονὸς αὐτὸ εἶχε τεράστια ψυχολο-

γική σημασία και ἴσως νὰ εἶναι ἕνας ἀπὸ τοὺς κυριώτερους λόγους τῆς κατοπινῆς μαχητικότητας τῶν «βασιλοφρόνων». Ὁ Βενιζέλος δὲν ἐκτίμησε σωστὰ αὐτὸν τὸν παράγοντα, παρ' ὅλο ποὺ στὴν κομματικὴ στρατηγικὴ εἶχε ἀποδειχθῆ μεγαλοφυΐα μερικὲς φορές.

Τὴν ἐποχὴ ἐκείνη, ἡ οἰκονομικὴ κατάσταση τῆς χώρας ἤτανε ἀξιοθρήνητη καὶ στὸν διεθνῆ ὁρίζοντα εἶχαν ἀρχίσει νὰ διαγράφωνται οἱ πρῶτες ἀπειλὲς τοῦ πολέμου, μὲ τὸ δυνάμωμα τοῦ χιτλερικοῦ κινήματος στὴ Γερμανία καὶ τὸν ἀχαλίνωτο ἰμπεριαλισμὸ τοῦ ἰταλικοῦ φασισμοῦ.

Ἕνα πολιτικὸ κόμμα ποὺ θὰ εἶχε συναίσθηση τῶν εὐθυνῶν του θὰ προσπαθοῦσε μὲ κάθε τρόπο ν' ἀποφύγη τὸ «πικρὸ ποτήρι» τῆς ἐξουσίας—ἂν δὲν ἤθελε ν' αὐτοκτονήση πολιτικά. Τὸ Λαϊκὸ Κόμμα ὅμως, δέχτηκε τὶς εὐθύνες τῆς ἐξουσίας μὲ πολὺ μεγάλη ἀγαλλίαση γιατὶ οἱ περιστάσεις δὲν σήκωναν τέτοιου εἴδους εὐθιξίες.

Ὁ παρθενικὸς λόγος

Ὁ Σοφιανόπουλος βρισκόταν βέβαια πολὺ μακρυὰ ἀπ' ὅλη αὐτὴ τὴν πολιτικὴ ζούγκλα. Πιστὸς στὸ ἰδανικό του, ἀγκιστρωμένος γερὰ στὶς ἰδεολογικὲς καὶ πολιτικὲς θέσεις ποὺ ἀποκρυστάλλωσε, ἔδωσε τὴ μάχη μὲ τοὺς «Φιλισταίους», ξέροντας ἀπὸ τὰ πρὶν ὅτι μιλάει «εἰς ὦτα μὴ ἀκουόντων». Ὁ παρθενικός του λόγος στὴ Βουλὴ ἔκανε αἴσθηση γιὰ τὴ μεστότητα τῆς ἐπιχειρηματολογίας του. Ἡ ρητορική του δεινότητα, τὸν ἐπέβαλε ἀμέσως στὴ συνείδηση ὅλων, φίλων καὶ ἀντιπάλων του. Ὁ λόγος ἐκεῖνος ἤτανε ἡ ὡραία φωνὴ ἑνὸς νέου πολιτικοῦ ποὺ ἔχει βαθειὰ συναίσθηση τῆς ἀποστολῆς του καὶ δὲν ἐννοεῖ νὰ κατεβῆ στὸ ἐπίπεδο τῶν μικροκομματικῶν «σκυλοκαυγάδων».

«Ἐφ' ὅσον ἡ κυβέρνησις δὲν ἐννοεῖ νὰ ἐξέλθη ἀπὸ τὰ πεπαλαιωμένα πλαίσια τοῦ κρατοῦντος κοινωνικοῦ συστήματος, εἶπε, *δὲν θὰ δυνηθῆ ν' ἀντιμετωπίση τελεσφόρως τὴν κρίσιν ἡ ὁποία μᾶς μαστίζει. Καὶ ὅμως, ἡ οἰκονομικὴ ἀθλιότης εἰς τὴν ὁποίαν κατεδικάσθη ἀπό τινος ἡ ἑλληνικὴ μᾶζα, δὲν θὰ εἶναι δυνατὸ ν' ἀντιμετωπισθῆ ἀποτελεσματικὰ ἐφ' ὅσον δὲν ἀντιλαμβανόμεθα*

πλήρως δύο τινά: Πρῶτον ὅτι ἡ ὀργανικὴ αἰτία τῆς ἑλληνικῆς κακοδαιμονίας συνίσταται εἰς τὸ γεγονὸς τῆς συγκεντρώσεως ὅλων σχεδὸν τῶν Ἑλλήνων εἰς τὸ αὐτὸ ἄξενον ἔδαφος, καὶ δεύτερον ὅτι ἡ ἐξ αὐτοῦ τοῦ λόγου ἐπιτεταμένη κακοδαιμονία, δὲν ἠμπορεῖ ν' ἀντιμετωπισθῇ μὲ τὸ κεφαλαιοκρατικὸν σύστημα ποὺ καθιερώνει τὴν ἐκμετάλλευσιν καὶ τὸν παρασιτισμὸν ὡς κανόνα καὶ ἔτσι δημιουργεῖ τεραστίας κοινωνικὰς ἀδικίας, ἀλλὰ μὲ μέτρα ποὺ προδίδουν εὐρυτέραν ἀντίληψιν τῶν ἀναγκῶν τῆς μάζης καὶ διαπνέονται ἀπὸ τὸ ἀξίωμα ὅτι τὰ συμφέροντα τῶν ὀλίγων πρέπει νὰ συνθλιβοῦν μπρὸς στὰ συμφέροντα τῶν πολλῶν καὶ τῶν ἀδικημένων τῆς ζωῆς...»

Γιὰ πρώτη φορὰ στὴν ἱστορία τοῦ ἑλληνικοῦ κοινοβουλιου ἀκουγότανε ἡ φωνὴ ἑνὸς ἀστοῦ πολιτικοῦ πού, χωρὶς νὰ εἶναι καθόλου μαρξιστής, ἔθετε ζητήματα κοινωνικοοικονομικῶν ἀνακατατάξεων καὶ διερευνοῦσε τὸ ἑλληνικὸ πρόβλημα ἀπὸ μιὰ ἐντελῶς καινούργια σκοπιά.

«Ὅπως εἰς τὰ 415 π.Χ.», ἔλεγε πιὸ κάτω, *«ἡ ἰμπεριαλιστικὴ διάθεσις τῶν Ἀθηναίων πρὸς κατάκτησιν τῆς Σικελίας συνετέλεσε εἰς τὴν γνωστὴν καταστροφήν των καὶ εἶχεν ὡς ἀποτέλεσμα τὴν ἀποφύλλισιν τῶν ἀνὰ τὴν Μεσόγειον ἑλληνικῶν ἀποικιῶν, καὶ τὴν μοιραίαν συγκέντρωσιν τῶν Ἑλλήνων εἰς τὸ πτωχὸν καὶ ἄξενον ἔδαφος τῆς μητροπόλεως, ἔτσι καὶ ἐπ' ἐσχάτων ἡ ἰμπεριαλιστικὴ διάθεσις πρὸς κατάκτησιν τῆς ἀπέναντι ἀκτῆς τοῦ Αἰγαίου, συνετέλεσεν εἰς τὴν Μικρασιατικὴν καταστροφὴν καὶ εἶχε καὶ αὐτὴ ὡς τραγικὸν ἀποτέλεσμα τὴν συγκέντρωσιν τῶν Ἑλλήνων εἰς τὸ αὐτὸ ἄγονον ἔδαφος...»*

Τὸ Λαϊκὸ Κόμμα, προχωροῦσε καλπάζοντας πρὸς τὴν αὐτοκαταστροφή του. Πῆρε τὴν ἐξουσία χωρὶς καμμία προπαρασκευή, χωρὶς νὰ διαθέτη στελέχη κατάλληλα γιὰ κυβερνητικὲς εὐθύνες χωρὶς νὰ ἔχη κἂν συναίσθηση τῆς πραγματικότητας. Ἔτσι, τὰ τεράστια προβλήματα ποὺ εἶχε ν' ἀντιμετωπίση, ἔπαιρναν ἀκόμα μεγαλύτερες διαστάσεις.

Οἱ ἄνθρωποι ὅμως ποὺ τὸ ἀκολουθοῦσαν, δὲν τὸ ἔβλεπαν μόνον

σὰν φορέα τῆς ἀντιβενιζελικῆς «ἰδέας». Ἤθελαν νὰ πιστεύουν ὅτι μποροῦσε νὰ ἐπιτύχη ἐκεῖ ποὺ ἀπέτυχε ὁ βενιζελισμός, στὴν ἀνασυγκρότηση δηλαδὴ τῆς χώρας, μετὰ τὸ πλῆγμα τῆς Μικρασιατικῆς καταστροφῆς. Καὶ περίμεναν κάποια «ἀλλαγή». Ἡ λέξη αὐτή, ἔχει γίνει κατὰ καιροὺς πολιτικὸ σύνθημα ὅλων σχεδὸν τῶν ἑλληνικῶν κομμάτων. Ἡ πλατειὰ χρησιμοποίησή της, τὴν ἔφθειρε. Οἱ καταβολές της ὅμως στὴν ψυχολογία τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ εἶναι βαθύτατες καὶ τὸ νόημά της ἔχει μιὰ πυκνότητα ποὺ δύσκολα τὴν ὑποψιαζόμαστε σήμερα, μετὰ τὴν φθορά της. Ὁ ρωμιὸς εἶναι ἕνας «ἐραστὴς τῆς ποικιλίας». Στὴ διαμόρφωση αὐτοῦ τοῦ ψυχολογικοῦ χαρακτηριστικοῦ ἴσως νὰ ἔχουν συντελέσει οἱ χρωματικὲς ἐναλλαγὲς τοῦ ἀτμοσφαιρικοῦ μας χώρου, ἡ ρευστότητα τῶν κλιματολογικῶν συνθηκῶν, ἡ μεσογειακή μας ἰδιοσυγκρασία. Ὅλα αὐτά, μᾶς κάνουν νὰ μὴ δεχώμαστε εὔκολα τὴ μονιμότητα τῶν τόνων καὶ τῶν καταστάσεων. Ἴσως ἀκόμα ὁ λαός μας, κυνηγημένος, περιφρονημένος καὶ καταπιεσμένος καθὼς εἶναι ἀπὸ τὴν ἡγεσία του, πνευματικὴ καὶ πολιτική, νὰ ὀνειρεύεται ἀδιάκοπα κι' ἀόριστα μιὰ «ἀλλαγὴ» ποὺ θὰ καλυτερεύση τὴ ζωή του. Ὅπως κι' ἂν εἶναι, ὁ πόθος τῆς ἀνανέωσης, βαθειὰ ἐνσφηνωμένος στὴν ψυχή μας, ἔχει τὶς προεκτάσεις του τόσο στὴν ἰδιωτικὴ ὅσο καὶ στὴ δημόσια ζωή μας. Στὴν τάση αὐτὴ θὰ πρέπει κυρίως ν' ἀναζητήσουμε τὴν ἑρμηνεία πολλῶν φαινομένων τῆς ἐθνικῆς μας ζωῆς, ὅπως εἶναι οἱ ἀπότομες μετατοπίσεις τοῦ ἐκλογικοῦ σώματος, οἱ εὔκολοι ἐνθουσιασμοί μας καὶ οἱ ἐπίσης εὔκολες ἀπογοητεύσεις μας, ἡ ὕπαρξη ἀναρίθμητων πολιτικῶν κομμάτων κ.λ.π. Ἡ πολιτική μας οὔτε ἔχει ἐκτιμήσει μέχρι σήμερα σωστὰ αὐτὸν τὸν παράγοντα οὔτε τὸν ἔχει μελετήσει μὲ τὴ σοβαρότητα ποὺ πρέπει. Καὶ ὅμως, τέτοια ζητήματα ποὺ ἔχουν ἄμεση σχέση μὲ τὴν ὁμαδικὴ ψυχολογία ἑνὸς λαοῦ μποροῦν κάποτε, μὲ τὴν κατάλληλη ἐκμετάλλευση, νὰ προσδώσουν τεράστια δύναμη σ' ἕναν πολιτικὸ ὀργανισμό. Ἡ χρεωκοπία λοιπὸν τοῦ Λαϊκοῦ Κόμματος, ποὺ ἴσως νὰ μετέστρεφε τὴν ἱστορία τοῦ ἔθνους μας τῆς τελευταίας τριακονταετίας, ἤτανε βέβαιη σχεδόν, ἀλλὰ ἀποφεύχθηκε τὴν τελευταία στιγμὴ ἐντελῶς ἀπροσδόκητα. Καὶ τὸ περίεργο εἶναι πὼς ὀφείλει τὴ σωτηρία του στὸν ἄσπονδο ἐχθρό του, τὸ Βενιζέλο, ποὺ στὰ τελευταῖα χρόνια τῆς ζωῆς του θἄλεγε κανεὶς πὼς ἔταξε

σὰν ὑπέρτατο σκοπὸ τὴν ἐκμηδένιση τῶν πολιτικῶν του ἀντιπάλων. Τὸ λάθος του ἦτανε τερατῶδες. Ἀποδύθηκε σ' ἕναν σκληρὸ καὶ ἄσκοπο ἀγώνα γιὰ νὰ ἐκμηδενίση ἕνα μηδενικό! Καὶ κατώρθωσε στὸ τέλος ὄχι μόνον νὰ ἐκμηδενισθῆ ὁ ἴδιος, ἀλλὰ καὶ νὰ προσδώση στὸ μηδενικὸ αὐτὸ κάποια ἀξία θετική.

Τὸ λάθος τοῦ Βενιζέλου ἄρχισε μὲ τὴν ἀπόφασή του ν' ἀνατρέψη τὴν κυβέρνηση τοῦ Λαϊκοῦ Κόμματος. Τὸ πράγμα ἦτανε εὐκολώτατο, ἀφοῦ ἡ κυβέρνηση ἐκείνη στηριζότανε στὴν ψῆφο ἀνοχῆς τῶν Φιλελευθέρων καὶ οἱ προφάσεις δὲν λείπουν ποτὲ σ' αὐτὲς τὶς περιπτώσεις.

Ἀποφάσισε νὰ σχηματίση ὁ ἴδιος κυβέρνηση καὶ ὅταν πῆρε τὴ σχετικὴ ἐντολὴ ἀπὸ τὸν Πρόεδρο τῆς Δημοκρατίας, ἄρχισε νὰ βολιδοσκοπῆ τοὺς ἀρχηγοὺς τῶν μικρῶν κομμάτων. Οἱ Γ. Καφαντάρης, Α. Παπαναστασίου, Α. Μιχαλακόπουλος καὶ Α. Μυλωνᾶς, δέχτηκαν νὰ συνεργασθοῦν μὲ τὴ νέα κυβέρνηση. Ὁ Σοφιανόπουλος, τὸν ὁποῖον ἐπίσης ἐπισκέφθηκε ὁ Βενιζέλος, ἀρνήθηκε τὸ ὑπουργεῖο ποὺ τοῦ πρόσφεραν. Τοὺς λόγους, θὰ μᾶς τοὺς ἐξηγήση ἀργότερα ὁ ἴδιος σὲ μιὰ συνέντευξη ποὺ ἔδωσε στὸν Κ. Μπαστιᾶ. Στὴ συνέντευξη αὐτὴ ὁ Κ. Μπαστιᾶς λέει πώς, καθὼς τοῦ εἶχε πῆ ὁ ἴδιος ὁ Μιχαλακόπουλος, ὅταν ἐπρόκειτο νὰ σχηματίση τὴν κυβέρνησή του πρόσφερε ἐν λευκῷ τὸ ὑπουργεῖον Ἐθνικῆς Οἰκονομίας στὸν Σοφιανόπουλο. Ἀλλὰ αὐτὸς δὲν ἐδέχθηκε.

«Τί νὰ κάμω εἰς μίαν κυβέρνησιν ποὺ δὲν διέθετε ἰδικήν της πλειοψηφίαν ἀλλὰ ἐξήρτα τὴν παραμονήν της εἰς τὴν ἀρχὴν ἀπὸ τὴν ὑποστήριξιν κομμάτων τῶν ὁποίων οἱ ἀρχηγοὶ καὶ τὰ στελέχη δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ ἐγκρίνουν ὡρισμένας ἰδικάς μου ἀπόψεις σχετικὰς μὲ τὴν διεύθυνσιν τοῦ ὑπουργείου Ἐθνικῆς Οἰκονομίας; Ἐφ' ὅσον λοιπὸν δὲν θὰ ἠδυνάμην νὰ ἐφαρμόσω τὸ πρόγραμμά μου, διατί ν' ἀναλάβω χαρτοφυλάκιον; Τὸν τίτλον τοῦ ὑπουργοῦ κινδυνεύουν νὰ ἔχουν οἱ μισοὶ τῶν Ἑλλήνων, ὥστε ἠμποροῦσα νὰ ὑπάρξω χωρὶς νὰ τὸν ἔχω...» *

Τὴν ἴδια στερεότυπη ἀπάντηση ἔδινε σὲ κάθε πρόταση ὑπουρ-

* *«Ἐπιθεώρησις Νοτίου Ἑλλάδος», 11.2.1934.*

γοποίησης πού τοῦ γινότανε: *«Εἶμαι πολιτικὸς ἀριστερός. Οἱ ἀρχές μου δὲν συμβιβάζονται μὲ τὶς δικές σας. Γιατί νὰ γίνω ὑπουργός;»*

Κι' ἂν στὰ τελευταῖα χρόνια τῆς ζωῆς του δέχτηκε νὰ πάρη μέρος σὲ κυβερνήσεις μὲ τὶς ὁποῖες δὲν εἶχε καμμία σχέση οὔτε πολιτικὴ οὔτε ἰδεολογικὴ οὔτε κἂν συναισθηματικὴ τὸ ἔκανε μὲ τὴν πεποίθηση ὅτι ἡ παρουσία του ἤτανε ἀπολύτως ἀναγκαία στὸν τομέα τῆς ἐξωτερικῆς πολιτικῆς γιατὶ ἡ χώρα μας ἔδινε τότε τὴ «μάχη τῆς εἰρήνης» στὶς διεθνεῖς διασκέψεις καὶ γιατί, κατὰ γενικὴ ὁμολογία, δὲν ὑπῆρχε ἄλλη προσωπικότητα ἱκανὴ ν' ἀντιπροσωπεύση τὴν Ἑλλάδα σ' αὐτὲς τὶς κρίσιμες ὧρες. Ἀλλὰ καὶ τότε ἦρθε σὲ ἀνοιχτὴ σύγκρουση μὲ τοὺς ξενοκίνητους μικροπολιτικάντηδες καὶ διαπίστωσε, ἐκ τῶν πραγμάτων πιά, ὅτι ἡ ἠθικὴ καὶ ἰδεολογικὴ ἄβυσσος πού τὸν χώριζε ἀπ' αὐτούς, θὰ ἔμενε γιὰ πάντα ἀγεφύρωτη.

Ὁ νέος διχασμὸς

Ὁ Βενιζέλος σχημάτισε δική του κυβέρνηση μὲ τὸν ἀποκλειστικὸ σκοπὸ νὰ διαλύση τὴ Βουλὴ καὶ νὰ προκηρύξη νέες ἐκλογὲς μὲ πλειοψηφικὸ τώρα καὶ μὲ τὴν βενιζελικὴ παράταξη ἐπανασυγκολλημένη. Πίστευε πὼς ἔτσι θὰ κέρδιζε τὶς ἐκλογὲς θριαμβευτικά. Γελάστηκε ὅμως. Ὁ «Ἐθνικὸς Συνασπισμός», μὲ τὰ κόμματα Φιλελευθέρων, Προοδευτικῶν (Καφαντάρη) Ἀγροτοεργατικῶν (Παπαναστασίου), Συντηρητικῶν Δημοκρατικῶν (Μιχαλακόπουλου) καὶ τὴν δεξιὰ πτέρυγα τῶν Ἀγροτικῶν ὑπὸ τὸν Α. Μυλωνᾶ, δὲν κατώρθωσε νὰ ἐπαναλαμπρύνη τὸ ἄστρο τοῦ Βενιζέλου πού τρεμόσβηνε.

Ἡ συγκέντρωση τῶν βενιζελικῶν δυνάμεων καὶ τὸ ἐκλογικὸ σύστημα, ἐπέφεραν μοιραῖα τὴν πολιτικὴ συγκόλληση καὶ τῶν ἀντιπάλων τους πού κατέβηκαν στὶς ἐκλογὲς σὰν «Ἡνωμένη Ἀντιπολίτευσις» μὲ τὰ κόμματα Λαϊκό, Ἐθνικοριζοσπαστικὸ (Κονδύλης) καὶ «Ἐλευθεροφρόνων» (Μεταξᾶς).

Ὁ Σοφιανόπουλος, ἔβλεπε πάλι πὼς μὲ τὴν πόλωση τὸ κόμμα του ἤτανε καταδικασμένο σὲ συντριβή, ἀλλὰ γιὰ μιὰ ἀκόμα φορά, μὲ τὸ πεῖσμα τοῦ ἀσυμβίβαστου ἰδεολόγου, ἀπέκρουσε ὅλες τὶς

δελεαστικές προτάσεις πού τοῦ ἔκανε ὁ Βενιζέλος καὶ ἀποφάσισε νὰ παλέψη ὁλομόναχος.

Στὶς ἐκλογὲς αὐτές, πού ἔγιναν τὴν 5η Μαρτίου 1933, ὁ «Ἐθνικὸς Συνασπισμὸς» κέρδισε 110 ἕδρες καὶ ἡ «Ἡνωμένη Ἀντιπολίτευσις» 136. Ἀπὸ τὸ σύνολο τῶν 248, ἀπέμεναν δύο ἕδρες καὶ αὐτὲς τὶς κέρδισε ὁ Σοφιανόπουλος μὲ σύνολο ψήφων 22.985.

Ἀμέσως μόλις ἄρχισαν νὰ γίνωνται γνωστὰ τ' ἀποτελέσματα ἡ βενιζελικὴ παράταξη πανικοβλήθηκε καὶ ὁ Πλαστήρας ἀνέλαβε νὰ κάνη τὸ σχετικὸ κίνημα «γιὰ νά... σώση τὴ χώρα ἀπὸ τὸν κομμουνισμό», ὅπως ἔλεγε στὸ διάγγελμά του. Τὸ κίνημα ἐπικράτησε οὐσιαστικά, ἀλλὰ ὁ Βενιζέλος, ἀφοῦ σκέφθηκε τὸ πράγμα ὡριμότερα, κατάληξε στὸ συμπέρασμα ὅτι δὲν θὰ προσπόριζε κανένα κέρδος στὸ κόμμα τῶν Φιλελευθέρων καὶ ἔπεισε τὸν Πλαστήρα νὰ ἐγκαταλείψη τὴν ἀρχή.

Ἀπὸ μερικὲς ἀπόψεις, ἡ περιπέτεια τῆς 5ης Μαρτίου ἤτανε μιὰ «φάρσα»—φάρσα ὅμως τραγικὴ πού θὰ εἶχε φοβερὲς συνέπειες καὶ γιὰ τὸ κόμμα τῶν Φιλελευθέρων, καὶ γιὰ τὸν ἀρχηγό του καὶ γιὰ ὁλόκληρον τὸν ἑλληνικὸ λαό. Τὸ Λαϊκὸ Κόμμα διαπίστωσε τώρα ὅτι δὲ θὰ μποροῦσε νὰ κυβερνήση ποτὲ τὴ χώρα, ἂν δὲν ἀλλοίωνε τὴ σύνθεση τῶν ἐνόπλων δυνάμεων. Κατάλαβε ἀκόμα ὅτι δὲν ἤτανε ἀρκετὴ ἡ κοινοβουλευτικὴ πλειοψηφία ἤ, καλύτερα, ὅτι δὲν εἶχε πιὰ καμμία σημασία ἡ πλειοψηφία αὐτή, δηλαδὴ ἡ θέληση τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ. Κυρίαρχη ἤτανε μόνον ἡ βούληση τῶν στρατιωτικῶν. Καὶ ὁ κομματικὸς ἀνταγωνισμὸς εἶχε ὁριστικὰ μετατοπισθῆ ἀπὸ τὴν ἐκλογικὴ στὴ δυναμικὴ ἀναμέτρηση. Τὰ πράγματα λοιπόν, ὡδηγοῦσαν ἀναπόφευκτα στὴ σύγκρουση.

Μέσα σ' αὐτὴ τὴν ἀτμόσφαιρα, οἱ πιὸ τερατώδεις φαυλότητες ἔπαιρναν μιὰ ἐπίφαση νομιμότητας. Ἤτανε «φυσικὸ» γιὰ τὸ Λαϊκὸ Κόμμα νὰ προσπαθήση νὰ μεταβάλη τὴ σύνθεση τῶν ἐνόπλων δυνάμεων καὶ τοῦ κρατικοῦ μηχανισμοῦ, ὅπως ἐπίσης «φυσικὸ» ἤτανε καὶ γιὰ τὸν βενιζελισμὸ ν' ἀντιδράση σ' αὐτὴ τὴν προσπάθεια μὲ κάθε μέσο.

Τὸ τέρας τοῦ διχασμοῦ ἐπανεμφανίζεται μὲ νέα τώρα μορφὴ καὶ νέα ἔνταση. Οἱ μεταμορφώσεις του μέχρι σήμερα, ὑπῆρξαν ἀληθινὰ ὀβιδιακές. Πρωτοπαρουσιάζεται στὰ 1909 σὰ σύγκρουση

ἀνάμεσα στὴ συντηρητικὴ φαυλότητα τοῦ παλαιοκομματισμοῦ καὶ στὴν προοδευτικὴ παράταξη. Ἀργότερα, ἡ σύγκρουση αὐτὴ μετατοπίσθηκε, ἀπομακρύνθηκε ἀπὸ τὰ καθ' αὐτὸ ἑλληνικὰ προβλήματα καὶ τὸν ἑλληνικὸ χῶρο καὶ μεταμορφώθηκε σὲ προέκταση τῶν ἀντιθέσεων τοῦ διεθνοῦς περιβάλλοντος: Ὁ γερμανικὸς μιλιταρισμός, μὲ ἐκφραστή του στὴν Ἑλλάδα τὸν Κωσταντῖνο, συγκρούεται μὲ τὸν Ἀγγλογαλλικὸ ἰμπεριαλισμό, τοῦ ὁποίου «τοποτηρητής» ὑπῆρξε ὁ Βενιζέλος. Ἀκολουθεῖ νέα μεταμόρφωση ποὺ ἐπαναφέρει τὴ σύγκρουση στὸν ἑλληνικὸ χῶρο καὶ τὴν μετατοπίζει ἤ, καλύτερα, τὴν ἐντοπίζει στοὺς δύο πρωταγωνιστὲς τῶν ἀντιθέσεων. Καὶ ἐπειδὴ κατὰ σύμπτωση ὁ ἕνας ἀπ' αὐτοὺς εἶναι ἐστεμμένος, ἡ ἀντίθεσή τους παίρνει καινούργιο περιεχόμενο πολιτειακὸ πιά: Ὅσοι συνταύτισαν τὴν τύχη τους μὲ τὸν Κωσταντῖνο θὰ εἶναι «βασιλικοί», ὅσοι ἀκολούθησαν τὸν Βενιζέλο «δημοκρατικοί» *.

* *Δὲν ἀρνεῖται κανεὶς ὅτι ὑπῆρξαν καὶ ἀπὸ τὶς δύο πλευρὲς ἁγνοὶ ἄνθρωποι ποὺ κινήθηκαν ἀπὸ καθαρὰ ἰδεολογικὰ ἐλατήρια ἢ ποὺ μετουσίωσαν ἀργότερα τὴ συμπτωματική τους παρουσία στὸ ἕνα ἢ τὸ ἄλλο στρατόπεδο σὲ καλοπροαίρετη καθεστωτικὴ ἰδεολογία. Γενικά, ὅμως, ὁ διαχωρισμὸς τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ σὲ «δημοκρατικοὺς» καὶ «βασιλικοὺς» ἦτανε ἐντελῶς σχηματικὸς καὶ ὑπῆρξε ἀπόρροια τεχνητῆς μᾶλλον κατασκευῆς καὶ ὄχι καθαρῶν ἰδεολογικῶν ἀντιθέσεων. Ἰδιαίτερα οἱ ἡγέτες τῶν δύο παρατάξεων, στὴν πλειοψηφία τους, ὄχι μόνον δὲν ὑψώθηκαν ποτὲ στὸ χῶρο τῶν ἰδεῶν, ἀλλά, ἀντίθετα, χυδαιοποίησαν ἀκόμα περισσότερο τὴ σύγκρουση καὶ τὴν ὑποβιβάσανε σὲ ἐπίπεδα ἰδεολογικοῦ σαλταδορισμοῦ. Τυπικὸ παράδειγμα ὁ Γ. Κονδύλης ποὺ ἀπὸ δυναμικὸς πρωταγωνιστὴς τῆς δημοκρατικῆς Ἰδέας, κατάντησε «Ἡρακλέας» τῆς παλινόρθωσης. Ἀκόμα κι' ὁ ἴδιος ὁ Βενιζέλος, ὅπως τονίσαμε κι' ἀλλοῦ, δὲν δονήθηκε ποτὲ ἀπὸ πραγματικὰ δημοκρατικὰ ἰδανικὰ καὶ δὲν ἀντίκρυσε τὴ Δημοκρατία σὰν Ἰδέα μὲ συγκεκριμένο πολιτικο-κοινωνικὸ περιεχόμενο. Τὸ δημοκρατικὸ κίνημα, συμπτωματικά, ταυτίστηκε μὲ τὸ πρόσωπό του, ὁ ἴδιος ὅμως ἔβλεπε τὴ Δημοκρατία σὰ μέσο προσωπικῆς του ἐπιβολῆς καὶ ἦτανε πάντοτε ἕτοιμος νὰ τὴν προδώση. Εἶναι γνωστὸ τὸ σύνθημα «Β. Β.» (Βασιλιᾶς—Βενιζέλος) ποὺ ἔριξε λίγο πρὶν ἀπὸ τὴν παλινόρθωση γιὰ νὰ δώση στὸν Θρόνο νὰ καταλάβη ὅτι δὲν τὸν χώριζε πιὰ καμμία ἀντίθεση μὲ τὴ Δυναστεία καὶ ὅτι δὲν εἶχε καμμία ὄρεξη νὰ παλέψη γιὰ τὸ δημοκρατικὸ καθεστὼς ἐφ' ὅσον θὰ βρισκότανε τρόπος νὰ παραμείνη ὁ ἴδιος στὴν ἐξουσία. Καὶ ἐννέα ἡμέρες πρὶν ἀπὸ τὸ θάνατό του ἔγραφε στὸ Ροῦφο: «Ἀπὸ μέσα ἀπ' τὴν καρδιά μου ἀναφωνῶ: 'Ζήτω ὁ Βασιλεύς' !» (Σημ. Συγ.).*

Μετὰ τὸ θάνατο τοῦ Κωσταντίνου, ὁ διχασμὸς συντηρεῖται ἀπὸ τὸ καθεστὼς τῶν προσωπικῶν ἀντιθέσεων, φθάνει δηλαδὴ στὸ πιὸ χυδαῖο στάδιό του: Οἱ βενιζελικοὶ ἀγωνίζονται, ἐν ὀνόματι τῆς Δημοκρατίας, νὰ διατηρήσουν τὰ κεκτημένα καὶ οἱ ἀντίπαλοί τους προσπαθοῦν νὰ τοὺς ἐκτοπίσουν μὲ τὴ σημαία τῆς βασιλείας.

«*Εἶναι φαινόμενο τῶν κοινωνιῶν ποὺ πέφτουν νὰ χάνουν τὸ αἴσθημα τῆς πραγματικότητος*», ἔγραφε τότε ὁ Σοφιανόπουλος, στὴν «Πρωΐα» τῆς 26.2.1932.

Ὑπάρχει τέλος καὶ μία ἀκόμα μεταμόρφωση τοῦ τέρατος τοῦ ἐθνικοῦ διχασμοῦ, ἡ τελευταία, ποὺ διέσπασε τὸν ἑλληνικὸ λαὸ σὲ ἀριστεροὺς καὶ δεξιούς. Ἀλλὰ αὐτή, δὲν ἔχει καμμία σχέση μὲ τὶς προηγούμενες, καὶ δὲν εἶναι καθόλου τεχνητὴ κατασκευή. Πηγάζει ἀπὸ συγκρούσεις κοινωνικὲς καὶ ἐκφράζει τὴν κοσμοθεωρητικὴ πιὰ τοποθέτηση τοῦ καθενός, εἶναι δηλαδὴ ἀπόλυτα νόμιμη καὶ διακρίνεται γιὰ τὸ ὑψηλὸ πνευματικό της περιεχόμενο.

Ἡ χρεωκοπία τοῦ κοινοβουλευτισμοῦ

Ἡ ἰσχυροποίηση τῶν ἀντιβενιζελικῶν μετατράπηκε ἀργότερα σὲ ἰσχυροποίηση τῶν βασιλοφρόνων μόνον ἀπὸ πλῆθος σφάλματα ποὺ διέπραξε ὁ βενιζελισμὸς καί, πρὸ πάντων, ἀπὸ τὸ μοιραῖο κίνημα τοῦ 1935. Γιατὶ ὡς τότε, ὅλοι οἱ ἀντιβενιζελικοὶ δὲν ἦσαν καὶ βασιλόφρονες. Ὁ ἀρχηγὸς μάλιστα τοῦ Λαϊκοῦ Κόμματος, κάνοντας πάνω σ' αὐτὸ σωστοὺς κομματικοὺς ὑπολογισμούς, δίσταζε ὡς τὴν τελευταία στιγμὴ νὰ κηρυχθῆ ἀνοιχτὰ ὑπὲρ τῆς βασιλείας, πράγμα ποὺ δείχνει ὅτι ἡ ἀναγνώριση ἀπὸ μέρους του τοῦ θεσμοῦ τῆς Δημοκρατίας δὲν ἤτανε μόνον κομματικὸς ἑλιγμὸς ἀλλὰ καθρέφτιζε, μὲ τὸν σχετικὸ καιροσκοπισμὸ βέβαια, καὶ τὶς πραγματικές του διαθέσεις τὴν ἐποχὴ ἐκείνη.

Ὁπωσδήποτε, ὅμως, ὁ κίνδυνος ποὺ διέτρεχε τώρα ἡ Δημοκρατία ἤτανε ὁλοφάνερος. Καὶ μπροστὰ σ' αὐτὸ τὸ μεγάλο κακό, ὁ Σοφιανόπουλος ἀποφάσισε νὰ ὑποστείλη προσωρινὰ τὴ σημαία τοῦ ἀγροτικοῦ κινήματος καὶ ν' ἀγωνισθῆ μὲ ὅλες του τὶς δυνάμεις γιὰ τὴν περιφρούρηση τοῦ καθεστῶτος.

Ἤξερε ὅτι οἱ περισσότεροι ἀπὸ τοὺς «πρωταγωνιστὲς» τῆς

Δημοκρατίας πάλευαν πρῶτα ἀπ' ὅλα γιὰ τὰ προσωπικά τους συμφέροντα, ἀλλὰ ἦτανε ὑποχρεωμένος νὰ τὸ παραβλέψη αὐτό. Ἔρχονται στιγμὲς ποὺ τὰ περιθώρια ἐκλογῆς στενεύουν ἀπελπιστικά. Τὸ δίλημμα ἦτανε σαφέστατο: Ἢ μὲ τὴ Δημοκρατία θὰ πήγαινε ἢ κατὰ τῆς Δημοκρατίας.

Ἡ ποιότητα τοῦ δημοκρατικοῦ ὑλικοῦ δὲν εἶχε γιὰ τὴν ὥρα ἐκείνη καὶ μεγάλη σημασία. Σημασία εἶχε μόνο ὁ σκοπός, ἡ ἀποτροπὴ δηλαδὴ τοῦ κινδύνου.

Ἡ παρουσία του στὸ δημοκρατικὸ στρατόπεδο δὲν σήμαινε, φυσικά, ὅτι θὰ ἔκανε τὴν παραμικρὴ παραχώρηση στὸν ἰδεολογικὸ τομέα. Ἀντίθετα, φιλοδοξοῦσε νὰ ἐξυγιάνη τὸ καθεστώς, νὰ τὸ στηρίξη σὲ βάσεις πιὸ στέρεες.

Ἀπὸ τὸ 1930 ἀκόμα εἶχε ἐπισημάνει τοὺς κινδύνους ποὺ διαγράφονται γιὰ τὸ πολίτευμα μὲ τὴ χρεωκοπία τοῦ κοινοβουλευτισμοῦ. Γιὰ χρεωκοπία τοῦ κοινοβουλευτισμοῦ μιλοῦσαν τότε, κατὰ κόρο, καὶ τὰ φασιστικὰ καθεστῶτα, καὶ ἴσως αὐτὸ νὰ ἦτανε ἕνας ἀκόμα λόγος ποὺ ἔδωσε τὴν εὐκαιρία στοὺς ἀντιπάλους τοῦ Σοφιανόπουλου νὰ τὸν κατηγορήσουν γιὰ «φασιστικὴ ἀπόκλιση».

Ἡ χρεωκοπία ὅμως τοῦ κοινοβουλευτισμοῦ στὴ χώρα μας ἦτανε ὀ ρ γ α ν ι κ ὴ καὶ δὲν ἀποτελοῦσε «ἁμάρτημα» τῶν γερατειῶν τοῦ συστήματος, ἀλλὰ τῆς ἴδιας τῆς γέννησής του.

Ὅπως εἶναι γνωστό, τὸ κοινοβουλευτικὸ σύστημα ἀναπτύχθηκε σὰν ἀντίδραση πρὸς τὴν παντοδυναμία τῆς ἐκτελεστικῆς ἐξουσίας καὶ ἀπέβλεπε στὸ νὰ περιορίση τὰ ἀπολυταρχικὰ δικαιώματα τῶν «ἐλέῳ Θεοῦ» βασιλιάδων, πρὸ πάντων. Ἡ ὁμαλὴ ὅμως λειτουργία του, προϋποθέτει τὴν ὕπαρξη ζ ω ν τ α ν οῦ δημοκρατικοῦ κινήματος ἀπὸ τὴ μιὰ μεριὰ καὶ σχετικῆς πολιτικῆς ὡριμότητας τοῦ λαοῦ ἀπὸ τὴν ἄλλη. Στὴ χώρα μας, δὲν ὑπῆρχαν αὐτὲς οἱ δυὸ βασικὲς προϋποθέσεις ὅταν μεταφυτεύθηκε ὁ κοινοβουλευτισμός, καὶ γι' αὐτὸ θεμελιώθηκε, εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς, σὲ φαῦλες βάσεις. Οἱ εἰδικὲς συνθῆκες ποὺ ἐπικρατοῦσαν στὴν Ἑλλάδα (τρομακτικὴ ἔκταση τῆς ἀγραμματοσύνης, κοτζαμπασιδισμός, ἐξαθλίωση ἀγροτικῶν μαζῶν κλπ.) δὲν ἐπέτρεψαν στὸν δημοκρατικὸ μηχανισμὸ τοῦ κοινοβουλευτικοῦ συστήματος νὰ λειτουργήση ὁμαλά: Οἱ βουλευτές, στὴ μεγάλη τους πλειοψηφία, δὲν ἐκφράζανε πιὰ τὴ θέληση τοῦ λαοῦ ἢ τὴν προτίμησή του σὲ ἰδέες, ἀλλὰ

τὴν ἱκανότητά τους νὰ ἐξαγοράζουν συνειδήσεις, νὰ διαθέτουν πολλὰ λεφτὰ γιὰ τὸν προεκλογικό τους ἀγώνα, καλὸν κομματικὸ μηχανισμό, μπράβους, καπατσοσύνη κ.λ.π. Ἦτανε λοιπὸν πολὺ φυσικὸ νὰ δημιουργοῦνται σχέσεις συναλλαγῆς ἀνάμεσα στοὺς ἐκλογεῖς καὶ στὸν ἐκλόγιμο ἐκπρόσωπό τους. Καὶ ἡ συναλλαγὴ αὐτὴ ἦτανε ἐπίσης φυσικὸ νὰ ἐπεκτείνεται στὴ Βουλὴ καὶ νὰ δηλητηριάζη ὅλη τὴν πολιτικὴ ζωὴ τοῦ τόπου. Εἴχαμε συνεπῶς ἕνα καθεστὼς «κοινοβουλευτικῆς ἀκολασίας», ποὺ ἐπιζεῖ ἄλλωστε μέχρι σήμερα, ὡς ἕναν βαθμό. Αὐτὴν ἀκριβῶς τὴν «ἀκολασία» καταδίκαζε ὁ Σοφιανόπουλος καὶ γι' αὐτὸ ζητοῦσε νὰ μπῆ ἕνας φραγμὸς στὴν κοινοβουλευτικὴ παντοδυναμία.

«*Διότι*», λέει σ' ἕνα σχετικὸ ἄρθρο του*, «*ἀφ' ἑνὸς μὲν τὸ κοινοβουλευτικὸν σύστημα, αὐτὸ καθ' ἑαυτό, ἰδιαίτερα σήμερον, εἶναι ἀνίκανον μὲ τὰς ἀδολεσχίας καὶ τὴν μοιραίαν παρέλκυσιν τῶν κοινοβουλευτικῶν συζητήσεων νὰ παρακολουθήση τὸν γοργὸν ρυθμὸν μὲ τον ὁποῖον πρέπει νὰ ἐπιλαμβάνεται κάθε σοβαρὰ κυβέρνησις τῶν συγχρόνων προβλημάτων, ἀφ' ἑτέρου δὲ διότι οἱ βουλευταί, ὑποχρεωμένοι κατὰ κανόνα νὰ θάλπουν τὰ κατώτερα ἔνστικτα τῶν ἐκλογέων των, ἀσκοῦν διὰ τῆς ἐπιβολῆς των ἐπὶ τῆς κυβερνήσεως πράγματι φθοροποιὸν ἐπιρροήν, τοιουτοτρόπως δὲ ἀχρηστεύουν καὶ τὰς μᾶλλον ἰσχυρὰς καὶ ἠθικὰς κυβερνήσεις. Ἔργον ὅμως τῶν βουλευτῶν εἶναι περισσότερον τὸ βουλεύεσθαι καὶ ὀλιγώτερον τὸ κυβερνᾶν, τόσον ἐκ τοῦ ἐμφανοῦς, ὅσον καὶ ἐκ τῶν παρασκηνίων. Δι' αὐτοὺς ἀκριβῶς τοὺς λόγους εἶχε προτείνει ὅτι ἔπρεπε νὰ ἐπανέλθωμεν εἰς τὴν σαφῆ διάκρισιν τῆς νομοθετικῆς ἀπὸ τῆς ἐκτελεστικῆς ἐξουσίας—διάκρισιν τὴν ὁποίαν κατήργησεν ὁ ἄκρατος κοινοβουλευτισμὸς—καὶ νὰ ἐπιτρέψωμεν εἰς μὲν τὴν ἐκτελεστικὴν ἐξουσίαν ν' ἀσκήση ἀνεπηρέαστος τὸ κυβερνητικόν της ἔργον, εἰς δὲ τὸ νομοθετικὸν σῶμα νὰ περιορισθῆ εἰς τὸ βουλεύεσθαι καὶ ἐλέγχειν τὸ νομοθετικὸν ἔργον τῆς κυβερνήσεως...*»

Ἡ «κάθαρση» λοιπὸν τοῦ κοινοβουλευτισμοῦ ἦτανε ὁ στό-

* *Περιοδικὸ «Ἐργασία» τῆς 15.10.1933.*

χος του καὶ ὄχι ἡ κατάργησή του. Καὶ γιὰ τὸν σκοπὸν αὐτὸν πρότεινε νὰ παρθοῦν τὰ ἑξῆς μέτρα:

1) Νὰ διασταλοῦν τὰ δικαιώματα τοῦ Προέδρου τῆς Δημοκρατίας καθὼς καὶ οἱ εὐθύνες του καὶ νὰ πάψη πιὰ νὰ ἰσχύη «τὸ τὸ ἀνόητον πλᾶσμα τοῦ ἀνευθύνου».

2) Μὲ σχετικὲς τροποποιήσεις τοῦ Συντάγματος νὰ ἀνατραπῆ ἡ ὑπάρχουσα ἱεράρχηση στὶς σχέσεις Προέδρου Δημοκρατίας-Κυβέρνησης. Ἡ δεύτερη νὰ ἐξαρτᾶται πιὰ ἀπὸ τὸν πρῶτο καὶ ὄχι τὸ ἀντίστροφο ποὺ γινότανε τότε.

3) Νὰ περιορισθοῦν παράλληλα τὰ δικαιώματα τοῦ Προέδρου τῆς Δημοκρατίας γιὰ ν' ἀποτραποῦν ἐνδεχόμενες δικτατορικὲς παρεκκλίσεις. Πρὸς τὸ σκοπὸ αὐτό, ὡρισμένος ἀριθμὸς βουλευτῶν θὰ εἶχε τὸ δικαίωμα νὰ προκαλῆ, γιὰ θεμελιώδη μόνον ζητήματα, πανελλήνιο δημοψήφισμα, προκειμένου νὰ ἐξακριβωθῆ ἡ πραγματικὴ θέληση τοῦ λαοῦ πάνω σ' αὐτὰ τὰ ζητήματα.

4) Νὰ καταργηθῆ ἡ Γερουσία, σὰν θεσμὸς κατ' ἀρχὴν ἀντιδραστικὸς καὶ περιττός.

. . . .

«*Ἐπιθυμῶ ὅμως νὰ τονίσω σαφῶς*», κατέληγε στὸ ἴδιο ἄρθρο, «*ὅτι ἕνα τόσον δραστικὸ σύστημα κυβερνήσεως τοῦ τόπου, δὲν θὰ ἔπρεπε νὰ ἐγκαθιδρυθῆ πρὸς ὄφελος τῆς πλουτοκρατίας καὶ τῶν κατεχουσῶν τάξεων, ἀλλὰ πρὸς ἀποκλειστικὸν ὄφελος τῆς μάζης τῶν πτωχῶν καὶ τῶν ἐργαζομένων, ἡ ὁποία ἀποτελεῖ εἰς κάθε κράτος τὸ σύνολον περίπου τῶν πολιτῶν. Ἐπιθυμῶ μὲ ἄλλας λέξεις νὰ ὑπογραμμίσω ὅτι ἐὰν θὰ ἐφεύγαμεν ἀπὸ τὸ σύστημα τῆς σημερινῆς ἀστικῆς κοινοβουλευτικῆς Δημοκρατίας, δὲν θὰ ἐφεύγαμεν βέβαια διὰ νὰ ἐξυπηρετήσωμεν τὰς ἀνάγκας τῆς πλουτοκρατίας, ἀλλὰ ἀποκλειστικῶς καὶ μόνον τὰς ἀνάγκας καὶ τὰ συμφέροντα τῆς μεγάλης μάζης τῶν ἐργαζομένων. Διότι μόνον κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον θὰ μεταβάλωμεν τὴν σημερινὴν ἀστικὴν δημοκρατίαν, ἡ ὁποία ἐξυπηρετεῖ κυρίως τὰ συμφέροντα τῶν ὀλίγων, εἰς πραγματικὴν οἰκονομικὴν δημοκρατίαν, ἐξυπηρετοῦσαν ἀποκλειστικῶς τὰ συμφέροντα τῶν πολλῶν...*»

Στὴν τελευταία παράγραφό του, ἐντοπίζει μὲ σαφήνεια τὸ

παθογενὲς αἴτιο τῆς Δημοκρατίας μας: Ὑπῆρξε ἕνα οἰκοδόμημα ξεκάρφωτο, χωρὶς βαθύτερους δεσμοὺς μὲ τὸ λαό, θεμελιωμένο «ἐκ τῶν ἄνω» ἀπὸ ἀνθρώπους ποὺ ἦρθαν σὲ προσωπικὴ ἀντίθεση μὲ τὸ θρόνο καὶ δὲν δονήθηκαν ποτὲ ἀπὸ τὸ ἰδανικὸ τῆς ἀληθινῆς δημοκρατίας ποὺ εἶναι ταυτόσημη μὲ τὴν κοινωνικὴ δικαιοσύνη. Βλέπει ἀκόμα ὅτι μιὰ τέτοια μετουσίωση τῆς δημοκρατίας, δὲν εἶναι δυνατὸ ποτὲ νὰ πραγματοποιηθῆ σὲ ἀστικὰ πλαίσια ἢ μέσα στὸ στρατοκρατικὸ κλίμα ποὺ κυριαρχοῦσε τότε.

Ἡ διάκριση τῶν ἐξουσιῶν

Ἡ ὑπερτροφικὴ ἀνάπτυξη τῆς ἐκτελεστικῆς ἐξουσίας ποὺ ζητοῦσε ὁ Σοφιανόπουλος, εἶναι βέβαια ἀπαράδεκτη σ' ἕνα δημοκρατικὸ καθεστὼς ποὺ λειτουργεῖ ὁμαλὰ γιατὶ περιέχει πολλοὺς κινδύνους δικτατορικῶν λύσεων. Σὲ περιόδους ὅμως ἀπροκάλυπτης ἀπειλῆς τῶν δημοκρατικῶν θεσμῶν, εἶναι ἀκατανόητο νὰ μετατρέπεται ὁ ἀνώτατος ἄρχοντας σὲ σκιώδη πολιτικὴ προσωπικότητα.

Τὰ κατοπινὰ γεγονότα, ἀπέδειξαν πόσον μεγάλο δίκιο εἶχε ὁ Σοφιανόπουλος ν' ἀνησυχῆ γιὰ τὴν τύχη τῆς Δημοκρατίας μ' ἕναν Πρόεδρο «ἄχρουν, ἄοσμον καὶ ἀνεύθυνον». Ὁ Ζαΐμης, ὑπέρτατος φρουρὸς τοῦ δημοκρατικοῦ πολιτεύματος, παρακολουθοῦσε μὲ ἀπάθεια τοὺς ὑπονομευτὲς τῆς δημοκρατίας, δὲν ἤτανε σὲ θέση νὰ πάρη κανένα μέτρο ἐναντίον τους (ἂν ὑποθέσουμε ὅτι ἤθελε νὰ πάρη τέτοιο μέτρο) καὶ δεχότανε νὰ κάθεται ἀκόμα στὸν «θῶκο» του, τὴ στιγμὴ ποὺ ὁ Κονδύλης καὶ ὁ ἴδιος ὁ πρωθυπουργὸς τῆς χώρας ταξίδευαν στὸ ἐξωτερικό, συνέτρωγαν μὲ τὴ βασιλικὴ οἰκογένεια καὶ «μαγείρευαν» τὶς λεπτομέρειες τῆς παλινόρθωσης.

Ὁ Σοφιανόπουλος, ἔχοντας αἴσθηση τῶν εὐθυνῶν του ἀπέναντι τῆς ἱστορίας, θεώρησε καθῆκον του νὰ ἐπισημάνη τοὺς κινδύνους ποὺ διέτρεχε τὸ ἄρρωστο δημοκρατικό μας πολίτευμα καὶ νὰ προσδιορίση τὸν τρόπο τῆς ἀποτροπῆς τους. Ἤξερε ὅτι οἱ «λέοντες» τῆς Δημοκρατίας δὲν θὰ ἔδιναν μεγάλη προσοχὴ στὶς διαπιστώσεις του, πολὺ περισσότερο μάλιστα ἀφοῦ σ' αὐτὲς μιλοῦσε γιὰ οὐσιαστικὴ μετατόπιση τῶν βάσεων τοῦ δημοκρατικοῦ πολιτεύματος πρὸς τ' ἀριστερά, γιὰ μιὰ δημοκρατία δηλαδὴ λαϊ-

κώτερη, γιὰ πράγματα μὲ ἄλλα λόγια ποὺ ἐρέθιζαν τόσο τοὺς «ὑπερασπιστές», ὅσο καὶ τοὺς ἐχθροὺς τῆς δημοκρατίας. Ἐκεῖνος ὅμως, ἔκανε τὸ χρέος του. Καὶ αὐτὸ βαραίνει στὴν Ἱστορία.

Εἶναι ἀνάγκη ἐπίσης νὰ γίνῃ καὶ μιὰ ἄλλη διασάφηση: Ὅταν ὁ Σοφιανόπουλος ζητοῦσε ἰσχυροποίηση τῆς ἐκτελεστικῆς ἐξουσίας, τὴν ζητοῦσε γιὰ τὴ συγκεκριμένη ἐκείνη περίοδο καὶ ὄχι ἀόριστα ἢ γενικά, σὰν ἐπιβαλλόμενη ἀναθεώρηση τοῦ καθιερωμένου σχήματος στὴ διάκριση τῶν ἐξουσιῶν. Ἀντίθετα, ἔμενε πιστὸς στὸ δόγμα τῆς διάκρισής τους, ὅπως αὐτὸ διατυπώθηκε καὶ ἀναλύθηκε ἀπὸ τὸν Montesquieux. Ἂν θελήσουμε νὰ μεταφέρουμε τὶς σκέψεις του αὐτὲς στὰ σημερινὰ πλαίσια σὰν γενικότητες, θὰ προδώσουμε καὶ τὸν Σοφιανόπουλο καὶ τὴν ἀλήθεια.

Γιατὶ στὰ μεταπολεμικὰ χρόνια ἡ ἐκτελεστικὴ ἐξουσία ἀναπτύχθηκε τερατογονικὰ σχεδόν, σὲ ὅλα τὰ κράτη τοῦ κόσμου καὶ ἰδιαίτερα στὸν τόπο μας. Ἡ ἰσορροπία στὴ διάκριση τῶν ἐξουσιῶν ἔχει διασαλευθῆ κατὰ τρόπο ποὺ νὰ ἐξαφανίζωνται καὶ τὰ βασικώτερα ἀκόμα γνωρίσματα τῶν δημοκρατικῶν πολιτευμάτων. Οὐσιαστικά, δὲν ὑπάρχει πιὰ σὲ κανένα μέρος τοῦ κόσμου δημοκρατία «προπολεμικοῦ τύπου». Ὁ γιγαντισμὸς τῆς ἐκτελεστικῆς ἐξουσίας ἔχει μετατρέψει τὰ ἀστικὰ δημοκρατικὰ πολιτεύματα σὲ καθεστῶτα ἀστυνομικὰ ἢ κρυπτοαστυνομικά.

Μὲ τὴν προβολὴ τῆς Σοβιετικῆς Ἕνωσης στὸ χῶρο τοῦ διεθνοῦς περιβάλλοντος, ὁ καπιταλισμὸς ἄρχισε πιὰ νὰ συνειδητοποιῆ τὴν αἴσθηση τῆς φθορᾶς του. Ἀλλὰ μαζὶ μ' αὐτήν, συνειδητοποίησε καὶ τὴν ἀνάγκη μιᾶς ρεαλιστικώτερης ἄμυνας πέρα ἀπὸ κάθε εἴδους δημοκρατικοὺς «ρομαντισμούς». Τὰ μέτρα ποὺ παίρνει τώρα γιὰ τὴν ἄμυνά του, ἀγγίζουν πολλὲς φορὲς τὰ ὅρια τοῦ πανικοῦ καὶ τῆς ὑστερίας, παρ' ὅλα αὐτὰ ὅμως εἶναι ἀκόμα ὑποχρεωμένος νὰ κινηθῆ σὲ πλαίσια «δημοκρατικά», ἀφοῦ ὡς τὰ χθὲς ἀκόμα πολεμοῦσε τὰ καθεστῶτα τῆς βίας καὶ τοῦ φασισμοῦ. Δημιουργήθηκε ἔτσι ἕνα ἰδιόμορφο σχῆμα δημοκρατίας στὶς καπιταλιστικὲς χῶρες: Διατηροῦνται οἱ νόμοι τῆς «ρομαντικῆς δημοκρατίας» στὸ γράμμα τους καὶ ἀναστέλλονται στὴν οὐσία τους μὲ τὶς ἀφύσικες ἁρμοδιότητες ποὺ ἔχει ἀποκτήσει ἡ ἐκτελεστικὴ ἐξουσία. Ἀπὸ δῶ ὅμως, πηγάζει μιὰ ἄλλη ἀντινομία ποὺ φθείρει τὸν καπιταλισμό, σὲ διαφορετικὸ βέβαια ἐπίπεδο ἀλλὰ κατὰ τρόπο πο-

λὺ τρομακτικώτερο ἴσως: Οἱ κυβερνήσεις, ἀναγκάζονται νὰ καταφεύγουν σὲ ἀσύστολα ψέματα, σὲ βιαιότητες, σὲ ἀπροκάλυπτους κυνισμούς, σὲ ἰμπεριαλιστικὲς ἐπιχειρήσεις, ἢ νὰ καταπατοῦν ἀρχὲς ποὺ διατυμπανίζονται σὰν ἱερὲς καὶ ἀπαραβίαστες. Οἱ ἀντιφάσεις αὐτές, μαζὶ μὲ τὸν κόμβο τῶν οἰκονομικῆς μορφῆς ἀντινομιῶν, τὴν ἀπειλὴ τοῦ πολέμου καὶ τὸν γενικώτερο κλονισμὸ τῶν ἀξιῶν, ἔχουν τὸν ἀντίκτυπό τους σὲ ὁλόκληρο τὸ καπιταλιστικὸ ὑπεροικοδόμημα καὶ δημιουργοῦν τὴν αἴσθηση τῆς φθορᾶς, τὴν πικρὴ γεύση τοῦ ἀδιέξοδου, ὅλη γενικὰ τὴν ψυχολογία τῆς παρακμῆς ποὺ φαίνεται ξεκάθαρα στὴ Σκέψη καὶ στὴν Τέχνη τοῦ δυτικοῦ κόσμου, σ' αὐτοὺς τοὺς δύο μεγάλους καθρέφτες ὅπου συγκλίνουν ὅλες οἱ ἐκδηλώσεις τῆς ἀνθρώπινης δραστηριότητας.

Τὸ ἴδιο βέβαια τερατώδης εἶναι ὁ γιγαντισμὸς τῆς ἐκτελεστικῆς ἐξουσίας καὶ στὶς σοσιαλιστικὲς χῶρες ὅπου ἡ ἐπανάσταση, παρὰ τὶς προσδοκίες τοῦ μαρξισμοῦ καὶ παρὰ τὴν ἀπεγνωσμένη προσπάθεια ποὺ εἶχε κάμει σχετικὰ ὁ Λένιν, δὲν μπόρεσε ἀκόμα νὰ παρακάμψη τὸ ἐμπόδιο τοῦ «χωροφύλακα». Τυχὸν ὅμως σχηματικὴ ἀντιπαράθεση τῶν δύο γιγαντισμῶν θὰ μᾶς ὡδηγοῦσε σ' ἐσφαλμένα συμπεράσματα. Γιατὶ στὸ σοσιαλιστικὸ στρατόπεδο, ὑπάρχει «ἀνοιχτὴ» δικτατορία. Εἶναι βέβαια καὶ δικτατορία κοινωνιστικὴ ποὺ ἀποβλέπει στὴν αὐτοκατάλυσή της, ἀλλὰ δὲν παύει γιὰ τὴν ὥρα νὰ εἶναι δικτατορία, μονοκομματικὸ δηλαδὴ σύστημα ὅπου ἡ στέρηση τῆς ἀτομικῆς ἐλευθερίας ἀποτελεῖ προϋπόθεση γιὰ τὴν ὁμαλὴ λειτουργία τοῦ κυβερνητικοῦ μηχανισμοῦ— μιὰ προϋπόθεση μὲ τὴν ὁποία ὅλοι σχεδὸν οἱ πολίτες ἔχουν πιὰ λίγο-πολὺ ἐξοικειωθῆ.

Γιὰ τὸν καπιταλισμὸ ὅμως, ἡ ἀτομικὴ ἐλευθερία ποὺ σήμερα βρίσκεται στὴν ἀνάγκη νὰ καταπνίξη, εἶναι μιὰ προϋπόθεση sine qua non, τὸ ἰσχυρότερό του ἔρεισμα, τὸ τελευταῖο ὀχυρό του. Ἂν γκρεμιστῆ κι' αὐτό, δὲν μπορεῖ πιὰ νὰ ἐλπίζη παρὰ στὴν ἀπροκάλυπτη βία, στὸν φασισμό. Ἀλλὰ αὐτόν, εἴπαμε, ὑπὸ τὴν πίεση ἄλλων τρομερῶν ἀντινομιῶν, ἀναγκάστηκε νὰ τὸν καταπολεμήση μαζὶ μὲ τὴ Σοβιετικὴ Ἕνωση. Καὶ αὐτὸ ἀκριβῶς εἶναι τὸ μεγάλο του «δράμα».

Γιὰ πολλοὺς ἐπίσης λόγους δὲν μπορεῖ νὰ γίνη σχηματικὴ

ἀντιπαράθεση τῶν ἠθικῶν καὶ ψυχολογικῶν ἐπιπτώσεων ποὺ ἔχει ὁ γιγαντισμὸς τῆς ἐκτελεστικῆς ἐξουσίας στὰ δύο στρατόπεδα. Ἡ διερεύνησή τους θὰ μᾶς ἀπομάκρυνε πολὺ ἀπὸ τὸ θέμα μας. Ἐκεῖνο ποὺ μποροῦμε νὰ ποῦμε ἐδῶ εἶναι τοῦτο μόνο: Μία ἄβυσσος χωρίζει ψυχολογικὰ τοὺς ἀνθρώπους ποὺ ζοῦν σὲ σοσιαλιστικὸ καθεστὼς ἀπὸ κείνους ποὺ ζοῦν σὲ χῶρες καπιταλιστικές. Οἱ πρῶτοι εἶναι σχετικὰ εὔκολο νὰ κάνουν ὡρισμένες «ἀφαιρέσεις» ἔχοντας πάντοτε στὸ μυαλό τους τὴν σκοπιμότητα, τὴν προοπτικὴ τῆς μελλοντικῆς νίκης τοῦ σοσιαλισμοῦ, καὶ τὴν μεταφυσικὴ σχεδὸν πίστη πρὸς τὴν ἰδανικὴ κομμουνιστικὴ κοινωνία τοῦ μέλλοντος. Οἱ ἄνθρωποι ὅμως τῶν καπιταλιστικῶν χωρῶν, δὲν μποροῦν νὰ κάνουν τέτοιες «ἀφαιρέσεις», δὲν διαθέτουν κανένα ἀπ' αὐτὰ τὰ ἐρείσματα.

Ὁ Πρόεδρος τῆς Δημοκρατίας

Ἡ τραγικὴ θέση τῆς δημοκρατίας μας γινότανε ἀκόμα ἀπελπιστικώτερη γιατὶ ὁ ἄνθρωπος ποὺ βρέθηκε τὴν ἐποχὴ ἐκείνη στὸ ὕπατο ἀξίωμα, οὔτε ψυχικὴ ρώμη διέθετε, οὔτε ἰσχυρὴ προσωπικότητα ἤτανε, οὔτε ἀκτινοβολία εἶχε. Δὲν ἤτανε ἐξωπλισμένος μὲ πίστη πρὸς τὸ δημοκρατικὸ ἰδεῶδες. Ἡ προώθησή του στὸν θῶκο, ὑπῆρξε ἀποτέλεσμα κομματικῶν συναλλαγῶν καὶ ἴσως αὐτὸ νὰ τοῦ καλλιέργησε τὴν ἔμμονη ἰδέα τῆς «συμβιβαστικῆς» του ἀποστολῆς—μιὰ ἰδέα ποὺ βρῆκε ἐξ ἄλλου γόνιμο ἔδαφος στὴν ἀπὸ κατασκευῆς συμβιβαστικὴ (καὶ μὲ τὴ χειρότερη ἀκόμα ἔννοια) ψυχολογία του.

Οἱ συνταγματικὲς χειροπέδες ποὺ φρόντισαν νὰ τοῦ φορέσουν τὰ κόμματα «ἀπὸ κοινοῦ συμφέροντος ὁρμώμενα», ὄχι μόνο δὲν τὸν ἐνοχλοῦσαν, ἀλλά, ἀντίθετα, δημιουργοῦσαν ἕνα ἰδεῶδες γι' αὐτὸν κλίμα «οὐδετερότητας», ὅπου μποροῦσε νὰ κινῆται μὲ ἀπόλυτη ἄνεση καὶ μακαριότητα, χωρὶς νὰ σκοτίζεται μὲ οὐσιαστικὲς εὐθύνες. Ἤξερε πὼς ὁ ρόλος του στὴν πολιτικὴ ζωὴ τῆς χώρας ἤτανε σκιώδης καὶ τυπικός, ἀλλὰ οὔτε ἤθελε, οὔτε καὶ προσπάθησε νὰ τὸν μεταβάλη. Ὅταν ἔληξε ἡ θητεία του καὶ μπῆκε ζήτημα ἐκλογῆς νέου Προέδρου, ὁ Σοφιανόπουλος ἀντιτάχθηκε σφοδρότατα στὴν ἰδέα τῆς ἐπανεκλογῆς τοῦ Ἀλ. Ζαΐμη. Τὰ δύο

μεγάλα κόμματα, εἶχαν ἀρχίσει ν' ἀντιμετωπίζουν σοβαρὰ αὐτὴ τὴ λύση πού, κατὰ δυστύχημα, πραγματοποιήθηκε τελικά, σὰν προϊὸν κομματικῆς συναλλαγῆς καὶ πάλι.

«*Διεδραματίσθησαν πράξεις καὶ ἐνέργειαι*», ἔλεγε ὁ Σοφιανόπουλος σὲ μιὰ συνέντευξίν του *, «*ὁδηγοῦσαι κατ' εὐθεῖαν εἰς τὴν κατάλυσιν τοῦ πολιτεύματος καὶ στιγματίζουσαι τὴν πολιτικὴν ζωὴν τοῦ τόπου, ὅπως τὸ ἔγκλημα τῆς λεωφόρου Κηφισίας*** *καὶ ἡ οὐσιαστικὴ κατάργησις τοῦ κοινοβουλίου καὶ ὁ Πρόεδρος τῆς Δημοκρατίας, ἐν τῇ κακῶς ἐννουμένῃ οὐδετερότητί του, δὲν ἐνόμισεν ὅτι τοῦ ἐπεβάλλετο νὰ ἐπαναφέρῃ εἰς τὴν ὁδὸν τῆς δικαιοσύνης καὶ τῆς κοσμιότητος μίαν κυβέρνησιν ἡ ὁποία ἀπέβαλε πάντα χαλινὸν καὶ πᾶν ἕρμα. Ἐσημειώθησαν γεγονότα ἐξαιρετικῆς δι' αὐτὴν ταύτην τὴν ἀσφάλειαν τοῦ κράτους σημασίας, ὅπως ἡ ὑπογραφὴ τοῦ περιφήμου βαλκανικοῦ Συμφώνου καὶ ὁ Πρόεδρος τῆς Δημοκρατίας δὲν ἐνόμισε σκόπιμον νὰ προεδρεύσῃ, αὐτὸς οὗτος, καθ' ὃ εἶχε δικαίωμα, μιᾶς κοινῆς συσκέψεως τῶν πολιτικῶν ἀρχηγῶν, διὰ νὰ ἐξετασθοῦν οἱ ἑκατέρωθεν ἀπόψεις μὲ περισσοτέραν νηφαλιότητα καὶ περισσότερον κῦρος... Καὶ ὅμως, ὁσονδήποτε καὶ ἂν τὸ Σύνταγμα δὲν τὸν περιέβαλλε μὲ δικαιώματα οὐσιαστικωτέρου ρυθμιστοῦ, δὲν τὸν ἐτοποθέτησε ἀπόλυτα καὶ εἰς τὸ περιθώριον τῆς ζωῆς...*»

Ὁ Ζαΐμης ὡστόσο, στὴν κοινὴ συνεδρίαση τῶν Νομοθετικῶν Σωμάτων, κατώρθωσε νὰ συγκεντρώσῃ τὴν ἀπαιτούμενη πλειοψηφία καὶ νὰ ξαναγίνῃ Πρόεδρος τῆς Δημοκρατίας γιὰ τὴν πενταετία 1934—1939.

Ἡ παράταξη τῶν βασιλοφρόνων ποὺ εἶχε ἀντιταχθῆ μὲ πεῖσμα τὸ 1929 στὴν ἐκλογὴ τοῦ Ζαΐμη, ἔδωσε πραγματικὴ καὶ λυσσαλέα μάχη γιὰ νὰ ἐπιτύχῃ τὴν ἐπανεκλογή του. Καὶ εἶχε ἀπὸ τὴν πλευρά της δίκιο. Γιατὶ κανένας Πρόεδρος δὲν θὰ ἤτανε τόσο σκιώδης καὶ δὲν θὰ εἶχε τόσο ἐλαττωμένη δημοκρατικὴ συνεί-

* *«Μακεδονία», 21.6.1934.*

** *Ἡ ἀπόπειρα, δηλαδή, δολοφονίας τοῦ Βενιζέλου ποὺ ἔγινε τὴ νύχτα τῆς 6ης Ἰουνίου 1933, στὴ θέση «Παράδεισος» ἔξω ἀπὸ τὸ Μαρούσι.*

δηση ὥστε νὰ διευκολύνη τὴν παλινόρθωση—ὅπως ἔκανε, ἄθελά του ἴσως, ὁ Ζαΐμης.

Ὁ συνασπισμὸς τῶν δημοκρατικῶν δυνάμεων διέθετε τὴν πλειοψηφία στὴν κοινὴ συνεδρίαση τῆς Βουλῆς καὶ τῆς Γερουσίας. Θὰ μποροῦσε συνεπῶς νὰ διαλέξη γιὰ τὸ ὕπατο ἀξίωμα ἕναν ἄνθρωπο ἱκανὸ καὶ πρόθυμο νὰ γίνη φρουρὸς τοῦ πολιτεύματος, τὸν Γ. Καφαντάρη, λόγου χάριν, τὸν Α. Παπαναστασίου, ἢ καὶ τὸν ἴδιο τὸ Βενιζέλο. Ἡ τελευταία λύση, εἶχε ἀντιμετωπισθῆ καὶ κάθε ἄλλο παρὰ τὴν ἀπέκρουε ὁ Βενιζέλος, ματαιώθηκε ὅμως ἀπὸ τὴν ἰσχυρὴ ἀντίδραση τῶν βασιλοφρόνων καὶ ἀπὸ τὴν ἀντίθεση μερικῶν βενιζελογενῶν κομμάτων. Ἂν ἕνας ἀπ' αὐτοὺς τοὺς τρεῖς γινότανε Πρόεδρος, ἡ τύχη τῆς Δημοκρατίας θὰ ἤτανε ἐντελῶς διαφορετική.

Οἱ βασιλόφρονες, ὅμως, ἀπειλοῦσαν μὲ τὸν Κονδύλη ὅτι τὸ σῶμα τῶν ἀξιωματικῶν δὲν δεχότανε αὐτὲς τὶς λύσεις. Ἂν ἡ βενιζελικὴ πλειοψηφία ἐπέβαλλε τὶς ἀπόψεις της «ἕκαστος ἐξ ἡμῶν, φοβέριζε ὁ Κονδύλης, καὶ πᾶς... πονῶν τὸν τόπον, θὰ σκεφθῆ ποίαν ὁδὸν θ' ἀκολουθήση!»

Οἱ «δημοκρατικοί», ἀντὶ νὰ ἐξουδετερώσουν αὐτὴ τὴν πίεση τὴν διώγκωναν ἀκόμα περισσότερο μὲ τὰ κομματικά τους παζαρέματα ποὺ ἔκαναν τοὺς βασιλόφρονες πιὸ θρασεῖς καὶ πιὸ ἄκαμπτους. Οἱ Φιλελεύθεροι ἔτρεμαν στὴ σκέψη ὅτι ἡ κυβέρνηση τοῦ Λαϊκοῦ Κόμματος θὰ ψήφιζε, καθὼς ἀπειλοῦσε, ἕναν ἐκλογικὸ νόμο ἀπερίγραπτης αὐθαιρεσίας, ποὺ θὰ «μπακλαβαδοποιοῦσε» τὶς ἐκλογικὲς περιφέρειες ἀνάλογα μὲ τὴν κομματικὴ δύναμη τῶν ἀντιβενιζελικῶν καὶ θὰ ἐξασφάλιζε ἔτσι τὴν ἀπόλυτη ἐπικράτηση τοῦ Λαϊκοῦ κόμματος.

Σ' αὐτὴ τὴν κομματικὴ σκοπιμότητα θυσιάστηκε ἡ Δημοκρατία. Στὶς 12 Ὀκτωβρίου 1934, 17 Γερουσιαστὲς τῶν ἐπαγγελματικῶν ὀργανώσεων, ἀνέλαβαν τὴν πρωτοβουλία νὰ γεφυρώσουν τὶς ἀντιθέσεις τῶν δύο μεγάλων κομμάτων στὸ ἐπίμαχο ζήτημα καὶ συμφώνησαν νὰ ὑποστηρίξουν τὴν ἐπανεκλογὴ τοῦ Ζαΐμη μὲ τὴν προϋπόθεση ὅτι ἡ κυβέρνηση θ' ἀπέσυρε τὸ ἐκλογικὸ νομοσχέδιο τῆς «μπακλαβαδοποιήσεως». Οἱ 17 αὐτοὶ γερουσιαστὲς ἀνέτρεψαν τὴ δημοκρατικὴ πλειοψηφία, στὴν κοινὴ συνεδρίαση τῶν δύο Νομοθετικῶν Σωμάτων καὶ ὁ Ζαΐμης ξαναβγῆκε Πρόεδρος

μὲ 197 ψήφους ἐπὶ συνόλου 308. Τὰ λευκὰ ψηφοδέλτια πού ἔρριψαν οἱ «δημοκρατικοί», ἔπαιρναν ἕνα νόημα συμβολικό: Ἦτανε λευκὰ ἄνθη πάνω στὸν τάφο τῆς Δημοκρατίας πού ἄνοιγαν ἐκείνη τὴ στιγμή.

Ὕστερα ἀπὸ λίγες ἡμέρες ὁ Σοφιανόπουλος, σὲ τόνο ἀσυνήθιστα γι' αὐτὸν βίαιο, κατακεραύνωσε ὅλους αὐτοὺς τοὺς νεκροθάφτες τῆς δημοκρατίας, χωρὶς νὰ κάνη καμμία διάκριση τῶν ἐχθρῶν ἀπὸ τοὺς ἄσπονδους «φίλους» της.

«Ἡ χάρις εἰς τὸ διάβημα τῶν 17 ἐπαγγελματικῶν γερουσιαστῶν δοθεῖσα λύσις», ἔγραφε *, *«προδίδει χωρὶς καμμίαν ὑπερβολὴν τὴν βαθυτέραν διαφθοράν, διὰ νὰ μὴ εἴπω τὴν πλήρη ἀγυρτείαν ποὺ χαρακτηρίζει μίαν μεγάλην, δυστυχῶς, μερίδα τοῦ πολιτικοῦ κόσμου τῆς χώρας. Εἰς τὸ πρόσωπον τοῦ κ. Ζαΐμη συνέπεσαν τ' ἀνομολόγητα συμφέροντα τῆς κυβερνητικῆς παρατάξεως ἀφ' ἑνός, μερικῶν κύκλων τῆς ἀντιπολιτεύσεως ἀφ' ἑτέρου καὶ ὄχι βέβαια ὀλιγώτερον τῶν 17 γερουσιαστῶν οἱ ὁποῖοι, ὡς ἀντιπροσωπεύοντες τὰς ἐπαγγελματικὰς ὀργανώσεις, προσεπάθησαν νὰ μᾶς πείσουν ὅτι ἵστανται μακρὰν τῆς μικροκομματικῆς διαμάχης. Καὶ ἐρωτῶ: Προδίδει ἢ δὲν προδίδει πολιτικὴν ἀγυρτείαν ἡ ἐπανεκλογὴ τοῦ κ. Ζαΐμη ἀπὸ μίαν κυβέρνησιν ἡ ὁποία μόλις πρὸ δύο ἐτῶν, ὡς ἀντιπολίτευσις, τὸν ἠπείλησεν διὰ παραπομπῆς εἰς εἰδικὸν δικαστήριον ἐπὶ παραβιάσει τοῦ Συντάγματος, ἐπ' ἐσχάτων δὲ τὸν ἐψήφισεν ὡς φρουρὸν τοῦ πολιτεύματος καὶ δῆθεν ἀκομμάτιστον ἄρχοντα, ἀκριβῶς διότι τὸν ἐβρῆκεν συμπαραστάτην τῶν κομματικῶν της τεχνουργημάτων; Προδίδει ἢ δὲν προδίδει πολιτικὴν ἀγυρτείαν ἡ στάσις ὡρισμένων κύκλων τῆς ἀντιπολιτεύσεως οἱ ὁποῖοι εἰς τὰ φανερὰ μὲν κατεψήφισαν τὸν κ. Ζαΐμην ὡς ἐπίορκον, ἐν κρυπτῷ δὲ καὶ παραβύστῳ ἔκαμαν ὅ,τι ἠμποροῦσαν νὰ εὐοδωθῇ ἡ ἐπανεκλογή του, μόνον καὶ μόνον διότι ἐφοβοῦντο τὴν ἄνοδον εἰς τὸ ἀξίωμα τοῦ Ἀνωτάτου Ἄρχοντος ἀνδρὸς δυναμένου νὰ ἔχῃ γνώμην καὶ κῦρος; Προδίδει ἢ δὲν προδίδει πολιτικὴν ἀγυρτείαν ἡ ἐπανεκλογὴ τοῦ κ. Ζαΐμη ἀπὸ τὴν γνωστὴν ἐκείνην ὁμάδα τῆς ἀντιπολιτεύσεως, ἡ ὁποία τὸν ἐψή-*

* *«Μακεδονία»*, 28.10.1934

φισεν λάθρα, χωρὶς νὰ ἔχῃ τὸ θάρρος καὶ τὸν ἀνδρισμὸν νὰ διαφωνήσῃ δημοσίᾳ πρὸς τὸ κόμμα εἰς τὸ ὁποῖον ἀνήκει καὶ τὸ ὁποῖον τόσον σφοδρὰν πολεμικὴν ἤσκησεν ἐπ' ἐσχάτων κατὰ τοῦ κ. Ζαΐμη, ὥστε νὰ τὸν κατηγορήσῃ ἀπεριφράστως ὡς ἀνίκανον καί, πρὸ παντός, ὡς ἐπίορκον; Ἡ τοιαύτη στάσις τῆς μεγάλης μερίδος τοῦ πολιτικοῦ κόσμου δὲν εἶναι μόνον ἀποκαρδιωτική, ἀλλὰ προδίδει ξεκάθαρα τὴν σῆψιν τῶν πολιτικῶν ἠθῶν τοῦ τόπου καὶ τὴν πλήρη πλέον χρεωκοπίαν τοῦ κοινοβουλευτισμοῦ. Θὰ ἔπρεπε κατὰ συνέπειαν ν' ἀπελπισθῇ κανεὶς ἐντελῶς διὰ τὴν τύχην τῆς χώρας ἐὰν εἶχε τὴν ἀφέλειαν νὰ ἐπιζητῇ τὴν ἀναζωογόνησίν της ἀπὸ τὸν ἐξ ἐπαγγέλματος πολιτικὸν κόσμον καὶ ἐὰν εἶχε τὴν αὐταπάτην νὰ νομίζῃ ὅτι τὸ κακὸν ἠμπορεῖ νὰ ξεριζωθῇ μὲ τὸν πεπατημένον δρόμον τῆς ἀκολάστου βουλευτοκρατίας. Ἐκ τῆς ἐπαφῆς μου μὲ τὴν μᾶζαν, ἡ ὁποία καταφορολογεῖται μέχρις αἵματος καὶ δὲν ζητεῖ τίποτε ἄλλο παρὰ μίαν ρωμαλέαν, τιμίαν, καθαρὰν καὶ στοργικὴν διοίκησιν, ἀποκομίζω ὄχι τὴν ἐλπίδα, ἀλλὰ τὴν πεποίθησιν πλέον ὅτι ἐγκυμονεῖται ἕνας ἐπαναστατικὸς ἀναβρασμὸς ὁ ὁποῖος θὰ ᾠθήσῃ πολὺ σύντομα εἰς τὸν πολιτικὸν καὶ κοινωνικὸν ἐκεῖνον καθαρμὸν ποὺ ἀπαιτοῦν αἱ περιστάσεις...»

Γιὰ ἕνα νέο 1909

Τὴν ἴδια πεποίθηση ἐκφράζει καὶ ἀλλοῦ *: *« Εἶμαι βέβαιος»*, γράφει, *« ὅτι εὑρισκόμεθα εἰς τὰς παραμονὰς ἑνὸς νέου 1909, μὲ κοινωνικὸν ὅμως αὐτὴν τὴν φορὰν περιεχόμενον. Αὐτὸν δὲ ἀκριβῶς τὸν ὑποφώσκοντα ὀργασμόν, ὁ ὁποῖος παρουσιάζεται ἐκδηλότερος εἰς τὴν βόρειον Ἑλλάδα καὶ ὁ ὁποῖος δὲν ἠμπορεῖ παρὰ νὰ μεταδοθῇ εἰς τὰ πέρατα τῆς ἑλληνικῆς γῆς, δὲν φαίνεται νὰ τὸν ὀσφραίνεται οὐδὲ πόρρωθεν ὁ ἐν ἁμαρτίαις γηράσας πολιτικὸς κόσμος. Ἡ ἔλλειψις ὅμως αὐτὴ τῆς ὀσφρήσεως διακρίνει ὅλα τὰ καθεστῶτα τῶν ὁποίων ἡ ἀντικατάστασις ἔχει ὡριμάσει εἰς τὴν κοινὴν συνείδησιν...»*

Οἱ διαπιστώσεις αὐτές, ἂν τὶς κοιτάξουμε κάπως ἐπιπόλαια

* *«Ἀνεξάρτητος», 24.8.1934*

φαίνονται νὰ μὴν ἀνταποκρίνωνται στὰ πράγματα, ἀφοῦ δὲν σημειώθηκε καμμία «κοινωνικὴ κάθαρσις» τὴν ἐποχὴ ἐκείνη. (Τὰ ἀπειράριθμα στρατιωτικὰ πραξικοπήματα δὲν εἶχαν, φυσικά, τὴν παραμικρὴ σχέση μὲ κοινωνικοὺς ἀγῶνες). Μὲ μιὰ ἔρευνα ὅμως προσεκτικώτερη, θὰ ἰδοῦμε ὅτι ὁ Σοφιανόπουλος, γιὰ μιὰ ἀκόμα φορά, εἶχε ἰδῆ πολὺ καθαρὰ στὸν ὁρίζοντα καὶ ἄκουσε τὸ βουητὸ τοῦ ἐπαναστατικοῦ κύματος ποὺ ἐρχότανε.

Τὸ ἐργατικὸ κίνημα βρέθηκε σὲ ἀνώμαλες συνθῆκες (κινήματα, παλινόρθωση, δικτατορία) καὶ ἔτσι ὁ ἰδεολογικὸς διαφορισμός του δὲν πῆρε καμμιὰ συγκεκριμένη πολιτικὴ ἔκφραση τότε. Ἀλλὰ ἡ ἀνανεωτικὴ διάθεση, ὁ πόθος γιὰ οὐσιαστικὲς ἀλλαγές, ἡ ἀποκόλληση τῶν μαζῶν ἀπὸ τὰ ἐφθαρμένα καὶ διεφθαρμένα ἀστικὰ κόμματα, ἦσαν πράγματα ποὺ ὑπῆρχαν διάχυτα στὴν ἀτμόσφαιρα. Ἕνα μεγάλο μέρος τῆς ἐργατικῆς τάξης εἶχε κιόλας μετατοπισθῆ πρὸς τ' ἀριστερὰ καὶ βλέπουμε λίγο ἀργότερα τὸ Κομμουνιστικὸ Κόμμα νὰ γίνεται ρυθμιστὴς τῆς πολιτικῆς ζωῆς τοῦ τόπου.

Ἡ δικτατορία ποὺ ἀκολούθησε ἔπνιξε τὴν ἐπαναστατικὴ κίνηση. Φαινομενικὰ ὅμως. Γιατὶ οἱ ἀνακατατάξεις δὲν παρεμποδίζονται ποτὲ μὲ τὴ βία. Ἐφ' ὅσον παραμένουν οἱ προϋποθέσεις ποὺ τὶς δημιούργησαν, συνεχίζεται ἀθόρυβα ἡ ζύμωσή τους καὶ τὸ κίνημα γίνεται μέρα μὲ τὴν ἡμέρα ὅλο καὶ πιὸ ἐκρηκτικό. Ἡ δικτατορία ἔπαιξε ἐδῶ τὸ ρόλο τοῦ συμπιεστῆ ποὺ ἀπωθεῖ σὲ κλειστὸ χῶρο ἕνα ἀέριο χωρὶς νὰ ὑποψιάζεται ὅτι ἔτσι τὸ ὁπλίζει μὲ τρομερὴ δύναμη.

Τὶς διαπιστώσεις λοιπὸν ποὺ ἔκανε ὁ Σοφιανόπουλος τότε θὰ τὶς ἰδοῦμε ἀπόλυτα ἐπαληθευμένες μετὰ τὸ «κενὸ» τῆς δικτατορίας, στὴν περίοδο τῆς κατοχῆς, ὅπου ἡ ἐπαναστατικὴ διάθεση τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ, βρῆκε τὴν ἐθνικοπολιτικὴ καὶ κοινωνική της ἔκφραση στὸ ἀναγεννητικὸ κίνημα τοῦ Ε.Α.Μ. ποὺ θὰ μποροῦσε θαυμάσια νὰ ἐξελιχθῆ σὲ κάτι πολὺ σημαντικώτερο καὶ ἀπὸ ἕνα «νέο 1909».

Ποιὲς ἀκριβῶς διαστάσεις ἔδινε ὁ Σοφιανόπουλος στὴν κοινωνική του Ἐπανάσταση, μᾶς τὸ λέει ὁ ἴδιος σὲ μιὰ ὁμιλία του στὸν Λευκὸ Πύργο Θεσσαλονίκης (4.8.34). Ἐκεῖ φαίνεται ξεκάθαρα ὅτι δὲν εἶναι ὁ δημοκράτης ποὺ ἐπαγγέλλεται ἀόριστα

καὶ σχηματικὰ μιὰ «ἀστικοδημοκρατική» ἐπανάσταση, ἀλλὰ ὁ ρεαλιστὴς πολιτικὸς πού, πέρα ἀπὸ κάθε ἰδεολογικὴ «φόρμουλα», προσπαθεῖ νὰ δώση πρακτικὲς καὶ ἐφικτὲς λύσεις σὲ συγκεκριμένα προβλήματα καὶ ὁ εὐαίσθητος ἄνθρωπος πού τοποθετεῖται ἀπέναντι στὸ κοινωνικὸ πρόβλημα μᾶλλον συναισθηματικά, πού ὑποφέρει ἀπὸ τὸν πόνο καὶ τὸν κατατρεγμὸ τῶν ἀδικημένων καὶ φιλοδοξεῖ νὰ τούς ἀνακουφίση.

Ὑπάρχουν στὸ πρόγραμμά του «θέσεις» πού ὅταν τὶς μελετήσουμε μὲ τὸ κοινωνιολογικὸ μικροσκόπιο εἴμαστε ὑποχρεωμένοι νὰ ποῦμε ὅτι σκεφτότανε μαρξιστικά, ὑπάρχουν ὅμως καὶ ἄλλες θέσεις, ἢ ἰδέες, πού τὸν ἀπομακρύνουν παρασάγγες ἀπὸ τὶς θεωρητικὲς κατασκευὲς τοῦ «ἱστορικοῦ ὑλισμοῦ». Ἡ ἰδεολογικὴ αὐτὴ «ἀναρχία» ἔχει τὴν ἐξήγησή της στὸ γεγονὸς ὅτι ὁ Σοφιανόπουλος δὲν θέλησε ποτὲ νὰ ὑποτάξη τὴν πολιτική του δράση σὲ δοσμένες ἀπ' τὰ πρὶν θεωρητικὲς κατασκευὲς (μὲ μοναδικὴ ἐξαίρεση τὴν προσήλωσή του στὰ «δόγματα» τῆς γεωπολιτικῆς) γιατὶ πίστευε ὅτι κάθε ἰδέα, πρέπει νὰ προσαρμόζεται στὶς εἰδικὲς συνθῆκες ἑνὸς τόπου καὶ στὴν ἰδιάζουσα ψυχολογία τοῦ κάθε λαοῦ. Ἔπαιρνε λοιπὸν ἀπὸ τὸν Μαρξισμὸ ἢ ἀπὸ τὴν πραγμάτωσή του στὴ Σοβιετικὴ Ἕνωση μονάχα, ὅ,τι κατὰ τὴ γνώμη του θὰ μποροῦσε νὰ μεταφυτευθῆ καὶ νὰ εὐδοκιμήση στὸν τόπο μας, ἀδιαφορώντας ἂν ἄλλα σημεῖα τοῦ προγράμματός του τὸν ἀπομακρύνουν ἀπὸ τὴν μαρξιστικὴ θεωρία ἢ τὸν φέρνουν καὶ σὲ ἀντίθεση μ' αὐτήν. Δὲν ἤθελε νὰ ὑποτάξη τὴν ἑλληνικὴ πραγματικότητα σὲ ἰδέες πού εἰσάγονται «κονσερβαρισμένες» ἀπ' τὸ ἐξωτερικό, ἀλλὰ ἐπιζητοῦσε, ἀντίστροφα, νὰ ὑποτάξη τὶς ἰδέες στὰ πράγματα, ν' ἀπελευθερώση δηλαδὴ ἀπὸ τὴν ἑλληνικὴ πραγματικότητα τὶς ἰδέες πού ἐναρμονίζονται μὲ αὐτήν.

Ἡ ἐπανάστασή του λοιπόν, περιοριζότανε σ' ἕνα μεταρρυθμιστικὸ πρόγραμμα, ἀρκετὰ τολμηρὸ γιὰ τὴν ἐποχή του, πού εἶχε σὰν βασικὲς ἐπιδιώξεις τὴ δικαιότερη κατανομὴ τοῦ ἐθνικοῦ εἰσοδήματος καὶ τὸν ἐκτοπισμὸ τῆς παρασιτικῆς δραστηριότητας.

«Ἂν ὁλόκληρος ὁ δημοκρατικὸς κόσμος», ἔλεγε σ' αὐτὴ τὴν ὁμιλία, *«εἶναι διατεθειμένος νὰ θραύσῃ κάθε προσπάθεια μοναρχικῆς παλινορθώσεως, τὸ Ἀγροτικὸν Κόμμα, τοῦ ὁποίου ἔχω τὴν*

τιμὴν νὰ ἡγοῦμαι, ὅπως καὶ κατὰ τὸ παρελθόν, τοιουτοτρόπως καὶ ἐπὶ τοῦ παρόντος καὶ εἰς τὸ μέλλον θ' ἀποτελέση τὴν ἐμπροσθοφυλακὴν καὶ θὰ πολεμήση εἰς τὰ πρῶτα χαρακώματα. Διότι δὲν ἐνδιαφέρεται μόνον νὰ στερεώση τὴν σημερινὴν ἀστικὴν δημοκρατίαν ἀλλά, κυρίως, νὰ τὴν ἐμπλουτίση μὲ πραγματικὸν οἰκονομικὸν περιεχόμενον, προωθοῦν αὐτὴν εἰς οἰκονομικὴν δημοκρατίαν, ἀπηλλαγμένην ἀπὸ τὰς ἀδικίας καὶ τὰς ἀνισότητας τῆς συγχρόνου κοινωνίας...»

Πρότεινε νὰ ἐθνικοποιηθοῦν οἱ Τράπεζες καὶ ὅλες οἱ Βιομηχανίες ποὺ κατεργάζονται πρῶτες ὕλες (ἀλευρόμυλοι, καπνοβιομηχανίες, βιομηχανίες οἴνων, λιπασμάτων κ.λ.π.), οἱ 'Εταιρεῖες Μεταφορῶν καὶ ὅλες οἱ μεγάλες ἰδιωτικὲς ἐπιχειρήσεις.

Γιὰ τὸν παραμερισμὸ τῆς παρασιτικῆς δραστηριότητας πρότεινε νὰ ἱδρυθῇ γιὰ ὅλα τὰ γεωργικὰ προϊόντα ἕνα κρατικὸ μονοπώλιο ποὺ θὰ ἐλέγχη τὸ ἐμπόριο, ἐσωτερικοῦ καὶ ἐξωτερικοῦ καὶ θὰ προγραμματίζη τὴ γεωργικὴ παραγωγή. 'Ονειρευότανε λοιπὸν ἕναν ἰδιόμορφο, μπορεῖ κανεὶς νὰ πῇ σοσιαλισμό, κάτι ἀνάλογο μὲ τὸ πείραμα ποὺ γίνεται σήμερα στὸ κράτος τοῦ 'Ισραὴλ καὶ πού, ὅπως εἶναι γνωστό, ἔχει ἀποδώσει καταπληκτικὰ ἀποτελέσματα.

Τὸ «σκιάχτρο»

'Η συνεργασία τοῦ Σοφιανόπουλου μὲ τὸ κόμμα τῶν Φιλελευθέρων ξανάρχισε στὶς 23 'Απριλίου 1933, ὅταν ἔγινε ἡ ἐπαναληπτικὴ ἐκλογὴ Σερρῶν. 'Ο συντηρητικὸς τύπος τῆς ἀντιπολίτευσης, ἅρπαξε τὴν εὐκαιρία γιὰ νὰ ἐπαναλάβη τὸ συνηθισμένο πιὰ τροπάρι τῶν «ἐθνικῶν κινδύνων» ποὺ διαγράφονταν μ' αὐτὴ τὴν «ἀθέμιτη» συμμαχία:

«Τὰς ριζικὰς μεταβολὰς εἰς τὴν ὀργάνωσιν τῆς ζωῆς τῶν ἐθνῶν καὶ ἀτόμων, τὰς ὁποίας ὁ ὀρθόδοξος κομμουνισμὸς ἐπιδιώκει διὰ τῆς βίας τῶν ὅπλων, οἱ ὁμόφρονες τοῦ κ. Σοφιανοπούλου τὰς ἐπιδιώκουν διὰ τῆς λεγομένης ἐξελίξεως, δηλαδὴ διὰ τῆς βίας τῶν νόμων...» ἔγραφε τότε ἡ «'Εστία». *. Καὶ κατηγοροῦσε τὸν

* *25 'Απριλίου 1933.*

Βενιζέλο πού «δέχθηκε νὰ καλύψη ὑπὸ τὸ ὄνομα τοῦ 'Εθνικοῦ Συνασπισμοῦ μίαν ὑποψηφιότητα στερουμένην, τουλάχιστον, ἐθνικοῦ χαρακτῆρος....»

Ὁ ἀρχηγὸς τῶν Φιλελευθέρων, δὲν ἔδωσε βέβαια καμμία σημασία σ' αὐτὰ τὰ σχόλια. 'Επιζητοῦσε πάντοτε τὴ συνεργασία τοῦ Σοφιανόπουλου, μὲ φορτικότητα πολλὲς φορές, ἐκεῖνος ὅμως, ἀπὸ τὴν ἐποχὴ πού χάραξε τὸ δικό του δρόμο, τὴν ἀπέφευγε. Κι' ἂν τὴ δέχτηκε τώρα, τὸ ἔκανε, καθὼς εἴπαμε, σὰν προσφορὰ πρὸς τὸ δημοκρατικὸ πολίτευμα πού κινδύνευε καὶ χωρὶς ν' ἀπεμπολήσῃ καθόλου τὶς ἀρχές του.

Στὴν ἀναπληρωματικὴ ἐκείνη ἐκλογὴ ὁ Σοφιανόπουλος βγῆκε βουλευτὴς καὶ ἀπετέλεσε τὸν «σκληρὸ πυρῆνα» τῆς ἡγεσίας τοῦ δημοκρατικοῦ ἀγώνα. Προσπάθησε νὰ συναγείρη τὶς δημοκρατικὲς συνειδήσεις, νὰ τὶς ὁπλίση μὲ σθένος, νὰ τοὺς δώση μαχητικὸ προσανατολισμό.

Σὲ δηλώσεις πού ἔκανε στὸν τύπο, στὶς 22 Νοεμβρίου 1933, τόνιζε πὼς ἤτανε ἐπιτακτικὴ ἀνάγκη νὰ συνενωθῆ ὁ δημοκρατικὸς κόσμος, *«ὡς ἕνα σῶμα καὶ μιὰ ψυχὴ εἰς ἕνα ἐπαναστατικὸν συναγερμὸν μὲ τὸν ὁποῖον καὶ μόνον δύναται ν' ἀποκαθαρθῆ ἡ σύγχρονος πολιτικὴ φατρία...»*

Ἡ μαχητικότητά του ἀνησύχησε ἰδιαίτερα τοὺς κύκλους τῆς δεξιᾶς καὶ ἡ «Ἑστία», γιὰ μιὰ ἀκόμη φορά *, κάλεσε τὸν Βενιζέλο καὶ ὅλους τοὺς πολιτικοὺς ἀρχηγοὺς «νὰ ἐκκαθαρίσουν τὴν θέσιν των, ἐντὸς τῆς ἡμέρας εἰ δυνατόν», ἀπέναντι τοῦ Σοφιανόπουλου πού «ὅταν ὁμιλῆ περὶ ἐπαναστατικοῦ συναγερμοῦ, δὲν χρειάζεται καὶ πολλὴ φιλοσοφία διὰ νὰ ἐννοήση κανεὶς ὅτι θὰ ἐπεθύμει πράγματι ἕνα συναγερμὸν τοιοῦτον, ὁ ὁποῖος θὰ ἤρχιζε μὲν ὡς μία κίνησις πολιτική, ἀποβλέπουσα εἰς τὴν ἀνατροπὴν τοῦ σήμερον κρατοῦντος καθεστῶτος, ἀλλὰ κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ ὁποίου ὅλα τὰ ἐπαναστατικὰ στοιχεῖα, οἱ 'μαχητικοὶ προλετάριοι μὲ τὴν ταξικὴν συνείδησιν' θὰ εὕρισκον τὴν κατάλληλον εὐκαιρίαν διὰ ν' ἀναμιχθοῦν ἀμέσως καὶ νὰ δοκιμάσουν τὴν ἱκανότητά των ὅπως φέρουν καὶ εἰς τὴν 'Ελλάδα τὸ 'μεγάλο βράδυ'...»

Ὁ «μπαμπούλας» τοῦ κομμουνισμοῦ, δὲν εἶναι ἐφεύρεση

* *22 Νοεμβρίου 1933.*

τῶν τελευταίων χρόνων. Ἄρχισε νὰ χρησιμοποιῆται σὲ ὅλες τὶς καπιταλιστικὲς χῶρες καὶ πρὶν ἀκόμα ἀπ' τὴ Σοβιετικὴ Ἐπανάσταση. Στὴν Ἑλλάδα ἰδιαίτερα, ἡ τεχνικὴ τῆς χρησιμοποίησής του ἔφτασε σὲ ὑψηλότατα ἐπίπεδα. Ἐπὶ μισὸν σχεδὸν αἰώνα, τὸ «σκιάχτρο» τοῦ κομμουνισμοῦ στάθηκε τὸ τυπικὸ ὅπλο ὅλων τῶν ἀντιδραστικῶν δυνάμεων. Κάθε φορὰ ποὺ πήγαινε νὰ δημιουργηθῆ στὸν τόπο μας μιὰ ἀναγεννητικὴ προσπάθεια στὸν πολιτικό, τὸν κοινωνικό, τὸν οἰκονομικὸ καὶ τὸν πνευματικὸ τομέα, ἐπιστρατευόντανε ἀμέσως τὸ ἀποτελεσματικὸ «σκιάχτρο» γιὰ νὰ τρομοκρατηθοῦν οἱ ἀφελεῖς, ν' ἀπομονωθοῦν οἱ ζωντανὲς δυνάμεις καὶ νὰ ξαναβρῆ ὁ τόπος τὴν ἀποτελματωμένη του «γαλήνη».

Ἀκόμα καὶ στὸ γλωσσικό μας πρόβλημα βρῆκαν τὸν τρόπο νὰ τὸ προβάλλουν οἱ «γλωσσαμύντορες» συνδέοντάς το ἄρρηκτα μὲ τὴ νεοελληνικὴ γραμματική.

Ὅσο κι' ἂν γελοιοποιήθηκαν μὲ τὸν καιρὸ αὐτὲς οἱ ἀντιλήψεις, ὁ ἀντίκτυπός τους ἐξακολουθεῖ καὶ σήμερα νὰ ὑποκοχλάζη στὰ λιγώτερο καλλιεργημένα στρώματα, ὅπως παρατείνεται γιὰ ἕνα χρονικὸ διάστημα ἡ ἀναταραχὴ τοῦ νεροῦ κάτω ἀπὸ τὴν ἐπιφάνεια, ὕστερα ἀπὸ μιὰ μεγάλη θαλασσοταραχή. Κι' αὐτὸ τὸ «ὑπόλοιπο τῆς τρικυμίας», ἡ «ρεστία», καθὼς τὸ λένε οἱ ἄνθρωποι τῆς θάλασσας, παρεμποδίζει σὲ σημαντικὸ βαθμὸ τὴν ὁλοκληρωτικὴ ἐπίλυση τοῦ γλωσσικοῦ μας προβλήματος.

Στὴν περίπτωση τοῦ Σοφιανόπουλου αὐτὸ τὸ σκιάχτρο χρησιμοποιήθηκε κατὰ κόρον καὶ μάλιστα πολλὲς φορὲς ἀπὸ ἀνθρώπους ποὺ ἤτανε σὲ θέση νὰ γνωρίζουν καλὰ τὸ ἀκριβὲς «στίγμα» τῆς πολιτικῆς καὶ ἰδεολογικῆς του τοποθέτησης. Καὶ πρέπει νὰ παραδεχτοῦμε ὅτι ἡ χρησιμοποίησή του ἔδωσε ὄχι μικρὰ ἀποτελέσματα. Ἴσως μάλιστα αὐτὸ νὰ ἤτανε ἡ κυριώτερη αἰτία, ἢ τουλάχιστον μία ἀπ' τὶς κυριώτερες, ποὺ ἡ ἀναγεννητικὴ προσπάθεια τοῦ Σοφιανόπουλου δὲν ἀπόχτησε πλατειὰ λαϊκὴ βάση.

Στοὺς λαοὺς ὅπου τὸ ἐργατικὸ κίνημα δὲν ἔχει μεγάλη παράδοση, οἱ μάζες δὲν ἔχουν τὴν ἰδεολογικὴ ἐκείνη «εὐαισθησία» ποὺ θὰ τοὺς ἐπέτρεπε νὰ κάνουν ἀπὸ μόνες τους τὸν διαχωρισμὸ τοῦ κομμουνιστῆ ἀπὸ τὸν προοδευτικὸ ἀστό. Ὁ τύπος τῆς δεξιᾶς, σφυρηλατώντας ἀδιάκοπα τὴν κοινὴ γνώμη μὲ τὴν ἰδέα ὅτι ὁ Σοφιανόπουλος εἶναι κομμουνιστής, συγκρατοῦσε τὰ συντηρητικώ-

τερα στρώματα τῶν ἐργαζομένων, ποὺ τὸν ἔβλεπαν πιὰ μὲ κάποια δυσπιστία. Ὁ κομμουνιστικὸς τύπος ἀπ' τὴν ἄλλη μεριά, καταπολεμοῦσε ὅλες γενικὰ τὶς «ρεφορμιστικὲς» τάσεις καὶ διατηροῦσε ὑπὸ τὸν ἔλεγχό του τὸ πιὸ μαχητικὸ τμῆμα τῆς ἐργατικῆς τάξης. Ἔτσι ὁ Σοφιανόπουλος, βρισκότανε μεταξὺ «σφύρας καὶ ἄκμονος» καὶ ἦτανε ὑποχρεωμένος νὰ κινηθῇ σὲ στενὰ περιθώρια, σὲ πολιτικὸ ἔδαφος σκληρὸ καὶ ἄγονο. Ὅλα αὐτὰ τοῦ ἔδιναν πολλὲς φορὲς τὴν πικρὴ γεύση τῆς ματαιότητας ποὺ εἶχε ἡ προσπάθειά του, τῆς ἀνωριμότητας τοῦ τόπου μας γιὰ ἕνα γνήσιο σοσιαλιστικὸ κίνημα, ἀλλὰ δὲν τὸν ἔκαναν νὰ λυγίσῃ.

Ἡ ἀπόπειρα καὶ τὸ Κίνημα

Οἱ ἀντιθέσεις ἀνάμεσα στὶς δυὸ κλίκες τοῦ στρατοῦ ποὺ ἀποτελοῦσαν τὴ δυναμικὴ ἔκφραση τοῦ Βενιζελισμοῦ καὶ Ἀντιβενιζελισμοῦ, ἔφτασαν σὲ τέτοια κορύφωση, ὥστε ὅλα τὰ ἐξωφρενικὰ γεγονότα ποὺ ἀκολούθησαν, νὰ παίρνουν μιὰ ἐπίφαση «λογικῆς», νὰ ἀλληλοεξαρτοῦνται καὶ ν' ἀποκτοῦν τὴν συνεκτικότητα ἑνιαίου πιὰ φαινομένου.

Οἱ ἀντιβενιζελικοὶ πίστευαν πὼς δὲν θὰ «ἡσύχαζαν» ποτὲ ἐφ' ὅσον θὰ βρισκότανε στὸν κόσμο ὁ Βενιζέλος. Καὶ εἶχαν ἀπ' τὴν πλευρά τους δίκιο. Ἡ προσωπικότητα τοῦ Βενιζέλου, ἡ ἀκτινοβολία του στὸ ἐσωτερικὸ καὶ τὸ ἐξωτερικό, οἱ προσωπικὲς ἀρετές του, τὸ πεῖσμα του, ὁ δυναμισμός του, ἡ ὀξυδέρκεια κ.λ.π. ἀποτελοῦσαν τεράστια ἐμπόδια γιὰ τὴν πραγματοποίηση τῶν ἐπιδιώξεων τῆς ἀντιβενιζελικῆς παράταξης. Στὴν πάλη τους κατὰ τοῦ Βενιζέλου, δὲν εἶχαν πιὰ καμμιὰ ἐμπιστοσύνη στὶς δυνάμεις τους καὶ ἀπὸ πολλὰ χρόνια τώρα ἐναπέθεταν ὅλες τους σχεδὸν τὶς ἐλπίδες στὴν ἐξόντωσή του. Τὴν ἐπεχείρησαν δυὸ φορές: Μία στὸν σιδηροδρομικὸ σταθμὸ τῆς Λυών, στὶς 30 Ἰουλίου 1920 καὶ δεύτερη στὴ λεωφόρο Κηφισιᾶς, στὶς 6 Ἰουνίου 1933.

Τὸ ὅτι μὲ τὸ θάνατο τοῦ Βενιζέλου—στὴν πρώτη ἰδίως ἀπόπειρα—θὰ ἔχανε ἡ Ἑλλάδα ἕναν ἄνθρωπο ἀπὸ πολλὲς ἀπόψεις πολύτιμο γιὰ τὶς τύχες της, δὲν εἶχε γιὰ τὸ κομματικό τους πάθος τὴν παραμικρὴ σημασία. Ἡ ἀνάγκη τῆς παραταξιακῆς νίκης

ήτανε τόσο επιτακτική, ώστε έφταναν ώς τό σημείο νά παρουσιάζουν τό αποκρουστικό αυτό έγκλημα σάν «έθνική έπιταγή»!

«Έπί έτη», είπε ό Βενιζέλος κατά τήν πρώτην του κατάθεση στόν άνακριτή, «άφ' ότου έπανήλθον είς τήν πολιτικήν σκηνήν, αί έφημερίδες τοῦ Λαϊκοῦ Κόμματος ή, ακριβέστερον, οί άρχηγοί τῶν κομμάτων είς τά όποῖα άνήκουν αί έν λόγῳ έφημερίδες, δέν έθεώρησαν καθῆκον των νά άποκηρύξουν ποτέ τάς παροτρύνσεις αυτάς πρός τό έγκλημα...»

Ἡ απόπειρα έξυφάνθηκε άναμφισβήτητα άπό τόν πολιτικό κόσμο. Ἡ ηθική αυτή σαπίλα έπαιρνε ακόμα μεγαλύτερες διαστάσεις άπό τό γεγονός ότι τήν έξόντωση τοῦ Βενιζέλου ανέλαβε ό διοικητής τῆς Γενικῆς Ἀσφάλειας τοῦ κράτους, αστυνομικός διευθυντής Ἰωάν. Πολυχρονόπουλος μέ τή συνεργασία—άκρον άωτον τῆς διαφθορᾶς—τοῦ πρώην λήσταρχου Καραθανάση καί μερικῶν άλλων καθαρμάτων τοῦ ίδίου φυράματος.

Οί τρομακτικές συνέπειες πού είχε έκείνη ή απόπειρα γιά τόν τόπο μας δέν πηγάζουν τόσο άπό τό ίδιο τό έγκλημα, όσο άπό τή ψυχολογική έπίδραση πού είχε αυτό στόν Βενιζέλο. Μετά τή νύχτα τῆς 6ης Ἰουνίου 1933, ό μεγάλος Κρητικός, παύει πιά νά είναι μεγάλος. Γίνεται ένα «κυνηγημένο άγρίμι». Ζεῖ μέσα σ' ένα κλίμα πανικοῦ πού συσκοτίζει τήν καθαρότητα τῆς σκέψης του, τόν έκτρέπει άπό τή νομιμότητα καί τόν άναγκάζει νά συστρέφη ολόκληρη τήν πολιτική ζωή τῆς χώρας γύρω άπό τήν προσωπική του περιπέτεια. Στή ζούγκλα τοῦ κομματικοῦ πάθους, δέν αίσθάνεται κανενός είδους ασφάλεια. Ἀρχίζει νά συνειδητοποιῆ πιά τήν άναγκαιότητα τῆς δυναμικῆς άναμέτρησης μέ τούς άντιπάλους του καί, σιγά-σιγά, νά πιστεύη ότι ή άναγκαιότητα αυτή ταυτίζεται μέ τά γενικώτερα συμφέροντα τοῦ έθνους.

Στή διαμόρφωση τῆς ψυχολογίας αυτῆς βοηθοῦσαν καί οί ίδιοι οί άντίπαλοί του. Σάν ηθικοί αυτουργοί τοῦ έγκλήματος—συνειδητοί ή άσυνείδητοι άδιάφορο—είχαν κάθε λόγο νά παρακωλύσουν τό έργο τῆς δικαιοσύνης καί νά προστατεύσουν τούς δολοφόνους. Ἡ κατάσταση αυτή, άπό τή μιά μεριά άπεθράσυνε τούς έγκληματίες πού έφτασαν ώς τό σημεῖο νά ματαιώσουν τή δίκη τρομοκρατώντας τούς ένόρκους, καί άπό τήν άλλη έδινε πραγματικά στό προσωπικό δράμα τοῦ Βενιζέλου διαστάσεις

ἐθνικοῦ φαινομένου: Τὰ πάντα εἶχαν φθαρῆ! Δὲν ὑπῆρχε ἀσφάλεια, δὲν ὑπῆρχε δικαιοσύνη. Ἄρα, ἤτανε ἀναγκαία ἡ κάθαρση τοῦ τόπου μὲ μιὰ ἐπανάσταση, ὄχι πιὰ πρὸς τὸ προσωπικὸν συμφέρον τοῦ Βενιζέλου, ἀλλὰ ὁλόκληρου τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ καὶ τῆς Δημοκρατίας.

Σ' αὐτὴν τὴν συνταύτιση, στὴν ἀναγωγὴ δηλαδὴ τῆς προσωπικῆς του περιπέτειας σὲ καθολικὸ δράμα τοῦ ἔθνους, ἀναζήτησε ὁ Βενιζέλος τὸ ἠθικὸ ἔρεισμα γιὰ τὸ κίνημα τῆς 1ης Μαρτίου 1935 ποὺ ἄρχισε νὰ τὸ παρασκευάζη μεθοδικὰ καὶ ψύχραιμα.

Οἱ περισσότεροι πολιτικοὶ δὲν μπόρεσαν νὰ ἐκτιμήσουν σωστὰ τὴν ἐπεξεργασία ποὺ ὑπέστη τὸ ἐπεισόδιο τῆς ἀπόπειρας στὴν ψυχολογία τοῦ Βενιζέλου καὶ ἐξακολουθοῦσαν νὰ ἐπαναπαύωνται στὴν ἀδυναμία ποὺ ἔτρεφε ἀνέκαθεν ὁ ἀρχηγὸς τῶν Φιλελευθέρων γιὰ τὴν κοινοβουλευτικὴ τάξη καθὼς καὶ στὸ ψυχικὸ τραῦμα ποὺ τοῦ εἶχε προκαλέσει ὁ διχασμός.

Ἔτσι, οὔτε οἱ ἀντίπαλοί του ἔπαιρναν οὐσιαστικὰ μέτρα γιὰ ν' ἀντιμετωπίσουν ἐνδεχόμενη ἐπανάσταση, ἀλλὰ οὔτε καὶ οἱ ὀπαδοί του ἀπ' τὴν ἄλλη μεριὰ κατώρθωσαν νὰ ἐνστερνισθοῦν στὸ χρόνο ποὺ ἔπρεπε τὴν ἰδέα τῆς δυναμικῆς ἀναμέτρησης καὶ νὰ πιστέψουν στὴν ἀναγκαιότητά της. Ἴσως μάλιστα, αὐτὸς νὰ εἶναι καὶ ὁ κυριώτερος λόγος ποὺ ἀπέτυχε τὸ κίνημα: Οἱ δημοκρατικοί, δὲν εἶχαν πιστέψει ὅτι κινδυνεύει πραγματικὰ τὸ καθεστώς. Τὸ προσωπικὸ δράμα τοῦ Βενιζέλου μόνον στὴ δική του ψυχολογία ταυτίστηκε μὲ τὸν καθεστωτικὸ κίνδυνο. Δὲν ἔγινε «κατάσταση», δὲν μετουσιώθηκε σὲ ρεῦμα, σὲ δημοκρατικὸ ἐνθουσιασμό, σὲ πάθος.

Ὁ Σοφιανόπουλος, ἀντίθετα, ζυγίζοντας σωστὰ τὰ πράγματα, προέβλεψε ἀπὸ πολὺ νωρὶς τὴ δραματικὴ ἐξέλιξη ποὺ θὰ ἔπαιρναν τὰ γεγονότα.

«Ἡ πολιτικὴ κατάστασις», εἶπε στὶς Σέρρες, σ' ἕνα λόγο ποὺ εἶχε ἐκφωνήσει στὶς 30 Ἰουνίου 1934, *«δὲν εἶναι βέβαια καθόλου εὐχάριστος. Ἐφ' ὅσον τὸ Λαϊκὸν Κόμμα, λόγοις καὶ ἔργοις, δὲν ἀφήνει ἁπλῶς τὴν ἐντύπωσιν, ἀλλὰ διακηρύσσει ὅτι ἀνῆλθεν εἰς τὴν ἐξουσίαν ὄχι ὡς διάδοχος τῆς προηγουμένης κυβερνήσεως κατάστασις ἀλλὰ ὡς καθεστώς, καὶ ἐφ' ὅσον διὰ νὰ παραμείνη*

εἰς τὴν ἀρχήν, ἄλλοτε μᾶς ἀπειλεῖ μὲ τὴν δικτατορίαν τῶν ὀψίμων συμμάχων του καὶ ἄλλοτε μὲ τὸν ὑπὸ κατασκευὴν ἐκλογικὸν νόμον, ἡ ἄμυνα τῆς ἀντιπολιτεύσεως καὶ γενικώτερον ὅλων τῶν ἐλευθεριώτερον σκεπτομένων ἀνθρώπων, εἶναι φυσιολογικὴ κατάστασις. Αὐτὸς ὅμως ἀκριβῶς εἶναι ὁ λόγος διὰ τὸν ὁποῖον δὲν φαντάζομαι ὅτι θὰ ἐπιτευχθῇ κανενὸς εἴδους συνεννόησις. Ἀντιθέτως πιστεύω ὅτι ἡ σύρραξις εἶναι μοιραία...»

Στὴ σύγκρουση αὐτή, ἡ τοποθέτηση τοῦ Σοφιανόπουλου ἤτανε ἐκ τῶν προτέρων ξεκαθαρισμένη : Θὰ πήγαινε ὁπωσδήποτε μὲ τὸ μέρος ἐκείνων ποὺ ἤθελαν ν' ἀποτρέψουν τὴν παλινόρθωση, ἀδιάφορο ἂν εἶχε ζωηρότατες ἐπιφυλάξεις γιὰ τὴν ἰδεολογικὴ ἐντιμότητα καὶ τὰ κίνητρα πολλῶν ἀπὸ αὐτούς. Στὸ θέμα τῆς ἐπαπειλούμενης καθεστωτικῆς μεταβολῆς, δὲν δεχόταν τὸν παραμικρὸ συμβιβασμό. Ὁ βασιλιᾶς ἤτανε κατὰ τὴ γνώμη του ὁ μεγαλύτερος ἐχθρὸς ποὺ εἶχε ν' ἀντιμετωπίση τὸ ἔθνος σ' αὐτὴ τὴν περίοδο, ἐνῶ ἡ Δημοκρατία, παρὰ τὴν ἀναιμικότητά της, παρὰ τὴν ἀντιλαϊκή της διάρθρωση, ἀπέτρεπε τὶς καινούργιες ἀνωμαλίες στὴν πολιτική μας ζωὴ καὶ ἄφηνε ὡρισμένα περιθώρια γιὰ τὴν ἐξυγίανσή της.

Ἐκτὸς ὅμως ἀπ' αὐτοὺς τοὺς λόγους, πίστευε πὼς ἡ παρουσία του στὸ Κίνημα ὑπαγορευότανε καὶ ἀπὸ ἄλλες ἀκόμα σκοπιμότητες : Ἤθελε, ἂν τυχὸν ἐπικρατοῦσε, νὰ βρίσκεται στὴν ἡγεσία του γιατὶ μονάχα ἔτσι θὰ κατώρθωνε νὰ τὸ συγκρατήση ἀπὸ τὸν κομματικὸ ἐκτραχηλισμό, ν' ἀποτρέψη τὶς ἀντεκδικήσεις, νὰ τὸ κατευθύνη πρὸς τὸν σωστὸ δρόμο καὶ πρὸς τὸν ἀληθινὸ στόχο του, τὴν κατοχύρωση δηλαδὴ τοῦ δημοκρατικοῦ πολιτεύματος. Εἶχε τὸ πάθος τοῦ συγκερασμοῦ ὁ Σοφιανόπουλος. Ἀπὸ τὶς ἐπαναστάσεις, κρατοῦσε μόνον ἐκεῖνα πού, κατὰ τὴ γνώμη του, ἀποτελοῦσαν θετικὰ στοιχεῖα γιὰ τὴ γενικώτερη πρόοδο τοῦ τόπου καὶ ἀπέρριπτε κάθε εἴδους ἐξτρεμισμὸ—πρὸ πάντων ὅταν αὐτὸς ἤτανε ἄσκοπος καὶ ξεκινοῦσε ἀπὸ χυδαῖα ἐλατήρια. Αὐτὴ ἀκριβῶς ἡ συγκεραστική του ψυχολογία θὰ τὸν ὁδηγήση ἀργότερα στὸν ἆθλο τῆς Βάρκιζας—γιατὶ προσωπικός του ἆθλος ἤτανε ὣς ἕναν βαθμὸ αὐτὴ ἡ Συμφωνία—καὶ στὴν ἄλλη μεγάλη του σύλληψη, τὴν ἐξομάλυνση δηλαδὴ τῶν ἀντιθέσεων τοῦ διεθνοῦς περιβάλλοντος

μὲ τὴν ἄσκηση μιᾶς ἐξωτερικῆς πολιτικῆς «ἴσης φιλίας» πρὸς ὅλους τοὺς μεγάλους.

Προσχώρησε λοιπὸν στὸ Κίνημα τοῦ 1935 ἀπὸ τὴν πρώτη στιγμή, χωρὶς νὰ καθήση νὰ μελετήση ἰδιαίτερα τὶς πιθανότητες ἐπιτυχίας του. Τέτοιους «μπακάλικους» ὑπολογισμούς, δὲν τοὺς ἔκανε ποτέ. Ἀντίθετα, ἤξερε πολὺ καλὰ πὼς ἡ ὀργάνωσή του ἤτανε ἀνεπαρκέστατη καὶ πὼς ἡ προετοιμασία του εἶχε γίνει πιὰ γνωστὴ στὸν ἀντίπαλο*. Παρ' ὅλα αὐτά, τὸ κίνημα ἐκεῖνο θὰ μποροῦσε νὰ ἐπιτύχη, ἂν δὲν γίνονταν ὡρισμένα χονδροειδῆ λάθη, ὅπως ὁ κατάπλους τοῦ ἐπαναστατημένου στόλου στὴν Κρήτη.

Οἱ εὐθύνες ποὺ ἐπωμίσθησαν τότε μερικοὶ ἄνθρωποι ἀποδείχθηκαν συντριπτικὲς γιὰ τοὺς ὤμους τους. Τὸ μεγαλύτερο ὅμως λάθος ἀπ' ὅλους τὸ διέπραξε ὁ ἴδιος ὁ Βενιζέλος μὲ τὸ νὰ μὴν ἀναλάβη εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς τὴν ἡγεσία τοῦ κινήματος καὶ νὰ τὸ ἀφήση οὐσιαστικὰ ἀκέφαλο στὶς κρισιμώτερες στιγμές.

Ἀκόμα καὶ μετὰ τὴν κατάρρευση τοῦ μετώπου καὶ τὴ διαφυγὴ τοῦ στρατηγοῦ Καμμένου στὴ Βουλγαρία, ὑπῆρχαν περιθώρια νὰ συνεχιστῆ ἡ δημοκρατικὴ ἀντίσταση μὲ τὸν στόλο ποὺ μὲ τὴν ἁπλῆ καὶ μόνον παρουσία του θὰ ἐπέβαλε τὴν ἐπανάσταση στὴν Κρήτη καὶ σὲ ὅλα τὰ νησιά.

Ὁ Βενιζέλος, ὅμως, ἤτανε γέρος γιὰ τέτοιου εἴδους ἀγῶνες. Εἶχε περάσει πιὰ τὰ 70 χρόνια. Στὴν ἡλικία αὐτή, ὁ ἄνθρωπος ἐγκαταλείπει γρήγορα τοὺς ἐνθουσιασμούς. Τὸ πάθος δὲν ἔχει πιὰ τὴν παλιά του ἔνταση καὶ τὸ πνεῦμα ἐπιζητεῖ τὴν ἐναρμό-

* *Τὸ περίεργο εἶναι ὅτι πέντε μέρες πρίν, τὸ Κομμουνιστικὸ Κόμμα ἔσπευσε νὰ εἰδοποιήση τὴ φιλομοναρχικὴ κυβέρνηση ἀποκαλύπτοντας ὄχι μόνον τὸ προετοιμαζόμενο κίνημα μὲ μιὰ «ἐπιστολὴ» ποὺ δημοσιεύθηκε στὸν «Ριζοσπάστη», ἀλλὰ καὶ τὰ ὀνόματα τῶν κυριωτέρων ἡγετῶν του Βλάχου, Κολιαλέξη καὶ Σαράφη. Τί πολιτικὸ κέρδος μποροῦσε ν' ἀποκομίση τὸ Κομμουνιστικὸ κόμμα ἀπ' αὐτὴ τὴν ἀποκάλυψη; Ἄγνωστο! Ὁσονδήποτε ἀβυσσαλέα καὶ νὰ εἶναι ἡ ἀπόσταση ποὺ τὸ χωρίζει ἀπὸ τ' ἀστικὰ κόμματα, στὴν περίπτωση αὐτὴ ἡ θέση του ἤτανε ἀπὸ τὰ πράγματα καθωρισμένη : Ἔπρεπε νὰ συνταχθῆ μὲ τὸ κίνημα ποὺ ἂν πετύχαινε, ἂν ὄχι τίποτ' ἄλλο, θὰ διασφάλιζε, μιὰ γιὰ πάντα ἴσως, τὸ δημοκρατικὸ καθεστώς. Ἡ πολιτικὴ ἀνωριμότητα τῆς ἡγεσίας του, δὲν ἄφηνε περιθώρια γιὰ τέτοιες ἁπλὲς σκέψεις. Καί, γιὰ μιὰ ἀκόμα φορά, τὸ Κ.Κ.Ε. πρόσφερε μιὰ μεγάλη ὑπηρεσία στοὺς ἐχθρούς του.*

νιση τῶν ἀντιθέσεων, τὴ γαλήνη, ποὺ δὲν εἶναι τίποτ' ἄλλο παρὰ ἡ βιολογικὴ ἀντίδραση ἑνὸς κουρασμένου ὀργανισμοῦ μπροστὰ στὸν θάνατο. Ὁ Σαίξπηρ τῆς «Τρικυμίας», δὲν εἶναι πιὰ ὁ ποιητὴς τοῦ «Μάκβεθ» ἢ τοῦ «Ὀθέλλου», ὁ ἐραστὴς τῶν δυνατῶν συγκρούσεων, ὁ τεχνίτης ποὺ οἰκοδομεῖ μὲ ἀγαλλίαση σχεδὸν στὴ λαίλαπα, στὸ ἔγκλημα καὶ στὸ αἷμα. Στὰ τελευταῖα ἔργα του βλέπουμε τὸ γεροντάκι ποὺ μὲ τὸ ἕνα πόδι στὸν τάφο κοιτάζει γύρω του ἐκστατικά, προσπαθεῖ νὰ βρῆ ἕνα νόημα σ' ὅλη αὐτὴ τὴ θύελλα τῆς ζωῆς ποὺ μαίνεται τριγύρω του καὶ ἀποζητάει μ' ὅλη τὴ δύναμη τῆς ψυχῆς του τὴ γαλήνη, ἔχοντας στὸ στόμα του τὴν πικρὴ γεύση τῆς ματαιότητας.

Τὰ νεῦρα τοῦ Βενιζέλου, χαλύβδινα ἄλλοτε, δὲν ἄντεχαν τώρα γιὰ τὴ μεγάλη περιπέτεια. Ἴσως ἀκόμα ν' ἀπογοητεύθηκε γρήγορα γιατὶ κατάλαβε πὼς δὲν κατώρθωσε νὰ πείση τοὺς συνεργάτες του γιὰ τὴν ἀναγκαιότητα αὐτοῦ τοῦ κινήματος.Μπορεῖ τέλος νὰ σκέφθηκε πὼς ὅσο γρηγορώτερα θ' ἀναγνώριζε τὴν ἧττα του, τόσο μικρότερο θὰ ἥτανε τὸ χάσμα καὶ τόσο εὐκολώτερα θὰ ξαναγύριζε ὁ τόπος στὴν ὁμαλότητα. Ὁπωσδήποτε ὅμως ἤξερε πὼς ἡ τύχη τῆς Δημοκρατίας εἶχε πιὰ κριθῆ ὁριστικὰ καὶ ἥτανε διαποτισμένος μὲ τὴ βεβαιότητα ὅτι δὲν θὰ μποροῦσε νὰ κάνη τίποτα γιὰ ν' ἀποτρέψη τὴν παλινόρθωση.

III

Η ΒΑΣΙΛΙΚΗ ΔΙΚΤΑΤΟΡΙΑ

Ὁ «ρεαλισμὸς» τοῦ θρόνου

Μετὰ τὴν καταστολὴ τοῦ κινήματος ὁ Σοφιανόπουλος, ὕστερα ἀπὸ πολλὲς περιπέτειες καὶ ἀφοῦ διέσχισε τὰ παράλια τῆς Μικρᾶς Ἀσίας χρησιμοποιώντας τὰ πιὸ ἀπίθανα μεταφορικὰ μέσα, κατώρθωσε νὰ φθάση στὸ Παρίσι.

Ἀπὸ μιὰ συνέντευξη ποὺ ἔδωσε στὸν ἐκεῖ ἀνταποκριτὴ τοῦ «Ταχυδρόμου» τῆς Ἀλεξάνδρειας στὶς 8 Ἰουνίου 1935, φαίνεται ξεκάθαρα ὅτι μὲ τὴν ἧττα οὔτε τὸ μυαλό του θόλωσε, οὔτε ἡ δημοκρατική του συνείδηση συσκοτίσθηκε στὸ ἐλάχιστο, ὅπως ἔγινε μὲ πάρα πολλοὺς δημοκρατικοὺς ἡγέτες, στρατιωτικοὺς καὶ πολιτικοὺς πού, γιὰ ν' ἀποφύγουν τὶς διώξεις, ἔσπευσαν νὰ χαρακτηρίσουν τὸ κίνημα σὰν «ἐθνοκτόνον».

«*Ἂν ἡ ἐπανάστασις ἀπέτυχε*», διακηρύσσει μὲ ἀγωνιστικὸ πεῖσμα ὁ Σοφιανόπουλος, «*κάθε ἄλλο παρὰ ἐστερεώθη ἡ δύναμις καὶ ἡ ἐπιβολὴ τῆς σημερινῆς ἀντιδραστικῆς παρατάξεως πού, ἐν ὀνόματι ἑνὸς στείρου πολιτικοῦ μίσους, ἐννοεῖ νὰ κυβερνήση τὸν τόπον... Ἡ δυναστεία σήμερον πλέον δὲν εἶναι μόνον ἐκπλήρωσις μυχίου πόθου διὰ τὰ κυβερνητικὰ κόμματα, ἀλλὰ καὶ κατάστασις ἀνάγκης. Ἡ δυναστεία ὅμως αὐτή, εἶναι καθεστὼς πρὸς τὸ ὁποῖον θὰ στρέφεται ἔνστικτος ἡ ἐχθρότης ὁλοκλήρου τοῦ δημοκρατικοῦ κόσμου. Ὁ δημοκρατικὸς δὲ αὐτὸς κόσμος εἶναι ἀρκετὰ προχωρημένος ὥστε νὰ ἀντιλαμβάνεται ὅτι ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὰ δεινὰ ποὺ ἐπεσώρευσεν εἰς τὸν τόπον ἡ φανατικὴ προσήλωσις ὅλων τῶν καθυστερημένων ἐγκεφάλων εἰς τὴν ἐκπεσοῦσαν δυναστείαν, εἰς τοὺς σημερινοὺς καιροὺς καμμία βασιλικὴ κούκλα δὲν εἶναι ἱκανὴ*

νὰ συμμαζέψη τὰ πράγματα καὶ τοὺς ἕλληνας, καὶ νὰ τοὺς ἐνσταλάξη τὴν πίστιν ποὺ τόσον ἐπιμόνως ζητοῦν αἱ λαϊκαὶ μᾶζαι διὰ τὴν ἐξυπηρέτησιν τῶν ζωτικῶν ἀναγκῶν των...»

Ἡ δυναστεία, δὲν ἤτανε ἀπληροφόρητη σχετικὰ μὲ τὶς διαθέσεις τῆς πλειοψηφίας τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ ἀπέναντί της. Ἀκόμα καὶ στὶς τελευταῖες ἐκλογὲς τῆς 9ης Ἰουνίου 1936, παρὰ τὴν ἀποχὴ τῶν δημοκρατικῶν, ποὺ βρίσκονταν οὐσιαστικὰ στὴν παρανομία, παρὰ τὸ ἀντιδημοκρατικὸ κλίμα καὶ τὶς καλπονοθεῖες, τὸ μόνο ποὺ κατώρθωσε ἡ «Ἕνωσις τῶν Βασιλοφρόνων» (Ι. Μεταξᾶς, Ι. Ράλλης, καὶ Γ. Στράτος) ἤτανε ν' ἀποφύγη τὸν ὁλοκληρωτικὸ καταποντισμό. Πῆρε μόνον 152.285 ψήφους δηλαδὴ τὰ 15ο/ο περίπου καὶ ἔβγαλε ἑφτὰ βουλευτὲς ἐπὶ συνόλου τριακοσίων.

Τ' ἀποτελέσματα αὐτὰ ἀνησύχησαν τὴ βασιλικὴ οἰκογένεια καὶ τὴν ἔκαναν νὰ ἐγκαταλείψη τὴ ρομαντικὴ ἀντίληψη ὅτι τάχα ἤταν ἀναγκαία ἡ συγκατάβαση τῆς πλειοψηφίας τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ γιὰ τὴν παλινόρθωση. Προτιμήθηκε μιὰ τακτικὴ περισσότερο «ρεαλιστική», δηλαδὴ ἡ ἐξαγορὰ ὡρισμένων «δυναμικῶν» πολιτικῶν ποὺ ν' ἀσκοῦν ἀποφασιστικὴ ἐπίδραση στὶς ἔνοπλες δυνάμεις. Ἡ ἐκλογὴ ἔπεσε στὸ πρόσωπο τοῦ Γ. Κονδύλη ποὺ εἶχε δείξει ὡς τότε ἀρκετὰ δείγματα πολιτικοῦ κυνισμοῦ καὶ φαινόταν ἄνθρωπος ἀπαλλαγμένος ἀπὸ ἰδεολογικὲς εὐαισθησίες.

Ἔτσι, ὕστερα ἀπὸ τὶς σχετικὲς «διαπραγματεύσεις», ποὺ δὲν κράτησαν ἄλλωστε καὶ πάρα πολύ, ὁ ἄλλοτε «λέων» τῆς Δημοκρατίας ξεσπάθωσε ὑπὲρ τοῦ θρόνου γιὰ λόγους «ἐθνικοὺς» φυσικὰ καὶ γιατὶ πείσθηκε πιὰ ὅτι μόνο μὲ τὴν ἐπαναφορὰ τῆς βασιλείας «ὑπάρχει ἐλπὶς νὰ ἴδωμεν καὶ εἰς τὴν χώραν μας ἀποκαθισταμένην τὴν πολιτικὴν ὁμαλότητα, ἀπαραίτητον προϋπόθεσιν διὰ κάθε δημιουργικὴν ἐργασίαν», ὅπως εἶπε σὲ ἀνταποκριτὴ ξένου πρακτορείου στὶς 21 Ἰουνίου 1935, ἐκδηλώνοντας γιὰ πρώτη φορὰ τὰ φιλοβασιλικά του αἰσθήματα. «Ἡ μεταστροφὴ τοῦ Κονδύλη», γράφει ὁ Γρ. Δαφνῆς *, «ὀφείλεται εἰς ὑπόσχεσιν τὴν ὁποίαν τοῦ διεβίβασεν ὁ βασιλεὺς διὰ τοῦ Ν. Παπαδάκη ὅτι

* *«Ἡ Ἑλλὰς μεταξὺ δύο πολέμων», τόμ. ΙΙ, σελ. 371.*

ἐπανερχόμενος εἰς τὸν θρόνον, τὸν προώριζε δι' ἀνώτατα ἀξιώματα!»

'Αλλὰ καὶ μὲ τὴν προσχώρηση τοῦ Κονδύλη στὸ βασιλικὸ στρατόπεδο, δὲν φαινότανε καθόλου ἐξασφαλισμένο τὸ δημοψήφισμα ποὺ λογάριαζε νὰ κάμη ἡ κυβέρνηση Τσαλδάρη. Ὁ τελευταῖος, ὄχι βέβαια ἀπὸ σεβασμὸ πρὸς τὸ δημοκρατικὸ πολίτευμα ὅσο ἀπὸ καθαρὰ κομματικὸ ὑπολογισμὸ δίσταζε νὰ ξεσπαθώση ὑπὲρ τῆς βασιλείας καὶ νὰ δεχθῆ τὴ «ρεαλιστική» τακτικὴ ποὺ εἶχε βάλει ἐμπρὸς ἡ δυναστεία. Λογάριαζε μάλιστα ν' ἀναβάλη τὸ δημοψήφισμα καὶ ὑπέβαλε σχετικὴ πρόταση πρὸς τὸ βασιλιά, ἀλλὰ ὁ Γεώργιος Β' καταλαβαίνοντας ὅτι ἂν δὲν κέρδιζε ἐκείνη τὴ στιγμὴ τὴ μάχη θὰ τὴν ἔχανε γιὰ πάντα, δὲν δέχτηκε καμμιὰ συζήτηση. 'Επὶ πλέον, μὲ ὡρισμένους ἀπεσταλμένους του, διωχέτευσε τὴν ἰδέα ὅτι θὰ μποροῦσε νὰ πραγματοποιηθῆ ἡ πολιτειακὴ μεταβολὴ μὲ ἀπόφαση τῆς 'Εθνοσυνέλευσης καὶ νὰ κληθῆ ἐκ τῶν ὑστέρων ὁ ἑλληνικὸς λαὸς νὰ ἐπικυρώση τὴν ἀπόφασή της. Μ' αὐτὸν τὸν «σίγουρο» τρόπο, θ' ἀπέφευγαν κάθε δυσάρεστη ἔκπληξη.

Γιὰ τὸν Σοφιανόπουλο, ἡ ἐπαναφορὰ τῆς βασιλείας ἤτανε μιὰ πράξη ἀληθινῆς παραφροσύνης.

«Ὁ θεσμὸς αὐτός», γράφει τότε σ' ἕνα ἄρθρο του *, *«εἶναι ἀχώριστα συνδεδεμένος μὲ μιὰ ἐθνικὴ συμφορὰ ποὺ καὶ μόνον ἡ ἀνάμνησίς της θὰ ἔπρεπε νὰ τὸν εἶχε θάψει ὁριστικὰ εἰς τὴν συνείδησιν ὅλων τῶν ἑλλήνων, ἀκόμη καὶ ἐκείνων ποὺ ἡ φύσις τοὺς ἐγέννησεν ταπεινοὺς θεράποντας καὶ ἱκέτας τῶν αὐλικῶν διαδρόμων...»*

Ὡστόσο, εἶναι ὑποχρεωμένος ἀπὸ τὰ πράγματα νὰ δεχθῆ ὅτι αὐτοὶ οἱ «θεράποντες», ἔχουν γίνει πιὰ κατάσταση. Τὸ μέλλον τῆς χώρας καὶ ἡ τύχη ποὺ διαγράφεται γιὰ τὸν ἑλληνικὸ λαὸ παρουσιάζονται στὰ μάτια του μὲ σκοτεινὰ χρώματα. Στὸ μεγάλο δράμα ποὺ διαισθάνεται πὼς θὰ παιχθῆ σὲ λίγο, ἀναζητεῖ

* *«'Ανεξάρτητος», 27 'Ιουλίου 1935.*

μὲ σχολαστικὴ αὐτοέρευνα καὶ τὶς δικές του τυχὸν εὐθύνες. Ἀνακυκλώνοντας ὅμως τὸ παρελθόν, ἐπισκοπώντας τὸ δρόμο ποὺ εἶχε κάνει ὣς ἐκείνη τὴ στιγμή, δὲν βρίσκει τίποτα ποὺ νὰ μπορῇ νὰ ὑπάρξῃ στὴ συνείδησή του σὰν τύψη.

«Ἔχω τὴν συνείδησίν μου ἥσυχον», ἀναφωνεῖ στὸ ἴδιο ἄρθρο, *«ὅτι ἀπὸ τῆς πρώτης στιγμῆς διησθάνθην τοὺς κινδύνους ποὺ διέτρεχε ἡ Δημοκρατία, καὶ παρ' ὅλα τὰ προταθέντα μοι ἀπὸ τὸ Λαϊκὸν Κόμμα ὠφελήματα, εἰς οὐδεμίαν μετ' αὐτοῦ συνεργασίαν κατῆλθον. Αἰσθάνομαι δὲ ὑπερηφάνειαν διότι ὑπὲρ πάντα ἄλλον προέτρεψα τὴν δημοκρατικὴν μᾶζαν εἰς φανατισμόν, πίστιν καὶ ἐνεργὸν πόλεμον κατὰ τῆς ἀντιδραστικῆς αὐτῆς φωλιᾶς ποὺ εἶχεν ἀπομείνει εἰς τὴν Ἑλλάδα...»*

Προειδοποιεῖ δὲ τοὺς «ἐξ ἐπαγγέλματος βασιλόφρονες» ὅτι δὲν εἶναι δυνατὸν ποτὲ *«μὲ ψεύτικα δημοψηφίσματα καὶ μὲ ἐκλογικὲς ταχυδακτυλουργίες νὰ μᾶς ξαναφέρουν τὰ ψεύτικα εἴδωλα μιᾶς δυναστείας ποὺ θὰ τραβάῃ σὰν μαγνήτης τὸ μίσος τῶν ἐξαθλιωμένων προσφύγων καὶ τὴν ἐχθρότητα τῶν φωτισμένων προλεταρίων...»*

Καταλαβαίνει ὡστόσο ὅτι τὰ κηρύγματα αὐτὰ δὲν ἔχουν παρὰ θεωρητικὴ ἀξία μόνον. Ἡ δυναστεία τῶν Γλύξμπουργκ ἤτανε ἀποφασισμένη νὰ ἐκμεταλλευθῇ στὸν ὑπέρτατο βαθμὸ τὴν ἀνώμαλη πολιτικὴ κατάσταση ποὺ ἐπικράτησε μετὰ τὴν καταστολὴ τοῦ κινήματος καὶ νὰ ξαναγυρίσῃ στὴν Ἑλλάδα μὲ κάθε θυσία, ἔστω καὶ πραξικοπηματικά, ἤ, καλύτερα, πρὸ πάντων πραξικοπηματικά.

Ἀλλὰ καὶ ἡ πραξικοπηματικὴ λύση, δὲν ἤτανε εὔκολο νὰ πραγματοποιηθῇ ἐφ' ὅσον βρισκότανε στὴν ἀρχὴ ὁ Τσαλδάρης μὲ τὶς «ἀπαρχαιωμένες» ἀντιλήψεις καὶ μὲ τὴν ἀκατανόητη εὐαισθησία ποὺ ἐξακολουθοῦσε νὰ δείχνῃ στὸ ζήτημα τῆς γνήσιας ἔκφρασης τοῦ λαϊκοῦ φρονήματος. Ἔπρεπε λοιπὸν νὰ βγῇ κι' αὐτὸς ἀπὸ τὴ μέση.

Ἔτσι, στὶς 10 Ὀκτωβρίου 1935, τρεῖς ἀξιωματικοὶ ποὺ «ἐκπροσωποῦσαν» τὶς ἔνοπλες δυνάμεις, οἱ Παπάγος, Οἰκονόμου

καὶ Ρέπας, ἔπιασαν τὸν πρωθυπουργὸ τῆς χώρας στὸ δρόμο «μέρα μεσημέρι», τὴν ὥρα ποὺ κατέβαινε ἀπὸ τὴν Κηφισιὰ καὶ διατύπωσαν τὴν ἀξίωση νὰ ἐπαναφερθῆ ἄμεσα καὶ πραξικοπηματικὰ ἡ βασιλεία. Ὁ Τσαλδάρης, ἀρνήθηκε νὰ ὑποκύψη στὸν ἐκβιασμό. Οἱ τρεῖς δυναμικοὶ ἄνδρες τὸν ἔπαυσαν ἀπὸ πρωθυπουργό, ὠνόμασαν τὸν ἑαυτό τους «ἐπαναστατικὴ ἐπιτροπὴ» καὶ σκάρωσαν μιὰ κυβέρνηση ὑπὸ τὸν Κονδύλη ποὺ κήρυξε ἀμέσως τὸ στρατιωτικὸ νόμο καὶ ἐπέβαλε αὐστηρὴ λογοκρισία.

Τὴν ἴδια μέρα, συνεκάλεσαν τὴν Ἐθνοσυνέλευση νὰ ψηφίση τὴν πολιτειακὴ μεταβολή. Ὁ Τσαλδάρης ἀρνήθηκε καὶ πάλι νὰ ὑποκύψη καὶ ἀπεχώρησε μὲ τοὺς 165 βουλευτάς του, ἀλλὰ αὐτὸ δὲν ἐμπόδισε καθόλου τούς...82 βουλευτὲς ποὺ ἀπέμειναν στὴν αἴθουσα νὰ καταργήσουν τὴ Δημοκρατία, νὰ ὡρίσουν τὸ «δημοψήφισμα» γιὰ τὶς τρεῖς Νοεμβρίου καὶ ν' ἀναθέσουν στὸν Κονδύλη τὰ καθήκοντα τοῦ ἀντιβασιλιᾶ!

Οὐσιαστικὰ ὁ βασιλιᾶς ἐπέβαλε πρῶτα τὴ δικτατορία του καὶ ὕστερα ἦρθε στὴν Ἑλλάδα. Τὸ «δημοψήφισμα» ποὺ ἀκολούθησε ἤτανε ἡ μεγαλύτερη ἐκλογικὴ ἀπάτη τῆς νεοελληνικῆς ἱστορίας. Οἱ δημοκρατικοὶ ἡγέτες, δὲν εἶχαν τὴν παραμικρὴ δυνατότητα νὰ ἐπικοινωνήσουν μὲ τὸν ἑλληνικὸ λαό. Μερικοὶ ἀπ' αὐτοὺς ποὺ τόλμησαν νὰ κυκλοφορήσουν προκηρύξεις, ὅπως ὁ Γ. Παπανδρέου, ὁ Ἀλ. Παπαναστασίου καὶ ὁ Α. Μυλωνᾶς πιάστηκαν καὶ ἐκτοπίστηκαν στὴ Μύκονο.

Τὸ ἀποτέλεσμα τοῦ δημοψηφίσματος, ἔδειχνε ἀπὸ μόνο του τὴν ἔκταση τῆς νοθείας. Τὸ ἐκλογικὸ σῶμα πρῶτα-πρῶτα αὐξήθηκε ξαφνικὰ κατὰ 500 ὁλόκληρες χιλιάδες ἐκλογεῖς καὶ ἡ βασιλικὴ παράταξη ποὺ πρὶν ἀπὸ λίγους μόλις μῆνες εἶχε πάρει στὶς ἐκλογὲς 152 χιλιάδες ψήφους, εἶδε ξαφνικὰ ὁλόκληρον τὸν ἑλληνικὸ λαὸ νὰ μεταστρέφεται καὶ νὰ τὴν ψηφίζη «ὁμοθυμαδόν». Ἀπὸ τοὺς 1.527.714 ἐκλογεῖς οἱ 1.491.992 ψήφισαν τὴ βασιλεία καὶ βρέθηκαν μόνον 32.454 ἀμετανόητοι δημοκρατικοὶ ποὺ προτίμησαν τὴ Δημοκρατία!

Ὕστερα ἀπὸ τ' ἀποτελέσματα αὐτά, ἡ Αὐτοῦ Μεγαλειότης δὲν εἶχε ἄδικο ὅταν ἔλεγε στὸ πρῶτο της διάγγελμα ὅτι «ὑπείκων εἰς τὴν πάνδημον πρόσκλησιν ὑμῶν ἐπανέρχομαι καὶ πάλιν εἰς τὴν προσφιλῆ μας πατρίδα...»

Τὸ ἀδιέξοδο του θρόνου

Μετὰ τὴν πραξικοπηματικὴ ἐπάνοδο τοῦ βασιλιᾶ, τὸ πολιτειακὸ ζήτημα ἐξακολουθοῦσε νὰ παραμένη ἀνοιχτὸ οὐσιαστικὰ καὶ ἡ χώρα ἔπεφτε σὲ πολιτικὴ περιδίνηση ἀκόμα πιὸ ἐπικίνδυνη ἀπὸ τὴν προηγούμενη. Γιὰ τὸ θρόνο δὲν ὑπῆρχαν τώρα παρὰ δύο μόνον λύσεις : Ἢ θὰ ἐπεδίωκε τὴν εἰρήνευση τῆς χώρας μὲ τὴ συνεργασία τῶν δημοκρατικῶν, πρὸς τοὺς ὁποίους ἦτανε διατεθειμένος νὰ προσφέρη κάθε ἀντάλλαγμα ἂν ἀποδέχονταν τὴν πολιτειακὴ μεταβολὴ σὰν τετελεσμένο γεγονός, ἢ νὰ συντρίψη μὲ τὴ βία τὴν ἀντίσταση ἐπιβάλλοντας ἀνοιχτὴ δικτατορία.

Στὴν ἀρχὴ προσανατολίστηκε πρὸς τὴν πρώτη λύση καὶ κάλεσε στ' ἀνάκτορα ὅλους τοὺς δημοκρατικοὺς ἀρχηγούς. 'Απ' αὐτούς, ὅμως, μόνον ὁ Α. Μιχαλακόπουλος ἀποδέχθηκε τὴν πρόσκληση. Ὁ Θ. Σοφούλης ποὺ εἶχε διαδεχθῆ σιωπηρὰ τὸν Βενιζέλο στὴν ἡγεσία τοῦ κόμματος τῶν Φιλελευθέρων προφασίσθηκε ἀσθένεια, ἐνῶ οἱ Γ. Παπανδρέου, Γ. Καφαντάρης καὶ Α. Παπαναστασίου ἄφησαν σαφέστατα νὰ ἐννοηθῆ ὅτι δὲν ἀναγνώριζαν τὴν παλινόρθωση γιατὶ ἔγινε πραξικοπηματικά.

Ἡ ἀντίδραση αὐτὴ δὲν ἐμπόδισε τὸ Γεώργιο νὰ προχωρήση στὴν εἰρηνευτική του τακτική. 'Ανέθεσε στὸν καθηγητὴ τοῦ Πανεπιστημίου Κ. Δεμερτζῆ τὴν ἐντολὴ νὰ σχηματίση προσωρινὰ ὑπηρεσιακὴ κυβέρνηση καὶ νὰ ἐπεξεργασθῆ τὰ διατάγματα τῆς ἀμνηστίας καὶ τῆς χάρης ποὺ θὰ ἔδινε στοὺς καταδικασθέντες.

Μὲ τὴ «μακροθυμία» ποὺ ἔδειξε ὁ θρόνος παρέλυσε κάθε ἀντίσταση. Πρῶτος ὁ Βενιζέλος θεώρησε ὑποχρέωσή του νὰ ἐξάρη τὴν «εἰρηνευτικὴ» χειρονομία τοῦ βασιλιᾶ ἐνῶ ὁ κομματικός τοποτηρητής του ἔσπευσε νὰ ζητήση ἀμέσως ἀκρόαση. Τὸ κόμμα τῶν Φιλελευθέρων, τὸ μεγάλο «ὀχυρὸ» τῆς Δημοκρατίας ἔπεφτε χωρὶς μάχη ἀποδείχνοντας ἔτσι ἔμπρακτα ὅτι ἡ δημοκρατική του «ἰδεολογία» ἦτανε στενώτατα συνυφασμένη μὲ μικροκομματικοὺς ὑπολογισμούς.

Πραγματικά, τὴν ἐποχὴ ἐκείνη ὁ Βενιζέλος σχεδίαζε ἕνα «Coup de maître», μὲ τὸ ὁποῖο ὑπολόγιζε νὰ ὑπερφαλαγγίση τοὺς ἀντιπάλους του, νὰ παρουσιασθῆ «βασιλικώτερος τοῦ βασιλέως», νὰ ἐξαφανίση τὶς συνέπειες τῆς κομματικῆς του ἥττας

καὶ νὰ κυριαρχήση πάλι στὴν πολιτικὴ σκηνὴ μ' ἕνα νέο σχῆμα τώρα : Τὸ περίφημο «Β.Β.», τὴ συνεργασία δηλαδὴ Βασιλιᾶ—Βενιζέλου.

Ἡ ἀναπάντεχη αὐτὴ στροφὴ ἐξώργισε τὸ Σοφιανόπουλο. Τὸ «Β.Β.», ἔκοψε ὁριστικὰ τὶς γέφυρες ποὺ ἀποκαθιστοῦσαν κάποια ἐπαφή του μὲ τὸ κόμμα τῶν Φιλελευθέρων καὶ τραυμάτισε ἀκόμα καὶ τὶς προσωπικές του σχέσεις μὲ τὸν Βενιζέλο, γιατὶ ὁ πονηρὸς Κρητικός, ξέροντας πόσο εὐαίσθητος ἤτανε ὁ Σοφιανόπουλος στὸ καθεστωτικὸ ζήτημα, ἀπέφυγε νὰ τοῦ μιλήση γιὰ τὸν «μεγαλεπήβολο» πολιτικό του ἐλιγμό.

Τὴν ἐποχὴ ἐκείνη ὁ Σοφιανόπουλος ἔμενε στὸ Παρίσι, στὸ «Hôtel Astra». Καθὼς ἀφηγεῖται ἡ ἀδελφή του Μαρία (τώρα κυρία Ν. Τσεκούρα) ὁ Βενιζέλος περνοῦσε κάθε μέρα σχεδόν, τὸν ἔπαιρνε κι' ἔκαναν πολύωρους περίπατους στὸ δάσος τῆς Βουλώνης, κουβεντιάζοντας γιὰ ὅλα τὰ ἑλληνικὰ προβλήματα. Γιὰ τὸ «Β.Β.» ὅμως, δὲν τοῦ εἶπε λέξη. Κι' ὅταν ἀργότερα ξανασυναντήθηκαν δικαιολογήθηκε μὲ τοῦτα τὰ λόγια : «Δὲν σοῦ εἶπα τότε τίποτα, ἀγαπητὲ Γιάννη, γιατὶ ἤμουνα πολὺ γέρος πιὰ γιὰ νὰ ὑποστῶ τὴν κριτική σου».

Μετὰ τὴν ἀμνηστία, ὁ Σοφιανόπουλος ξαναγύρισε στὴν Ἑλλάδα ἀποφασισμένος νὰ συνεχίση τὸν ἀγώνα μὲ τὸ ἴδιο πάντοτε πεῖσμα. Λογάριαζε νὰ ἐπανασυγκεντρώση τὶς δημοκρατικὲς δυνάμεις καὶ νὰ δημιουργήση τὶς προϋποθέσεις γιὰ μιὰ νέα δημοκρατικὴ κίνηση, ἐξωπλισμένη μὲ οὐσιαστικὸ κοινωνικὸ περιεχόμενο αὐτὴ τὴ φορά. Ἀνάμεσα στοὺς ἄλλους, ἀπευθύνθηκε καὶ στὸν Πλαστήρα ποὺ βρισκότανε ἀκόμα στὸ ἐξωτερικὸ καὶ προσπάθησε νὰ τοῦ μεταδώση κάτι ἀπὸ τοὺς δικούς του ἐνθουσιασμούς. Ὅπως ὅμως φαίνεται ἀπὸ ἕνα γράμμα ποὺ τοῦ ἔστειλε ὁ Πλαστήρας στὶς 7.1.1936, οἱ κοινωνικοὶ ἀγῶνες δὲν συγκινοῦσαν ἰδιαίτερα τὸ στρατηγό :

«... Γιὰ τὰ πολιτικά μας, τοῦ γράφει, δὲν περίμενα τέτοια ἀπότομη ἐξέλιξη* μὲ ἀφύσικα συνθήματα διὰ τὰς ἐκλογάς**. Καὶ ἀκριβῶς διὰ τὸν λόγον αὐτὸν δὲν πιστεύω ὅτι θὰ προέλθη

* *Τὴν προκήρυξη, δηλαδή, ἐκλογῶν γιὰ τὴν 26η Ἰανουαρίου.*
** *Ἐννοεῖ τὸ «Β.Β.»*

οριστικόν τι καὶ σπουδαῖον καλὸν διὰ τὸν τόπον, ὅστις φαίνεται ὅτι ἐπ' ἀρκετὸν ἀκόμα θὰ ταλανίζεται μὲ τοὺς ψευτοελιγμοὺς τοὺς πολιτικῶν. Δὲν ἠμπορῶ ἀπ' ἐδῶ καὶ ὕστερα ἀπὸ ἀπουσία τριῶν ἐτῶν νὰ ξέρω ἂν εἶναι σκόπιμον νὰ ἐγκαταλειφθῇ τὸ σύνθημα ὑπὲρ τῆς δημοκρατίας καὶ ν' ἀκολουθηθῇ σύνθημα κοινωνικό. Γι' αὐτὸ ἔκρινα φρόνιμον νὰ μὴν ἀναμιχθῶ εἰς τὸν σημερινὸν πολιτικὸν καὶ πολιτειακὸν κυκεῶνα, νὰ τηρήσω σιωπὴν καὶ νὰ παρακολουθήσω τὴν ἐξέλιξιν, ἡ ὁποία νομίζω ὅτι μετὰ τὰς ἐκλογὰς θὰ λάβῃ ὁριστικωτέραν μορφήν. Διὰ νὰ λάβω ὡρισμένας ἀποφάσεις πρέπει νὰ εἶμαι αὐτοῦ καὶ νὰ εἶμαι ἀπολύτως προσανατολισμένος. Πρὸς τὸ παρόν, τὰ μεσολαβήσαντα γεγονότα δὲν μὲ ἔχουν πείσει ὥστε ν' ἀποστῶ τῶν γενικωτέρων ἀρχῶν μου εἰς τὰς ὁποίας στηρίζω τὴν ἀνάπλασιν τῆς χώρας καὶ τὴν ἀποτροπὴν κινδύνων ἐθνικῶν. Αἱ περιστάσεις μοῦ φαίνεται πὼς ἀπαιτοῦν μέτρα σύντονα καὶ ἀποφασιστικά, ἐνῶ οἱ κοινωνικοὶ ἀγῶνες χρειάζονται χρόνον πολὺν καὶ συνθήκας εἰδικὰς αἱ ὁποῖαι δὲν νομίζω ὅτι παρουσιάζονται σήμερον. Ἴσως ν' ἀπατῶμαι ἐπειδὴ εὑρίσκομαι μακρὰν τοῦ τόπου ποὺ ἐξελίσσονται τὰ πράγματα. Ὅλα αὐτὰ μὲ κάμνουν νὰ εἶμαι ἐπιφυλακτικὸς μέχρι τῆς στιγμῆς ποὺ θὰ μοῦ εἶναι δυνατὸν νὰ ἐπανέλθω στὴν Ἑλλάδα. Τὴν δυνατότητα αὐτὴν τὴν περιμένω ἀπὸ τὸ ἀποτέλεσμα τῶν ἐκλογῶν. Εἶναι βέβαια πολὺ σκοτεινὴ ἡ κατάστασις ὥστε νὰ μὴ μπορῇ κανεὶς νὰ προβλέψῃ διὰ τὸ προσεχὲς μέλλον, ἐφ' ὅσον δὲν ἀποκλείονται καὶ ἀπρόοπτα δυναμικῶν ἐπεμβάσεων. Λέγεις ὅτι κατέρχεσαι αὐτοτελῶς εἰς τὰς ἐκλογάς, ἀλλὰ εἰς πόσας περιφερείας; Μοῦ φαίνεται πολὺ δύσκολος ὁ ἀγὼν αὐτὸς καὶ φοβοῦμαι ἀποτυχίαν, ἐφ' ὅσον μάλιστα ὑπάρχει καὶ ρεῦμα εἰς τὸ σύνθημα «Β.Β.». Δὲν ξέρω ἂν στὸ ζήτημα αὐτὸ εὑρέθηκες καπάτσος. Θὰ μᾶς τὸ δείξῃ τὸ ἀποτέλεσμα...» *.

«Καπάτσος» ὄχι, δὲν ὑπῆρξε ὁ Σοφιανόπουλος—μὲ τὴν ἔννοια ποὺ δίνει στὴν «καπατσοσύνη» ἡ μικροπολιτική. Ἦταν, ἀντίθετα, ἕνας «μονοκόκκαλος» μαχητὴς μὲ ἰδεολογικὴ ἀκαμψία ποὺ μπορεῖ νὰ τὸν ἔβλαψε καὶ σὰν ἄτομο καὶ σὰν πολιτικὸ σὲ πολλὲς περιπτώσεις, ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριὰ ὅμως τοῦ ἐξασφάλιζε τὴν ἐσω-

* *Ἀπὸ τὸ ἀρχεῖο τοῦ Ι. Σοφιανόπουλου.*

τερική άρμονία, τή συνειδησιακή καθαρότητα τοῦ ἀνθρώπου πού εἶχε τάξει σάν ὑπέρτατο σκοπό τήν αὐστηρή προσήλωσή του σ' ἕνα ἰδανικό.

Δέν μπόρεσε νά πείση κανέναν ἀπό τούς δημοκρατικούς ἡγέτες γιά τήν ἀνάγκη τῆς ἀναπροσαρμογῆς καί ὄχι τῆς ἐγκατάλειψης τοῦ δημοκρατικοῦ ἀγώνα. Καί κατέβηκε ὁλομόναχος πάλι στίς ἐκλογές τῆς 26ης Ἰανουαρίου 1936.

Οἱ ἐκλογές ἐκεῖνες ἀπέδειξαν ὅτι μ' ὅλη τήν ἀποτυχία τοῦ κινήματος καί παρά τό τετελεσμένο πιά γεγονός τῆς ἐπανόδου τοῦ βασιλιᾶ, ὁ συσχετισμός τῶν πολιτικῶν δυνάμεων ἐξακολουθοῦσε νά παραμένη ἀμετακίνητος: Ἡ ἀντιβενιζελική παράταξη πῆρε συνολικά 602.940 ψήφους κερδίζοντας 143 ἕδρες καί ἡ βενιζελική 558.796 μέ 141 ἕδρες. Ἀπό τίς δέκα ἕξη ἕδρες πού ἀπέμεναν τίς δέκα πέντε πῆρε τό Κομμουνιστικό Κόμμα καί τή μία ὁ Σοφιανόπουλος.

Ἀπό τήν ἐκλογική ἐκείνη ἀναμέτρηση ὁ μόνος πού βγῆκε οὐσιαστικά ἡττημένος ἦτανε ὁ θρόνος, γιατί ἀποκαλύφθηκε σέ ὅλη της τήν ἔκταση ἡ πρωτοφανής ἀπάτη τοῦ «δημοψηφίσματος». Οἱ πεντακόσιες χιλιάδες ψηφοφόροι πού εἶχαν παρουσιασθῆ ἐπί πλέον στό δημοψήφισμα, ἐξαφανίσθηκαν τώρα μυστηριωδῶς, ἐνῶ οἱ ἐλάχιστες χιλιάδες δημοκρατικά ψηφοδέλτια πού ἀνιχνεύθηκαν τότε, ἔγιναν τώρα μέ μιᾶς ἑξακόσιες περίπου χιλιάδες, σέ διάστημα δυόμιση μηνῶν!

Ἔτσι ἡ θέση τοῦ θρόνου ἔγινε ἀκόμα δυσκολώτερη. Τό ἐκλογικό αὐτό ἀποτέλεσμα ἔφερε τό βασιλιᾶ Γεώργιο σέ τρομερό ἀδιέξοδο, γιατί οὔτε στούς «δεδηλωμένους» ὀπαδούς του ἔδινε τή νίκη οὔτε καί ἄφηνε μεγάλα περιθώρια γιά καλλιέργεια τοῦ σχήματος «Β.Β.» πού δέν ἦτανε καθόλου ἀποκρουστέο ἀπό τό βασιλιᾶ—ὅπως γενικά δέν ἦτανε ἀποκρουστέος· κανένας τρόπος πού θ' ἀγνοοῦσε τή «λεπτομέρεια» τῆς πραξικοπηματικῆς ἐπανόδου του καί θά στερέωνε τό θρόνο.

Μιά ἄλλη ἰδέα, ἐπίσης «βολική» γιά τή δυναστεία, ἦτανε τό τολμηρό σχῆμα πού συνέλαβε ὁ Θ. Σοφούλης: Στενή συνεργασία Λαϊκοῦ Κόμματος καί Φιλελευθέρων.

Καί τά δυό κόμματα μαζί, διέθεταν μεγάλη πλειοψηφία στή βουλή καί θά μποροῦσαν νά κυβερνήσουν τή χώρα ἀνενόχλητα ἄν

κατώρθωναν νὰ ἐξομαλύνουν τὶς μεταξύ τους διαφορές. Μὲ τὸ σχῆμα αὐτὸ καὶ μὲ τὴν προϋπόθεση ὅτι τὸ πολιτειακὸ εἶχε λήξει πιὰ γιὰ τοὺς Φιλελεύθερους, θ' ἀπαλύνονταν σιγὰ - σιγὰ οἱ ἀντιθέσεις, θὰ ἐπικρατοῦσε ἠρεμία καὶ ὁ βασιλιᾶς θὰ ἐμφανιζότανε σὰν εἰρηνευτὴς καὶ ἀναγκαῖος ρυθμιστὴς τῶν ἀντιθέσεων τοῦ πολιτικοῦ μας κόσμου.

Θἄλεγε κανεὶς πὼς καὶ ὁ ἴδιος ὁ θάνατος ἤθελε νὰ συμβάλη κάπως σὲ μιὰ τέτοια λύση: Στὶς 31 Ἰανουαρίου 1936, πέντε μέρες μετὰ τὶς ἐκλογές, πέθαινε ἀπὸ ἐγκεφαλικὴ συμφόρηση ὁ Κονδύλης καὶ στὶς 18 Μαρτίου τοῦ ἴδιου ἔτους ἔφευγε ἀπὸ τὸν κόσμο καὶ ὁ Βενιζέλος κεραυνοβολημένος καὶ αὐτὸς ἀπὸ συμφόρηση.

Ἡ ἀπουσία τους ὑποτόνιζε αὐτόματα τὴν ἔνταση καὶ ἔκανε εὐκολώτερη τὴ συνεργασία τῶν δύο μεγάλων κομμάτων, ἀνάμεσα στὰ ὁποῖα δὲν ὑπῆρχε ἄλλωστε ἡ παραμικρὴ πιὰ ἰδεολογικὴ ἀπόχρωση, ἀφοῦ τὸ κόμμα τῶν Φιλελευθέρων ἀναγνώρισε τὴν καθεστωτικὴ μεταβολή.

Τὰ πράγματα ὅμως ἀπέδειξαν ὅτι οἱ ἀντιθέσεις τῶν προσωπικῶν συμφερόντων ἦσαν ἀγεφύρωτες—πρὸ πάντων στὸ δυναμικό τους τμῆμα, τοὺς στρατιωτικούς—καὶ πὼς ἤτανε ἐντελῶς ἀδύνατο νὰ κυριαρχήση τὸ γενικώτρο συμφέρον τοῦ τόπου. Κάθε συμβιβαστικὴ λύση θὰ εἶχε μοιραῖα τὶς ἐπιπτώσεις της στὴν κομματικὴ σύνθεση τῶν ἐνόπλων δυνάμεων καὶ θ' ἀνέτρεπε ἤ, τουλάχιστον, θὰ κλόνιζε τὸ ἀντιβενιζελικὸ καθεστὼς ποὺ εἶχε ἐπιβληθῆ μετὰ τὴν καταστολὴ τοῦ κινήματος.

Οἱ ἄμεσα ἐνδιαφερόμενοι ἀξιωματικοί, μὲ διαβήματα καὶ δυναμικὲς ἐπιδείξεις πρὸς ὅ λ ε ς τὶς κατευθύνσεις ἔδειχναν ὅτι δὲν ἔχουν καμμία διάθεση ν' ἀνεχθοῦν τὴ συγκόλληση τῶν δύο «κόσμων».

Ὁ βασιλιᾶς, ἐκτὸς ἀπὸ τὴν «ἔνστικτον ἐχθρότητα», ὅπως τὴν ἔλεγε ὁ Σοφιανόπουλος, τοῦ δημοκρατικοῦ κόσμου, κινδύνευε τώρα νὰ βρεθῆ ὑπὸ τὰ πυρὰ καὶ τῶν ἄλλοτε στυλοβατῶν του, ποὺ δὲν ἀγωνίστηκαν βέβαια γιὰ τὴ βασιλικὴ «ἰδέα»—ἂν ὑποθέσουμε πὼς ὑπάρχει τέτοιο εἶδος στὸ χῶρο τῶν ἰδεῶν—ἀλλὰ γιὰ πράγματα κάπως πεζότερα.

Ὁ θρόνος, λοιπόν, δὲν μποροῦσε νὰ ἐξασφαλισθῆ, γιὰ τὴν ὥρα τουλάχιστον, μὲ τὴ συνεργασία τῶν κομμάτων. Ἴσως μὲ τὴν πά-

ροδο τοῦ χρόνου, ὅταν θὰ ἠρέμιζαν ἀκόμα περισσότερο τὰ πράγματα, νὰ ὡρίμαζαν οἱ προϋποθέσεις γιὰ τὸ γεφύρωμα τοῦ χάσματος. Ὁ θρόνος, ὅμως, δὲν μποροῦσε νὰ στηρίζεται σὲ μιὰ τόσο ἀόριστη καὶ τόσο ἐπισφαλῆ προοπτική. Ἔτσι, προσανατολίστηκε ὁριστικὰ πιὰ πρὸς τὴ «σκληρὴ λύση», πρὸς τὴν ἰδέα τῆς δικτατορίας δηλαδή, καὶ ἀποφάσισε νὰ στηρίξη τὴν πραξικοπηματικὴ παλινόρθωση μ' ἕνα δεύτερο πραξικόπημα.

Ὁ νέος «μύθος»

Δὲν δυσκολεύτηκε καθόλου στὴν ἐκλογὴ τοῦ κατάλληλου προσώπου : Ὁ Ι. Μεταξᾶς, ἐκτὸς ἀπὸ τὸ μεγάλο προσὸν τοῦ πιστοῦ παλατιανοῦ, εἶχε ἀποκτήσει κιόλας μιὰ «εἰδίκευση» στὸ θέμα τῆς δικτατορίας, γιατὶ ἀπὸ τὸ 1934 προαλειφότανε γιὰ δικτάτορας καὶ δὲν ἔκρυβε καθόλου τὸν θαυμασμό του γιὰ τὰ Μουσολινικὰ ἢ τὰ Χιτλερικὰ «ἐπιτεύγματα».

Τὸ πράγμα ὅμως δὲν ἤτανε καὶ τόσο εὔκολο γιὰ τὸ βασιλιᾶ γιατὶ ὁ Μεταξᾶς οὔτε κόμμα ἰσχυρὸ διέθετε, οὔτε καὶ εἶχε μεγάλο κῦρος στὸν πολιτικὸ κόσμο. Ἔπρεπε λοιπὸν νὰ τὸν ἐπιβάλη πρῶτα ὄχι στὴ συνείδηση τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ—αὐτὸν δὲν τὸν λογάριαζε πιὰ κανεὶς—ἀλλὰ στοὺς πολιτικοὺς κύκλους. Καὶ γιὰ νὰ τὸ ἐπιτύχη, δὲν δίστασε νὰ καταφύγη σὲ μιὰ «περίεργη»—πῶς ἀλλοιῶς νὰ τὴν χαρακτηρίση κανείς,—τακτική : Μεταβίβαζε στὸν εὐνοούμενό του ὑποψήφιο δικτάτορα ὅλες τὶς κινήσεις, ὅλες τὶς σκέψεις, τοὺς σκοποὺς καὶ τὶς ἐπιδιώξεις τῶν ἄλλων κομμάτων, ποὺ τοῦ ἐμπιστεύονταν οἱ ἀρχηγοί τους μὲ τὴν ἀφελῆ πεποίθηση ὅτι ὁ ἀνώτατος ἄρχων εἶναι πάνω ἀπὸ κόμματα καὶ πρόσωπα. Ταυτόχρονα, ἔδινε στοὺς περισσότερους τὸ λόγο τῆς τιμῆς του ὅτι δὲν θὰ ἐπέτρεπε ποτὲ στὸ Μεταξᾶ νὰ ἐγκαθιδρύση δικτατορικὸ καθεστώς.

Μὲ τὴν τακτικὴ αὐτή, ἔπεισε τὸν πολιτικὸ κόσμο ν' ἀνεχθῆ μιὰ κυβέρνηση Μεταξᾶ σὰν «προσωρινὴ» λύση, μέχρις ὅτου βρεθῆ ἕνα καλύτερο κυβερνητικὸ σχῆμα ἢ γίνουν νέες ἐκλογὲς μὲ πλειοψηφικὸ σύστημα γιὰ ν' ἀναδειχθῆ βιώσιμη κυβέρνηση.

Οἱ περισσότεροι ἀπὸ τοὺς πολιτικοὺς ἀρχηγοὺς ἔπεσαν στὴν παγίδα καὶ ἄφησαν τὸν Μεταξᾶ νὰ ὀργανώση ἀνενόχλητα τὸ πρα-

ξικόπημά του. Ὁ Σοφούλης μάλιστα, γιὰ πολλοὺς μῆνες μετὰ τὴν 4η Αὐγούστου, πίστευε μὲ ἀκατανόητη ἀφέλεια ὅτι δὲν ἤτανε ποτὲ δυνατὸν νὰ παραβῆ ὁ βασιλιᾶς τὸν λόγο τῆς τιμῆς του καὶ ὅτι ἡ «ἀνωμαλία» αὐτὴ θὰ διορθωνότανε πολὺ σύντομα. Μονάχα ὁ Σοφιανόπουλος ἑρμήνευσε σωστὰ τὸ ἀδιέξοδο τοῦ θρόνου καὶ κατάλαβε ἔγκαιρα πὼς ὁ Γεώργιος θὰ κατέφευγε στὴ λύση τῆς δικτατορίας. Προσπάθησε ν'ἀνοίξη τὰ μάτια τῶν ἀστῶν πολιτικῶν καὶ μὲ ἐπανειλημμένα διαβήματά του ὑπεγράμμισε τοὺς κινδύνους ποὺ διαγράφονταν γιὰ τὶς ἐλευθερίες τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ. Ἀλλὰ δὲν θέλησε κανεὶς νὰ τὸν ἀκούση. Ἀπογοητευμένος τότε καὶ ἀηδιασμένος ἀπ' αὐτὴν τὴν μακαριότητα τοῦ ἀστικοῦ κόσμου, ἐπιχειρεῖ, γιὰ πρώτη φορά, ν' ἀποκολληθῆ ὁριστικὰ πιὰ ἀπὸ τοὺς ἀστοὺς καὶ συντάσσεται μὲ τὶς ἐπαναστατικὲς δυνάμεις στὸ «Λαϊκὸ Μέτωπο». Ἡ συστράτευση αὐτὴ ἤτανε ἀναγκαία καὶ γιὰ ἄλλους ἀκόμα λόγους, γενικώτερους, ὅπως θὰ ποῦμε πάρα κάτω, ξεκίνησε ὅμως κυρίως ἀπὸ τὴν ἀνάγκη ποὺ ἔνοιωσε ὁ Σοφιανόπουλος νὰ παλέψη μὲ ὅλες του τὶς δυνάμεις καὶ μὲ κ ά θ ε μ έ σ ο γιὰ τὴν ἀποτροπὴ τοῦ φασιστικοῦ κινδύνου στὴ χώρα μας. Κατὰ τὴν πεποίθηση τοῦ Σοφιανόπουλου, ὁ Γεώργιος θὰ κατέφευγε ὁπωσδήποτε στὴ λύση τῆς δικτατορίας, γιατὶ δὲν ἔβρισκε κανέναν ἄλλον καλύτερο τρόπο νὰ διασφαλίση τὸ θρόνο του. Τὸ ὅτι ὁ κατακερματισμὸς τῶν πολιτικῶν δυνάμεων δὲν ἔδινε βιώσιμη κυβέρνηση στὸν τόπο ἤτανε παραμύθι. Πρῶτα-πρῶτα, γιατὶ λίγο πρὶν ἀπὸ τὴ δικτατορία εἶχε ἤδη βρεθῆ κοινοβουλευτικὸ σχῆμα γιὰ τὸ σχηματισμὸ κυβέρνησης μὲ τὴ συμφωνία Θ. Σοφούλη-Θεοτόκη καὶ ὕστερα γιατὶ ὑπῆρχε πάντοτε ἡ δυνατότητα νὰ προκηρυχθοῦν νέες ἐκλογὲς μὲ πλειοψηφικό.

Ἀλλὰ ἡ πρώτη λύση, κρίθηκε ἐπικίνδυνη γιὰ τὰ συμφέροντα τοῦ θρόνου: «Τὴν συμφωνίαν ταύτην», γράφει ὁ Γρ. Δαφνῆς, «ὁ Βασιλεὺς ἐθεώρησεν ὕποπτον, λόγῳ ἰδίως τῆς ἀποτόμου στροφῆς τοῦ Θεοτόκη. Ὁ ἀρχηγὸς τῶν ἀποσχισθέντων Λαϊκῶν ἦτο εἰς τὸ παρελθὸν κατ' ἐξοχὴν ἀδιάλλακτος. Ἦτο αὐτὸς ποὺ ἀντετάχθη εἰς τὴν χορήγησιν γενικῆς ἀμνηστίας. Ἦτο αὐτὸς ποὺ κατεπολέμησε πᾶσαν προσπάθειαν συμβιβαστικῆς ρυθμίσεως τοῦ ζητήματος τῶν ἀποτάκτων. Ἦτο αὐτὸς ποὺ εἶχε ταχθῆ ἀντίθετος πρὸς τὴν συνεργασίαν μὲ τὴν βενιζελικὴν παράταξιν. Ἡ αἰφνιδία μετα-

στροφή του, προεκάλεσεν ἀνησυχίας εἰς τὰ Ἀνάκτορα. Ἐκρίθη ὅτι ἕνας ἀρχηγὸς κόμματος ποὺ ἐντὸς ὀλίγου χρονικοῦ διαστήματος, χωρὶς κανένα ἀποχρῶντα λόγον, μετεπήδησεν ἀπὸ τοῦ ἑνὸς ἄκρου εἰς τὸ ἄλλον, δὲν ἀπετέλει ἐγγύησιν σταθερότητος τῆς κυβερνήσεως εἰς τὴν ὁποίαν θὰ μετεῖχε...» *

Σὲ γλώσσα περισσότερο ὠμή, τὰ Ἀνάκτορα ἔκριναν ὅτι εἶναι πολὺ παρακινδυνευμένο νὰ στηριχθοῦν σ' ἕναν χθεσινὸ ἀδιάλλακτο βασιλόφρονα ποὺ «ἄνευ ἀποχρῶντος λόγου» ἐνστερνίσθηκε τὴν ἰδέα τῆς συνεργασίας μὲ τοὺς Φιλελεύθερους. Τὰ «ἐξ οἰκείων» βέλη ποὺ δεχότανε ὁ βασιλιᾶς ἀπὸ τοὺς χθεσινοὺς «φανατικοὺς» ὀπαδούς του, ἤτανε χωρὶς ἀμφιβολία πιὸ ἐπικίνδυνα ἀπὸ τὰ πυρὰ τῶν ἀντιπάλων. Γιατὶ οἱ ὀπαδοί του εἶχαν τώρα τὴν κατάσταση στὰ χέρια τους καὶ ἂν ἔβλεπαν πὼς τὰ προσωπικά τους συμφέροντα θίγονται πάρα πολὺ ἀπὸ τὴν ἀγωνιώδη προσπάθεια ποὺ ἔκανε ὁ Γεώργιος νὰ ἐξασφαλίση τὸ θρόνο του, ἴσως νὰ κατέφευγαν σὲ λύσεις πολὺ δυσάρεστες γιὰ τὴ δυναστεία.

Ἐξ ἴσου ἐπικίνδυνη γιὰ τὸ θρόνο, ἔλεγε ὁ Σοφιανόπουλος, ἤτανε καὶ ἡ δεύτερη λύση, οἱ ἐκλογὲς δηλαδὴ μὲ πλειοψηφικό, ποὺ ἴσως νὰ ὡδηγοῦσαν σὲ συνασπισμὸ τῶν ἀντικαθεστωτικῶν δυνάμεων. Καὶ ἡ πρόσφατη ἱστορία εἶχε ἀποδείξει πὼς ὁ θρόνος δὲν μπορεῖ νὰ ἔχη τὴν παραμικρὴ ἐμπιστοσύνη στὴν ἐτυμηγορία τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ. Νά λοιπὸν γιατὶ ἡ λύση τῆς δικτατορίας ἤτανε ἰδεώδης γιὰ τὸ θρόνο.

Ἀλλὰ τέτοιες «πεζότητες» δὲν εἶναι δυνατὸ ποτὲ νὰ προβληθοῦν σὰν ἠθικὸ ἔρεισμα μιᾶς καθεστωτικῆς μεταβολῆς. Οἱ παραταξιακὲς ἐξ ἄλλου ἀντιθέσεις, μετουσιωμένες τώρα σὲ καθαρὰ προσωπικὰ συμφέροντα, εἶχαν ἀπογυμνωθῆ ἀπὸ τὸ «ἰδεολογικό» τους περιεχόμενο καὶ δὲν μποροῦσαν σὲ καμμία περίπτωση νὰ γίνουν «σημαία» τῆς βασιλείας, ὅπως ἄλλοτε. Ἔπρεπε λοιπὸν νὰ χαλκευθῆ ἕνας καινούργιος «μύθος», ἐκμεταλλεύσιμος, ποὺ θὰ ἐρχότανε νὰ ἐνισχύση τὸ κλασικὸ καὶ κάπως ἐφθαρμένο πιὰ τροπάρι τῶν «ἐθνικῶν» κινδύνων. Καὶ ὁ μύθος αὐτός, ἤτανε ὁ «κομμουνιστικὸς κίνδυνος»—ἰδέα ἄλλωστε πολὺ «en vogue» τὴν ἐποχὴ ἐκείνη, μὲ τὴν ἄνοδο τῶν φασιστικῶν κινημάτων στὴν Εὐρώπη.

* *«Ἡ Ἑλλὰς μεταξὺ δύο πολέμων»*, τόμ. *II*, σελ. *475*.

Σὰν δικαιολογία, ὁ μύθος εἶναι κωμικὸς σχεδόν, γιατὶ οὔτε τὸ Κομμουνιστικὸ Κόμμα εἶχε τότε πλατειὲς λαϊκὲς βάσεις, οὔτε τὸ καπιταλιστικό μας σύστημα ἄφηνε μεγάλα περιθώρια γιὰ ἐπικίνδυνες μετατοπίσεις τῶν μαζῶν πρὸς τ' ἀριστερά. Μὲ τὴν ἔντονη ὅμως ἐκμετάλλευση τοῦ φανταστικοῦ αὐτοῦ κινδύνου ἡ δικτατορία πραγματοποιοῦσε πολλὲς ταυτόχρονα ἐπιδιώξεις της. Καὶ πρῶτα-πρῶτα, οἱ παραταξιακὲς ἀντιθέσεις, θὰ ἔχαναν σιγὰ-σιγὰ τὴν ὀξύτητά τους καὶ θ' ἄλλαζαν μέτωπο: Δὲν θὰ εἶχε πιὰ καμμία σημασία ἂν ὁ ἀξιωματικὸς ἢ ὁ δημόσιος ὑπάλληλος ἦταν βενιζελικὸς ἢ ἀντιβενιζελικός, δημοκρατικὸς ἢ βασιλικός. Σημασία θὰ εἶχε μόνον ἡ στάση του ἀπέναντι στὸν «κομμουνιστικὸ κίνδυνο». Ὁ Σοφιανόπουλος, ἔλεγε πὼς ἡ ἐκτροπὴ αὐτὴ δὲν ἰσοπέδωσε μόνον τὶς παραταξιακὲς ἀντιθέσεις, δὲν παρέδωσε μόνον στὴ λήθη τὸν πολιτειακὸ ἀνταγωνισμὸ καὶ τὴν πραξικοπηματικὴ παλινόρθωση, ἀλλὰ συσπείρωσε γύρω ἀπὸ τὸν θρόνο τὴν ὁλότητα σχεδὸν τῶν ἀξιωματικῶν. Καθὼς μάλιστα ἀποχωροῦσαν ἀπὸ τὴ ζωὴ ἢ τὴν ἐνεργὸ δράση οἱ γεροντότεροι καὶ ἔπαιρναν τὶς ὑπεύθυνες θέσεις ἄλλοι ποὺ δὲν εἶχαν τόσο συναισθηματικοὺς δεσμοὺς μὲ τὸ παρελθόν, ἡ ἰσοπέδωση γινότανε ἀκόμα πιὸ εὔκολη. Ἐπὶ πλέον τώρα οἱ νέοι ἀξιωματικοὶ καὶ οἱ νέοι ὑπάλληλοι ἐξοπλίζονται μὲ ἰσχυρὰ ἰδεολογικὰ κίνητρα: Εἶναι οἱ φρουροὶ μιᾶς τάξης, ἑνὸς ὁλόκληρου κόσμου, τοῦ ἀστικοῦ καθεστῶτος μὲ τὸ κοινωνικό του ὑπεροικοδόμημα, μιᾶς πλατύτερης γενικὰ ἰδέας μὲ τὴν ὁποία συνυφαίνεται σιγὰ-σιγὰ ὁ θρόνος. Ἀπὸ τὴν ἄποψη αὐτή, ἡ βασιλικὴ δικτατορία τῆς 4ης Αὐγούστου θεμελιώνει ἕνα καθεστὼς ποὺ συνεχίζεται οὐσιαστικὰ ὡς τὶς ἡμέρες μας μὲ τὸ «διάλειμμα» τῆς Κατοχῆς.

Αὐτὴ εἶναι ἡ μερίδα τοῦ κέρδους γιὰ τὴν ἀστικὴ τάξη. Ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριὰ ὅμως, ἡ δικτατορία τοῦ Μεταξᾶ, μὲ τὴν προοπτικὴ νὰ διαιωνίση τὴν κυριαρχία της, ἀποδύθηκε σὲ συστηματικὸ ἀγώνα φθορᾶς ὁλόκληρου τοῦ ἀστικοῦ πολιτικοῦ κόσμου. Μὲ ὅλα τὰ μέσα τῆς προπαγάνδας, προσπάθησε νὰ χρεωκοπήση τοὺς πολιτικοὺς ἡγέτες καὶ σὰν πρόσωπα καὶ σὰν ἐκφραστὲς πολιτικῶν ρευμάτων, τοὺς κατασυκοφάντησε, τοὺς ταπείνωσε, τοὺς φυλάκισε, τοὺς ἐξώρισε.

Ἀλλὰ μὲ τὴν τακτικὴ αὐτὴ ἐξυπηρετοῦσε κατὰ τὸν ἰδανι-

κώτερο τρόπο αὐτὸν τοῦτον τὸν «κομμουνιστικὸ κίνδυνο» ποὺ ἤθελε νὰ καταπολεμήση. Γιατὶ ἡ φθορὰ τοῦ ἀστικοῦ πολιτικοῦ κόσμου ἤτανε ἕνας ἀπὸ τοὺς κυριώτερους λόγους ποὺ διευκόλυνε τὸ γιγάντωμα τοῦ κομμουνιστικοῦ κινήματος στὴν Κατοχή. Ἡ ἀστικὴ τάξη παρωπλίστηκε καὶ βρέθηκε ἀνυπεράσπιστη σχεδὸν κατὰ τὴν ἀπελευθέρωση. Τὸ ὅτι περισώθηκε τελικά, δὲν τὸ χρωστάει στὶς δικές της δυνάμεις, ἀλλὰ μόνον στὴν ἀπειρία καὶ τὴν ἔλλειψη ὀξυδέρκειας τῆς κομμουνιστικῆς ἡγεσίας.

Τὸ «Λαϊκὸ Μέτωπο»

Ὁ Σοφιανόπουλος πιάστηκε ἀπὸ τοὺς πρώτους πρώτους, ἀμέσως μόλις κηρύχθηκε ἡ δικτατορία καί, τρεῖς ἡμέρες μετὰ τὴν 4η Αὐγούστου, ἐξορίστηκε στὴν Ἀνάφη μαζὶ μὲ τὸν Σβῶλο. Ἀντίθετα μὲ τὶς φαντασιώσεις τοῦ Θ. Σοφούλη, κατάλαβε εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς τὸ βαθύτερο νόημα τῆς καθεστωτικῆς μεταβολῆς. Ὁ κοινωνιολογικὸς ἐξοπλισμὸς ποὺ εἶχε, τοῦ ἐπέτρεψε νὰ ἰδῆ σωστὰ τὴ μετατόπιση τῆς σύγκρουσης ἀπὸ τὸ πολιτειακὸ στὸ κοινωνικὸ πεδίο καὶ νὰ προσαρμόση ἀνάλογα τὴν τακτική του. Ἤτανε μιὰ περίοδος γενικῆς ἀντεπίθεσης τῶν ἀντιδραστικῶν δυνάμεων. Ὁ καπιταλισμὸς ἀφοῦ ξεπέρασε τὸ αἴσθημα τῆς ἐνοχῆς ποὺ τὸν ἔκανε νὰ ὑποκύψη γιὰ λίγο στὸ εἰρηνιστικὸ κλίμα τῶν μεταπολεμικῶν χρόνων, ὠργάνωνε τώρα, ἀλλοῦ κρυφὰ καὶ ἀλλοῦ ὁλοφάνερα, τὴ νέα φασιστικὴ «τάξη πραγμάτων». Τὸ τέρας τῆς Βίας, καμουφλαρισμένο κάτω ἀπὸ τὸν ἐθνικιστικὸ μανδύα, ἀπειλοῦσε τὴν ἀνθρωπότητα μὲ μιὰ νέα σφαγὴ καὶ μὲ πλήρη ἀποκτήνωση.

Μπροστὰ σ' αὐτὸν τὸν κίνδυνο, οἱ προοδευτικὲς δυνάμεις τῆς Εὐρώπης προσπάθησαν νὰ παραμερίσουν τὶς ἰδεολογικές τους ἀντιθέσεις καὶ νὰ συσσωματωθοῦν σὲ κοινὸ μέτωπο γιὰ τὴν ἀντιμετώπιση τῆς ἀπειλῆς. Δημιουργήθηκαν ἔτσι σὲ πολλὲς χῶρες τὰ γνωστὰ «Λαϊκὰ Μέτωπα» κατὰ τὸ ὑπόδειγμα τοῦ γαλλικοῦ «front populaire». Ἡ κίνηση αὐτὴ θὰ μποροῦσε ἴσως ν' ἀναχαιτίση τὸ φασιστικὸ κύμα καὶ ν' ἀποτρέψη τὸ δεύτερο παγκόσμιο πόλεμο ἂν ἡ ἡγεσία μερικῶν κομμάτων ποὺ προσχώρησαν στὰ «Μέτωπα» ἤτανε περισσότερη μαχητικὴ καὶ λιγώτερο ἐξαρτημένη ἀπὸ τὸ κεφάλαιο.

Ὁ Σοφιανόπουλος, διαβλέποντας τοὺς κινδύνους ποὺ ἀπειλοῦσαν τὶς λαϊκὲς ἐλευθερίες καὶ στὸν τόπο μας, δὲν δίστασε καθόλου νὰ καταπνίξῃ τοὺς ἰδεολογικούς του δισταγμοὺς καὶ νὰ συνεργασθῇ καθὼς εἴπαμε μὲ τὸ Κομμουνιστικὸ Κόμμα στὸ «Λαϊκὸ Μέτωπο», τοῦ ὁποίου μάλιστα ἀνέλαβε τὴν ἀρχηγία.

Ἤτανε μιὰ πράξη πολιτικῆς γενναιότητας ἡ συνεργασία αὐτὴ καὶ μιὰ στάση ἀληθινὰ ἀντρίκεια, σύμφωνη μὲ τὴν ἀποκρυσταλλωμένη πιὰ πίστη του πρὸς τὴν πολιτικὴ ὑψηλῆς ποιότητας. Ὑπῆρχε ἐδῶ ἕνας μεγάλος ἰδεολογικὸς στόχος: Ἡ ἀποτροπὴ τοῦ πολέμου, ἡ ἀπώθηση τοῦ φασισμοῦ. Τὰ κομμουνιστικὰ κόμματα, μπροστὰ σ' αὐτὸν τὸν κίνδυνο, πρέπει νὰ ὁμολογηθῇ ὅτι ἔκαναν μεγάλες παραχωρήσεις. Ἀπὸ μιὰ ἄποψη λοιπόν, ἤτανε ἴσως μιὰ εὐκαιρία γιὰ ν' ἀποχτήσῃ καὶ στὸν τόπο μας γερὲς ρίζες τὸ σοσιαλιστικὸ κίνημα καὶ νὰ ἐπεκτείνῃ τὴν ἐπιρροή του στὶς μάζες. Ἔτσι σκέφτηκε ὁ Σοφιανόπουλος. Οἱ περισσότεροι ὅμως ἀπὸ τοὺς δημοκρατικοὺς ἡγέτες τῆς χώρας μας, ἐξετάζοντας τὸ πρᾶγμα ἐντελῶς ἐπιπόλαια καὶ μὲ μικροπολιτικὰ κριτήρια, ἀρνήθηκαν νὰ προσχωρήσουν στὴν ἀντιφασιστικὴ ἐκείνη κίνηση.

Αὐτό, φυσικά, δὲν ἐμπόδισε καθόλου τὸν ἀρχηγὸ τῶν Φιλελευθέρων Θ. Σοφούλη νὰ ὑπογράψῃ λίγο ἀργότερα τὸ περίφημο «Σύμφωνο» μὲ τὸν ἐκπρόσωπο τῆς κοινοβουλευτικῆς ὁμάδας τοῦ Κομμουνιστικοῦ Κόμματος Γ. Σκλάβαινα. Τυπικώτερο παράδειγμα μικροπολιτικῆς δὲν ὑπάρχει ἴσως στὴν ἱστορία τοῦ τόπου μας. Στὰ μεγάλα ζητήματα (ἀντιφασιστικὴ πάλη, πόλεμος κλπ.) τὸ κόμμα τῶν Φιλελευθέρων οὔτε κἂν ἀντιμετώπιζε τὴ σύμπραξη μὲ τοὺς Κομμουνιστές, ἔστω καὶ ἂν θὰ ἔκανε μεγάλο καλὸ στὸν τόπο. Στὰ ταπεινὰ καὶ στὰ χυδαῖα (παραμονὴ στὴν ἐξουσία) δεχότανε προθυμότατα τὴ συνεργασία τους καὶ τὴν ὑποστήριξή τους, φτάνει νὰ μὴ μάθαινε κανένας τίποτα!

Ἀντιμοναρχικὸς ἀγώνας

Ὁ Σοφιανόπουλος ἤτανε ἐντελῶς ἀνίκανος γιὰ τέτοιους μικροελιγμούς. Μετὰ τὴν ἐπιβολὴ τῆς δικτατορίας, ἀναζήτησε τὸν προσφορώτερο τρόπο ἀντιφασιστικῆς πάλης. Τὸ ἐργατικὸ κίνημα τῆς χώρας μας δὲν ἤτανε ἀκόμα ὥριμο γιὰ ν' ἀναμετρηθῇ

δυναμικὰ μὲ τὶς ἀντιδραστικὲς δυνάμεις. Ὁ ἀντιδικτατορικὸς ἀγώνας συνεπῶς, ἔπρεπε, κατὰ τὴ γνώμη τοῦ Σοφιανόπουλου, ν' ἀπομακρυνθῆ πιὰ ἀπὸ τὶς στενὰ κοινωνιστικὲς βάσεις, νὰ γίνη μιὰ πλατειὰ λαϊκὴ κίνηση ποὺ θὰ εἶχε σὰν μοναδικὸ σκοπό της στὴν ἀρχὴ τὴν ἀποκατάσταση τῶν συνταγματικῶν ἐλευθεριῶν καὶ τὴν ἐπαναφορὰ τοῦ κοινοβουλευτισμοῦ.

Μιὰ τέτοια πάλη ὅμως, δύσκολα θὰ μποροῦσε ν'ἀναληφθῆ στὸ ἐσωτερικὸ ὅπου ἡ κυριαρχία τῆς βασιλικῆς δικτατορίας ἤτανε ἀπόλυτη καὶ ὁ ἀστυνομικὸς μηχανισμὸς λειτουργοῦσε τέλεια. Προσπάθησε λοιπὸν νὰ φύγη μὲ κάθε θυσία γιὰ τὸ ἐξωτερικό, ὅπου θὰ κινιότανε μὲ μεγαλύτερη ἄνεση.

Ἡ δικτατορία δέχτηκε νὰ τὸν ἀπελευθερώση μὲ τὴν προϋπόθεση ὅτι θὰ ἔφευγε ἀμέσως γιὰ τὸ ἐξωτερικό. Πίστευε πὼς μ' αὐτὸν τὸν τρόπο γλύτωνε ἀπὸ τὴν ἐνοχλητικὴ παρουσία τοῦ Σοφιανόπουλου. Γελάστηκε ὅμως. Γιατὶ αὐτός, ἀμέσως μόλις βγῆκε ἔξω ἀπὸ τὰ σύνορα τῆς Ἑλλάδας, στὶς ἀρχὲς τοῦ 1937, ἄρχισε ἔντονον ἀγώνα κατὰ τοῦ φασιστικοῦ καθεστῶτος τῆς χώρας μας, διαφωτίζοντας τὴν κοινὴ γνώμη τοῦ ἐξωτερικοῦ μὲ διάφορα ἄρθρα σὲ ἐφημερίδες καὶ περιοδικά.

Δὲν περιωρίστηκε ὅμως μόνον σ' αὐτό. Προχώρησε στὴν συγκρότηση ἑνὸς ἐπαναστατικοῦ πυρήνα ποὺ βρισκότανε σ' ἐπαφὴ μὲ ἀντιδικτατορικοὺς κύκλους τοῦ ἐσωτερικοῦ μέσῳ τοῦ Γ. Βεντήρη κυρίως.

Ἡ κίνηση αὐτή, στὴν ὁποία φαίνεται πὼς εἶχε μυηθῆ καὶ ὁ Κακλαμᾶνος, καθὼς δείχνει ἡ ἀλληλογραφία του μὲ τὸν Σοφιανόπουλο, εἶχε προγραμματίσει στὴν ἀρχὴ τὴ δυναμικὴ ἀνατροπὴ τῆς δικτατορίας μὲ στρατιωτικὸ πραξικόπημα, τὴν ἀρχηγία τοῦ ὁποίου θ' ἀναλάβαινε ὁ Πλαστήρας.

Δυστυχῶς, οἱ πιὸ πολλοὶ πολιτικοὶ ἡγέτες, γαντζωμένοι κατὰ τρόπο ἀκατανόητο σχεδὸν στὴν ἀφελῆ ἰδέα ὅτι ὁ βασιλιᾶς θὰ ἔδιωχνε πολὺ σύντομα τὸν Μεταξᾶ, δὲν φαίνονταν καθόλου πρόθυμοι ν' ἀποδυθοῦν στὴν περιπέτεια μιᾶς ἀνατρεπτικῆς προσπάθειας. Αὐτὸ δείχνει ὅτι ὅλοι τους, χωρὶς καμμιὰ ἐξαίρεση, δὲν μπόρεσαν νὰ καταλάβουν τὸ νόημα ποὺ εἶχε ἡ ἰδιαίτερη ἀδυναμία τοῦ θρόνου πρὸς τὸν Μεταξᾶ. Δὲν κατάλαβαν δηλαδὴ ὅτι ὁ δικτάτορας μετατοπίζοντας τὴ σύγκρουση ἀπὸ τὸ πολιτειακὸ στὸ κοινωνικὸ

πεδίο, πρόσφερε στό θρόνο ἀνεκτίμητη ἐκδούλευση γιατί συμφιλίωνε τή δυναστεία μέ ὁλόκληρη σχεδόν τήν ἀστική τάξη. Θά ἤτανε ἀληθινά ἐξωφρενικό ἄν ὁ Γεώργιος ἀπεμπολοῦσε τά συμφέροντα τῆς δυναστείας μόνο καί μόνο γιά νά ἱκανοποιήση τίς κοινοβουλευτικές εὐαισθησίες τῶν πολιτικῶν μας ἀρχηγῶν!

Τέτοιες ψευδαισθήσεις δέν τίς εἶχε ὁ Σοφιανόπουλος. Καί πρῶτος στόχος στίς ἐπιθέσεις του κατά τῆς δικτατορίας ἤτανε πάντοτε ὁ θρόνος—ἡ κύρια αἰτία τοῦ κακοῦ.

«Οἱ δέκα ἑπτά μῆνες πού πέρασαν ἀπό τότε πού κηρύχθηκε ἡ βασιλική δικτατορία», λέει σ' ἕνα ἄρθρο του γραμμένο γαλλικά, καί δημοσιευμένο στίς «Εὐρωπαϊκές φωνές» τόν Φεβρουάριο τοῦ 1938, *«ἔδωσαν τήν εὐχέρεια στόν ἑλληνικό λαό, ἀνεξάρτητα ἀπό ταξικές διακρίσεις καί πολιτικές ἀποχρώσεις, νά καταλάβη ὅτι ἡ βασιλική δυναστεία δέν κράτησε τίς ὑποσχέσεις της, πώς θά κυβερνήση τή χώρα σύμφωνα μέ τούς δημοκρατικούς κανόνες καί πώς θά γίνη ἔτσι δυναστεία γιά ὅλους τούς Ἕλληνες. Ἀντί ν' ἀνατρέξη στή θέληση τοῦ κυρίαρχου λαοῦ, καλύφθηκε πίσω ἀπό τόν δῆθεν κομμουνιστικό κίνδυνο γιά νά κηρύξη τή δικτατορία πού ἐξέθρεφε στά βάθη τῆς ψυχῆς της. Στίς ἀρχές, μπορεῖ νά ὑπῆρξαν παρατηρητές πού, ἀπό καλή πίστη, πίστεψαν τό ἀπατηλό αὐτό ἐπιχείρημα. Τώρα ὅμως, ἡ πρόσφατη ἐκτόπιση τῶν πολιτικῶν ἀρχηγῶν Μιχαλακόπουλου, Θεοτόκη, Καφαντάρη πού δέν εἶχαν οὔτε ἔχουν ἀκόμη καμμία σχέση μέ τό Λαϊκό Μέτωπο, εἶναι ἀρκετή γιά ν' ἀποκαλύψη τή βασιλική δικτατορία. Πῶς ἄλλωστε νά τούς ἀποδώση κανείς τέτοια κατηγορία τή στιγμή πού ὅλοι οἱ ἀρχηγοί τῶν ἀστικῶν κομμάτων, ἄλλοι ὁμαδικά καί ἄλλοι μόνοι τους, δέν ἔπαψαν νά στέλνουν στό βασιλιᾶ ἀλλεπάλληλα ὑπομνήματα γιά νά τοῦ ὑπενθυμίσουν ὅτι ἡ ἐπάνοδος στήν ὁμαλή πολιτική ζωή ἤτανε ἐπιτακτική ἀνάγκη καί ὅτι ἡ ἐμμονή στή δικτατορία θά ὡδηγοῦσε στή διασάλευση τῆς τάξεως καί στήν ἐκ τῶν κάτω ἐπανάσταση; Ἡ σύλληψη καί ἡ ἐκτόπιση τῶν ἀρχηγῶν αὐτῶν χρησιμεύει σέ δυό πράγματα: Στούς ἴδιους πρῶτα-πρῶτα, γιά νά θεραπευθοῦν ἀπό τή φαντασίωση ὅτι ὁ βασιλιᾶς μπορεῖ νά τά χαλάση κάποια μέρα μέ τόν εὐνοούμενό του στρατηγό Μεταξᾶ, καί στήν κοινή γνώμη τοῦ ἐξωτερικοῦ, γιά νά καταλάβη ὅτι ὁ*

κομμουνιστικός κίνδυνος πού χρησίμευσε στόν βασιλιά σάν πρόσχημα δέν υπήρξε στήν πραγματικότητα ποτέ καί ότι πίσω άπό αυτό τό διαφανές καί εύθραυστο παραπέτασμα, εξύφαινε ό βασιλιάς τή δικτατορία του...»

Τόν ίδιο χρόνο, καί συγκεκριμένα τόν Ιούλιο του 1938, έστειλε σέ όλους τούς πολιτικούς αρχηγούς ένα υπόμνημα μέ τήν «πλατφόρμα» πάνω στήν όποία θά μπορούσε νά οργανωθή κοινός αντιμοναρχικός αγώνας.

«Απέναντι τής επιόρκου στάσεως τόσον του βασιλέως όσον καί του διαδόχου», έγραφε ανάμεσα στ' άλλα, *«ό ελληνικός λαός, ώριμος πλέον, αξιοί καί σοβαράς κυρώσεις καί επάνοδον του τόπου είς τήν πολιτικήν ομαλότητα. Καί αί μέν σοβαραί κυρώσεις δέν ήμπορεί νά είναι άλλαι ειμή αφ' ενός ή έκπτωσις τόσον του βασιλέως όσον καί του διαδόχου άπό τών επί του θρόνου δικαιωμάτων των, καί αφ' ετέρου ή σκληρά καί αμείλικτος τιμωρία τών πάσης κατηγορίας υπευθύνων προσώπων...»* *

Όταν ό τόπος θά λυτρωνότανε άπό τόν δικτατορικό ζυγό έπρεπε, κατέληγε, νά σχηματισθή οικουμενική κυβέρνηση πού θά διενεργούσε ελεύθερες εκλογές. Οί περισσότεροι όμως άπό τούς πολιτικούς ηγέτες, ή εξακολουθούσαν νά επαναπαύωνται στίς ψευδαισθήσεις τους, ή δέν τολμούσαν νά κινηθούν γιατί ή αστυνομία του Μανιαδάκη τούς παρακολουθούσε άγρυπνα. Όπωσδήποτε, φρόντιζαν ν' αποσιωπούν τίς ευθύνες του θρόνου. Τό γεγονός αυτό παρέχει έδαφος γιά νά κάνη κανείς τήν υπόθεση ότι οί περίφημες «ψευδαισθήσεις» τους δέν πήγαζαν τόσο άπό τήν ανικανότητά τους νά ιδούν τήν πραγματική κατάσταση, όσο άπό τό ότι άρχιζαν καί κείνοι πιά νά ταυτίζουν τήν παρουσία του θρόνου μέ τό αστικό καθεστώς καί νά φοβούνται ότι ή τυχόν σύγκρουσή τους μέ τό βασιλιά θ' απομάκρυνε αύριο άπό τά κόμματά τους τά συντηρητικά στρώματα του λαού πού επηρέαζαν.

* *Από τό αρχείο του Ι. Σοφιανόπουλου.*

Ἡ περίπτωση στρατιωτικοῦ κινήματος μὲ τὸν Πλαστήρα, φαίνεται πὼς ἀντιμετωπιζότανε ἀπὸ τὸ Σοφιανόπουλο ὥς τὶς ἀρχὲς τοῦ 1939.

«Τί θὰ κάνουμε μὲ τὸ ἑλληνικὸ καθεστὼς ποὺ διακυβεύει τὴν τύχη τῆς χώρας;» τοῦ ἔγραφε ὁ στρατηγὸς στὶς 14.1.1939. «Σοῦ θέτω τὰ ἑξῆς ἐρωτήματα, καὶ σὲ παρακαλῶ νὰ μοῦ ἀπαντήσης συντόμως, σαφῶς καὶ ὑπευθύνως: Ἐὰν προσεχῶς ἔχω πρόσκλησιν καὶ κατευθυνθῶ στὴν Ἑλλάδα διὰ ν' ἀναλάβω προσωπικῶς τὴν ἀνατρεπτικὴ κίνησιν, τί πρέπει ν' ἀπαντήσω ἢ νὰ κάμω εἰς τὰς ἑξῆς περιπτώσεις:

»1) Ἐκτέλεσις κινήσεως ἐντὸς τῶν Ἀθηνῶν (εἰς αὐτὸ εἶναι γνωστὴ ἡ γνώμη σου καὶ συμφωνοῦν ὅλοι).

»2) Ἔναρξις κινήσεως εἰς Θεσσαλονίκην μὲ ἀπίθανον ἐξέγερσιν Ἀθηνῶν, καὶ

»3) ἐκστρατείαν ἐναντίον Ἀθηνῶν μὲ πιθανότητας ἀντιδράσεως τῶν φρουρῶν τῆς παλαιᾶς Ἑλλάδος εἰς προσπαθείας τῆς κυβερνήσεως πρὸς ἀντιμετώπισιν τοῦ κινήματος.

»Αὐτὰς τὰ τρεῖς ὑποθέσεις ἔχω ὑπ' ὄψιν μου. Ἀλλὰ πρέπει νὰ ἔχης ὑπ' ὄψιν ὅτι εἰς τὴν περίπτωσιν ἀρνήσεώς μου εἰς πρόσκλησιν τῶν ἐν Ἑλλάδι φίλων, θὰ ἐπακολουθήσουν συνέπειαι δυσάρεστοι, ἀπογοητεύσεις, ἐγκατάλειψις τοῦ ἀγῶνος, αὐτομολήσεις καὶ γενικῶς ἐνίσχυσις τῆς τυραννίδος καὶ τράβα κορδέλλα. Ἡ Ἑλλὰς θὰ κάνη χρόνια ὑπὸ τὸν ζυγὸν τῆς τυραννίδος. Γιὰ ὅλα αὐτά, θέλω νὰ ἔχω ἀπάντησίν σου ἔγγραφον, διότι πρόκειται περὶ τῶν τυχῶν τῆς Ἑλλάδος εἰς στιγμὰς κρισιμωτάτας...» *

Ὅπως φαίνεται ἀπὸ τὸ πάρα πάνω γράμμα του, ὁ Πλαστήρας δὲν εἶχε ἀξιόλογες πολιτικὲς ἀρετές. Ἦταν ἄνθρωπος ἁγνὸς στὸ βάθος βέβαια, εἶχε ὅμως ἕναν, ἂς τὸν ὀνομάσουμε, «αὐθορμητισμὸ» στὴν πολιτική, ποὺ τὸν ἔκανε νὰ βλέπη τὰ πράγματα ἐντελῶς ὑποκειμενικὰ καὶ νὰ ὑπακούη μόνον στὸ τυφλὸ ἔνστικτό του.

Ἡ βασικὴ ἀρετὴ ἑνὸς πολιτικοῦ βρίσκεται στὴν ἱκανότητά του νὰ ἐκτιμάη σωστὰ τὰ ἐπὶ μέρους φαινόμενα, νὰ τὰ συσχετίζη

* *Ἀπὸ τὸ ἀρχεῖο Ι. Σοφιανόπουλου.*

μὲ τὴν ὅλη κατάσταση καὶ ν' ἀπελευθερώνη ὕστερα γενικὲς ἰδέες ποὺ θὰ ἐναρμονίζωνται μὲ ὅ λ α μ α ζ ὶ τὰ ἐπὶ μέρους φαινόμενα. Τέτοια προτερήματα ὅμως, δὲν τὰ ἔχουνε συνήθως οἱ στρατιωτικοί. Ἡ μακρόχρονη θητεία τους στὸ στράτευμα, ἐθίζει τὴ σκέψη τους νὰ κινῆται πάντοτε σὲ εὐθεῖα γραμμή. Ἡ πειθαρχία ἀπ' τὴν ἄλλη μεριά, ὑποτονίζει ἢ ἀφαιρεῖ ὁλότελα τὸν παράγοντα «ἀντίσταση» ποὺ καλλιεργεῖ τὴ σκέψη, τὴν ἐκγυμνάζει, τῆς δίνει τὴν ἱκανότητα ν' ἀναζητῆ καὶ νὰ βρίσκη πολλὲς λύσεις γιὰ νὰ ξεπεράση τὸ ἐμπόδιο ποὺ συνάντησε. Μὲ τὴν πειθαρχία δηλαδή, ἀδρανεῖ ὁ δημιουργικὸς μηχανισμὸς τῆς σκέψης γιατὶ κάθε φορὰ ἡ «λύση» εἶναι ἕτοιμη καὶ προσφέρεται ἀπὸ τὸν ἀνώτερο στὸν κατώτερο ὑπὸ τύπον διαταγῆς. Πῶς εἶναι πιὰ δυνατὸ ἕνας ἄνθρωπος ποὺ πέρασε ὅλη του τὴ ζωὴ στὸ στράτευμα νὰ διαθέτη δημιουργικὴ σκέψη καὶ πλατειὰ φαντασία, ἱκανότητες συνειρμοῦ τῶν φαινομένων κ.λ.π. Τὴν ἐποχὴ ἐκείνη ἡ διεθνὴς ἀτμόσφαρα ἤτανε τόσο ἐκρηκτικὴ καὶ ἡ πεποίθηση γιὰ τὸ ἀναπόφευκτον τοῦ πολέμου τόσο διάχυτη, ὥστε κάθε ἀπόπειρα γιὰ τὴν ἀνατροπὴ τοῦ καθεστῶτος μὲ στρατιωτικὸ κίνημα, εἶναι ἀπολύτως βέβαιο ὅτι θὰ συναντοῦσε τὴν ἀπροθυμία ἢ τὴν ἔντονη ἐχθρότητα τῆς πλειοψηφίας τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ. Μιὰ τέτοια προσπάθεια δὲν θὰ ἦταν ἐναρμονισμένη τὴ στιγμὴ ἐκείνη μὲ τὴν ψυχολογία τῶν μαζῶν καὶ ἴσως νὰ στερέωνε ἀκόμα περισσότερο τὸ βασιλικὴ δικτατορία δίνοντάς της μιὰ εὔκολη νίκη.

Ὑπῆρχε ἀκόμα κίνδυνος μὲ τὸν ἐμφύλιο πόλεμο σὲ μιὰ περίοδο κορύφωσης τῶν ἀντιθέσεων τοῦ διεθνοῦς περιβάλλοντος νὰ ἔβρισκαν τὴν εὐκαιρία οἱ μεγάλες δυνάμεις νὰ ἐπέμβουν στὰ ἐσωτερικά μας γιὰ νὰ μᾶς ἐξαναγκάσουν νὰ συνταχθοῦμε μὲ τὸ δικό τους μπλὸκ καὶ οἱ μικρὲς νὰ φροντίζουν νὰ ἱκανοποιήσουν σὲ βάρος μας ἐδαφικές τους διεκδικήσεις.

«Στὸν ἀρχηγὸ ἔγραψα καθαρὰ καὶ ἐπανειλημμένως τὸ ἑξῆς», λέει ὁ Γ. Βεντήρης σ' ἕνα γράμμα ποὺ ἔστειλε ἀπὸ τὴ Λωζάνη στὸ Σοφιανόπουλο, στὶς 11 Ἰανουαρίου 1939. «Ἔχει χρέος νὰ διατάξη τοὺς φίλους του νὰ μὴν ἐπιχειρήσουν τίποτα στὴ Θράκη ἢ Μακεδονία. Ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὴν ἐσωτερικὴ ἐπιτυχία, θὰ φέρουν τὸ Βούλγαρο στὴν Καβάλα καὶ ἴσως τοὺς Σέρβους στὴ Θεσσαλονίκη. Ἐκστρατεία ἐναντίον τῶν Ἀθηνῶν εἶναι προδοτικὴ

ὅταν ἀφήνης στὰ νῶτα σου ἐχθρὸ ποὺ ζητάει ἀκριβῶς πρόσχημα γιὰ νὰ ἐκδηλωθῆ. Εἰς σὲ προσθέτω, πῶς διάφοροι τυχοδιῶκται θέλουν νὰ ἐπωφεληθοῦν ἀπὸ τὴν συγκέντρωσιν δημοκρατικῶν στοιχείων πέραν ἀπὸ τὸν 'Αλιάκμονα καὶ νὰ προκαλέσουν κάτι «ἀ λα Κρήτη»* ἐνῶ αὐτοὶ θὰ τὰ λένε μὲ τὸν Μανιαδάκη στὴν 'Αθήνα ἢ θἄρθουν ἔπειτα στὸ Παρίσι νὰ κάνουν ὑψηλὴ διπλωματία. Θὰ προκληθῆ συμφορὰ ἄνευ προηγουμένου. Γι' αὐτὸ σὲ παρεκάλεσα ν' ἀποκλείσης στὸν Πλαστήρα ὁποιαδήποτε καὶ ὑπὸ ὁποιουσδήποτε ὅρους κίνηση στὴ Μακεδονία ἢ Θράκη...»**

'Ο Σοφιανόπουλος, ποὺ ἔπαιζε ἡγετικὸ ρόλο σὲ ὅλη αὐτὴ τὴν ὑπόθεση, ἔβλεπε πὼς ἡ ἐξέλιξη τῆς κατάστασης σὲ διεθνὲς ἐπίπεδο, ἔκανε πιὰ ἀνεπίκαιρη καὶ ἀνεδαφικὴ κάθε προσπάθεια γιὰ τὴν ἀνατροπὴ τῆς δικτατορίας μὲ στρατιωτικὸ κίνημα. Ζυγίζοντας τὰ πράγματα σωστὰ καὶ τοποθετώντας, γιὰ μιὰ ἀκόμα φορά, τὰ γενικώτερα συμφέροντα τῆς χώρας καὶ τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ πιὸ πάνω, ὄχι ἀπὸ τὰ προσωπικά του συμφέροντα ἀλλὰ ἀπὸ τὰ ἴδια του τὰ ἰδανικά, ἔκανε τώρα ὅ,τι περνοῦσε ἀπὸ τὸ χέρι του γιὰ νὰ ματαιώση ὁ Πλαστήρας τὸ ἐξωφρενικὸ «γιουρούσι» ποὺ ἑτοίμαζε.

Ἔτσι δὲν ἔγινε τὸ κίνημα ἐκεῖνο ποὺ ποιὸς ξέρει τί καταστροφικὲς συνέπειες μποροῦσε νἄχη γιὰ τὴ χώρα μας. Ὕστερα ἀπὸ μερικοὺς μῆνες, ξέσπασε ὁ μεγάλος πόλεμος ποὺ ἀνοίγει πιὰ ἕνα καινούργιο κεφάλαιο στὴν ἀνθρώπινη 'Ιστορία.

*. *'Εννοεῖ τὴν ἀντιδικτατορικὴ ἐξέγερση ποὺ σημειώθηκε στὰ Χανιὰ στὶς 28 'Ιουλίου 1938 ἀπὸ βενιζελικοὺς παράγοντες. 'Επαναστατικὴ ἐπιτροπὴ ἀπὸ τοὺς Βολουδάκη, Μητσοτάκη, Μουντάκη, Παΐζη καὶ τὸν στρατιωτικὸ διοικητὴ Μάντακα κατέλαβε τὴν ἀρχὴ καὶ μὲ διάγγελμά της πρὸς τὸ βασιλιᾶ ζήτησε τὴν ἀπομάκρυνση τοῦ Μεταξᾶ καὶ τὴν ἀποκατάσταση τῶν συνταγματικῶν ἐλευθεριῶν. 'Η ἐξέγερση ἐκείνη στηρίχθηκε στὴν ἴδια πάντοτε ἀφελῆ φαντασίωση ὅτι ὁ Γεώργιος θὰ δεχότανε νὰ καταλύση τὸ δικτατορικὸ καθεστώς. Καί, φυσικά, ἀπέτυχε παταγωδέστατα.*

**. *'Απὸ τὸ ἀρχεῖο τοῦ Ι. Σοφιανόπουλου.*

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟ

Ο ΝΕΟΣ ΚΟΣΜΟΣ

IV

ΠΟΛΕΜΟΣ ΚΑΙ ΚΑΤΟΧΗ

Ὁ μεγάλος «Τραυματίας»

Γιὰ τὸν Σοφιανόπουλο, ὁ δεύτερος παγκόσμιος πόλεμος ἤτανε ἀναπόφευκτος. Ἀπὸ τὴν ἐποχὴ ποὺ ἀνέβηκε ὁ Χίτλερ στὴν ἀρχή, καὶ νωρίτερα ἀκόμα, ἔβλεπε πὼς ἡ εἰρήνη, ἔτσι ὅπως εἶχε θεμελιωθῆ, ἔκλεινε μέσα της «δυνάμει» τὸ σπέρμα μιᾶς νέας σύρραξης ποὺ θὰ ἤτανε πιὸ τρομακτικὴ ἀπὸ τὴν πρώτη:

«Ἡ κοινωνία τῶν Ἐθνῶν», ἔγραφε σ' ἕνα σχετικὸ ἄρθρο του *, *«ὑπῆρξε ἕνα ὀλιγαρχικὸν κατασκεύασμα τῶν νικητῶν εἰς βάρος τῶν ἡττημένων, τὸ ὁποῖον δὲν ἀπέδειξεν μόνον τὴν στερρὰν ἀπόφασιν τῶν πρώτων νὰ μὴ προχωρήσουν εἰς καμμίαν ἀναθεώρησιν τῶν μεταπολεμικῶν συνθηκῶν, ἀλλὰ ταυτοχρόνως παρουσίασεν ἑαυτὸ ὡς καθρέπτην τῶν ἀντιζηλιῶν καὶ αὐτῶν τῶν νικητῶν μεταξύ των...»*

Οἱ ἐνδείξεις γιὰ τὴν ἐπερχόμενη σύγκρουση μετατράπηκαν σὲ βεβαιότητα ὅταν ἡ Κ.Τ.Ε. ἀποδείχτηκε ἀνίκανη νὰ σταματήση τὴν Ἰταλία στὴν ὠμότατη ἰμπεριαλιστικὴ ἐπίθεσή της κατὰ τῆς Ἀβησσυνίας. Εἶχε τὴ δύναμη νὰ τὸ κάνη; Ἂν ἀπαγόρευε τὴν εἰσαγωγὴ πετρελαίων στὴν Ἰταλία, ἡ ἐπίθεση θὰ παρέλυε μέσα σ' ἐλάχιστες ἡμέρες. Δὲν εἶχε ὅμως τὴ θέληση. Καὶ ἀφοῦ δὲν ἀποτολμήθηκε αὐτὸ τὸ δραστικὸ μέτρο, ὁ Ἰταλο-Ἀβησσυνιακὸς πόλεμος θὰ συνεχιζότανε καὶ *«ἡ ἐξακολούθησίς του»*, λέει ὁ Σοφιανόπουλος** *«ἐγκλείει τὸ σπέρμα τῆς γενικωτέρας του ἐξελίξεως, εἶναι δηλα-*

*. *«Μακεδονικὰ Νέα», 16.11.1933.*
**. *«Ἀνεξάρτητος», 27.2.1936.*

δὴ καὶ ἀποτελεῖ τὴν πρώτην φάσιν τοῦ παγκοσμίου πολέμου, ἀπὸ τὰ νύχια τοῦ ὁποίου φαίνεται ὅτι εἶναι ἀ δ ύ ν α τ ο ν νὰ γλυτώσῃ ἡ δύσμοιρος ἀνθρωπότης...»

Οἱ διαπιστώσεις αὐτὲς δὲν ἀπέρρεαν ἀπὸ καμμιὰ ἀπαισιόδοξη διάθεση, ἀλλὰ ἦσαν ἀποτελέσματα ἐξονυχιστικῆς μελέτης τῶν ἀντιφάσεων τοῦ διεθνοῦς περιβάλλοντος, τὶς ὁποῖες ἔβλεπε πάντοτε κάτω ἀπὸ τὸ πρίσμα τῆς γεωπολιτικῆς. Οἱ βάσεις τῆς εἰρήνης ἤτανε σαθρὲς κατὰ τὴ γνώμη τοῦ Σοφιανόπουλου γιατὶ οἱ νικητές, εἴτε ἀπὸ ἀπληστία εἴτε γιὰ νὰ κατοχυρωθοῦν ἀπὸ μελλοντικὴ ἐπίθεση, ἀκρωτηρίασαν τὴν Εὐρώπη σύμφωνα μὲ τὰ συμφέροντά τους χωρὶς νὰ λογαριάσουν καθόλου ὡρισμένα δεδομένα γεωοικονομικῆς ὑφῆς.

Ἡ διάλυση, λόγου χάριν, τῆς Αὐστροουγγρικῆς μοναρχίας, ἐπέφερε τὸν οἰκονομικὸ θρυμματισμὸ ὁλόκληρου τοῦ Μεσευρωπαϊκοῦ χώρου, κατὰ τὴ γνώμη τοῦ Σοφιανόπουλου. Γιατί, ἄλλοτε, τὰ δύο αὐτὰ τμήματα συμπλήρωναν τὸ ἕνα τὸ ἄλλο. Ἡ ἀγροτικὴ Οὐγγαρία, ἀποτελοῦσε ἀναγκαία οἰκονομικὴ συνάρτηση τῆς βιομηχανικῆς-τραπεζιτικῆς Αὐστρίας καὶ ἀντιστρόφως. Τὸ ἴδιο ἔγινε καὶ μὲ τὸν συνασπισμὸ τῶν κρατῶν τῆς «Μικρᾶς Ἀντὰντ» ποὺ δημιουργήθηκε γιὰ λόγους στρατιωτικῆς ἀσφάλειας τῶν νικητῶν.

Μὲ τὴν αὐθαίρετη ὅμως αὐτὴ κατασκευή, ἡ Γερμανία ποὺ ἀπορροφοῦσε ἄλλοτε τὶς πρῶτες ὕλες καὶ τὰ ἀγροτικὰ προϊόντα τῆς περιοχῆς τοῦ κάτω Δούναβη, ἀναγκάστηκε τώρα νὰ περισφιχθῆ στὸ μανδύα τῆς δικῆς της γεωργικῆς αὐτάρκειας. Δημιουργήθηκαν ἔτσι τάσεις πρὸς τὴν «κλειστὴ» οἰκονομία πού, ἐκτὸς ἀπὸ τὸν πρωτογονισμό της, ἐκτρέφει καὶ τὸ σπέρμα συγκρούσεων. Γιατὶ ἕνα βιομηχανικὸ κράτος, ὅπως ἡ Γερμανία δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ στηρίζεται ἐπ' ἄπειρον στὴν οἰκονομικὴ πολιτικὴ τῆς αὐτάρκειας. Ἔχει ἀπόλυτη ἀνάγκη ἀπὸ ἀγορὲς γιὰ τὰ βιομηχανικά της προϊόντα, τῆς λείπει «ὁ ζωτικὸς» βιομηχανικὸς χῶρος πού, ὅταν τῆς τὸν ἀποστεροῦν μὲ τὴ βία εἶναι «φυσικὸ» νὰ ἐπιζητήσῃ τὴν κατάκτησή του, ἐπίσης μὲ βία. Αὐτὴ ἡ ἐξουθενωτικὴ πολιτικὴ τῶν συμμάχων κατὰ τῆς Γερμανίας, μᾶς λέει ὁ Σοφιανόπουλος, ἔφερε τὴ χώρα ἐκείνη σὲ οἰκονομικὴ ἀπόγνωση καὶ αὐτὴ πάλι ἐξέθρεψε τὸν ἄκρατο σωβινισμὸ καὶ τὸ πνεῦμα τῆς ἐκδίκησης, μὲ τὴν ἐκμετάλλευση τῶν ὁποίων πῆρε ὁ Χίτλερ τὴν ἐξουσία στὰ χέρια του.

«Ἡ μεταπολεμικὴ Γερμανία τοῦ Χίτλερ», γράφει ἐπὶ λέξει ὁ Σοφιανόπουλος, *«ἀνετράφη καὶ ζεῖ μέσα σ' ἕναν πυρετὸ ἐθνικῆς ὑπερηφανείας καὶ ἐκδικήσεως τὴν ὁποίαν καὶ ὁ ἀφελὴς ἐπισκέπτης βλέπει ζωγραφισμένην εἰς τὰ πρόσωπα τῶν λεγεωναρίων της... Μέσα εἰς τὸν ἐσωτερικὸν σπαραγμὸν τῆς γηραιᾶς Εὐρώπης, τὴν ὁποίαν βαρένει ἡ κληρονομία τοῦ ἐμφυλισμοῦ τῆς δύσεως, μέσα εἰς τὸν οἰκονομικὸν αὐτὸν θρυμματισμὸν τὸν ὁποῖον ἀπειργάσθη ἡ πέραν κάθε ὁρίου ἐθνικὴ φιλαυτία τῶν λαῶν της, ποῦ διαγράφεται τῆς εἰρήνης ἡ προοπτική; Σ χ ε δ ὸ ν π ο υ θ ε ν ά...»*

Ὁ Σοφιανόπουλος λοιπόν, χρησιμοποιώντας ὄχι μαρξιστικὰ ἀλλὰ γεωοικονομικὰ κριτήρια, κατέληγε στὸ ἴδιο σχεδὸν συμπέρασμα μὲ τοὺς μαρξιστές: Ὅτι καὶ οἱ δύο μεγάλοι πόλεμοι ὑπῆρξαν ἀναπόδραστες συνέπειες τῶν ἀντινομιῶν καὶ ἀντιφάσεων τοῦ καπιταλισμοῦ. Ὡστόσο, παρὰ τὴν κοινὴ καταγωγή τους, οἱ διαφορές τους εἶναι βαθύτατες. Δὲν μιλᾶμε γιὰ μορφολογικὸ διαφορισμὸ ποὺ ἔχει σχέση μὲ τὴν τεχνικὴ τῆς διεξαγωγῆς ἑνὸς πολέμου γιατὶ αὐτὸς εἶναι κάτι φυσικὸ καὶ αὐτονόητο: Ὁ κάθε πόλεμος, ἔχει πάντοτε τὴ σφραγίδα τοῦ πολιτιστικοῦ ἐπιπέδου τῆς ἐποχῆς του. Ἐφ' ὅσον πραγματοποιοῦνται τεχνικὲς καὶ ἐπιστημονικὲς κατακτήσεις δὲν εἶναι δυνατὸν παρὰ νὰ μπαίνουν στὴν ὑπηρεσία τοῦ πολέμου καί, συνεπῶς, ν' ἀλλάζῃ κάθε φορὰ ἡ τεχνική του. Οὔτε πάλι μποροῦμε νὰ θεωρήσουμε σὰν διαφορὰ τὸ γεγονὸς ὅτι ὁ δεύτερος ὑπῆρξε πιὸ ὁλοκληρωτικὸς ἢ πιὸ καταστροφικὸς ἀπὸ τὸν πρῶτο, γιατὶ καὶ αὐτὰ ἐπίσης εἶναι συνέπειες τῆς ἀνάπτυξης τῶν μέσων καταστροφῆς, ζητήματα δηλαδὴ ποὺ ἔχουν σχέση μὲ τὴ μορφὴ καὶ τὴν τεχνικὴ τοῦ πολέμου.

Οἱ οὐσιαστικὲς διαφορὲς ἀναπηδοῦν ἀπὸ τὴ στιγμὴ ποὺ θ' ἀρχίσουμε νὰ μελετᾶμε τὶς ε ἰ δ ι κ ὲ ς συνθῆκες κάτω ἀπὸ τὶς ὁποῖες κορυφώθηκαν οἱ καπιταλιστικὲς ἀντινομίες σ' αὐτοὺς τοὺς δυὸ πολέμους. Κι' ὅταν λέμε εἰδικὲς συνθῆκες, δὲν ἐννοοῦμε μόνον τὸν τόπο, τὸ χρόνο, τὶς αἰτίες, τὸν χαρακτῆρα ἢ τὶς συναρτήσεις τῶν καπιταλιστικῶν ἀντινομιῶν, ἀλλὰ καὶ τὸ π ν ε υ μ α τ ι κ ὸ κλίμα μέσα στὸ ὁποῖο διαμορφώθηκαν.

Τὸ θέμα εἶναι πολὺ μεγάλο καὶ βρίσκεται ἔξω ἀπὸ τὰ πλαίσια αὐτῆς τῆς μελέτης καθὼς καὶ ἀπὸ τὶς δυνάμεις ἐκείνου ποὺ

τὴν γράφει. Ἐπειδὴ ὅμως ἔχει ἄμεση σχέση μὲ ὅσα θὰ ἐκτεθοῦν παρα κάτω, θὰ ἐπιχειρήσουμε νὰ φωτίσουμε μία τουλάχιστον θεμελιώδη διαφορὰ ἀνάμεσα σ' αὐτοὺς τοὺς δύο πολέμους, ἐκείνη ποὺ συναρτᾶται ἀμεσώτερα μὲ τὸν ἀνθρώπινο παράγοντα.

Ὁ πρῶτος πόλεμος λοιπόν, θὰ μποροῦσε νὰ πῆ κανεὶς πὼς ἦτανε πιὸ «ἄδειος», πιὸ «κουτός», ἂν ἐπιτρέπεται ἡ ἔκφραση, ἢ πιὸ «χοντροκομμένος». Οἱ καπιταλιστικὲς ἀντινομίες, καλύφθηκαν σ' αὐτὸν μὲ τὸν ἰδεολογικὸ μανδύα τοῦ «πατριωτισμοῦ» γιατὶ ἡ ἐθνικιστικὴ ἰδέα ἤτανε ἀκόμη ριζωμένη πολὺ βαθιὰ στὴν ψυχὴ τῶν λαῶν καὶ παρεῖχε σπουδαῖο ἔδαφος γιὰ ἐκμετάλλευση.

Ὅταν τελείωσε ὁ πόλεμος καὶ ἀποκαλύφθηκε λίγο πολὺ ἡ ἀπάτη τοῦ ἰμπεριαλισμοῦ, οἱ λαοί, κουρασμένοι καὶ ἀπογοητευμένοι, ἄρχισαν ν' ἀποστρέφουν τὸ πρόσωπό τους ἀπὸ τὴν ἰδέα—προπέτασμα τῶν καπιταλιστικῶν συμφερόντων. Ἔτσι, ὁ «μέγας τραυματίας» τοῦ πρώτου παγκόσμιου πολέμου ἦτανε ἡ ἐθνικὴ ἰδέα, ποὺ κινδύνεψε νὰ καταποντισθῆ στὰ πρῶτα μεταπολεμικὰ χρόνια ἀπὸ τὸ κῦμα τοῦ διεθνισμοῦ καὶ τοῦ φιλειρηνισμοῦ ἢ «πασιφισμοῦ», ὅπως τὸν ἔγραφαν τότε οἱ περισσότεροι, μεταφυτεύοντας στὴ γλώσσα μας αὐτούσιον τὸν ξένο ὅρο, δίχως νὰ ὑπάρχη λόγος.

Ὁ καπιταλισμός, γιὰ νὰ ἐκτοπίση αὐτὰ τὰ ἐπικίνδυνα ρεύματα, δὲν δίστασε νὰ ἐνστερνισθῆ τὴ «φιλοσοφία» τῆς ὠμῆς βίας καὶ νὰ ἐκκολάψη τὸ φασισμό. Ἡ φθορὰ τῆς ἐθνικιστικῆς ἰδέας, ἤτανε φυσικὸ νὰ τραυματίση καίρια καὶ τὸ μιλιταριστικὸ πνεῦμα. Ὁ ἄλλοτε παντοδύναμος γερμανὸς ἀξιωματικὸς ποὺ πατοῦσε «κι' ἔτριζε ἡ γῆς», ἦτανε ἀναγκασμένος νὰ ζῆ τώρα σὰν «ταπεινὸς πολίτης». Ἐπὶ Καΐζερ, οἱ διαβάτες ὑποχρεώνονταν νὰ σταματοῦν μπροστά του, νὰ τοῦ κάνουν τόπο νὰ περάση καὶ νὰ τὸν χαιρετοῦν μὲ σεβασμό. Τώρα, θὰ ἔπρεπε νὰ ζῆ καὶ κεῖνος «ἄθλια», ἀπὸ τὸ ἑστιατόριο ποὺ ἄνοιξε ἢ ἀπὸ τὴ θέση τοῦ ὑπαλλήλου ποὺ κατώρθωσε νὰ ἐξασφαλίση.

Ὅταν λοιπὸν παρουσιάστηκε ὁ Χίτλερ μὲ τὸ πρόγραμμα νὰ ἐπανεξοπλίση τὴ Γερμανία, νὰ δημιουργήση πάλι ἰσχυρὸ στρατό, νὰ ἐπαναφέρη τὸ μιλιταριστικὸ πνεῦμα, ἤτανε πολὺ φυσικὸ νὰ συγκινηθοῦν οἱ στρατοκράτες καὶ νὰ τὸν ἀγκαλιάσουν μὲ ἐνθουσιασμό. Στὴν ἀρχὴ βέβαια ἡ στρατιωτικὴ ἀριστοκρατία ἐνοχλήθηκε κάπως

ἀπὸ τὸ γεγονὸς ὅτι ὁ Χίτλερ δὲν εἶχε βγῆ ἀπὸ τὴν κάστα της, ἀργότερα ὅμως ὅταν διαπίστωσε ὅτι ὁ «Φύρερ» ἤθελε πραγματικὰ νὰ ἐπουλώση τὰ τραύματα τῆς ἐθνικιστικῆς ἰδέας καὶ νὰ ξαναζωντανέψη τὶς «ὡραῖες» στρατιωτικὲς παραδόσεις, τὸν ἀγκάλιασαν μὲ ἐνθουσιασμὸ καὶ πειθάρχησαν στὶς ἐντολές του ὥς τὸ τέλος ὅσο ἐξωφρενικὲς κι' ἂν ὑπῆρξαν κάποτε αὐτές.

Τὸ ἴδιο περίπου φαινόμενο εἶχε παρατηρηθῆ προηγούμενα καὶ στὴν 'Ιταλία. 'Εδῶ μάλιστα τὸ πράγμα πῆρε διαστάσεις κάπως κωμικές. 'Επειδὴ τὸ αἴσθημα τῆς ἀποστροφῆς πρὸς τὸν πόλεμο ἤτανε πολὺ ἔντονο, ὁ Μουσολινικὸς φασισμὸς δὲν μποροῦσε ἀκόμα νὰ κάμη σημαία του τὸν ἔξαλλο ἐθνικισμὸ καὶ τὶς στρατιωτικὲς ἰδέες. Γι' αὐτὸ τὸ φασιστικὸ κίνημα ἤτανε στὴν ἀρχὴ ἕνα ἀπίθανο συνονθύλευμα ἰδεῶν, ἕνας «τραχανᾶς», ὅπου ἔβρισκε κανεὶς ἀνακατωμένες τὶς πιὸ ἀλληλοσυγκρουόμενες ἔννοιες: Τὸν διεθνισμὸ καὶ τὸν πατριωτισμὸ μαζί, τὸν δυναμισμὸ καὶ τὴν μικροαστικὴ ἀναποφασιστικότητα, τὴν ἐπαναστατικὴ καὶ τὴν κοινοβουλευτικὴ μεθοδολογία, τὸν καισαρισμὸ καὶ τὸν μαρξισμὸ ἀκόμα! 'Ανάλογο ἤτανε καὶ τὸ ἀνθρώπινο ὑλικό του, οἱ περίφημοι «ἀρντίτι» (γενναῖοι): 'Αναρχικοί, τρομοκράτες, ἄνεργοι ἀξιωματικοί, ἀγαναχτισμένοι ἐργάτες ἢ ἄνθρωποι τοῦ ὑποκόσμου. Ὅλοι αὐτοί, γυρίζοντας στοὺς δρόμους μὲ πιστόλια στὸ χέρι, ὑποχρέωναν τοὺς φιλήσυχους ἀνθρώπους νὰ φωνάζουν στὰ καλὰ καθούμενα «viva l'Italia», ἔκαναν ἐφόδους σὲ καφενεῖα ἢ ἐμπορικὰ καταστήματα καὶ πυρπολοῦσαν τὰ γραφεῖα ἐφημερίδων ἢ ἐργατικῶν συνδικάτων γιὰ νὰ...διεγείρουν τὴν πολεμική τους διάθεση!

Τὰ φασιστικὰ κινήματα, ἀντικαπιταλιστικὰ στὴ φρασεολογία τους, κυριάρχησαν μόνο μὲ τὴν ἐνίσχυση τοῦ μεγάλου κεφάλαιου. Χωρὶς τοὺς μεγαλοτραπεζίτες καὶ μεγαλοβιομήχανους τῆς βόρειας 'Ιταλίας, δὲ θὰ μποροῦσε ὁ Μουσολίνι νὰ καταλάβη τὴν ἀρχὴ ποτέ. Καὶ χωρὶς τοὺς Τύσεν, Κροὺπ κ.λ.π. τὸ ναζιστικὸ κίνημα θὰ εἶχε πολὺ γρήγορα ἐκφυλισθῆ, θὰ εἶχε ἴσως γελοιοποιηθῆ, ὅπως κατὰ τὴν πρώτη του ἐκδήλωση, στὰ 1923. Στὴ δεύτερη ὅμως ἐξόρμησή του, διέθετε τεράστια οἰκονομικὰ μέσα, συντηροῦσε πολυάριθμες παραστρατιωτικὲς ὀργανώσεις μὲ ἰδιαίτερες στολές, μὲ ὅπλα, μηχανοκίνητα μέσα, πολεμοφόδια κ.λ.π.

εἶχε μὲ τὸ μέρος του πολλὲς ἐφημερίδες καὶ ξώδευε ἀπίθανα ποσὰ γιὰ προπαγάνδα. Οἱ δυτικὲς δημοκρατίες εὐνοοῦσαν τὴν ἀνάπτυξη τῶν φασιστικῶν κινημάτων πιστεύοντας ὅτι ἀναστέλλουν ἔτσι τὴ μετατόπιση τῶν μαζῶν πρὸς τ' ἀριστερά. Ἔτρεφαν ἀκόμα τὴν ἐλπίδα ὅτι μὲ τὴν πολιτικὴ τῆς οἰκονομικῆς ἀσφυξίας ποὺ ἀκολουθοῦσαν κατὰ τῆς Γερμανίας θὰ τὴν ἐξανάγκαζαν ν' ἀναζητήση τὴν κατάκτηση τοῦ «ζωτικοῦ» της χώρου πρὸς τὶς πεδιάδες τῆς Οὐκρανίας καὶ τῆς ἄλλης Εὐρωπαϊκῆς Ρωσίας. Μὲ τὸν τρόπο αὐτὸ θ' ἀπέτρεπαν δυὸ ἀπειλὲς ταυτόχρονα: Ἀπὸ τὴ μιὰ μεριὰ θὰ ἐξουδετέρωναν τὸν κίνδυνο τοῦ σοσιαλισμοῦ ποὺ ἐκπροσωποῦσε ἡ Σοβ. Ἕνωση, καὶ ἀπὸ τὴν ἄλλη θὰ παρωχέτευαν τὸν γερμανικὸ δυναμισμὸ σὲ περιοχὲς ποὺ βρίσκονταν ἔξω ἀπὸ τὶς ζῶνες τῶν δικῶν τους συμφερόντων.

Ἀλλὰ ἡ «λογικὴ» αὐτὴ ἰσορροπία ποὺ ἀναζητοῦσε ὁ καπιταλισμὸς ἀνατράπηκε ἀπὸ χίλια δυὸ ἐμπόδια ποὺ ἔχουν σχέση μὲ τὶς μὴ λογικὲς πλευρές του, δηλαδὴ μὲ τὶς ἀντιφάσεις καὶ τὶς ἀντινομίες του.

Τὸ ἀποτέλεσμα αὐτῆς τῆς διαταραχῆς ξεπέρασε τούτη τὴ φορὰ κάθε προηγούμενο στὴν Ἱστορία. Οἱ ἀντιφάσεις τοῦ καινούργιου πολέμου δὲν περιωρίστηκαν στὸν κοινωνικο-οἰκονομικὸ τομέα, ἀλλὰ ἐπεκτάθηκαν καὶ στὸ ἠθικο-πνευματικὸ οἰκοδόμημα. Εἴδαμε ἔτσι τὶς καπιταλιστικὲς χῶρες νὰ συμμαχοῦν μὲ τὴ Σοβιετικὴ Ἕνωση γιὰ νὰ ἐκτοπίσουν τὸν τρομερό τους ἀνταγωνιστή, τὴ Γερμανία, καὶ νὰ ἀρνοῦνται τὴ φιλοσοφία τῆς βίας ποὺ οἱ ἴδιες εὐλογοῦσαν ἄλλοτε, κρυφὰ ἢ φανερά.

Τὸ προπέτασμα λοιπὸν στὸν δεύτερο παγκόσμιο πόλεμο, δὲν ἔχει πλέον τὴ «χοντροκοπιὰ» τῆς ἐθνικιστικῆς ἰδέας, ἀλλὰ περιεχόμενο πολὺ πιὸ πνευματικὸ καὶ ὑψηλό: Οἱ δυνάμεις τοῦ Καλοῦ, ἀγωνίζονται νὰ συντρίψουν τὴν ἔννοια τοῦ Κακοῦ. Οἱ καπιταλιστικὲς χῶρες, ποὺ ὥς τὰ χτὲς ὑποστήριζαν τὸν φασισμό, γίνονται ξαφνικὰ οἱ σημαιοφόροι τῶν μεγάλων ἰδανικῶν τῆς Ἐλευθερίας, τῆς Δικαιοσύνης, τῆς Ἀνθρωπιᾶς. Ὅταν ὅμως τελείωσε ὁ πόλεμος καὶ ἀποκαλύφθηκε γιὰ μιὰ ἀκόμα φορὰ ἡ ἀπάτη, ὅταν δὲν ἀνεπήδησε ἀπὸ τὴ νίκη τῶν δυνάμεων τοῦ «Καλοῦ» κανένας κόσμος Ἐλευθερίας, Δικαιοσύνης, Ἀνθρωπιᾶς κλονίστηκε πιὰ ἡ πίστη τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὴν ἴδια τὴν ἔννοια τοῦ Καλοῦ καὶ πρὸς ὅλα

γενικά τὰ μεγάλα ἰδανικά, ποὺ μετατράπηκαν σὲ σύμβολα ψευτιᾶς, σὲ ἔννοιες ἄδειες ἀπὸ κάθε οὐσιαστικὸ περιεχόμενο. Συνεπῶς στὸν δεύτερο παγκόσμιο πόλεμο, ὁ μέγας τραυματίας εἶναι τὸ ἠθικο-πνευματικὸ οἰκοδόμημα, ὁ ἴδιος ὁ ἄνθρωπος, στὴν πιὸ ὑψηλὴ καὶ τὴν πιὸ πυκνή του ἔννοια.

Ὁ τραυματισμὸς αὐτὸς καθρεφτίζεται πεντακάθαρα στὰ ἰδεολογικὰ ρεύματα ποὺ παρουσιάστηκαν μετὰ τὸν πόλεμο καθὼς καὶ σὲ ὅλες τὶς ἐκδηλώσεις τῆς τέχνης. Ἡ μεταπολεμικὴ Σκέψη ταλανίζεται μέσα σ' ἕνα κλίμα ὅπου ἐπικρατοῦν τὰ συναισθήματα τῆς ὀργῆς, τῆς κούρασης, τῆς ἀηδίας καὶ ἐξυμνοῦνται ἡ περιφρόνηση πρὸς τὶς καθιερωμένες ἀξίες, ἡ ἀποστροφὴ ἀπὸ τὸ «συμβατικὸ» πιὰ ἀνθρώπινο πρόσωπο καὶ ἡ ἐγωκεντρικὴ ἐπιστροφὴ πρὸς τὸ ἄτομο, μὲ τὴν ἰδέα ὅτι μονάχα ἔτσι περισώζεται ὅ,τι ἄφθορο διατηρεῖ ἀκόμα μέσα του ὁ ἄνθρωπος.

Ἡ πικρὴ γεύση τῆς φθορᾶς αὐτῆς ἐκτείνεται βέβαια καὶ στὸ σοσιαλιστικὸ στρατόπεδο. Ἡ κρατικὴ παρέμβαση δὲν ἐπιτρέπει ἐδῶ τὶς ἔντονες ἐκδηλώσεις της στὴν περιοχὴ τοῦ πνεύματος, ἀλλὰ ἕνας προσεκτικὸς καὶ ἀμερόληπτος ἐρευνητὴς δὲν θὰ δυσκολευθῆ καθόλου ν' ἀνιχνεύση τὴν παρουσία της. Μὲ τὴ διαφορὰ ὅμως ὅτι ἐδῶ, καθὼς τὸ ὑπογραμμίσαμε καὶ ἄλλοτε, ἡ αἴσθηση τῆς φθορᾶς ἀμβλύνεται ἀπὸ τὸ σοσιαλιστικὸ ἰδανικὸ ποὺ ἀφήνει ἀρκετὰ μεγάλα περιθώρια γιὰ νὰ συντηρηθῆ ἡ πίστη πρὸς τὶς ἀνθρώπινες ἀξίες. Καὶ τὸ γεγονὸς αὐτὸ δημιουργεῖ, ἔστω καὶ τεχνητά, ἕνα κλίμα πνευματικῆς ὑγείας ποὺ εἶναι ἀπολύτως ἀναγκαῖο γιὰ τὸ χτίσιμο ἑνὸς νέου, ἠθικώτερου, κόσμου. Γιὰ τὴ Δύση, δὲν διαφαίνεται ἀκόμα τέτοια ἐλπίδα. Καὶ ἀπὸ τὴν ἄποψη αὐτὴ ὁ τελευταῖος νικηφόρος πόλεμος, ὑπέσκαψε τὰ θεμέλια τοῦ δυτικοῦ κόσμου ὅσο ἴσως δὲν θὰ τὰ κλόνιζε καὶ ἡ ἧττα του ἀκόμα. Τὸ βαθύτερο νόημα αὐτοῦ τοῦ πολέμου καὶ τῆς «Πύρρειας» νίκης τὸ δίνει ὁ ἴδιος ὁ Τσῶρτσιλ, μ' ἕναν τρόπο ἀληθινὰ ἔξοχο στὴν ἐπιγραμματικότητά του: «Ἡ Γερμανικὴ ἧττα, λέει, μ' ὅλον ποὺ ὑπῆρξε εὐνοϊκὴ γιὰ μᾶς, στὴν πραγματικότητα ἦτο μία τραγωδία...» *

* *«Ἀπομνημονεύματα» Τσῶρτσιλ, Βιβλ. 12ο, Τόμ. ΣΤ', σελ. 263, (Ἑλλην. Μεταφρ.).*

Οἱ σύμμαχοί μας

«"Οταν παλεύουν στούς βάλτους τὰ βουβάλια, πληρώνουν τὰ σπασμένα τὰ βατράχια», λέει μιὰ γερμανικὴ παροιμία.

Ἡ γιγαντιαία σύγκρουση τῶν οἰκονομικο-στρατιωτικῶν κολοσσῶν ἤτανε μοιραῖο νὰ παρασύρη στὴν περιδίνηση καὶ τὶς μικρὲς χῶρες, πρὸ πάντων ἐκεῖνες ποὺ εἶχαν ἰδιαίτερη σημασία ἐξ αἰτίας τῆς γεωγραφικῆς τους θέσης.

Ἡ Ἑλλάδα, πολὺ πρὶν ξεσπάση ὁ πόλεμος βρέθηκε στὸ ἐπίκεντρο τῆς διελκυστίνδας τοῦ διεθνοῦς περιβάλλοντος. Καὶ ὁ Ἄξονας καὶ τὸ μπλὸκ τῶν Ἀγγλο-Γάλλων χρησιμοποιοῦσαν κάθε μέσο γιὰ νὰ μᾶς παρασύρουν στὸ στρατόπεδό τους. Ἡ βασιλικὴ δικτατορία, σὰν καθεστὼς βίας, εἶχε στενοὺς πνευματικοὺς καὶ συναισθηματικοὺς δεσμοὺς μὲ τὶς φασιστικὲς δυνάμεις. Οἱ δεσμοὶ μάλιστα αὐτοὶ ἔγιναν ἀργότερα ἀκόμα πιὸ συνεκτικοὶ καὶ ἐπισφραγίσθηκαν μὲ πλατειὰ οἰκονομικὴ συνεργασία ποὺ ἐξελίχθηκε σὲ ὁλοκληρωτικὴ σχεδὸν ὑποδούλωση τῆς οἰκονομίας μας στὸν Ἄξονα.

«Ὁ προϋπολογισμὸς τῆς χώρας», γράφει τότε ὁ Σοφιανόπουλος, *«διωγκώθηκε κατὰ τέσσερα ἀκόμα δισεκατομμύρια δραχμὲς μόνο καὶ μόνο γιὰ ν' ἀντιμετωπισθοῦν τὰ ἔξοδα συντηρήσεως τῆς μυστικῆς ἀστυνομίας καὶ τῶν μηχανοκινήτων τμημάτων της καθὼς καὶ τῆς στρατιᾶς τῶν συνενόχων καὶ ἀκολούθων τῆς δικτατορίας. Οἱ Ἕλληνες κεφαλαιοῦχοι τοῦ ἐξωτερικοῦ δὲν τολμοῦν πλέον νὰ ἐπενδύσουν τὰ κεφάλαιά τους σὲ ἐπιχειρήσεις τοῦ ἑλληνικοῦ κράτους καὶ τὸ ἐξωτερικὸ ἐμπόριο περιωρίστηκε σ' ἕνα εἶδος οἰκονομικῆς ἐξαρτήσεως ἀπὸ τὴ Γερμανία. Ἡ δικτατορικὴ κυβέρνηση ἀντὶ ν' ἀναζητήση μιὰ εὐρύτερη διέξοδο τῶν ἐξαγωγίμων εἰδῶν πρὸς τὶς χῶρες ποὺ θὰ μποροῦσαν νὰ πληρώσουν εἰς χρυσόν, ὅπως εἶναι ἡ Ἀμερικὴ ποὺ ἀπορροφοῦσε ἄλλοτε τὰ ἑλληνικὰ καπνά, μονοπώλησε τὶς ἐξαγωγὲς πρὸς τὴ Γερμανία ποὺ, ἐπειδὴ δὲν εἶναι σὲ θέση νὰ πληρώνη σὲ ἐλεύθερο συνάλλαγμα, ἀπαλλάσσεται ἀπὸ τὸ παθητικό της μὲ τὸ «κλῆριγκ», προσφέροντάς μας ἐμπορεύματα κατωτέρας συχνὰ ποιότητας καὶ σὲ τιμὲς ποὺ ξεπερνοῦν κατὰ πολὺ τὰ διεθνῆ ἐπίπεδα...»* *

* *Ἄρθρο δημοσιευμένο γαλλικὰ στὶς «Voix Européennes» τὸν*

Φαίνεται μάλιστα πώς γιὰ ἕνα διάστημα, ἡ δικτατορία ἀντιμετώπισε καὶ τὴν ἀνοιχτὴ ἀκόμα πρόσδεσή μας στὸ ἅρμα τῆς φασιστικῆς πολιτικῆς.

«Ὁ Μεταξᾶς», γράφει ὁ Γ. Βεντήρης σ' ἕνα γράμμα του πρὸς τὸν Σοφιανόπουλο στὶς 28.2.1939, «ἔστειλε τὸν Βλάχο τῆς 'Καθημερινῆς' στὸ Βερολίνο καὶ στὴ Ρώμη γιὰ νὰ βολιδοσκοπήση τὶς διαθέσεις τῶν δύο κυβερνήσεων ἀπέναντι τῆς δικιᾶς του. Λέγεται ὅτι οἱ ἐντυπώσεις του ἀπὸ τὴν Ἰταλία δὲν εἶναι καθόλου ἐνθαρρυντικαί...» *

Πραγματικά, ὁ Μουσολίνι δὲν μποροῦσε ν'ἀπαρνηθῇ τὴν ἰμπεριαλιστικὴ πολιτική του στὴ Μεσόγειο πρὸς χάριν τῆς ἰδεολογικῆς συγγένειάς του μὲ τὸν ἑλληνικὸ φασισμό. Τὴν ἑλληνοϊταλικὴ προσέγγιση δὲν τὴν καταλάβαινε παρὰ μόνο σὰν ὁλοκληρωτικὴ ὑποταγή μας κατὰ τὸ πρότυπο τῆς Ἀλβανίας. Ἀλλὰ αὐτὸ ἤτανε ἀδύνατο καὶ νὰ τὸ σκεφθῇ ἀκόμα ἡ δικτατορία γιατὶ θὰ ἐρχότανε σὲ βιαιότατη σύγκρουση μὲ τὰ αἰσθήματα ὁλόκληρου τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ. Ἔτσι ὁ Μεταξᾶς ἀναγκάστηκε νὰ ἐγκαταλείψη τὴν προοπτικὴ τῆς συνεργασίας καὶ νὰ στρέψη ὅλες του τὶς προσπάθειες στὴν ἐξασφάλιση τῆς οὐδετερότητάς μας.

Μ'αὐτὸν τὸν τρόπο, δὲν θὰ κέρδιζε βέβαια τὴν Ἑλλάδα ἡ Γερμανία, θὰ τὴν ἔχανε ὅμως καὶ ἡ Ἀγγλία πού, σὰν μεσογειακὴ δύναμη, τὴν εἶχε ἀνάγκη πολὺ περισσότερο.

Ἀλλὰ ἡ πολιτικὴ τῆς οὐδετερότητας τορπιλλίστηκε ἀπὸ τὸ Θρόνο, ποὺ δὲν εἶχε αὐτὴ τὴ φορὰ κανέναν συναισθηματικὸ δεσμὸ μὲ τὴ Γερμανία, ἀφοῦ ἔλειπαν τώρα ἀπὸ τὴ μέση οἱ Χοετζόλλερν. Ἀντίθετα, ὁ Γεώργιος προσωπικὰ ἔτρεφε αἰσθήματα εὐγνωμοσύνης πρὸς τοὺς Ἄγγλους καὶ γιὰ τὴ φιλοξενία ποὺ τοῦ ἐπεφύλαξαν ὅσο καιρὸ κράτησε ἡ Δημοκρατία στὴν Ἑλλάδα καί, πρὸ πάντων, γιὰ τὴν «κατανόηση» ποὺ ἔδειξαν στὸ λεπτὸ σημεῖο τῆς πραξικοπηματικῆς παλινόρθωσης.

Ὁ Μεταξᾶς δὲν μποροῦσε βέβαια ν' ἀντιδράση. Δὲν εἶχε καμμία οὐσιαστικὴ δύναμη καὶ χωρὶς τὸν βασιλιά, δὲν ἤτανε σὲ θέση νὰ

Φεβρουάριο τοῦ 1939 μὲ τὸν τίτλο« Le bilan et l' avenir de la dictature du roi George de Grèce».

* *Ἀπὸ τὸ ἀρχεῖο τοῦ Ι. Σοφιανόπουλου.*

κουνήση «ούτε τὸ μικρό του δαχτυλάκι», ὅπως τὸ εἶχε πῆ ὁ Γ. Καφαντάρης στὸν Γεώργιο. Ἔτσι, γιὰ λόγους ἐντελῶς συμπτωματικούς, ἡ χώρα μας βρέθηκε στὸ πλευρὸ τῶν ἀντιφασιστικῶν δυνάμεων, παρὰ τὸ φασιστικό της καθεστώς.

Ὁ χαρακτήρας τοῦ Ἀλβανικοῦ πολέμου

Μερικοὶ σχολαστικοὶ μαρξιστές, προσπαθώντας νὰ ἑρμηνεύσουν τὴν πανεθνικὴ ἀνάταση τοῦ Ἀλβανικοῦ πολέμου, ὑποχρεώθηκαν νὰ τὴν στριμώξουν μέσα σὲ ὡρισμένες φόρμουλες ἀπὸ τὶς ὁποῖες βγαίνει ὅτι ὁ χαρακτήρας αὐτοῦ τοῦ πολέμου ἦτανε «ἀντιφασιστικός». Πίστευαν ὅτι μὲ τὴν ἑρμηνεία αὐτὴ μειώνουν τὴ δικτατορία καὶ θεμελιώνουν τὴν πανεθνικὴ ἐξέγερση πάνω σὲ κοινωνικὰ αἴτια.

«Ἡ ἑρμηνεία αὐτή», μοῦ ἔλεγε ὁ Σοφιανόπουλος, *«μπορεῖ νὰ εἶχε τὴν ἀξία της—ἀμφίβολη κι' αὐτὴ—σὰν πολιτικὸς ἑλιγμός, ἡ τυχὸν ἀποδοχή της ὅμως, θὰ ἀποτελοῦσε πλαστογράφηση τῆς Ἱστορίας. Γιατὶ ὁ ἑλληνικὸς λαός, στὴ μεγάλη του πλειοψηφία, δὲν εἶχε τὴν ὡριμότητα νὰ τοποθετήση τὸν ἀγώνα του σ' αὐτὰ τὰ πλαίσια. Καὶ ἂν δεχτοῦμε ὅτι ἔγινε πραγματικὰ κάτι τέτοιο, τότε ἡ ἔξαρση καὶ ἡ μαχητικότητα τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ στὸ ἀλβανικὸ μέτωπο παρουσιάζονται σὰν κρούσματα ὁμαδικῆς παραφροσύνης. Καὶ τοῦτο γιατὶ ἂν ὁ λαός μας εἶχε τὴν ἀντιφασιστικὴ ἐκείνη συνείδηση ποὺ ἐπιμένει νὰ τοῦ δίνη ἡ μαρξιστικὴ φόρμουλα, ἔπρεπε νὰ γνωρίζη πὼς ἡ νίκη, ποὺ τὴν ἐπεδίωξε μὲ τόση αὐτοθυσία, θὰ στερέωνε ἀκόμα περισσότερο τὸ δικτατορικὸ καθεστώς. Καὶ αὐτὸ ἀκριβῶς ἔγινε, γιὰ ὅσο χρονικὸ διάστημα μᾶς χαμογελοῦσε ἡ νίκη. Ἡ πλειοψηφία τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ, παραληρώντας ἀπὸ ἐνθουσιασμό, φαινόταν πρόθυμη νὰ συνδέση τὶς στρατιωτικὲς ἐπιτυχίες στὸ μέτωπο μὲ τὴ δικτατορικὴ κυβέρνηση ποὺ 'προετοίμασε τὸ ἔθνος ψυχολογικά, ποὺ ἐπέβαλε τὴν πειθαρχία, ποὺ φρόντισε γιὰ τὸν ἀνεφοδιασμὸ τῆς χώρας κ.λ.π.' Τὸ ὅτι δὲν εἶχε κάνει τίποτα ἀπ' ὅλα αὐτά, ἐλάχιστοι τὸ ἤξεραν καὶ πολὺ λιγώτεροι τὸ πίστευαν. Ποῦ εἶναι λοιπὸν ὁ ἀντιφασιστικὸς χαρακτήρας τοῦ γεγονότος; Καὶ τί εἴδους 'ἀντιφασιστικὸς' εἶναι ἕνας ἀγώνας ποὺ ἔχει σὰν ἀποτέλεσμα νὰ στερεώνη πιὸ πολὺ τὸ φασισμό;»*

Ὁ Σοφιανόπουλος ἔφερνε σὰν παράδειγμα αὐτὴ τὴν παρερμηνεία τοῦ Ἀλβανικοῦ πολέμου, γιὰ νὰ δείξη σὲ πόσο ἐξωφρενικὰ συμπεράσματα ὁδηγεῖται κανεὶς ὅταν ἔχη συνηθίσει νὰ σκέφτεται μόνον μὲ μαρξιστικὰ «κλισέ». Γιατί, πραγματικά, ἂν ἀπελευθερωθοῦμε ἀπὸ τὸν πνευματικὸ καταναγκασμὸ τῆς φόρμουλας, θὰ ἰδοῦμε ὅτι ἀναπηδοῦν πλῆθος ἄλλες ἑρμηνεῖες πού, ἂν ὄχι τίποτε ἄλλο, εἶναι λογικώτερες, πειστικώτερες καὶ γνήσια ἑλληνικές.

Ὁ Σοφιανόπουλος ἀπέδιδε ἐντελῶς ἰδιαίτερη σημασία στὸ γεγονὸς ὅτι ἡ ἐπίθεση τῶν Ἰταλῶν ὑπῆρξε ἀπρόκλητη, ἄδικη καὶ ἀδικαιολόγητη. Σ' αὐτὸ ἀναζητοῦσε καὶ τὴν προσδιοριστικὴ γραμμὴ γιὰ τὸν χαρακτήρα τοῦ Ἀλβανικοῦ ἔπους. Ἐπειδὴ ἀκριβῶς ἡ φασιστικὴ ἐπίθεση εἶχε αὐτὸν τὸν χαρακτήρα, τὸ ἑλληνικὸ μέτωπο βρέθηκε μὲ μιᾶς ὡπλισμένο μὲ τὸ θάρρος ἑνὸς ἀνθρώπου ποὺ περιέρχεται σὲ νόμιμη καὶ ἔσχατη ἄμυνα. Αὐτὴ λοιπὸν τὴν «ὀργὴ τοῦ δίκιου» ἔβλεπε ὁ Σοφιανόπουλος σὰν τὴν κατ' ἐξοχὴν κινητήρια δύναμη τοῦ πανεθνικοῦ ξεσηκωμοῦ.

Δίπλα σ' αὐτήν, ὑπῆρχε καὶ ὁ συναισθηματικὸς πρωτογονισμὸς τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ καθὼς καὶ ἡ πνευματικὴ ἀνωριμότητα τῆς πλειοψηφίας του, ποὺ δὲν τοῦ ἐπέτρεψαν νὰ ἀποκτήση σαφῆ συνείδηση τῶν συγκρουομένων δυνάμεων: Οἱ περισσότεροι Ἕλληνες, οὔτε τὸ γεωγραφικὸ ὄγκο τῆς Ἰταλίας ἤξεραν, οὔτε τὸ δυναμικό της σὲ ἀνθρώπινο ὑλικό, οὔτε τὴν βιομηχανικὴ καὶ πολεμικὴ ἰσχύ της. Ἔκαναν μόνον μιὰ ἐντελῶς ἀφαιρεμένη ἀντιπαράθεση τοῦ κατὰ παράδοσιν «δειλοῦ» Ἰταλοῦ μὲ τόν, ἐπίσης κατὰ παράδοση, γενναῖο Ἕλληνα. Καὶ αὐτὸ τοὺς ἔδωσε ψυχολογικὰ ἕναν «ἀέρα» ὑπεροχῆς.

Στοὺς παραπάνω λόγους, θὰ πρέπει νὰ προσθέσουμε τὸ πάθος τοῦ ρωμιοῦ γιὰ τὴν «ἀλλαγή», ποὺ συνωδευόταν τώρα ἀπὸ τὴν ἀόριστη ἐλπίδα ὅτι «κάτι καλό», ὅπως ἔλεγαν οἱ περισσότεροι τὴν ἐποχὴ ἐκείνη, θὰ βγῆ ἀπ' αὐτὸν τὸν πόλεμο—γιὰ ὅσους ζήσουν βέβαια. Δὲν ἤτανε, φυσικά, μιὰ ἐνσυνείδητη σκέψη αὐτὸ τὸ πράγμα, ἀλλὰ μᾶλλον μιὰ θολὴ ψυχολογικὴ διάθεση, ὡστόσο, σὰν παρορμητικὴ δύναμη, εἶχε μιὰ ἀπίστευτη ἐκρηκτικότητα. Τέλος, θὰ πρέπει ἐπίσης νὰ ὑπογραμμισθῆ ἡ καλλιέργεια τοῦ ἐθνικιστικοῦ αἰσθήματος ἀπὸ τὴ δικτατορία. Ἀπὸ τὴν ἄποψη αὐτή, ἡ

συμβολή τῆς δικτατορίας παρουσιάζεται θετική, μὲ τὴ διαφορὰ ὅμως ὅτι εἶναι ἕνα φαινόμενο ἐντελῶς συμπτωματικό: Ὁ φασισμός, ἀπὸ τὴν ἴδια του τὴ φύση, ἀπευθύνεται στὸ ἐθνικιστικὸ αἴσθημα καὶ ἐπιζητεῖ νὰ κρύψη τὸ ἀληθινό του πρόσωπο κάτω ἀπ' τὴν ἐθνικιστικὴ ἰδέα, ποὺ, τὴν προβάλλει ἔντονα πάντοτε καί, μερικὲς φορές, κατορθώνει νὰ δημιουργήση σὲ μιὰ χώρα ἕνα κλίμα σωβινιστικῆς ὑστερίας — ὅπως ἔγινε στὴ Γερμανία μὲ τὸν ναζισμό. Ὅταν ἐκδηλώθηκε ἡ ἰταλικὴ ἐπίθεση, τόσο στὶς ἔνοπλες δυνάμεις τῆς χώρας μας ὅσο καὶ στὰ πλατύτερα στρώματα τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ, ὑπῆρχε ψυχολογικὰ τὸ κατάλληλο ἔδαφος γιὰ τὴ δημιουργία ἑνὸς πανεθνικοῦ ρεύματος ἀντίστασης. Ἡ δικτατορία, γι' ἄλλους λόγους προπαρασκεύαζε ἔτσι τὸν ἑλληνικὸ λαό, κατὰ σύμπτωση ὅμως, ἡ προπαρασκευὴ αὐτὴ εἶχε τὴν εὐεργετική της ἐπίδραση στὴ δημιουργία ἀτμόσφαιρας πατριωτικοῦ πολέμου.

Οἱ λόγοι ποὺ ἐκθέσαμε πιὸ πάνω δίνουν σαφέστατα τὰ βασικὰ χαρακτηριστικὰ τοῦ Ἀλβανικοῦ ἔπους ἀπὸ τὰ ὁποῖα φαίνεται ὅτι ὁ πόλεμος αὐτὸς ἤτανε, πάνω ἀπ' ὅλα, πατριωτικός. Καὶ μάλιστα, μπορεῖ κανεὶς νὰ πῆ πὼς εἶναι ὁ πλέον τυπικὰ πατριωτικὸς πόλεμος τῆς νεώτερης Ἱστορίας μας.

Ἡ Ἀντίσταση

Ὁ Σοφιανόπουλος, γύρισε στὴν Ἑλλάδα λίγο πρὶν ἀπ' τὴν Ἰταλικὴ ἐπίθεση κι' ἔμεινε στὴν Ἀθήνα σ' ὅλο τὸ διάστημα τῆς Κατοχῆς, ὑποφέροντας τὰ πάνδεινα. Καὶ ὅμως, ἤξερε θαυμάσια τὰ γερμανικὰ καὶ τὰ ἰταλικά, εἶχε μεγάλο προσωπικὸ κύρος, ἀξιόλογη πολιτικὴ ἐπιφάνεια, γνώσεις πολύτιμες κλπ. Θὰ μποροῦσε, ἂν ἤθελε, νὰ ἐκμεταλλευθῆ ὅλα αὐτὰ τὰ προσόντα του καὶ νὰ συνεργαστῆ μὲ τοὺς κατακτητές, ἐκεῖνος ὅμως προτίμησε νὰ καταδιωχθῆ, νὰ φυλακιστῆ, νὰ κινδυνέψη γιατὶ ἤθελε νὰ ἔχη τὴν ἐθνικὴ συνείδησή του ἀπολύτως καθαρή.

Τὸ πρῶτο του μέλημα στὴν Κατοχὴ εἶναι ἡ Ἀντίσταση βέβαια. Ἀπὸ πολὺ νωρὶς κατάλαβε πὼς ἡ ἀντιστασιακὴ διάθεση τοῦ λαοῦ ἤτανε ἀξιοποιήσιμη ὄχι μόνον γιὰ τὴν ἐθνικὴ ὑπόθεση τῆς ἀπελευθέρωσής μας ἀπὸ τοὺς κατακτητές, ἀλλὰ καὶ γιὰ τὴ διαμόρφωση νέων σχημάτων τῆς πολιτικῆς ζωῆς τοῦ τόπου μας.

Μὲ τὴν ἵδρυση τοῦ Ε.Α.Μ. φάνηκαν ξεκάθαρα αὐτὲς οἱ νέες τάσεις—γιὰ ὅσους εἶχαν τὴν ἱκανότητα νὰ τὶς ἰδοῦν. Ὁ Σοφιανόπουλος διαισθάνθηκε τὴν ἀπειλὴ ποὺ διαγράφεται γιὰ τὸ ἀστικὸ καθεστὼς καθὼς καὶ τοὺς κινδύνους ποὺ θὰ ξεπρόβαλλαν ἂν τελικὰ κατώρθωνε τὸ Κ.Κ.Ε. νὰ μονοπωλήση τὸν ἀντιστασιακὸ ἀγώνα.

Μὲ τὸ Ε.Α.Μ. δὲν τὸν χώριζε στὴν ἀρχὴ καμμία ἰδεολογικὴ ἀπόσταση. Ἀντίθετα μάλιστα, θἄλεγε κανεὶς πὼς τὸ ἀπελευθερωτικὸ ἐκεῖνο κίνημα, ὅπως πρωτοπαρουσιάστηκε, ἐκάλυπτε ὅλες τὶς ἀστικοδημοκρατικὲς πεποιθήσεις τοῦ Σοφιανόπουλου, ἤτανε τὸ μεγάλο ὄνειρο τῆς πολιτικῆς του σταδιοδρομίας, τὸ «νέον 1909 μὲ κοινωνικὸν ὅμως περιεχόμενον» ποὺ εὐαγγελιζότανε ἀπὸ τὸ 1934. Ὡστόσο, ἀρνήθηκε νὰ προσχωρήση στὸ Ε.Α.Μ. Καὶ ὁ κυριώτερος λόγος τῆς ἄρνησής του ἤτανε ἡ διαπίστωση πὼς τὸ ἐθνικοαπελευθερωτικὸ αὐτὸ κίνημα εἶχε μεγάλη πολιτικὴ ἐξάρτηση ἀπὸ τὸ Κ.Κ.Ε. Ὅσο περνοῦσε μάλιστα ὁ καιρός, τόσο περισσότερο στένευαν τὰ περιθώρια τῆς συνεργασίας τοῦ Ε.Α.Μ. μὲ τοὺς ἀστοὺς πολιτικοὺς γιατὶ ἡ ἐξάρτησή του ἀπὸ τὸ Κομμουνιστικὸ Κόμμα γινόταν ὅλο καὶ μεγαλύτερη.

Ὁ Σοφιανόπουλος εἶχε δική του ἰδεολογία καὶ δική του ἀγωνιστικὴ τακτική. Τὸ ταξικὸ περιεχόμενο ποὺ ἔπαιρνε σιγὰ - σιγὰ τὸ κίνημα, ἡ ὀργανωτική του διάρθρωση, τὸ ἰδεολογικό του μέτωπο κ.λ.π. δὲν θὰ τοῦ ἐπέτρεπαν νὰ τὸ προσανατολίση πρὸς τὶς κατευθύνσεις ποὺ ἔβλεπε ἐκεῖνος σὰν σωστές. Ἔτσι, μοιραῖα, θὰ γινότανε κι' αὐτὸς «πιόνι» μιᾶς πολιτικῆς ποὺ ἤτανε ξένη πρὸς τὴν ψυχολογία καὶ τὶς ἰδέες του καὶ ἐπιβλαβὴς γιὰ τὰ γενικώτερα συμφέροντα τῆς χώρας μας. Γιατί, κατὰ τὴ γνώμη του, ἡ λεπτὴ γεωγραφική μας θέση, ἡ μορφὴ τῆς οἰκονομίας μας, ἡ ἰδιάζουσα ψυχολογία τῶν ρωμιῶν καὶ πολλοὶ ἄλλοι ἀκόμα λόγοι ἔκαναν προβληματικὴ τὴν κατάλυση τοῦ ἀστικοῦ καθεστῶτος στὴν Ἑλλάδα. Ἐφ' ὅσον δὲ τὸ Ἀπελευθερωτικὸ κίνημα εἶχε ἤδη οὐσιαστικὰ ἐνστερνισθῆ τὴν ἰδέα τῆς ἀνατροπῆς τοῦ καθεστῶτος, θὰ ἤτανε ὑποχρεωμένος ἢ νὰ ἔλθη σὲ ἀνοιχτὴ ρήξη μὲ αὐτό, ἢ νὰ δεχτῆ τὴν ἰδέα τῆς ἀνατροπῆς. Καὶ στὴ μία καὶ στὴν ἄλλη περίπτωση, θὰ πρόδινε τὸν ἑαυτό του καὶ τὶς ἰδέες του. Βασικὴ ἐπιδίωξη τοῦ Σοφιανόπουλου τὴν ἐποχὴ ἐκείνη εἶναι ν' ἀπαλείψη ἀπὸ τὸ Ἀντιστασιακὸ Κίνημα κάθε πολιτικὴ ἐπιρροή—ὅπως ἔγινε τοῦτο στὴ Γαλλία, τὴν Ὁλλανδία, τὸ

Βέλγιο καὶ πολλὲς ἄλλες χῶρες. Εἶχε δοθῆ μιὰ σχετικὴ εὐκαιρία: Οἱ ἱδρυτὲς τοῦ Ε.Α.Μ. ἀπευθύνθηκαν στὴν ἀρχὴ σὲ ὅλους σχεδὸν τοὺς πολιτικοὺς ἡγέτες καὶ τοὺς κάλεσαν νὰ συσσωματωθοῦν σὲ ἕνα κοινὸ 'Αντιστασιακὸ Μέτωπο ποὺ δὲν θὰ εἶχε ἄλλους σκοποὺς παρὰ μόνον τὴν ἐθνικὴ ἀπελευθέρωση καὶ τὴν πάλη κατὰ τῶν κατακτητῶν. Ὅλοι τους ὅμως ἀρνήθηκαν, ἐφ' ὅσον θὰ ἤτανε ἀνακατωμένο στὴν ὑπόθεση αὐτὴ καὶ τὸ Κομμουνιστικὸ Κόμμα. Διασκορπισμένοι, ἀπομονωμένοι καὶ τρομοκρατημένοι ἀκόμα ἀπ' τὴ δικτατορία, δὲν κατώρθωσαν νὰ ἰδοῦν τὸ πρόβλημα σωστὰ καὶ νὰ ἐκτιμήσουν τὶς τεράστιες συνέπειες ποὺ θὰ εἶχε ἡ μονοπώληση τοῦ 'Αντιστασιακοῦ Κινήματος ἀπὸ τὸ Κομμουνιστικὸ Κόμμα.

Τὸ ἴδιο ἢ παραπλήσιο φαινόμενο παρατηρήθηκε καὶ σὲ ὅλες γενικὰ τὶς χῶρες ποὺ βρέθηκαν στὴν Κατοχὴ μὲ χρεωκοπημένη ἢ ἐφθαρμένη τὴν πολιτικὴ καὶ πνευματικὴ τους ἡγεσία: Τὴν Γιουγκοσλαβία, λόγου χάρη, τὴν 'Αλβανία, Βουλγαρία κ.λ.π. ὅπου βλέπουμε τὰ Κομμουνιστικὰ Κόμματα νὰ μονοπωλοῦν τὸν ἀντιστασιακὸ ἀγώνα καὶ νὰ τὸν ἐκμεταλλεύωνται πολιτικά.

Σὲ ἄλλες ὅμως χῶρες τῆς Εὐρώπης (Γαλλία, 'Ολλανδία, Βέλγιο κ.λ.π.) ὅπου ἡ ἀστικὴ ἡγεσία κατάλαβε νωρὶς πὼς εἶχε ὄχι μόνον ἠθικὸ ἀλλὰ καὶ καθαρὰ τ α ξ ι κ ὸ συμφέρον νὰ ἀγκαλιάση καὶ νὰ καθοδηγήση τὴν ἀντιστασιακὴ διάθεση τοῦ λαοῦ, τὰ Κομμουνιστικὰ Κόμματα δὲν μπόρεσαν νὰ μονοπωλήσουν τὴν ἀντίσταση καὶ τὰ ἀνάλογα κινήματα ἑδραιώθηκαν σὲ βάσεις πολὺ πλατύτερες. Κάτι τέτοιο ἤθελε νὰ κάνη ὁ Σοφιανόπουλος κι' ἐδῶ στὴν Κατοχή. Ἂν τὸ πετύχαινε, ἴσως νὰ γλυτώναμε πολλὲς ἀπὸ τὶς ἐθνικὲς καταστροφὲς ποὺ ἐπακολούθησαν· δυστυχῶς ὅμως οἱ ἀστοὶ πολιτικοὶ τῆς χώρας μας ἀντιμετώπισαν τὸ πρόβλημα μὲ τὴ γνωστὴ ἀντιδραστικὴ νοοτροπία τους. Ὁ καλύτερος, κατὰ τὴ γνώμη τους, τρόπος γιὰ νὰ μὴν μονοπωλήση τὸ Κομμουνιστικὸ Κόμμα τὴν 'Αντίσταση, ἤτανε ἕνας καὶ μοναδικός: Νὰ τὴν μονοπωλήσουνε οἱ ἴδιοι. Ἔλαβαν, κατ' ἀρχήν, ἐχθρικὴ στάση ἀπέναντι στὸ Ε.Α.Μ. καὶ προσπάθησαν νὰ τὸ ὑπερφαλαγγίσουν μὲ τὴ δημιουργία ἄλλου ἀντιστασιακοῦ κινήματος, «ἐθνικιστικοῦ». Τὰ πράγματα ὅμως ἔδειξαν ὅτι καὶ σ' αὐτὸ ἀπέτυχαν.

Ἡ ἀστικὴ ἡγεσία εἶχε φθαρῆ ἀνεπανόρθωτα. Οἱ ἀντιστασιακὲς ὀργανώσεις τῆς Ε.Κ.Κ.Α. (Ψαρροῦ), τοῦ Ε.Δ.Ε.Σ. (Ζέρβα)

κ.λ.π. πού δημιουργήθηκαν άπό τήν ήγεσία τῆς ἀστικῆς τάξης, παρέμειναν κινήματα πολύ στενά στή βάση τους, ἱκανά νά συγκινήσουν μόνον τούς στρατιωτικούς. Ὁ λαός, δέν τ' ἀγκάλιασε ποτέ. Ἡ χώρα μας εἶχε ἀνάγκη ἀπό ἕνα κίνημα ἀναμορφωτικό, ἀναπλαστικό, ἀναγεννητικό, καί ὄχι ἀπό μιά ὀργάνωση στρατοκρατῶν καί φιλοδόξων.

Ὅταν ὁ Σοφιανόπουλος ἀπελπίστηκε ἀπό τήν ἀστική πολιτική ἡγεσία, δέν σταμάτησε τίς ἐπαφές του μέ τό Ε.Α.Μ. Μολονότι δέν ἀνῆκε ἐπίσημα σέ καμμιά ἀπό τίς ὀργανώσεις του,ἐρχόταν συχνά σ' ἐπαφή μέ τά κυριώτερα καθοδηγητικά του στελέχη προσπαθώντας νά ἐξασκήση ὅσο γινότανε μεγαλύτερη ἐπιρροή μέ τίς προσωπικές του γνωριμίες. Εἶχε συνδεθῆ μέ πολλά στελέχη τοῦ Κομμουνιστικοῦ Κόμματος στήν ἐξορία καί ἤξερε τή νοοτροπία τους. Ἐκεῖνο πού τόν φόβιζε πρό πάντων ἤτανε τό «σύμπλεγμα τῆς παρανομίας» ἀπό τό ὁποῖο ὑπέφεραν τήν ἐποχή ἐκείνη οἱ περισσότεροι κομμουνιστές. Καί δέν εἶχε ἄδικο. Τό τρομερώτερο ἴσως πλῆγμα κατά τοῦ ἀντιστασιακοῦ κινήματος τό ἐπέφεραν τά κομμουνιστικά στελέχη πού κατώρθωσαν νά δραπετεύσουν ἀπό τήν Ἀκροναυπλία, τίς φυλακές τῆς Κέρκυρας καί τά διάφορα νησιά τῆς ἐξορίας. Στήν πλειοψηφία τους, ἤτανε ἄνθρωποι καλοπροαίρετοι, ἀλλά κατώτερης διανοητικότητας, ἐντελῶς ἀποκομμένοι ἀπό τή ζωή καί τά σύγχρονα προβλήματα τοῦ τόπου, πελαγωμένοι σέ μιά ἄβυσσο μίσους κατά παντός «ἀντιδραστικοῦ». Καί ἀντιδραστικός, ἄξιος ἀγχόνης, ἤτανε κάθε ἕνας πού δέν συμφωνοῦσε μαζί τους.

Αὐτή εἶναι ἡ μεγάλη τραγωδία τοῦ Ε.Α.Μ. : Ὅτι ἔπεσε στά χέρια αὐτῶν τῶν ἀνθρώπων πού, φυσικά, ἔκαναν κάθε τί γιά νά τό π λάσουν κατ' εἰκόνα καί ὁμοίωσή τους. Τό Κομμουνιστικό Κόμμα, ὑποφέροντας κι' αὐτό σάν ὀργανισμός ἀπό τό ἴδιο σύμπλεγμα, μόνον σ' αὐτά τά «δοκιμασμένα» στελέχη του, στούς φανατικούς, εἶχε ἀπόλυτη ἐμπιστοσύνη. Χωρίς καμμιά ἔρευνα γιά τό ποιόν καί τίς ἱκανότητές τους, χωρίς κανέναν ἔλεγχο, μέ μόνο πιστοποιητικό τή μακροχρόνια φυλάκιση καί τή μή ὑπογραφή δήλωσης μετανοίας, ἔδιναν σ' αὐτά τά στελέχη ἀπεριόριστες κατά τόπους ἐξουσίες, πού τούς μετέτρεπαν σέ μικρούς τυραννίσκους ἱκανούς νά κάνουν τό μεγαλύτερο κακό.

Ὁ Σοφιανόπουλος εἶδε νωρίς τόν κίνδυνο πού ἐμφανιζότανε μέ

τὴν παντοδυναμία αὐτῶν τῶν στελεχῶν καὶ κατάλαβε ὅτι δὲν θ' ἀργοῦσαν νὰ παρουσιαστοῦν οἱ ἐξτρεμιστικὲς τάσεις. Γι' αὐτὸν ἄλλωστε τὸ λόγο δὲν δέχτηκε καὶ τὴν ἡγεσία τῆς Π.Ε.Ε.Α. ποὺ τοῦ πρόσφεραν ἀργότερα. Οἱ ὅροι ποὺ ἔθεσε στὸ Ε.Α.Μ. προκειμένου ν' ἀναλάβη τὴν ἀρχηγία τοῦ κινήματος, ἀπέβλεπαν κυρίως στὸν παραμερισμὸ αὐτῶν τῶν ἐπικινδύνων στελεχῶν τοῦ Κομμουνιστικοῦ Κόμματος καὶ στὴν ἐξασφάλιση τῶν προϋποθέσεων τῆς οὐσιαστικῆς ἀρχηγίας. Δὲν ἀρνήθηκε νὰ ὑπάρχουν δίπλα του ὁποιεσδήποτε ἐπιτροπὲς ποὺ νὰ ἐξασφαλίζουν τὴν δημοκρατικότητα τῆς διοίκησης ἀλλὰ ἐπέμενε νὰ ἔχη τὸν ἀποφασιστικὸ λόγο πάνω σὲ ὡρισμένα θέματα, νὰ ἔχη δηλαδὴ τὴν δύναμη νὰ προσανατολίζη τὸ κίνημα πρὸς τὴν κατευθύνση ποὺ ἤθελε ἐκεῖνος καὶ ὄχι πρὸς τὸ βάραθρο ὅπου τὸ ἔσπρωχναν οἱ περίφημοι «ἐπαγγελματίες ἐπαναστάτες».

Τὸ Κομμουνιστικὸ Κόμμα δὲν ὑπέκυψε σ' αὐτὴ τὴν πίεση καὶ πρόσφερε ὕστερα τὴν Προεδρία τῆς Π.Ε.Ε.Α. στὸ Σβῶλο ποὺ τὴν ἀποδέχθηκε χωρίς, καθ' ὅσο ξέρω, νὰ προτάξη κανενὸς εἴδους ὅρους.

Ὁ Σοφιανόπουλος, συνέχισε τὴν πολιτική του δραστηριότητα ἔξω πάντοτε ἀπὸ τὸ Ε.Α.Μ. χωρὶς ὅμως νὰ ἔχη ἔλθη καὶ σὲ ἀντίθεση μαζί του. Λογάριαζε νὰ ἱδρύση ἕναν καινούργιο πολιτικὸ ὀργανισμό, ὅταν ξαφνικὰ τὸν ἔπιασαν οἱ Γερμανοὶ μὲ τὴν κατηγορία ὅτι ἤτανε «κομμουνιστής». Φυσικά, ἡ κατηγορία δὲν μποροῦσε νὰ σταθῆ καὶ ὅταν ἐξακρίβωσαν πὼς δὲν ἀνταποκρίνεται πρὸς τὴν πραγματικότητα, τὸν ἄφησαν ἐλεύθερο.

Μεγαλύτερη ἤτανε ἡ περιπέτεια ποὺ εἶχε μὲ τοὺς Ἰταλούς. Πρέπει νὰ σημειωθῆ ἐδῶ ὅτι μερικοὶ παλιοὶ συνεργάτες τοῦ Σοφιανόπουλου, πολιτευτὲς τῆς λεγόμενης «Κουτσοβλάχικης μειονότητας», εἶχαν γίνει τυφλὰ ὄργανα τῶν Ἰταλῶν στὴν Κατοχή, γιατὶ πίστευαν ὅτι μὲ τὴ βοήθεια τῶν κατακτητῶν, θὰ μποροῦσαν νὰ ἱδρύσουν τὸ κουτσοβλάχικο «πριγκηπάτο τῆς Πίνδου».

Ὁ Σοφιανόπουλος, εἶχε κόψει κάθε σχέση μαζί τους καὶ τοὺς εἶχε ἀποκηρύξει, κι' ἐκεῖνοι, γιὰ νὰ τὸν ἐκδικηθοῦν, κατήγγειλαν στοὺς Ἰταλοὺς ὅλη τὴν ἀντιστασιακή του δράση. Οἱ Ἰταλοὶ τὸν ἔπιασαν καὶ τὸν κράτησαν στὶς φυλακὲς Ἀβέρωφ δυόμιση περίπου μῆνες, ἀπὸ τὰ μέσα Μαρτίου ὡς τὸν Μάϊο τοῦ 1943, ἀλλὰ αὐτὸ δὲν στάθηκε λόγος γιὰ ν' ἀναστείλη τὴ δράση του. Ἀμέσως μόλις ἀποφυλακίστηκε, ἦρθε σ' ἐπαφὴ μὲ πολλὰ σοσιαλιστικὰ στοιχεῖα, τὰ

συνένωσε καὶ ἵδρυσε νέον, συγχρονισμένον, πολιτικὸ ὀργανισμό, τὴ «Νεοδημοκρατικὴ Ἕνωση Ἀριστερῶν» ποὺ θὰ γινότανε ἀργότερα ἡ «Ἕνωση Δημοκρατικῶν Ἀριστερῶν».

Τὴ νέα τούτη κίνηση, τὴ θεωρεῖ ἀπαραίτητη γιὰ τὶς περιστάσεις γιατὶ πιστεύει πὼς χρειάζεται ὁ τόπος ἕνα κόμμα προοδευτικό, ἀριστερό, ποὺ θὰ κινῆται μέσα στὰ ἀστικὰ πλαίσια καὶ θὰ παίζῃ ἕναν ρόλο ἐπιδιαιτητικὸ στὴ βίαια σύγκρουση τῶν δύο ἄκρων, ἀριστεροῦ καὶ δεξιοῦ.

Ὁ Σοφιανόπουλος δὲν ἤτανε ἀπὸ τοὺς ἀστοὺς πολιτικοὺς ποὺ ὑποφέρουν ἀπὸ «ἀριστεροφοβία». Δὲν δίσταζε νὰ τὸ φωνάζῃ ὅτι εἶναι ἀριστερὸς ἢ νὰ συνεργάζεται ἀκόμα καὶ μὲ τὸ Κομμουνιστικὸ Κόμμα, ὅταν ἔκρινε πὼς αὐτὸ ἐπιβάλλουν τὰ γενικώτερα συμφέροντα τοῦ τόπου. Ἡ ἐλευθερία αὐτή, τοῦ ἐπέτρεπε νὰ βλέπῃ τὰ πράγματα μὲ καθαρὴ ματιὰ πάντοτε καὶ νὰ κρίνῃ τὶς ἐνέργειες τοῦ Κομμουνιστικοῦ Κόμματος ἀντικειμενικά, ψύχραιμα καὶ χωρὶς καμμία προκατάληψη. Ὅταν ἔβρισκε κάτι καλό, δὲν δίσταζε νὰ τὸ ἐξυμνῇ. Θαύμαζε ἀπέραντα τοὺς ἥρωες τῆς Ἀντίστασης καὶ πίστευε ὅτι τὸ κίνημα αὐτὸ θὰ ἐξασκοῦσε βαθύτατη ἐπίδραση στὴ ζωὴ τοῦ ἔθνους ὁποιαδήποτε κι' ἂν θὰ ἤτανε ἡ ἐξέλιξη τῶν πολιτικῶν πραγμάτων.

Ἡ πεποίθησή του αὐτὴ δὲν φαίνεται νὰ ἐπαληθεύῃ. Ἡ ἀνώμαλη ἐξέλιξη τῆς πολιτικῆς μας ζωῆς, οἱ ἀναρίθμητες ἀδεξιότητες τῆς Κομμουνιστικῆς ἡγεσίας μὲ ὅλες τους τὶς τραγικὲς ἐπιπτώσεις καὶ ἡ κυριαρχία τῶν πλέον ἀντιδραστικῶν τάσεων, ἀνασκολόπισαν κι' ἐδῶ τὶς ἔννοιες τοῦ Καλοῦ καὶ τοῦ Κακοῦ. Ἔτσι φτάσαμε στὴν ἀπίθανη κατάσταση νὰ θεωρῆται ἔγκλημα ἡ συμμετοχὴ στὴν Ἀντίσταση, ἐνῶ ἡ συνεργασία μὲ τὸν ἐχθρὸ εἶναι—σιωπηρὰ τουλάχιστον—ἀτράνταχτη ἀπόδειξη «ἐθνικοφροσύνης».

Αὐτὴ ἡ τερατώδης διαστροφὴ τῆς ἀλήθειας ἴσως νὰ ἤτανε μιὰ ἀνάγκη γιὰ τὴ δεξιά, ἀφοῦ ἡ Ἀντίσταση εἶχε ταυτισθῆ πιὰ μὲ τὴ δράση τοῦ Κομμουνιστικοῦ Κόμματος. Καὶ ἐδῶ ἀκριβῶς βρίσκεται ἡ μεγάλη γκάφα τῆς δεξιᾶς τώρα: Ἡ συνταύτιση τῆς Ἀντίστασης μὲ τὸ Κομμουνιστικὸ Κόμμα, σημαίνει ὁλοκληρωτικὴ ἐκχώρηση τῶν ἀντιστασιακῶν τίτλων. Δὲν ἀρνεῖται βέβαια κανεὶς ὅτι ἡ συμβολὴ αὐτοῦ τοῦ κόμματος ὑπῆρξε ἀποφασιστική, ἡ Ἀντίσταση, ὅμως, σὰν γεγονὸς τῆς ἐθνικῆς μας ζωῆς, δὲν ἤτανε πολιτικὴ πράξη τοῦ Κομμουνιστικοῦ Κόμματος, ὅπως ἀνόητα καὶ ἀντίθετα πρὸς

τὸ ἴδιο τὸ συμφέρον της πίστεψε ἡ δεξιά. Ἦτανε μιὰ ἀνάταση ὁλόκληρου τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ. Καὶ ἐκφραστὴς αὐτῆς τῆς ἀνάτασης ὑπῆρξε μόνον τὸ Ε.Α.Μ. Ἡ προσπάθεια ποὺ ἔκανε ἐκ τῶν ὑστέρων ἡ δεξιὰ νὰ «μπαλώση» κάπως τὰ πράγματα ἀναγνωρίζοντας τὴν «ἐθνική», δηλαδὴ τὴν ἐθνικιστικὴ ἀντίσταση εἶναι μᾶλλον κωμική, γιατὶ στὴν Ἑλλάδα δὲν ὑπῆρξε οὐσιαστικὰ καμμία ἄλλη ἀντίσταση ἐκτὸς ἀπ' αὐτὴν ποὺ ὠργάνωσε καὶ ἔκανε τὸ Ε.Α.Μ. Ὅλα τ' ἄλλα εἶναι παραμύθια. Ἡ πολιτικὴ εἶναι βέβαια ἐλεύθερη νὰ συντηρῆ τοὺς μύθους ποὺ τὴν βολεύουν, ὁ ἱστορικὸς ὅμως ποὺ θὰ δεχότανε αὐτὴ τὴν ἀναστροφὴ τῶν πραγμάτων, θὰ ἤτανε πνευματικὰ ἀνέντιμος—ἂν δὲν εἶχε τὸ ἐλαφρυντικὸ τῆς ἀνοησίας..

Ἡ Ἀντίσταση, σὰν πνεῦμα καὶ σὰ γεγονός, εἶναι μία καὶ δὲν πρέπει νὰ συσχετίζεται μὲ τὴν πολιτικὴ δράση—καὶ μάλιστα τὴν κατοπινὴ—τοῦ Κομμουνιστικοῦ Κόμματος, γιατὶ ἡ συμμετοχὴ ἢ μὴ συμμετοχὴ σ' αὐτήν, δὲν ἤτανε τὴν ἐποχὴ ἐκείνη πολιτικὴ πράξη ἀλλὰ δραματικὴ κατάσταση, δίλημμα ἐθνικῆς καὶ ἀνθρώπινης ἀξιοπρέπειας, μπροστὰ στὸ ὁποῖο ὤφειλε καθένας νὰ πάρη μία θέση: Ἢ μὲ τὸν ἐχθρὸ θὰ πήγαινε, ἢ κατὰ τοῦ ἐχθροῦ. Δὲν ἔχει σημασία ἂν θὰ ἔπαιρνε ἐνεργὸ μέρος στὴν Ἀντίσταση, ἢ ὄχι. Ἦταν ἄλλωστε πρακτικὰ ἀδύνατο καὶ ἀγωνιστικὰ ἀνώφελο νὰ ξεσηκωθοῦν ὅλοι οἱ Ἕλληνες καὶ νὰ πᾶνε στὰ βουνὰ ἢ νὰ ἐνταχθοῦν στὶς ἀντιστασιακὲς ὀργανώσεις. Σημασία εἶχε μόνον ἡ συναισθηματικὴ τοποθέτηση τοῦ καθενός. Καὶ ἀπὸ τὴν ἄποψη αὐτή, πολὺ λίγοι ἤτανε ἐκεῖνοι ποὺ συντάχθηκαν συναισθηματικὰ μὲ τὸν ἐχθρὸ καὶ τοῦ πρόσφεραν τὶς ὑπηρεσίες τους πρόθυμα. Αὐτοὶ καὶ μόνον εἶναι δοσίλογοι καὶ προδότες.

Μὲ μιὰ τέτοια ἐνατένιση τῶν πραγμάτων, δὲν θὰ φθάναμε ποτὲ στὸ σημερινὸ κατάντημα, νὰ βλέπουμε δηλαδὴ τὸ ἐπίσημο κράτος ὄχι μόνον ν' ἀρνεῖται μιὰ μεγάλη σελίδα τῆς ἱστορίας μας, ἀλλὰ καὶ νὰ καταδιώκη, νὰ φυλακίζη, νὰ διαπομπεύη τοὺς τιμημένους ἥρωες ποὺ ἔγραψαν μὲ τόσες θυσίες αὐτὴ τὴ σελίδα.

V

Α Π Ε Λ Ε Υ Θ Ε Ρ Ω Σ Η

Τὸ τέλος τῆς χίμαιρας

Ἀπὸ τὶς ἀρχὲς τοῦ 1943 ἔγινε πιὰ φανερό, καὶ γιὰ τοὺς ἴδιους τοὺς Γερμανοὺς ἀκόμα, ὅτι τὸ φασιστικὸ μπλὸκ ἔχασε τὸν πόλεμο. Μὲ τὴν βεβαιότητα αὐτή, ἄρχισαν νὰ ἐπανέρχωνται ξανὰ στὸ φῶς οἱ ἐνδοσυμμαχικὲς ἀντιθέσεις ποὺ εἶχαν ἀπωθηθῆ προσωρινά, μπροστὰ στὸν χιτλερικὸ κίνδυνο. Ὅλα ἔδειχναν πὼς αὐτὴ τὴ φορὰ ἡ εἰρήνη θὰ εἶναι δυσκολώτερη κι' ἀπὸ τὸν ἴδιο τὸν πόλεμο, γιατὶ οἱ ἀντιθέσεις ἀνάμεσα στοὺς νικητὲς δὲν θ' ἀναπηδοῦσαν πιὰ ἀπὸ τὶς συνηθισμένες μικροαντιζηλίες ἀλλὰ ἀπὸ τὴν ἄγρια καὶ ἀνειρήνευτη σύγκρουση καπιταλισμοῦ καὶ σοσιαλισμοῦ.

Σ' αὐτὴ τὴν κρίσιμη περίοδο τῆς παγκόσμιας καὶ τῆς ἑλληνικῆς ἱστορίας, ἡ συμβολὴ τοῦ Σοφιανόπουλου ὑπῆρξε ἀποφασιστική. Ἀντιμετώπισε μιὰ τρομακτικὴ θύελλα ἀντινομιῶν, ἀντιφάσεων καὶ ἀντιθέσεων, τόσο στὸ ἐσωτερικὸ τῆς χώρας μας, ὅσο καὶ στὸ διεθνὲς περιβάλλον, ἀλλὰ κατώρθωσε νὰ μὴ χάση ποτὲ τὸν σταθερό του προσανατολισμὸ πρὸς τὴν κατεύθυνση τῆς εἰρήνης.

Ἡ συστράτευση τοῦ καπιταλισμοῦ μὲ τὸν σοσιαλισμὸ ἦτανε ἡ πιὸ ἀπίθανη σύζευξη ποὺ παρουσιάστηκε ποτὲ στὴν ἱστορία, μιὰ ἀληθινὴ «τερατογονία» ποὺ δὲν μποροῦσε παρὰ νὰ ὁδηγήση μιὰ μέρα σὲ σύγκρουση τὶς συστρατευμένες, ἀλλὰ ἀπὸ τὴν ἴδια τους τὴν φύση ἀντιτιθέμενες δυνάμεις. Ὁ Χίτλερ εἶχε ἐκτιμήσει τὸν παράγοντα αὐτὸν πολὺ σωστά, μόνο ποὺ ἔκανε τὸ λάθος νὰ πιστεύη ὅτι ἦτανε δυνατὸ νὰ ξεσπάση ἡ ἐνδοσυμμαχικὴ διένεξη κατὰ τὴ διάρκεια τοῦ πολέμου.

Φυσικά, αὐτὸ τὸ καταλάβαιναν καὶ οἱ ἴδιοι οἱ Σύμμαχοι κι' ἔστρεψαν ἀπὸ πολὺ νωρὶς ὅλες τους τὶς προσπάθειες στὴν ἐξεύρεση

ἑνὸς τρόπου ποὺ θὰ ματαίωνε τὴ μοιραία σύγκρουση. Ὅπως γράφει ὁ Τσῶρτσιλ στ' «Ἀπομνημονεύματά» του *, ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τῆς Γιάλτας ἀκόμα ὁ Στάλιν τοῦ εἶχε ἐκφράσει τὸ φόβο πῶς ὅταν θὰ ἔφευγαν ἀπὸ τὸν κόσμο οἱ τρεῖς ἡγέτες ποὺ σφυρηλάτησαν τὴ συμμαχικὴ συνεργασία καὶ ἐρχότανε στὰ πράγματα ἡ καινούργια γενιά, ποὺ δὲν θὰ εἶχε τὴν ὀδυνηρὴ πεῖρα τοῦ πολέμου, ἴσως νὰ κινδύνευε καὶ πάλι ἡ εἰρήνη τοῦ κόσμου. «Ὁ μεγαλύτερος κίνδυνος», τοῦ εἶχε πῆ ἐπὶ λέξει, «εἶναι μία ἐνδεχόμενη διένεξις μεταξύ μας, διότι ἡ γερμανικὴ ἀπειλή, δὲν εἶναι τόσον σοβαρὰ ἐφ' ὅσον ἡμεῖς μένομεν ἡνωμένοι. Ὀφείλομεν λοιπὸν νὰ προνοήσωμεν διὰ τὴν ἐξασφάλισιν τῆς ἑνότητός μας καὶ εἰς τὸ μέλλον καὶ νὰ σκεφθοῦμε μὲ ποῖον τρόπον θὰ διατηρήσωμεν ἡνωμένο μέτωπο ἡμεῖς κατ' ἀρχὴν ποὺ ἀποτελοῦμε τὶς τρεῖς μεγάλες δυνάμεις (καὶ ἐνδεχομένως ἡ Κίνα καὶ ἡ Γαλλία). Πρέπει νὰ καταρτίσουμε κάποιο σχέδιο τὸ ὁποῖον ν' ἀποτρέπη τοὺς κινδύνους ποὺ θὰ μποροῦσαν νὰ προκαλέσουν σύρραξη μεταξὺ τῶν κυρίων μεγάλων δυνάμεων....»

Πραγματικά, στὴ Γιάλτα ἔγινε μιὰ σοβαρὴ προσπάθεια νὰ ξεπεραστοῦν, ὅσο τοῦτο εἶναι δυνατό, οἱ ἀντιθέσεις καὶ νὰ οἰκοδομηθῆ ἡ αὐριανὴ εἰρήνη τοῦ κόσμου σὲ στέρεες βάσεις. Ἡ ἀρχὴ τῆς ἑνότητας τῶν τριῶν Μεγάλων ποὺ ἐπινοήθηκε, ἤτανε μιὰ ἰδέα εὐφυέστατη στὴν ἁπλότητά της, μιὰ λύση ἰδανικὴ καὶ ἀνέλπιστη σχεδόν, τῆς ὁποίας κύριος πρωτεργάτης στάθηκε ὁ Φραγκλῖνος Ροῦζβελτ.

Ἀπὸ τὴν ἐποχὴ ἐκείνη ὡς τὰ σήμερα, πολλὰ πράγματα ἔχουν ἀλλάξει. Μετὰ τὸ θάνατο τοῦ μεγάλου Προέδρου τῆς Ἀμερικῆς ἦρθαν στὴ θέση του ἄνθρωποι μὲ ἀπελπιστικὰ χαμηλὸ πνευματικὸ ἐπίπεδο. Ὅλοι αὐτοί, συνειδητὰ ἢ ἀσυνείδητα ἀδιάφορο, δέχτηκαν νὰ παίξουν τὸ παιχνίδι τῶν σκοτεινῶν δυνάμεων τοῦ πολέμου καὶ ἀνετίναξαν τὸ ἔργο τοῦ Ροῦζβελτ στὸν ἀέρα. Δὲν ἀρκέσθηκαν μάλιστα σ' αὐτὸ μονάχα. Εἶχαν καὶ τὸ θράσος νὰ κατηγορήσουν ἀνοικτὰ τὸν Ροῦζβελτ γιὰ πνευματικὴ ἀνεπάρκεια, ἢ γιὰ ἀδυναμία, κατακρίνοντάς τον δριμύτατα γιὰ τὶς «παραχωρήσεις» ποὺ δέχθηκε νὰ κάμη τότε πρὸς τὴν Σοβιετικὴ Ἕνωση. Στὴν πραγματι-

* *«Ἀπομνημονεύματα» Τσῶρτσιλ, Βιβλ. 12ο, Τόμ. ΣΤ', Σελ. 28.*

κότητα, δὲν τοῦ συχωροῦν τὸ γεγονὸς ὅτι σεβάστηκε τὰ συμφωνημένα καὶ δὲν δέχτηκε νὰ προεκτείνη τὸν πόλεμο κατὰ τῆς Σοβιετικῆς Ἕνωσης, ὅπως τὸν συμβούλευαν τὴν ἐποχὴ ἐκείνη ὅλες αὐτὲς οἱ σκοτεινὲς δυνάμεις.

Ὁ Ρούζβελτ ὅμως ἤτανε ἕνας μεγάλος ὁραματιστής. Εἶχε συλλάβει τὸ σχῆμα ἑνὸς κόσμου πού, μ' ὅλες του τὶς ἀξεπέραστες ἀντιθέσεις, θὰ μποροῦσε νὰ συζῆ καὶ νὰ συνυπάρχη εἰρηνικά, χάρις στὴν ἀρχὴ τῆς ἀναγκαστικῆς ἑνότητας τῶν τριῶν μεγάλων. Ὅπως μᾶς πληροφορεῖ ὁ Τσῶρτσιλ πάλι, στὶς 5 Δεκεμβρίου, κατὰ τὴ συνδιάσκεψη τῆς Γιάλτας, ὑπέβαλε στοὺς ἄλλους δύο μεγάλους τὴν πρόταση τοῦ γνωστοῦ «βέτο».

Ἂν ἡ Ἀμερική, ἡ Σοβιετικὴ Ἕνωση, ἡ Ἀγγλία ἢ ἡ Κίνα διαφωνοῦσαν σ' ἕνα σπουδαῖο ζήτημα, τὸ Συμβούλιο Ἀσφαλείας τοῦ Ο.Η.Ε. δὲν θὰ μποροῦσε νὰ πάρη ὁποιαδήποτε ἀπόφαση πάνω σ' αὐτὸ τὸ ζήτημα, οὔτε καὶ νὰ προβῆ σὲ καμμιὰ ἐνέργεια.

Παρ' ὅλες τὶς ἀναπόφευκτες καταχρήσεις ποὺ ἔκαναν ἀργότερα οἱ μεγάλες δυνάμεις σ' αὐτὸ τὸ δικαίωμα τῆς ἀρνησικυρίας, ἡ ἀρχὴ τῆς ἀναγκαστικῆς ἑνότητας τῶν τριῶν μεγάλων, ἔσωσε πολλὲς φορὲς τὴν εἰρήνη τοῦ κόσμου.

Δυστυχῶς ὅμως, ἡ ἀρχὴ αὐτὴ ἔγινε νεκρὸς τύπος μετὰ τὸ θάνατο τοῦ Ρούζβελτ. Καὶ ὁ πρῶτος ποὺ κλόνισε τὰ θεμέλιά της, ἤτανε ὁ ἴδιος ὁ Τσῶρτσιλ πού, ἀπὸ τὴ Γιάλτα ἀκόμα, δὲν εἶχε ἀντικρύσει μὲ πολλὴ συμπάθεια κι' ἐμπιστοσύνη αὐτὴ τὴν «παραδοξολογία» τῆς ἀναγκαστικῆς ἑνότητας. Ὄχι βέβαια πὼς ἤτανε «πολεμοκάπηλος»—αὐτὰ εἶναι ἀνοησίες τῆς προπαγάνδας. Ἁπλῶς δὲν μπόρεσε νὰ χωνέψη σ' ὅλη της τὴν ἔκταση τὴ σύλληψη τοῦ Ρούζβελτ καὶ παρέμεινε γαντζωμένος στὸ παλιὸ καὶ ξεπερασμένο σχῆμα τῆς δυναμικῆς ἰσορροπίας. Ἀνησυχοῦσε τρομερὰ ποὺ τ' ἀμερικανικὰ στρατεύματα θ' ἀποχωροῦσαν πολὺ σύντομα ἀπὸ τὴν Εὐρώπη—ὅπως εἶχε δηλώσει ἀπερίφραστα ὁ Ρούζβελτ—καὶ ἄρχισε ν' ἀναζητῆ ἕνα δυναμικὸ ἀντίβαρο γιὰ ν' ἀντιμετωπίση τὴν πίεση τοῦ σοβιετικοῦ παράγοντα. Οἱ δυνατὲς λύσεις ἤτανε δύο. Ἢ νὰ ἐπανεξοπλισθῆ ἡ Γερμανία καὶ νὰ ξαναγίνη ὁ «χωροφύλακας» τῆς Εὐρώπης, μὲ ὅλους τοὺς κινδύνους ποὺ συνεπάγεται μιὰ τέτοια ἰσορροπία, ἢ ν' ἀναλάβουν οἱ Ἀμερικανοὶ τὴν ὑποχρέωση νὰ μὴν ἀποσυρθοῦν ἐπ' ἀόριστον ἀπ' τὴν Εὐρώπη, νὰ παίξουν δηλαδὴ αὐ-

τοὶ τὸν ρόλο τοῦ χωροφύλακα ποὺ προωριζόταν γιὰ τοὺς Γερμανούς. Ὁ Τσῶρτσιλ προτιμοῦσε, φυσικά, τὴ δεύτερη λύση. Καὶ τὴν πέτυχε κατορθώνοντας νὰ παρασύρη πρὸς τὶς ἀπόψεις του τοὺς ἀνεπαρκεῖς ἡγέτες τῆς Ἀμερικῆς πού, ἐξ ἄλλου, δέχονταν ἰσχυρότατες πιέσεις ἀπὸ πολλοὺς ἀμερικανικοὺς στρατιωτικοὺς καὶ οἰκονομικοὺς κύκλους. Ἔτσι ὁ «πρωθυπουργὸς τῆς νίκης», δουλεύοντας—εἰλικρινὰ ἀπὸ τὴν ἀποψή του—γιὰ νὰ θεμελιώση τὴν εἰρήνη τοῦ κόσμου ὅπως τὴν καταλάβαινε αὐτός, τὰ κατάφερε νὰ δημιουργήση μιὰ νέα μορφὴ πολέμου: Τὸν ψυχρὸ Πόλεμο.

Ὁ Σοφιανόπουλος ἤτανε ἕνας ἀπὸ τοὺς ἐλάχιστους πολιτικοὺς σὲ ὅλον τὸν κόσμον ποὺ συνειδητοποίησαν εὐθὺς ἀμέσως τὴν τεράστια σημασία ποὺ θὰ εἶχε ἡ διατήρηση τῆς ἀρχῆς τῆς ἑνότητας τῶν Τριῶν Μεγάλων γιὰ ὅλον τὸν κόσμο γενικὰ καί, ἰδιαίτερα, γιὰ τὶς μικρὲς χῶρες, ὅπως ἡ Ἑλλάδα, ποὺ βρίσκονται πάντοτε μέσα στὸν χῶρο τῆς διελκυστίνδας ξένων ἐπιρροῶν. Παραμένει λοιπὸν ἕνας φανατικὸς καὶ ἀκούραστος μαχητὴς αὐτῆς τῆς ἰδέας ποὺ ὁδηγεῖ στὴν ἀναγκαστικὰ εἰρηνικὴ συνύπαρξη τοῦ καπιταλισμοῦ καὶ τοῦ σοσιαλισμοῦ. Ἂν ἡ συνύπαρξη γινόταν ἀπὸ τότε καθολικὴ πίστη καὶ διεθνὴς πράξη, ἡ τύχη ὅλων τῶν λαῶν θὰ ἤτανε διαφοτετικὴ σήμερα. Ἰδιαίτερα ἐμεῖς, θὰ μπορούσαμε ν' ἀποφύγουμε ἕνα σωρὸ καταστροφές, ἀπὸ τὶς ὁποῖες ἡ μεγαλύτερη ὑπῆρξε ὁ ἐμφύλιος πόλεμος. Δυστυχῶς, ἐπεκράτησε ἡ ἀντιδραστικὴ καὶ ἀπαρχαιωμένη ἄποψη τῆς «δυναμικῆς ἰσορροπίας» τοῦ Τσῶρτσιλ. Μὲ τὸν ψυχρὸ πόλεμο, τελειώνει πιὰ καὶ ἡ χίμαιρα τῆς εἰρήνης, ὀξύνεται ὁ ἀνταγωνισμὸς τῶν ἀντιθέτων δυνάμεων, ἐντείνονται οἱ ἐξοπλισμοὶ καὶ ἡ ἀνθρωπότητα σέρνεται πάλι πάνω ἀπὸ ἕνα χάος ἀβεβαιότητας, ἐνῶ ὁ κίνδυνος μιᾶς νέας παγκόσμιας σύρραξης εἶναι διαρκὴς καὶ ἄμεσος.

Ἡ «Ἐθνικὴ Ἑνότητα»

Ὁ Σοφιανόπουλος ἤτανε ἀπὸ τοὺς πρώτους καὶ τοὺς πιὸ φανατικοὺς μαχητὲς τῆς ἰδέας τῆς ἑνότητας τῶν τριῶν μεγάλων, καθὼς εἴπαμε, ἀλλὰ ἀρνιότανε νὰ δεχθῆ τὴν ἐπέκταση τῆς ἴδιας ἀρχῆς στὰ ἐσωτερικὰ τῶν χωρῶν ποὺ ἀπελευθερώνονταν ἀπὸ τοὺς γερμανούς. Οἱ Σύμμαχοι, προσπαθοῦσαν νὰ δημιουργήσουν γνήσιες

ἀντιπροσωπευτικὲς κυβερνήσεις μὲ τὴ συμμετοχὴ σ' αὐτὲς ὅλων τῶν δημοκρατικῶν κομμάτων, ἡ προσπάθεια ὅμως αὐτὴ σημείωσε παντοῦ παταγώδη ἀποτυχία. Καὶ ἦτανε πολὺ φυσικὸ νὰ σημειώση ἀποτυχία. Εἶναι μάλιστα ἄξιο ἀπορίας πῶς τὸ χώρεσε τὸ μυαλὸ τῶν Μεγάλων ὅτι εἶναι δυνατὸ ποτὲ νὰ σταθοῦν αὐτὰ τὰ σχήματα τῶν κυβερνήσεων «Ἐθνικῆς Ἑνότητας» καὶ νὰ ἐξομαλύνουν τὶς ἀντιθέσεις ποὺ δημιούργησε τὸ κατοχικὸ καθεστώς.

Ὁ Σοφιανόπουλος δὲν πίστεψε ποτὲ σ' αὐτὸ τὸ ἀμφίβολης ἀξίας εὕρημα. Στὸν διεθνῆ χῶρο, ἔλεγε, εἶναι δυνατὴ ἡ συνύπαρξη καπιταλισμοῦ καὶ σοσιαλισμοῦ, γιατὶ ἡ σύγκρουση ἐντοπίζεται ἐκεῖ στὶς διεθνεῖς σχέσεις μόνον καὶ συνεπῶς ὅλο τὸ πρόβλημα εἶναι πῶς ν' ἀποφύγουμε τὴν μετατροπὴ τῆς ἀναπόδραστης ἰδεολογικῆς ἀντίθεσης σὲ ἀνοιχτὴ πολεμικὴ ρήξη.

Στὴν ἐσωτερικὴ ζωή, ὅμως, ἑνὸς καὶ τοῦ αὐτοῦ ἔθνους, δὲν εἶναι δυνατὸ νὰ συνυπάρχουν αὐτὲς οἱ δύο δυνάμεις σὰν φορεῖς ἐξουσίας. Αὐτό, φυσικά, δὲν σημαίνει ὅτι δὲν μποροῦν ἢ ὅτι δὲν πρέπει νὰ συμβιοῦν εἰρηνικὰ σ' ἕνα ἔθνος ἄνθρωποι ποὺ ἔχουν διαφορετικὰ κοινωνικὰ φρονήματα. Σημαίνει ἁπλῶς ὅτι ὁ φορέας τῆς ἐξουσίας θὰ εἶναι ἕνας, ὅτι δηλαδὴ τὸ καθεστὼς θὰ εἶναι ἢ ἀστικὸ ἢ προλεταριακό. Στὴν πρώτη περίπτωση, ἡ μορφὴ τοῦ καθεστῶτος ἐπιτρέπει τὴν πολιτικὴ δραστηριότητα τῆς ἀντίρροπης δύναμής του, μὲ τὴν προϋπόθεση, ὅμως, πάντοτε ὅτι δὲν θὰ διακυβεύεται τὸ καθεστώς. Ἂν ὁ συσχετισμὸς τῶν δυνάμεων εἶναι τέτοιος ποὺ νὰ διαγράφωνται ἀπὸ τὴν ἐνδεχόμενη ἀναμέτρηση σοβαροὶ κίνδυνοι γιὰ τὸ ἀστικὸ καθεστώς, θὰ ἦτανε παράλογο νὰ ὑποθέσουμε πὼς εἶναι δυνατὸ ν' ἀνεχθῆ ἡ ἀστικὴ τάξη τὴν παρουσία τοῦ Κομμουνιστικοῦ Κόμματος στὴν ἐξουσία.

Μὲ τὴν τοποθέτηση αὐτή, ἡ «φόρμουλα» τῶν κυβερνήσεων τῆς «ἐθνικῆς ἑνότητας», παρουσιάζεται σὰν τερατώδης γκάφα τῶν Τριῶν Μεγάλων. Πῶς μπορεῖ ποτὲ νὰ μὴν καταλάβαινε ὁ Τσῶρτσιλ ὅτι στὴν Πολωνία, λόγου χάριν, τὸ ἀστικὸ καθεστὼς εἶχε οὐσιαστικὰ καταλυθῆ μὲ τὴν παρουσία τοῦ Σοβιετικοῦ Στρατοῦ καὶ μὲ τὴν δημιουργία τῆς κυβέρνησης τοῦ Λιοῦμπλιν; Καὶ ὅμως, ἔκανε πὼς δὲν τὸ καταλάβαινε. Κι' ὄχι μόνον αὐτός, ἀλλὰ καὶ ὁ Ροῦζβελτ καὶ ὁ Στάλιν τὴν ἴδια τακτικὴ κρατοῦσαν.

«Οἱ ἐκλογές», εἶχε πεῖ ὁ Ἀμερικανὸς Πρόεδρος στὴ Γιάλτα

μιλώντας γιὰ τὴν Πολωνία, «πρέπει ν' ἀρθοῦν ὑπεράνω κριτικῆς, ὅπως ἡ σύζυγος τοῦ Καίσαρος. Ἐπιθυμῶ νὰ δώσωμεν στὸν κόσμο ἕνα δεῖγμα ἀσφαλείας καὶ δὲν θέλω κανεὶς νὰ εὕρῃ πάτημα νὰ ἐλέγξῃ τὴν γνησιότητά τους. Εἶναι περισσότερο ζήτημα καλῆς πολιτικῆς παρὰ ζήτημα ἀρχῶν....» *

Τὸ ἴδιο «ἀνεδαφικοὶ» παρουσιάζονται καὶ οἱ Τσῶρτσιλ καὶ Στάλιν:

«Λίγο πρὶν ἀπὸ τὴν τελευταία κρίσιμη συνάντησή μας» γράφει ὁ Τσῶρτσιλ», ὁ κ. Ἤντεν καὶ ἐγὼ εἴχαμε μιὰ ἰδιαίτερη συνομιλία μετὰ τοῦ Στάλιν καὶ τοῦ Μολότωφ στὴν ἔπαυλη Γιουσούπωφ, κατὰ τὴν ὁποία, γιὰ μιὰ ἀκόμα φορά, ἀνέπτυξα πόσο δύσκολο ἦτο γιὰ μᾶς τὸ ὅτι ἐστερούμεθα ἐκπροσωπήσεως στὴν Πολωνία, μὲ τὴν ὁποία θὰ ἠμπορούσαμε νὰ πληροφορούμεθα σαφῶς περὶ τῶν συμβαινόντων στὴ χώρα αὐτή...

»—Μόλις ἀναγνωρισθῇ ἡ νέα πολωνικὴ κυβέρνησις θὰ εἶσθε ἐλεύθεροι ν' ἀποστείλετε πρεσβευτὴ στὴ Βαρσοβία, ἀποκρίθηκε ὁ Στάλιν.

»—Καὶ θὰ μπορῇ νὰ κινῆται ἐλευθέρως;

»—Καθ' ὅσον ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὸν Ἐρυθρὸ Στρατό, δὲν θὰ παρεμβληθοῦν ἐμπόδια στὶς κινήσεις του καὶ ὑπόσχομαι νὰ δώσω τὶς σχετικὲς ὁδηγίες, ἀλλὰ θὰ πρέπει ν' ἀπευθυνθῆτε καὶ πρὸς τὴν πολωνικὴ κυβέρνηση....» **

«Αὐτὸ ἦταν ὅ,τι καλύτερο μποροῦσα νὰ ἐπιτύχω», καταλήγει ὁ Τσῶρτσιλ, ξέροντας πολὺ καλὰ ὅτι ἐκφωνεῖ τὸν ἐπικήδειο τοῦ ἀστικοῦ καθεστῶτος στὴν Πολωνία.

Στὴν Γιάλτα, καὶ οἱ τρεῖς Μεγάλοι φαίνονται νὰ παίζουν μὲ τὶς λέξεις, ἀλλὰ τί ἄλλο μποροῦσαν νὰ κάνουν; Δείχνοντας ὅτι πιστεύουν στὴ δυνατότητα τῶν κυβερνήσεων ἐθνικῆς ἑνότητας, παρέκαμπταν ἕνα τρομερὸ ἐμπόδιο ποὺ μποροῦσε νὰ διαλύσῃ τὸ συμμαχικὸ στρατόπεδο ἐνῶ ἀκόμα συνεχιζότανε ὁ πόλεμος.

Ἡ πραγματικότητα ὅμως ἤτανε διαφορετικὴ καί, φυσικά, τὴν ἤξεραν οἱ Μεγάλοι: Σ' ὅλες τὶς κατεχόμενες χῶρες, ὑπῆρχαν τρεῖς κυβερνήσεις οὐσιαστικά: Οἱ «ἐμιγκρέδες» τοῦ Λονδίνου, οἱ «Κουΐσλιγκς» καὶ τὰ Κινήματα Ἀντίστασης.

* *«Ἀπομνημονεύματα» Τσῶρτσιλ. Βιβλ. 12ο, Τόμ. ΣΤ', σελ. 54.*
** *Ἔ. ἀ.*

Ἡ Ἀγγλία περιμάζευε στοργικὰ καὶ χρηματοδοτοῦσε χωρὶς φειδὼ ὅλες τὶς κυβερνήσεις - φαντάσματα ποὺ ἐγκατέλειπαν τὶς χῶρες τους καὶ μετέφεραν τὴν ἕδρα τους στὸ ἐξωτερικό. Μὲ τὴν τακτικὴ αὐτή, πετύχαινε ταυτόχρονα τρεῖς στόχους: Πρῶτα - πρῶτα ἐξασφάλιζε ἀρκετὲς δυνάμεις ἀπὸ τοὺς ἐθελοντὲς ποὺ ἔφθαναν στὴν Ἀγγλία ἢ σὲ ἀγγλοκρατούμενα ἐδάφη. Ὕστερα, συντηρώντας τὶς κυβερνήσεις - φαντάσματα, δημιουργοῦσε στοὺς κατεχόμενους λαοὺς τὴν αἴσθηση τῆς προσωρινότητας τῆς Κατοχῆς, πράγμα ποὺ εἶχε τεράστια ψυχολογικὴ ἐπίδραση ἐπάνω τους καὶ γιγάντωνε τὴν ἀντιστασιακή τους διάθεση. Τέλος, ἐνέγραφε μ' αὐτὲς τὶς κυβερνήσεις «ὑποθήκη» στὴ μελλοντικὴ διαμόρφωση τοῦ κόσμου γιατὶ διατηροῦσε πάντοτε τὴν ἐλπίδα ὅτι μερικὲς ἀπ' αὐτὲς ἢ τουλάχιστον ὡρισμένα τους στελέχη, θὰ ξαναγύριζαν στὸν τόπο τους μετὰ τὴν ἀπελεύθερωση καὶ θὰ ἔπαιρναν πάλι τὴ θέση τους.

Στὶς περισσότερες ὅμως κατεχόμενες χῶρες, ἡ ἐξουσία εἶχε περιέλθει οὐσιαστικὰ στὰ κινήματα Ἀντίστασης. Τὸ ἴδιο ἔγινε καὶ στὴν Ἑλλάδα ὅπου τὸ Ε.Α.Μ. διατηρώντας ἄμεση καὶ ζωντανὴ ἐπαφὴ μὲ τὸν ἑλληνικὸ λαό, εἶχε ὅλη τὴν εὐχέρεια νὰ σφυρηλατήση στενοὺς δεσμοὺς μὲ τὶς μάζες (δεσμοὺς συναισθηματικούς, ἀγωνιστικούς, ἰδεολογικοὺς) καὶ νὰ συνδυάση τὸ ἐθνικοαπελευθερωτικὸ κίνημα μὲ τὸ αἴτημα μιᾶς ριζικῆς κοινωνικῆς ἀνακατάταξης.

Μέσα σὲ ἐλάχιστο σχετικὰ χρονικὸ διάστημα, εἶχε δημιουργηθῆ μιὰ νέα ψυχολογία τῶν μαζῶν ποὺ ἤτανε ὁλοφάνερο πῶς θὰ ἐξελιχθῆ σὲ νέα πολιτικὴ κατάσταση. Ἡ φθορὰ τῶν ἀστικῶν κομμάτων κατὰ τὴν περίοδο τῆς βασιλικῆς δικτατορίας ἔγινε τώρα ἀληθινὴ κι' ὁλόπλευρη χρεωκοπία ποὺ εἶχε τὸν ἀντίκτυπό της καὶ στὸ κῦρος τῆς κυβέρνησης τοῦ ἐξωτερικοῦ.

Τὸ Ἀπελευθερωτικὸ κίνημα, ἐπεκτείνοντας μέρα μὲ τὴν ἡμέρα ὅλο καὶ περισσότερο τὴν ἐπιρροὴ καὶ τὴν κυριαρχία του, ἔθεσε ὑπὸ τὸν ἔλεγχό του ὅλη σχεδὸν τὴν ὕπαιθρο καὶ ἔγινε μιὰ δεύτερη κυβέρνηση ποὺ συγκροτήθηκε ἀργότερα καὶ τυπικὰ σὲ σῶμα, τὴν Π.Ε.Ε.Α.

Τέλος ὑπῆρχε καὶ ἡ κυβέρνηση τῶν «Κουΐσλιγκς» ποὺ εἶχε ὑπὸ τὸν ἔλεγχό της τὰ ἀστυνομικὰ σώματα καὶ ἰδιαίτερα στρατιωτικὰ τμήματα, τὰ «Τάγματα Ἀσφαλείας», ποὺ δημιουργήθηκαν

μὲ τὴν ἔμπνευση, τὴν οἰκονομικὴ ἐνίσχυση καὶ τὴν ἠθικὴ ὑποστήριξη τῶν κατακτητῶν.

Τὸ σχῆμα τῶν κυβερνήσεων τῆς ἐθνικῆς ἑνότητας ποὺ σκαρφίστηκαν οἱ τρεῖς Μεγάλοι στηριζότανε στὴν ἁρμονικὴ συνύπαρξη καὶ συνεργασία τοῦ ἀστικοῦ πολιτικοῦ κόσμου (ἕνα μέρος τοῦ ὁποίου συνεργαζόταν ἀνοικτὰ μὲ τὸν κατακτητή) καὶ τῶν κινημάτων 'Αντίστασης. Κατέφυγαν, καθὼς εἴπαμε, σ' αὐτὴ τὴ λύση γιατὶ ἤθελαν ν' ἀποφύγουν τὸ χειρότερο, τὴν μεταξύ τους σύγκρουση δηλαδή. 'Η μορφὴ ποὺ θὰ ἔπαιρνε βέβαια τὸ καθεστὼς στὴν κάθε ἀπελευθερούμενη χώρα εἶχε μεγάλη σημασία καὶ γιὰ τὰ δυὸ στρατόπεδα, καὶ τὸ ἀνατολικὸ καὶ τὸ δυτικό, ἡ ἔκβαση ὅμως τοῦ πολέμου εἶχε ἀκόμα μεγαλύτερη σημασία. Μπροστὰ στὸν κίνδυνο λοιπὸν νὰ διαλυθῆ ἡ συμμαχία τους, ἀποφάσισαν νὰ περισώσουν μόνον τὰ προσχήματα, ἀφήνοντας τὰ ἴδια τὰ πράγματα νὰ κρίνουν τὸ καθεστὼς τῆς κάθε χώρας. Αὐτὴν ἀκριβῶς τὴν ἔννοια εἶχε τὸ «εὕρημα» τῶν κυβερνήσεων τῆς «ἐθνικῆς ἑνότητας»: Ἤτανε μιὰ βιτρίνα ποὺ θὰ ἐξασφάλιζε, δῆθεν, τὴ γνήσια ἔκφραση τοῦ λαϊκοῦ φρονήματος μὲ ἐλεύθερες ἐκλογές, ἐνῶ στὴν πραγματικότητα πίσω ἀπ' τὴ βιτρίνα, ἢ καὶ μέσα σ' αὐτήν, θὰ δινόταν ἡ ἀναπόφευκτη ἄγρια μάχη γιὰ τὴν ἐπικράτηση τῆς μιᾶς ἀπὸ τὶς δύο ἀντιτιθέμενες δυνάμεις. Γιατὶ ἡ συμπαρουσία τους στὴν ἐξουσία εἶναι ἔξω ἀπὸ κάθε πραγματικότητα καὶ ἀπὸ κάθε λογική.

'Ο Λίβανος καὶ ἡ Καζέρτα

Καὶ ὅμως, εἴδαμε τοῦτο τὸ ἀπίθανο στὴ χώρα μας: 'Η ἡγεσία τοῦ Ε.Α.Μ. περισσότερο, καὶ λιγώτερο τοῦ Κομμουνιστικοῦ κόμματος, φαίνεται πὼς πίστεψε στ' ἀληθινὰ σ' αὐτὸ τὸ τερατῶδες σχῆμα τῆς κυβέρνησης «ἐθνικῆς ἑνότητας».

Γράφτηκαν πολλὰ γιὰ τὰ λάθη τοῦ ἀντιστασιακοῦ Κινήματος ποὺ ἔσωσαν τὸ Θρόνο, τὸν ἀστικὸ πολιτικὸ κόσμο καὶ ὁλόκληρο τὸ καθεστώς. Ὅσα λάθη ὅμως καὶ ἂν διαπράχθηκαν μποροῦν νὰ θεωρηθοῦν σὰν συνέπεια αὐτοῦ τοῦ πρώτου, τῆς ἀφελέστατης δηλαδὴ προσδοκίας ὅτι ἡ κυβέρνηση ἐθνικῆς ἑνότητας εἶναι βιώσιμο κυβερνητικὸ σχῆμα ἱκανὸ νὰ ὁδηγήση μιὰ χώρα σὲ ὁμαλὴ πολιτικὴ ζωή.

Πῶς ἀκριβῶς σκέφθηκαν οἱ ἡγέτες τῆς 'Αντίστασης καὶ διέ-

πραξαν μιὰ τέτοια παιδαριωδία δὲν τὸ ξέρουμε. Λείπουν ἀκόμα οἱ μαρτυρίες τῶν πρωταγωνιστῶν — μαρτυρίες μὲ αἴσθηση τῆς ἱστορικῆς εὐθύνης βέβαια καὶ ὄχι φληναφήματα τύπου «ἀπομνημονευμάτων», ἢ αὐτοδικαιολογίες τύπου «αὐτοκριτικῆς».

Ὁ Σοφιανόπουλος, διερευνώντας τὸ ὀλίσθημα αὐτό—ποὺ σὲ καμμιὰ περίπτωση δὲν θὰ γινότανε ἂν διαχειριζότανε αὐτὸς τὴν ἐποχὴ ἐκείνη τὸ θέμα—ἔβρισκε πὼς τὸ λάθος πέφτει κυρίως στοὺς ὤμους τῆς Κομμουνιστικῆς ἡγεσίας, γιατὶ αὐτὴ ἔπρεπε νὰ φανῆ ἄκαμπτη καὶ ἀδιάλλακτη μέχρι τέλους. Ὅπως ὅμως δείχνουν τὰ πράγματα τὸ Κ.Κ.Ε. δὲν εἶχε κατορθώσει ἀκόμα, ὥς τὸ Λίβανο, νὰ ξεκαθαρίση τὸν ἀντικειμενικό του σκοπὸ καί, στὴν κρίσιμη περίοδο, δὲν ἤξερε τί νὰ κάμη.

Κατὰ τὴν γνώμη τοῦ Σοφιανόπουλου, δύο δρόμοι διανοίγονταν τὴν ἐποχὴ ἐκείνη γιὰ τὸ Κομμουνιστικὸ Κόμμα: Ἢ θὰ βάδιζε ἀποφασιστικὰ γιὰ τὴν κατάληψη τῆς ἐξουσίας καί, συνεπῶς τὴν κατάλυση τοῦ ἀστικοῦ καθεστῶτος, ἢ θὰ δεχόταν ἀπ' τὰ πρὶν τὴ συντήρηση τῆς ἀστικῆς τάξης σὰ γεγονὸς ἀμετακίνητο. Στὴν πρώτη περίπτωση, ὁ Λίβανος, ἡ Καζέρτα καὶ γενικὰ ὅλη αὐτὴ ἡ προσπάθεια τῆς σύζευξης μὲ τὰ ἀστικὰ κόμματα στὸ σχῆμα τῆς κυβέρνησης «ἐθνικῆς ἑνότητας», δὲν εἶχαν καμμία θέση. Τὸ πολὺ - πολύ, νὰ δεχόταν τὸ Ἀντιστασιακὸ κίνημα στὴν κ υ β έ ρ ν η σ ή του, μερικοὺς ἐκπρόσωπους τῶν ἀστικῶν κομμάτων μόνον καὶ μόνον γιὰ νὰ πληρωθῆ ὁ τύπος τῆς φόρμουλας ποὺ ἐπεξεργάστηκαν οἱ τρεῖς Μεγάλοι. Θὰ δεχόταν δηλαδὴ ἡ Ἀντίσταση τὰ ἄλλα κόμματα σὰ νικήτρια μὲ τὴν προϋπόθεση ὅτι ἡ ἐξουσία βρίσκεται στὰ δικά της χέρια. Τὸ καθεστὼς μὲ ἄλλα λόγια θὰ εἶχε οὐσιαστικὰ καταλυθῆ καὶ τὸ Κομμουνιστικὸ Κόμμα θὰ μποροῦσε ἀργότερα μὲ μιὰ ὁποιαδήποτε πρόφαση ν' ἀποπέμψη τοὺς ἀστοὺς συνεργάτες του ἂν τὸ ἐνοχλοῦσαν, ἢ ἂν ἡ διεθνὴς κατάσταση τοῦ ἔδινε τὶς προφάσεις γιὰ τὸ ἐγχείρημα αὐτό. Τὸ ἴδιο ἔκανε ὁ Τίτο στὴ Γιουγκοσλαβία, τὸ ἴδιο ἔγινε στὴ Βουλγαρία, τὴν Τσεχοσλοβακία, τὴ Ρουμανία κ.λ.π. Ὅλο τὸ ζήτημα σ' αὐτὴ τὴν περίπτωση ἤτανε τὸ π ῶ ς θὰ ἔπαιρνε τὴν ἐξουσία.

Στὴ δεύτερη περίπτωση, ἂν δηλαδὴ τὸ Κομμουνιστικὸ Κόμμα δεχότανε κατ' ἀρχὴν τὴ συντήρηση τοῦ ἀστικοῦ καθεστῶτος—καὶ πῶς εἶναι δυνατὸ νὰ ξεκινάη μὲ μιὰ τέτοια προοπτικὴ ἕνα ἐπανα-

στατικό κόμμα; —γίνονται όλα κατανοητά, και ο Λίβανος, και ή Καζέρτα, και ή κυβέρνηση της εθνικής ενότητας, αλλά παραμένει εντελώς ακατανόητος και ξεκρέμαστος ο Δεκέμβρης και όλη γενικά ή « ταξική» πολιτική πού ακολούθησε το Κομμουνιστικό Κόμμα αργότερα και πού κορυφώθηκε με τον εμφύλιο πόλεμο. Το Δεκεμβριανό κίνημα πρό πάντων, είναι ή πιό κραυγαλέα απόδειξη ότι το Κομμουνιστικό Κόμμα πρό πάντων, καί, μαζί μ' αυτό ολόκληρη ή 'Αντίσταση, προχωρούσαν στά «τυφλά».

'Ο Σοφιανόπουλος πήγε στο Λίβανο σαν αρχηγός του κόμματος της «Νεοδημοκρατικής Ένώσεως 'Αριστερών». Πρόθεσή του ήτανε και πάλι να παίξη ένα ρόλο επιδιαιτητικό στην οξύτατη σύγκρουση των αντιτιθέμενων δυνάμεων της πολιτικής μας ζωής, ξεκινώντας πάντοτε από τη βάση της σ υ ν τ ή ρ η σ η ς του αστικού καθεστώτος. 'Η τοποθέτησή του αυτή, τον απομάκρυνε αυτόματα από το μέτωπο της 'Αριστεράς εκείνης της περιόδου, χωρίς όμως αυτό να σημαίνη ότι τον μετέτρεπε και σε εχθρό της. Πίστευε πώς το αστικό καθεστώς κινδύνευε σοβαρώτατα αυτή τη φορά, όταν όμως έφτασε στο Λίβανο,«μυρίστηκε» πολύ γρήγορα πώς είχε στηθή επιδέξια μιά παγίδα στην 'Αντίσταση, πώς ή χρεωκοπημένη αστική πολιτική ηγεσία προσπαθούσε να τυλίξη την 'Αριστερά, να την εξοντώση. Αυτό δεν το ήθελε ο Σοφιανόπουλος. Όταν σ' ένα έθνος εξοντώνεται ή 'Αριστερά και μάλιστα κατά τρόπο βίαιο, ή ηγεσία του αστικού κόσμου περνάει στα πιό συντηρητικά στρώματα, στους πιό αντιδραστικούς ηγέτες. Και ή πρόθεση του Σοφιανόπουλου ήτανε να εκσυγχρονίση το αστικό καθεστώς, να του δώση νέα πνοή, να το οδηγήση στο δρόμο της προόδου—πράγμα πού θα ήτανε ακατόρθωτο με την 'Αριστερά εξοντωμένη ή απωθημένη πάλι στην παρανομία. Τον βλέπουμε λοιπόν να κάνη αμέσως στροφή και να αρχίζη να υποστηρίζη στο Λίβανο πιό πολύ τις θέσεις των 'Αριστερών τώρα.

Σε ιδιαίτερες συνομιλίες πού είχε με τον Σβώλο, τον εξώρκισε να μή δεχθή σε καμμία περίπτωση τη συμμετοχή της 'Αριστεράς σε κυβέρνηση «'Εθνικής 'Ενότητος», γιατί αυτό θα ισοδυναμούσε με αληθινή καταστροφή της 'Αντίστασης. 'Η αντιπροσωπεία όμως του Ε.Α.Μ., παρά τις στιγμιαίες αμφιταλαντεύσεις της, δεν θέλησε τελικά ν' ακολουθήση τις συμβουλές του Σοφιανόπου-

λου καὶ ἀποφάσισε νὰ πάρῃ μέρος στὴν κυβέρνηση «ἑνότητας».

Ἡ καταστροφὴ ποὺ προφήτευε ὁ Σοφιανόπουλος, δὲν θ' ἀργοῦσε νὰ ἔλθῃ.

Καὶ ὅμως, τὸ Ε.Α.Μ. δὲν εἶχε κανέναν λόγο νὰ ἐπιθυμῇ αὐτὴν τὴν «ἐθνικὴ ἑνότητα». Εἶχε μὲ τὸ μέρος του τὴν πλειοψηφία τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ, καὶ τὰ ἔνοπλα τμήματά του θὰ μποροῦσαν νὰ καταλάβουν εὔκολα τὴν ἐξουσία, μετὰ τὴν ἀποχώρηση τῶν Γερμανῶν, ἐξουδετερώνοντας τὶς λιγοστὲς δυνάμεις τῶν ἀστυνομικῶν σωμάτων καὶ τῶν Ταγμάτων Ἀσφαλείας. Ἡ κυβέρνηση τοῦ ἐξωτερικοῦ, δὲν εἶχε οὐσιαστικὰ καμμία δύναμη στὰ χέρια της. Ἀκόμα καὶ ὁ στρατὸς τῆς Μέσης Ἀνατολῆς, ἀκολουθοῦσε κατὰ τὸ μεγαλύτερο μέρος του τὸ Ε.Α.Μ., ὅπως φάνηκε ἀπὸ τὴ στάση τοῦ 1944. Ὁ θρόνος, ὅπως καὶ ὁλόκληρη ἡ ἀστικὴ πολιτικὴ ἡγεσία, εἶχαν χρεωκοπήσει ἀνεπανόρθωτα στὴ συνείδηση τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ. Ἐπὶ πλέον ἡ κυβέρνηση τοῦ ἐξωτερικοῦ βαρυνότανε μὲ τὴν κατηγορία τῆς φασιστικῆς της προέλευσης. Ὁ Γεώργιος βέβαια, θέλοντας νὰ ἐναρμονισθῇ κάπως μὲ τὸ διεθνὲς κλίμα καὶ μὲ τὸν ἀντιφασιστικὸ χαρακτήρα τοῦ πολέμου, ἀπέπεμψε ἀμέσως ὅλους τοὺς «πατενταρισμένους» τεταρτοαυγουστιανοὺς ὑπουργούς του καὶ προσπάθησε νὰ δώσῃ δημοκρατικὴ χροιὰ στὴν κυβέρνηση ἀναθέτοντας τὴν πρωθυπουργία στὸν Τσουδερό. Ἀλλὰ καὶ μὲ τὴν μεταμόρφωση αὐτή, δὲν δημιουργήθηκε καμμιὰ συναισθηματικὴ ἐπαφὴ τῶν «ἐμιγκρέδων» μὲ τὸν ἑλληνικὸ λαό. Ὁ βασιλιᾶς Γεώργιος, πρὸ πάντων, κατὰ τοῦ ὁποίου ἔστρεφε τὰ βέλη της ἡ ἀντιστασιακὴ προπαγάνδα σὲ ὅλη τὴν κατοχή, εἶχε γίνει ἰδιαίτερα μισητὸς στὴν πλειοψηφία τοῦ λαοῦ καὶ δὲν ὑπῆρχε ἡ παραμικρὴ πιθανότητα νὰ ἐπανέλθῃ στὸ θρόνο του μὲ ἐλεύθερο δημοψήφισμα. Τὸ Ε.Α.Μ. τὸ ἤξερε αὐτὸ — ὅπως ἐπίσης ἤξερε πὼς εὐκολώτατα θὰ σάρωνε τοὺς ἀντιπάλους του ἀστοὺς πολιτικοὺς στὴν πρώτη ἐκλογικὴ ἀναμέτρηση ποὺ θὰ γινόταν ὑπὸ ὁμαλὲς συνθῆκες. Ἴσως μάλιστα, αὐτὴ ἀκριβῶς ἡ βεβαιότητα τῆς ὑπεροχῆς του νὰ τὸ ἐξώθησε στὶς διάφορες παραχωρήσεις ποὺ τὶς ἔβλεπε σὰν «ἀνώδυνες».

Τὸ Ε.Α.Μ. λοιπόν, πηγαίνοντας στὸ Λίβανο, θὰ μποροῦσε καὶ ἔπρεπε νὰ διαπραγματευθῇ ἀπὸ «θέσεως ἰσχύος». Ἀπελπιστικὴ ἤτανε ἡ θέση μόνον τῆς κυβέρνησης τοῦ ἐξωτερικοῦ καὶ τοῦ θρόνου. Βέβαια, εἶχαν τὴν ὑποστήριξη τῆς Ἀγγλίας, ποὺ ἤτανε ἀποφασι-

σμένη νά κρατήση ὑπό τήν ἐπιρροή της τήν 'Ελλάδα μέ κάθε θυσία. 'Ο Τσῶρτσιλ φοβότανε πώς μέ τήν κατεύθυνση πού εἶχε πάρει ἡ προέλαση τοῦ Σοβιετικοῦ στρατοῦ, ὁλόκληρος ὁ χῶρος τῆς Βαλκανικῆς θά περνοῦσε στή σφαίρα ἐπιρροῆς τῆς Σοβιετικῆς Ἕνωσης. Προσπάθησε νά πείση τότε τόν 'Αμερικανό Πρόεδρο νά πραγματοποιήσουν μιά ἀπόβαση στά Βαλκάνια, ἀλλά ὁ Ροῦζβελτ εἶχε τή γνώμη πώς ὅλες οἱ συμμαχικές δυνάμεις ἔπρεπε νά συγκεντρωθοῦν γιά τήν κύρια ἀπόβαση τῆς Νορμανδίας. Ὅσο μεγάλη ὅμως καί ἄν ἤτανε ἡ ἐπιθυμία τῆς 'Αγγλίας νά κρατήση τήν 'Ελλάδα τουλάχιστον ἀπ' τή Βαλκανική, δέν θά ἔφτανε νά μᾶς κηρύξη καί τόν πόλεμο ἄν τό Ε.Α.Μ. πρόφθαινε νά καταλάβη τήν ἐξουσία—ὅπως δέν τό ἔκανε αὐτό καί γιά τή Γιουγκοσλαβία.

Εὐτυχῶς γιά τούς Ἄγγλους παρουσιάστηκε σάν ἀπό μηχανῆς Θεός ἕνας ἀσήμαντος ὥς τήν ἐποχή ἐκείνη διπλωμάτης πού ἔγινε κατόπιν «σέρ» καί πρεσβευτής τῆς Μεγάλης Βρετανίας στήν 'Ελλάδα: 'Ο Ρέτζιναλ Λῆπερ.

'Ο χειρισμός ἀπό μέρους του τοῦ ἑλληνικοῦ προβλήματος στή Μέση 'Ανατολή καθώς καί ὅλη γενικά ἡ ἐπέμβαση τῶν Ἄγγλων στά ἐσωτερικά μας, ἀποτελοῦν ὑποδείγματα ὄχι μόνον ἀποικιοκρατικῆς εὐελιξίας ἀλλά καί διπλωματικῆς τεχνικῆς. 'Ο Λῆπερ, μέσα σέ λίγες μέρες, πέτυχε ὅ,τι δέν θά κατώρθωναν ἴσως οἱ Ἄγγλοι μέσα σέ ὁλόκληρους μῆνες καί μέ πολλές μεραρχίες: 'Ανέτρεψε τήν κατάσταση στήν 'Ελλάδα καί μέ τό «'Εθνικόν Συμβόλαιον τοῦ Λιβάνου» ὑπέταξε ὁριστικά τό ἀντιστασιακό κίνημα, τό ἔκανε νά χάση τούς προσανατολισμούς του, τό διέλυσε.

Γιά νά πετύχη τούς σκοπούς του, φρόντισε πρῶτα - πρῶτα νά δημιουργήση στό Κάϊρο μιά κυβέρνηση πού νά μήν εἶναι ἰδιαίτερα ἀντιπαθής στούς ἀριστερούς. Ὕστερα ἀπό πολλές ἀναζητήσεις καί ἀμφιταλαντεύσεις, ἡ ἐκλογή του ἔπεσε τελικά στόν Γ. Παπανδρέου πού ἤτανε γνωστός γιά τίς προοδευτικές ἰδέες του.

'Ο θρόνος, οἱ στρατιωτικοί, οἱ περισσότεροι πολιτικοί, ἀνίκανοι νά καταλάβουν τόν εὐφυέστατο ἑλιγμό τοῦ Λῆπερ, ἄρχισαν ν' ἀνησυχοῦν μέ τίς ἐνέργειές του, νά φωνασκοῦν, ν' ἀντιδροῦν μέ κάθε μέσο, ὁ Λῆπερ ὅμως τούς ἀγνόησε ὅλους καί, παρά τήν ἀντίδρασή τους, ἔχρισε τόν Παπανδρέου πρωθυπουργό στίς 26 'Απριλίου 1944. Ἤτανε μιά πολιτική πράξη τολμηρή πού εἶχε καί ἀρκετή

θέσης πρωτοπορίας, άφοῦ ὁ Παπανδρέου μόνος του ἀποτελοῦσε ὁλόκληρη τὴν κυβέρνηση γιατὶ δὲν εἶχαν ἀκόμα βρεθῆ οἱ κατάλληλοι συνεργάτες του. ὁ Λῆπερ ὅμως ἤξερε ὅτι δὲν τὸν ἔπαιρνε ὁ καιρὸς γιὰ συζητήσεις. Μὲ τὴν προέλαση τοῦ ρωσικοῦ στρατοῦ, οἱ Γερμανοὶ ποὺ βρίσκονταν στὴν Ἑλλάδα θἄπρεπε ν' ἀποσυρθοῦν τὸ ταχύτερο, ἂν δὲν ἤθελαν νὰ ἐγκλωβισθοῦν. Ὁ κίνδυνος λοιπὸν νὰ καταλάβη τὸ Ε.Α.Μ. τὴν ἐξουσία ἀμέσως μετὰ τὴν ἀποχώρησή τους ἦτανε ἄμεσος καὶ βασάνιζε τὸν Λῆπερ σὰν ἐφιάλτης.

Ὅλο τὸ ζήτημα γιὰ τὸν Λῆπερ ἦτανε νὰ καταφέρη τὸ κίνημα ἀντίστασης νὰ μπῆ στὴν κυβέρνηση. Ἀπὸ κεῖ καὶ πέρα, τὰ πράγματα θὰ ἦτανε πολὺ εὔκολα.

Προσκλήσεις γιὰ τοὺς πολιτικοὺς ἀρχηγοὺς καὶ τὸ Ε.Α.Μ. εἶχε ἤδη στείλει ἡ κυβέρνηση Τσουδεροῦ καὶ τὶς ἀνανέωσε ἀργότερα ἡ κυβέρνηση Βενιζέλου ποὺ τὴν διαδέχθηκε. Τὸ πρῶτο ὀλίσθημα ἀπὸ μέρους τοῦ Ε.Α.Μ. ἦτανε ἡ ἀποδοχὴ αὐτῆς τῆς πρόσκλησης. Γιὰ ποιὸ λόγο νὰ μετακινηθῆ ἡ ἡγεσία τῆς Ἀντίστασης καὶ νὰ πάη νὰ «παζαρέψη» μὲ ἐκείνους ποὺ δὲν ἀντιπροσώπευαν τίποτα πιὰ στὴν πραγματικότητα;

Ὑπῆρχε βέβαια διάχυτη μιὰ γενικὴ τάση γιὰ τὴν εἰρηνικὴ ἐξομάλυνση τῶν πολιτικῶν διαφορῶν στὰ ἐσωτερικὰ τῆς κάθε ἀπελευθερούμενης χώρας—τάση ποὺ διαμορφώθηκε ἀπὸ τὸ πνεῦμα τῆς συμφωνίας τῶν Μεγάλων στὴ Γιάλτα κυρίως—τὸ Ε.Α.Μ. ὅμως θὰ μποροῦσε νὰ εἶναι μέσα σ' αὐτὸ τὸ κλίμα χωρὶς νὰ πάη στὸ Λίβανο. Θἄπρεπε μὲ ἄλλα λόγια νὰ ἔλθουν οἱ ἀστοὶ πολιτικοὶ πρὸς αὐτὸ γιατὶ ἐκεῖνοι εἶχαν τὴν ἀνάγκη νὰ τὸ κάνουν. Ὁπότε, τὰ «παζαρέματα», θὰ γίνονταν ὑπὸ τὴν πίεση αὐτῆς τῆς ἀνάγκης, ἐνῶ στὸ Λίβανο ὁ Λῆπερκατώρθωσε νὰ παρουσιάση τὰ πράγματα ἔτσι ὥστε νὰ φαίνεται ὅτι τὸ Ε.Α.Μ. ἔχει πιὸ πολὺ ἀνάγκη γιὰ τὴν πραγματοποίηση τῆς «ἑνότητας».

Μελέτησε σχολαστικὰ καὶ τὴν τελευταία ἀκόμα λεπτομέρεια —μέχρι τὸ «ντεκόρ» τῆς συνδιάσκεψης : Οἱ σύνεδροι θὰ ἔμεναν σὲ μιὰ μαγευτικὴ τοποθεσία, δέκα τέσσερα μίλια ἔξω ἀπὸ τὴ Βυρηττό, σὲ κάποιο ἀναπαυτήριο ποὺ εἶχε χτιστῆ μέσα σ' ἕνα πευκώνα. Ἡ τροφὴ θὰ ἦτανε πολὺ πλούσια, τὰ κρεβάτια μαλακά, ἡ διαμονὴ γενικὰ ἄνετη καὶ εὐχάριστη. Ὅλα αὐτά, ὅσο ἀσήμαντα καὶ ἂν φαίνωνται, ἔπαιξαν τὸ ρόλο τους καὶ ἀποδείχνουν πῶς ὁ Λῆ-

περ, μαζί μὲ τ' ἄλλα του προσόντα ἤτανε καὶ σπουδαῖος ψυχολόγος: Ἤξερε πὼς ἡ ἀτμόσφαιρα αὐτή, θὰ ἔχῃ ὁπωσδήποτε κάποιον κατευναστικὸ ἀντίκτυπο στὴν ψυχολογία ἀνθρώπων ποὺ ἔρχονταν ἀπὸ τὸ βουνὸ καὶ εἶχαν ξεχάσει πιὰ τὸ εἰρηνικὸ κλίμα, τὴν ὁμαλὴ ζωή, τὸ αἴσθημα τῆς σιγουριᾶς, τὶς ἀνέσεις τοῦ πολιτισμοῦ.

Ταυτόχρονα, ὅμως, φρόντισε νὰ ὑψώσῃ γύρω ἀπὸ τὴν περιοχὴ ἕνα «παραπέτασμα ἀσφαλείας», ποὺ δὲν ἐπέτρεψε στοὺς δημοσιογράφους νὰ πλησιάσουν πρόωρα, ἐνῶ ὁ ἴδιος ἐγκαταστάθηκε ἐκεῖ κοντὰ γιὰ νὰ κατευθύνῃ ὅλη τὴ μανούβρα παρέχοντας «τὰς φιλικάς του συμβουλάς».

Ἡ ἀπομόνωση αὐτή,εἶχε κυρίως τὸ σκοπὸ νὰ ἐμποδίσῃ τοὺς ἀντιπροσώπους τοῦ Ε.Α.Μ. νὰ ἔλθουν σ' ἐπαφὴ μὲ κόσμο γιὰ νὰ μὴ μάθουν ἔγκαιρα τὴν τεράστια αἴγλη ποὺ εἶχε ἡ 'Αντίσταση στὴ Μέση 'Ανατολὴ καὶ στὴν παγκόσμια κοινὴ γνώμη, γιατὶ ἂν τὸ μάθαιναν θὰ ἤτανε δυσκολώτεροι στὰ παζαρέματα καὶ δὲν θὰ ἔκαναν τὶς παραχωρήσεις ποὺ ἔκαναν.

Μ' αὐτὸν τὸν τρόπο, ἐπίσης, δὲν θὰ μάθαιναν παρὰ πολὺ ἀργὰ τὶς συνθῆκες ποὺ ἐπικρατοῦσαν στὶς ἑλληνικὲς δυνάμεις τῆς Μέσης 'Ανατολῆς. Καὶ ἡ ἄγνοια αὐτὴ τοὺς ὡδήγησε σ'ἕνα κολοσσιαῖο λάθος τακτικῆς: Στὴν ἀποκήρυξη τῆς στασιαστικῆς ἐνέργειας τῶν ἑλληνικῶν δυνάμεων. Χωρὶς νὰ ἔχουν κατατοπισθῆ πάνω στὸν χαρακτῆρα καὶ στὰ αἴτια τῶν γεγονότων, ἔσπευσαν ν' ἀποκηρύξουν τὴ στάση μ' ἕνα μήνυμά τους ποὺ ἔστειλαν στοὺς Τσῶρτσιλ καὶ Ροῦζβελτ στὶς 16 Μαΐου 1944.

Ὁ Σοφιανόπουλος ἀντιτάχθηκε ζωηρότατα σ' αὐτὴ τὴν ἐνέργεια καὶ τοὺς συνέστησε νὰ μὴ βιασθοῦν νὰ κάνουν κάτι τέτοιο γιατὶ χάνουν ἔτσι ἕνα ἀπὸ τὰ σπουδαιότερα ἀτοῦ τους, ἀλλὰ δὲν τὸν ἄκουσαν. Πίστευαν πὼς μὲ τὴν ἀποκήρυξη αὐτή, διασκεδάζουν τὶς φῆμες τῆς «ἀναρχικότητας» τοῦ 'Αντιστασιακοῦ Κινήματος καὶ πὼς δίνουν ἐξετάσεις «νομιμοφροσύνης».

Γενικά, ἡ μεγαλύτερη ἀδυναμία ποὺ ἔδειξε ἡ ἀντιπροσωπεία τοῦ Ε.Α.Μ. στὸ Λίβανο, ἤτανε αὐτὴ ἀκριβῶς ἡ ἰδιαίτερη εὐαισθησία της πρὸς τὴν «νομιμότητα» ποὺ ἴσως νὰ πήγαζε ἀπὸ τὴ συναίσθηση ὅτι τὸ Κίνημα εἶχε πραγματικὰ παρανομήσει σὲ πολλὲς περιπτώσεις κατὰ τὸ διάστημα τῆς Κατοχῆς ὑπὸ τὴν καταστρο[φι]κὴ καθοδήγηση τῶν φανατισμένων καὶ ἀγράμματων στελεχῶν

τοῦ Κομμουνιστικοῦ Κόμματος. Μὲ τὴν ἀποκήρυξη τῆς στάσης, τὸ Ε.Α.Μ. ἐγκατέλειπε ἕνα μεγάλο ὀχυρὸ ἐνῶ ταυτόχρονα δικαίωνε ἐκ τῶν προτέρων τοὺς Ἄγγλους καὶ τὴν κυβέρνηση τοῦ ἐξωτερικοῦ γιὰ τὰ μέτρα ποὺ θὰ ἔπαιρναν ἀργότερα κατὰ τῶν ὀπαδῶν του στὶς ἔνοπλες δυνάμεις τῆς Μέσης Ἀνατολῆς.

Ἡ ἀντιπροσωπεία τοῦ Ε.Α.Μ. ἔφτασε στὸ Λίβανο πρώτη - πρώτη γιατὶ οἱ Ἄγγλοι διέθεσαν γι' αὐτὴν εἰδικὸ ἀεροπλάνο ποὺ τὴν παρέλαβε ἀπὸ τὴν Ἰταλία. Τὴν ἀποτελοῦσαν ἑφτὰ πρόσωπα: Ὁ Σβῶλος, ὁ Ἀγγελόπουλος καὶ ὁ Ἀσκούτσης ποὺ ἐκπροσωποῦσαν τὴν προσωρινὴ κυβέρνηση τῆς Π.Ε.Ε.Α., ὁ Πορφυρογέννης, ὁ Στρατῆς καὶ ὁ Σαράφης ποὺ ἐκπροσωποῦσαν τὸ Ε.Α.Μ. καὶ ὁ Π. Ροῦσος ποὺ εἶχε ἔλθει σὰν ἐκπρόσωπος τοῦ Κ.Κ.Ε.

Ὕστερα ἀπὸ λίγο, ἄρχισαν νὰ καταφθάνουν καὶ οἱ ἀντιπροσωπεῖες τῶν ἀστικῶν κομμάτων : ὁ Ρέντης, γιὰ τὸ κόμμα τῶν Φιλελευθέρων, ὁ Λόντος γιὰ τὸ Λαϊκό, ὁ Σ. Θεοτόκης, Μυλωνᾶς καὶ Καρτάλης γιὰ τὴν Ε.Κ.Κ.Α. (τὴν πολιτικὴ ὀργάνωση τοῦ Ψαρροῦ ποὺ δὲν ἐπέζησε μετὰ τὴν ἐκτέλεση τοῦ στρατιωτικοῦ ἀρχηγοῦ της της ἀπὸ τὸν Ε.Λ.Α.Σ.), ὁ Πυρομάγλου γιὰ τὸν Ε.Δ.Ε.Σ. καὶ πολλοὶ ἄλλοι, λίγο πολὺ ἀπίθανοι, ποὺ δὲν ἐκπροσωποῦσαν στὴν πραγματικότητα κανέναν ἄλλον ἔξω ἀπὸ τὸν ἑαυτό τους.

Ὁ Σοφιανόπουλος πῆρε μέρος στὸ συνέδριο τοῦ Λιβάνου σὰν ἀρχηγὸς τῆς «Νεοδημοκρατικῆς Ἑνώσεως Ἀριστερῶν». Ἡ τοποθέτησή του ἤτανε ἀπολύτως ξεκαθαρισμένη ἀπὸ τὴν ἀρχή: Θὰ ὑπεράσπιζε τὸ ἀστικὸ καθεστὼς στὴν ἀπεγνωσμένη προσπάθεια ποὺ ἔκανε γιὰ νὰ ἐπιβιώση γιατὶ εἶχε τὴν πεποίθηση πὼς ἡ Ἑλλάδα δὲν μπορεῖ ν' ἀκολουθήση τὸ Σοβιετικὸ ἅρμα καὶ νὰ προσδεθῆ ἀποκλειστικὰ σ' αὐτό. Ὡστόσο, δὲν τὸν ἕνωνε τίποτα καὶ μὲ τὸ πελαγωμένο πλῆθος τῶν ἀστῶν πολιτικῶν οἱ περισσότεροι ἀπ' τοὺς ὁποίους δὲν εἶχαν κατορθώσει ἀκόμα νὰ συνειδητοποιήσουν τὴ νέα κατάσταση τῶν πραγμάτων καὶ πίστευαν ὅτι μετὰ τὴν ἀποχώρηση τῶν Γερμανῶν, θὰ ξαναγυρίζαμε ἀνώδυνα στὴν παλιὰ καλὴ ἐποχὴ τοῦ ὁμαλοῦ κοινοβουλευτισμοῦ.

Ὁ Σοφιανόπουλος ἔβλεπε ἀπὸ τότε ἀκόμα ὅτι θὰ ξεσποῦσε μία τρομερὴ θύελλα καὶ ἔκανε ὅ,τι μποροῦσε γιὰ νὰ τὴν ἀποτρέψη. Ἡ παρασκηνιακὴ δράση ποὺ ἀνέπτυξε στὸ Λίβανο ὑπῆρξε ἐξαιρετικὰ σημαντικὴ καὶ εἶχε σὰν κύριο σκοπὸ τὴν ἀποφυγὴ τῆς σύγ-

κρουσης τῶν δύο κόσμων. Κατὰ τὴν πεποίθησή του, ἡ σύγκρουση αὐτὴ θὰ ἤτανε καταστροφικὴ γιὰ τὴ χώρα μας καὶ γιὰ τὸν ἑλληνικὸ λαὸ ὁποιαδήποτε ἔκβαση καὶ ἂν εἶχε.

Ὁ δεύτερος στόχος τῆς πολιτικῆς του στὸ Λίβανο ἤτανε ἡ ἀποτροπὴ τοῦ κινδύνου τῆς ἐπανόδου τοῦ βασιλιᾶ. Τὸ Ε.Α.Μ. δὲν «καταδεχόταν», θἄλεγε κανείς, ν' ἀντιμετωπίση αὐτὸ τὸ ἐνδεχόμενο. Εἶχε πεποίθηση στὰ ἀντιβασιλικὰ φρονήματα τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ καὶ ἔβλεπε τὸ θέμα πιὸ πολὺ ἀπὸ τὴν ἰδεολογικὴ παρὰ ἀπὸ τὴν πρακτική του πλευρά. Ὁ Σοφιανόπουλος, ἀντίθετα, καταλάβαινε πὼς ὁ θρόνος ἔχει συνυφανθῆ τώρα μὲ τὸ ἴδιο τὸ ἀστικὸ καθεστώς. Προσπάθησε λοιπὸν νὰ κάμη τὸ Ε.Α.Μ. περισσότερο προσεκτικὸ ἀπέναντι στὸν Γεώργιο καὶ στὴν παλινορθωτικὴ κίνηση, ποὺ εἶχε ἀρχίσει ἤδη νὰ ἐκδηλώνεται στὶς τάξεις τῶν στρατιωτικῶν ἰδιαίτερα. Ἤθελε ἀκόμα ν' ἀποτρέψη τὶς ἀνώμαλες ἐξελίξεις. Γιατὶ ἤξερε πολὺ καλὰ ὅτι σ' αὐτὲς ἀκριβῶς θὰ στηριζόταν ἡ προσπάθεια τῶν βασιλικῶν νὰ ἐπαναφέρουν τὸν Γεώργιο παρὰ τὴ θέληση τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ. Στὸ λόγο μάλιστα ποὺ ἐξεφώνησε στὸ συνέδριο τοῦ Λιβάνου, τόνισε ὅτι ἂν τὰ πράγματα ἐξελιχθοῦν ἀνώμαλα δὲν ἀποκλείεται ἡ πλειοψηφία τοῦ λαοῦ νὰ καταλήξη στὴ βασιλευόμενη δημοκρατία, ζητώντας ὁπωσδήποτε ἕναν βασιλιὰ «ἔστω καὶ ἀπὸ ξύλο».

Τρίτος καὶ ὄχι λιγώτερο σπουδαῖος στόχος του εἶναι ἡ σωτηρία τοῦ Ἀντιστασιακοῦ κινήματος ποὺ τὸ ἔβλεπε σὰν βάση γιὰ τὴ δημιουργία ἑνὸς νέου κόσμου. Εἶναι σίγουρος πὼς τὸ κίνημα αὐτὸ θὰ ἐπιζήση καὶ θὰ κυριαρχήση:

«Εἶμαι ἐξ ἐκείνων οἱ ὁποῖοι ὑπῆρξαν εἰς μικρὸν βαθμὸν πρωτοπόροι τῶν ἀριστερῶν», εἶπε στὸ λόγο του. *«Ὁδηγούμεθα πρὸς τ' ἀριστερὰ—αὐτὸ ἔγινε πιὰ κοινὴ πεποίθησις. Ἐὰν οὕτω ἔχουν τὰ πράγματα, ἐὰν ὁδηγούμεθα πρὸς τ' ἀριστερά, τίποτα δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ μᾶς συγκρατήση. Ἐὰν δὲ ἠθέλαμεν νὰ συγκρατηθῶμεν, τοῦτο θ' ἀπετέλει οὐτοπίαν καὶ καταστροφήν. Ἀφήσατε τὸν ἑλληνικὸν λαὸν νὰ ὁδηγηθῆ εἰς τὸν δρόμον αὐτὸν ὁ ὁποῖος εἶναι δρόμος λυτρωμοῦ ὅλων τῶν ἀνθρώπων...»* *

* *Ἀπὸ τὸ Ἀρχεῖο Ι. Σοφιανόπουλου.*

Τὴ στροφὴ ὅμως αὐτὴ πρὸς τ' ἀριστερά, τὴν ἔβλεπε πάντοτε μέσα στὰ πλαίσια τοῦ ἀστικοῦ καθεστῶτος καὶ αὐτὸ ἀκριβῶς τὸν χώριζε ἀπὸ τὸ Ε.Α.Μ. καὶ τὸ Κομμουνιστικὸ Κόμμα. Ἤθελε νὰ ἐπιφέρη στὸ ἀστικὸ καθεστὼς ὡρισμένες βελτιώσεις σοσιαλιστικῆς μορφῆς, χωρὶς ὅμως ν' ἀνατρέψη τὶς βάσεις του, ποὺ εἶναι ἡ ἀτομικὴ ἐλευθερία καὶ ἡ ἀτομικὴ ἰδιοκτησία..

Οἱ ἐργασίες τοῦ Συνεδρίου ἄρχισαν στὶς 17 Μαΐου 1944 καὶ τελείωσαν μετὰ τρεῖς ἡμέρες, στὶς 20, ὁπότε ὑπογράφτηκε καὶ τὸ περίφημο «Ἐθνικὸν Συμβόλαιον» τοῦ Λιβάνου. Οἱ παραχωρήσεις τοῦ Ε.Α.Μ. ὑπῆρξαν πολὺ σημαντικὲς σὲ σημεῖο ποὺ νὰ παίρνουν τὶς διαστάσεις ὑποταγῆς. Ἐκτὸς ἀπὸ τὴν ἐπίσημη ἀποκήρυξη τῆς στάσης, παραδέχτηκε πὼς ὑπῆρχε στὴν ὕπαιθρο τρομοκρατία ἐαμικὴ ποὺ ἀνέλαβε τὴν ὑποχρέωση νὰ καταστείλη. Τὸ σπουδαιότερο ὅμως εἶναι ὅτι παραχώρησε τὴν πρωτοβουλία στοὺς ἀντιπάλους του, γιατὶ ἀνεγνώρισε τὸ δικαίωμα τῆς κυβέρνησης Ἐθνικῆς Ἑνότητας ν' ἀναλάβη αὐτὴ πιὰ τὴν τήρηση τῆς «Τάξεως», μετὰ τὴν ἀπελευθέρωση. Καί, ὅπως εἶναι γνωστό, ὁ τηρητὴς τῆς «τάξεως» εἶναι καὶ ἀπόλυτος ρυθμιστὴς τῆς τύχης ἑνὸς καθεστῶτος.

Ὁ «σκληρὸς πυρήνας» ὅμως τῆς ἐαμικῆς ἡγεσίας ποὺ παρέμενε στὴν Ἑλλάδα, ἀρνήθηκε νὰ δεχθῆ τὶς παραχωρήσεις τῶν ἐκπροσώπων του—ἴσως γιατὶ εἶχε προσανατολισθῆ πρὸς τὴν ἰδέα τῆς ἄμεσης κατάληψης τῆς ἐξουσίας τὴν ἐποχὴ ἐκείνη. Οἱ «ἀδιάλλακτοι», ὅπως τοὺς ἔλεγαν, δήλωσαν ὅτι δὲν ἀποδέχονται τὸ «Ἐθνικὸ Συμβόλαιο» καὶ κατηγόρησαν τοὺς ἐκπροσώπους τους ὅτι ξεπέρασαν τὶς ἐντολὲς ποὺ τοὺς εἶχαν δώσει. Ἀκολούθησε μιὰ περίοδος ἐκκρεμότητας καὶ παζαρευμάτων ποὺ κράτησε τρεῖς μῆνες περίπου.

Οἱ ἐαμικοὶ ἡγέτες, ἐπειδὴ δὲν διέθεταν κρυπτογραφικὸ κώδικα γιὰ νὰ συνεννοηθοῦν μὲ τὸν «σκληρὸ πυρήνα» τῶν βουνῶν, ἀναγκάστηκαν νὰ στείλουν στὴν Ἑλλάδα τὸ στρατηγὸ Σαράφη γιὰ νὰ ἐξηγήση τοὺς λόγους ποὺ ὑπαγόρευσαν τὴ στάση τους στὸ Λίβανο. Οἱ ἐξηγήσεις ὅμως ποὺ ἔδωσε ὁ Σαράφης δὲν κρίθηκαν ἱκανοποιητικές. Ὕστερα ἀπὸ λίγο, φεύγει γιὰ τὸν ἴδιο σκοπὸ ἀπὸ τὸ Λίβανο καὶ ὁ Πορφυρογένης, χωρὶς ὅμως νὰ μεταπεισθοῦν οἱ «ἀδιάλλακτοι». Στὸ τέλος, ἀναγκάστηκε νὰ ἔλθη ἀπὸ τὸ Λίβανο κι' ὁ ἴδιος ὁ Πρόεδρος τῆς Π.Ε.Ε.Α. Ἀλ. Σβῶλος ποὺ ἀνέπτυξε τὰ ἐ-

πιχειρήματά του καὶ προσπάθησε νὰ πείση τὸν «σκληρὸ πυρήνα» ὅτι ἦτανε ἐπιτακτικὴ ἀνάγκη νὰ ὑποχωρήσουν καὶ νὰ ἐγκρίνουν τὸ «Ἐθνικὸ Συμβόλαιο». Αὐτὴ τὴ φορά., οἱ ἀδιάλλακτοι μεταπείσθηκαν. Ὑπέβαλλαν μόνο τὸν ὅρο νὰ παραιτηθῆ ὁ Παπανδρέου, ἀλλὰ τελικὰ οὔτε κι' αὐτὸς ἔγινε δεκτός.

Τί ἀκριβῶς ἦτανε ἐκεῖνο ποὺ τοὺς μετέπεισε; Πίστεψαν στ' ἀλήθεια ὅτι εἶναι δυνατὸ νὰ συνάρχουν μὲ τ' ἀστικὰ κόμματα στὸ σχῆμα τῆς «Ἐθνικῆς Ἑνότητας»; Ἢ μήπως κατάλαβαν πὼς οἱ Ἄγγλοι δὲν θὰ δέχονταν ποτὲ νὰ χάσουν τὴν Ἑλλάδα καὶ εἶχαν πάρει τὴν ἀπόφαση νὰ ἔλθουν σὲ ἀνοιχτὴ σύγκρουση μὲ τὸ Ε.Α.Μ.; Ἀλλὰ ἂν εἶχαν ὑποψιαστῆ κάτι τέτιο, πῶς ἀποφάσισαν ὕστερα τὸ Δεκεμβριανὸ Κίνημα;

Ὑπάρχει ἀκόμα ἡ ἑρμηνεία ὅτι σημειώθηκε παρέμβαση τῆς Σοβιετικῆς Ἕνωσης. Πραγματικά, λίγο πρὶν ἀπὸ τὴ συμφωνία, στὶς 26 Ἰουλίου, εἶχε περάσει ἀπ' τὸ γενικὸ στρατηγεῖο τοῦ ΕΛΑΣ ὁ συνταγματάρχης Ποπώφ, ἀρχηγὸς τῆς ρωσικῆς στρατιωτικῆς ἀποστολῆς ποὺ εἶχε ἐπισκεφθῆ καὶ τὸν Τῖτο. Μπορεῖ λοιπὸν νὰ ὑποθέση κανεὶς ὅτι τὸ Ε.Α.Μ. δέχτηκε νὰ πάρη μέρος στὴν κυβέρνηση τῆς Ἐθνικῆς Ἑνότητας ὕστερα ἀπὸ σχετικὴ πίεση τοῦ Ποπώφ. Τὸ ἴδιο φαίνεται πὼς εἶχε δεχτῆ νὰ κάμη καὶ ὁ Τῖτο, γιατὶ ὁ Στάλιν ἤθελε ν' ἀποφευχθῆ μὲ κάθε θυσία ἐνδοσυμμαχικὴ διένεξη ποὺ θὰ μποροῦσε νὰ ὁδηγήση στὴ ματαίωση τοῦ δευτέρου μετώπου. Τὸ ζήτημα ὅμως εἶναι πάνω σὲ ποιὰ προϋπόθεση θὰ στηριζότανε αὐτὴ ἡ «ἑνότητα»; Στὴν κατάλυση ἢ στὴ συντήρηση τοῦ ἀστικοῦ καθεστῶτος; Ὁ Τῖτο, τὴν στήριξε στὴν πρώτη. Ἂν οἱ ἡγέτες τοῦ Ε.Α.Μ. κατάληξαν στὸ συμπέρασμα ὅτι, γιὰ λόγους εἰδικούς, ἔπρεπε νὰ παραμεριστῆ γιὰ τὴν ὥρα τουλάχιστον ὁ ταξικὸς ἀγώνας, γιατί δὲν ἐναρμόνισαν ὕστερα καὶ ὅλη τὴν πολιτική τους πρὸς τὴν ἴδια κατεύθυνση, τὴν προϋπόθεση δηλαδὴ ὅτι τὸ ἀστικὸ καθεστὼς θὰ παραμείνη;

Ἐρωτήματα ποὺ παραμένουν χωρὶς ἀπάντηση. Πιθανώτερη φαίνεται ἡ ἐξήγηση ὅτι τὸ Ἀντιστασιακὸ Κίνημα ἀποδέχτηκε τὴ φόρμουλα τῆς «Ἐθνικῆς Ἑνότητας» σὰν β ι ώ σ ι μ ο κυβερνητικὸ σχῆμα, τὸ ὁποῖο ὅμως δὲν θὰ ἦτανε ἀργότερα ἐμπόδιο γιὰ τὴν κατάληψη τῆς ἐξουσίας. Ὁ Γ. Ζεῦγος, καθορίζοντας τότε τοὺς σκοποὺς τοῦ Κ.Κ.Ε. ἔλεγε πὼς τὸ κόμμα μπῆκε στὴν Κυβέρνηση

«γιὰ τὴν πραγματοποίηση τῆς ἐθνικῆς ἀπελεύθερωσης καὶ τῆς λαϊκῆς κυριαρχίας».

«Ἔχομεν τὴν πεποίθησιν», συνέχιζε, ὅτι ὅλοι οἱ ὀπαδοὶ τῆς ἐλευθερίας, ὅλαι αἱ ἀντιφασιστικαὶ καὶ δημοκρατικαὶ δυνάμεις τῆς χώρας, ὅλοι οἱ πατριῶται, θ' ἀγωνιστοῦν μὲ τοὺς κομμουνιστὰς εἰς ἕνα κοινὸ ἐθνικὸν μέτωπον(!) ὑπὸ τὴν ἡγεσίαν τῆς ἐθνικῆς κυβερνήσεως εἰς τὴν ὁποίαν ἀνήκει καὶ ἐπανέρχεται ἡ ἐξουσία μετὰ τὴν ἀπελεύθερωσιν τῆς χώρας....»

Ἄδειες φράσεις ποὺ αἰωροῦνται σ' ἕνα πολιτικὸ ἔδαφος ρευστό, ἀντιφατικό, ἀπροσδιόριστο. Γεγονὸς πάντως ἤτανε ἕνα: Μὲ τὴ συμμετοχὴ τῶν ἀντιπροσώπων τοῦ Ε.Α.Μ. στὴν κυβέρνηση ποὺ πραγματοποιήθηκε στὶς 2 Σεπτεμβρίου 1944, τὸ Ἀντιστασιακὸ κίνημα ἔχανε τὸν ἐπαναστατικό του χαρακτήρα.

Ἡ συμφωνία τῆς Καζέρτας ποὺ ἀκολούθησε ἤτανε ἀναπόδραστη συνέπεια τοῦ Λιβάνου. Τὸ Ε.Α.Μ. παρ' ὅλη τὴ συμφωνία, εἶχε ὑπὸ τὸν ἔλεγχό του ὅλη σχεδὸν τὴν Ἑλλάδα καὶ θὰ μποροῦσε νὰ ὑπαναχωρήση μὲ μιὰ ὁποιαδήποτε πρόφαση ἀπὸ τὸ «Ἐθνικὸ Συμβόλαιο» γιὰ νὰ καταλάβη τὴν ἀρχή. Ὁ Παπανδρέου ζητοῦσε ἀπὸ τοὺς Ἄγγλους νὰ διαθέσουν ἰσχυρὲς στρατιωτικὲς δυνάμεις γιὰ τὴν ἀποτροπὴ αὐτοῦ τοῦ κινδύνου, ἀλλὰ τέτοιες δυνάμεις δὲν ὑπῆρχαν. Προσπάθησε λοιπὸν νὰ καλύψη τὴν ἀδυναμία του μὲ μιὰ «πονηριὰ» ποὺ φαίνεται πὼς ἐμπνευστής της ἤτανε ὁ ἴδιος ὁ Τσῶρτσιλ: Ζήτησε καὶ πέτυχε στὸ τέλος νὰ ὑπαχθοῦν ὅλες οἱ ἀνταρτικὲς δυνάμεις ὑπὸ βρεττανικὴ διοίκηση.

Γιὰ νὰ ἐπέλθη αὐτὴ ἡ συμφωνία, μεταφέρθηκαν ἀεροπορικῶς στὴν Καζέρτα, μιὰ μικρὴ πόλη ἔξω ἀπὸ τὴ Νεάπολη, οἱ στρατιωτικοὶ ἀρχηγοὶ τῶν δύο ἀνταρτικῶν σωμάτων Σαράφης καὶ Ζέρβας. Ἐκεῖ, τοὺς περίμενε ὁ ἄγγλος στρατηγὸς Οὐΐλσων.

Ἡ ἀντίδραση τοῦ Σαράφη σ' αὐτὴ τὴν ἰδέα ποὺ ἤτανε σωστὸς δυναμίτης γιὰ τὸ Ε.Α.Μ. ὑπῆρξε πολὺ χλιαρή. Παρετήρησε μόνον ὅτι δὲν ἔβλεπε γιὰ ποιὸ λόγο ἔπρεπε νὰ ὑπαχθοῦν οἱ ἀνταρτικὲς δυνάμεις ὑπὸ συμμαχικὸ ἔλεγχο, ἀφοῦ δὲν θὰ γίνονταν στρατιωτικὲς ἐπιχειρήσεις στὴν Ἑλλάδα. Ὁ Τσῶρτσιλ, ὅμως, εἶχε προετοιμάσει ἤδη τὴν ἀπάντηση σ' αὐτὸ τὸ ἐρώτημα. Καὶ μὲ τὸ στόμα τοῦ Παπανδρέου, ποὺ τὸν εἶχε συναντήσει στὴ Ρώμη κατὰ τὴν 21η Αὐγούστου 1944, πρόβαλε τὸ ἐπίχειρημα ὅτι ἡ ΕΜ—ΕΛ ποὺ

θ' ἀναλάβαινε τὴν οἰκονομικὴ βοήθεια τῆς Ἑλλάδας γιὰ τὸ πρῶτο μεταπελευθερωτικὸ ἑξάμηνο, ἦτανε ὀργάνωση στρατιωτική. Ὁ ἀγγλικὸς στρατὸς συνεπῶς, ἤθελε νὰ ἐλέγχῃ τὴ βοήθεια ποὺ θὰ ἔδινε. Ἂν δὲν τοὺς δίναμε τὸ δικαίωμα νὰ τὴν ἐλέγχουν, δὲν θὰ μᾶς τὴν παραχωροῦσαν.

Μὲ ἄλλα λόγια ἔβαζε τὸ Ε.Α.Μ. μπροστὰ στὸ δίλημμα ἢ ν' ἀναλάβῃ τὴν εὐθύνη τῆς πείνας τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ, ἢ νὰ δεχθῇ τὴν ὑπαγωγή του ὑπὸ συμμαχικὸ ἔλεγχο.

Ἡ Ἀντίσταση ὑποχώρησε καὶ πάλι καὶ ἔτσι ὑπογράφτηκε ἡ συμφωνία τῆς Καζέρτας ποὺ ἔθετε τὶς ἀνταρτικὲς δυνάμεις ὑπὸ τὶς διαταγὲς τοῦ στρατηγοῦ Σκόμπυ. Καὶ ἡ πρώτη ἐνέργεια τοῦ ἄγγλου στρατηγοῦ, ἦτανε νὰ διατάξῃ τὸν ΕΛΑΣ νὰ μὴ μπῇ μέσα στὴν Ἀθήνα. Ἀπὸ τὴ στιγμὴ ἐκείνη, ἡ μάχη τοῦ Δεκέμβρη εἶχε οὐσιαστικὰ χαθῇ γιὰ τὸ Ε.Α.Μ.

Τὸ Κίνημα

Ὁ Σοφιανόπουλος διερευνώντας τὰ αἴτια τῆς ἀνώμαλης ἐξέλιξης ποὺ εἶχε ἡ μεταπολεμικὴ πολιτική μας ζωή, ἔβρισκε πὼς ἡ πηγὴ ὅλων τῶν κακῶν ἦτανε τὸ Δεκεμβριανὸ κίνημα, αὐτὴ ἡ «καθυστερημένη ἐπανάσταση», καθὼς τὸ ἔλεγε, ποὺ δὲν εἶχε πιὰ κανέναν νόημα ἀφοῦ τὸ Ε.Α.Μ. συμμετέχοντας στὴν κυβέρνηση τῆς ἐθνικῆς ἑνότητας ἀποδέχτηκε οὐσιαστικὰ τὴ συντήρηση τοῦ ἀστικοῦ καθεστῶτος.

Βέβαια, οἱ ἀντίπαλοί του ἔκαναν παρασπονδίες, ὠργάνωναν τὶς δυνάμεις τους, προσπαθοῦσαν νὰ ἐξουδετερώσουν τὸν ΕΛΑΣ. Ὅλα αὐτὰ ὅμως, κατὰ τὴ γνώμη τοῦ Σοφιανόπουλου, ἦταν φυσικὰ ἐπακόλουθα τῆς ἥττας τοῦ Ε.Α.Μ. καί, φυσικὲς ἐπίσης, ἀντιδράσεις τῆς πανικοβλημένης ἀστικῆς τάξης ποὺ ἀγωνιζότανε νὰ στερεώσῃ τὴ θέση της, μετὰ τὶς ἀνέλπιστες παραχωρήσεις ποὺ τῆς ἔκανε ἡ Ἀντίσταση.

Ἂν ἔδειχνε τότε τὸ Ε.Α.Μ. κάποια πολιτικὴ περίσκεψη, τὰ πράγματα θὰ ἔπαιρναν τελείως διαφορετικὴ ἐξέλιξη, γιατὶ οἱ ἀντίπαλοί του, ὁποιαδήποτε μέσα καὶ νὰ χρησιμοποιοῦσαν δὲν θὰ κατώρθωναν ποτὲ νὰ τοῦ ἀμαυρώσουν τὴν ἀντιστασιακὴ αἴγλη, οὔτε καὶ νὰ παρασύρουν σοβαρὸ ἀριθμὸ ὀπαδῶν του.

Μὲ τὸ Δεκεμβριανὸ κίνημα ὅμως ἀνασκολοπίστηκαν τὰ πάντα. Οἱ κυριώτερες ἐπιπτώσεις του στὴν ἐθνικὴ καὶ πολιτικὴ ζωὴ τοῦ τόπου μας, ἦσαν οἱ ἑξῆς κατὰ τὸν Σοφιανόπουλο:

1) Ἔκανε δυνατὴ τὴν παλινόρθωση, ὅπως τὸ εἶχε προβλέψει ὁ Σοφιανόπουλος ἀπ' τὸ Λίβανο ἀκόμα:

«Ὑπάρχει πάντοτε ὁ φόβος», εἶχε πῆ τότε, *«νὰ φθάσωμεν εἰς μίαν βασιλευομένην δημοκρατίαν, νὰ δημιουργηθῆ ἕνα ρεῦμα ποὺ θὰ ὁδηγήση καὶ τοὺς δημοκρατικοὺς ἀκόμα εἰς τὴν σκέψιν: «Ἂς ἔλθη ἕνας βασιλιᾶς κι' ἂς εἶναι ἀπὸ ξύλο. Ὁ κίνδυνος τῆς ἐπαναφορᾶς ἀναχρονιστικῶν θεσμῶν ὡς ὁ βασιλικός, πρέπει νὰ ἐξουδετερωθῆ, νὰ ἐκλείψη. Καὶ διὰ νὰ ἐκλείψη, ὑπάρχη ἀνάγκη συνέσεως καὶ φρονήσεως...»* *

Ἡ συνύφανση τοῦ θρόνου μὲ τὴ συντήρηση τοῦ ἀστικοῦ καθεστῶτος εἶχε ἀρχίσει νὰ πραγματοποιῆται ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τῆς μεταξικῆς δικτατορίας, ὅταν ἀκόμα ὁ κομμουνιστικὸς κίνδυνος ἤτανε φανταστικός. Τώρα τοὺ πρόβαλε σὰν ἐφιαλτικὴ βεβαιότητα γιὰ τὴν ἀστικὴ τάξη, ὅλα τὰ συντηρητικὰ στρώματα τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ θὰ συσπειρώνονταν γύρω ἀπὸ τὸ θρόνο.

Ἔτσι ἔγινε. Καὶ γι' αὐτὸ ἀπέτυχαν ὅλες οἱ προσπάθειες τοῦ Σοφιανόπουλου γιὰ τὴ συσπείρωση τῶν ἐξωεαμικῶν τουλάχιστο δημοκρατικῶν δυνάμεων στὴν πάλη κατὰ τῆς μοναρχίας.

«Μπροστὰ σ' αὐτὴ τὴν κατάστασιν» γράφει ἀργότερα σ' ἕνα γράμμα του πρὸς τὸν Μιχ. Ἐμπειρῖκο στὶς 8 Αὐγούστου 1946, *«θὰ ἔπρεπε τὰ δημοκρατικὰ κόμματα νὰ δημιουργήσουν ἑνιαῖον μέτωπον, ἀρραγές, ἕως ὅτου τουλάχιστον λυθῆ τὸ ζήτημα τοῦ πολιτεύματος καὶ ἐξέλθη ἀπὸ τὸ δημοψήφισμα νικήτρια ἡ Δημοκρατία. Εἶναι περιττὸν νὰ σᾶς πληροφορήσω ὅτι κατέβαλα πᾶσαν δυνατὴν καὶ ἀνθρωπίνην προσπάθειαν πλησίον τῶν ἀρχηγῶν τῶν κομμάτων τοῦ λεγομένου Κέντρου, χωρὶς ὅμως κανένα ἀποτέλεσμα, δυστυχῶς, διότι ἐπειδὴ ἀκριβῶς δὲν ἔχουν αὐτοπεποίθησιν καὶ πολιτικὸν θάρρος, φοβοῦνται ὅτι θὰ χαρακτηρισθοῦν*

* *Πρακτικὰ Λιβάνου, ἀρχεῖο Ι. Σοφιανόπουλου.*

ὡς ἀριστεροί! Τὸ δυστύχημα ὅμως εἶναι ἀκόμα μεγαλύτερον ἂν σᾶς πληροφορήσω ὅτι καὶ αὐτὸς ὁ ἁγνὸς στρατιώτης καὶ πατριώτης Πλαστήρας παρεσύρθη τελικῶς ἀπὸ τὴν ψυχολογοίαν τοῦ Κέντρου. Πράγματι, ἐνῶ καὶ εἰς τὴν 'Υπάτην ὅπου εἴχαμε συναντηθῆ καὶ εἰς τὰς 'Αθήνας ὅταν ἐπέστρεψα μοῦ εἶχεν ὑποσχεθῆ ὅτι θὰ κατήρχετο εἰς οὐσιαστικῶς κοινὸν μέτωπον μὲ τὰ ζωντανὰ καὶ μαχητικὰ δημοκρατικὰ στοιχεῖα, ὀλίγον ἀργότερα μετέβαλε γνώμην καὶ μοῦ ἀνεκοίνωσε ὅτι φοβεῖται τὴν παρεξήγησιν μήπως χαρακτηρισθῇ καὶ αὐτὸς ἀριστερός!...» *

Ἔφτασαν μόνον μερικὲς ἐπαφὲς ποὺ εἶχε ὁ Πλαστήρας μὲ ὡρισμένους ἀξιωματικοὺς γιὰ νὰ καταλάβη ὅτι οἱ περισσότεροι ἀπ' αὐτοὺς εἶχαν ἀποβάλει, όριστικὰ πιά, τοὺς παλιοὺς δημοκρατικοὺς «συναισθηματισμοὺς» τους κι' ἔβλεπαν τώρα τὴν παρουσία τοῦ θρόνου ὄχι μόνο σὰν ἐγγύηση τῆς συντήρησης τοῦ καθεστῶτος, ἀλλὰ καὶ σὰν ὀχυρὸ τῶν προσωπικῶν τους συμφερόντων. Ἂν ἐπικρατοῦσε τὸ Ε.Α.Μ. οἱ ἀξιωματικοὶ τοῦ ἀστικοῦ στρατοῦ στὴν πλειοψηφία τους, θ' ἀπομακρύνονταν ἀπὸ τὸ στράτευμα. Ἡ σύνδεσή τους λοιπὸν μὲ τὸ θρόνο, ἔγινε τώρα ἄρρηκτη. Καὶ αὐτὸ εἶναι ἀληθινὴ τραγωδία γιὰ τοὺς δημοκρατικοὺς θεσμοὺς τῆς χώρας μας, κατὰ τὴ γνώμη τοῦ Σοφιανόπουλου. Γιατὶ μὲ τὴ σύνδεση αὐτή, ἐγγαινιάστηκε μιὰ νέας μορφῆς βασιλικὴ δικτατορία ποὺ θὰ συνεχίζεται ἄγνωστο γιὰ πόσα χρόνια.

«Δημοκρατία», ἔλεγε ὁ Σοφιανόπουλος, *«δὲν μπορεῖ νὰ ὑπάρξη στὴν Ἑλλάδα, ἐφ' ὅσον ἀνώτατος ἄρχων θὰ εἶναι ὁ βασιλιᾶς. Καὶ ὁ βασιλιᾶς θὰ εἶναι ἀνώτατος ἄρχων ἐφ' ὅσον θὰ ἔχη συνασπισμένη γύρω του τὴν ὁλότητα σχεδὸν τῶν ἑλλήνων ἀξιωματικῶν...»*

2) Ἀπέτρεψε τὴν ἠθικὴ κάθαρση. Τὰ δοσίλογα στοιχεῖα, τὰ τεταρτοαυγουστιανὰ ὑπολείμματα καθὼς καὶ ὅλα τὰ καθάρματα ποὺ συνεργάστηκαν μὲ τὸν ἐχθρὸ στὴν κατοχή, παρουσιάστηκαν τώρα σὰν ὑπερασπιστὲς τοῦ ἀστικοῦ καθεστῶτος καὶ σὰν ἐκφραστὲς τῆς «ἐθνικῆς ἰδέας». Οἱ ἀντεθνικές τους πράξεις δικαιώθηκαν ἀπὸ τὸν «ἀντι-

* *'Απὸ τὸ ἀρχεῖο Ι. Σοφιανόπουλου.*

κομμουνιστικό» δῆθεν ἀγώνα πού ἔκαναν στήν κατοχή. Παρουσιάστηκαν μάλιστα καί σάν ἀποδείξεις ἀδιάβλητης «ἐθνικοφροσύνης».

Ὁ συγχρωτισμός αὐτός τοῦ δοσιλογισμοῦ μέ τό ἀστικό καθεστώς καί τήν ἐθνική ἰδέα ἤτανε βέβαια ταυτόχρονα καί ἕνας δυναμίτης πού θά μποροῦσε ν' ἀνατινάξη καί τό πρῶτο καί τή δεύτερη. Ὁ κίνδυνος ὅμως παραμερίστηκε όριστικά μέ τήν ἄλλη «καθυστερημένη ἐπανάσταση» στήν ὁποία ἀποδύθηκε ἀργότερα τό Κομμουνιστικό Κόμμα, τό «δεύτερο ἀντάρτικο».

3) Ἔσβησε τήν ἀκτινοβολία τῆς Ἀντίστασης. Ὁποιαδήποτε τροπή καί ἄν ἔπαιρναν τά πράγματα, δέν θά τολμοῦσε τό ἀστικό καθεστώς, ὅσο ἀντιεαμικό κι' ἄν ἤτανε, νά ἀρχίση τούς διωγμούς τῶν ἀγωνιστῶν τῆς ἐθνικῆς Ἀντίστασης. Τό Δεκεμβριανό κίνημα, ὅμως, ἔδωσε τό δικαίωμα στή δεξιά νά ταυτίση τήν Ἀντίσταση μέ τίς πολιτικές ἐπιδιώξεις τοῦ Κομμουνιστικοῦ Κόμματος. Ἔτσι, περιωρίστηκαν οἱ ἐθνικές της διαστάσεις, ὑποτονίστηκε ἡ σημασίσία της καί τελικά παρουσιάστηκε σάν ἔνοχη στή συνείδηση τοῦ ἀστικοῦ κόσμου. Τό Ἀντιστασιακό κίνημα πού θά ἤτανε μεταπολεμικά ὁ «δημόσιος κατήγορος» γιά τήν ἠθική κάθαρση τοῦ ἔθνους μετατράπηκε σιγά-σιγά σέ ἔνοχο, ἀπό κείνους ἀκριβῶς πού θά ἔπρεπε νά κάθωνται στό σκαμνί τοῦ κατηγορουμένου. Ἡ συμμετοχή πιά στήν ἐθνική Ἀντίσταση ἀπό τίτλος τιμῆς μετατράπηκε σέ κηλίδα ἐνδεικτική κομμουνιστικῶν φρονημάτων.

4) Καθήλωσε τή ζωή τοῦ ἔθνους σ' ἐπίπεδα βαρβαρότητας. Ὁ Σοφιανόπουλος πίστευε πώς θά χρειαστῆ νά περάσουν πολλά χρόνια ὥσπου ν' ἀπολυτρωθῆ ὁ τόπος μας ἀπό τό κύμα τῆς ἀντιδραστικότητας πού κατέκλυσε τήν κοινωνική, πολιτική καί πνευματική μας ζωή. Γιατί μέ τόν κίνδυνο πού ἀντιμετώπισε τό ἀστικό καθεστώς, οἱ προοδευτικές του δυνάμεις, ἔχασαν ὅλη τους τήν ἐπιρροή καί ἡ ἡγεσία πέρασε, μοιραῖα, στά πιό ἀντιδραστικά στοιχεῖα του, τούς στρατιωτικούς, τούς πλουτοκράτες, τούς δοσίλογους κλπ.

Ὅλες αὐτές οἱ ἐπιπτώσεις καί πολλές ἄλλες ἀκόμα πού δέν εἶναι δυνατό νά ἐκτεθοῦν ἐδῶ, δέν θά εἴχανε βέβαια τή σημερινή τους ἔκταση ἄν δέν μεσολαβοῦσε καί ἡ δεύτερη σύγκρουση, πού ἤτανε πολύ ἀγριώτερη. Ὁπωσδήποτε, ὅμως, ὁ Δεκέμβρης στάθηκε ἡ ἀρχή τοῦ κακοῦ. Ἄλλωστε, καί ὁ ἐμφύλιος πόλεμος, ἤτανε καί κεῖνος συνέπεια τοῦ Δεκεμβριανοῦ κινήματος, ὥς ἕνα βαθμό.

'Ο Σοφιανόπουλος εἶχε διαισθανθῆ ἀπὸ πολὺ νωρὶς αὐτοὺς τοὺς κινδύνους καὶ ἡ συμμετοχή του στὴν κυβέρνηση Πλαστήρα ποὺ σχηματίστηκε μετὰ τὴν πτώση τοῦ Παπανδρέου, αὐτὸν ἀκριβῶς τὸ σκοπὸ εἶχε: Νὰ μὴν ἐπιτρέψη στ' ἀντιδραστικὰ στοιχεῖα νὰ πάρουν στὰ χέρια τους τὴν ἡγεσία τοῦ ἀστικοῦ κόσμου.

Ἤθελε νὰ περισώση βέβαια τὸ καθεστώς. Πίστευε ὅμως πὼς ἡ σωτηρία του μπορεῖ νὰ προέλθη ἀπὸ τὴν ἄφθορη πλευρά, ἀπὸ τὶς προοδευτικές του δυνάμεις. Ἀλλὰ ἐδῶ ἔπεσε ἔξω, ὅπως τὸ παραδέχτηκε κι ὁ ἴδιος ἀργότερα, ὅταν ἐγκατέλειψε τοὺς ἄλλοτε ἀστοὺς συμμαχητές του.

Ἡ παρουσία τοῦ Σοφιανόπουλου στὴν κυβέρνηση χαλάρωνε κάπως τὴν ἔνταση καὶ δημιουργοῦσε εὐνοϊκὸ κλίμα γιὰ μιὰ προσπάθεια συνδιαλλαγῆς. Ἡ ἡγεσία τοῦ Ε.Α.Μ. ἀφοῦ ἔχασε τὴν μοναδικὴ εὐκαιρία μιᾶς ἀνώδυνης ὑποταγῆς ποὺ τῆς παρουσιάστηκε μὲ τὸν ἐρχομὸ τοῦ Τσῶρτσιλ στὴν Ἀθήνα τὰ Χριστούγεννα τοῦ 1944, ἔβλεπε τώρα ὅτι ἔπρεπε νὰ ὑποχωρήση, γιατὶ παρὰ τὸν ἀντιβρεττανικὸ θόρυβο ποὺ ξεσηκώθηκε στὴν παγκόσμια κοινὴ γνώμη, ἡ Σοβιετικὴ Ἕνωση ἀπέφυγε ὣς τότε ν' ἀναμιχθῆ, ἔστω καὶ στὸ ἐλάχιστο.

«Ἡ μεγάλη πλειοψηφία τοῦ ἀμερικανικοῦ τύπου», γράφει ὁ Τσῶρτσιλ, «καταδίκασε ἀναφανδὸν τὴ δράση μας ποὺ τὴν ἐχαρακτήριζε ὡς νόθευση τῶν ἀρχῶν ὑπὲρ τῶν ὁποίων ἐπολεμήσαμεν. Καὶ στὴν Ἀγγλία ὑπῆρχε πολλὴ σύγχυσις. Οἱ 'Τάϊμς' καὶ ὁ 'Μαγχεστριανὸς Φύλαξ' κατεδίκασαν τὴν ἀντιδραστικὴ ὅπως τὴν ἀποκαλοῦσαν, πολιτική μας. Ὡστόσο, ὁ Στάλιν ἔμεινε πιστὸς στὰ συμφωνηθέντα κατὰ Ὀκτώβριον καὶ καθ' ὅλο τὸ χρόνο ποὺ ἐδίναμε μάχες μὲ τοὺς κομμουνιστὰς στοὺς δρόμους τῶν Ἀθηνῶν, οὔτε λέξις μομφῆς ἀκούστηκε ἀπὸ τὴν «Πράβδα» ἢ τὴν «Ἰσβέσπα» *.

Ὁ κίνδυνος ἄμεσης παλινόρθωσης εἶχε ἀποτραπῆ προσωρινὰ μὲ τὴ λύση τῆς Ἀντιβασιλείας τοῦ Δαμασκηνοῦ, ποὺ ἀναγκάστηκε ν' ἀποδεχτῆ τελικὰ ὁ Γεώργιος, ὕστερα ἀπὸ πιέσεις τοῦ ἴδιου τοῦ Τσῶρτσιλ.

Ἡ κυβέρνηση Πλαστήρα ποὺ χρησιμοποίησε ὁ ἀντιβασιλιᾶς —κυβέρνηση «καλῆς πίστης», ὅπως τὴν ὀνομάζει ὁ ἄγγλος πρω-

* *«Ἀπομνημονεύματα», Βιβλ. 11ον, Τόμ. ΣΤ', Σελ. 258.*

θυπουργός—ήτανε στὴν πραγματικότητα μιὰ ἔμμεση πρόσκληση πρὸς τὸ Ε.Α.Μ. γιὰ συνδιαλλαγή. Ἡ παρουσία ἄλλωστε σ' αὐτὴν τοῦ Σοφιανόπουλου, σὰν ὑπουργοῦ τῶν Ἐξωτερικῶν, ἤτανε ἀρκετὰ εὔγλωττη καὶ ἔδειχνε πολὺ καθαρὰ τὸ πνεῦμα τῆς συνδιαλλαγῆς ποὺ εἶχε ἐπικρατήσει.

Ἡ ἐξακολούθηση τοῦ ἐμφύλιου πολέμου ἤτανε ἀσύμφορη καὶ γιὰ τὶς δυὸ παρατάξεις: Οἱ Ἄγγλοι καὶ ἡ κυβέρνηση θὰ ἔπρεπε νὰ συνεχίσουν τὸν ἀγώνα ἐπὶ μῆνες ἢ καὶ χρόνια ἀκόμα μέχρις ὅτου κατορθώσουν νὰ ὑποτάξουν καὶ ν' ἀφοπλίσουν ὅλες τὶς ἔνοπλες δυνάμεις τῆς Ἀντίστασης. Τὸ Ε.Α.Μ., ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριά, θ' ἀναγκαζόταν ν' ἀποδυθῆ σὲ πολὺ σκληροὺς ἀγῶνες, νὰ καταπονήση τοὺς ὀπαδούς του, νὰ καταπιέση τοὺς ἀντιπάλους του. Ἐπὶ πλέον δὲν θὰ εἶχε τώρα τὴν πλατειὰ λαϊκὴ βάση ποὺ διέθετε στὴν Κατοχή, γιατὶ πολεμοῦσε κατὰ τῶν Ἄγγλων ποὺ μᾶς «ἐλευθέρωσαν» καὶ κατὰ τῆς ἑλληνικῆς κυβέρνησης ποὺ ἤτανε βέβαια τελείως διαφορετικὴ ἀπὸ τὶς κυβερνήσεις τῶν «κουΐσλιγκς». Σπουδαῖο, τέλος, ρόλο ἔπαιζε καὶ ὁ ψυχολογικὸς παράγοντας: Ὁ ἑλληνικὸς λαὸς λαχταροῦσε τώρα τὴν εἰρήνη καὶ τὴν ὁμαλότητα, εἶχε κουρασθῆ ἀπὸ τοὺς ἀδιάκοπους καὶ ἐφιαλτικοὺς ἀγῶνες τῆς Κατοχῆς. Ἀκόμα καὶ τὰ ἔνοπλα τμήματα τοῦ Ε.Α.Μ., στὴ μεγάλη τους πλειοψηφία, ἐπιζητοῦσαν τὴν ἀποστράτευσή τους καὶ τὴν ἐπάνοδο στὰ εἰρηνικά τους ἔργα.

Ἡ ἡγεσία τοῦ Ε.Α.Μ. συμμορφώθηκε αὐτὴ τὴ φορὰ μὲ τὴν ἐπιθυμία τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ καὶ ὕστερα ἀπὸ μερικὲς διαπραγματεύσεις, δέχτηκε νὰ σταματήσουν οἱ ἐχθροπραξίες. Στὴν ἀπόφαση αὐτή, πολὺ βοήθησε καὶ ἡ «ἀδιαφορία» ποὺ εἶχε δείξει ἡ Σοβιετικὴ Ἕνωση γιὰ ὅλη γενικὰ τὴν ἑλληνικὴ ἀνωμαλία ὡς τὴ στιγμὴ ἐκείνη. Στὴν πραγματικότητα, δὲν ἐπρόκειτο γιὰ ἀδιαφορία. Ἡ Σοβιετικὴ πολιτικὴ παρέμενε στὰ γενικὰ πλαίσια ποὺ εἶχε χαράξει γιὰ νὰ μὴ κλονισθοῦν οἱ δεσμοί της μὲ τοὺς Συμμάχους καί, καθὼς τὸ ὑπογραμμίσαμε ἀλλοῦ, ἄφηνε τὰ πράγματα νὰ ρυθμίσουν τὴν τύχη καὶ τὸ καθεστὼς τῆς κάθε χώρας.

Στὴν Ἑλλάδα, τὰ πράγματα ἐξελίχθηκαν ἔτσι ὥστε οἱ ἀριστεροὶ ἔχασαν τὸ παιχνίδι ὁριστικά. Καὶ ἡ Σοβιετικὴ Ἕνωση ἀποδέχθηκε αὐτὴ τὴν ἔκβαση, μὴ μπορώντας ἄλλωστε νὰ κάνη διαφορετικά. Ἡ ἐξέγερση θεωρήθηκε τερματισμένη καὶ στὶς 11 Ἰανουαρίου 1945 ὑπογράφτηκε ἡ ἀνακωχή.

Ἡ Βάρκιζα

Ἡ συνδιαλλαγὴ στηριζότανε αὐτόματα στὴν προϋπόθεση τῆς ἥττας τοῦ Ε.Α.Μ. Ἡ ἥττα ὅμως αὐτὴ δὲν ἔπρεπε, κατὰ τὴ γνώμη τοῦ Σοφιανόπουλου, νὰ πάρη τὶς διαστάσεις ὁλοκληρωτικῆς ὑποταγῆς σὲ καμμία περίπτωση. Θὰ ἦτανε μᾶλλον μιὰ προσφορὰ τοῦ Ε.Α.Μ. στὴν κοινὴ προσπάθεια γιὰ τὴ γαλήνευση τῶν παθῶν.

Ἡ διάσκεψη ἄρχισε τὶς ἐργασίες της στὴ Βάρκιζα στὶς 2 Φεβρουαρίου 1945. Τὴν ἑλληνικὴ κυβέρνηση ἐκπροσωποῦσαν οἱ Σοφιανόπουλος—ποὺ ἦτανε καὶ πρόεδρος τῆς διάσκεψης—ὁ ὑπουργὸς τῶν ἐσωτερικῶν Περ. Ράλλης καὶ τῆς Γεωργίας Ι. Μακρόπουλος. Ἡ ἀντιπροσωπεία τοῦ Ε.Α.Μ. ὕστερα ἀπὸ πολλὲς διαπραγματεύσεις ἀποτελέστηκε τελικὰ ἀπὸ τὸν Γραμματέα τῆς κεντρικῆς ἐπιτροπῆς τοῦ Κ.Κ.Ε. Γ. Σάντον, ἀπὸ τὸν γραμματέα τῆς κεντρικῆς ἐπιτροπῆς τοῦ Ε.Α.Μ. Δ. Παρτσαλίδην καὶ ἀπὸ τὸν γενικὸ Γραμματέα τῆς Ε.Λ.Δ. Ἠλία Τσιριμῶκο. Οἱ δυὸ ἀντιπροσωπεῖες συνοδεύονταν ἐπίσης καὶ ἀπὸ στρατιωτικοὺς ἐμπειρογνώμονες. Ἀρχηγὸς τῆς κυβερνητικῆς στρατιωτικῆς ἐπιτροπῆς ἦτανε ὁ Π. Κατσώτας καὶ τῆς Ἐαμικῆς ὁ Σ. Σαράφης.

Ὁ λόγος τοῦ Σοφιανόπουλου στὴν ἐναρκτήρια συνεδρίαση, μᾶς δείχνει ξεκάθαρα πῶς ἀκριβῶς ἔβλεπε τὴν προσπάθεια τῆς συνδιαλλαγῆς.

«Κύριοι»*, εἶπε, *« ἡ κυβέρνησις σᾶς ἐκάλεσε νὰ συσκεφθῆτε ἀπὸ κοινοῦ μετὰ τῶν ἀντιπροσώπων της περὶ τοῦ πῶς θὰ καταπαύσῃ ὁ ἐμφύλιος σπαραγμός, ὁ ὁποῖος ἀπὸ πολλοῦ ἐκαλλιεργήθη σιγὰ-σιγά, ἐβλάστησε καὶ τέλος ἀπὸ τῆς 2 Δεκεμβρίου, ἡμέρας τῆς στάσεως, ἀπέδωσε τοὺς καρποὺς του.

Ποῖα εἶναι τὰ βαθύτερα αἴτια τῆς στασιαστικῆς ταύτης ἐκδηλώσεως ἀπόκειται εἰς τὸν ἱστορικὸν νὰ διαγνώσῃ καὶ νὰ δώσῃ εἰς αὐτὰ τὸν προσήκοντα, ἀμερόληπτον, χαρακτηρισμόν. Πάντως, τὸ ἔθνος, ποὺ ἔζησεν τὰς τραγικὰς ὥρας τῆς στάσεως, ἔχει μορφώσει ἤδη τὴν γνώμην του. Ἓν μόνον μποροῦμε ἀπὸ τοῦδε ἐν πάσῃ ἀσφαλείᾳ νὰ παρατηρήσωμεν: Ὅτι ἂν εἶναι ἀκριβὲς ὅτι πολλοὶ παρεσύρθησαν εἰς τὴν στάσιν ἐκ τοῦ φόβου τῆς ἐπανόδου εἰς ἀνελεύθερον καθεστώς, ἀπὸ τῆς ἐποχῆς κατὰ τὴν ὁποίαν καὶ

Ἀντιβασιλεία ἐγκατεστάθη καὶ γνησία δημοκρατικὴ κυβέρνησις ἀνέλαβε τὴν ἐξουσίαν, ὁ φόβος τῆς ἐπανόδου εἰς οἱονδήποτε δικτατορικὸν ἢ τυραννικὸν καθεστὼς εἶναι τελείως ἀδικαιολόγητος καὶ μόνον πρόφασιν δύναται ν' ἀποτελῇ. Ἡ κυβέρνησις ποὺ ἐσχηματίσθη ἐν τῷ μέσῳ τῆς στάσεως ἀπὸ τὴν Ἀντιβασιλείαν, ἀνέλαβε τὸ βαρὺ ἔργον τῆς διακυβερνήσεως τοῦ κλυδωνιζομένου σκάφους μέχρις ὅτου τὸ ὁδηγήσῃ εἰς τὸν λιμένα τῆς γαλήνης καὶ τῆς ὁμαλότητος μὲ ὅσον τὸ δυνατὸν ὀλιγωτέρας ἀβαρίας...»

Καταδίκαζε, φυσικά, τὴν ὁμηρία, ἰδίως ἀπὸ τὴ στιγμὴ ποὺ ἐπεκτάθηκε *«σὲ ἄνδρες, γυναῖκες, παιδιὰ καὶ διανοουμένους περιωπῆς ἀκόμα, τῶν ὁποίων ἡ μακρὰ θητεία εἰς τὸν ἀριστερισμὸν εἶναι τὸ κύριον γνώρισμα τῆς δημοσίας ζωῆς...»*. Καταδίκαζε ἐπίσης κάθε ἔγκλημα καὶ ζητοῦσε τὴ δημιουργία ἐθνικοῦ στρατοῦ, ἀπαλλαγμένου ἀπὸ κομματικὲς ἐπιρροές, καθὼς καὶ τὴν παράδοση τῶν ὅπλων τοῦ ΕΛΑΣ. Ἡ Χωροφυλακὴ καὶ ἡ Ἀστυνομία θὰ παρέμεναν σὰ σώματα, ἀλλὰ θ' ἀπομακρύνονταν ἀπ' αὐτά: *«Οἱ ἀξιωματικοί, ὑπαξιωματικοὶ ἢ ὁπλῖται οἱ ὁποῖοι βαρύνονται μὲ πράξεις κακουργίας κατὰ τῶν πολιτῶν κατὰ τὸ ἀπὸ τῆς δικτατορίας καὶ ἐντεῦθεν διάστημα, ὡς καὶ πάντες οἵτινες ἤθελον δυστροπήσει εἰς τὸ εἰρηνευτικὸν πρόγραμμα τῆς κυβερνήσεως ἢ κριθοῦν ἀνίκανοι παρὰ Συμβουλίων παρεχόντων πᾶσαν ἐγγύησιν ἀμερολήπτου κρίσεως...»*.

«Ἡ κυβέρνησις», συνέχιζε, *«παρέχει τὴν ἐπίσημον διαβεβαίωσιν ὅτι σύμφωνα μὲ τὸ Σύνταγμα καὶ τὰς ἁπανταχοῦ καθιερωμένας δημοκρατικὰς ἀρχάς, θὰ ἐξασφαλίσῃ μέχρι σχολαστικότητος τὴν ἐλευθέραν ἐκδήλωσιν τῶν πολιτικῶν καὶ κοινωνικῶν φρονημάτων τῶν πολιτῶν, καταργοῦσα πάντα τυχὸν προηγούμενον ἀνελεύθερον νόμον. Ἀλλ' ἐνῶ δὲν θὰ διώκωνται οὔτε ὑπὸ τῶν δικαστικῶν οὔτε ὑπὸ τῶν διοικητικῶν ἀρχῶν οἱ πολῖται γιὰ τὰ πολιτικὰ καὶ κοινωνικά των φρονήματα, ἀντιθέτως, πᾶς πολίτης ὁ ὁποῖος ἤθελεν ἀποπειραθῇ νὰ μετέλθῃ βίαν διὰ τὴν ἐπικράτησιν τῶν ἰδεῶν του, θὰ εἶναι ὑπεύθυνος ἀπέναντι τῆς ποινικῆς δικαιοσύνης.*

»Τοιουτοτρόπως θὰ ἐκριζωθῇ τὸ ἐλεεινὸν σύστημα τῆς πολιτικῆς μισαλλοδοξίας καὶ τῆς μονοπωλιακῆς ἐπικρατήσεως ἰδεῶν

ἑνὸς καὶ μόνου κόμματος, ὅπως εἶχε καθιερωθῆ κυρίως ἀπὸ τετάρτης Αὐγούστου καὶ ἐντεῦθεν.

»Ἡ κυβέρνησις δίδει καὶ πάλιν τὴν σαφῆ ὑπόσχεσιν εἰς τὸν ἑλληνικὸν λαὸν ὅτι εὐθὺς ὡς ἀποκατασταθῆ ἡ εἰρήνη καὶ ἡ ἑνότης εἰς τὸν τόπον, καὶ ἠρεμήσουν τὰ πνεύματα τῶν πολιτῶν καὶ κατασιγάσουν τὰ πάθη, θὰ προπαρασκευάση τὰς συνθήκας αἱ ὁποῖαι θὰ ἐπιτρέψουν τὴν διενέργειαν δημοψηφίσματος τὸ ὁποῖον θὰ κρίνη περὶ τῆς μορφῆς τοῦ πολιτεύματος, ὡς καὶ ἐκλογῶν Συντακτικῆς Συνελεύσεως διὰ τὴν πολιτειακὴν ἀνασύνταξιν τῆς χώρας. Τόσον τὸ δημοψήφισμα ὅσον καὶ αἱ ἐκλογαί, θὰ διεξαχθοῦν ἐν πάσῃ ἐλευθερίᾳ καὶ γνησιότητι.

»Ἡ κυβέρνησις θὰ εἶναι ἰδιαιτέρως εὐτυχὴς ἂν τὴν γνησιότητα τῆς διεξαγωγῆς τόσον τοῦ δημοψηφίσματος ὅσον καὶ τῶν ἐκλογῶν ἤθελον παρακολουθήσει σύμμαχοι παρατηρηταί, ἁρμοδίως πρὸς τοῦτο προσκαλούμενοι.

»Ἡ κυβέρνησις φρονεῖ ὅτι εἰς τὸ νέον τοῦτο Σύσταγμα δὲν πρέπει νὰ κατοχυρωθῆ μόνον ἡ τυπικὴ ἐλευθερία καὶ ἰσότης τῶν πολιτῶν, ἀλλὰ καὶ ἡ ἐξασφάλισις τῆς οἰκονομικῆς προστασίας τῶν ἐργαζομένων ἰδίᾳ τάξεων, εἰς τρόπον ὥστε ἡ Ἑλληνικὴ Δημοκρατία νὰ μὴν εἶναι δημοκρατία νεκρῶν τύπων, ἀλλὰ δημοκρατία ζωντανῆς οὐσίας, δηλαδὴ πραγματικὴ οἰκονομικὴ Δημοκρατία, ἐκείνη ἀκριβῶς διὰ τὴν ὁποίαν παλαίουν καὶ χύνουν τὸ αἷμα των εἰς ὅλον τὸν κόσμον αἱ μᾶζαι τῶν ἐργαζομένων τάξεων...»

Ἔδινε ἀκόμα τὴν ὑπόσχεση ὅτι θὰ ἐξασφαλίζονταν οἱ συνταγματικὲς καὶ συνδικαλιστικὲς ἐλευθερίες, ὅτι θ' ἀμνηστεύονταν τὰ πο- λιτικὰ ἀδικήματα καὶ θὰ ἐτιμωροῦντο οἱ δοσίλογοι.

«Σᾶς ἐξέθεσα, κύριοι», κατέληγε, *«τὰς ἀπόψεις τῆς κυβερνήσεως. Πρὶν ἀρχίσωμεν τὰς συνομιλίας, θὰ ἤθελα καὶ πάλι νὰ σᾶς διαβεβαιώσω ὅτι ὁλόκληρος ἡ κυβέρνησις διαπνέεται ἀπὸ τὰς ἀγαθωτέρας διαθέσεις. Ὁ ἐμφύλιος πόλεμος πρέπει ὁπωσδήποτε νὰ τελειώση. Ἀρκετὰ ἐβασανίστηκε ἡ πατρίς μας ἀπὸ τὴν τυραννίαν τοῦ Μεταξᾶ καὶ τὴν ἐχθρικὴν κατοχήν. Βοηθῆστε μας διὰ νὰ εἰρηνεύσωμεν. Καὶ εἶμαι βέβαιος ἀπολύτως ὅτι ὅταν ἠρεμήσουν τὰ πνεύματα ὁ ἀριστερισμὸς θὰ ἔχη νὰ ὠφεληθῆ, διότι εἶναι ἀδύνατον νὰ*

σταματήση ἡ πρὸς τὴν κατεύθυνσιν αὐτὴν ἐξέλιξις τῆς ἀνθρωπότητος. Θὰ εἶμαι ἰδιαίτερα εὐτυχὴς ἐὰν καταλήξωμεν, ἤρεμα συζητοῦντες, εἰς ἕνα συμπέρασμα. Ἐπαναλαμβάνω καὶ πάλιν ὅτι ἡ κυβέρνησις ἔχει ὡς ἀποκλειστικὸν μέλημα πῶς νὰ ἐπανέλθη ὁ τόπος μας εἰς τὴν ὁμαλότητα καὶ πῶς θὰ παρασκευασθοῦν αἱ συνθῆκαι διὰ τὴν διεξαγωγὴν δημοψηφίσματος καὶ ἐκλογῶν. Σᾶς παρακαλῶ νὰ καταβάλλετε πᾶσαν προσπάθειαν εἰς τρόπον ὥστε ἀνταποκρινόμενοι εἰς τὰς προθέσεις αὐτὰς τῆς κυβερνήσεως, νὰ συντελέσητε εἰς τὴν ἐπίτευξιν τοῦ ἀγαθοῦ ἀποτελέσματος διότι τὸ κακὸν ἔφτασε στὸ ἀπροχώρητον. Παίζεται ἡ τύχη τοῦ ἔθνους. Ἂς ἑνώσωμεν ὅλοι τὰς δυνάμεις μας διὰ νὰ τὸ σώσωμεν καὶ νὰ δικαιωθοῦν οἱ ἀγῶνες του. Ἔχω τὴν πεποίθησιν ὅτι ὁμιλῶν κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ἐξ ὀνόματος τῆς κυβερνήσεως, ἀνταποκρίνομαι εἰς τὸ αἴσθημα τῆς ὁλότητος τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ. Κάμνω ἔκκλησιν εἰς τὴν ὀρθοφροσύνην σας.»

Ἡ ἀντιπροσωπεία τοῦ Ε.Α.Μ. παραδέχτηκε σὲ γενικὲς γραμμὲς τὶς προτάσεις τοῦ Σοφιανόπουλου, ἀλλὰ διαφώνησε στὸ ζήτημα τῆς ἀμνηστίας. Κατὰ τὴν κυβερνητικὴ ἀντίληψη ἔπρεπε ν' ἀμνηστευθοῦν μόνο τὰ πολιτικὰ ἀδικήματα ποὺ διαπράχθηκαν ἀπὸ τὶς 3 Δεκεμβρίου μέχρι τῆς ὑπογραφῆς τῆς συμφωνίας. Τὸ Ε.Α.Μ. ὅμως ὑποστήριζε πὼς ἔπρεπε νὰ δοθῆ γενικὴ ἀμνηστία, γιατὶ ἡ ἀπομόνωση τῶν πολιτικῶν ἀδικημάτων ἤτανε δύσκολη καὶ ὑπῆρχε φόβος νὰ διωχθοῦν σὰν κοινοὶ ἐγκληματίες ὅλοι οἱ ὀπαδοί του, ἀκόμα καὶ παρὰ τὴ θέληση τῆς κυβέρνησης.

«Μὲ τὸ πεῖσμα ποὺ ἐπικρατεῖ σήμερα καὶ μὲ τὴν ὀξύτητα τοῦ διχασμοῦ», εἶπε ὁ Γ. Σάντος στὴν ἀπάντησή του, «αὐτὴ ἡ ἀντικατάσταση, ὄχι μόνον δὲν εἶναι ἀπίθανη, μὰ εἶναι καὶ πολὺ εὔκολη. Ἔτσι, ἐνῶ ἡ κυβέρνηση θέλει τὴν πολιτικὴ ἐλευθερία, ἡ πολιτικὴ ἐνέργεια ὁλόκληρων κομμάτων καὶ ὀργανώσεων θὰ παραλύση, γιατὶ ὅλα τὰ στελέχη, τὰ μέλη καὶ οἱ ὀπαδοί τους θὰ κινδυνεύουν νὰ κλεισθοῦν στὶς φυλακὲς μὲ μιὰ πρόχειρη κατηγορία. Καὶ τελικά, ὅλες οἱ διακηρύξεις γιὰ τὶς λαϊκὲς ἐλευθερίες, θ' ἀποδειχθοῦν μάταιες....»

Οἱ ἀντιρρήσεις τοῦ Ε.Α.Μ. ἦσαν ἀπόλυτα σωστὲς καὶ νόμιμες. Δυστυχῶς, οὔτε ἡ κυβέρνηση θέλησε νὰ ὑποχωρήση, ἀλλὰ οὔ-

τε καὶ τὸ Ε.Α.Μ. ἐπέμεινε περισσότερο. 'Αποδέχτηκε τὴν κυβερνητικὴ ἄποψη καὶ «ἔνιψε τὰς χεῖρας» μόνο, γιατί, ὅπως εἶπαν οἱ ἐαμικοὶ ἀντιπρόσωποι ἀπαντώντας στὴν κυβερνητικὴ ἄποψη, «ἡ ἀντίστροφη ἐπιμονὴ στὴν ὀρθὴ γνώμη μας, θὰ ὁδηγήση σὲ ρήξη πού, ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὴν εὐθύνη, θὰ ὁδηγήση τὸν τόπο σὲ συμφορά...»

Μὲ τὴ γενικὴ ἀμνηστία, ἴσως νὰ ἔμεναν ἀτιμώρητα μερικὰ ἐγκλήματα τῶν Δεκεμβριανῶν, θ' ἀποφεύγονταν ὅμως ἄλλα, ποὺ διαπράχτηκαν ἀργότερα ἀπὸ τὶς συμμορίες τῆς δεξιᾶς καὶ ἀπὸ τὸ ἴδιο τὸ κράτος.

Στὸ πραχτικὸ τῆς συμφωνίας ποὺ ὑπέγραψαν τὰ δύο μέρη, διακηρύχτηκε *«...ἡ σταθερὰ θέλησις τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ διὰ τὴν ἀνάπτυξιν ἐλευθέρου καὶ ὁμαλοῦ πολιτικοῦ βίου, τοῦ ὁποίου κύριον χαρακτηριστικὸν θὰ εἶναι ὁ σεβασμὸς τῆς πολιτικῆς συνειδήσεως τῶν πολιτῶν, ἡ εἰρηνικὴ διαφώτισις καὶ διάδοσις πολιτικῶν ἰδεῶν καὶ ὁ σεβασμὸς πρὸς τὰς ἐλευθερίας τὰς ὁποίας ὁ Καταστατικὸς χάρτης τοῦ 'Ατλαντικοῦ καὶ αἱ ἀποφάσεις τῆς Τεχεράνης διεκήρυξαν καὶ ἡ συνείδησις τῶν δι' αὐτὰς ἀγωνιζομένων ἐλευθέρων λαῶν ἀπεδέχθη....»*

'Η ἔννοια τῆς Συμφωνίας

"Οπως φαίνεται ξεκάθαρα ἀπὸ τὰ κείμενα ποὺ παραθέσαμε, ὁ Σοφιανόπουλος ἀπέβλεπε στὴ δημιουργία μιᾶς εἰρηνικῆς ἀτμόσφαιρας ποὺ θὰ ἐπέτρεπε στὸ πιὸ προοδευτικὸ τμῆμα τῆς ἀστικῆς τάξης ν' ἀναλάβη τὴν ἡγεσία τοῦ καθεστῶτος καὶ νὰ ὁδηγήση τὸν τόπο στὴν συνδιαλλαγὴ καὶ στὴν ὑλικὴ καὶ ἠθικὴ του ἀνασυγκρότηση.

Δὲν θὰ ἤτανε ἴσως σωστὸ νὰ μιλᾶμε γιὰ «συνδιαλλαγή». Οἱ δυνάμεις ποὺ ἦρθαν σὲ σύγκρουση, δὲν εἶναι δυνατὸ νὰ «συμφιλιωθοῦν» σὲ καμμία περίπτωση γιατὶ ἡ μία ἀποτελεῖ ἄρνηση τῆς ἄλλης. Τὸ πρόβλημα συνεπῶς, ἀπὸ θεωρητικὴ τουλάχιστον ἄποψη δὲν ἤτανε ἡ συνδιαλλαγὴ ἀλλὰ ἡ διατήρηση τῶν βασικῶν γνωρισμάτων τοῦ ἀστικοῦ καθεστῶτος.Μὲ τὴ συμφωνία δηλαδὴ αὐτή, τὸ ἀστικὸ καθεστὼς φαινόταν νὰ διακηρύσση σὲ ὅλον τὸν κόσμο ὅτι εἶναι σὲ θέση νὰ διατηρήση τὰ βασικά του χαρακτηριστικὰ στὴ σύγκρουσή του μὲ τὴν κομμουνιστικὴ ἰδεολογία. Παρὰ τὸν κίνδυνο ποὺ

διέτρεξε, παρὰ τὴν ὀξύτητα ποὺ πῆρε ὁ ἀγώνας, εἶχε τώρα τὴ θέληση καὶ τὴ δύναμη ν' ἀναγνωρίζῃ στοὺς ἀντιπάλους του τὸ δικαίωμα νὰ συνεχίζουν τὴν ἀνατρεπτική τους δράση, νὰ τοὺς κατοχυρώνῃ μὲ τὸ Σύνταγμα, νὰ ὑπόσχεται ὅτι θὰ σέβεται ἀπόλυτα τὶς ἀτομικὲς καὶ πολιτικὲς ἐλευθερίες.

Ἂν τὸ πετύχαινε αὐτό, ἡ σύγκριση ποὺ θὰ γινόταν αὐτόματα μὲ τὴν τακτικὴ τῶν Κομμουνιστικῶν Κομμάτων ποὺ κατέπνιγαν μὲ τὴ βία κάθε πολιτικὴ δραστηριότητα τῶν ἀντιπάλων τους καὶ πολλὲς ἀτομικὲς ἐλευθερίες, θὰ ἤτανε συντριπτικὴ ὑπὲρ τοῦ ἀστικοῦ καθεστῶτος.

Νά λοιπὸν ποιὰ ἤτανε ἡ βασικὴ σκέψη τοῦ Σοφιανόπουλου. Θέλοντας νὰ προασπίσῃ τὸ ἀστικὸ καθεστώς, ἀναζήτησε τὰ πιὸ ἰσχυρὰ θεμέλιά του καὶ προσπάθησε νὰ τὸ στηρίξῃ πάνω σ' αὐτά. Μὲ τὴ συμφωνία τῆς Βάρκιζας, τὸ ἀστικὸ καθεστὼς θὰ μποροῦσε νὰ πείσῃ καὶ τοὺς ἀντιπάλους του ἀκόμα ὅτι, ἀπὸ μερικὲς πλευρὲς τουλάχιστον, εἶναι ἀνώτερο ἀπὸ τὸ καθεστὼς ποὺ εἶχαν νὰ προτείνουν οἱ κομμουνιστές.

Μὲ τὴν εἰρήνευση καὶ τὴν ὁμαλότητα θὰ πετύχαινε ὁ Σοφιανόπουλος καὶ ἄλλες τρεῖς βασικὲς ἐπιδιώξεις του: α) Τὴν ἀποτροπὴ τῆς ἀντεπανάστασης τῶν δεξιῶν, β) Τὴ ματαίωση τῆς παλινόρθωσης καὶ γ) Τὴ δημιουργία ἑνὸς νέου πολιτικοῦ ὀργανισμοῦ τῆς ἀριστερᾶς ποὺ θ' ἀγκάλιαζε ὅλες τὶς μάζες τοῦ Ε.Α.Μ. κατὰ τὸ ποσοστὸ ποὺ αὐτὲς δὲν θ' ἀκολουθοῦσαν τὸ Κομμουνιστικὸ Κόμμα.

Ἀλλὰ τὸ ἀστικὸ καθεστώς, ἀπέτυχε σ' αὐτὲς τὶς ἐξετάσεις ποὺ τοῦ ἑτοίμασε ὁ Σοφιανόπουλος. Ἀμέσως σχεδὸν μετὰ τὴ Συμφωνία, ἐνῶ τὸ Ε.Α.Μ. ἐτήρησε ὅλες τὶς ὑποχρεώσεις του, ἡ Δεξιὰ ἔδειξε μιὰ πολιτικὴ καὶ ἠθικὴ ἀνεντιμότητα. Μὲ τὴ δικαιολογία ὅτι ὁ Ε.Λ.Α.Σ. εἶχε ἀποκρύψει ὅπλα ἢ καὶ χωρὶς καμμία δικαιολογία τὶς περισσότερες φορές, ἐξαπολύθηκαν στὴν ὕπαιθρο διάφορες συμμορίες τῆς δεξιᾶς ποὺ δροῦσαν ἀνενόχλητα σχεδόν, ὑπὸ τὴν ἀνοχὴ ἢ καὶ τὴν ὑποστήριξη καμμιὰ φορὰ τοῦ στρατοῦ καὶ τῆς χωροφυλακῆς. Ὁ ἔλεγχος εἶχε φύγει οὐσιαστικὰ ἀπὸ τὰ χέρια τοῦ κράτους. Ἡ ἀντεπάνασταση ἤτανε γεγονὸς πιά. Τὰ ἀντιδραστικώτερα στοιχεῖα τῆς ἀστικῆς τάξης ἔπνιξαν γρήγορα κάθε διαλλακτικὴ πρόθεση καὶ τάση καὶ ἀπέβαλαν κάθε ἠθικὸ δισταγμό, ἄλλα ἀπὸ φανα-

τισμό, ἄλλα ἀπὸ προσωπικοὺς λόγους καὶ ἄλλα ἀπὸ τὸ φόβο τῶν εὐθυνῶν γιὰ τὸ κατοχικό τους παρελθόν. Ὅλοι αὐτοί, μαζὶ μὲ τοὺς ὑποστηρικτὲς τοῦ θρόνου, δὲν μπόρεσαν νὰ καταλάβουν τὸ ὑψηλὸ ἐπίπεδο ὅπου τοποθέτησε τὸν ἀνταγωνισμὸ τῶν δύο συστημάτων ὁ Σοφιανόπουλος. Οἱ ἐλευθερίες καὶ τὰ συνταγματικὰ δικαιώματα ἤτανε γι' αὐτοὺς ἄσκοποι καὶ ἐπικίνδυνοι ρομαντισμοὶ ποὺ ἔπρεπε νὰ παραμερισθοῦν χωρὶς κανένα δισταγμό. Στὴ βία, θ' ἀπαντοῦσαν μὲ τὴ βία.

Τὸ ὅτι μὲ τὴν τακτικὴ αὐτὴ θὰ ἔφερναν τὴ χώρα γιὰ μιὰ ἀκόμα φορὰ μπροστὰ στὴν ἄβυσσο, δὲν τοὺς ἐνδιέφερε καθόλου. Ἀντίθετα, ἐπιζητοῦσαν μὲ κάθε μέσον τὴν ἀνωμαλία, τὴν ἐκτροπὴ ἀπὸ τὴν νομιμότητα, γιατὶ ἤξεραν ὅτι μονάχα μ' αὐτὸν τὸν τρόπο ὑπῆρχε κάποια ἐλπίδα νὰ ἐπιβάλουν τὴν κυριαρχία τους στὸν διαφοροποιημένον τώρα ἑλληνικὸ λαό.

Οἱ πρωταγωνιστὲς τῆς ἀνωμαλίας ἤτανε «κατὰ σύμπτωση» καὶ φανατικοὶ ὑποστηρικτὲς τοῦ θρόνου. Ὁ Σοφιανόπουλος, εἶχε πολὺ σωστὰ τοποθετήσει τὴ ματαίωση τῆς παλινόρθωσης στὴν ἀποκατάσταση ὁμαλῆς πολιτικῆς ζωῆς στὸν τόπο μας. Ἀκόμα καὶ μετὰ τὸ Δεκεμβριανὸ κίνημα ἤτανε βέβαιο σχεδὸν ὅτι ὁ βασιλιᾶς δὲν εἶχε τὴ συμπάθεια τῆς πλειοψηφίας τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ. Τὸ ἤξερε πολὺ καλὰ κι' ὁ ἴδιος ὁ βασιλιᾶς Γεώργιος καὶ γι' αὐτὸ τὸ λόγο πίεζε μὲ κάθε τρόπο τοὺς ἐδῶ ἐντολοδόχους του νὰ ἐπισπεύσουν τὸ δημοψήφισμα ὅσο ἀκόμα διαρκοῦσε ἡ τρομοκρατία τῆς δεξιᾶς.

Ὡς πρὸς τὴ δημιουργία, τέλος, τοῦ νέου πολιτικοῦ ὀργανισμοῦ ὁ Σοφιανόπουλος πίστευε ὅτι ἕνας μεγάλος ἀριθμὸς τῶν ὀπαδῶν τοῦ Ε.Α.Μ. θὰ μετατοπιζόταν τώρα θέλοντας ν' ἀποκολληθῆ ἀπὸ τὸ Κομμουνιστικὸ Κόμμα. Οἱ μάζες αὐτές, παρέμεναν οὐσιαστικὰ ἄστεγες ἀπὸ πολιτικὴ ἄποψη γιατὶ δὲν ὑπῆρχε ὡς τότε κόμμα ἱκανὸ νὰ τὶς δεχθῆ. Δυστυχῶς ὅμως, οὔτε κι' αὐτὴ ἡ ἐπιδίωξη τοῦ Σοφιανόπουλου ἐπέτυχε.

Ἡ συμφωνία τῆς Βάρκιζας δὲν ἐφαρμόσθηκε ποτέ, οὔτε στὸ πνεῦμα οὔτε στὸ γράμμα της, ἀλλὰ γι' αὐτὸ δὲν φταίει καθόλου ὁ Σοφιανόπουλος. Ἁπλῶς, ἀποδείχθηκε ὅτι τὸ ἀστικὸ καθεστώς, στὴ σημερινή του σύγκρουση, δὲν ἔχει πιὰ τὶς δυνάμεις νὰ διατηρήση τὰ βασικά του χαρακτηριστικά. Εἶναι ὑποχρεωμένο νὰ

μετέλθη καὶ ἐκεῖνο βία, ν' ἀποκτήση μιὰ ἀστυνομικὴ ὑφή, λίγο ἢ πολὺ καμουφλαρισμένη, νὰ μιλάη μόνο γιὰ ἐλευθερίες ἀλλὰ νὰ μὴν τὶς σέβεται.

Ἂν ὁ Σοφιανόπουλος δεχότανε νὰ εὐθυγραμμιστῆ μὲ τὴν ἀντεπανάσταση τῆς δεξιᾶς, ἡ ὑπόθεση τῆς Βάρκιζας θὰ ἔπεφτε στὶς πλάτες του σὰν μιὰ πολιτικὴ πράξη ἀνέντιμη. Ἐκεῖνος ὅμως, δὲν ἤτανε ἱκανὸς γιὰ τέτοιες χυδαιότητες. Κι' ἀμέσως μόλις διαπίστωσε πὼς ἡ συμφωνία καταπατιέται ἀπὸ τὴ δεξιά, ὄχι μόνο διαχώρισε τὶς εὐθύνες του, ἀλλὰ ἄρχισε νὰ σαλπίζη πρὸς ὅλες τὶς κατευθύνσεις τὴν ἀλήθεια, ἀδιαφορώντας γιὰ τὶς κραυγὲς καὶ τὶς ἀπειλὲς τῆς ἔξαλλης δεξιᾶς.

Σ' αὐτὲς τὶς περιπτώσεις, οἱ πολιτικοὶ συνήθως καταπίνουν τὴ γλώσσα τους, ἐν ὀνόματι τῆς ἱερῆς, δῆθεν, σκοπιμότητας. Γιὰ τὸν Σοφιανόπουλο, αὐτοὶ οἱ ἑλιγμοὶ ἤτανε ἀπαράδεκτοι. Ὅταν κάτι ἤτανε ἀνήθικο, καμμία σκοπιμότητα δὲν μποροῦσε νὰ τὸ μεταμορφώση σὲ ἠθικό. Ἔτσι, τὸν βλέπουμε νὰ βροντοφωνάζη ὅτι θὰ προτιμοῦσε «νὰ κόψη καλύτερα τὸ χέρι του» παρὰ νὰ ὑπογράψη αὐτὴ τὴ Συμφωνία, ἂν ἤξερε ὅτι τὸ κράτος δὲν θὰ τηροῦσε καμμία ἀπὸ τὶς ὑποσχέσεις ποὺ εἶχε δώσει ἐπίσημα στὸ Ε.Α.Μ.

Ὅπως φάνηκε ἐκ τῶν ὑστέρων ἡ Συμφωνία ἐκείνη ἐξυπηρέτησε ἀνυπολόγιστα τὰ συμφέροντα τῆς δεξιᾶς, ἀντίθετα μὲ τὶς προθέσεις τοῦ ἐμπνευστοῦ της. Χωρὶς τὸν ἀφοπλισμὸ τοῦ Ε.Λ.Α.Σ. οὔτε τὸ κράτος τῆς Ἀθήνας θὰ μποροῦσε νὰ ἐπιζήση, οὔτε ἡ τρομοκρατία τῆς ἀντεπανάστασης θὰ εἶχε ἐξαπολυθῆ. Ἂν ὁ Σοφιανόπουλος ἔκανε πολιτικὴ ταχυδακτυλουργικῶν πυροτεχνημάτων, δὲν θὰ τοῦ ἤτανε καθόλου δύσκολο ν' ἀποδείξη ὅτι αὐτὸς «ἐτύλιξε» τὸ Ε.Α.Μ. καὶ τοῦ ἔστρωσε τὴν «πεπονόφλουδα» τῆς Βάρκιζας, ὅπως τὴν ἀποκαλοῦσαν ἀργότερα οἱ δεξιοί. Θὰ γινόταν τότε ὁ ἐκλεκτὸς τῆς δεξιᾶς, ὁ παντοδύναμος ἡγέτης τῆς ἀντεπανάστασης. Ὁ Σοφιανόπουλος ὅμως, προτίμησε ν' ἀντιμετωπίση τὶς λυσσαλέες ἐπιθέσεις τῶν δεξιῶν, τὶς βρισιὲς καὶ τὶς συκοφαντίες τους γιατὶ ἤθελε νὰ ἔχη τὴ συνείδησή του καθαρή.

Πρωτοστάτησε σὲ ὅλη αὐτὴ τὴν ὑπόθεση τῆς «συνδιαλλαγῆς» γιατὶ πίστευε βαθύτατα ὅτι ὁ τόπος εἶχε ἀνάγκη ἀπὸ εἰρήνη καὶ ὁμαλότητα καὶ γιατί, σὰ χαρακτήρας ἀκόμα, εἶχε πάντοτε τὸ πάθος τοῦ συγκερασμοῦ τῶν ἀντιθέσεων.

«Εἰς τὴν Συμφωνίαν ἐκείνην», μᾶς λέει ὁ ἴδιος ἀργότερα* *«μὲ ὡδήγησε ἡ ἀνάγκη τῆς καταπαύσεως τῆς ἐσωτερικῆς διχονοίας. Ἡ ἰδία ἀνάγκη καὶ τὸ αὐτὸ πολιτικὸν ἐλατήριον μὲ ὡδήγησαν εἰς τὸ νὰ ἐπισημάνω τοὺς κινδύνους ποὺ διέτρεχεν ὁ τόπος ἀπὸ τὴν παραβίασιν τῆς συμφωνίας ἐκείνης ἐκ μέρους τῆς κυβερνήσεως ποὺ διδέχθη τὴν κυβέρνησιν Πλαστήρα καὶ ἐν συνεχείᾳ νὰ παραιτηθῶ ἀπὸ τῆς θέσεως τοῦ ὑπουργοῦ τῶν ἐξωτερικῶν εἰς ἔνδειξιν διαμαρτυρίας διὰ τὰ γενόμενα. Τὸ αὐτὸ πολιτικὸν ἐλατήριον μὲ ὡδήγησεν ἀργότερα νὰ ὑποδείξω εἰς τὸ Λονδῖνον ὅπου εἶχα μεταβῆ ὡς πρῶτος πληρεξούσιος τῆς Ἑλλάδος διὰ τὴν Γενικὴν Συνέλευσιν τῶν Ἡνωμένων Ἐθνῶν, τὴν ἀνάγκην τῆς ἐπαναφορᾶς ἐν ἰσχύϊ τῆς ἀθετηθείσης ἐκείνης Συμφωνίας, τὴν ἐπάνοδον τῆς Ἑλλάδος εἰς τὴν πολιτικὴν ὁμαλότητα ποὺ εἶχε ἐκ νέου διαταραχθῆ ἀπὸ τὰς ἀκρότητας πλέον τῶν ὀργανώσεων τῆς δεξιᾶς καὶ τέλος τὴν ἀνάγκην τῆς πλήρους κατασφαλίσεως τῆς Ἑλλάδος ἀπὸ μίαν ἐπίσημον συμφωνίαν τῶν Μεγάλων ποὺ θὰ ἔθετε τὴν πατρίδα μας ὑπὸ τὴν κοινὴν αὐτῶν προστασίαν καὶ συναντίληψιν.....»*

Στὴ ζωὴ ἑνὸς ἔθνους, παρουσιάζονται πολὺ συχνὰ προβλήματα ποὺ κλείνουν μέσα τους «ἐν σπέρματι» καὶ τὸ καλὸ καὶ τὸ κακό. Ἀπὸ τὸν χειρισμό τους καὶ ἀπὸ τὴ λύση ποὺ θὰ δοθῆ τελικὰ θὰ ἐξαρτηθῆ ἂν θὰ κυριαρχήσουν οἱ δυνάμεις τοῦ καλοῦ ἢ τοῦ κακοῦ. Κάτι τέτοιο ἦτανε καὶ ἡ Βάρκιζα: Μιὰ φωτιὰ ποὺ θὰ μποροῦσε νὰ φωτίσῃ τὸν τόπο μας ἢ νὰ τὸν κάψῃ. Ὁ Σοφιανόπουλος ἐπεδίωξε τὸ πρῶτο. Ἡ δεξιά, προτίμησε τὸ δεύτερο.

* *Ἀπὸ τὸ λόγο του στὴ Θεσσαλονίκη, στὶς 26 Φεβρουαρίου 1950 («Δημ. Τύπος», 28.2.50).*

VI

Ο ΕΜΦΥΛΙΟΣ ΠΟΛΕΜΟΣ

Ἡ μάχη τῆς εἰρήνης

Ἡ κυβέρνηση Πλαστήρα πού ἔκανε τή Συμφωνία τῆς Βάρκιζας, εἶχε πραγματικά ὅλη τήν καλή θέληση νά τήν ἐφαρμόση. Παρά τήν ἀντίδραση τῆς δεξιᾶς, θά κατώρθωνε σιγά-σιγά νά ἐπιβάλη τό κράτος τοῦ νόμου καί τόν σεβασμό πρός τίς ὑποχρεώσεις πού εἶχε ἀναλάβει μέ τή Συμφωνία.

Τό ἐνδεχόμενο ὅμως αὐτό, ἤτανε τρομερός κίνδυνος γιά τά συμφέροντα τῆς δεξιᾶς καί, πρό πάντων, τοῦ θρόνου. Ἴσως μάλιστα θά μπορούσαμε νά γενικεύσουμε ἀκόμα περισσότερο τήν διαπίστωση αὐτή καί νά ποῦμε ὅτι ἡ ὁμαλότητα ἤτανε ἐπικίνδυνη γιά ὅλον γενικά τόν ἀστικό πολιτικό κόσμο πού μέ κάποιο δέος παρακολουθοῦσε τίς μάζες νά εἶναι προσκολλημένες στό Ε.Α.Μ. παρά τήν παρεμβολή τοῦ Δεκεμβριανοῦ κινήματος.

Ὅλος αὐτός ὁ κόσμος ἤξερε ὅτι θά σαρωθῆ ἄν τυχόν καί γίνουν γρήγορα ἐκλογές ὑπό συνθῆκες ὁμαλές. Ἔτσι, ἀκόμα καί οἱ λεγόμενοι «δημοκρατικοί ἡγέτες», τύπου Θ. Σοφούλη, παρ' ὅλο πού διαμαρτύρονταν καί κατέκριναν τόν ἐκτραχηλισμό τῆς δεξιᾶς, στό βάθος τόν ἐπικροτοῦσαν γιατί ὑπελόγιζαν νά «κληρονομήσουν» τό Ε.Α.Μ., τραβώντας ὅλους τούς τρομοκρατημένους ἤ ἀπογοητευμένους ὀπαδούς του.

Γιά τόν Πλαστήρα, ὅμως, τά πράγματα ἔμπαιναν κάπως διαφορετικά. Αὐτός δέν ἤτανε πολιτικός καί δέν ἔκανε τέτοιου εἴδους ὑπολογισμούς. Ἤτανε μόνον ἕνας δημοκράτης, «πατενταρισμένος» ἐχθρός τοῦ θρόνου καί ἕνας ἁγνός ἄνθρωπος. Ἡ παρουσία του λοιπόν στήν ἀρχή γινόταν γιά ὅλους ἐπικίνδυνη, ἰδίως ἀπό τή στιγμή πού διαπιστώθηκε ὅτι ἐπεδίωκε, εἰλικρινά κι'

αὐτός, σὰν τὸ Σοφιανόπουλο, τὴν ἀποκατάσταση τῆς ἰσοπολιτείας, τῆς γαλήνης καὶ τῆς δημοκρατίας.

Ἰδιαίτερα ἀνησυχοῦσε ὁ θρόνος καὶ οἱ περὶ αὐτόν, γιατί ὁ Πλαστήρας δὲν ἔκρυβε καθόλου τὰ δημοκρατικά του αἰσθήματα. Ὑπὸ τὴν ἐπίδραση τοῦ Σοφιανόπουλου μάλιστα, φαινόταν πρόθυμος νὰ ἐπιζητήση τὴ συνεργασία τῶν ἀριστερῶν προκειμένου νὰ ματαιωθῆ ἡ ἐπάνοδος στὴν Ἑλλάδα τοῦ βασιλιᾶ Γεώργιου.

Ἄρχισαν λοιπὸν νὰ τὸν κατηγοροῦν ὅτι «κομματίζεται», ἐνῶ ὁ τόπος εἶχε ἀνάγκη, ἔλεγαν, ἀπὸ «ἀκομμάτιστη» ὑπηρεσιακὴ κυβέρνηση ποὺ νὰ προετοιμάση τὶς ἐκλογὲς καὶ τὸ δημοψήφισμα. Ἡ πολιτικὴ τῶν Πλαστήρα—Σοφιανόπουλου, εἶχε ἀρχίσει ἐπίσης ν' ἀνησυχῆ καὶ τοὺς Ἄγγλους πού, βλέποντας ὅτι ὁ ἑλληνικὸς λαὸς ἐξακολουθοῦσε νὰ ὑποστηρίζη τὸ Ε.Α.Μ. ἐνστερνίστηκαν τὴν ἄποψη τῆς δεξιᾶς γιὰ τὴν ἀνάγκη τῆς ἀντεπανάστασης καί, σιωπηρὰ βέβαια, ὑπέθαλψαν καὶ κεῖνοι τὴν τρομοκρατία ἐνῶ ταυτόχρονα ἀναζήτησαν μιὰ πρόφαση γιὰ ν' ἀποπέμψουν τὴν κυβέρνηση.

Ἡ πρόφαση, δὲν ἄργησε νὰ βρεθῆ : Ἦτανε ἕνα παλιὸ γράμμα ποὺ εἶχε γράψει ὁ στρατηγὸς ἀπ' ὅπου φαινόταν ὅτι πίστευε τότε στὴ νίκη τοῦ Ἄξονα. Μὲ τὴν «κατηγορία» αὐτὴ καὶ μὲ τὸν «κομματισμὸ» ποὺ ἀνεκάλυψαν οἱ ὑποστηρικτὲς τοῦ θρόνου, ἀπομακρύνθηκε ὁ Πλαστήρας ἀπὸ τὴν ἀρχὴ καὶ πῆραν τὴν κατάσταση στὰ χέρια τους τὰ ἔξαλλα στοιχεῖα τῆς δεξιᾶς. Ἡ κυβέρνηση τοῦ ναυάρχου Βούλγαρη ποὺ σχηματίστηκε κατόπιν, ἤτανε, ὅ,τι ἀκριβῶς ἐπιζητοῦσαν οἱ μοναρχικοὶ κυρίως : Μιὰ κατάσταση πού, ἀπὸ ἀδυναμία δῆθεν θὰ ἄφηνε νὰ τῆς φύγη ὁ ἔλεγχος τῶν πραγμάτων. Στὴν πραγματικότητα ὅμως ὅλα αὐτὰ ἦσαν στάχτη στὰ μάτια τῶν ἀφελῶν : Ἡ κυβέρνηση Βούλγαρη σχηματίστηκε μὲ τὴ συγκεκριμένη ἐντολὴ νὰ ὀργανώση τὴν ἀντεπανάσταση καὶ νὰ ἐξαπολύση τὸ κύμα τῆς τρομοκρατίας ποὺ ἤτανε ἀπολύτως ἀναγκαῖο γιὰ τὴ νεκρανάσταση τοῦ ἀστικοῦ πολιτικοῦ κόσμου καὶ γιὰ τὴν παλινόρθωση. Καὶ πρέπει νὰ ὁμολογηθῆ ὅτι τὴν ἀποστολὴ αὐτὴ τὴν ἔφερε σὲ αἴσιο πέρας : Οἱ συμμορίες τῆς δεξιᾶς, ἔγιναν κράτος ἐν κράτει. Οἱ λήσταρχοι Σούρλας καὶ Καλαμπαλίκης στὴ Θεσσαλία, ὁ Μαγγανᾶς στὴ Μεσσηνία καὶ πολλοὶ ἄλλοι τῆς αὐτῆς ποιότητας, σὲ συνεργασία μερικὲς φορὲς μὲ τὰ ὄργανα τῆς τάξεως, ἢ μὲ τοὺς ὑπηρετήσαντες στὰ κατοχικὰ «Τάγματα

«Ασφαλείας», δημιούργησαν ένα τρομοκρατικό καθεστώς πού δὲν εἶχε παρουσιασθῆ ποτὲ ἄλλοτε στὴν ἱστορία τῆς χώρας μας.

Ὁ Σοφιανόπουλος, δὲν θὰ ἔμενε βέβαια σὲ μιὰ τέτοια κυβέρνηση, ἂν ὑποψιαζόταν τὸ ποιόν καὶ τὴν ἀποστολή της. Τοῦ πρότειναν ν' ἀναλάβη καὶ πάλι τὸ ὑπουργεῖο ἐξωτερικῶν, κι' ἀποδέχτηκε τὴν πρόταση γιατὶ πίστευε πὼς ἦτανε καθῆκον του νὰ τὴν ἀποδεχθῆ. Τὴν ἐποχὴ ἐκείνη ἡ Ἑλλάδα θἄδινε τὴν μάχη τῆς εἰρήνης. Ὑπῆρχε τὸ θέμα τῶν ἐθνικῶν διεκδικήσεων, τὸ πρόβλημα τῆς ἀνασυγκρότησης μὲ τὴ βοήθεια τοῦ ἐξωτερικοῦ παράγοντα, ἡ θεμελίωση τοῦ Ὀργανισμοῦ τῶν Ἡνωμένων Ἐθνῶν, οἱ τρομακτικὲς πιέσεις τοῦ διεθνοῦς περιβάλλοντος καί, γενικά, ὅλη ἐκείνη ἡ ρευστότητα τῶν καταστάσεων πού χαρακτηρίζει τὴν διεθνῆ ζωὴ ἀμέσως μετὰ τὸν τερματισμὸ ἑνὸς παγκόσμιου πολέμου.

Ὁ Σοφιανόπουλος, κατὰ κοινὴ ὁμολογία, ἦτανε ὁ μόνος πολιτικὸς τῆς χώρας μας πού θὰ μποροῦσε νὰ χειρισθῆ αὐτὰ τὰ θέματα στὶς κρίσιμες ἐκεῖνες στιγμές. Τὄνοιωθε κι' ὁ ἴδιος πὼς ἔπεφτε στοὺς ὤμους του αὐτὴ ἡ ἀποστολὴ καὶ δέχτηκε τὸ ὑπουργεῖο πού τοῦ ἀναθέσανε.

Μπορεῖ κανεὶς νὰ πῆ πὼς ὁλόκληρη ἡ ζωὴ τοῦ Σοφιανόπουλου καθὼς καὶ ὅλη του ἡ σταδιοδρομία, συμπυκνώνονται σὲ κεῖνο τὸ μικρὸ χρονικὸ διάστημα κατὰ τὸ ὁποῖο διαχειρίστηκε τὴν ἐξωτερική μας πολιτική. Ἦτανε ἡ κορύφωσή του. Γιὰ πρώτη καὶ μοναδικὴ φορὰ τοῦ παρουσιαζότανε ἡ εὐκαιρία νὰ πραγματώση τὴν μεγάλη θεωρητική του κατασκευή: Τὴν ἀποκατάσταση σωστῆς ἱεραρχικῆς τάξης στὶς σχέσεις ἐσωτερικῆς καὶ ἐξωτερικῆς πολιτικῆς. Μποροῦσε δηλαδὴ τώρα—μὲ περιορισμοὺς βέβαια καὶ ὄχι μὲ ἀπόλυτη ἐλευθερία κινήσεων ὅπως ὀνειρευότανε—νὰ ὑποτάξη τὴν ἐξωτερικὴ δραστηριότητα τῆς χώρας μας στὰ συμφέροντα τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ καὶ ὄχι στὰ συμφέροντα τῶν ξένων δυνάμεων, ὅπως ἔκαναν ὅλοι ὅσοι διαχειρίστηκαν τὴν ἐξωτερικὴ πολιτικὴ τῆς Ἑλλάδας.

Ἡ προσφορά του στὸν Ἅγιο Φραγκίσκο, ξεφεύγει ἀπὸ τὰ στενὰ ὅρια τῆς πατρίδας μας καὶ γίνεται μιὰ συμβολὴ στὴν παγκόσμια εἰρήνη—πράγμα πού τοῦ τὸ ἀναγνώρισαν οἱ πιὸ ὑπεύθυνοι κύκλοι. Οἱ σκέψεις του στὸν Ἅγιο Φραγκίσκο πρὸ πάντων, ἔχουν τὴ στερεότητα μαθηματικοῦ θεωρήματος:

'Ο τελευταῖος πόλεμος, ἔλεγε, περιώρισε σημαντικὰ τὸ ρόλο τῶν μικρῶν ἐθνῶν στὴ διεθνῆ ζωή, ἐνῶ ἀντίθετα ἔκανε τὶς μεγάλες δυνάμεις ἀποκλειστικοὺς σχεδὸν ρυθμιστές της. Δύο συνεπῶς εἶναι οἱ δρόμοι ποὺ διανοίγονται γιὰ τοὺς μικροὺς λαούς: Ἢ θ' ἀπαλλοτριώσουν τὴν ἐθνική τους ὑπόσταση καὶ θὰ ὑποδουλωθοῦν σὲ μιὰ μεγάλη δύναμη οἰκονομικά, πολιτικά, καὶ ἐθνικὰ ἀκόμα, ἢ θὰ προσπαθήσουν νὰ διατηρήσουν τὴν ἀνεξαρτησία τους καὶ ν' ἀναπτύξουν τὸν δικό τους, ἐθνικό, πολιτισμό.

'Απὸ τὴν πρώτη στιγμὴ ὁ Σοφιανόπουλος, ἀρνήθηκε νὰ δεχτῆ τὸ σχῆμα τῆς δορυφοροποίησης στὴν διεθνῆ ζωή. Πιστεύοντας πάντοτε ὅτι ὁ κάθε λαὸς ἔχει τὴν προσωπικότητά του, ἀναζήτησε μιὰ διέξοδο στὸ δεύτερο σκέλος τοῦ διλήμματος καὶ κατάληξε στὸ συμπέρασμα ὅτι οἱ μικροὶ λαοὶ μποροῦσαν καὶ ἔπρεπε νὰ ὑπάρχουν σὰν κυρίαρχες καὶ ἀνεξάρτητες μονάδες τοῦ διεθνοῦς περιβάλλοντος.

Γιὰ νὰ πραγματοποιηθῆ ὅμως ὁ σκοπὸς αὐτὸς ἔπρεπε α) Νὰ φροντίζουν διαρκῶς νὰ μὴν ἔρχωνται σὲ σύγκρουση μὲ τὰ συμφέροντα καμμιᾶς ἀπὸ τὶς μεγάλες δυνάμεις—ὅσο αὐτὸ εἶναι δυνατό, β) Ν' ἀποφύγουν τὴν ἔνταξή τους στὸ ἕνα ἢ τὸ ἄλλο στρατόπεδο τῶν Μεγάλων καὶ ν' ἀρνηθοῦν μὲ πεῖσμα τὴν ἀνάμιξη στὰ ἐσωτερικά τους, γ) Νὰ συμβάλλουν μὲ ὅλες τους τὶς δυνάμεις στὴ θεμελίωση τὴν παγκόσμιας εἰρήνης καὶ νὰ περιφρουρήσουν τὴν ἀρχὴ τῆς ἑνότητας τῶν Μεγάλων σὰν πολύτιμο ἀγαθὸ ποὺ ἀνήκει σὲ ὅλους καί, πρὸ πάντων, στὰ μικρὰ ἔθνη, δ) Νὰ συνδεθοῦν μεταξύ τους ὅσο γίνεται στενώτερα ὥσπου νὰ ἔλθη κάποια μέρα ποὺ μὲ τὴ συνασπισμένη δύναμή τους ν' ἀποτελέσουν τὴν «τρίτη κατάσταση», μιὰ καινούργια διεθνῆ παρουσία ποὺ θ' ἀσκῆ ρόλο συμβιβαστικὸ καὶ ἐπιδιαιτητικὸ στὶς σχέσεις τῶν Μεγάλων δυνάμεων καὶ στὶς ἀναπόφευκτες συγκρούσεις τῶν συμφερόντων τους.

'Η 'Ελλάδα, συμπέρανε ἀκολουθώντας τοὺς ἴδιους συλλογισμούς, εἶναι μιὰ χώρα μικρή. 'Η μορφὴ τῆς οἰκονομίας της, ἡ ψυχολογία τοῦ λαοῦ της, ἡ ἱστορία της κ.λ.π. τὴν ἐντάσσουν ἰδεολογικὰ στὸ δυτικὸ κόσμο. 'Απὸ τὴν ἄλλη μεριὰ ὅμως, δὲν μπορεῖ ν' ἀγνοήση τὴ γεωοικονομική της συνάρτηση μὲ τὸν χῶρο τῆς Βαλκανικῆς ἢ τῆς Μεσευρώπης καὶ νὰ ἔρθη σὲ ἀντίθεση μὲ

τὸν σλαβικὸ ὄγκο. Μιὰ τέτοια πολιτικὴ θὰ ἤτανε ἀκατανόητη καὶ πρὶν ἀκόμα ἀπ' τὸν δεύτερο παγκόσμιο πόλεμο, ὅταν ἡ Σοβιετικὴ Ἕνωση οὔτε τὴ σημερινὴ δύναμη εἶχε, οὔτε τόσο μεγάλη προβολὴ στὸν χῶρο τοῦ διεθνοῦς περιβάλλοντος. Ἀφοῦ λοιπὸν ἡ σύγκρουσή μας μὲ τὴ Σοβιετικὴ Ἕνωση ἤτανε πρὶν ἀπὸ τὸν πόλεμο ἀφροσύνη, σήμερα δὲν μπορεῖ παρὰ νὰ εἶναι ἀληθινὸς ἐξωφρενισμός, πολιτικὴ ἐντελῶς ἀκατανόητη, ἀντιλαϊκὴ καὶ ἀντεθνική.

Γι' αὐτό, ὅλες του οἱ προσπάθειες στὸν Ἅγιο Φραγκίσκο στράφηκαν σὲ δύο κυρίως κατευθύνσεις: Στὴν περιφρούρηση τῆς ἑνότητας τῶν τριῶν Μεγάλων καὶ στὴν ἐξομάλυνση τῶν σχέσεών μας μὲ τὴ Σοβιετικὴ Ἕνωση.

Γιὰ τὸν πρῶτο σκοπό, ἐργάστηκε ἀκαταπόνητα καὶ μὲ ἐπιστημονικὴ μεθοδολογία ποὺ προξένησε κατάπληξη στοὺς διεθνεῖς κύκλους ὅταν τοῦ ἀνέθεσαν τὴν προεδρία τῆς σπουδαιότερης ἐπιτροπῆς τοῦ Ο.Η.Ε., αὐτῆς ποὺ ἀνέλαβε τὴν ὀργάνωση τοῦ Συμβουλίου Ἀσφαλείας. Ἐδῶ ἤτανε τὸ «κλειδὶ» τῆς Ἑνότητας τῶν Μεγάλων, τὸ δικαίωμα τῆς ἀρνησικυρίας (βέτο) ποὺ θὰ εἶχαν γιὰ τὰ σπουδαῖα ζητήματα.

Ἡ προσφορά του στὴν ἐπιτροπὴ αὐτὴ ἀναγνωρίστηκε πανηγυρικὰ ἀπ' ὅλους καὶ ἐξυμνήθηκε κατὰ τρόπο ἀσυνήθιστο στὴ διεθνῆ διπλωματία: Λίγο πρὶν ἀναχώρηση ἀπὸ τὴν Ἀμερική, ὁ Πρόεδρος Τροῦμαν τὸν δέχτηκε στὸ Λευκὸ Οἶκο γιὰ νὰ τοῦ ἐκφράση τὴν ἐκτίμησή του «διὰ τὸ ἔξοχον ἔργον ποὺ ἐπετέλεσεν ὡς πρόεδρος μιᾶς ἀπὸ τὰς πλέον σημαντικὰς ἐπιτροπὰς τῆς διασκέψεως», ὅπως ἔλεγε ἐπὶ λέξει τὸ σχετικὸ ἀνακοινωθέν.

Ἀκόμα πιὸ εὔγλωττο εἶναι ἕνα γράμμα ποὺ ἔστειλε στὸν «Ἐθνικὸ Κήρυκα» τῆς Ἀμερικῆς ὁ τότε Γιουγκοσλάβος ὑφυπουργὸς Στογιὰν Γκαβρῆλοβιτς.

«Ἐπὶ τῇ βάσει τῶν μέχρι τοῦδε παρατηρήσεών μας», γράφει ὁ ξένος διπλωμάτης, «προλέγομεν ὅτι ἀπὸ τὸ συνέδριον τοῦ Ἁγίου Φραγκίσκου ὁ Ἕλλην ὑπουργὸς τῶν ἐξωτερικῶν θὰ ἐξέλθη ὡς μία σημαίνουσα προσωπικότητα τῶν Ἡνωμένων Ἐθνῶν. Ἔδειξε πρωτοβουλίαν καὶ ἀνεξαρτησίαν σκέψεως, ποὺ εἶναι αἱ πρῶται προϋποθέσεις διὰ τὴν ἀναγνώρισιν μιᾶς διεθνοῦς πολιτικῆς ἀξίας. Γνωρίζει τί πρέπει νὰ κάμη ὡς ἀντιπρόσωπος τῆς

Ἑλλάδος εἰς ἕνα διεθνὲς συνέδριον τὸ ὁποῖον ὀφείλει νὰ στηρίξῃ τὸ ἔργον του ἐπὶ ὡρισμένων ἀρχῶν διὰ ν' ἀνταποκριθῇ εἰς τὰς προσδοκίας τοῦ κόσμου. Ἔταξε τὴν Ἑλλάδα θαρραλέως πρὸς τὸ μέρος τῶν ἀρχῶν εἰς τὰς ὁποίας ἔχει ἀφιερωθῇ ὁ συμμαχικὸς ἀγών.

»Διὰ τῆς προσηλώσεώς του εἰς τὰς ἠθικὰς ἀρχάς, κατέλαβε θέσιν μεταξὺ τῶν πρωταγωνιστῶν τῶν μικρῶν ἐθνῶν, τὰ ὁποῖα εἰς τὴν ἐπικράτησιν τῶν ἀρχῶν αὐτῶν στηρίζουν ὅλας τὰς ἐλπίδας των. Τοῦτο εἶναι ἕνα σημαντικὸν κέρδος διὰ τὴν Ἑλλάδα. Διὰ τοῦ θάρρους του ἀφ' ἑτέρου, ἐκέρδισε τὴν ἐκτίμηση μικρῶν καὶ μεγάλων, διότι ἡ ἀρετὴ αὐτὴ εἶναι ἐκείνη πού διακρίνει κυρίως τοὺς ἀξίους λόγου πολιτικοὺς ἄνδρας ἀπὸ τοὺς συνήθεις τύπους. Ἀπέκτησε κατ' αὐτὸν τὸν τρόπο ὁ κ. Σοφιανόπουλος μίαν ἐπιβολὴν τῶν συμμαχικῶν κύκλων ἡ ὁποία θὰ τοῦ εἶναι χρήσιμος διὰ τὴν ἐπιτυχῆ ἀντιπροσώπευσιν τῆς Ἑλλάδος τὸν καιρὸν πού θὰ τεθοῦν ὑπὸ συζήτησιν τὰ ἰδιαίτερα συμφέροντά της εἰς τὸ συνέδριον ἢ τὰ συνέδρια τῆς εἰρήνης Καὶ διὰ τῶν ἀγορεύσεών του διεκρίθη ὁ Ἕλλην ὑπουργὸς τῶν ἐξωτερικῶν, ἑλκύσας τὴν προσοχὴν τῶν ἀντιπροσώπων τῶν Ἡνωμένων ἐθνῶν μὲ τὴν τετραγωνικὴν σκέψιν του καὶ τὴν λαξευμένην ἔκφρασίν του. Ἡ εἰσήγησις πού ἔκαμεν ὡς Πρόεδρος τῆς Ἐπιτροπῆς Ἀσφαλείας, κατὰ τὴν ἔναρξιν τῶν ἐργασιῶν της, ἦτο κλασική. Διέγραψε τὸ ἔργον τῆς ἐπιτροπῆς ἀρτίως καὶ μὲ θαυμαστὴν ἀκριβολογίαν.

»Ἔκαμε λοιπὸν ἡ Ἑλλὰς διὰ τοῦ κ. Σοφιανοπούλου μίαν καλὴν ἀρχὴν εἰς τὴν ἄμεσον ἐπικοινωνίαν μετὰ τῶν λοιπῶν Ἡνωμένων ἐθνῶν διὰ τὴν διακανόνησιν τῶν ἑλληνικῶν προβλημάτων μετὰ τὴν νίκην. Τὸ γεγονὸς ὅτι εἰς τὸν Ἕλληνα ὑπουργὸν ἀνετέθη ἡ προεδρία τῆς σπουδαιοτέρας ἐπιτροπῆς, εἶναι τιμὴ ἡ ὁποία δὲν περιορίζεται εἰς τὸ πρόσωπόν του, ἀλλὰ ἐπεκτείνεται καὶ εἰς τὴν Ἑλλάδα. Τὰ ζητήματα τὰ ὁποῖα ἐξετάζει ἡ ἐπιτροπὴ Ἀσφαλείας εἶναι ἐκεῖνα ἀπὸ τὰ ὁποῖα ἐξαρτᾶται ὁ ὅλος χαρακτὴρ τῆς ὀργανώσεως τῆς εἰρήνης. Ἡ ἐπιρροὴ τοῦ κ. Σοφιανοπούλου εἰς τὴν λύσιν των, θὰ εἶναι ὑπὲρ τῆς νέας διεθνοῦς κοινωνίας...»

Ἡ ψῆφος τῆς Ἀργεντινῆς

Γιὰ τὸν δεύτερο σκοπό, δηλαδὴ τὴν προσέγγισή μας πρὸς τὴ

Σοβιετική Ἕνωση, ὁ Σοφιανόπουλος χρησιμοποίησε ἕνα ἐξαιρετικὸ διπλωματικὸ ἐλιγμό : Στὶς 30 Ἀπριλίου 1945, συντάχθηκε μὲ τὴ ρωσικὴ ἄποψη στὸ ζήτημα τῆς εἰσδοχῆς τῆς Ἀργεντινῆς στὰ Ἡνωμένα Ἔθνη καὶ ψήφισε τὴ σοβιετικὴ πρόταση, σύμφωνα μὲ τὴν ὁποία ἔπρεπε νὰ μὴν ἐγκριθῆ ἡ εἴσοδος αὐτῆς τῆς χώρας στὸν Ο.Η.Ε. μέχρις ὅτου καθοριστῆ ἀπὸ τοὺς τρεῖς μεγάλους ἡ στάση της ἀπέναντι στὸ τότε φασιστικό της καθεστώς. Γύρω ἀπ' αὐτὸ τὸ ζήτημα χύθηκε πολὺ μελάνι. Οἱ ἔξαλλοι «ἐθνικόφρονες», ποὺ τὴν ἐποχὴ ἐκείνη κραύγαζαν «Σόφια—Μόσχα», ἔμειναν ἐμβρόντητοι μπροστὰ στὸ ἀκατανόητο γι' αὐτοὺς «πραξικόπημα» τοῦ Σοφιανόπουλου. Δὲν ἤθελαν νὰ τὸ πιστέψουν στὴν ἀρχή. Κι' ὅταν ἐπιβεβαιώθηκε ἡ εἴδηση καὶ συνῆλθαν κάπως ἀπὸ τὴν κατάπληξή τους, ρίχτηκαν ἐναντίον του μὲ ἀφροὺς λύσσας. Τὸν ἀποκάλεσαν «προδότη» καὶ «πουλημένο» κι' ἔλεγαν πὼς ἔπρεπε νὰ τουφεκιστῆ ἀμέσως μόλις θὰ ξαναγύριζε στὴν Ἑλλάδα! Δύο ἀπ' αὐτοὺς μάλιστα τοῦ ὑπέβαλαν καὶ κανονική...μήνυση, μὲ τὴν ὁποία ἀπασχολήθηκε ἡ ἑλληνικὴ δικαιοσύνη.

Ἀνάλογη ἤτανε ἡ ἀντίδραση καὶ σὲ μερικοὺς κύκλους τῶν ὁμογενῶν τῆς Ἀμερικῆς :

«Κάτι τὸ φοβερὸν καὶ ἀπίστευτον διέπραξε χθὲς ἐν Ἁγίῳ Φραγκίσκῳ ὁ καταχρηστικῶς διατηρῶν τὸν τίτλον τοῦ ὑπουργοῦ τῶν ἐξωτερικῶν, λεγόμενος Σοφιανόπουλος», ἔγραφε ἡ φιλομοναρχικὴ «Ἀτλαντὶς» στὸ φύλλο τῆς 1ης Μαΐου 1945. «Ἐτάχθη ἀνεπιφυλάκτως ἐναντίον τῆς μεγάλης ὁμοσπονδίας μας καὶ ἐναντίον τῆς Μεγάλης Βρεττανίας καὶ ὑπὲρ τῆς Ρωσίας, ἀκολουθήσας τοὺς δορυφόρους τοῦ Στάλιν Τσεχοσλοβάκους καὶ Νοτιοσλάβους».

Οἱ ἀντιδράσεις αὐτές, ἤτανε δικαιολογημένες ἀπὸ μιὰ ἄποψη. Ἡ χώρα μας, δὲν εἶχε ἀσκήσει ποτὲ ὡς τώρα μιὰ πραγματικὰ ἀνεξάρτητη ἐξωτερικὴ πολιτικὴ ποὺ νὰ ἀνταποκρίνεται στὰ ουσιαστικὰ συμφέροντα τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ καὶ ὄχι στὰ συμφέροντα τῶν ξένων. Ἡ ἐπανάσταση ποὺ ἔφερνε τώρα ὁ Σοφιανόπουλος, τὸ σπάσιμο τῆς παράδοσης ποὺ εἶχε καθιερωθῆ ἀπὸ τὰ πρῶτα χρόνια τῆς ἐθνικῆς μας ἀπελευθέρωσης, ἤτανε πολὺ φυσικὸ νὰ δημιουργήση σάλο καὶ νὰ παρανοηθῆ ἀκόμα καὶ ἀπὸ καλοπροαίρετους ἀνθρώπους.

Νά ὅμως τί γράφει ὁ ἴδιος ὁ Σοφιανόπουλος σ' ἕνα γράμμα του ἐξηγώντας τὴν ἐπαναστατικὴ ἐκείνη ἐνέργειά του :

*«...Ἀπὸ τὰ πρὸς τὸ ὑπουργεῖον τηλεγραφήματά μου ἐλπίζω νὰ ἔλαβες γνῶσιν τῶν ἐνεργειῶν τῆς Ἀποστολῆς. Θὰ γνωρίζης εἰδικώτερα τὴν ψῆφον ποὺ ἔδωκα εἰς τὸ ζήτημα τῆς Ἀργεντινῆς. Ἡ ψῆφος αὐτή, ἂν ἐπεκρίθη ἀπὸ μερικοὺς ἀνοήτους ὁμογενεῖς ποὺ τοποθετοῦν τὸ ἐθνικὸν συμφέρον εἰς τὴν ἀσφάλειαν τῶν καραβιῶν των, ὅμως ἐξετιμήθη ἀπὸ τοὺς σημαίνοντας ἐδῶ πολιτικοὺς καὶ δημοσιογραφικοὺς κύκλους ὡς πρᾶξις θαρραλέα καὶ ἐξυπηρετικὴ τῶν γενικωτέρων συμφερόντων τῆς Ἑλλάδος. Αἱ σχέσεις μὲ τὴν Ρωσίαν ἦσαν τόσον θολαὶ καὶ συγκεχυμέναι, ὥστε ἡ διευκρίνισίς των ν' ἀποτελῆ τὴν πλέον ἐπείγουσαν ἐπιδίωξιν τῆς ἐξωτερικῆς μας πολιτικῆς. Ἡ ψῆφος μου, δοθεῖσα ἄλλωστε εἰς ζήτημα ἀνώδυνον διὰ τοὺς ἄλλους Συμμάχους, ἤνοιξε τὴν θύραν πρὸς τὴν διευκρίνισιν ταύτην. Αἱ συναντήσεις μου μὲ τὸν Μολότωφ προώθησαν ἀρκετὰ τὴν κατάστασιν καὶ ἐλπίζω εἰς πληρεστέραν βελτίωσιν τῶν σχέσεών μας, ἂν καὶ οἱ ἐν Ἀθήναις βάλουν μυαλό. Διότι δὲν πρέπει νὰ μᾶς διαφεύγη ὅτι τὸ ζήτημά μας εὑρίσκεται εἰς ἀλληλεξάρτησιν μὲ τὸ Πολωνικὸ καὶ ὅτι συνεπῶς εἰς τὴν ἀγγλικὴν πίεσιν περὶ σχηματισμοῦ ἀντιπροσωπευτικῆς κυβερνήσεως εἰς τὴν Πολωνίαν, ἀντιτάσσουν οἱ Ρῶσοι ἐμμέσως ἰδικήν των ἀξίωσιν περὶ σχηματισμοῦ ἀντιπροσωπευτικῆς κυβερνήσεως εἰς τὴν Ἑλλάδα...»**

Ἡ πολιτικὴ αὐτὴ ἐνέργεια τοῦ Σοφιανόπουλου τοποθετεῖται καὶ ἑρμηνεύεται θαυμάσια ἀπὸ τὸν Γιουγκοσλάβο ὑφυπουργὸ Στογιὰν Γκαβρήλοβιτς, στὴν ἴδια ἐπιστολὴ ποὺ ἀναφέραμε πιὸ πάνω :

«Ἡ ἀνεξάρτητος ἐνέργεια εἰς τὰ διεθνῆ ζητήματα», γράφει, «εἶναι ἡ ἀναγκαία διατράνωσις τῆς ἐθνικῆς κυριαρχίας μιᾶς χώρας. Ἡ Ἑλλάς, καὶ διὰ τὸν λόγον τοῦτον, εἶχε πᾶν συμφέρον νὰ λάβη εἰς τὸ ζήτημα τῆς Ἀργεντινῆς στάσιν ἐντελῶς ἀνεπηρέαστον ἔξωθεν. Θὰ ἦτο πολὺ κακὴ ἀρχὴ εἰς τὴν προσπάθειαν συνεργασίας

* *Ἀπὸ τὸ ἀρχεῖο Ι. Σοφιανόπουλου.*

μεταξὺ τῶν ἐθνῶν διὰ τὴν κοινὴν αὐτῶν ἀσφάλειαν ἂν κάθε μικρὰ χώρα προσήρχετο εἰς τὸ Συνέδριον προκατηχημένη ἀπὸ τοὺς Μεγάλους καὶ μὲ τὴν ψῆφον των ἐκ τῶν προτέρων διατεθειμένην κατὰ τὰς ἐπιθυμίας τοῦ ἑνὸς ἢ τοῦ ἄλλου ἐκ τῶν ἰσχυρῶν. Τὸ συνέδριον τοῦ Ἁγίου Φραγκίσκου δὲν συνεκλήθη πρὸς τὸν σκοπὸν αὐτόν. Σκοπός του εἶναι νὰ διορθώση καὶ νὰ τελειοποιήση τὸ ἀρχικὸν σχέδιον τοῦ Ντάπαρτον Ὤκς. Εἰς τὸ ἔργον τοῦτο, κάθε χώρα ὀφείλει νὰ συνεισφέρη τὴν ἀνεξάρτητον γνώμην της. Μόνον κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ἠμπορεῖ νὰ προέλθη ἀπὸ τὸν Ἅγιον Φραγκῖσκον κάτι τὸ ἀντιπροσωπευτικὸν καὶ γενικῶς ἀποδεκτόν.

»Θὰ ἦτο πολὺ ἐπιζήμιον διὰ τὰς Ἑλληνο-ρωσικὰς σχέσεις ἂν ἡ Ἑλλὰς ἐψήφιζεν ὑπὲρ τῆς προσκλήσεως τῆς Ἀργεντινῆς εἰς τὸ Συνέδριον, μόνον καὶ μόνον διότι ὁ κ. Μολότωφ ἐψήφισεν ἐναντίον τῆς προσκλήσεως. Δὲν συνέφερε ποσῶς εἰς τὴν Ἑλλάδα νὰ δείξη μεροληπτικότητα ὑπὲρ τῶν Μεγάλων Δυνάμεων. Τὸ συμφέρον της ἦτο νὰ ψηφίση κατὰ τὴν ἐλευθέραν της κρίσιν, ἀδιάφορον πῶς θὰ ἐψήφιζον αἱ ἄλλαι χῶραι. Καὶ αὐτὸ ἀκριβῶς ἔπραξεν διὰ τοῦ κ. Σοφιανοπούλου.

»Νομίζομεν ὅμως ὅτι ἓν ἄλλο ἐπιχείρημα, τὸ ὁποῖον ἐτονίσθη ἤδη εἰς Ἅγιον Φραγκῖσκον, κανονίζει τελειωτικῶς τὸ ζήτημα ὑπὸ πρακτικὴν ἔποψιν. Ψηφίζουσα ἡ Ἑλλὰς ὑπὲρ τῆς προσκλήσεως τῆς Ἀργεντινῆς εἰς τὸ Συνέδριον, θὰ ἤνοιγε ἡ ἰδία τὴν θύραν δι' ἐνδεχομένην πρόσκλησιν τῆς Βουλγαρίας καὶ τῆς Ἰταλίας, μὲ τὰς ὁποίας ἔχει αὐτὴ ἰδιαιτέρους λογαριασμούς. Καὶ αἱ δύο αὗται χῶραι ἔγιναν «συνεμπόλεμοι» καὶ ἔχουν ἰσχυροὺς συνηγόρους. Ἡ δημιουργία προηγουμένου εὐνοϊκοῦ δι' αὐτὰς ἦτο καὶ εἶναι ἐπικίνδυνος. Πῶς ἠδύνατο ὁ κ. Σοφιανόπουλος νὰ συμπράξη εἰς τοῦτο ;»

Ὅλα αὐτὰ ὅμως, οὔτε κἂν περνοῦσαν ἀπὸ τὸ μυαλὸ τῶν «ἐθνικοφρόνων». Κι' ὅταν ἀργότερα εἶδανε τὰ ἐθνικά μας ζητήματα νὰ καταβαραθρώνωνται στὰ διάφορα συνέδρια, δὲν μπόρεσαν νὰ καταλάβουν ἀπὸ ποῦ τοὺς ἦρθε τὸ κακὸ καὶ ἄρχισαν τὶς ἐθνικὲς οἰμωγὲς καὶ τὰ παράπονα γιὰ τοὺς μεγάλους μας συμμάχους ποὺ μᾶς ξέχασαν καὶ μᾶς καταπρόδωσαν, ἐνῶ ὑπεύθυνοι ὑπῆρξαν μόνον αὐτοὶ μὲ τὴν ξενόδουλη καὶ μονόπλευρη πολιτική τους. Ἡ ἀντισοβιετική τους τύφλωση, δὲν τοὺς ἄφησε νὰ καταλάβουν ὅτι, εἴτε τοὺς ἄρεσε εἴτε ὄχι, ἡ Σοβιετικὴ Ἕνωση θὰ εἶχε

ἀποφασιστικὸ λόγο στὰ συνέδρια τῆς Εἰρήνης, ἰδίως γιὰ ζητήματα χωρῶν ποὺ βρίσκονταν στὴ σφαῖρα τῶν συμφερόντων της.

Ὁ Σοφιανόπουλος, μὲ ἕναν μόνον ἑλιγμὸ ποὺ πρόφθασε νὰ κάμη, πρόσφερε στὴν πατρίδα μας μιὰ ἀνεκτίμητη ὑπηρεσία: Ἐξασφάλισε τὴν ἔνθερμη ὑποστήριξη τῆς Σοβιετικῆς Ἕνωσης στὸ ζήτημα τῆς Δωδεκανήσου—τῆς ἴδιας αὐτῆς Σοβιετικῆς Ἕνωσης ποὺ πρὶν ἀπὸ λίγον καιρό, φαινότανε διατεθειμένη νὰ ὑποστηρίξη πιὸ πολὺ τὶς ἰταλικὲς ἢ τὶς τουρκικὲς ἀπόψεις στὸ ζήτημα αὐτῶν τῶν νησιῶν. Αὐτὸ ἤτανε τὸ τελικὸ ἀποτέλεσμα τοῦ «σκανδάλου» καὶ τῆς «προδοσίας» ποὺ διέπραξε ὁ Σοφιανόπουλος μὲ τὴν ψῆφο τῆς Ἀργεντινῆς.

Οἱ ἀντίπαλοί του καὶ ὁ τύπος τῆς δεξιᾶς ἀπέφυγαν τότε νὰ τοῦ ἀναγνωρίσουν τὴ μεγάλη αὐτὴ ὑπηρεσία, ὁ αὐριανὸς ὅμως ἱστορικὸς δὲν θὰ μπορέση νὰ τὴν ἀγνοήση. Εἶναι ἄλλωστε κάτι ποὺ δὲν τὸ κρύβει σήμερα κανείς.

Νά τί ἔγραφαν τὰ «Νέα», λόγου χάριν, στὸν ἑορτασμὸ τῆς 10ης ἐπετείου τῆς ἐνσωμάτωσης τῶν Δωδεκανήσων:

«Εἰς ἀτμοσφαῖραν ἐθνικῆς ἐξάρσεως ἐτερματίσθησαν αἱ ἑορταὶ ἐπὶ τῇ δεκάτῃ ἐπετείῳ ἀπὸ τῆς ἐνσωματώσεως τῆς Δωδεκανήσου εἰς τὴν Ἑλλάδα καὶ ὅλοι εὐλόγως ἐνεθυμήθησαν τοὺς συντελέσαντας εἰς τὸ μεγάλο αὐτὸ ἐθνικὸν γεγονός. Ἡ στήλη αὐτὴ θὰ ἐνθυμηθῆ καὶ ἕναν ἄλλον, νεκρὸν σήμερα, ὁ ὁποῖος σπουδαίως συνέβαλεν εἰς τὴν ἀπελευθέρωσιν τῆς Δωδεκανήσου. Ἐννοοῦμεν τὸν προώρως ἐκλιπόντα πολιτικὸν ἡγέτην Ἰωάννην Σοφιανόπουλον, ὅστις μὲ τὸ νὰ καταψηφίση ὡς ὑπουργὸς τῶν ἐξωτερικῶν τὸ 1945 εἰς τὸν Ἅγιον Φραγκῖσκον τὴν εἰσδοχὴν τῆς Ἀργεντινῆς εἰς τὰ Ἡνωμένα Ἔθνη, παρὰ τὰ νεῦρα τοῦ πανισχύρου τότε Ἦντεν, ἐπέτυχε τὴν ἀποκατάστασιν τῶν διπλωματικῶν μας σχέσεων μὲ τὴν Σοβιετικὴν Ἕνωσιν μὲ ἀποτέλεσμα νὰ πρωτοστατήση αὐτὴ εἰς τὴν Διάσκεψιν τῶν Μεγάλων εἰς τὸ Παρίσι ὑπὲρ τῆς ἀποδόσεως τῶν νήσων εἰς τὴν Ἑλλάδα. Ὑπέστη τότε ὁ τολμηρὸς πολιτικὸς βιαίαν ἐπίθεσιν εἰς τὸν τόπον μας. Ἐδικαιώθη ὅμως ἐκ τῶν πραγμάτων.»*

Ἡ νέα μορφὴ τῆς ἐξωτερικῆς πολιτικῆς ποὺ προσπάθησε νὰ θεμελιώση ὁ Σοφιανόπουλος ἔπαιρνε στὴ διεθνῆ της προβολὴ

* *«Τὰ Νέα», 8.3.1958.*

κι' ἕνα ἄλλο νόημα: Γινόταν ἕνα παγκόσμιο μήνυμα ἀνεξαρτητοποίησης τῶν μικρῶν λαῶν, μιὰ τάση ποὺ ἂν ἐπικρατοῦσε ἴσως νὰ ἐξωμάλυνε τὶς ἀντιθέσεις τῶν Μεγάλων δυνάμεων, νὰ στερέωνε τὸν ΟΗΕ καὶ ν' ἀπέτρεπε τὸν ψυχρὸ πόλεμο καὶ ὅλους τοὺς κινδύνους ποὺ ἐνέχει αὐτὸς νὰ μετατραπῆ ἀπὸ τὴ μιὰ στιγμὴ στὴν ἄλλη σὲ θερμό. Στὴν περίπτωση δηλαδὴ αὐτή, τὸ ἑλληνικὸ συμφέρον ξέφευγε ἀπὸ τὰ στενὰ ἐθνικά του πλαίσια καὶ ἐναρμονιζότανε μὲ μιὰ παγκόσμια ἐπιδίωξη.

Ἡ συνταύτιση αὐτή, ἡ ἀναγωγὴ ἑνὸς αἰτήματος ἐθνικοῦ σὲ πανανθρώπινο, εἶναι ἡ πιὸ ὑψηλή, ἡ πιὸ ἰδανικὴ τοποθέτηση τῶν συμφερόντων ἑνὸς λαοῦ στὸν χῶρο τοῦ διεθνοῦς περιβάλλοντος. Κάτι τέτοιο ἔγινε γιὰ πρώτη φορὰ στὴν ἱστορία μας. Καὶ τὸ πραγματοποίησε ὁ Σοφιανόπουλος μὲ τὴ σωστὴ ἱεράρχηση τῶν σχέσεων ἐξωτερικῆς καὶ ἐσωτερικῆς πολιτικῆς: Ὑπέρτατο συμφέρον τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ, εἶπε, εἶναι ἡ ἐσωτερικὴ γαλήνη. Γιὰ νὰ ἐξασφαλισθῆ ὅμως αὐτὸ τὸ ἀγαθό, πρέπει πρῶτα ἀπ' ὅλα νὰ πάψη ἡ Ἑλλάδα νὰ εἶναι χῶρος ἀντιθέσεων τῶν μεγάλων δυνάμεων. Ἄρα, ἡ ἐξωτερική της πολιτική, ὀφείλει νὰ τείνη σ' αὐτὴν ἀκριβῶς τὴν προσπάθεια: Στὴ συνεννόηση τῶν Μεγάλων δυνάμεων, στὴν εἰρηνικὴ συνύπαρξη τῶν δύο συστημάτων, καπιταλισμοῦ καὶ σοσιαλισμοῦ, ποὺ τὴν βλέπει ὄχι μόνο σὰν δυνατὴ ἀλλὰ καὶ σὰν σωτήρια καὶ σὰν ἀναπόφευκτη:

«Πιστεύω», ἔλεγε ἀργότερα, *«ὅτι ἐν τῷ μέτρῳ τῶν ἀσθενῶν δυνάμεών μου ἔσπειρα καὶ εἰς τὸ ἐξωτερικὸν τὸν σπόρον τῆς συνεννοήσεως καὶ ὅτι ἡ πολιτικὴ αὐτὴ διὰ τὴν διεθνῆ ρύθμισιν τῶν ἑλληνικῶν ζητημάτων ἐμπίπτει εἰς τὰ πλαίσια τῆς γενικωτέρας συνεννοήσεως εἰς τὴν ὁποίαν παρ' ὅλας τὰς σημερινὰς δυσχερείας ἀναπόφευκτα ὁδηγοῦνται οἱ Μεγάλοι. Πιστεύω πράγματι ὅτι παρ' ὅλας τὰς βόμβας ὑδρογόνου ἢ μᾶλλον χάρις εἰς τὴν ἀπειλητικὴν συσσώρευσιν των ἑκατέρωθεν, ἀργὰ ἢ γρήγορα θὰ εὑρεθῆ τρόπος συμβιώσεως τῶν δύο κόσμων πρὸς ἀποφυγὴν νέου πολέμου ποὺ θὰ ἐσήμαινε, οὔτε λίγο οὔτε πολύ, τὸ τέλος τῆς ἀνθρωπότητος...»* *

* *Ἀπὸ τὸ λόγο του στὴ Θεσσαλονίκη 26.2.50.*

Οἱ τάσεις γιὰ τὴ δημιουργία μιᾶς «Τρίτης Κατάστασης» τώρα μόλις ἀρχίζουν νὰ μορφοποιοῦνται στὸν διεθνῆ χῶρο, μὲ τὴν κίνηση τοῦ Ἀφρικανοασιατικοῦ μπλὸκ καὶ τῶν οὐδετερόφιλων χωρῶν ποὺ ἀκολουθοῦν μιὰ ἐξωτερικὴ πολιτικὴ βασισμένη πάνω στὶς ἀρχὲς ποὺ διατύπωσε ὁ Σοφιανόπουλος πρὶν ἀπὸ μιὰ ὁλόκληρη δεκαπενταετία. Τὸ γεγονὸς αὐτὸ δείχνει πόσο ζωντανὴ ἤτανε ἡ ἰδέα τοῦ Σοφιανόπουλου καὶ πόσο στενὰ δεμένη μὲ τὶς ἀνάγκες τοῦ διεθνοῦς περιβάλλοντος.

Συνηθίσαμε σήμερα νὰ μιλᾶμε γιὰ τὴν δυνατότητα τῆς εἰρηνικῆς συνύπαρξης καπιταλισμοῦ καὶ σοσιαλισμοῦ. Ὑπάρχει βέβαια αὐτὴ ἡ δυνατότητα, ἀλλὰ δὲν πρέπει νὰ ξεχνᾶμε ὅτι συνύπαρξη δὲν σημαίνει ἀναγκαστικὰ καὶ ἀγαθὲς ἢ «ἀδελφικὲς» σχέσεις μεταξὺ τῶν δύο συστημάτων. Ἡ εἰρηνικὴ συμπόρευσή τους θὰ εἶναι πάντοτε δύσκολη καὶ πάντοτε θὰ παρουσιάζωνται ἀφορμὲς γιὰ διενέξεις. Ἡ παρουσία συνεπῶς ἑνὸς τρίτου παράγοντα στὴ διεθνῆ ζωὴ ποὺ θὰ παίζῃ σὲ ὅλες τὶς περιπτώσεις ρόλο ἐπιδιαιτητικὸ καὶ κατευναστικὸ εἶναι ἀπολύτως ἀπαραίτητη. Θὰ μποροῦσε μάλιστα κανεὶς νὰ πῇ ὅτι ἡ συνύπαρξη δὲν εἶναι κἂν πραγματοποιήσιμη ἐφ' ὅσον ἀπουσιάζει ἀπὸ τὸ διεθνὲς περιβάλλον ὁ ἐξισορροπιστικὸς αὐτὸς παράγοντας.

Τὸ πολιτειακὸ καὶ ἡ «Ἀντιπροσωπευτική»

Ὁ Σοφιανόπουλος γύρισε ἀπὸ τὸ ἐξωτερικὸ στὶς 23 Ἰουλίου 1945. Τὴν ἴδια μέρα κιόλας παρουσιάστηκε στὸν Ἀντιβασιλιᾶ Δαμασκηνὸ καὶ ὑπέβαλε τὴν παραίτησή του. Μὲ τὴν ἐνέργεια αὐτὴ ἤθελε πρῶτα-πρῶτα νὰ διαχωρίσῃ τὶς εὐθύνες του ἀπὸ τὴν «ὑπηρεσιακὴ» κυβέρνηση Βούλγαρη ποὺ ἀνεχότανε—γιὰ νὰ μὴν ποῦμε ὠργάνωνε—τὸ ὄργιο τῆς τρομοκρατίας καὶ τὴν κατάλυση κάθε ἔννοιας κράτους δημιουργώντας ἔτσι ὅλες τὶς προϋποθέσεις γιὰ τὸν ἐμφύλιο πόλεμο, καὶ ὕστερα σκόπευε νὰ δημιουργήσῃ κυβερνητικὴ κρίση γιὰ νὰ ρίξῃ τὴν κυβέρνηση. Ἀπὸ τὶς ἐπαφὲς ποὺ εἶχε στὸ ἐξωτερικὸ καθὼς καὶ ἀπὸ τὴ μελέτη τῶν νέων συνθηκῶν ποὺ ἐπικρατοῦσαν στὸ διεθνὲς περιβάλλον εἶχε μορφώσει τώρα τὴν πεποίθηση ὅτι τὸ «συμπυκνωμένο συμφέρον» τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ—ποὺ τὸ εἶχε πάντοτε σὰ φωτεινὸ ὁδηγὸ—ἐπέβαλλε τὸν ἄμεσο σχηματι-

σμὸ ἀντιπροσωπευτικῆς κυβέρνησης μὲ τὴ συμμετοχὴ ὅλων τῶν κομμάτων.

«Τοὺς ὑπέδειξα», γράφει σὲ ἄρθρο του δημοσιευμένο στὸ «Νιοὺς Κρόνικλ» τοῦ Λονδίνου, στὶς 28 Ἰουλίου 1945, *«ὅτι τόσον δι' ἐσωτερικοὺς ὅσον καὶ δι' ἐξωτερικοὺς λόγους θὰ ἔπρεπε ἄνευ χρονοτριβῆς νὰ ἐγκαταλείψωμεν τοὺς πειραματισμοὺς τῶν ὑπηρεσιακῶν κυβερνήσεων καὶ νὰ ὁδηγηθῶμεν εἰς τὴν λύσιν τῆς πολιτικῆς κυβερνήσεως ποὺ θὰ περιελάμβανε ὅλα τὰ ὑπεύθυνα κόμματα καὶ θὰ ἠμποροῦσε ν' ἀντιμετωπίση μὲ ἀπόλυτον κῦρος τόσον τὰ ἐσωτερικὰ ὅσον καὶ τὰ ἐξωτερικὰ προβλήματα τῆς χώρας... Ἐὰν ἡ κυβέρνησις Πλαστήρα ἀπεπέμφθη τῆς ἀρχῆς διότι τῆς ἀπεδόθη, ἐκτὸς τῶν ἄλλων, καὶ ἡ μομφὴ ὅτι ἐκομματίσθη ὑπὲρ τῆς Δημοκρατίας, χωρὶς βέβαια τοῦτο νὰ ἀνταποκρίνεται πρὸς τὴν ἀλήθειαν, ἡ κυβέρνησις Βούλγαρη δὲν θὰ μποροῦσε τὸ παράπαν νὰ θεωρηθῆ ὡς ἀμερόληπτος ὑπηρεσιακὴ τοιαύτη, ἀφοῦ ἐπὶ τῶν ἡμερῶν της αἱ ἀντιδραστικαὶ ὀργανώσεις ἐξήπλωσαν ἀφάνταστον τρομοκρατίαν ἡ ὁποία καὶ κατὰ τῆς ἀσφαλείας τῶν δημοκρατικῶν πολιτῶν ἐστράφη καὶ τοὺς κινδύνους ἐξωτερικῶν προστριβῶν ἐπολλαπλασίασε. Τὴν δημιουργηθεῖσαν ἐν Ἑλλάδι ἐπικίνδυνον κατάστασιν ἀποτελεσματικῶς δύναται ν' ἀντιμετωπίση μόνον πολιτικὴ κυβέρνησις ἐκπροσωποῦσα ὅλα τὰ ἐν τῇ χώρᾳ ρεύματα... Μόνον αὐτὴ ἠμπορεῖ νὰ ὁδηγήση τὸν λαὸν εἰς ἐλευθέρας καὶ γνησίας ἐκλογὰς ὥστε τὸ ἀποτέλεσμα τούτων νὰ εἶναι ἀνεπίδεκτον ἀμφισβητήσεως. Καὶ μόνον τοιαύτη κυβέρνησις ἠμπορεῖ ν' ἀντιμετωπίση εἰς τὸν ἐξωτερικὸν τομέα τὰ ἑλληνικὰ συμφέροντα καὶ ν' ἀξιοποιήση ἱκανοποιητικῶς τὰς ἑλληνικὰς θυσίας...»*

Στὴν κυβέρνηση λοιπὸν αὐτή, ἔπρεπε νὰ πάρη μέρος καὶ τὸ Ε.Α.Μ. ἀφοῦ θὰ ἤτανε «ἀντιπροσωπευτική». Ἀλλά, δὲν ξαναγυρίζαμε ἔτσι στὸ σχῆμα τῆς «ἐθνικῆς ἑνότητας» ποὺ εἶχε ἀποτύχει παταγωδῶς καὶ προκάλεσε τόσες καὶ τόσες συμφορές; Καὶ δὲν φαίνεται κάπως ἀντιφατικὴ ἡ πολιτικὴ ποὺ ἀκολουθοῦσε τώρα ὁ Σοφιανόπουλος;

Ὅλα αὐτὰ τὰ ἐρωτήματα ἔχουν βέβαια τὴ θέση τους ἀλλὰ δὲν πρέπει νὰ ξεχνοῦμε ὅτι εἶχαν ἀλλάξει πολλὰ πράγματα στὸ μετα-

ξύ. Ἐπὶ πλέον—καὶ αὐτὸ ἔχει ἰδιαίτερη σημασία—ὁ ὅρος «ἀντιπροσωπευτική» κυβέρνηση, ἔχει διαφορετικὸ περιεχόμενο ἀπὸ αὐτὸ ποὺ εἶχε ἡ «ἐθνικὴ ἑνότητα»: Στὴ δεύτερη περίπτωση, εἴχαμε συμπαρουσία στὴν ἀρχὴ δύο ἀντιρρόπων δυνάμεων χ ω ρ ὶ ς νὰ ἔχῃ λυθῆ ἀκόμα τὸ καθεστωτικὸ ζήτημα, ἐνῶ στὴν πρώτη, ἡ συμπαρουσία εἶναι νοητὴ γιατὶ τὸ καθεστωτικὸ ἔχει πιὰ κριθῆ.

Μὲ τὴν προϋπόθεση λοιπὸν ὅτι τὸ Ε.Α.Μ. καὶ τὸ Κ.Κ.Ε. δὲν εἶναι τώρα σὲ θέση ν' ἀπειλήσουν σοβαρὰ τὸ καθεστώς, ὁ Σοφιανόπουλος ἐπιζητοῦσε τὴ συμμετοχή τους στὴ κυβέρνηση γιὰ τρεῖς λόγους: α) Γιατὶ χωρὶς τὸ Ε.Α.Μ. ἢ ἐναντίον του, δὲν μποροῦσε ν' ἀποκατασταθῆ ὁμαλὴ πολιτικὴ ζωή, νὰ εἰρηνεύσῃ ὁ τόπος καὶ νὰ ἐπιβληθῆ πρὸς ὅλες τὶς κατευθύνσεις τὸ κράτος τοῦ νόμου. β) Γιατὶ δὲν ἦτανε δυνατὸ νὰ βρίσκεται σὲ παρανομία ἢ ἡμιπαρανομία τὸ Κομμουνιστικὸ Κόμμα σὲ μιὰ μικρὴ χώρα ποὺ ἤθελε ν' ἀκολουθήσῃ τὴν πολιτικὴ τῆς ἴσης φιλίας πρὸς τοὺς μεγάλους—πολὺ περισσότερο μάλιστα ὅταν ἡ χώρα αὐτὴ εἶναι ἡ Ἑλλάδα ποὺ ἔχει στενὴ γεωοικονομικὴ συνάρτηση μὲ τὸν κομμουνιστικὸ ὄγκο. Καὶ γ) γιατὶ μὲ τὴν παρουσία τῶν ἀριστερῶν στὴν κυβέρνηση θὰ μποροῦσε ν' ἀποκατασταθῆ ἡ ἰσοπολιτεία, ν' ἀποτραπῆ ὁ ἐπερχόμενος ἐμφύλιος πόλεμος καὶ ν' ἀποσοβηθῆ ἡ ἐπίσης ἐπερχόμενη παλινόρθωση.

Τὸ τελευταῖο εἶχε καὶ τὴ μεγαλύτερη σημασία γιατὶ ὁ θρόνος, ποὺ ἦτανε κατὰ τὴ γνώμη τοῦ Σοφιανόπουλου ἡ πηγὴ ὅλων τῶν συμφορῶν τῆς χώρας μας, δὲν θ' ἀνεχόταν τὴ γαλήνευση τοῦ τόπου ἂν δὲν ἐξασφάλιζε πρῶτα τὴν παλινόρθωση. Ἡ σύγκρουση λοιπὸν εἶχε οὐσιαστικὰ μετατοπισθῆ ἀπὸ τὸ κοινωνικὸ στὸ πολιτειακὸ ζήτημα, πράγμα ποὺ δὲν μπόρεσαν νὰ καταλάβουν ἔγκαιρα οὔτε τὰ ἀστικὰ κόμματα, οὔτε τὸ Ε.Α.Μ. Ὁ μόνος ἀστὸς πολιτικός, ἐκτὸς ἀπὸ τὸν Σοφιανόπουλο, ποὺ εἶδε αὐτὴ τὴ μετατόπιση ἦτανε ὁ Καφαντάρης, ἀλλὰ κι' αὐτὸς ἔκανε τὸ λάθος νὰ τοποθετήσῃ τὴν πάλη κατὰ τῆς μοναρχίας στὰ παλιὰ προπολεμικὰ καλούπια καὶ ἐννοοῦσε ν' ἀγνοῆ τὸ Ε.Α.Μ. ποὺ ἔκλεινε στοὺς κόλπους του τὸ πιὸ ζωντανὸ καὶ τὸ πιὸ μαχητικὸ τμῆμα τοῦ δημοκρατικοῦ λαοῦ.

Ἡ κυριώτερη λοιπὸν αἰτία ποὺ ἔκανε δυνατὴ τὴν παλινόρθωση καὶ βύθισε τὴ χώρα στὴ συμφορὰ ἑνὸς ἀκόμα ἐμφύλιου πολέμου ρξε ὁ φόβος τῶν συντηρητικῶν δημοκρατικῶν στοιχείων ὅτι ἡ

τυχὸν συνεργασία τους μὲ τὸ Ε.Α.Μ. στὸ πολιτειακὸ ζήτημα θὰ ἔθετε καὶ πάλι σὲ κίνδυνο τὸ ἀστικὸ καθεστώς.

'Αλλὰ καὶ τὸ Ε.Α.Μ. ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριὰ δὲν ἔκανε τίποτα ποὺ νὰ δείχνη ὅτι εἶχε πραγματικὰ συνειδητοποιήσει τὴ μετατόπιση τῆς σύγκρουσης ἀπὸ τὸ κοινωνικὸ στὸ πολιτειακὸ πεδίο. 'Αντίθετα μάλιστα, πολλὲς ἐνέργειές του πιστοποιοῦσαν μιὰν ἀκατανόητη ἐπιμονὴ σὲ κατοχικὰ ἢ μεταπελευθερωτικὰ συνθήματα ποὺ δὲν εἶχαν πιὰ καμμία σημασία γιὰ τὴ νέα πραγματικότητα, καθὼς καὶ σὲ ἄλλα, πολὺ χειρότερα, ποὺ εἶχαν σαφέστατα ταξικο-δυναμικὸ περιεχόμενο.

'Η ἀκαμψία αὐτή, ποὺ εἶχε βέβαια τὴν πηγή της στὸ Κομμουνιστικὸ Κόμμα, θὰ ἤτανε δικαιολογημένη μόνον στὴν περίπτωση ποὺ οἱ 'Αριστεροὶ βάδιζαν συνειδητὰ γιὰ μιὰ νέα ταξικὴ ἀναμέτρηση. Τὰ πράγματα ὅμως ἔδειχναν ὅτι τὸ Κομμουνιστικὸ Κόμμα, ἀπέβλεπε εἰλικρινὰ στὴν ἀποκατάσταση ὁμαλῆς πολιτικῆς ζωῆς καὶ στὴν πιστὴ ἐφαρμογὴ τῆς Βάρκιζας. 'Υπῆρχε λοιπὸν ἀντίφαση ἀνάμεσα στὶς πολιτικές του ἐπιδιώξεις καὶ στὴν τακτικὴ ποὺ ἀκολουθοῦσε γιὰ τὴν πραγματοποίησή τους—μιὰ ἀντίφαση ποὺ δημιουργοῦσε παρεξηγήσεις καὶ μεγάλωνε ἀκόμη περισσότερο τοὺς δισταγμοὺς τῶν δημοκρατικῶν κομμάτων.

Στὴν περίοδο αὐτή, ὁ Σοφιανόπουλος ἀγωνίστηκε μὲ ὅλες του τὶς δυνάμεις γιὰ νὰ συγκροτήση ἕνα δημοκρατικὸ μέτωπο ἱκανὸ νὰ δώση τὴ μάχη μὲ τοὺς μοναρχικούς. 'Εφ' ὅσον ὁ θρόνος εἶχε στηρίξει ὅλες τὶς ἐλπίδες του γιὰ τὴν παλινόρθωση στὴ διατήρηση τῆς ἀνωμαλίας καὶ στὴν ἐπέκταση τῆς σύγκρουσης, ὁ ἀγώνας κατὰ τῶν μοναρχικῶν, γινότανε αὐτόματα καὶ ἀγώνας γιὰ τὴν ἐσωτερικὴ γαλήνευση, γιὰ τὴν ἀποκατάσταση τῶν δημοκρατικῶν θεσμῶν καὶ τῆς ἰσοπολιτείας.

Δυστυχῶς, οἱ προθέσεις του αὐτὲς ἀπέτυχαν. 'Ο λεγόμενος δημοκρατικὸς κόσμος, δὲν ἀντιμετώπιζε τὸ πολιτειακὸ μὲ τὴν ἴδια ἀγωνία οὔτε καὶ φαινόταν νὰ συμμερίζεται τὴν ἄποψη τοῦ Σοφιανόπουλου ὅτι ὁ θρόνος εἶναι ἡ πηγὴ ὅλων τῶν συμφορῶν τῆς 'Ελλάδας καὶ ὅτι ἡ παλινόρθωσή του θὰ μᾶς ὁδηγήση σὲ ἐμφύλιο πόλεμο.

Τὰ πράγματα γιὰ τὴ Δημοκρατία χειροτέρεψαν ἀπὸ τὴ στιγμὴ ποὺ ὁ ἀντιβασιλιᾶς Δαμασκηνὸς προσχώρησε, ἀνοιχτὰ σχε-

δόν, στὸ στρατόπεδο τῶν μοναρχικῶν, ὕστερα ἀπὸ «φιλικὲς ὑποδείξεις» τῶν Ἄγγλων. Σὰν τοποτηρητὴς πιὰ τῶν συμφερόντων τοῦ θρόνου τορπίλλιζε συστηματικὰ κάθε προσπάθεια γιὰ τὸν σχηματισμὸ ἀντιπροσωπευτικῆς κυβέρνησης, ἔστω καὶ χωρὶς τὴ συμμετοχὴ τοῦ Ε.Α.Μ. θέτοντας στὰ ἄλλα κόμματα τὸν ὅρο τῆς ἀπαραίτητης παρουσίας σ' αὐτὴν τὴν κυβέρνηση τοῦ Λαϊκοῦ Κόμματος, δηλαδὴ τῶν φιλομοναρχικῶν. Οἱ φιλομοναρχικοὶ ὅμως, δὲν εἶχαν κανένα λόγο νὰ πάρουν μέρος σὲ μιὰ κυβέρνηση ποὺ θὰ μποροῦσε νὰ ἐπιβάλη τὴν τάξη καὶ ν' ἀποτρέψη τὸν ἐμφύλιο πόλεμο. Ἡ «ὑπηρεσιακή», ἐξυπηρετοῦσε πολὺ καλύτερα τὰ συμφέροντά τους. Μὲ διάφορες προφάσεις λοιπὸν δὲν ἔστεργαν νὰ πάρουν μέρος σὲ τέτοια κυβέρνηση καὶ ὁ Δαμασκηνός, ὀχυρωμένος πίσω ἀπὸ τὴν ἄρνησή τους, δὲν ἔδινε τὴ συγκατάθεσή του γιὰ τὸν σχηματισμὸ ὑπεύθυνης πολιτικῆς κυβέρνησης, δηλαδὴ ἐκάλυπτε στὴν πραγματικότητα τὸ ὄργιο τῆς δεξιᾶς καὶ ὑπέθαλπε τὴν τρομοκρατία. Ἀπὸ τὴν ἄποψη αὐτή, μ' ὅλα του τὰ ράσα, ἔχει καὶ αὐτὸς τὴν εὐθύνη του γιὰ τὸν ἐμφύλιο πόλεμο.

Ὁ Σοφιανόπουλος, ὅταν πιὰ βεβαιώθηκε ὅτι ὁ Ἀντιβασιλιᾶς εἶχε περάσει στὸ μοναρχικὸ στρατόπεδο, στράφηκε ἐναντίον του καί, γιὰ μιὰ ἀκόμα φορά, προσπάθησε νὰ κινητοποιήση τὸν ἀστικὸ πρὸ πάντων δημοκρατικὸ κόσμο ὑπογραμμίζοντας τὶς καταστροφικὲς συνέπειες ποὺ θὰ εἶχε γιὰ τὴ χώρα αὐτὴ ἡ συμπαιγνία μοναρχικῶν, Ἄγγλων καὶ Δαμασκηνοῦ.

Οἱ δημοκρατικοὶ πολιτικοὶ ἡγέτες φάνηκαν νὰ συνέρχωνται μὲ μιᾶς ἀπὸ τὸ λήθαργό τους καὶ ἄρχισαν νὰ πιέζουν καὶ κεῖνοι τὸν ἀντιβασιλιᾶ γιὰ τὸν σχηματισμὸ ἀντιπροσωπευτικῆς κυβέρνησης, πολιτικῆς, χωρὶς τὴν συμμετοχὴ ὅμως τοῦ Ε.Α.Μ. Ὁ Δαμασκηνός, βλέποντας πὼς ἡ πίεση τοῦ δημοκρατικοῦ κόσμου γινότανε ἀσφυκτική, κατέφυγε σ' ἕναν ἄλλον ἐκβιασμό: Ὑπέβαλε τὴν παραίτησή του, πιστοποιώντας ἔτσι ὁ ἴδιος ὅτι εἶχε συνταχθῆ ὁριστικὰ μὲ τὴ μοναρχία. Γιατὶ ἡ παραίτησή του δημιουργοῦσε αὐτόματα συνταγματικὴ κρίση. Ὁποιαδήποτε κυβέρνηση καὶ νὰ σχηματιζόταν πιά, θὰ ἤτανε ὑποχρεωμένη νὰ ἔρχεται σὲ ἀπ' εὐθείας ἐπαφὴ μὲ τὸν βασιλιά, πράγμα ποὺ θὰ ἔδινε στὸν Γεώργιο τὴν εὐχέρεια νὰ ἐπεμβαίνη ἐνεργὰ στὴν διακυβέρνηση τοῦ τόπου ὑπογράφοντας τὰ νομοθετήματα ἢ τὶς ὑπουργικὲς ἀποφάσεις.

Φυσικά, αὐτὸ ἐξυπηρετοῦσε κατὰ τὸν καλύτερο δυνατὸ τρόπο τὰ σχέδια τῆς μοναρχίας, ἀλλὰ δημιουργοῦσε ταυτόχρονα καὶ τὸν κίνδυνο τῆς συνεργασίας τῶν δημοκρατικῶν μὲ τοὺς ἀριστερούς. Καὶ μπροστὰ σ' αὐτὸν τὸν κίνδυνο, ἡ παραίτηση τοῦ Δαμασκηνοῦ ἀποσοβήθηκε ὕστερα ἀπὸ προσωπικὴ ἐπέμβαση τοῦ Ἄγγλου ὑπουργοῦ τῶν ἐξωτερικῶν Μπέβιν.

Ἡ πίεση τῶν δημοκρατικῶν ἐπέφερε τὴν πτώση τῆς ὑπηρεσιακῆς τοῦ Βούλγαρη. Σχηματίστηκε σὰν συμβιβαστικὴ λύση μιὰ κυβέρνηση Κανελλοπούλου, ἀλλὰ κι' αὐτὴ παρασύρθηκε ἀπὸ τὴν συνταγματικὴ κρίση καὶ στὸ τέλος δόθηκε ἡ ἐντολὴ στὸν ἀρχηγὸ τῶν Φιλελευθέρων Θ. Σοφούλη ποὺ σχημάτισε τὴν πρώτη πολιτικὴ κυβέρνηση μετὰ τὴν ἀπελευθέρωση. Σκοπός της ἤτανε ἡ προετοιμασία τῆς χώρας γιὰ τὶς ἐκλογὲς καὶ ἡ ἐπιβολὴ τοῦ Κράτους τοῦ νόμου· μὲ τὴν «ὑπηρεσιακὴ» ὅμως ποὺ εἶχε προηγηθῆ, ἡ ἔννοια τοῦ κράτους εἶχε διαλυθῆ οὐσιαστικὰ καὶ ἡ ἐξουσία βρισκότανε στὰ χέρια τῆς ἀντεπανάστασης τῶν δεξιῶν. Ἤτανε πιὰ πολὺ ἀργά. Τὸ κράτος δὲν εἶχε τὴ δύναμη νὰ ἐπιβάλῃ τὴ θέλησή του καὶ τὸν σεβασμὸ πρὸς τοὺς νόμους του. Οἱ καταδιωκόμενοι καὶ κατατρομοκρατούμενοι ἀριστεροί, ἄρχισαν σιγὰ-σιγὰ νὰ συνηθίζουν στὴν ἰδέα ὅτι μόνον οἱ ἴδιοι θὰ μποροῦσαν νὰ ὑπερασπίσουν τὴ ζωὴ καὶ τὴν ἐλευθερία τους ἀπὸ τοὺς μαινόμενους μοναρχικούς.

Ἀπὸ τὴ στιγμὴ ἐκείνη, τὸ ἔδαφος ἤτανε ἕτοιμο πιὰ ψυχολογικὰ γιὰ τὸ φούντωμα τοῦ ἐμφύλιου πολέμου.

Στὴν κυβέρνηση Σοφούλη, ὁ Σοφιανόπουλος ἀνέλαβε καὶ πάλι τὸ ὑπουργεῖο ἐξωτερικῶν. Ἡ προτίμηση ὅλων σχεδὸν τῶν μεταπελευθερωτικῶν κυβερνήσεων πρὸς τὸν Σοφιανόπουλο δὲν ἤτανε τυχαία, οὔτε πήγασε ποτὲ ἀπὸ καμμιὰ κομματικὴ ἢ ἰδεολογικὴ συγγένειά του μὲ αὐτὲς τὶς κυβερνήσεις. Οἱ λόγοι ἤτανε κυρίως δύο: Πρῶτα-πρῶτα, εἶχε γίνει κοινὴ συνείδηση ὅτι δὲν διέθετε ἡ χώρα μας κανέναν ἄλλο ἄξιο λόγου πολιτικὸ ποὺ νὰ μπορῆ νὰ διαχειριστῆ τὶς ἐξωτερικές μας ὑποθέσεις μὲ ἐπιδεξιότητα, σὲ μιὰ περίοδο μάλιστα τόσο κρίσιμη, ποὺ θὰ δινότανε ἡ μάχη τῆς εἰρήνης στὰ τραπέζια τῶν συνδιασκέψεων. Ὕστερα, ἤξεραν ὅλοι τους πὼς ὁ Σοφιανόπουλος, εἶναι ὁ μόνος ἀστὸς πολιτικὸς ποὺ ἀκούγεται ἀπὸ τὴ Σοβιετικὴ Ἕνωση. Ἤξεραν ἀκό-

μα ὅτι ἡ πολιτικὴ τῆς δορυφοροποίησης ποὺ ἀκολούθησαν μέχρι τότε ὅλες οἱ μεταπελευθερωτικὲς κυβερνήσεις, θὰ εἶχε ὁπωσδήποτε τὶς καταστροφικές της συνέπειες στὰ συνέδρια τῆς εἰρήνης, ὅπου θ' ἀντιμετωπίζαμε τὴν ἀποκάλυπτη ἐχθρότητα τῆς Σοβιετικῆς Ἕνωσης. Καὶ ἀκριβῶς, γιὰ ν' ἀμβλύνουν αὐτὴν τὴν ἐχθρότητα κατέφευγαν σὰν σὲ σανίδα σωτηρίας πρὸς τὸν Σοφιανόπουλο.

Πανηγυρικώτερη ἀπόδειξη τῆς ὀρθότητας τῆς πολιτικῆς του δὲν μπορεῖ νὰ γίνη. Οἱ ἀντίπαλοί του τὄβλεπαν πὼς ἔχει δίκιο, πὼς αὐτὸς εἶναι ὁ σωστὸς ἑλληνικὸς δρόμος ποὺ ἔπρεπε ν' ἀκολουθήσουν, ἀλλὰ δὲν μποροῦσαν πιὰ νὰ τὸ κάμουν, ἄλλοι γιατὶ εἶχαν παρασυρθῆ ἀπὸ τὸ τυφλὸ ἀντισοβιετικό τους μίσος, ἄλλοι γιατὶ ἔπαιζαν κατὰ σύστημα—μερικοὶ καὶ κατ' ἐπάγγελμα—τὸ παιχνίδι τῶν Ἄγγλων ἢ τῶν Ἀμερικανῶν καὶ ἄλλοι γιατὶ εἶχαν ἐκτεθῆ ἀνεπανόρθωτα σὰν ἀποκλειστικὰ φιλοδυτικοί.

Τ' ἀποτελέσματα τῆς πολιτικῆς αὐτῆς εἶχαν ἀρχίσει κιόλας νὰ παρουσιάζωνται: Ἡ διάσκεψη ποὺ συνῆλθε στὸ Παρίσι κατάρτισε τὰ σχέδια γιὰ τὶς γερμανικὲς ἐπανορθώσεις ἐπεδίκασε στὴν Ἑλλάδα ποσὸ πολὺ μικρότερο ἀπὸ κεῖνο ποὺ ζητοῦσε, ἐνῶ ἱκανοποίησε ἄλλες χῶρες, ὅπως τὴν Τσεχοσλοβακία λόγου χάριν, ποὺ δὲν εἶχαν πάθει τὶς δικές μας καταστροφές. Ἡ Τσεχοσλοβακία δέ, εἰδικά, βγῆκε μᾶλλον ὠφελημένη ἀπ' αὐτὴν τὴν ἄποψη γιατὶ οἱ Γερμανοὶ ἐκσυγχρόνισαν καὶ ἀνέπτυξαν ἀκόμα περισσότερο τὸν βιομηχανικό της ἐξοπλισμὸ ποὺ καὶ προπολεμικὰ ἄλλωστε ἤτανε ἀρκετὰ ἰσχυρός. Ἡ ἀποτυχία αὐτὴ προδίκαζε κατὰ ἕναν τρόπο τὴν τύχη ποὺ θὰ εἶχαν καὶ οἱ ἄλλες μας διεκδικήσεις. Ὁ Σοφιανόπουλος, ἀναλαμβάνοντας τὰ καθήκοντά του, ἔσπευσε νὰ διαμαρτυρηθῆ γι' αὐτὴ τὴν ἄδικη μεταχείριση τῆς Ἑλλάδας δηλώνοντας ταυτόχρονα ὅτι θὰ ἔφερνε τὸ ζήτημα στ' ἁρμόδια ὄργανα τοῦ Ο.Η.Ε. καὶ στὴν κρίση τῆς παγκόσμιας κοινῆς γνώμης. Ὡστόσο, τὸ ἤξερε κι' ὁ ἴδιος ὅτι ὅλα αὐτὰ εἶναι τυπικὲς διαμαρτυρίες χωρὶς καμμία ἀξία. Τὸ θέμα τῶν ἐθνικῶν μας διεκδικήσεων χρειαζότανε μιὰ «νέα γραμμὴ πλεύσεως» καὶ ἕναν πολύπλευρο συναγερμὸ γιὰ τὴν διεθνῆ προβολὴ τῶν δικαίων τῆς χώρας μας ἐκτὸς βέβαια ἀπὸ τὴ ριζικὴ ἀναπροσαρμογὴ τῆς ἐξωτερικῆς μας πολιτικῆς.

Γιὰ τὸν σκοπὸ αὐτό, ἔπρεπε νὰ κινητοποιηθοῦν καὶ τὰ πνευματικὰ κεφάλαια ποὺ διέθετε ἡ πατρίδα μας, γιατὶ τὸ ζήτημα ἔπαιρνε πιὰ ἕναν χαρακτήρα περισσότερο ἠθικοπνευματικὸ παρὰ πολιτικό.

Ὁ Σοφιανόπουλος, συζήτησε τὴν ἄποψη αὐτὴ μὲ τὸν Νίκο Καζαντζάκη ποὺ συμφώνησε μαζί του καὶ δέχτηκε νὰ τοῦ ὑποβάλη ἕνα σχετικὸ ὑπόμνημα, ἀφοῦ πρῶτα μελετοῦσε τὸ θέμα.

Ὁ συγγραφέας τοῦ «Καπετὰν Μιχάλη», εἶχε στενὸ προσωπικὸ σύνδεσμο μὲ τὸν Σοφιανόπουλο. Τοὺς ἔδενε μιὰ φιλία ποὺ γινόταν ἀκόμα πιὸ στενὴ ἀπὸ τὸ γεγονὸς ὅτι οἱ πολιτικές τους ἰδέες συνταυτίζονταν σχεδόν. Πίστευε κι' ὁ Καζαντζάκης στὴν ἀνάγκη τῆς ἀναδιανομῆς τοῦ ἐθνικοῦ εἰσοδήματος μ' ἕνα κοινωνικοπολιτικὸ σύστημα σοσιαλιστικῆς ὑφῆς, χωρὶς ὅμως νὰ δέχεται τὴ βία τῆς ἐπανάστασης καὶ τὴν ἀνατροπὴ τοῦ ἀστικοῦ καθεστῶτος. Ἤθελε κι' αὐτὸς τὴν ἀνάπλαση μέσα στὰ πλαίσια τῆς ἀστικῆς τάξης.

Οἱ πεποιθήσεις του αὐτὲς δὲν εἶχαν μόνον θεωρητικὸ χαρακτήρα. Ὅπως εἶναι γνωστό, ἀμέσως μετὰ τὸν πόλεμο, εἶχε ἀποφασίσει νὰ ἀνακατευθῆ ἐνεργὰ στὴν πολιτικὴ ζωὴ τοῦ τόπου καὶ ἵδρυσε δικό του κόμμα, τὴ «Σοσιαλιστικὴ Ἐργατικὴ Ἕνωση» (Σ.Ε.Ε.). Μὲ τὴν κίνηση αὐτή, εἶχε προσπαθήσει νὰ ἑνοποιήση τὶς διάσπαρτες σοσιαλιστικὲς δυνάμεις, νὰ τὶς ἀποκολλήση ἀπὸ τὸ κομμουνιστικὸ κόμμα, νὰ τὶς δραστηριοποιήση καὶ νὰ δημιουργήση ἔτσι ἕναν καινούργιο πολιτικὸ ὀργανισμό, ἀνεξάρτητο καὶ βιώσιμο. «Ἡ δικτατορία καὶ ὁ πόλεμος», ἔλεγε στὴ σχετικὴ διακήρυξή του πρὸς «ὅλους τοὺς σοσιαλιστὲς» τὸ Δεκέμβρη τοῦ 1945, «ἔπεισαν ὁριστικὰ τὶς λαϊκὲς μάζες ὅτι μόνον ἕνα καινούργιο κοινωνικὸ καθεστὼς μπορεῖ ν' ἀποτελέση τὴν ἀφετηρία γιὰ μιὰ καλύτερη ζωή. Τὸ σοσιαλιστικὸ κίνημα ποὺ ἦταν ὡς χθὲς ἡ πίστη μιᾶς κοινωνικῆς πρωτοπορίας, ἔγινε σήμερα ἡ ἐλπίδα πλατειῶν λαϊκῶν στρωμάτων. Ἡ παρανομία ποὺ ἔζησε τὸ σοσιαλιστικὸ κίνημα στὴν περίοδο τῆς δικτατορίας ἦτανε αἰτία νὰ μὴ διαμορφωθῆ ἕνα ἑναῖο σοσιαλιστικὸ κόμμα ἀλλὰ νὰ ἐκδηλωθοῦν παράλληλες πρωτοβουλίες καὶ προσπάθειες πού, χωρὶς νὰ ἑνωθοῦν ὀργανικά, χρη-

σίμευσαν σὰν τὴν ἰσχυρότερη πηγὴ στὴν ἐθνικὴ ἀντίσταση. Ὑπάρχει ὡστόσο ἕνα ἑνιαῖο σοσιαλιστικὸ ρεῦμα. Σ' αὐτὸν τὸν σκοπὸ ἀπέβλεψε τὸν περασμένο Ἰούλιο, ἡ ἵδρυση τῆς Ἐπιτροπῆς Συνεργασίας Σοσιαλιστικῶν Ἀγροτικῶν Κομμάτων (Ε.Σ.Σ.Α.Κ.), ποὺ ἐκτὸς ἀπὸ τὴν ἄμεση πολιτικὴ δράση, ἀνέλαβε νὰ ὁλοκληρώση καὶ τὸ ἔργο τῆς σοσιαλιστικῆς ἑνότητας μὲ τὴ σύγκληση τοῦ πανσοσιαλιστικοῦ Συνεδρίου.»*

Ἡ προσπάθεια αὐτὴ ναυάγησε βέβαια πολὺ γρήγορα, ὅπως ναυάγησαν στὸν τόπο μας ὅλες γενικὰ οἱ ἀπόπειρες γιὰ τὴ δημιουργία σοβαροῦ σοσιαλιστικοῦ κινήματος. Ὁ Καζαντζάκης ἀπογοητεύθηκε καὶ ἀποφάσισε νὰ τερματίση τὴν πολιτική του σταδιοδρομία στὰ πρῶτα της κιόλας βήματα. Δὲν εἶχε τὶς ἀρετὲς ἢ τὰ ἐλαττώματα ποὺ χρειάζονται γι' αὐτὴν τὴ δραστηριότητα καὶ αὐτὴ ἡ πρόσκαιρη ἐμφάνισή του στὴν πολιτικὴ κονίστρα πρέπει νὰ ἑρμηνευθῆ σὰν συνέπεια τοῦ ἀναμορφωτικοῦ πάθους ποὺ ἔκαιγε μέσα του ἀκατασίγαστα καθὼς καὶ τῆς φιλοδοξίας του, ποὺ ἤτανε ἐπίσης ἀκατασίγαστη καὶ ἀπροσμέτρητη.

Ὁ Καζαντζάκης λοιπόν, ἀφοῦ μελέτησε τὸ ζήτημα, ὑπέβαλε ὕστερα ἀπὸ λίγες μέρες στὸν Σοφιανόπουλο, δυὸ «σημειώματα» στὰ ὁποῖα διέγραφε πῶς περίπου ἔβλεπε αὐτὸν τὸν ἠθικοπνευματικὸ συναγερμὸ καὶ τὴ δράση ποὺ θ' ἀνέπτυσσε ἡ σχετικὴ Ἀποστολὴ στὸ ἐξωτερικό.**

1.— «Νομίζω», ἔλεγε στὸ πρῶτο, «ὅτι παράλληλα καὶ συγχρόνως μὲ τὴν ἀποστολή Σας, θὰ ἦταν καλὸ νὰ ὑπάρχη μιὰ ἄλλη ἀποστολή, βοηθητική, ποὺ νὰ μπορῆ μὲ διαλέξεις καὶ προσωπικὲς ἐπαφὲς μὲ τοὺς ἀριστεροὺς διανοούμενους (Laski, Compton Mackenzie, Michael Foot, Fabian society κ.ἄ.) νὰ δημιουργήση ἀτμόσφαιρα εὐμενοῦς προσοχῆς γύρω ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα.

»Ἰδιαίτατα τὴν στιγμὴν αὐτήν, μὲ τὴν ἀδικία ποὺ ἔγινε στὴν Ἑλλάδα μὲ τὶς ἀποζημιώσεις, ἀφοῦ μάλιστα, σύμφωνα μὲ τὶς ἀποψινές Σας δηλώσεις, ἡ ἑλληνικὴ κυβέρνηση εἶναι ἀποφασισμένη

* *Ἀπὸ τὸ Ἀρχεῖο τοῦ Σοφιανόπουλου. Ἡ διακήρυξη δὲν φαίνεται νὰ εἶναι κείμενο γραμμένο ἀπὸ τὸν ἴδιο τὸν Καζαντζάκη.*

** *Καὶ τὰ δυὸ αὐτὰ ὑπομνήματα εἶναι γραμμένα ἀπὸ τὸν ἴδιο τὸν Καζαντζάκη καὶ ὑπάρχουν χειρόγραφα στὸ ἀρχεῖο τοῦ Σοφιανόπουλου.*

νὰ φέρη τὸ ζήτημα ὄχι μόνον ἐνώπιον τῶν Συμμάχων, ἀλλὰ «before the international Public opinion».

2.— «Συγχρόνως σᾶς ὑπενθυμίζω ὅτι στὶς 16 Νοεμβρίου ἐ.ἔ. ὑπεγράφη ἀπὸ 44 ἔθνη τὸ καταστατικὸν τοῦ 'Εκπαιδευτικοῦ 'Επιστημονικοῦ καὶ Πολιτιστικοῦ 'Οργανισμοῦ τῶν 'Ηνωμένων 'Εθνῶν (Unesco). 'Η ἀντιπροσωπεία μας στὸν ὀργανισμὸ αὐτὸν θὰ εἶναι ἕνα ὅπλο γιὰ τὸ μέλλον. Νομίζω λοιπὸν ὅτι θὰ ἦταν χρήσιμο νὰ μελετήσω ἐπὶ τόπου τί ἔγινε στὸν τομέα αὐτόν, τί εἴδους ἀνθρώπους θὰ χρειαστοῦμε νὰ τοποθετήσουμε γιατὶ ἡ βοήθεια ποὺ ἡ Unesco ὑπόσχεται, ἰδίως στὴν 'Ελλάδα, εἶναι πολύτιμη.

»Γιὰ τοὺς δυὸ αὐτοὺς λόγους: α) διαφωτισμὸς τῆς κοινῆς γνώμης στὴν 'Αγγλία καὶ 'Αμερικὴ γιὰ τὴν ἀδικία ποὺ μᾶς ἔγινε στὶς ἀποζημιώσεις, β) γιὰ τὴν ὀργάνωση τῆς συμμετοχῆς μας στὴν Unesco μιὰ ὀλιγομελὴς πνευματικὴ ἀποστολὴ θὰ βοηθοῦσε πολὺ τὴν ἀποστολή Σας.» Ν. Κ.

Στὸ «συμπληρωματικὸ σημείωμα», ποὺ ἀκολουθοῦσε, ἀνέλυε πῶς ἔβλεπε τὴν ὀργάνωση αὐτῆς τῆς ἀποστολῆς:

1.— Τὸ ἔργον τῆς 'Αποστολῆς θὰ εἶναι εὐρὺ καὶ πολύπλοκον:

1) 'Επαφὴ ὄχι μόνον μὲ ἐπισήμους κάθε τόπου ἀλλὰ—καὶ κυρίως—μὲ ὀργανώσεις, μὲ δημοσιογράφους, μὲ Πανεπιστήμια, 'Ακαδημίες κλπ. καὶ μὲ τὰ δημοκρατικὰ καὶ σοσιαλιστικὰ κόμματα κάθε χώρας.

2) Τὰ μέλη τῆς 'Αποστολῆς θὰ γράφουν ἄρθρα διὰ τὰς ξένας ἐφημερίδας, τὰ περιοδικά, θὰ δίδουν συνεντεύξεις, θὰ ὁμιλοῦν ἀπὸ ραδιοφώνου κλπ., θὰ διοργανώνουν ἐκθέσεις: χάρται καὶ παραστατικὰ διαγράμματα τῶν τελευταίων καταστροφῶν καὶ θυσιῶν τῆς 'Ελλάδος, φωτογραφίαι, λαϊκὴ τέχνη κλπ.

3) Τὰ μέλη τῆς 'Αποστολῆς θὰ δίδουν διαλέξεις μὲ κύρια θέματα:

α) 'Ιστορικά: 1821, Βαλκανικοὶ ἀγῶνες, 'Αλβανικὸν ἔπος, 'Αγῶνες ἀντιστάσεως.

β) Ψυχολογικά: 'Αρεταὶ τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ, πνευματικοὶ κοινωνικοί, πολιτικοὶ ἀγῶνες του διὰ τὴν κατάκτησιν τοῦ πολιτισμοῦ του.

δ) Νεοελληνικὴ λογοτεχνία.

ε) Νεοελληνικὴ τέχνη.

Σὰν μέλη τῆς 'Αποστολῆς αὐτῆς ποὺ τὴν ὀνομάζει «Τομέα προβολῆς τοῦ νεοελληνικοῦ πολιτισμοῦ» πρότεινε τὸν Κακριδῆ, τὸν Π. Πρεβελάκη καὶ τὴν Ἔλλη Λαμπρίδη, τὴν ἀρχηγία θ' ἀνα-λάβαινε ὁ ἴδιος. Παράλληλα ὅμως, ἔριχνε τὴν ἰδέα νὰ ὀργανωθοῦν ἄλλες δυὸ τέτοιες ἀποστολές: Μία γιὰ τὶς καταστροφὲς καὶ τὶς θυσίες τῆς 'Ελλάδας, καθὼς καὶ γιὰ τὶς οἰκονομικὲς ἀνάγκες της ποὺ θὰ ἤτανε ἰδεῶδες, κατὰ τὴ γνώμη του, νὰ τὴν ἀναλάβαινε ὁ Κυρ. Βαρβαρέσος καὶ δεύτερη γιὰ τὶς ἐθνικές μας διεκδικήσεις ποὺ ἔπρεπε νὰ ἔχῃ σὰν ἀρχηγὸ τὸ στρατηγὸ 'Αλεξ. 'Οθωναῖο.

Τὸ Νόμπελ, ὁ Σικελιανὸς καὶ ὁ Καζαντζάκης

Στὴν ἴδια τακτικὴ τῆς προβολῆς τοῦ νεοελληνικοῦ πολιτισμοῦ στὸ ἐξωτερικὸ πρέπει νὰ ἐντάξουμε καὶ τὶς προσπάθειες ποὺ ἔκανε ὁ Σοφιανόπουλος σὰν ὑπουργὸς τῶν ἐξωτερικῶν γιὰ ν' ἀπονεμηθῆ τὸ Νόμπελ τῆς λογοτεχνίας σ' ἕναν Ἕλληνα συγγραφέα. 'Η σύγκρουσή του μὲ τὴν κυβέρνηση δὲν τοῦ ἐπέτρεψε οὔτε τὴν 'Αποστολὴ Καζαντζάκη νὰ ὀργανώσῃ, οὔτε τὴν ἀπονομὴ τοῦ Νόμπελ νὰ διευκολύνῃ. Καὶ ὅμως, ἤτανε μιὰ εὐκαιρία μοναδικὴ σχεδὸν γιὰ νὰ τιμηθῆ ἡ χώρα μας μὲ τὴ μεγάλη αὐτὴ πνευματικὴ διάκριση, πρῶτα-πρῶτα γιατὶ εἴχαμε δυὸ συγγραφεῖς μὲ παγκόσμια προβολή, τὸν Ἄγγελο Σικελιανὸ καὶ τὸν Νίκο Καζαντζάκη, καὶ ὕστερα γιατὶ ἡ αἴγλη τῆς πατρίδας μας ἐξακολουθοῦσε νὰ εἶναι ἀκόμα ἀρκετὰ λαμπερὴ στὸ ἐξωτερικό.

'Ο Σοφιανόπουλος, δὲν ἐπιζητοῦσε τὴν ἀπονομὴ τοῦ Νόμπελ σ' ἕλληνα συγγραφέα μόνο γιατὶ ἤθελε νὰ ἐκμεταλλευθῆ τὴν προβολὴ τοῦ νεοελληνικοῦ πολιτισμοῦ στὸ διεθνὲς περιβάλλον. Ἔβλεπε τὸ πράγμα σὰν πνευματικὸς ἄνθρωπος καὶ καταλάβαινε θαυμάσια τὴν εὐεργετικὴ ἐπίδραση ποὺ θὰ εἶχε ἕνα τέτοιο γεγονὸς γιὰ τὴ διάδοση τῆς νεοελληνικῆς λογοτεχνίας στὸ ἐξωτερικό. Γιατί, πραγματικά, ἤτανε ἀληθινὰ πνευματικὸς ἄνθρωπος. Μπορεῖ μάλιστα νὰ πῆ κανεὶς ὅτι ἤτανε πρῶτα πνευματικὸς ἄνθρωπος καὶ ὕστερα πολιτικός. Οἱ νεανικοὶ «ἔρωτές» του μὲ τὴ λογοτεχνία, εἶχαν ἀφήσει στὴν ψυχή του ἀνεξάλειπτα τὰ ἴχνη τους ποὺ τὸν ἔκαναν νὰ δίνῃ τὴν πρωτοπορία στὸν πνευματικὸ παράγοντα:

«Όταν ό πολιτικός», έλεγε, *«δέν είναι ταυτόχρονα καί ὡλοκληρωμένος πνευματικός ἄνθρωπος, παύει αὐτόματα νά είναι καί ὡλοκληρωμένος πολιτικός.»*

Στό ζήτημα τῆς ἀπονομῆς τοῦ Νόμπελ, ὁ Σοφιανόπουλος ὑποστήριξε τήν ὑποψηφιότητα τοῦ Καζαντζάκη, χωρίς ὅμως νά ξέρη ἀκόμα ὅτι εἶχε ἐκθέσει ὑποψηφιότητα τόν ἴδιο χρόνο καί ὁ Ἄγγελος Σικελιανός. Δέν θά τοῦ περνοῦσε, φυσικά, ποτέ ἀπό τό νοῦ ν' ἀντιστρατευθῆ τόν ποιητή σέ ὄφελος τοῦ πεζογράφου ἄν γνώριζε ὅτι παρουσιάζονται σάν ἀνταγωνιστές. Τό ἔμαθε ἀργότερα, μετά τά διαβήματα πού ἔκανε ὑπέρ τοῦ Καζαντζάκη. Ἀλλά ἄς παρακολουθήσουμε τά γεγονότα μέ τή σειρά:

Ὁ Σοφιανόπουλος, ἔγραψε στόν τότε πρεσβευτή τῆς Ἑλλάδας στή Στοκχόλμη κ. Πανᾶ, πού τύχαινε νά εἶναι καί προσωπικός του φίλος καί τόν παρεκάλεσε νά καταβάλη κάθε προσπάθεια γιά τήν ὑποστήριξη τῆς ὑποψηφιότητας τοῦ Καζαντζάκη. Ἐδῶ, δικαιολογημένα ἴσως, θά μποροῦσε κανείς νά ἐρωτήση: Εἶναι λοιπόν ἀλήθεια ὅτι οἱ διπλωματικοί ἐκπρόσωποι τῶν διαφόρων χωρῶν ἐπηρεάζουν τήν Σουηδική Ἀκαδημία στίς ἀποφάσεις της γιά τήν ἀπονομή τῶν Νόμπελ;

Ὄχι βέβαια. Εἶναι ὅμως ἀλήθεια ὅτι οἱ ἐνδιαφερόμενες χῶρες ἀναπτύσσουν πάντοτε ζωηρή δραστηριότητα γύρω ἀπό τούς ὑποψηφίους τους, χρηματοδοτοῦν πολλές φορές μεταφράσεις ἔργων τους ἤ κριτικῶν δοκιμίων σχετικῶν μέ τό ἔργο τους, διοχετεύουν στόν σουηδικό καί τόν παγκόσμιο τύπο διάφορα ἄρθρα γιά τήν ἐπίδραση πού ἔχει ἐξασκήσει ὁ ὑποψήφιός τους στή λογοτεχνία τοῦ τόπου του κ.λ.π.

Εἶναι ἐπίσης ἀλήθεια ὅτι μερικές φορές, ἡ ἴδια ἡ Σουηδική Ἀκαδημία προκειμένου νά κρίνη τό ἔργο ἑνός ὑποψηφίου, χρησιμοποιεῖ κριτήρια πού δέν εἶναι πάντοτε αὐστηρότατα φιλολογικά. Ἡ στάθμιση μιᾶς λογοτεχνικῆς ἀξίας, δέν εἶναι δυνατό νά γίνη μέ ἀπόλυτη ἀκρίβεια. Μιά χρονιά, μπορεῖ νά ὑπάρχουν δυό, τρεῖς ἤ καί περισσότεροι ὑποψήφιοι πού τό ἔργο τους νά εἶναι ἰσάξιο. Ποιός ἀπ' αὐτούς θά τιμηθῆ; Καί γιατί θά προτιμηθῆ ὁ ἄλφα σέ βάρος τοῦ βῆτα, ἤ μιά χώρα σέ βάρος μιᾶς ἄλλης;

Μέσα σ' αὐτά λοιπόν τά μικρά περιθώρια, εἶναι δυνατόν νά

ἐπηρεασθῆ ἡ Σουηδικὴ 'Ακαδημία εἴτε θετικὰ εἴτε ἀρνητικὰ γιὰ ἕναν ὑποψήφιο, ὅταν πρόκειται γιὰ τὸ βραβεῖο τῆς λογοτεχνίας, ὅπου ἡ ἀξιολόγηση εἶναι σχετικὰ θολὴ καὶ παίζει μεγάλο ρόλο ὁ ὑποκειμενικὸς παράγοντας τοῦ κριτοῦ.

Τὴν ἐποχὴ ἐκείνη, τὸ ἔργο τοῦ Καζαντζάκη δὲν εἶχε ἀκόμα τὴν παγκόσμια προβολὴ ποὺ θ'ἀποκτοῦσε ὕστερα ἀπὸ λίγα χρόνια. 'Ο Σικελιανὸς ἤτανε πολὺ γνωστότερος στοὺς διεθνεῖς φιλολογικοὺς κύκλους. 'Επὶ πλέον, εἶχε θερμότερες συστάσεις καὶ ὑπέβαλε τὴν ὑποψηφιότητα πρῶτος. Νά τί ἔγραφε σχετικὰ ὁ γνωστὸς ἑλληνιστὴς καὶ ὑπουργὸς τῆς Παιδείας τὴν ἐποχὴ ἐκείνη κ. Κνὸς στὸν πρεσβευτή μας κ. Πανᾶ:

«Πρὶν φύγω γιὰ τὴν ἐξοχὴ ὅπου θὰ ξεκουρασθῶ λιγάκι κατὰ τὶς διακοπές μου, ἐπιθυμῶ νὰ σᾶς πληροφορήσω ὅτι ἐδῶ καὶ λίγον καιρό, ἔλαβα ἕνα πακέτο μὲ βιβλία τοῦ κ. Καζαντζάκη ποὺ τὰ ἔστειλα ἀμέσως στὴν 'Ακαδημία. Σήμερα, πῆρα μερικὰ βιβλία τοῦ ἴδιου συγγραφέα μέσῳ τῆς πρεσβείας καὶ σᾶς εὐχαριστῶ πολύ. 'Ωστόσο, σᾶς πληροφορῶ ὅτι ἡ ὑποψηφιότητα τοῦ Καζαντζάκη δὲν προβλήθηκε ἔγκαιρα, ὅπως ἔγινε μὲ τοῦ Σικελιανοῦ καὶ γι' αὐτὸ τὸ λόγο ὁ Γενικὸς Γραμματέας τῆς 'Ακαδημίας κ. "Οστερλιγκ εἶναι ὑποχρεωμένος, καθὼς μοῦ εἶπε, νὰ παραμερίση τὴν ὑποψηφιότητα τοῦ Καζαντζάκη γι' αὐτὸν τὸν χρόνο...» *

'Εκτὸς ὅμως ἀπ' τὸ κώλυμα αὐτό, ὑπῆρχε γιὰ τὸν Σικελιανὸ καὶ ἡ θερμὴ συνηγορία πολλῶν γάλλων συγγραφέων μὲ παγκόσμιο κῦρος, ποὺ εἶχαν στείλει στὴν Σουηδικὴ 'Ακαδημία τὴν πάρα κάτω ἔκκληση:

«Παρίσι, 14 'Ιουνίου 1946

»Πρὸς τὸν Μόνιμον Γραμματέα τῆς Σουηδικῆς 'Ακαδημίας.

»Κύριε Γραμματέα

»Μάθαμε ὅτι ἔχει ὑποβληθῆ ἡ ὑποψηφιότητα τοῦ μεγάλου ἕλληνα ποιητῆ "Αγγελου Σικελιανοῦ γιὰ τὸ βραβεῖο Νόμπελ τῆς λογοτεχνίας καὶ παίρνουμε τὸ θάρρος νὰ ἐκφράσουμε τὴ θερμὴ συμπαράστασή μας γι' αὐτὴν τὴν ὑποψηφιότητα.

»'Ο "Αγγελος Σικελιανός, δὲν εἶναι μόνον ἕνας ποιητὴς ποὺ μὲ τὸ ὑπέροχο ἔργο του ἀνανέωσε τὸ λυρικὸ πνεῦμα τῆς ἀρχαίας

* *'Από ἐπιστολή τοῦ κ. Πανᾶ πρὸς τὸν Σοφιανόπουλο.*

Ἑλλάδας, συνεχίζοντάς το, ἀλλὰ δούλεψε καὶ γιὰ τὴν ἐπιτυχία τῶν Δελφικῶν ἑορτῶν ποὺ εἶχαν τὸ σκοπὸ νὰ συσφίγξουν τοὺς δεσμοὺς μεταξὺ τῶν διαλεχτῶν πνευματικῶν ἀνθρώπων ὅλων τῶν ἐθνῶν καὶ νὰ ξαναδώσουν στὸν κόσμο τὴν πνευματικὴ ἐκείνη ἰσορροπία ποὺ χρειάζεται τόσο πολὺ γιὰ τὴν ἀνάπλασή του.

»Ἐξ ἄλλου, κατὰ τὴ διάρκεια τῶν φοβερῶν χρόνων τῆς ἐχθρικῆς κατοχῆς, ὁ μεγάλος αὐτὸς ποιητής, μὲ τὴ λύρα του καὶ μὲ τὴν πίστη του, συδαύλισε τὰ συναισθήματα τῆς τιμῆς, τῆς ἀξιοπρέπειας, τῆς περήφανης λευτεριᾶς ποὺ εἶναι ἀδιαχώριστα ἀπὸ τὸν ἑλληνικὸ ἡρωισμὸ καὶ τὴν ἑλληνικὴ ψυχή.

»Δεχθῆτε παρακαλοῦμεν κ.λ.π.»

Ὑπογράφουν οἱ: Μ. Μενιέ, Καμ. Μαρμπώ, Πὼλ Κλωντέλ, Πὼλ Μαζόν, Ζὼρζ Ντυαμέλ, Φρανσουᾶ Μωριάκ, Ἀντρὲ Μπιλύ, Ἀντρὲ Ζίντ, Μωρὶς Μπεντέλ, Ροζὲ Μαρτὲν ντὺ Γκάρ, Σὰρλ Πικάρ, Ζερὰρ Μπάουερ, Λουσιὲν Μωρύ, Λουΐ Ἀραγκὸν καὶ Πὼλ Ἐλυάρ.*

Ὁ Σοφιανόπουλος βρέθηκε σὲ δύσκολη θέση ὅταν τοῦ διαβίβασε ὅλες αὐτὲς τὶς πληροφορίες ὁ κ. Πανᾶς καὶ μὲ μεγάλη λεπτότητα ἔγραψε στὸν Καζαντζάκη ἂν θὰ ἤθελε νὰ μεταθέσῃ τὴν ὑποψηφιότητά του γιὰ τὸν ἑπόμενο χρόνο, ἐκεῖνος ὅμως ἀρνήθηκε.

«Νομίζω», ἀπάντησε, «πὼς καθόλου δὲν βλάπτει ἡ ὑποψηφιότητα τοῦ ἑνὸς μὲ τὸ νὰ ὑπάρχῃ κι' ἄλλη. Γιατὶ τὸ Nobel μπορεῖ νὰ δοθῆ, καὶ δόθηκε ἤδη, σὲ δυὸ κι' ἀπὸ τὴν ἴδια χώρα. Νομίζω πὼς θἄταν σωστὸ καὶ πραχτικὸ νὰ ὑποστηριχτοῦν κι' οἱ δύο, ὄχι ὡς ἀντίπαλοι, παρὰ ὡς ὁλοκληρώνοντες τὴν πιὸ ὑψηλὴ σήμερα πνευματικὴ ζωὴ στὴν Ἑλλάδα. Κι' οἱ δυὸ πρέπει ἐξ ἴσου νὰ ὑποστηριχτοῦν α) Γιατὶ εἶναι δίκιο. Ὅλος ὁ πνευματικός μας κόσμος θὰ ἱκανοποιοῦνταν. β) Γιατὶ ἔτσι ἡ τιμὴ θἄταν στὴν Ἑλλάδα, διπλή, ποὺ ἔχει δυὸ ἄξιους γιὰ τὸ βραβεῖο. Γι' αὐτό, θερμὰ θὰ σᾶς παρακαλοῦσα νὰ τονίσετε αὐτὰ στὸν κ. Πανᾶ καὶ ἀνάλογα νὰ ἐνεργήσετε. Θὰ μὲ ὑποχρεώσετε...» **

Ἡ ἀπονομὴ τοῦ Νόμπελ τὴ χρονιὰ ἐκείνη—1946—σ' Ἑλ-

* *Τὴ συνηγορία αὐτὴ τὴν εἶχε διαβιβάσει στὸ Σοφιανόπουλο ὁ κ. Πανᾶς ἀπὸ τὴ Στοκχόλμη.*

** *Ἀπὸ τὸ ἀρχεῖο Ι. Σοφιανόπουλου.*

ληνα συγγραφέα δὲν ματαιώθηκε ἀπὸ τὴ διπλὴ ὑποψηφιότητα ἀλλὰ ἀπὸ τὸ γεγονὸς ὅτι δὲν παρέμεινε ὁ Σοφιανόπουλος στὸ ὑπουργεῖο ἐξωτερικῶν. Μὲ τὴν ἀπομάκρυνσή του, ἀνοίχτηκε ὁ δρόμος σὲ ὡρισμένους στενοκέφαλους ποὺ ἄρχισαν νὰ κάνουν ἔντονα διαβήματα, παρασκηνιακὰ καὶ ἐπίσημα, γιὰ νὰ μὴ δοθῆ τὸ βραβεῖο σὲ κανέναν ἀπ' τοὺς δυὸ Ἕλληνες ὑποψήφιους. Ἀπὸ τὴν ἀνόητη καὶ χυδαία ἐκστρατεία δὲν ἀπουσίασαν δυστυχῶς οἱ πνευματικοὶ ἄνθρωποι τῆς χώρας μας οὔτε καὶ ὡρισμένα ἱδρύματα, ὀργανώσεις κλπ. Φαντάζομαι ὅτι ἡ Σουηδικὴ Ἀκαδημία πρώτη φορὰ θ' ἀντίκρυζε τὸ θέαμα «πνευματικῶν» ἀνθρώπων ν' ἀγωνίζωνται μὲ τόση λύσσα γιὰ νὰ μὴ δοθῆ τὸ βραβεῖο σ' ἕναν συμπατριώτη τους.

Ἀπὸ ποῦ ὅμως ξεκινοῦσε ὅλο αὐτὸ τὸ πάθος κατὰ τοῦ Σικελιανοῦ καὶ τοῦ Καζαντζάκη;

Ὑπῆρχε πρῶτα-πρῶτα μιὰ κατηγορία ἀνθρώπων ποὺ πίστευαν στὰ σοβαρὰ ὅτι οἱ δυὸ αὐτοὶ συγγραφεῖς ἤτανε κομμουνιστές! Ἡ ἀλήθεια εἶναι ὅτι ὁ ἕνας τουλάχιστον, ὁ Σικελιανός, στάθηκε κατὰ τὴν κατοχὴ παλικαρίσια δίπλα στὸ ἀγωνιζόμενο ἔθνος καὶ «συδαύλισε τὰ συναισθήματα τῆς τιμῆς, τῆς ἀξιοπρέπειας καὶ τῆς περήφανης λευτεριᾶς», ὅπως ἔγραφαν στὴ συνηγορία τους οἱ γάλλοι συγγραφεῖς. Ἡ τίμια αὐτὴ στάση του, ἤτανε φυσικὸ νὰ τὸν ὁδηγήση σὲ μιὰ ἀγωνιστικὴ συνάντηση μὲ τὴν Ἀντίσταση χωρὶς αὐτὸ νὰ σημαίνη βέβαια ὅτι ἀνακατεύθηκε ποτέ του στὴν πολιτικὴ δραστηριότητα τοῦ Ε.Α.Μ.

Ὁ Καζαντζάκης ἀντίθετα ποὺ ἤτανε σὰ χαρακτήρας πολὺ ἄτολμος, γιὰ νὰ μὴν ποῦμε ὁλότελα δειλός, εἶχε κλειστῆ στὸ «καβούκι» του ὁλόκληρη τὴν κατοχή, εἶχε ἐνταφιασθῆ σχεδὸν μέσα στὸ σπίτι του γιὰ νὰ μὴν «παρεξηγηθῆ» ἀπὸ τοὺς Γερμανούς, γιὰ νὰ μὴ βρεθῆ «μπλεγμένος» ἄθελά του σὲ καμμιὰ δυσάρεστη ὑπόθεση, ἢ γιὰ νὰ μὴν τοῦ τύχη καμμιὰ ἄσχημη περιπέτεια στὸ δρόμο—ἀπ' αὐτὲς ποὺ ἤτανε τόσο συνηθισμένες τότε. Δὲν πῆρε μέρος στὴν Ἀντίσταση, δὲν δημοσίευσε ποτὲ τίποτα ποὺ νὰ στρέφεται ἔστω καὶ ἔμμεσα κατὰ τῶν κατακτητῶν ἢ ποὺ νὰ καλλιεργῆ τὴν ἀντιστασιακὴ διάθεση, δὲν εἶχε ἀνακατευθῆ καθόλου στὸ Ε.Α.Μ. ἢ πολὺ περισσότερο, στὸ Κομμουνιστικὸ Κόμμα. Ὡστόσο ἀπὸ προπολεμικὰ ἀκόμα εἶχε τὴ φήμη τοῦ «ἀριστεροῦ» διανοούμενου

—μιὰ φήμη ποὺ δὲν πήγαζε ἀπὸ τὸ ἔργο του, οὔτε κὰν ἀπὸ τὶς περίφημες ἐντυπώσεις του ἀπὸ τὰ ταξίδια ποὺ εἶχε κάμει στὴ Ρωσία, ἀλλὰ πιὸ πολὺ ἀπὸ τὴ στάση του στὸ γλωσσικὸ ζήτημα καὶ στὴν... ὀρθογραφία. Τὸ ὅτι βρέθηκαν ἄνθρωποι καὶ μάλιστα μὲ ὑπεύθυνες πνευματικὲς ἢ πολιτικὲς θέσεις ποὺ πίστεψαν πὼς οἱ δύο αὐτοὶ συγγραφεῖς εἶναι κομμουνιστές, δείχνει πόσο χαμηλὸ εἶναι τὸ πολιτιστικό μας ἐπίπεδο καὶ τί θολούρα ἐπικρατεῖ στοὺς πνευματικούς μας ὁρίζοντες. Γιατί, βέβαια, δὲν χρειάζεται καμμιὰ ἰδιαίτερη ἐξειδίκευση στὸ λογοτεχνικὰ κείμενα γιὰ νὰ καταλάβη κανεὶς ποιὸ ἀκριβῶς εἶναι τὸ ἰδεολογικὸ περιεχόμενο τῶν ἔργων τοῦ Σικελιανοῦ ἢ τοῦ Καζαντζάκη. Οἱ «ἐπαναστατικὲς κορῶνες» ποὺ χρησιμοποιοῦν πολὺ συχνά, δὲν σημαίνουν τίποτα. Στὴν πραγματικότητα εἶναι καὶ οἱ δυό τους συντηρητικοί—ὁ Καζαντζάκης μάλιστα πολὺ περισσότερο ἀπὸ τὸν Σικελιανό.

Μαζὶ ὅμως μ' αὐτοὺς ποὺ πίστευαν καλοπροαίρετα ὅτι ὁ Σικελιανὸς καὶ ὁ Καζαντζάκης εἶναι κομμουνιστές, ὑπῆρχαν καὶ μερικοὶ ποὺ συδαύλιζαν αὐτὴν τὴν κατηγορία γιὰ λόγους πολὺ ταπεινοὺς παρ' ὅλο ποὺ ἤτανε σὲ θέση νὰ γνωρίζουν ὅτι δὲν ἀνταποκρίνεται πρὸς τὴν ἀλήθεια.

Ἡ ὑπόθεση αὐτὴ εἶναι χαρακτηριστικὴ καὶ ἀπὸ μιὰ ἄλλη ἄποψη ἀκόμα: Δείχνει τὸ κλίμα τοῦ φανατισμοῦ μέσα στὸ ὁποῖο ἤτανε ἀναγκασμένος ὁ Σοφιανόπουλος νὰ ἐφαρμόση τὴν πολιτικὴ τῆς γαλήνης στὸ ἐσωτερικὸ καὶ τῆς ἴσης φιλίας πρὸς τοὺς μεγάλους στὶς διεθνεῖς σχέσεις. Ἐκεῖ δηλαδὴ ὅπου αὐτὸς ἀγωνιζόταν μὲ τὰ δυό του χέρια νὰ σβήση μιὰ φωτιά, ξεπρόβαλλαν ἀπὸ χίλιες μεριὲς ἄπειρα ἄλλα χέρια ποὺ ἄναβαν ἄλλες δέκα. Κάτω ἀπ' αὐτὲς τὶς συνθῆκες, ἡ προσπάθειά του ἤτανε καταδικασμένη. Τὸ ἔβλεπε κι' ὁ ἴδιος, ὡστόσο συνέχιζε τὸν ἀγώνα του μὲ πεῖσμα καὶ μὲ τὸ πάθος τῶν ἀνθρώπων ποὺ φλογίζονται ἀπὸ ἕνα ὑψηλὸ ἰδανικό.

Ἡ «Ἀνταρσία»

Ἡ κατάσταση στὸ ἐσωτερικὸ τῆς χώρας μας χειροτέρευε ἡμέρα μὲ τὴν ἡμέρα. Ὁ ρόλος ποὺ ἔπαιζαν οἱ Ἄγγλοι στὴν Ἑλλάδα ἤτανε πιὰ γνωστὸς στὸ ἐξωτερικὸ καὶ στάθηκε ἀφορμὴ γιὰ

νὰ ξεσπάσουν οἱ πρῶτες «ἐπίσημες» προστριβὲς μεταξὺ 'Αγγλίας καὶ Σοβιετικῆς Ἕνωσης. Τὸ περίεργο μάλιστα εἶναι ὅτι «δὲν ἤρξατο χειρῶν ἀδίκων» ἡ Σοβιετικὴ Ἕνωση, ἀλλὰ ἡ ἴδια ἡ 'Αγγλία ποὺ θέλησε νὰ καταγγείλη στὴν πρώτη Συνέλευση τῶν Ἡνωμένων Ἐθνῶν τὴν ἐπέμβαση τῶν Ρώσων στὰ ἐσωτερικὰ τῆς Περσίας.

Ὁ ἀντιπρόσωπος τῆς Σοβιετικῆς Ἕνωσης Γκρομύκο ἀπάντησε βέβαια στὴν ἐπίθεση μὲ τὰ ἴδια ὅπλα καί, χωρὶς καμμιὰ προηγούμενη προειδοποίηση, ἔφερε τὸ ἑλληνικὸ ζήτημα στὸ Συμβούλιο Ἀσφαλείας, σύμφωνα μὲ τὸ ἄρθρο 35 τοῦ Καταστατικοῦ. Μὲ τὴν προσφυγὴ αὐτή, ὁ Σοβιετικὸς ἀντιπρόσωπος ζητοῦσε ν' ἀποχωρήσουν τὰ Βρετανικὰ στρατεύματα ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα γιατὶ ἡ παρουσία τους δὲν εἶχε πλέον κανέναν λόγο καὶ γιατὶ ἀποδείχθηκε πὼς σταθμεύουν ἀκόμα ἐκεῖ γιὰ νὰ χρησιμεύουν «σὰν μέσο πιέσεως ἐπὶ τῆς ἐσωτερικῆς καταστάσεως» καὶ γιὰ νὰ βοηθοῦν τ' ἀντιδραστικὰ στοιχεῖα στὴν πάλη τους κατὰ τῶν δημοκρατικῶν δυνάμεων.

Τὴν ἐποχὴ ἐκείνη—τὸ Γενάρη τοῦ 1946—ὁ Σοφιανόπουλος βρισκόταν στὸ Λονδίνο σὰν ὑπουργὸς τῶν ἐξωτερικῶν καὶ ἀντιπρόσωπος τῆς Ἑλλάδος στὴν πρώτη Γενικὴ Συνέλευση τῶν Ἡνωμένων Ἐθνῶν. Ἡ προσφυγὴ τοῦ Γκρομύκο, θὰ δυσκόλευε ἀκόμα περισσότερο τὴν ἀποστολή του, ποὺ ἔτσι καὶ ἀλλοιῶς ἤτανε πολὺ δύσκολη, μετὰ τὴν ἐξωτερικὴ πολιτικὴ τῆς δορυφοροποίησής μας ποὺ εἶχαν ἀκολουθήσει οἱ προκάτοχοί του. Ζήτησε λοιπὸν ἀπὸ τὴν κυβέρνηση ὁδηγίες σχετικὰ μὲ τὴ στάση ποὺ ἔπρεπε νὰ κρατήση ὅταν θὰ γινόταν ἡ συζήτηση τῆς σοβιετικῆς προσφυγῆς καὶ ὁ πρωθυπουργὸς Θεμ. Σοφούλης τοῦ ἔστειλε τὸ ἑξῆς τηλεγράφημα:

«Ὄχι μόνον παροῦσα κυβέρνησις ἀλλὰ καὶ ὅλαι προηγηθεῖσαι αὐτῆς συμφώνως πρὸς ἐπιθυμίαν μεγίστης πλειονοψηφίας ἑλληνικοῦ λαοῦ, ἐθεώρησαν παρουσίαν ἀγγλικῶν στρατευμάτων ἐν Ἑλλάδι ὡς τὴν μεγαλυτέραν ἐγγύησιν διὰ τὴν τήρησιν τῆς τάξεως. Τόσον αἱ πολιτικαὶ ἀρχαὶ ὅσον καὶ αἱ στρατιωτικαὶ ἀρχαὶ τῆς Ἀγγλίας, οὐδέποτε ἐζήτησαν νὰ ἐπιβάλουν ἰδίαν γνώμην, ἀντίθετον πρὸς κυβερνητικήν, ἀλλὰ παρέχουν μόνον τὴν συνεργασίαν καὶ συνδρομὴν των καλούμεναι ἑκάστοτε ὑπὸ τῆς κυβερνήσεως.

Παρακαλῶ ὅπως ὑπὸ τὸ ἀνωτέρω πνεῦμα τῆς εἰλικρινοῦς συνεργασίας ἀγγλικῶν ἀρχῶν καὶ ἑλληνικῆς κυβερνήσεως ὁμιλήσητε ἐνδεχομένως Συμβούλιον μὲ τὴν δήλωσιν ὅτι περαιτέρω μετὰ τὴν ἀπελευθέρωσιν παραμονὴ ἐν Ἑλλάδι ἀγγλικῶν στρατευμάτων ὀφείλεται κυρίως εἰς τὴν ἔκδηλον εὐχὴν καὶ ἐπιθυμίαν αὐτοῦ τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ...»

Ἡ στάση ποὺ τοῦ ὑπαγόρευε ἡ κυβέρνηση ἐρχότανε σὲ ἀντίθεση μὲ τὴν βασικὴ ἀρχὴ ποὺ ἤθελε ν' ἀκολουθήσῃ στὴν ἐξωτερικὴ πολιτική, σύμφωνα μὲ τὴν ὁποία τὰ μικρὰ ἔθνη ὄχι μόνον δὲν ἔπρεπε νὰ γίνωνται ἀφορμὴ προστριβῶν μεταξὺ τῶν Μεγάλων ἀλλά, ἀντίθετα, νὰ περιφρουροῦν τὴν ἑνότητά τους περισσότερο καὶ ἀπὸ τοὺς ἴδιους τοὺς Μεγάλους καὶ νὰ οὐδετεροποιοῦν, κατὰ τὸ δυνατό, τὶς ἀντιθέσεις τους.

Ἔπειτα, ὁ Σοφιανόπουλος πίστευε πὼς ἡ ρωσικὴ κατηγορία ἐκφράζει ἀκριβῶς τὴν πραγματικότητα ποὺ ἐπικρατοῦσε στὴν Ἑλλάδα: Τὰ ἀγγλικὰ στρατεύματα βοηθοῦσαν μὲ κάθε μέσο τ' ἀντιδραστικὰ στοιχεῖα, ἐνῶ ὁ ἄγγλος πρεσβευτὴς ἤτανε οὐσιαστικὰ ὁ ἀνώτατος ἄρχων τῆς χώρας μας διορίζοντας καὶ παύοντας τὶς κυβερνήσεις κατὰ τὴν ἀνεξέλεγκτη σχεδὸν κρίση του.

Τὸ συμφέρον τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ, ποὺ ἤτανε πάντοτε ὁ καθοδηγητικὸς γνώμονας γιὰ τὸν Σοφιανόπουλο—ἐπέβαλε ν' ἀποχωρήσουν ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα τὰ βρετανικὰ στρατεύματα γιατὶ μονάχα ἔτσι ὑπῆρχε ἐλπίδα ν' ἀποφευχθῇ ὁ ἐπερχόμενος ἐμφύλιος πόλεμος. Ἂν ἔφευγαν οἱ Ἄγγλοι, ἡ δεξιὰ θὰ ἔδειχνε μεγαλύτερη διαλλακτικότητα καὶ θὰ ἐπιζητοῦσε καὶ αὐτὴ τὴν ἐσωτερικὴ γαλήνη, ἐνῶ τώρα μὲ τὶς «πλάτες» τῶν ξένων, ἐξωθοῦσε τὰ πράγματα πρὸς τὸν «τρίτο γῦρο» πιστεύοντας ὅτι θὰ ἐξόντωνε μ' αὐτὸν τὸν τρόπο μιὰ γιὰ πάντα τὴν ἀριστερά.

Ἡ ἀποχώρηση τῶν Ἄγγλων θὰ ματαίωνε ἐπίσης τὴν παλινόρθωση γιατὶ θὰ ἐπέτρεπε στὶς δημοκρατικὲς δυνάμεις νὰ κινηθοῦν ἄνετα καὶ γιατὶ θὰ διευκόλυνε τὴν ἐσωτερικὴ εἰρήνευση. Τὸ ἀστικὸ καθεστὼς δὲν κινδύνευε πιὰ ἀπὸ τοὺς Κομμουνιστές, ποὺ ἦσαν τώρα ἄοπλοι, ἀλλὰ ἀπὸ τοὺς ἴδιους τοὺς ἄγγλους καὶ τοὺς μοναρχικοὺς ποὺ μὲ τὴν τρομοκρατία ἐξωθοῦσαν τὰ πράγματα σὲ νέα σύγκρουση, κατὰ τὴν ὁποία, μοιραῖα, θὰ ἔμπαινε πάλι πρόβλημα συντήρησης ἢ κατάλυσης τοῦ ἀστικοῦ καθεστῶτος.

Ἕνας ἀκόμα λόγος γιὰ τὸν ὁποῖο ὁ Σοφιανόπουλος ἤθελε τὴν ἀποχώρηση τῶν Ἄγγλων ἦτανε ἡ γεωπολιτική του πεποίθηση πὼς δὲν εἴμαστε χώρα μόνον μεσογειακή, καθὼς ἤθελαν νὰ πιστεύουν οἱ περισσότεροι ἀστοὶ πολιτικοί μας, ἀλλὰ καὶ βαλκανική, περιοχὴ δηλαδὴ ποὺ βρισκόταν σὲ στενὴ γεωοικονομικὴ συνάρτηση μὲ τὸν σλαβικὸ ὄγκο. Δὲν μπορούσαμε, συνεπῶς, ν' ἀκολουθήσουμε καὶ σήμερα τὴν ἐξωτερικὴ πολιτικὴ ποὺ εἶχε χαράξει ὁ Βενιζέλος στὸν προηγούμενο πόλεμο, πολὺ περισσότερο μάλιστα ἀφοῦ ἡ Σοβιετικὴ Ἕνωση εἶναι τώρα μιὰ ἀπὸ τὶς μεγαλύτερες δυνάμεις τοῦ κόσμου.

Ἂν ὁ Σοφιανόπουλος δεχόταν τὴν κυβερνητικὴ ἄποψη, θὰ προσχωροῦσε οὐσιαστικὰ στὴν πολιτικὴ τῆς δορυφοροποίησης. Ἀλλὰ ἡ γραμμὴ ποὺ τοῦ καθώριζαν, καὶ σὰν χειρισμὸς ἀκόμα ἀπὸ τὴν καθαρὰ τεχνικὴ πλευρὰ τῆς διπλωματίας, θὰ ἦτανε μιὰ διπλωματικὴ χοντροκοπιά.

Προσπάθησε λοιπὸν νὰ τοὺς δώση νὰ καταλάβουν ὅτι ἔπρεπε νὰ χρησιμοποιήσουν ἀλλοιώτικη γλώσσα καὶ διαφορετικὴ τακτική: Καὶ ἔστειλε τὸ ἑξῆς τηλεγράφημα:

«712 Ὑπουργεῖον Ἐξωτερικῶν.

»Διὰ τὸν κ. Πρωθυπουργὸν καὶ κ. Καφαντάρην.

»Ἐν συνεχείᾳ ἡμετέρων τηλεγραφημάτων **650** *καὶ* **699** *ἐπὶ ζητήματος ρωσικῆς προσφυγῆς, ἔχω τὴν τιμὴν νὰ ὑποβάλω εἰς τὴν κρίσιν ὑμῶν τὴν κατωτέρω πρότασιν περὶ τῆς στάσεως ἣν ἑλληνικὴ κυβέρνησις καὶ ἀντιπροσωπεία δέον νὰ τηρήσουν. Νομίζω ἐνδεδειγμένον ὅπως προσκαλούμενος τυχὸν ὅπως παραστῶ εἰς Συμβούλιον Ἀσφαλείας, καταθέσω κατωτέρω ἔγγραφον δήλωσιν διὰ λογαριασμὸν ἑλληνικῆς κυβερνήσεως: " Ἑλληνικὴ κυβέρνησις ἔλαβε γνῶσιν τῆς προσφυγῆς μιᾶς τῶν Συμμάχων Μεγάλων Δυνάμεων πρὸς τὸ Συμβούλιον Ἀσφαλείας ἐν σχέσει πρὸς τὴν παραμονὴν ἀγγλικῶν στρατευμάτων ἐν Ἑλλάδι. Ἑλληνικὴ κυβέρνησις ἐπιθυμεῖ νὰ δηλώση ὅτι θεωρεῖ τὴν ὁμοφωνίαν καὶ τὴν ἀνεπιφύλακτον συνεργασίαν τῶν μεγάλων Συμμάχων Δυνάμεων ὡς ὅρον ἄνευ τοῦ ὁποίου εἶναι ἀδύνατος ἡ ἐπιτυχία τοῦ ἔργου τῶν Ἡνωμένων Ἐθνῶν καὶ ἡ ἐξασφάλισις πραγματικῆς εἰρήνης. Ὅθεν, ἡ ἑλληνικὴ κυβέρνησις ἐκφράζει τὴν πεποίθησιν*

ὅτι ἡ εἰλικρινὴς ἀνταλλαγὴ σκέψεων μεταξὺ τῶν δύο μεγάλων συνεργατῶν τῆς νίκης καὶ ἡ παροχὴ ἀμοιβαίων ἐξηγήσεων, θὰ διασκεδάση τὰς ἐν προκειμένῳ παρεξηγήσεις πρὸς τὸ γενικὸν συμφέρον. Ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὸ ζήτημα τῆς ἀποκαταστάσεως πολιτικῆς ὁμαλότητος ἐν Ἑλλάδι, διὰ τῆς ἐλευθέρας ἐκδηλώσεως τῶν πολιτικῶν φρονημάτων τοῦ λαοῦ, ἡ ἑλληνικὴ κυβέρνησις, ἐνῷ παρέχει τὴν διαβεβαίωσιν ὅτι, πιστὴ εἰς τὰς δημοκρατικὰς παραδόσεις τῆς χώρας, καταβάλλει καὶ θὰ καταβάλη πᾶσαν προσπάθειαν πρὸς ἐξασφάλισιν τῆς ἐλευθερίας ταύτης, εἶναι ἐν τούτοις ὑποχρεωμένη νὰ δηλώση ὅτι θεωρεῖ τὰς πολιτικὰς ἀντιθέσεις, αἵτινες εἶναι φυσικὸν νὰ ὑπάρχουν ἐν τῇ χώρᾳ, ὡς ζήτημα καθαρῶς ἐσωτερικόν. Βασιζομένη δὲ ἐπὶ τῆς 7ης παραγράφου τοῦ ἄρθρου 2 τοῦ Καταστατικοῦ Χάρτου, δηλοῖ ὅτι δὲν ἐπιθυμεῖ ὅπως τὸ ζήτημα τοῦτο γίνη ἀντικείμενον συζητήσεως ἐν τῷ Συμβουλίῳ Ἀσφαλείας ἢ τὴν Γενικὴν Συνέλευσιν. Συμφώνως πρὸς τ' ἀνωτέρω ἡ ἑλληνικὴ κυβέρνησις, δὲν νομίζει ὅτι δύναται νὰ συμβάλη εἰς τὰς σχετικὰς ἐν τῷ Συμβουλίῳ συζητήσεις„».

Ἡ κυβέρνηση τοῦ ἀπάντησε ὅτι ἡ ἄποψη αὐτὴ βρίσκεται σὲ ὁλοκληρωτικὴ ἀντίθεση μὲ τὴ στάση ποὺ εἶχε ἀποφασίσει ἐκείνη νὰ κρατήση στὸ ζήτημα τῆς ρωσικῆς προσφυγῆς. Ἀλλὰ καὶ ὁ Σοφιανόπουλος ἐπέμενε, ἀκλόνητος στὶς πεποιθήσεις του:

«Ἐξακολουθῶ νὰ νομίζω», τοὺς τηλεγράφησε, *«ὅτι ἡ προτεινομένη δι' ἡμετέρου 712 ἐνέργεια εἶναι ἀσφαλῶς ἡ ἐνδεδειγμένη· ἀνταποκρίνεται πρὸς θέσιν Ἑλλάδος ὡς ἀνεξαρτήτου συμμάχου χώρας καὶ ἀπαλλάσσει ἡμᾶς ἀπὸ ἀνεπιθυμήτου καὶ ἀσυμφόρου ἐμπλοκῆς εἰς ἀντιθέσεις δύο Μεγάλων Συμμάχων...»*

Στὸ ἴδιο τηλεγράφημα τοὺς ἔλεγε ὅτι ἂν δὲν δεχθοῦν τὴν πρότασή του, θὰ ζητήση ἀναβολὴ τῆς συζήτησης καὶ θὰ γυρίση στὴν Ἀθήνα *«διὰ πληρεστέρας μεθ' ὑμῶν συνεννοήσεις»*.

Ἀλλὰ καὶ πάλι στάθηκε ἀδύνατο νὰ καταλάβη ἡ κυβέρνηση τὴν πολιτικὴ τῆς ἀνεξαρτησίας ποὺ ἤθελε νὰ ἐφαρμόση ὁ Σοφιανόπουλος:

«Ἐμμένομεν ἀμετακλήτως εἰς διαβιβασθείσας ἤδη ἀπόψεις

ἡμῶν ὅσον ἀφορᾷ προσφυγὴν Ρωσίας εἰς Συμβούλιον Ἀσφαλείας», τοῦ τηλεγράφησε. «Ἡ κυβέρνησις, δὲν δέχεται οὐδὲ κεραίαν απομακρυνθῇ αὐτῆς. Ἀνάγκη παραμείνητε Λονδῖνον παρακολουθήσετε ἐξέλιξιν χειριζόμενος ζήτημα συμφώνως πνεῦμα κυβερνητικῶν ὁδηγιῶν. ΣΟΦΟΥΛΗΣ» (Ἀριθ. Κρυπτογραφικοῦ τηλεγραφήματος 11008 τῆς 25-1-1956).

Ἀλλὰ ἂν ὁ Σοφιανόπουλος συμμορφωνότανε μὲ τὶς ὁδηγίες ποὺ τοῦ ἔδιναν, θὰ πρόδινε τὸν ἑαυτό του, θὰ γκρέμιζε μὲ τὰ ἴδια του τὰ χέρια τὸ οἰκοδόμημα τῆς νέας ἐξωτερικῆς πολιτικῆς ποὺ ἤθελε νὰ χτίσῃ, τὴν «ἐπανάσταση» ποὺ εὐαγγελιζότανε σ' αὐτὸν τὸν τομέα, τὰ συμφέροντα τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ καὶ τὴν ἴδια τὴν εἰρήνη τοῦ κόσμου. Ὅλα αὐτά, ἤτανε πάρα πολλὰ καὶ πολὺ σοβαρὰ γιὰ νὰ τ' ἀνταλλάξῃ μὲ τὸ χαρτοφυλάκιο τοῦ ὑπουργοῦ, ποὺ δὲν τὸ λογάριασε ἄλλωστε ποτέ του σὰν ἀξίωμα. Ἀρνήθηκε νὰ παραστῇ στὴ συζήτηση τῆς ρωσικῆς προσφυγῆς γιατὶ ἔνοιωθε ἀληθινὴ ντροπὴ νὰ βγῇ καὶ νὰ ὑποστηρίξῃ πράγματα ποὺ ἔρχονταν σὲ ἀντίθεση μὲ ὅσα διακήρυσσε ὥς τώρα.

Τὴν ἴδια μέρα, πῆρε ἀπὸ τὸ Λονδῖνο τὸ ἀεροπλάνο νὰ γυρίσῃ στὴν Ἀθήνα, διατηρώντας ἀκόμα μιὰ μικρὴ ἐλπίδα ὅτι εἶναι δυνατὸ νὰ μεταπείσῃ τοὺς χοντροκέφαλους. Ἡ πράξη του αὐτή, θεωρήθηκε ἀπὸ τὴν κυβέρνηση σὰν «ἀνταρσία». Καὶ ἤτανε βέβαια ἀνταρσία. Στὴν πολιτικὴ ζωὴ τοῦ τόπου μας, δὲν εἶχε παρουσιασθῆ πολλὲς φορὲς τὸ φαινόμενο ὑπουργοῦ τῶν ἐξωτερικῶν ποὺ ν' ἀρνιέται κατηγορηματικὰ νὰ συμμορφωθῇ μὲ τὶς ὁδηγίες ποὺ τοῦ ἔδινε ἡ κυβέρνηση καὶ μάλιστα πάνω σ' ἕνα ζήτημα ἐξαιρετικὰ σοβαρό. Ἡ παρουσία τοῦ Σοφιανόπουλου στὴν κυβέρνηση γινόταν πιὰ ἐπικίνδυνη ὄχι μόνον γιὰ τὴ δεξιὰ ἀλλὰ καὶ γιὰ τοὺς ἴδιους τοὺς Ἄγγλους, γι' αὐτὸ καὶ ὁ «συμμαχικὸς παράγων» συνέστησε στὸν πρωθυπουργὸ ν' ἀπαλλαγῇ τὸ γρηγορώτερο ἀπὸ τὸν ἐπικίνδυνο συνεργάτη του.

Πραγματικά, ὁ Σοφούλης ἔσπευσε νὰ «παραιτήσῃ» τὸν Σοφιανόπουλο χωρὶς κἂν νὰ περιμένῃ τὴν ἐπιστροφή του στὴν Ἀθήνα. Ὅταν τὸ ἀεροπλάνο ποὺ τὸν ἔφερνε προσγειώθηκε στὴ Ρώμη, πληροφορήθηκε κατάπληκτος ἀπὸ τοὺς δημοσιογράφους ὅτι εἶχε δημοσιευθῆ κιόλας ἡ παραίτησή του!

Μὲ τὴν «ἀνταρσία» του αὐτή, ὁ Σοφιανόπουλος ἀπέδειξε πὼς

ἦτανε ὁ μόνος ἕλληνας πολιτικὸς ποὺ ἀγωνιζότανε πραγματικὰ γιὰ τὴν ἀνεξαρτησία τῆς χώρας μας ἀνάμεσα στὶς συμπληγάδες τῆς δεξιᾶς ποὺ ἤθελε νὰ γίνουμε δορυφόροι τῆς Δύσης καὶ τῆς ἀριστερᾶς ποὺ μᾶς προτιμοῦσε δορυφόρους τῆς Ἀνατολῆς.

Ἀποχὴ καὶ Δημοψήφισμα

Ἡ ἀποχώρησή του ἀπὸ τὴν κυβέρνηση Σοφούλη σημειώνει καὶ τὴν ὁριστικὴ πιὰ ἀποκόλλησή του ἀπὸ τὸν ἀστικὸ πολιτικὸ κόσμο. Παραμένει βέβαια ἀστός, ἀλλὰ ἀπογοητεύεται ἀπὸ τὴν πολιτικὴ ἡγεσία αὐτῆς τῆς τάξης καὶ ἐναποθέτει ὅλες του τὶς ἐλπίδες γιὰ τὴν ἀνάπλαση τοῦ τόπου στὸ ἀριστερὸ κίνημα. Μὲ τὴν προυπόθεση πάντοτε τῆς συντήρησης τοῦ ἀστικοῦ καθεστῶτος καὶ τοῦ πνευματικοῦ του ὑπεροικοδομήματος, ἀναζητεῖ πρὸς τ' ἀριστερὰ ὅ,τι δὲν μπόρεσε νὰ βρῇ στὸν ἀστικὸ κόσμο: Τὶς προοδευτικὲς δυνάμεις ποὺ θὰ τὸν βοηθήσουν ὄχι γιὰ ν' ἀνατρέψῃ τὸ καθεστὼς ἀλλὰ γιὰ νὰ τὸ βελτιώσῃ—τὶς δυνάμεις δηλαδὴ ἐκεῖνες ποὺ θὰ ἔπρεπε νὰ εἶχε καὶ νὰ προβάλῃ γιὰ τὴν ἄμυνά της ἡ ἴδια ἡ ἀστικὴ τάξη.

Στὴν προσπάθεια αὐτή, ὑπάρχει βέβαια μία ἀντίφαση, γιατὶ τὸ Κομμουνιστικὸ Κόμμα, τουλάχιστον, δὲν ἦτανε ποτὲ δυνατὸ νὰ ἐνστερνιστῇ τὶς ρεφορμιστικὲς τάσεις τοῦ Σοφιανόπουλου. Αὐτὸ τὸ ἤξερε ὁ Σοφιανόπουλος, ἀλλὰ ἡ πολιτικὴ συνεργασία του μὲ τὸ Κ.Κ.Ε., δὲν εἶχε καμμία ἔννοια ἰδεολογικοῦ συγχρωτισμοῦ. Ἡ συνάντησή τους ἐντοπιζότανε σὲ ὡρισμένα σημεῖα μόνον—σὲ διεκδικήσεις ποὺ δὲν θὰ εἶχαν καμμία σχέση μὲ ταξικοὺς ἀγῶνες ἀλλὰ θ' ἀνταποκρίνονταν στὰ γενικώτερα συμφέροντα τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ. Καὶ τέτοια σημεῖα ἦσαν ὁ ἀγώνας γιὰ τὴ δημοκρατία καὶ τὴν ἰσοπολιτεία, ἡ ἀποκατάσταση τῶν συνταγματικῶν καὶ συνδικαλιστικῶν ἐλευθεριῶν, ἡ γενικὴ ἀμνηστία, ἡ ὁμαλὴ πολιτικὴ ζωὴ κλπ. Ἐξ ἄλλου ὁ Σοφιανόπουλος, δὲν ἀπευθυνότανε πρὸς τὶς μάζες ποὺ ἐπηρέαζε τὸ Κ.Κ.Ε. οἱ ὁποῖες πολὺ δύσκολα μετακινοῦνται πολιτικά, ἀλλὰ πρὸς τὰ πλήθη ποὺ ἀκολουθοῦσαν τὸ Ε.Α.Μ., στὴν πλειοψηφία δηλαδὴ τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ ποὺ εἶχε στηρίξει στὸ Ἀπελευθερωτικὸ Κίνημα μεγάλες ἐλπίδες γιὰ μιὰ κοινωνικὴ ἀνάπλαση τοῦ τόπου μας.

Σ' αὐτὴ τὴ μεταστροφὴ τοῦ Σοφιανόπουλου, ἀποφασιστικὸ

ἐπίσης ρόλο ἔπαιξε καὶ ἕνας ψυχολογικὸς παράγοντας, μιὰ κρίση συνειδησιακὴ ποὺ ἔχει σχέση μὲ τὴν Συμφωνία τῆς Βάρκιζας. Παρ' ὅλο ποὺ ὁ ἴδιος δὲν εἶχε τὴν παραμικρὴ εὐθύνη γιὰ τὴν παραβίαση τῆς Συμφωνίας, ἐπαναστατοῦσε καὶ κατὰ τοῦ ἑαυτοῦ του στὴ σκέψη ὅτι εἶχε παίξει ὑπεύθυνο ρόλο σ' αὐτὴ τὴν πρωτάκουστη πολιτικὴ ἀπάτη σὲ βάρος τῆς 'Αριστερᾶς. Τὸν βάραινε ἕνα ἀπροσδιόριστο σχεδὸν συναίσθημα ἐνοχῆς καθὼς ἔβλεπε τοὺς ἀγωνιστὲς τῆς 'Εθνικῆς 'Αντίστασης νὰ γεμίζουν τὶς φυλακές, τοὺς δοσίλογους νὰ ἐλέγχουν τὸν κρατικὸ μηχανισμό, τὶς συμμορίες τῆς δεξιᾶς νὰ ἔχουν ἐξαπολύσει τὸ τρομοκρατικό τους ὄργιο, τὴν ἰσοπολιτεία νὰ ἔχει καταλυθῆ κ.λ.π. 'Η βαθύτατη προσήλωσή του πρὸς τὶς ἠθικὲς ἀρχὲς καὶ τὸ πάθος του γιὰ τὸ δίκιο τὸν ἔσπρωχναν πρὸς τὴν ὑπεράσπιση τῶν κατατρεγμένων. Γιατὶ ἡ ὑπεράσπιση αὐτή, μαζὶ μὲ τὴν ἱκανοποίηση τῶν πολιτικῶν του ἐπιδιώξεων, τοῦ ἔφερνε καὶ τὴ λύτρωση ἀπὸ τὸ συναίσθημα τῆς ἐνοχῆς.

'Η κυβέρνηση Σοφούλη, εἶχε προσδιορίσει τὶς ἐκλογὲς γιὰ τὶς 31 Μαρτίου 1946, παρ' ὅλο ποὺ δὲν ὑπῆρχαν οἱ στοιχειωδέστερες προϋποθέσεις γιὰ τὴν ἐλεύθερη καὶ γνήσια ἔκφραση τοῦ λαϊκοῦ φρονήματος. Ὅσο πλησίαζε ὁ καιρὸς καὶ ὁ Σοφούλης ἔβλεπε πὼς τὸ κράτος δὲν εἶχε τὴ δύναμη νὰ ἐπιβληθῆ, καταλάβαινε τὸ λάθος του, ἀλλὰ ἐπέμενε σ' αὐτὸ μὲ γεροντικὸ πεῖσμα γιὰ νὰ μὴ φανῆ ὅτι ὑπαναχωρῆ σὲ μιὰ ὑπόσχεση ποὺ ἔδωσε.

«Τί εἶναι πάλι αὐτὸ τὸ παιγνίδι ἑνὸς πρωθυπουργοῦ», ἔγραφε ὁ Σοφιανόπουλος ἕνα μήνα πρὶν ἀπὸ τὶς ἐκλογὲς στὸ «Νιοὺς Κρόνικλ» τοῦ Λονδίνου, *« ὁ ὁποῖος, καθ' ἃ διατείνονται, καὶ δικαίως, οἱ ξένοι παρατηρηταὶ τῶν ἐκλογῶν, χωρὶς κανένας νὰ τὸν βιάση ὥρισεν αὐτοβούλως τὴν 31ην Μαρτίου ὡς ἐκλογικὴν ἡμερομηνίαν, καὶ ἀργότερα, ὅταν διεῖδε ὅτι τὸ χρονικὸν διάστημα δὲν ἦταν ἐπαρκὲς διὰ νὰ δημιουργήση τὰς διὰ τὴν κάθε ἐκλογὴν ἀπαιτουμένας προϋποθέσεις τῆς ἰσοπολιτείας, μετανοημένος πλέον διὰ τὴν ἄστοχον πρωτοβουλίαν του ἀλλὰ μὴ θέλων νὰ ἐμφανισθῆ ἀθετῶν τὰς ἰδίας του ὑποσχέσεις, ζητεῖ ἀπὸ τὰ ἐκτὸς τῆς ἐξουσίας κόμματα νὰ προκαλέσουν τὴν ἀναβολὴν τῶν ἐκλογῶν ;»*

Στὴν ἴδια ἐπιστολὴ ὑπογράμμιζε τοὺς κινδύνους ἐμφυλίου σπα-

ραγμοῦ πού διέτρεχε ἡ χώρα καί ἔδινε σέ ὅλους τούς ὑπεύθυνους νά καταλάβουν ὅτι ἡ 'Αριστερά, ὄχι μόνον δέν θά ἔπαιρνε μέρος σ' αὐτές τίς ἐκλογές, ἀλλά *«ἐν ἀνάγκῃ θά ὑπερασπίσῃ καί δραστικώτερα τάς ἐλευθερίας της κατά πάσης ἐπιβουλῆς...»*

Πραγματικά, τό Κομμουνιστικό Κόμμα εἶχε ἀρχίσει ν' ἀντιμετωπίζῃ τό ἐνδεχόμενο μιᾶς νέας, δυναμικῆς πιά ἀναμέτρησης ἀφοῦ ἔβλεπε ὅτι τά περιθώρια τῶν πολιτικῶν του ἐλιγμῶν μέσα στά πλαίσια τοῦ ἀστικοῦ καθεστῶτος στένευαν ὅλο καί περισσότερο. 'Η μοναδική ἐλπίδα γιά ν' ἀποτραπῆ αὐτός ὁ κίνδυννος ἦτανε ἡ ἀναβολή τῶν ἐκλογῶν καί ἡ ἐξουδετέρωση τῶν ἀντεπαναστατικῶν κινήσεων τῆς δεξιᾶς. Πρός τήν κατεύθυνση αὐτή ἔστρεψε ὁ Σοφιανόπουλος ὅλες τίς προσπάθειές του.

Στήν πραγματικότητα, εἶναι τώρα ὁ οὐσιαστικός ἀρχηγός τοῦ ἀριστεροῦ μετώπου. Οἱ λόγοι του ἠλεκτρίζουν τήν 'Εαμικό κόσμο πού τόν ἀποθεώνει σέ διάφορες συγκεντρώσεις. Μαζί μέ τό Ε.Α.Μ. τόν Γ. Καφαντάρη, τόν Τσουδερό καί πολλούς ἄλλους δημοκρατικούς ἡγέτες, ἔχει κηρυχθῆ καί αὐτός ὑπέρ τῆς ἀποχῆς ἀπό τίς ἐκλογές. 'Η μή ἀναθεώρηση τῶν ἐκλογικῶν καταλόγων καί ἡ τρομοκρατία πού ἐπικρατοῦσε ἰδιαίτερα στήν ὕπαιθρο, προδιέγραφαν τό ἀποτέλεσμα ὑπέρ τῆς δεξιᾶς καί ἔδειχναν ὅτι θά ὀργιάσῃ ἡ νοθεία.

Οἱ δημοκρατικοί αὐτοί ἡγέτες καί τό Ε.Α.Μ. πίστευαν ὅτι μέ τήν ἀπειλή τῆς ἀποχῆς, θά κατώρθωναν νά πιέσουν τήν κατάσταση καί νά πείσουν τόν συμμαχικό, κυρίως, παράγοντα ὅτι ἐπιβάλλεται ἡ ἀναβολή τῶν ἐκλογῶν. Ἔπεσαν ὅμως ἔξω στούς ὑπολογισμούς τους. Οἱ ἄγγλοι ἐλάχιστα ἐνδιαφέρονταν γιά τή δημοκρατική τάξη ἤ γιά τήν ἰδέα πού θά σχημάτιζε ἡ παγκόσμια κοινή γνώμη γιά τίς ἐκλογές. 'Η ἐξωτερική πολιτική τους δέν διακρινότανε ποτέ γιά τέτοιου εἴδους εὐαισθησίες. 'Εφ' ὅσον οἱ ἐκλογές ἐξυπηρετοῦσαν τά σχέδιά τους, θά τίς ἔκαναν ἀδιαφορώντας ἐντελῶς γιά τίς συνέπειες.

'Η ἀποχή, λοιπόν, ὑπῆρξε θεμελιῶδες λάθος τακτικῆς τοῦ Ε.Α.Μ. καί ὅλων τῶν δημοκρατικῶν κομμάτων πού τήν πραγματοποίησαν. Ἕνα ὅπλο δέν εἶναι πάντοτε ἀποτελεσματικό σέ ὅλες τίς περιπτώσεις.

Ὅταν ὁ κοινοβουλευτισμός λειτουργῆ ὁμαλά ἡ ἀπειλή τῆς ἀποχῆς ἀπό τίς ἐκλογές ἑνός μεγάλου τμήματος τοῦ πολιτικοῦ κό-

μου, δημιουργεῖ σοβαρώτατη κρίση καὶ μηδενίζει ἐκ τῶν προτέρων τὸ ἀποτέλεσμα τῶν ἐκλογῶν, ὁποιοδήποτε κι' ἂν εἶναι αὐτό. Σὲ ἀνώμαλες περιόδους ὅμως, ὅταν ἡ μία παράταξη ἀναζητῆ ἁπλῶς τὰ προσχήματα ποὺ θὰ τὶς ἐπιτρέψουν νὰ ἐκτοπίση τὴν ἄλλη, ἡ ἀποχὴ γίνεται μιὰ πράξη ἀφροσύνης ποὺ ἐξυπηρετεῖ τὸν ἀντίπαλο.

Ὁποιαδήποτε κι' ἂν ἤτανε ἡ ἔκταση τῆς νοθείας καὶ τῆς τρομοκρατίας τὸ Ε.Α.Μ. τουλάχιστον θὰ μποροῦσε νὰ ἐξασφαλίση ἀρκετὲς ἕδρες στὴ βουλή, ἐκθέτοντας ὑποψήφιους μόνον στὰ μεγάλα ἀστικὰ κέντρα, ὅπου ὑπῆρχε κάποια ἐπίφαση ἐλευθερίας. Ἔτσι ἡ βουλὴ ποὺ θὰ προέκυπτε ἀπὸ τὶς ἐκλογές, δὲν θὰ ἤτανε μονόπλευρη καὶ ἐντελῶς ἀσύδοτη.

Μὲ τὴν ἀποχὴ ὅμως, τὸ καθεστὼς τῆς ἀνωμαλίας μονιμοποιήθηκε καὶ ἡ μονόπλευρη βουλὴ εἶχε ὅλη τὴν εὐχέρεια νὰ προλειάνη τὸ ἔδαφος γιὰ τὴν ἐπαναφορὰ τῆς μοναρχίας.

Ἀπὸ τὴ στιγμὴ ποὺ τὸ Λαϊκὸ Κόμμα κατέλαβε τὴν ἐξουσία, ὁ Γεώργιος εἶχε ἐπανέλθει οὐσιαστικὰ στὴν Ἑλλάδα. Τὸ δημοψήφισμα ποὺ ἀκολούθησε στὴν 1η Σεπτεμβρίου 1946 θὰ ἐπικύρωνε τυπικὰ τὴν παλινόρθωση.

Παρ' ὅλο ποὺ μετὰ τὶς ἐκλογὲς τῆς 31ης Μαρτίου δὲν ὑπῆρχαν πιὰ περιθώρια γιὰ ν' ἀποτραπῆ ἡ παλινόρθωση, ὁ Σοφιανόπουλος συνέχισε τὸν ἀντιμοναρχικὸ ἀγώνα του μὲ πεῖσμα. Στόχος του εἶναι ὁ ἀντιβασιλιᾶς Δαμασκηνὸς ποὺ εἶχε γίνει ἀληθινὸς ἐντολοδόχος τοῦ Γεωργίου καὶ τοποτηρητὴς τῶν συμφερόντων τοῦ θρόνου. Ἡ παρουσία του μόνο κακὸ μποροῦσε νὰ προξενήση καὶ γι' αὐτὸν τὸ λόγο ὁ Σοφιανόπουλος ἀπερίφραστα ζητάει τὴν ἀπομάρυνσή του καὶ τὴν ἀντικατάστασή του μὲ τριμελῆ Ἀντιβασιλεία:

«Ὁ Δαμασκηνός», γράφει σ' ἕνα σχετικὸ ἄρθρο του* *«ἐκλήθη ὡς ἀρχηγὸς τῆς ἐκκλησίας νὰ γαληνεύση τὰ πάθη, καί, ἀντιθέτως, κατώρθωσε νὰ τὰ ἐξαγριώση. Μιὰ φορὰ ὅμως καὶ δὲν μπόρεσε νὰ ἐκπληρώση τὸν μοναδικόν του προορισμόν, δὲν ἠμπορεῖ βέβαια νὰ παραμείνη εἰς τὴν θέσιν του. Ὀφείλει νὰ τὴν παραχωρήση εἰς μίαν τριμελῆ Ἀντιβασιλείαν ποὺ θὰ ἐκπροσωπήση ἐπαρκῶς τὰ τρία πολιτικὰ ρεύματα τῆς χώρας, δηλαδὴ τὴν Δεξιάν, ἕως ὅτου θε-*

* *«Ἐλεύθερη Ἑλλάδα», 12 Ἀπριλ. 1946.*

ραπευθῆ ἀπὸ τὸ χρόνιον νόσημά της, τὸ ναρκισσευόμενον Κέντρον, ἕως ὅτου καὶ αὐτὸ ἀπαλλαγῆ ἀπὸ τὴν τελευταίαν παραίσθησίν του ὅτι εἶναι ἀκόμη εἰς θέσιν νὰ ἰσορροπήση τὴν πολιτικὴν πλάστιγγα καὶ τέλος τὴν 'Αριστερὰν ποὺ ἀναβλύζει ἀπὸ τὰ χυμώδη κοιτάσματα τοῦ λαϊκοῦ ὑπεδάφους καὶ ὁσημέραι καὶ περισσότερον περνᾶ ἀπὸ τὰ σκιρτήματα τῆς νεότητος εἰς τὴν εὔρωστον καὶ συνεπῆ δρᾶσιν τῶν ὡρίμων ὀργανισμῶν. Ἡ δημιουργία τριμελοῦς 'Αντιβασιλείας εἶναι καὶ ἀπὸ ἕνα ἄλλον λόγον ἀκόμα ἐπιβεβλημένη: 'Απὸ τὴν ἀπουσίαν ἐκ τῆς ἑτεροκλήτου βουλῆς ἑνὸς ὁλόκληρου κόσμου δημοκρατικῶν καὶ ἀριστερῶν, εἰς βάρος τοῦ ὁποίου ἡ πραξικοπηματικὴ αὐτὴ Βουλὴ πολλὰ ἠμπορεῖ ν' ἀποτολμήση. Εἰς τὰ τολμήματα ὅμως μιᾶς ἀχαλινώτου εἰς τὴν μεγάλην της πλειοψηφίαν Βουλῆς, τροχοπέδην δὲν ἠμπορεῖ νὰ εἶναι ἡ 'Αντιβασιλεία τοῦ Μακαριωτάτου, ἀλλὰ ἡ 'Αντιβασιλεία ἡ ἀντιπροσωπευτικὴ ὅλων τῶν πολιτικῶν ρευμάτων τῆς χώρας...»

'Αλλὰ οὔτε καὶ σ' αὐτὴν τὴν κίνηση θέλησαν νὰ τὸν ἀκολουθήσουν οἱ ἡγέτες τοῦ δημοκρατικοῦ Κέντρου. Μὲ τὶς ἐκλογὲς τῆς 31ης Μαρτίου 1946, ἡ ἀντεπανάσταση ἔγινε κράτος καὶ ἔτσι νομιμοποιήθηκε πιὰ ἡ τρομοκρατία. 'Απὸ τὴν ἄποψη αὐτή, ἔλεγε ὁ Σοφιανόπουλος, ἡ παλινόρθωση στηρίχθηκε γιὰ μιὰ ἀκόμα φορὰ στὴν ἀπροκάλυπτη βία. Συνεπῶς, ἤτανε καὶ πάλι πραξικοπηματική. Οἱ συνθῆκες κάτω ἀπὸ τὶς ὁποῖες ἔγινε τὸ «δημοψήφισμα» τῆς 1ης Σεπτεμβρίου 1946 οὔτε κἂν μποροῦν νὰ συγκριθοῦν μὲ τὶς ἀνωμαλίες τοῦ δημοψηφίσματος τοῦ 1935. Τότε, ἡ παλινόρθωση εἶχε στηριχθῆ μόνον στὴν καλπονοθεία. Τώρα, στηριζόταν ἀποκλειστικὰ στὴν ὠμὴ βία. Γι' αὐτὸ ἄλλωστε καὶ οἱ συνέπειες ὑπῆρξαν πολὺ τραγικώτερες αὐτὴ τὴ φορά.

"Αν βρισκότανε κάποιος τρόπος νὰ ματαιωθῆ ἡ παλινόρθωση, τὸ Κομμουνιστικὸ Κόμμα δὲν θ' ἀποφάσιζε ποτὲ ν' ἀποδυθῆ στὴν περιπέτεια τοῦ «δεύτερου ἀντάρτικου». Μὲ τὴν ἐπάνοδο ὅμως τοῦ βασιλιᾶ, χάθηκε κάθε ἐλπίδα γιὰ τὴν ἀποκατάσταση τῶν συνταγματικῶν ἐλευθεριῶν, γιὰ τὴν ὁμαλὴ πολιτικὴ ἐξέλιξη, γιὰ τὴν ἐπαναφορὰ τοῦ κοινοβουλευτισμοῦ μέσα στὸν ὁποῖο θὰ μποροῦσε νὰ ἑλίσσεται ἐλεύθερα καὶ τὸ Κομμουνιστικὸ Κόμμα, ὅπως καὶ οἱ ἄλλοι πολιτικοὶ ὀργανισμοὶ τῆς χώρας, καθὼς γίνεται σὲ πολλὰ κοι-

νοβουλευτικὰ πολιτεύματα τῆς Εὐρώπης. Ὁ ἐρχομός τοῦ Γεωργίου, σήμαινε τὴν ἔναρξη τοῦ ἐμφύλιου πολέμου στὴν Ἑλλάδα.

Ὕστατη προσπάθεια

Μετὰ τὴν παλινόρθωση, ὁ Σοφιανόπουλος ἔχασε πιὰ κάθε ἐλπίδα πὼς μπορεῖ νὰ λυθῇ τὸ ἐσωτερικό μας πρόβλημα μὲ τὶς δικές μας δυνάμεις. Ἡ μοναδικὴ διέξοδος γιὰ τὴν ἀποτροπὴ τοῦ ἐμφύλιου πολέμου, ἦτανε μία: Ἡ διασυμμαχικὴ ἐπέμβαση. Μόνον ἂν οἱ τρεῖς Μεγάλοι συμφωνοῦσαν μεταξύ τους, ὑπῆρχε ἐλπίδα νὰ διακανονιστῇ εἰρηνικὰ τὸ ἑλληνικὸ θέμα.

Ἀποφασίζει λοιπὸν νὰ στρέψῃ πρὸς τὴν κατεύθυνση αὐτὴ ὅλες τὶς προσπάθειές του. Τὸ κῦρος του στὸ ἐξωτερικὸ εἶναι μεγάλο. Ἡ προσωπικὴ γνωριμία ποὺ εἶχε μὲ τοὺς πιὸ ὑπεύθυνους ἡγέτες τοῦ δυτικοῦ κόσμου καθὼς καὶ ἡ δυνατότητα τῆς ἐπαφῆς του μὲ τοὺς ἐκπροσώπους τῆς Σοβιετικῆς Ἕνωσης, τοῦ ἐπέτρεπαν νὰ ἐλπίζῃ ὅτι ἴσως κατώρθωνε νὰ τοὺς πείσῃ νὰ ἐπέμβουν. Ὁ Μολότωφ, εἶχε ἀρνηθῆ νὰ δεχτῇ τὸν Ἀντιβασιλιᾶ Δαμασκηνὸ ὅταν ὁ δεύτερος πῆγε στὸ Λονδῖνο. Μὲ τὸν Σοφιανόπουλο ὅμως, ποὺ ἦτανε γνωστὸς στοὺς διεθνεῖς κύκλους σὰν ἐκφραστὴς μιᾶς πραγματικὰ εἰρηνιστικῆς πολιτικῆς, εἶχε συναντηθῆ πολλὲς φορές. Μὲ τὴν ἴδια προσοχὴ τὸν ἄκουγαν στὸ Στέητ Ντηπάρτμεν, στὸ Φόρεϊν Ὄφις καὶ στὴ Γαλλία.

«Ἔμαθα ἀπὸ σοβαρὴ πηγή», τοῦ ἔγραφε ὁ Καζαντζάκης, «πὼς ὁ Λέων Μπλούμ, ὅταν ἦρθε ἐδῶ στὸ Λονδῖνο εἶπε: "Ὁ μόνος πολιτικὸς ποὺ ὑπάρχει στὴν Ἑλλάδα εἶναι ὁ Σοφιανόπουλος,,. Σᾶς τὸ γράφω γιατὶ ἴσως νὰ μὴν τὄχετε μάθει...» *

Παρ' ὅλο ποὺ, καθὼς εἴπαμε, ἀποκολλήθηκε πιὰ ἀπὸ τὸν ἀστικὸ πολιτικὸ κόσμο, καὶ ἵδρυσε νέο κόμμα, τὴν «Ἕνωση Δημοκρατικῶν Ἀριστερῶν», δὲν παύει ν' ἀποβλέπῃ στὴ συντήρηση τοῦ ἀστικοῦ καθεστῶτος καὶ στὴ σύνδεση τῆς Ἑλλάδας μὲ τὸν δυτικὸ κόσμο.

Τὸ σχέδιό του εἶναι νὰ πραγματοποιήσῃ μιὰ ἐξόρμηση στὸ ἐξωτερικὸ γιὰ νὰ κατατοπίσῃ τὴν παγκόσμια κοινὴ γνώμη σχετικὰ μὲ τὸν ἀληθινὸ χαρακτήρα ποὺ εἶχε ἡ σύγκρουση τῶν ἀντίρρο-

* *Ἀρχεῖο Ι. Σοφιανόπουλου.*

πων δυνάμεων στὴν 'Ελλάδα. Θὰ ἐρχότανε σ' ἐπαφὴ μὲ τοὺς ὑπεύθυνους ξένους παράγοντες, θὰ προσπαθοῦσε νὰ τοὺς ἐξηγήση τὰ αἴτια ποὺ ἐπεδείνωσαν τὴν ἐσωτερική μας κατάσταση καὶ νὰ τοὺς πείση ὅτι μονάχα μὲ τὴν πολιτικὴ τῆς συνδιαλλαγῆς μποροῦσαν ν' ἀποφευχθοῦν οἱ κίνδυνοι τοῦ ἐμφύλιου πολέμου καὶ τῆς κατάλυσης ἀκόμα τοῦ ἀστικοῦ καθεστῶτος.

Πρῶτος σταθμὸς τῆς ἐξόρμησής του θὰ ἦτανε ἡ 'Αγγλία. Τὸν 'Οκτώβριο τοῦ 1946 πῆγε στὸ Λονδῖνο καλεσμένος ἀπὸ τὸ «Σύνδεσμο γιὰ τὴ Δημοκρατία στὴν 'Ελλάδα»—πρόσκληση ποὺ τοῦ ἔγινε ὕστερα ἀπὸ ἐνέργειες τοῦ Καζαντζάκη. Μίλησε στὶς 6 'Οκτωβρίου στὸ «Beaver Hall», ἦρθε σ' ἐπαφὴ μὲ ὅλους τοὺς ὑπεύθυνους ἀγγλικοὺς κύκλους, ἀνέλυσε τὸ ἑλληνικὸ πρόβλημα στὴ βρετανικὴ βουλή, μπροστὰ σὲ ἐκπροσώπους ὅλων τῶν κομμάτων. Τοὺς ἐξήγησε ὅτι ἡ ἐσωτερική μας κατάσταση ἔφτασε σ' αὐτὸ τὸ ἀδιέξοδο πρῶτα-πρῶτα ἀπὸ τὴν ἐγκληματικὴ πολιτικὴ ποὺ ἀκολούθησαν ὅλες οἱ ἑλληνικὲς κυβερνήσεις παραβιάζοντας τὴ Συμφωνία τῆς Βάρκιζας, καὶ ὕστερα ἀπὸ τοὺς κακοὺς χειρισμοὺς τῆς βρετανικῆς πολιτικῆς ποὺ εἶχε καὶ τὴν εὐθύνη γιὰ τὴν ἐφαρμογὴ αὐτῆς τῆς Συμφωνίας. 'Η λύση συνεπῶς πρόβαλλε μόνη της:"Αμεση απομάκρυνση τῆς κυβέρνησης τοῦ Λαϊκοῦ Κόμματος, παραμερισμὸς τῆς μονόπλευρης Βουλῆς, καὶ χρησιμοποίηση ἑνὸς ἀντιπροσωπευτικοῦ κυβερνητικοῦ σχήματος ποὺ νὰ περιλαμβάνη καὶ ὅσα κόμματα δὲν ἐκπροσωποῦνται στὴ σημερινὴ Βουλή. 'Η κυβέρνηση αὐτή, ἀφοῦ θὰ ἔκανε τὴν ἐκκαθάριση τοῦ κρατικοῦ μηχανισμοῦ καὶ τὴν ἀναθεώρηση τῶν ἐκλογικῶν καταλόγων, θὰ προχωροῦσε στὴ διενέργεια ἐλεύθερων καὶ τίμιων ἐκλογῶν.

Μὲ τὴ ρητορική του δεινότητα, τὴν ἀκλόνητη ἐπιχειρηματολογία του καὶ τὴν τετράγωνη λογική του, παρέσυρε πρὸς τὶς ἀπόψεις του τὴν πλειοψηφία τοῦ Λονδρέζικου τύπου πρῶτα - πρῶτα ποὺ ἄρχισε νὰ μιλάη γιὰ ἀναθεώρηση τῆς ἀγγλικῆς πολιτικῆς στὴν 'Ελλάδα.

Μὲ τὶς γνῶμες του, συμφώνησε καὶ ἡ διακοινοβουλευτικὴ ἐπιτροπὴ τῆς ἀγγλικῆς Βουλῆς ποὺ εἶχε ἐπισκεφθῆ τὴν 'Ελλάδα λίγο πρὶν ἀπὸ τὸ δημοψήφισμα.

«'Αγαπητέ μου Πρόεδρε», τοῦ γράφει τότε ὁ Καζαντζάκης ἀπὸ τὸ Παρίσι. «Πάει νὰ πῆ πὼς ἀνοίγετε καλοὺς δρόμους στὴν

'Αγγλία καὶ γι' αὐτὸ μένετε ἐκεῖ τόσον καιρό. 'Ο Θεὸς τῆς 'Ελλάδας νὰ βλογήση τοὺς κόπους μας καὶ νὰ μπορέσετε νὰ σώσετε τὴν τελευταία στιγμὴ ὅ,τι εἶναι δυνατὸ ἀκόμα νὰ σωθῆ. Εἴσαστε ἕνα μεγάλο ἐθνικὸ κεφάλαιο καὶ παρακολουθοῦμε ὅλοι μ' ἐμπιστοσύνη τὶς δύσκολες προσπάθειές Σας. 'Η ἀληθινὴ κι' αἰώνια 'Ελλάδα ἔχει καταφύγει σὲ πολὺ λίγα σήμερα κεφάλια, πολύτιμα. Εἶστε ἕνα ἀπὸ τὰ κεφάλια αὐτά....» *

Τὴν ἐποχὴ ἐκείνη ὅμως, ἀρχίζει νὰ σημειώνεται μιὰ βαθειὰ μεταβολὴ στὶς διεθνεῖς σχέσεις: 'Η 'Αγγλία, παραιτεῖται οὐσιαστικὰ ἀπὸ τὸν ἡγετικὸ ρόλο ποὺ λογάριαζε νὰ παίξη, στὴν Εὐρώπη τουλάχιστον, μετὰ τὸν πόλεμο. 'Η οἰκονομική της κατάσταση δὲν τῆς ἐπιτρέπει τὴν ἱκανοποίηση αὐτῆς τῆς φιλοδοξίας καὶ εἶναι ἕτοιμη νὰ παραχωρήση τὴ θέση της στὴν 'Αμερική. 'Απὸ τὶς ἐπαφὲς ποὺ εἶχε ὁ Σοφιανόπουλος μὲ τοὺς ἐπίσημους ἀγγλικοὺς κύκλους, κατάλαβε πὼς πολὺ γρήγορα θ' ἄλλαζε ἡ 'Ελλάδα κηδεμόνα. Τὸ κέντρο τῆς προσπάθειάς του μετατοπιζότανε. Ἔπρεπε νὰ ξαναπάη στὴν 'Αμερική. 'Η τύχη τῆς 'Ελλάδας θὰ κρινόταν στὴν Οὐάσιγκτων.

Πραγματικά, ὕστερα ἀπὸ λίγους μῆνες, στὶς ἀρχὲς τοῦ 1947, φεύγει γιὰ τὴν 'Αμερική. 'Η ἀμερικανικὴ ἐξωτερικὴ πολιτική, ἤτανε λιγώτερο ὠμὴ τὴν ἐποχὴ ἐκείνη γιατὶ ὑπῆρχαν ἀκόμα ὡρισμένα ὑπολείμματα ἀπὸ τὸ πέρασμα τοῦ Ρούζβελτ. 'Ο Σοφιανόπουλος, πίστευε ὅτι θὰ κατώρθωνε νὰ παρασύρη μὲ τὸ μέρος του ἀρκετοὺς ἀπὸ τοὺς ὑπεύθυνους τοῦ Στέϊτ Ντηπάρτμεν ποὺ ὤφειλαν ν' ἀντλήσουν διδάγματα ἀπὸ τὴν ὁλοκληρωτικὴ χρεωκοπία τῆς ἀγγλικῆς ἐξωτερικῆς πολιτικῆς στὴν 'Ελλάδα. Οἱ Ἄγγλοι, δὲν μπόρεσαν ν' ἀποκαταστήσουν τὴν ὁμαλότητα γιατὶ διέπραξαν τὸ λάθος νὰ στηριχθοῦν στὶς ἀντιδραστικὲς δυνάμεις κυρίως. Θὰ προσπαθοῦσε λοιπὸν τώρα νὰ πείση τοὺς 'Αμερικανοὺς ὅτι ἂν ἀκολουθήσουν κι' αὐτοὶ τὸν ἴδιο δρόμο, ὄχι μόνον δὲν θὰ ἐπιτύχουν τὴν ἐπιδιωκόμενη γαλήνευση, ἀλλά, ἀντίθετα, θ' ἀντιμετωπίσουν ἄμεσα τὸν κίνδυνο ἐμφύλιου πολέμου, δηλαδὴ τὸν κίνδυνο ν' ἀποσπασθῆ ἡ 'Ελλάδα μιὰ γιὰ πάντα ἀπὸ τὸν δυτικὸ κόσμο καὶ νὰ γίνη δορυφόρος τῆς Σοβ. Ἕνωσης.

* *'Αρχεῖο Ι. Σοφιανόπουλου.*

'Εδῶ πού ἔφτασαν πιά τά πράγματα, ὁ τόπος μας χρειαζότανε «μιά νέα Βάρκιζα». Αὐτή ἀκριβῶς ἤτανε ἡ «θέση» πού ὑποστήριξε ὁ Σοφιανόπουλος σέ ὅλες του τίς ἐπαφές μέ τούς ὑπεύθυνους ἐκπρόσωπους τῆς ἀμερικανικῆς πολιτικῆς. Μίλησε γιά τό ἑλληνικό πρόβλημα μέ τόν Τζώρτζ Μάρσαλ, τόν Χένρυ Οὐάλλας, τόν ὑπουργό τῶν 'Εξωτερικῶν Ντήν "Ατσεσον, τόν γερουσιαστή Κόναλυ, τόν γενικό γραμματέα τοῦ Ο.Η.Ε. Τρίγκβε Λῆ καί μέ πολλούς διπλωματικούς ἀντιπροσώπους ἄλλων χωρῶν.

Στό γεῦμα πού δόθηκε πρός τιμήν του ἀπό τήν ὀργάνωση «Foreign Policy Association» στήν ὁποία ἀνήκουν ὅλες οἱ κορυφές τοῦ πολιτικοῦ, οἰκονομικοῦ καί δημοσιογραφικοῦ κόσμου τῶν 'Ηνωμένων Πολιτειῶν, εἶπε ἀνάμεσα στά ἄλλα:

«Μίαν νέαν Συμφωνίαν Βάρκιζας χρειάζεται σήμερον ἡ 'Ελλάς, ἀλλά νά δοθοῦν αὐτήν τήν φοράν δεσμευτικαί καί πειστικαί ἐγγυήσεις ὅτι ἀμφότερα τά ἀντιτιθέμενα ἄκρα θά ἀφοπλισθοῦν καί ὅτι μία πραγματική ἀμνηστία θά παρασχεθῆ καί θά ἐπιβληθῆ... 'Εάν θέλετε νά βοηθήσετε τήν 'Ελλάδα, ὅπως εἶμαι βέβαιος, σᾶς κάμνω ἔκκλησιν νά παράσχετε τήν ἠθικήν σας ὑποστήριξιν εἰς τήν προσπάθειαν τῆς συμφιλιώσεως ὅλων τῶν 'Ελλήνων ἐν ὀνόματι μιᾶς ἀληθοῦς καί ἐλευθέρας Δημοκρατίας...» *

'Η ἐξόρμησή του ἔκανε αἴσθηση σέ ὅλη τήν 'Αμερική, καί τό Στέιτ Ντηπάρτμεν, ἀντιμετωπίζοντας τίς πρῶτες δυσκολίες μέ τό ἑλληνικό πρόβλημα, φάνηκε γιά μιά στιγμή νά συμμερίζεται τίς ἀπόψεις τοῦ Σοφιανόπουλου. 'Η κατάσταση στήν 'Ελλάδα ἤτανε ἀκριβῶς ὅπως τήν περιέγραφε αὐτός καί οἱ κίνδυνοι πού ὑπεγράμμιζε δέν φαίνονταν καθόλου φανταστικοί: Οἱ 'Αριστεροί, μέ τή βοήθεια τῶν βορείων γειτόνων μας καί ἰδιαίτερα τῆς Γιουγκοσλαβίας, ἄρχισαν νά ἐπανοπλίζωνται, νά ὀργανώνωνται σέ κανονικούς στρατιωτικούς σχηματισμούς καί νά ξηλώνουν ἕναν - ἕναν τούς ἀστυνομικούς σταθμούς καταλύοντας τό κράτος. 'Η λύση λοιπόν μιᾶς νέας συμφωνίας ἀλλά μέ ἐγγυήσεις αὐτή τή φορά, φαινόταν

* *«'Εθνικός Κῆρυξ» Νέας 'Υόρκης, 14.2.1947.*

λογική καὶ πραγματοποιήσιμη. Λίγο πρὶν νὰ φύγη ὁ Σοφιανόπουλος ἀπὸ τὴν Ἀμερική, ὁ στρατηγὸς Μάρσαλ, σὲ δηλώσεις του πρὸς τὸν ἀμερικανικὸ τύπο, ἔδειχνε πὼς ἀποδέχτηκε τὶς ἀπόψεις τοῦ Σοφιανόπουλου, κατὰ τὸ μεγαλύτερο τουλάχιστον μέρος τους, γιατὶ διατύπωνε τὴ γνώμη ὅτι ἤτανε ἀνάγκη νὰ σχηματισθῆ στὴν Ἑλλάδα κυβέρνηση μὲ πλατύτερη βάση ποὺ ν' ἀποκαταστήση τὴν τάξη καὶ νὰ τερματίση τὴν ἀσυδοσία τῆς οἰκονομικῆς ὀλιγαρχίας.

«Ἡ κοινὴ γνώμη καὶ οἱ πολιτικοὶ κύκλοι», ἔγραφε τότε ὁ «Ἐθνικὸς Κήρυξ» τῆς Νέας Ὑόρκης, «ἀναμένουν ἤδη μὲ ζωηρὸν ἐνδιαφέρον ὅπως καθορισθῆ σαφέστερον ἡ σημασία τῆς φράσεως ἐκείνης τῆς δηλώσεως τοῦ Μάρσαλ ὅπου ἀναφέρεται ὅτι ἡ σημερινὴ ἑλληνικὴ κυβέρνησις ἀποτελεῖ τὸ πρῶτον βῆμα πρὸς τὴν κατεύθυνσιν μιᾶς εὐρυτάτης πολιτικῆς συνεργασίας ὅλων τῶν νομοταγῶν κομμάτων. Ἀναγνωρίζεται ἐν προκειμένῳ ὅτι αἱ προσπάθειαι τοῦ πρώην ὑπουργοῦ τῶν ἐξωτερικῶν κ. Σοφιανοπούλου εἰς τὴν Οὐάσιγκτων πρὸς διαφώτισιν τῆς Ἀμερικῆς ἐπὶ τῆς οὐσίας τοῦ ἑλληνικοῦ δράματος ἔσχον ἤδη τοὺς πρώτους καρποὺς των....» *

Κατὰ γενικὴ ὁμολογία, ὁ μόνος ἄνθρωπος ποὺ θὰ μποροῦσε νὰ πραγματώση μιὰ τέτοια εἰρηνευτικὴ πολιτικὴ στὴν Ἑλλάδα, ἤτανε ὁ Σοφιανόπουλος. Φεύγοντας λοιπὸν ἀπὸ τὶς Ἡνωμένες Πολιτεῖες, ἡ ἐντύπωση ὅλων, τόσο στὸ ἐσωτερικὸ ὅσο καὶ στὸ ἐξωτερικό, ἤτανε ὅτι οἱ Ἀμερικανοὶ θὰ «ποντάριζαν» αὐτὴ τὴ φορὰ στὸν Σοφιανόπουλο μὲ τὴν ἐλπίδα ὅτι εἶναι δυνατὸ νὰ λυθῆ τὸ ἑλληνικὸ πρόβλημα εἰρηνικά. Ἂν γινόταν κάτι τέτοιο, θ' ἀποφεύγαμε τὴν τραγωδία τοῦ ἐμφύλιου σπαραγμοῦ. Δυστυχῶς, ὅμως, τὴν τελευταία στιγμή, ἡ ἀμερικανικὴ πολιτική, ἔλαβε ἄλλον προσανατολισμό: Ἐπικράτησε ἡ ἄποψη ὅτι μὲ ἐκλογὲς πραγματικὰ ἐλεύθερες, ὑπῆρχε φόβος νὰ καταλάβη τὴν ἐξουσία τὸ Ε.Α.Μ. Καὶ μπροστὰ σ' αὐτὸν τὸν κίνδυνο, οἱ Ἀμερικανοὶ προτίμησαν νὰ μιμηθοῦν τοὺς Ἄγγλους καὶ ν' ἀδιαφορήσουν γιὰ τὶς συνέπειες: Θὰ στηρίζονταν στ' ἀντιδραστικὰ στοιχεῖα καὶ θὰ προσπαθοῦσαν νὰ στερεώσουν τὸ καθεστὼς τῆς δεξιᾶς μὲ κάθε θυσία.

* *24 Φεβρ. 1947.*

Ἡ νέα σύγκρουση

Τὰ πράγματα εἶχαν ξαναγυρίσει οὐσιαστικὰ στὴν πρώτη μεταπελευθερωτικὴ περίοδο, ἔμπαινε δηλαδὴ καὶ πάλι πρόβλημα συντήρησης ἢ κατάλυσης τοῦ ἀστικοῦ καθεστῶτος.

Αὐτὴ τὴ φορά, ὅμως, τὸ Κομμουνιστικὸ Κόμμα βρισκότανε σὲ μειονεκτικὴ θέση. Ἡ κούραση, πρῶτα-πρῶτα, τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ, δὲν ἄφηνε μεγάλα περιθώρια γιὰ τὴ δημιουργία τοῦ κατάλληλου ἀγωνιστικοῦ κλίματος. Καὶ τὸ Κ.Κ. εἶχε ἀπόλυτη ἀνάγκη ἀπὸ ἕνα τέτοιο κλίμα, γιατὶ χρειαζόταν μαχητὲς-ἐθελοντές, ἐνῶ οἱ ἀντίπαλοι ἦσαν κράτος καὶ εἶχαν ὅλη τὴν εὐχέρεια νὰ ἐπιβάλουν τὴ θέλησή τους μὲ τὴ βία τῶν νόμων. Ὕστερα, ὁ καινούργιος ἀγώνας εἶχε ἀναγκαστικὰ στενώτερη βάση, ὅσο κι' ἂν προσπάθησε τὸ Κομμουνιστικὸ Κόμμα νὰ τὸν παρουσιάση σὰ συνέχεια τῆς Ἀντίστασης. Τὸ περιεχόμενό του δὲν ἦτανε πιὰ ἐθνικοαπελευθερωτικὸ ἀλλὰ ὁλοκάθαρα ταξικό. Καί, ἀκριβῶς, αὐτὸς ὁ χαρακτήρας ποὺ εἶχε, πλάτυνε τὸ μέτωπο τῆς δεξιᾶς. Ἡ σύγκρουση, δηλαδή, ἔπαψε νὰ εἶναι ἔνοπλη ἀναμέτρηση ἄκρας δεξιᾶς καὶ ἄκρας ἀριστερᾶς, ἔγινε ἐπίθεση τοῦ Κομμουνιστικοῦ Κόμματος κατὰ τοῦ καθεστῶτος καὶ τοῦ ἔθνους καὶ τὸ γεγονὸς αὐτὸ ἐξωμάλυνε αὐτόματα τὶς σχέσεις τῆς δεξιᾶς μὲ ὁλόκληρο σχεδὸν τὸν μὴ κομμουνιστικὸ κόσμο. Ἔτσι, ὁ συσχετισμὸς τῶν δυνάμεων, ὑλικῶν καὶ ἠθικῶν, εἶχε τώρα ἀνατραπῆ συντριπτικὰ ὑπὲρ τῆς δεξιᾶς.

Σ' ὅλα αὐτά, πρέπει νὰ προσθέσουμε καὶ τὴν ἐκδηλωμένη πρόθεση τῶν δυτικῶν νὰ μὴ χάσουν τὴν Ἑλλάδα, ἐνῶ ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριὰ εἴχαμε μιὰ ὁλοφάνερη ἀπροθυμία τῆς Σοβιετικῆς Ἑνώσης νὰ ἐνδιαφερθῆ γιὰ τὸ ἀντιδραστικὸ καθεστὼς τῆς χώρας μας κατὰ τρόπο ζωηρό.

Μ' αὐτὲς τὶς προϋποθέσεις, πῶς καὶ γιατί ἡ Κομμουνιστικὴ ἡγεσία ἀποφάσισε ν' ἀποδυθῆ σ' αὐτὴν τὴν περιπέτεια;

Ἡ ἀλήθεια εἶναι ὅτι εἶχε ν' ἀντιμετωπίση δύο ταυτόχρονες πιέσεις πού, παρὰ τὴν ἀντίθεσή τους, γίνονταν ὁμόρροπες καὶ ἔσπρωχναν στὴν ἴδια κατεύθυνση: Πίεζαν οἱ ἀντίπαλοι θετικὰ μὲ τὴν τρομοκρατία καὶ τοὺς διωγμούς, ἀλλὰ πίεζαν ἀρνητικὰ καὶ οἱ ὀπαδοὶ ποὺ γιὰ νὰ γλυτώσουν τὴ ζωὴ ἢ τὴν ἐλευθερία τους κατέφευγαν πάλι στὰ βουνὰ καὶ ζητοῦσαν ἐπίμονα ἀπὸ τὴν ἡγεσία τοῦ Κόμμα-

τος νὰ τοὺς ὑποστηρίξη. Ὑπῆρχε ἀκόμα ἐκ τῶν προτέρων ἐξασφαλισμένη ἡ βοήθεια τῶν σοσιαλιστικῶν καθεστώτων ποὺ θὰ μποροῦσαν νὰ διοχετεύουν ἀνενόχλητα σχεδὸν ἄφθονο πολεμικὸ ὑλικὸ στὸ ἐπαναστατημένο Κ.Κ.Ε. καθὼς καὶ ἡ μαχητικότητα καὶ ὁ φανατισμὸς τῶν ὀπαδῶν του. Ὅλα αὐτά, ὅμως, ὅσο σοβαρὰ κι' ἂν εἶναι, δὲν θὰ ἔπρεπε νὰ παρασύρουν τὴν κομμουνιστικὴ ἡγεσία στὴν μοιραία ἀπόφαση, στὴν ὁποία ἄλλωστε τὴν ἐξωθοῦσαν οἱ ἀντίπαλοί της μὲ ὅλα τὰ μέσα. Γιατὶ ἔπρεπε νὰ γνωρίζη ὅτι σὲ περίπτωση ἀποτυχίας—καὶ οἱ πιθανότητες τῆς ἀποτυχίας ἤτανε ὁλοφάνερα πολὺ μεγάλες—τὸ Κ.Κ. θὰ ἐξωβελιζόταν ἀπὸ τὴν πολιτικὴ ζωὴ τῆς χώρας γιὰ πολλὰ χρόνια, ὅτι θὰ δικαιώνονταν γιὰ πάντα οἱ ἀντίπαλοί του—ἀκόμα καὶ ἐκεῖνοι ποὺ ἔπραξαν τὰ φαῦλα κατὰ τὴν περίοδο τῆς κατοχῆς,—καὶ ὅτι ὅλοι οἱ ὀπαδοί του καὶ οἱ ὀπαδοὶ τοῦ Ε.Α.Μ. θ' ἀντιμετώπιζαν ἄγριους διωγμούς, ἐκτελεστικὰ ἀποσπάσματα, φυλακίσεις, ἐξορίες, ἐξευτελισμοὺς κ.λ.π. Οἱ τεράστιες αὐτὲς εὐθύνες ἀπέναντι σ' ὁλόκληρον τὸ λαό, ἔπρεπε νὰ τοὺς κάνουν τρομερὰ διστακτικούς.

Στὴ νέα σύγκρουση, ὁ Σοφιανόπουλος δὲν δέχτηκε νὰ ενταχθῆ σὲ κανένα στρατόπεδο, παρ' ὅλο ποὺ τὸν πίεζαν καὶ τὰ δύο. Ἡ ἀποστολή του ἦταν εἰρηνιστική. Ἂν πήγαινε εἴτε μὲ τὸ ἕνα εἴτε μὲ τὸ ἄλλο μέρος, θὰ πρόδινε καὶ τὸν ἑαυτό του καὶ τὴν εἰρήνη ποὺ ἤτανε ὁ ὑπέρτατος σκοπὸς τῆς πολιτικῆς του.

Ἡ «οὐδετερότητα» ὅμως αὐτή, δὲν σήμαινε ὅτι ἐγκατέλειπε καὶ τὶς προσπάθειές του γιὰ τὸν διακανονισμὸ τοῦ ἑλληνικοῦ προβλήματος.

Μὲ τὸ «δόγμα Τροῦμαν», διασαλεύθηκαν οἱ βάσεις τῆς ἑνότητας τῶν Μεγάλων, ὅπου εἶχε θεμελιωθῆ ἡ εἰρήνη τοῦ κόσμου. Ὁ ἑλληνικὸς ἐμφύλιος πόλεμος, ἤτανε σπινθήρας ποὺ θὰ μποροῦσε νὰ ὁδηγήση σὲ μιὰ νέα παγκόσμια σύγκρουση. Ἀλλὰ καὶ ἂν ἀκόμα δὲν γινότανε αὐτὸ—ὅπως δὲν ἔγινε—ὑπῆρχε πάντοτε ὁ κίνδυνος γιὰ τὴν Ἑλλάδα νὰ χάση τὴν ἀνεξαρτησία της ἀπὸ τὴν ἐπικράτηση εἴτε τοῦ ἑνὸς στρατοπέδου, εἴτε τοῦ ἄλλου. Ὁ Σοφιανόπουλος, ὅμως, δὲν μποροῦσε κἂν νὰ διανοηθῆ τὴν Ἑλλάδα δορυφοροποιημένη. Τὴν ἤθελε γ έ φ υ ρ α ζεύξεως Ἀνατολῆς καὶ Δύσης.

Τὴν 1η Σεπτεμβρίου 1947, ὅταν ἤτανε στὸ Παρίσι, πῆρε μιὰ πρόσκληση γιὰ νὰ παρευρεθῆ στὸ Συνέδριο τοῦ «Λαϊκοῦ Μετώ-

που» τῆς Γιουγκοσλαβίας. Δὲν ἀποδέχθηκε τὴν πρόσκληση, ἀλλὰ στὴν ἀπάντηση ποὺ ἔστειλε πρὸς τὴ Γραμματεία τοῦ Συνεδρίου ἔλεγε ἀνάμεσα στ' ἄλλα καὶ τὰ ἑξῆς:

«Θέλω νὰ πιστεύω ὅτι τὸ ἀπροχώρητον εἰς τὸ ὁποῖον μᾶς ἔφερε ὁ τραχὺς καὶ πείσμων ἐμφύλιος πόλεμος, θα ὁδηγήση τελικῶς εἰς τὴν τόσον ἀναγκαίαν ἕνωσιν ὅλων τῶν προοδευτικῶν δυνάμεων τῆς Ἑλλάδος εἰς μίαν ἀρραγῆ δέσμην ποὺ θ' ἀποκαταστήση τὴν ἐσωτερικὴν εἰρήνην, θὰ κεντρίση τὴν κοινὴν προσπάθειαν διὰ τὴν ἀναστήλωσιν τῶν ἐρειπίων καὶ τέλος θὰ προσδώση εἰς τὴν Ἑλλάδα τὴν εἰκόνα τοῦ πράγματι ἐλευθέρου καὶ ἀνεξαρτήτου κράτους, τὸ ὁποῖον μὲ κῦρος καὶ ἀποτελεσματικότητα θὰ δικαιοῦται νὰ ἀξιώση καὶ νὰ ἐπιτύχῃ τὴν κατάπαυσιν τῆς παρεμβάσεως εἰς τὰ ἐσωτερικά του ἐξ ο ἱ α σ δ ή π ο τ ε πλευρᾶς καὶ ἂν προέρχεται αὕτη.

»Θέλω ἐπίσης νὰ ἐλπίζω ὅτι, ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὴν ἑλληνικὴν αὐτὴν πρωτοβουλίαν πρὸς Ἕνωσιν, ποὺ τὴν ὑπαγορεύει αὐτὸ τοῦτο τὸ αἴσθημα τῆς αὐτοσυντηρήσεως καὶ ποὺ εἶναι ἱκανὴ νὰ τερματίση τὸ ἑλληνικὸ δρᾶμα, αἱ Μεγάλαι Δυνάμεις θὰ ἀντιληφθοῦν ὅτι ἐὰν ἐπιθυμοῦν ν' ἀποφύγουν τὰ διεθνῶς ἀνεπανόρθωτα, θὰ πρέπει, ὅπως ἐπανειλημμένως ἐτόνισα εἰς τοὺς ὑπευθύνους κύκλους των, νὰ δώσουν ἀμελητὶ εἰς τὸ ἑλληνικὸν ζήτημα τὴν προσήκουσαν διασυμμαχικὴν λύσιν. Μόνον μὲ μίαν τοιαύτην λύσιν ἡ Ἑλλὰς θὰ παύση νὰ εἶναι τὸ πεδίον τῶν ἰδεολογικῶν πειραματισμῶν ἢ καὶ τῶν γεωπολιτικῶν ἐρεισμάτων ποὺ σήμερα, μὲ τὴν τεχνικὴν τῶν νέων ὅπλων, ἔχουν χάσει τὴν σημασίαν ποὺ εἶχαν ἄλλοτε, θ' ἀποβῆ δέ, σύμφωνα μὲ τὸν ἱστορικὸν καὶ γεωγραφικὸν προορισμόν της, ἡ φ υ σ ι κ ὴ γ έ φ υ ρ α ἐπαφῆς τῶν δύο κόσμων καὶ συνεννοήσεως τῆς Ἀνατολῆς μὲ τὴν Δύσιν...»

Γιὰ μιὰ ἀκόμα φορὰ αἰσθάνεται τὴν ἀνάγκη ν' ἀπευθύνη πρὸς τοὺς Μεγάλους τὴν «ὑστάτην αὐτὴν ἔκκλησιν» πού, ἂν τὴν εἰσάκουγαν, καὶ ὁ τόπος μας θὰ ἔβρισκε τὴν ἐσωτερική του γαλήνη καὶ ἡ διεθνὴς εἰρήνη θὰ ἐξασφαλιζότανε καλύτερα. Ταυτόχρονα ὅμως, μὲ ἔμμεσο τρόπο, ἀφήνει σαφέστατα νὰ ἐννοηθῆ ὅτι ἡ Γιουγκοσλαβία ὀφείλει ὄχι μόνον νὰ σεβαστῆ ἡ ἴδια τὴν ἐθνική μας ἀκε-

ραιότητα καὶ ἀνεξαρτησία, ἀλλὰ νὰ ἐργασθῇ θετικὰ πρὸς τὸ σκοπὸ αὐτό. Ἡ ἄρνησή του ἄλλωστε νὰ πάρη μέρος στὸ Συνέδριο, αὐτὴν ἀκριβῶς τὴν ἔννοια εἶχε: Ἤθελε νὰ ὑπογραμμίση τὶς ἐπιφυλάξεις του γιὰ τὴ στάση ποὺ κρατοῦσε τότε ἡ Γιουγκοσλαβία ἀπέναντι στὸ ἑλληνικὸ πρόβλημα:

«Ἀλλὰ ἂν τοιαύτην ἔκκλησιν ἀπευθύνη εἰς τοὺς Μεγάλους ἡ Ἑλλάς», γράφει στὴν ἴδια ἀπάντηση, *«εἰς τοὺς γείτονας αἰσθάνεται τὴν ἀνάγκην νὰ τονίση καὶ πάλιν ὅτι δὲν θὰ ἠμποροῦσε ν' ἀνεχθῇ οὐδὲ τὴν παραμικρὰν σκιὰν ἀπειλῆς ἢ βλέψεως εἰς βάρος τῆς ἀκεραιότητος τοῦ ἐδάφους της, τοσούτῳ μᾶλλον καθ' ὅσον αὐτὴ αὕτη ἡ διατήρησις τῆς εἰρήνης καὶ ἰσορροπίας εἰς τὰ Βαλκάνια ἐπιβάλλει τὸν ἀπόλυτον σεβασμὸν τῆς ἑλληνικῆς ἀνεξαρτησίας καὶ ἀκεραιότητος. Καὶ δι' αὐτό, βασιζόμενος εἰς τὴν παράδοσιν τῶν φιλικῶν δεσμῶν ποὺ συνδέουν τοὺς λαοὺς τῆς Γιουγκοσλαβίας καὶ τῆς Ἑλλάδος, πιστεύω ὅτι τὸ Συνέδριον τοῦ Λαϊκοῦ Μετώπου, ἐν τῷ ἐνδιαφέροντί του νὰ συντελέση εἰς τὴν ἑδραίωσιν τῆς εἰρήνης εἰς τὴν Βαλκανικήν, θὰ διατρανώση τὴν θέλησίν του ὅπως ἡ ἀνεξαρτησία καὶ ἀκεραιότης τῆς Ἑλλάδος διατηρηθῇ ἐξ ἴσου ἀλώβητος ὅσον καὶ ἡ ἀνεξαρτησία καὶ ἀκεραιότης τῆς Γιουγκοσλαβίας καὶ θὰ διαβεβαιώση μὲ τὴν δέουσαν ἐπισημότητα ὅτι οἱ λαοὶ τῆς Γιουγκοσλαβίας δὲν εἶναι διατεθειμένοι νὰ ὑποβοηθήσουν, ἔστω καὶ ἐμμέσως, οἱανδήποτε καὶ ἐξ οἱουδήποτε γείτονος προερχομένην ἀπειλὴν ἢ ἐδαφικὴν βλέψιν εἰς βάρος τῆς Ἑλλάδος...»* *

Δὲν θέλησε κανεὶς ν' ἀκούση τὴ φωνή του. Κι' ὅσο συνεχιζότανε ὁ ἐμφύλιος πόλεμος, τόσο πιὸ μεγάλο γινότανε τὸ ἀδιέξοδο, γιατὶ ἡ σύγκρουση ἔβγαινε ἔξω πιὰ ἀπὸ τὰ σύνορα τῆς χώρας μας. Γινόταν ὁλοκάθαρα ἀγώνας ἐπικράτησης Ἀνατολῆς καὶ Δύσης.

«...Τὸ ἑλληνικὸν πρόβλημα», ἔλεγε ἀργότερα σὲ μιὰ συνέντευξή του, *«ἔπαυσε ἀπὸ καιροῦ νὰ εἶναι ἀποκλειστικῶς ἐσωτερικό. Ἡ ἔκδηλος, ἑκατέρωθεν δέ, παρεμβολὴ τῶν ξένων συμφερόντων,*

* *Ἀπὸ τὸ ἀρχεῖο Ι. Σοφιανόπουλου.*

ὄχι μόνον θὰ καταστήση τὸν ἐμφύλιον σπαραγμὸν μόνιμον, ἀλλὰ καὶ θὰ ἐπιδεινώση ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον τὰς καὶ σήμερον ὑπαρχούσας βαλκανικὰς προστριβὰς εἰς βαθμὸν ἐπικίνδυνον δι' αὐτὴν ταύτην τὴν παγκόσμιον εἰρήνην πλέον...» *

Στὴν ἴδια συνέντευξη, καταδικάζει καὶ τὴν πολιτικὴ τῆς κυβέρνησης τῶν Ἀθηνῶν ποὺ προσκολλήθηκε μονόπλευρα στὸν ἀγγλοαμερικανικὸ συνασπισμό, ἀλλὰ καὶ τὴν ἐπαναστατικὴ κυβέρνηση τοῦ Μάρκου, *«ἡ ὁποία, χωρὶς κανένα πλέον πρόσχημα, ἐμφανίζεται ὡς ἀμιγὲς συγκρότημα τῆς ἄκρας ἀριστερᾶς, ὑπεῖκον εἰς τὰ ἀποκλειστικὰ κελεύσματα τοῦ σοβιετικοῦ συνασπισμοῦ».*

«Ὁ μεταξύ των αἱματηρὸς καὶ ἀμείλικτος πόλεμος», συνεχίζει, *«εἰς τὸ ὁποῖον ὤμοσαν πίστιν αἱ δύο αὐταὶ κυβερνήσεις ἐὰν συντηρηθῇ μὲ τὰ μέσα καὶ τὴν παντοδαπὴν βοήθειαν τῶν ἑκατέρωθεν προστατῶν των, ἀναποτρέπτως θὰ ὁδηγήση τὴν Ἑλλάδα εἰς τὴν πλήρη καταστροφήν. Καὶ ὅμως, οἱ Ἕλληνες, ἐν τῇ μεγάλῃ των πλειονότητι, δὲν πιστεύουν οὐδὲ πρὸς στιγμὴν ὅτι θ' ἐπέβαινε πρὸς τὸ συμφέρον τοῦ τόπου ἡ ἀπόλυτος καὶ μονοπωλιακὴ ἐπικράτησις οἱασδήποτε ἐκ τῶν δύο τούτων παρατάξεων. Ὁδηγούμενος δὲ ἀπὸ τὸ ἔνστικτον τῆς αὐτοσυντηρήσεως τῆς φυλῆς τὸ ὁποῖον ὑπαγορεύει ἀμειλίκτως πολιτικὴν ἴσης φιλίας πρὸς ὅλους τοὺς Μεγάλους, ἐνστίκτως στρέφεται ὡς εἰς ἄγκυραν σωτηρίας εἰς τὴν κυβέρνησιν ἐκείνην τοῦ Πανελληνίου ἡ ὁποία θ' ἀπευθύνη εἰς τοὺς Ἕλληνας μὲν τὴν ἔκκλησιν ὅπως λησμονήσουν τὸ παρελθὸν καὶ ἑνωθοῦν εἰς ἕνα ἀδιάσπαστον σύνολον, εἰς τοὺς ξένους δὲ τὴν ὑπόδειξιν καὶ τὴν παράκλησιν ὅπως, ἀναλογιζόμενοι τὰς ἠθικάς των ὑποχρεώσεις ἔναντι ἑνὸς λαοῦ ὁ ὁποῖος προσεφέρθη ὡς ὁλοκαύτωμα εἰς τὸν κοινὸν συμμαχικὸν ἀγῶνα, ἀποβοῦν ἐκ νέου αἱ πραγματικαὶ προστάτιδες δυνάμεις ποὺ θὰ κατοχυρώσουν διὰ μιᾶς κοινῆς καὶ ἐπισήμου πράξεώς των τὴν ἀκεραιότητα, τὴν ἐλευθερίαν καὶ τὴν ἀνεξαρτησίαν τῆς Ἑλλάδος...»*

Οἱ ἀμερικανοὶ ὅμως, εἶχαν σταθερὰ πλέον προσανατολισθῆ στὴν ἰδέα τῆς δυναμικῆς ἐπίλυσης τοῦ ἑλληνικοῦ προβλήματος καὶ ἐξώπλισαν μὲ ἀφθονία μέσων τὶς ἐθνικιστικὲς δυνάμεις σὲ σημεῖο

* *«Μακεδονία», 21.1.1948.*

πού τὸν τελευταῖο μήνα ἡ ἀναλογία πυρὸς νὰ εἶναι ἕνα πρὸς τρία. Ἡ βοήθεια τῆς Σοβιετικῆς Ἕνωσης πρὸς τοὺς ἐπαναστάτες ὑπῆρξε μᾶλλον πλατωνική. Ὁ ἀνατολικὸς συνασπισμός, δὲν διακινδύνευσε οὔτε κἂν τὴν ἀναγνώριση τῆς ἐπαναστατικῆς κυβέρνησης τοῦ Μάρκου.

Ἀλλὰ τὸ κομμουνιστικὸ μέτωπο δὲν κατέρρευσε τόσο ἀπὸ τὴν ἰσχὺ τῶν ἐθνικιστικῶν δυνάμεων, ὅσο ἀπὸ τὶς τρομακτικὲς γκάφες τῆς ἡγεσίας του,—τὸ αἰώνιο πάντα πρόβλημα ποὺ ἀντιμετώπιζε αὐτὸ τὸ κίνημα στὸν τόπο μας: Ἡ ἀνωριμότητα τῆς ἡγεσίας. Τὸ κίνημα ἤτανε πολὺ μεγάλο καὶ οἱ ἡγέτες του πολὺ μικροί. Ἴσως αὐτὸ νὰ εἶναι συμπτωματικό, ἴσως νὰ ὀφείλεται στὸ γεγονὸς ὅτι τὸ Κομμουνιστικὸ Κόμμα μεγάλωσε στὸν τόπο μας τερατογονικὰ καὶ ἀπότομα, ἴσως ἀκόμα νὰ πηγάζη ἀπὸ τὸν τρόπο ἀνάδειξης τῆς ἡγεσίας, ποὺ χαρακτηριζόταν ἀπὸ τὴν ἔλλειψη κάθε δημοκρατικότητας.

Ὑπὸ τὴν ἐπίδραση τοῦ σταλινικοῦ πνεύματος,—ὠμὴ βία, ὑποκρισία, χυδαιότητα, καλλιέργεια κλίκας, προσωπολατρεία κ.λ.π.—γινόταν εὐκολώτερη ἡ ἀνάδειξη στελεχῶν ποὺ δὲν εἶχαν ἄλλες ἀρετὲς παρὰ τὴν τυφλὴ ὑποταγή, τὴν κολακεία τῶν ἰσχυρῶν, τὴν ἔνταξή τους στὴν προσωπικὴ κλίκα τοῦ ἀρχηγοῦ. Τὰ στοιχεῖα ἐκεῖνα ποὺ εἶχαν πραγματικὰ μεγάλα ἠθικὰ καὶ πνευματικὰ ἐφόδια, ἢ «ἀποκεφαλίζονταν» ἔγκαιρα, ἢ ἀπομονώνονταν μὲ διάφορους τρόπους. Ἔτσι ἔμεναν πάντοτε στὴν ἐπιφάνεια οἱ δυναμικοὶ τυχοδιῶκτες ποὺ ἤτανε φυσικὸ νὰ τὰ κάνουν πάντοτε θάλασσα.

VII

Η ΤΕΛΕΥΤΑΙΑ ΠΡΟΣΦΟΡΑ

Δημοκρατική Παράταξη

Όσο κράτησε ὁ ἐμφύλιος πόλεμος, ὁ Σοφιανόπουλος ἔμεινε στὸ ἐξωτερικό, χωρὶς νὰ πάψη ν'ἀγωνίζεται ὡς τὴν τελευταία στιγμὴ γιὰ μιὰ εἰρηνικὴ λύση τοῦ ἑλληνικοῦ προβλήματος. Στὸ βάθος, τὄβλεπε κι' ὁ ἴδιος, ὅτι ἀφοῦ ἡ σύγκρουση εἶχε πάρει πιὰ τέτοια ἔνταση καὶ τέτοια ἔκταση ἤτανε ἀνέφικτη ἡ συνδιαλλαγή. Ὡστόσο ἐπέμενε στὴν προσπάθειά του γιατὶ ἤθελε νὰ ἔχη τὴ συνείδηση ἥσυχη ὅτι ἔκανε κάθε τι ποὺ περνοῦσε ἀπ' τὸ χέρι του γιὰ νὰ σταματήση τὴν ἐθνικὴ συμφορά.

Ἀφοῦ μάταια ἐπεδίωξε μιὰ συμβιβαστικὴ λύση μεταξὺ τῶν Μεγάλων, κατέφυγε σὲ διάφορες προσωπικότητες προτείνοντας τὴν μεσολάβησή τους. Ἔτσι, στὴν ἀρχὴ πρότεινε σὰν μεσολαβητὴ τὸν τότε ὑπουργὸ τῶν ἐξωτερικῶν τῆς Τσεχοσλοβακίας Μάζαρυκ καὶ ἀργότερα τὸν δόκτορα Ἔβατ, ὑπουργὸ τῶν ἐξωτερικῶν τῆς Αὐστραλίας καὶ πρόεδρο τοῦ Ο.Η.Ε. στὰ 1948. Ἀλλὰ καὶ αὐτὲς οἱ προσπάθειές του, δὲν εἶχαν κανένα ἀποτέλεσμα. Ὁ ἐμφύλιος πόλεμος συνεχίστηκε καὶ δὲν τερματίστηκε παρὰ μονάχα μὲ τὴν ὁλοκληρωτικὴ συντριβὴ τοῦ κομμουνιστικοῦ κινήματος.

Τώρα πιὰ γιὰ ἕνα μεγάλο χρονικὸ διάστημα, θέμα κοινωνικῶν ἀγώνων δὲν ὑπῆρχε κατὰ τὴ γνώμη τοῦ Σοφιανόπουλου. Τὸ ἑλληνικὸ πρόβλημα, ἐμφανιζόταν μὲ μιὰ ἄλλη μορφή: Ἤτανε πρόβλημα περισυλλογῆς, ἠθικῆς καὶ ὑλικῆς ἀνασυγκρότησης, ἐξανθρωπισμοῦ, γαλήνευσης τῶν παθῶν καὶ λήθης.

Ἡ βιαιότητα τῆς σύγκρουσης εἶχε ὁδηγήσει τὸν ἑλληνικὸ λαὸ σὲ πράξεις ἀγριότητας ποὺ εἶναι ξένες πρὸς τὴν ψυχολογία καὶ τὸν χαρακτήρα του. Τὸ παιδομάζωμα λόγου χάριν ἡ δίψα αἵμα-

τος πού έδειχναν τά έκτακτα στρατοδικεία, τό αίσχος τής Μακρονήσου—γιά ν' άναφέρουμε μόνο τά κυριώτερα—είναι φαινόμενα άπαράδεκτα καί άκατανόητα γιά τήν αίσθαντικότητα τής φυλής μας. Ή κλιματολογική εύαισθησία τοῦ ἑλληνικοῦ χώρου μᾶς ἔχει θωρακίσει μέ πλούσιο συναισθηματικό κόσμο. Ένας τέτοιος λαός, σάν τόν ἑλληνικό, δέν ἦτανε ποτέ δυνατό νά διαπράξη τόσο τερατώδη ἐγκλήματα «ἐν ψυχρῷ». Δέν μποροῦμε νά δεχτοῦμε ὅτι ὅλο αὐτό τό κῦμα τῆς βαρβαρότητας πού ξέσπασε τήν ἐποχή ἐκείνη εἶχε ἑλληνική προέλευση.

Ἴσως νά ἐπέδρασε ὡς ἕνα βαθμό ὁ προσωρινός συγχρωτισμός μας μέ τούς Γερμανούς, ἴσως νά παρασυρθήκαμε ἀπό τήν ὑψηλή καθοδήγηση τῶν ξένων πού, ἀφοῦ δέν ἐπρόκειτο γιά τόν τόπο τους καί γιά τούς ὁμοεθνεῖς τους, δέν δίσταζαν μπροστά σέ τίποτα προκειμένου νά πετύχουν τούς σκοπούς τους. Τό ὅτι, πάντως, τό φαινόμενο αὐτό δέν εἶχε ρίζες στήν ψυχολογία τοῦ λαοῦ μας ἀποδείχθηκε κατά τόν πανηγυρικώτερο τρόπο, γιατί ἀμέσως σχεδόν μόλις τερματίστηκε ὁ ἐμφύλιος πόλεμος, ἀποκαταστάθηκε καί ἡ ψυχική ἑνότητα τοῦ λαοῦ. Ὅλοι ξεχάσανε τό παρελθόν γρήγορα καί ἀνεξάρτητα ἀπό τήν πολιτική τους τοποθέτηση καταδίκασαν ὁμόφωνα τίς ἀγριότητες ἀπό ὁποιαδήποτε πλευρά καί ἄν προέρχονταν αὐτές.

Τό κράτος ὅμως τῆς δεξιᾶς, εἶχε κάθε συμφέρον νά διατηρήση ἔστω καί τεχνητά τήν ἀτμόσφαιρα τοῦ μίσους, τῶν ἐθνικῶν κινδύνων, τῆς ἀπειλῆς κατά τοῦ καθεστῶτος. Ἡ τακτική αὐτή καθώριζε αὐτόματα τό περιεχόμενο πού ἔπρεπε νά πάρη τώρα ὁ ἀγώνας τῆς Ἀριστερᾶς: Ἀποκατάσταση τῆς γαλήνης, λήθη, συναδέλφωση, ἐξανθρωπισμός. Μ' αὐτό τό πρόγραμμα ἐπέστρεψε ὁ Σοφιανόπουλος στήν Ἑλλάδα ἀπ' τό ἐξωτερικό μετά τόν τερματισμό τοῦ ἐμφυλίου πολέμου.

Οἱ προσπάθειές του στράφηκαν ἀμέσως στή συνένωση τῶν προοδευτικῶν δυνάμεων πού ἦτανε τώρα πολύ εὐχερέστερη γιατί ἀπουσίαζε ἀπό τό προσκήνιο τό Κομμουνιστικό Κόμμα, ἐπίσημα τουλάχιστον. Πραγματικά, ὕστερα ἀπό τίς σχετικές διαπραγματεύσεις, σχηματίστηκε στίς 2 Φεβρουαρίου 1950 τό μέτωπο τῶν ἀριστερῶν δυνάμεων πού ὠνομάστηκε «Δημοκρατική Παράταξη» καί εἶχε σάν ἀρχηγό του τόν Σοφιανόπουλο.

Στὴ «Δημοκρατικὴ Παράταξη», ἐκτὸς ἀπὸ τὴν Ἕνωση τῶν Δημοκρατικῶν Ἀριστερῶν συμμετεῖχαν ὅλα σχεδὸν τὰ κόμματα ποὺ ἀποτελοῦσαν ἄλλοτε τὸ Ε.Α.Μ. Ἔλειπε μόνον τὸ Κομμουνιστικὸ ποὺ ἤτανε παράνομο, ἡ ἀπουσία του ὅμως ἤτανε μᾶλλον τυπικὴ γιατὶ ὑπῆρχε τὸ πολιτικό του ὑποκάταστατο.

*«Ἄμεσος σκοπὸς τῆς Δημοκρατικῆς Παρατάξεως», ἔλεγε, «εἶναι ἡ ἐπούλωση τῶν πληγῶν καὶ ἡ ἀναζωογόνησις τοῦ ἔθνους. Ὁ σκοπὸς ὅμως αὐτὸς δὲν ἠμπορεῖ νὰ ἐκπληρωθῇ παρὰ μὲ τὴν εἰς τὸ ἀκέραιον ἀποκατάστασιν τῶν δημοκρατικῶν ἐλευθεριῶν, τὴν παροχὴν ἀμνηστίας, τὴν κατάργησιν ὅλων τῶν ἀνελευθέρων καὶ περιοριστικῶν μέτρων καὶ τὴν πλήρη ἰσοτιμίαν ὅλων τῶν Ἑλλήνων...»**

Τὸ κράτος τῆς δεξιᾶς καὶ οἱ Ἀμερικανοί, ἀμέσως μετὰ τὴν νίκη τους, ἔκριναν καλὸ νὰ διενεργήσουν «ἐλεύθερες» ἐκλογὲς γιὰ νὰ λύσουν τὸ κυβερνητικὸ πρόβλημα ποὺ εἶχε περιέλθει σὲ ἀδιέξοδο καὶ προπάντων γιὰ νὰ ἐξακριβώσουν τὴ δύναμη ποὺ ἐξακολουθοῦσε νὰ ἔχῃ ἀκόμα ἡ Ἀριστερά.

Ἀπὸ τὴν «βυθομέτρηση» αὐτὴ ποὺ γινόταν ὑπὸ τὶς πλέον δυσμενεῖς γιὰ τὴν Ἀριστερὰ συνθῆκες, εὔκολα θὰ μποροῦσε νὰ συμπεράνῃ κανεὶς ποιὰ θὰ ἤτανε ἡ πραγματική της δύναμη καί, συνεπῶς, ποιὸ θὰ εἶναι τὸ ἀκίνδυνο ποσοστὸ πολιτικῶν ἐλευθεριῶν ποὺ θὰ μποροῦσε νὰ παραχωρήσῃ τὸ κράτος τῆς δεξιᾶς.

Οἱ ἐκλογὲς τῆς 5ης Μαρτίου 1950

Ὁ Σοφιανόπουλος, ἔκανε στὴν ἀρχὴ ἄλλη μιὰ ἀπόπειρα πρὸς τὴν κατεύθυνση τοῦ ἀστικοῦ πολιτικοῦ κόσμου μὲ τὴν ἐλπίδα ὅτι θὰ μποροῦσε νὰ συνενώσῃ ὅλες τὶς πολιτικὲς δυνάμεις τοῦ τόπου ποὺ *«δὲν βαρύνονται μὲ τὸ παρελθόν»*, ὅπως τόνισε στὸν προεκλογικό του λόγο στὴ Θεσσαλονίκη:

«Μέχρι τῆς τελευταίας στιγμῆς», εἶπε, «κατεβάλαμεν ὑστάτην προσπάθειαν διὰ τὴν συσπείρωσιν ὅλων τῶν πολιτικῶν δυνάμεων

* «Δημοκρατικὸς Τύπος», 4.3.1950.

πού δὲν βαρύνονται μὲ τὸ παρελθόν, διότι πιστεύαμε ὅτι συμπαγεῖς καὶ ἡνωμέναι αἱ πολιτικαὶ αὐταὶ δυνάμεις θὰ ἐνέπνεον ἀπόλυτον ἐμπιστοσύνην εἰς τὰς λαϊκὰς μάζας ποὺ τόσον ἐκουράσθηκαν ἀπὸ τὴν αἱματοχυσίαν, τὴν κομματικὴν ἀκολασίαν, τὴν σπατάλην τοῦ δημοσίου χρήματος καὶ τὴν κραιπάλην μιᾶς οἰκονομικῆς ὀλιγαρχίας ποὺ μὲ τόσην ἀναίδειαν καὶ ἀναλγησίαν ἐθησαύριζε καὶ ἐνεθυλάκωνε τὸ μεγαλύτερον μέρος τῆς 'Αμερικανικῆς βοηθείας, καθ' ἣν στιγμὴν οἱ νέοι τῆς 'Ελλάδος ἔχυναν τὸ αἷμα των εἰς τὰ βουνὰ καὶ τὶς χαράδρες. Δυστυχῶς, ἡ συσπείρωσις τοῦ πολιτικοῦ αὐτοῦ κόσμου δὲν κατέστη δυνατὴ χάρις εἰς τὴν ἀδικαιολόγητον ἄρνησιν ἐκείνων εἰς τοὺς ὁποίους ἀπηυθύνθημεν...» *

Οἱ συνθῆκες κάτω ἀπὸ τὶς ὁποῖες θὰ γίνονταν οἱ ἐκλογὲς ἤτανε τρομερὲς γιὰ τὴν 'Αριστερά: Τὰ ἔκτακτα μέτρα τάξεως, δηλαδὴ ὁ μηχανισμὸς τῆς κρατικῆς τρομοκρατίας ποὺ λειτουργοῦσε στὸν πόλεμο ἁπλῶς ἀνεστάλησαν μόνον μέχρις ὅτου διεξαχθοῦν οἱ ἐκλογές.

'Ο στρατιωτικὸς νόμος δὲν ἔπαψε νὰ ἰσχύη παρὰ λίγες ἡμέρες πρὶν ἀπὸ τὴν 5η Μαρτίου, ἐνῶ στὴν ὕπαιθρο κυριαρχοῦσε ἀκόμα τὸ κλίμα τοῦ ἐμφυλίου πολέμου καὶ ἔμεναν πάνοπλες οἱ παραστρατιωτικὲς ὀργανώσεις τῆς δεξιᾶς. 'Η τρομοκρατία ἤτανε τόσο μεγάλη ὥστε ἡ Δημοκρατικὴ Παράταξη ἀναγκάστηκε νὰ περιορισθῆ μόνον σὲ δέκα τέσσερους νομούς. Στοὺς ἄλλους ἀπέφυγε νὰ καταρτίση συνδυασμοὺς γιατὶ κινδύνευε καὶ ἡ ἴδια ἡ ζωὴ τῶν ὑποψηφίων της. Γιὰ κυκλοφορία προπαγανδιστικοῦ ὑλικοῦ δὲν μποροῦσε βέβαια νὰ γίνεται λόγος. 'Η Δημοκρατικὴ Παράταξη δὲν διέθετε οὔτε κἂν μιὰ ἐφημερίδα. Λίγες μόνον ἡμέρες πρὶν ἀπὸ τὶς ἐκλογές, ἕνας συνεργάτης τοῦ Σοφιανόπουλου, ὁ πολιτευτὴς καὶ δικηγόρος Νικ. Ρίτσης ἔριξε τὴν ἰδέα νὰ βγάλουν μιὰ ἑβδομαδιαία, τουλάχιστον, ἐφημερίδα. Γιὰ νὰ καταλάβη κανεὶς τί ἀτμόσφαιρα ἐπικρατοῦσε τότε, φθάνει νὰ ποῦμε ὅτι ἡ ἰδέα αὐτὴ θεωρήθηκε ἐξαιρετικὰ παράτολμη καὶ καταπολεμήθηκε ἀπὸ πολλούς, τελικὰ ὅμως ὁ Σοφιανόπουλος τὴν ἐνστερνίστηκε καὶ ἔτσι βγῆκε στὶς 28 Φεβρουαρίου 1950, μιὰ βδομάδα πρὶν ἀπὸ τὶς ἐκλογές, τὸ πρῶτο φύλλο τοῦ «Δημοκρατικοῦ Τύπου», ποὺ ἤτανε καὶ

* *«Δημ. Τύπος» 28.2.1950.*

τὸ ἐπίσημο ὄργανο τῆς Ἑνώσεως Δημοκρατικῶν Ἀριστερῶν.

Ἐπὶ ἐνάμιση σχεδὸν χρόνο, ὁ Σοφιανόπουλος διωχέτευε μὲ τὸ ἔντυπο αὐτὸ τὶς ἰδέες του γύρω ἀπὸ τὸ ἐσωτερικό μας πρόβλημα καθὼς καὶ γύρω ἀπὸ τὴν διεθνῆ κατάσταση. Τὰ ἄρθρα του, διαβάζονταν πάντοτε μὲ προσοχὴ καὶ ἀπὸ τὸ κοινὸ καὶ ἀπὸ τὸν πολιτικό μας κόσμο γιατὶ ὁ Σοφιανόπουλος ἀναζητοῦσε τὴ γυμνὴ ἀλήθεια τῶν πραγμάτων καὶ ἔγραφε ἔχοντας πάντοτε βαθύτατη αἴσθηση τῶν εὐθυνῶν του. Ἡ εὐαισθησία του στὸ κεφάλαιο αὐτὸ ἔφτανε τὰ ὅρια τῆς σχολαστικότητας. Τὸν θυμᾶμαι ποὺ ἐρχότανε πολλὲς φορὲς τὶς πρωϊνὲς ὧρες στὸ τυπογραφεῖο εἴτε γιὰ νὰ κάνη μιὰ ἀνεπαίσθητη ἀλλαγὴ σὲ κάποια φράση τοῦ ἄρθρου του εἴτε γιὰ νὰ βεβαιωθῆ ὅτι ἔγινε ἡ διόρθωση ποὺ μᾶς εἶχε παραγγείλει μὲ τὸ τηλέφωνο. Καὶ τὶς πιὸ πολλὲς φορές, αὐτὲς οἱ διορθώσεις ἀναφέρονταν σὲ κάποια ἐννοιολογικὴ ἀπόχρωση μιᾶς λέξης, ἢ σ' ἕναν χαρακτηρισμὸ ποὺ τοῦ φαινότανε ἀνάρμοστος.

Ὁ ἄνισος ἀγώνας ποὺ ἀνέλαβε τὴν ἐποχὴ ἐκείνη σὰν ἀρχηγὸς τῆς Δημοκρατικῆς Παράταξης, συγκινεῖ ἰδιαίτερα τὸν Καζαντζάκη ποὺ τοῦ γράφει ἀπὸ τὶς Ἀντὶμπ:

«Χαίρουμαι γιὰ τὸν ἀγώνα ποὺ ἀναλάβατε. Μακάρι μιὰ μέρα νὰ μπορέσω νὰ Σᾶς φανῶ χρήσιμος σὲ τομέα ποὺ νἆμαι βέβαιος ὅτι δὲ θὰ Σᾶς ντροπιάσω. Ὁ Θεὸς τῆς Ἑλλάδας νὰ Σᾶς δίνει δύναμη, ὑπομονὴ καὶ ἰώβειο ἀντοχή. Ὁ δρόμος σας εἶναι ὁ μόνος δρόμος ἐθνικῆς σωτηρίας....» *

Παρὰ τὶς δυσμενέστατες συνθῆκες, ἡ Δημοκρατικὴ Παράταξη πῆρε περὶ τὶς 160 χιλιάδες ψήφους κερδίζοντας 21 ἕδρες. Ὁ Σοφιανόπουλος, βγῆκε θριαμβευτικὰ βουλευτὴς στὴν Ἀθήνα μὲ 28.759 σταυροὺς προτιμήσεως - ἀριθμὸ ποὺ δὲν πλησίασε ἄλλος ὑποψήφιος κανενὸς κόμματος - καὶ στὴ Θεσσαλονίκη μὲ 21188 σταυρούς. Ἡ μεγάλη ἐμπιστοσύνη ποὺ ἔδειχναν οἱ ἐκλογεῖς στὸ πρόσωπό του, μαρτυροῦσε πὼς ὁ νέος ἡγέτης εἶχε κατακτήση πιὰ τὶς ἀριστερὲς μάζες ποὺ τὸν ἀκολουθοῦσαν σὰν μαγνητισμένες, παρ' ὅλο ποὺ οἱ πολιτικές του ἰδέες δὲν συμφωνοῦσαν μὲ τὶς πεποιθήσεις ὅλων τῶν ψηφοφόρων του.

«Φανταζεσθε τὴ χαρὰ καὶ τὴν ὑπερηφάνειά μου», τοῦ γράφει

* *Ἀρχεῖο Σοφανόπουλου. Τὸ γράμμα αὐτὸ δημοσιεύθηκε καὶ στὸν «Δημ. Τύπο» τῆς 4.3.1950.*

τότε πάλι ὁ Καζαντζάκης. «'Αληθινά, ὁ ἑλληνικὸς λαὸς εἶναι ὁ ἐκλεκτὸς τοῦ Θεοῦ. Τὸ γαλάζιο πουλὶ τῆς ἐλευθερίας δὲν ἔφυγε ἀκόμα ἀπὸ τὴ φωλιὰ ὅπου γεννήθηκε. Παρακολουθῶ καὶ μαντεύω τί μανοῦβρες θὰ γίνωνται νὰ σᾶς ἀποκλείσουν ἀπὸ τὴν ἐξουσία, μὰ τίποτα ἄλλο δὲν κατορθώνουν παρὰ νὰ βοηθᾶν τὴ μοιραία ἐξέλιξη. 'Η σειρά Σας δὲν εἶναι ἀμέσως τώρα, εἶναι ἀμέσως μετὰ τὴ νοθογενῆ κυβέρνηση ποὺ ἑτοιμάζεται ἀπὸ παράνομους γάμους νὰ γεννηθῆ. 'Η σειρά Σας θἄρθη εὐθὺς ἀμέσως ἔπειτα, ὅταν πιὰ θὰ φτάσουν στὴν ἄκρη τοῦ γκρεμοῦ. Δηλ. πολὺ γρήγορα. 'Ο Θεὸς μαζί Σας, ἀγαπητέ μου Πρόεδρε. Τὸ λέω καὶ τὸ ξαναλέω: "Αλλος δρόμος ἀπὸ τὸν ἐδικό Σας γιὰ τὴ σημερινὴ 'Ελλάδα δὲν ὑπάρχει...» *

Οἱ σκέψεις τοῦ Καζαντζάκη γύρω ἀπὸ θέματα πολιτικῆς δὲν εἶναι βέβαια πολὺ πετυχημένες πάντοτε, αὐτὴ τὴ φορὰ ὅμως εἶχε δίκιο στὴ διαπίστωση ποὺ ἔκανε : Δὲν ὑπῆρχε γιὰ τὴν 'Ελλάδα ἄλλος δρόμος ἀπ' αὐτὸν ποὺ χάραζε μὲ τὴν πολιτική του ὁ Σοφιανόπουλος. 'Ο ἑλληνικὸς λαὸς τὸ διαισθάνθηκε, καθὼς ἔδειξαν τ' ἀποτελέσματα τῶν ἐκλογῶν, ἡ ἡγεσία του ὅμως, κατὰ τὸ μεγαλύτερο μέρος της, ἔμεινε προσκολλημένη στὴν ἰδέα τῆς διατήρησης τοῦ κλίματος τοῦ ἐμφύλιου πολέμου, ὕστερα ἀπὸ τὸ «τέστ» τῶν ἐκλογῶν. Γιατί, πραγματικά, οἱ ἐκλογὲς τῆς 5ης Μαρτίου ἔφεραν σὲ μεγάλη ἀμηχανία τοὺς ἄμεσα ἐνδιαφερόμενους παράγοντες, καί, κυρίως, τοὺς 'Αμερικανοὺς καὶ τὸ Θρόνο. Εἶδανε μὲ κατάπληξή τους τὸ ἐκλογικὸ σῶμα νὰ μεταστρέφεται ὄχι πρὸς τοὺς νικητὲς καὶ τοὺς ὑποκινητὲς τοῦ πολέμου, ἀλλὰ πρὸς τὰ κόμματα ἐκεῖνα ποὺ ὑποσχέθηκαν τὴ λήθη τοῦ παρελθόντος, τὴν ὁμαλότητα, τὴν ἀποκατάσταση τῶν δημοκρατικῶν θεσμῶν. Τὰ πράγματα ἔδειχναν πὼς ἡ 'Αριστερὰ ἐξακολουθεῖ νὰ ἐπηρεάζη ἕνα μεγάλο τμῆμα τῆς ἑλληνικῆς κοινῆς γνώμης, πολὺ μεγαλύτερο βέβαια ἀπ' αὐτὸ ποὺ ἄφηναν νὰ φανῆ οἱ ἀριθμοί, γιατὶ στὶς 160 χιλιάδες ψήφους ποὺ πῆρε ἡ Δημοκρατικὴ Παράταξη, θὰ ἔπρεπε νὰ προστεθοῦν κανονικὰ καὶ οἱ μισοί, τουλάχιστον, ἀπὸ τὶς 270 χιλιάδες (στρογγυλοποιοῦμε τὰ ποσὰ) ποὺ εἶχε πάρει ἡ Ε.Π.Ε.Κ. τοῦ Πλαστήρα, ἀφοῦ σὲ ὅσα μέρη δὲν ὑπῆρχαν ὑποψήφιοι τῆς 'Αριστερᾶς, οἱ ὀπαδοί της ψήφιζαν ἀναγκαστικὰ τοὺς

* *Γράμμα ποὺ δημοσιεύθηκε στὸν «Δημοκρατικὸ Τύπο» τῆς 26.3.1950.*

ὑποψήφιους τοῦ Πλαστήρα. Μὲ τοὺς ὑπολογισμοὺς αὐτούς, ποὺ τοὺς ἔκαναν ἄλλωστε οἱ ἴδιοι οἱ Ἀμερικάνοι, τὸ ποσοστὸ τῆς Ἀριστερᾶς ἀντιπροσώπευε τὸ ἕνα τέταρτο περίπου τοῦ ἐκλογικοῦ σώματος. Κι' αὐτό, τὴν ἐπαύριο κιόλας ἑνὸς τρομακτικοῦ ἐμφύλιου πολέμου, ποὺ εἶχε λήξει σὲ βάρος της.

Τὸ «τέστ» τῶν ἐκλογῶν λοιπόν, ἔδειξε πὼς ἡ Ἀριστερά, ἐξακολουθεῖ νὰ εἶναι ἐπικίνδυνα ἰσχυρή. Συνεπῶς τὰ καταπιεστικὰ μέτρα ἐναντίον της ἔπρεπε νὰ συνεχισθοῦν καὶ ἡ ἀποκατάσταση τῶν δημοκρατικῶν θεσμῶν ν' ἀναβληθῆ γιὰ χρόνους εὐθετώτερους. Αὐτὸ ἤτανε τὸ «δίδαγμα» ποὺ ἀντλήσανε ἀπὸ τὶς ἐκλογὲς οἱ ὑπεύθυνοι παράγοντες τῆς πολιτικῆς μας ζωῆς!

Ἡ ἐξαφάνιση τοῦ «Κέντρου»

Πολὺ περισσότερο κι' ἀπὸ τοὺς ξένους ἀνησύχησε ὁ θρόνος, ὄχι τόσο γιὰ τὸ ἀποτέλεσμα τῶν ἐκλογῶν αὐτὸ καθ' ἑαυτό, ὅσο γιὰ τὴν προβολὴ στὸ προσκήνιο τοῦ στρατηγοῦ Πλαστήρα. Ἡ παρουσία του ἤτανε, κατὰ τὴ γνώμη τῶν ἀνακτόρων, θανάσιμος κίνδυνος γιὰ τὸν βασιλικὸ θεσμὸ—ἕνας κίνδυνος ποὺ ἔπρεπε νὰ ἐξουδετερωθῆ μὲ κάθε μέσον.

Μπροστὰ σ' αὐτὸν τὸν σκοπὸ τὸ Σύνταγμα, δὲν μποροῦσε φυσικὰ νὰ εἶναι ἐμπόδιο γιὰ τὸ θρόνο. Ἔτσι, βλέπουμε τὸν Ἀνώτατο ἄρχοντα ν' ἀρνιέται κατηγορηματικὰ νὰ δώση τὴν ἔγκρισή του γιὰ τὸν σχηματισμὸ κυβέρνησης ὑπὸ τὸν Πλαστήρα, παρ' ὅλο ποὺ εἶχε ἐπέλθει σχετικὴ συμφωνία μεταξὺ τῶν κομμάτων τῆς Ε.Π.Ε.Κ., τῶν Φιλελευθέρων καὶ τοῦ Παπανδρέου.

Ὁ Πλαστήρας καὶ οἱ ἄλλοι δύο ἡγέτες, γιὰ νὰ καθησυχάσουν τὸν πανικοβλημένο θρόνο, ἔσπευσαν νὰ δηλώσουν πὼς ἀναγνωρίζουν ἀνεπιφύλακτα τὸ πολίτευμα, ἐνῶ παράλληλα, γιὰ νὰ προδιαθέσουν καλὰ τοὺς ἀμερικανούς, διακήρυξαν ὅτι θεωροῦν ὁριστικὴ πιὰ τὴν ἔνταξή μας στὸ δυτικὸ στρατόπεδο. Ὁ συμμαχικὸς παράγοντας δέχτηκε μὲ ἀνακούφιση αὐτὴ τὴ δήλωση γιατὶ ἀνησυχοῦσε ὡς πρὸς τὸν Πλαστήρα, τὰ Ἀνάκτορα ὅμως ἐπέμεναν στὴν ἄρνησή τους.

Ὁ Σοφιανόπουλος, εἰρωνεύεται τοὺς ἡγέτες τοῦ Κέντρου γιὰ τὴ στάση τους ἀπέναντι τοῦ θρόνου, καὶ προσπαθεῖ, γιὰ μιὰ ἀκόμα

φορά, νὰ τοὺς κάμη νὰ σκεφθοῦν λίγο σχετικὰ μὲ τὸ πρόβλημα τῆς διεθνοῦς μας θέσης:

'Αφοῦ, λέει, ἀπὸ καιρὸ εἶχαν ἀποδεχθῆ τὸ πολίτευμα, ἡ σημερινὴ ἔμφασή τους νὰ ἐξάρουν τὴν ἀνάγκη τῆς βασιλευομένης δημοκρατίας *«εἶναι μιὰ περιττὴ ἐπαγγελία ποὺ θυμίζει τοὺς μάρτυρας ἐκείνους οἱ ὁποῖοι διὰ νὰ ἐμπνεύσουν περισσοτέραν ἐμπιστοσύνην εἰς τὸ Δικαστήριον, ἀπαγγέλουν μεγαλοφώνως τὸν ὅρκον ποὺ δίδουν. Διὰ τὸ δεύτερον ὅμως, ἡ διαβεβαίωσις ὅτι τάσσονται ἀνεπιφύλακτα παρὰ τὸ πλευρὸν τῶν δυτικῶν συμμάχων, μπορεῖ νὰ καθησυχάζη τὸν συμμαχικὸν παράγοντα πού, ἐφ' ὅσον ἐξακολουθεῖ ὁ ψυχρὸς πόλεμος αἰσθάνεται περισσότερον τὴν ἀνάγκην νὰ καταλέγη τὴν Ἑλλάδα μεταξὺ τῶν δορυφόρων του, ἀλλὰ δὲν καθησυχάζη καθόλου τὴν Ἑλλάδα ὡς Ἑλλάδα. Ἡ πεῖρα τῆς τελευταίας τραγικῆς τετραετίας, ἔχει πείσει ὅλους τοὺς Ἕλληνας ποὺ δὲν ἔχουν τυφλωθῆ ἀπὸ τὰ ταξικὰ συμφέροντα, ὅτι ἡ μονόπλευρος ἔνταξις τῆς Ἑλλάδος εἰς ἕνα οἱονδήποτε συνασπισμὸν εἶναι θανάσιμος, διότι ἠμπορεῖ νὰ μᾶς δημιουργήση εἰς τὸ μέλλον διεθνῆ περιπλοκὴν ποὺ θὰ εἶναι τραγικωτέρα ἐκείνης ποὺ ἐζήσαμε μέχρις ὥρας καὶ ἀπὸ τὴν ὁποίαν καλὰ-καλὰ ἀκόμα δὲν ἀπηγκιστρώθημεν...»* *

Στὸ τέλος ὁ θρόνος ἔπεισε τὸ Βενιζέλο ν' ἀποκολληθῆ ἀπὸ τὸν «ἐπικίνδυνο» συνεργάτη του καὶ νὰ σχηματίση μόνος του κυβέρνηση, ἀλλὰ ἡ λύση αὐτὴ δὲν ἱκανοποίησε τὸν ἀμερικανὸ πρεσβευτὴ ποὺ εἶχε πολλοὺς λόγους νὰ ἐμφανίση στὴ διεθνῆ βιτρίνα μιὰ κυβέρνηση ὅσο τὸ δυνατὸ πιὸ δημοκρατική. Ὁ Πλαστήρας, εἶχε ἐγκαταλείψει τώρα ὅλες τὶς προεκλογικὲς ἐπαγγελίες του— γενικὴ ἀμνηστία, κατάργηση ἐκτάκτων μέτρων, στρατοπέδων κ.λ.π.—καὶ δὲν ὑπῆρχε φόβος νὰ δημιουργήση κανένα ζήτημα στὸν συμμαχικὸ παράγοντα. Γιατί λοιπὸν νὰ μὴν σχηματίση κυβέρνηση, κατὰ τοὺς συνταγματικοὺς κανόνες ἀλλὰ καὶ κατὰ τὴν σαφέστατη λαϊκὴ ἐτυμηγορία; Ὁ θρόνος, ὅμως, δὲν ἐννοοῦσε νὰ μεταπεισθῆ. Δημιουργήθηκε ἔτσι μιὰ σοβαρὴ διάσταση ἀνάμεσα στοὺς δύο ρυθμιστὲς τῆς πολιτικῆς μας ζωῆς, τὸν 'Ανώτατο ἄρχοντα τῆς χώρας καὶ τὸν ἀμερικανὸ πρεσβευτή. Στὴ διαμάχη αὐτή, ὑπε-

* *«Δημοκρατικὸς Τύπος», 19 Μαρτίου 1950.*

ρίσχυσε βέβαια ὁ ἀμερικανὸς πρεσβευτὴς Γκραίηντυ πού, μὲ τὴν ἀπειλὴ ὅτι θὰ διακοπῆ ἡ ἀμερικανικὴ βοήθεια, ἐπέβαλε τὴν διεύρυνση τῆς κυβέρνησης Βενιζέλου μὲ τὴ συμμετοχὴ καὶ τῶν δύο ἄλλων ἡγετῶν τοῦ «Κέντρου» Πλαστήρα καὶ Παπανδρέου. Ἔτσι, παρὰ τὴν ἀντίδραση τοῦ θρόνου καὶ τῆς δεξιᾶς, σχηματίστηκε στὸ τέλος κυβέρνηση μὲ πρωθυπουργὸ τὸν στρατηγὸ Πλαστήρα.

Τὸ νέο σχῆμα ἤτανε πιὸ κοντὰ στὴν ἐκφρασμένη μὲ τὶς ἐκλογὲς θέληση τοῦ λαοῦ, ἀλλὰ μόνον κατὰ τοὺς τύπους. Στὴν οὐσία, ἀφοῦ ὁ Πλαστήρας ὑπέκυψε στὶς πιέσεις καὶ ἀρνήθηκε τὶς προεκλογικὲς ἐπαγγελίες του, εἴχαμε μιὰ ἀκόμα κυβέρνηση τῆς δεξιᾶς. Θὰ μποροῦσε βέβαια νὰ μὴν ὑποκύψη, ἀλλὰ τότε οἱ ὑπεύθυνοι παράγοντες, δὲν θὰ τοῦ ἐπέτρεπαν νὰ πλησιάση κἂν πρὸς τὴν ἐξουσία.

Τὰ ἴδια τὰ πράγματα λοιπὸν ἔδειχναν ὅτι τὸ «κέντρο» εἶχε οὐσιαστικὰ ἐξαφανισθῆ ἀπὸ τὴν πολιτικὴ ζωὴ τοῦ τόπου μας σὰν τάση προοδευτική, μετριοπαθὴς καὶ ὁπωσδήποτε διαφοροποιημένη ἀπὸ τὴ δεξιά.

Ὁ Σοφιανόπουλος, ἤτανε κατηγορηματικὸς πάνω σ' αὐτὸ τὸ ζήτημα:

«Ἀπὸ τὴ στιγμή», ἔλεγε, *«ποὺ τὸ κέντρο συντάχθηκε μὲ τὴ δεξιά, ὑπέγραψε τὴ θανατική του καταδίκη. Τὸ μόνο ποὺ θὰ μποροῦσε νὰ τὸ διαφοροποιήση ἀκόμα ἤτανε ἡ ἀντίθεσή του πρὸς τὸ πολίτευμα, μιὰ καὶ ὁ θρόνος ἔχει γίνει ἀπὸ καιρὸ τώρα τὸ ἐπίκεντρο τῆς δεξιᾶς καὶ ἡ καθ' αὐτὸ ἡγεσία της. Ἀλλὰ δὲν τόλμησε ποτὲ νὰ ὀρθώση τὸ ἀνάστημά του κατὰ τοῦ πολιτεύματος. Συνεπῶς δὲν ἔχει λόγον ὑπάρξεως στὴν πολιτικὴ ζωὴ τῆς χώρας καὶ ἀργὰ ἢ γρήγορα θὰ ἐξαφανισθῆ ὁλοκληρωτικῶς».*

Ἡ συνταύτιση τῶν κομμάτων τοῦ κέντρου μὲ τὴ δεξιὰ ἀρχίζει ἀπὸ τὴν πρώτη ἀκόμα παλινόρθωση, μετὰ τὸ 1935, κορυφώνεται ὅμως καὶ ἐπισημοποιεῖται στὸν ἐμφύλιο πόλεμο καὶ ἀργότερα μὲ τὸ σχῆμα τοῦ «τριπτύχου» (Φιλελεύθεροι, Παπανδρέου, Λαϊκὸ Κόμμα) ποὺ διαδέχθηκε τὴν κυβέρνηση Πλαστήρα.

«Τὰ μελλοθάνατα κόμματα», γράφει τότε ὁ Σοφιανόπουλος, *«ἔντρομα πρὸ τοῦ κινδύνου, ἠκολούθησαν τὴν πολιτικὴν τῆς στρου-*

θοκαμήλου καὶ συνησπίσθησαν μεταξύ των διὰ ν' ἀποτελέσουν τὸ τελευταῖον φράγμα κατὰ τοῦ λαϊκοῦ κύματος τὸ ὁποῖον ἀκάθεκτον ἀπειλεῖ νὰ τὰ παρασύρῃ εἰς τὸν ἐξαφανισμόν... Εἰς τὴν συνείδησιν τῆς μεγίστης πλειονοψηφίας τῶν ἐργαζομένων Ἑλλήνων, ὁ πολιτικὸς κόσμος καὶ αἱ παραφυάδες του ποὺ ἀπαρτίζουν τὴν σημερινὴν κυβέρνησιν εἶναι ἀνεκκλήτως καταδικασμένοι, ἐφ' ὅσον ἐξεπροσώπησαν τὸ μίσος ἀντὶ τῆς ἀγάπης, τὴν ὑποτέλειαν ἀντὶ τῆς ἀνεξαρτησίας, καὶ τὴν ἐκμετάλλευσιν τῶν πολλῶν ἀπὸ τοὺς ὀλίγους ἀντὶ τῆς δικαίας διανομῆς τῶν ἀγαθῶν. Εἰς τὴν συνείδησιν τῆς πλειοψηφίας αὐτῆς εἶναι πλέον ἡ αἰσθητὴ ἡ ἀνάγκη νὰ ἀντικατασταθῇ ὁ ἀρτηριοσκληρωμένος καὶ διεφθαρμένος αὐτὸς πολιτικὸς κόσμος ἀπὸ νέους καὶ ἀφθάρτους πολιτικούς, οἱ ὁποῖοι καὶ συνέπειαν ἰδεῶν παρουσιάζουν καὶ θὰ παρουσιάζουν καὶ ὡς ἐκ τῆς ὅλης των πολιτείας παρέχουν τὴν ἐγγύησιν ὅτι δὲν θὰ προδώσουν τὰ συμφέροντα τῶν λαϊκῶν μαζῶν. Δὲν θὰ ἦταν καμμία ὑπερβολὴ ἂν παρατηρήσῃ κανεὶς ὅτι ὁ κύκλος τοῦ παλιοῦ πολιτικοῦ κόσμου ἔκλεισε καὶ ὅτι ἀνατέλλει εἰς τὸ βάθος ἡ αὐγὴ ἑνὸς νέου κόσμου, ὁ ὁποῖος, ἀμέτοχος τῶν εὐθυνῶν τοῦ κακοῦ παρελθόντος καὶ πλήρης πίστεως εἰς τὸ μέλλον τῆς φυλῆς, θὰ ἀποδειχθῇ ἱκανὸς νὰ ἐγκαινιάσῃ μίαν νέαν περίοδον πραγματικῆς ἀναστηλώσεως τῶν ἐρειπίων εἰς τὰ ὁποῖα ὡδήγησε τὸν χώραν ὁ ἐν ἁμαρτίαις γηράσας παλαιοκομματισμός...» *

Τὸ «κέντρο», λοιπόν, τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, εἶναι κατὰ τὴ γνώμη τοῦ Σοφιανόπουλου ὁλότελα ἐξωφλημένο σὰν ζωντανὸς πολιτικὸς ὀργανισμὸς ποὺ ἤθελε νὰ παρουσιάζεται διαφορετικὸς ἀπὸ τὴ δεξιά.

Ἡ «τρίτη δύναμη» καὶ ὁ θρόνος

Ἀλλὰ καὶ σὰν καθ' αὐτὸ πολιτικὴ ἔννοια εἶναι ρηχὴ καὶ ἀνύπαρκτη σχεδόν. Ἡ ἀντίθεσή του πρὸς τὴ δεξιὰ ἐντοπιζόταν μόνον στὴν ἐπιθυμία τῶν ἡγετῶν του νὰ καταλάβουν αὐτοὶ τὴν ἐξουσία, γιατὶ ἀπὸ τὴν ἄποψη τῆς «ἰδεολογίας» ἢ τοῦ προγράμματος, δὲν διέφερε κατὰ τίποτα ἀπὸ τοὺς ἀντιπάλους του.

* «Δημ. Τύπος», 17.9.1950.

Τὸ αἴτημα ἑνὸς πολιτικοῦ ὀργανισμοῦ ποὺ νὰ κινῆται στὸν χῶρο μεταξὺ τῆς δεξιᾶς καὶ τοῦ Κομμουνιστικοῦ Κόμματος ὑπῆρχε ἀναμφισβήτητα, ἀλλὰ τὸ «κέντρο» δὲν ἤτανε καθόλου ἐξωπλισμένο—οὔτε κἂν διατεθειμένο—νὰ παίξη ἕναν τέτοιο ρόλο.

Ὁ Σοφιανόπουλος, πίστευε πὼς αὐτὴν τὴν «τρίτη δύναμη» μποροῦν νὰ τὴν ἐκφράσουν οἱ σοσιαλιστικὲς τάσεις—ἀληθινὰ ὅμως σοσιαλιστικὲς καὶ ὄχι μόνον κατὰ τὸν τίτλο. Ὁ σοσιαλισμὸς εἶναι μιὰ συγκεκριμένη πολιτικὴ ἔννοια, ἔχει μιὰ ἰδεολογία καὶ ἕνα πρόγραμμα ποὺ ἀπέχουν παρασάγγες τόσο ἀπὸ τὴ δεξιά, ὅσο καὶ ἀπὸ τὸ Κομμουνιστικὸ Κόμμα. Ἡ μεγάλη του ἀδυναμία εἶναι ὅτι προϋποθέτει σχετικὴ πολιτικὴ ὡριμότητα τοῦ λαοῦ γιὰ ν' ἀντιμετωπίση τὴ διμέτωπη ἐπίθεση ποὺ θὰ ὑφίσταται : Τοῦ Κομμουνιστικοῦ Κόμματος ἀπὸ τὴ μιὰ μεριὰ ποὺ θὰ παρουσιάζη πάντοτε τὸ σοσιαλιστικὸ κίνημα σὰν «ἀντιδραστικό», «πουλημένο» στὸν καπιταλισμό, «παραπλανητικό» κ.λ.π. καὶ τῆς δεξιᾶς ἀπὸ τὴν ἄλλη ποὺ θὰ τὸ συκοφαντῆ σὰν κρυπτοκομμουνιστικό, συνοδοιποριακό, ἀντεθνικὸ κ.λ.π.

Ὁ Σοφιανόπουλος πίστευε πὼς χωρὶς τὴ δημιουργία αὐτῆς τῆς «τρίτης δύναμης», δὲν θὰ μποροῦσε νὰ βγῆ ποτὲ ἡ χώρα ἀπ' τὸ ἀδιέξοδο. Τὸ Κομμουνιστικὸ Κόμμα πολιτευόταν τώρα κατὰ τρόπο ποὺ ἤτανε συχνὰ ἀντίθετος πρὸς τὰ ἐθνικὰ καὶ κοινωνικὰ συμφέροντα τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ. Δὲν μπόρεσε ν' ἀντλήση κανένα θετικὸ δίδαγμα ἀπὸ τὸν τελευταῖο ἐμφύλιο πόλεμο καὶ τὶς ἀλλεπάλληλες ἀποτυχίες του. Διατηροῦσε ἀκόμα τὴν ἀντιστασιακὴ ψυχολογία—καὶ τακτικὴ πολλὲς φορὲς—σὲ μιὰ περίοδο ποὺ ὁ ἀγώνας ἔπρεπε νὰ τοποθετηθῆ σὲ ἐντελῶς καινούργιες βάσεις.

Αὐτὴ ἡ ἔλλειψη προσαρμοστικῆς ἱκανότητας ποὺ ἔδειχνε τὸ Κομμουνιστικὸ Κόμμα στενοχωροῦσε τὸ Σοφιανόπουλο καὶ πότισε μὲ ἀρκετὴ πίκρα τὶς τελευταῖες ὧρες τῆς ζωῆς του. Ἡ ἰδεολογικὴ ἀπόσταση ποὺ τὸν χώριζε ἀπὸ τὴν ἐπαναστατικὴ ἀριστερὰ ἤτανε βέβαια ἐμπόδιο λίγο-πολὺ ἀξεπέραστο, πίστευε ὅμως ὅτι σὲ κρίσεις σὰν κι' αὐτὴ ποὺ ἀντιμετώπιζε τώρα ἡ χώρα μας, μποροῦσαν καὶ ἔπρεπε νὰ γίνωνται ὡρισμένες «ἀφαιρέσεις» ποὺ νὰ ὑποτονίζουν τὴν καθαρὰ ἰδεολογικὴ ἀντίθεση μεταξὺ τῶν συνεργαζομένων δυνάμεων τῆς 'Αριστερᾶς... Ἡ ἡγεσία τοῦ Κομμουνιστικοῦ Κόμματος, δὲν κατώρθωσε νὰ κατανοήση ποτὲ αὐτὴ τὴν ἀνάγκη.

Ἦτανε πάντοτε ἄκαμπτη καὶ μὲ τὴ μονολιθικότητά της διευκόλυνε τὸ ἔργο τῶν ἀντιδραστικῶν δυνάμεων. Φθάνει νὰ θυμηθῇ κανεὶς τὶς ἀνοησίες περὶ «σλαβομακεδονικοῦ λαοῦ» ποὺ ἀναμασοῦσε κάθε τόσο, τὰ ἐξωφρενικὰ συνθήματα ποὺ ἔριχνε νὰ ψηφίσῃ ὁ λαὸς τὰ «τίμια στελέχη» ἀδιαφορώντας ἂν αὐτὰ ἀνήκουν στὸ Λαϊκὸ Κόμμα, καί, λίγο ἀργότερα, τὴν περίεργη θεωρία ὅτι δὲν ὑπάρχει καμμία διαφορὰ ἀνάμεσα στὶς ὁλοκληρωτικὲς καὶ τὶς κοινοβουλευτικὲς τάσεις διατυπωμένη ἐπιγραμματικὰ μὲ τὸ περίφημο σύνθημα : «Τί Παπάγος, τί Πλαστήρας». Ἡ ἀποκοπὴ τοῦ Κομμουνιστικοῦ Κόμματος ἀπὸ τὴν ἑλληνικὴ πραγματικότητα ἴσως νὰ πήγαζε ἀπὸ τὸ γεγονὸς ὅτι ἡ ἡγεσία του βρισκόταν ἔξω ἀπὸ τὰ σύνορα καὶ δὲν εἶχε τὴ δυνατότητα νὰ ἔρχεται σὲ ἄμεση ἐπαφὴ μὲ τὰ καθημερινὰ προβλήματα τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ, ἀλλὰ τὴν ἴδια ἀκριβῶς ἀνικανότητα προσαρμογῆς ἔδειχναν καὶ πολλὰ στελέχη του ἀπ'αὐτὰ ποὺ εἶχαν μείνει ἐδῶ καὶ πολιτεύονταν μέσα στὰ πλαίσια τῆς νομιμότητας. Δὲν ὑπῆρχε ἡ παραμικρὴ διαφορὰ ἀνάμεσά τους : Ἡ ἴδια κοντόφθαλμη καὶ «μικροπολιτικάντικη» ἐνόραση τοῦ ἑλληνικοῦ προβλήματος, ἡ ἴδια τακτική, ἡ ἴδια νοοτροπία καὶ ἡ ἴδια ψυχολογία. Ἡ «ἀρρώστια» λοιπὸν τοῦ Κομμουνιστικοῦ Κόμματος ἤτανε μᾶλλον ὀργανικὴ καὶ τὰ αἴτιά της πολὺ βαθύτερα.

Ὁ Σοφιανόπουλος ἔβλεπε πὼς ἡ συνεργασία του μὲ τὸ Κομμουνιστικὸ Κόμμα κατάντοῦσε στὸ τέλος ἐπικίνδυνη γιὰ ὅλη γενικὰ τὴν ἀναμορφωτικὴ προσπάθεια ποὺ ἔκανε καὶ ὑπῆρχε φόβος νὰ μετατρέψῃ τὴν Ἕνωση τῶν Δημοκρατικῶν Ἀριστερῶν σὲ πολιτικὸ δορυφόρο αὐτοῦ τοῦ κόμματος. Ἀποφάσισε λοιπὸν ν' ἀποκολληθῇ, ὅσο ἤτανε ἀκόμα καιρὸς καὶ νὰ ρίξῃ τὰ θεμέλια τῆς «τρίτης δύναμης», ἑνὸς σοσιαλιστικοῦ κινήματος δηλαδὴ μὲ πολιτικὴ αὐτοτέλεια καὶ ὀργανικὴ αὐτοδυναμία. Ἔτσι, στὶς Δημοτικὲς ἐκλογὲς τῆς 15ης Ἀπριλίου 1950, ἡ Δημοκρατικὴ Ἀριστερά, ὑπέδειξε δικό της ὑποψήφιο Δήμαρχο στὴν Ἀθήνα, τὸν Δημ. Γονατᾶ, καὶ ἦρθε γιὰ πρώτη φορὰ σὲ ἀνοιχτὴ ἀντίθεση μὲ τὸ Κομμουνιστικὸ Κόμμα καὶ τοὺς ἐδῶ νόμιμους ἐκπροσώπους του.

Στὶς ἐκλογὲς ἐκεῖνες, ὁ ὑποψήφιος τῆς Δημοκρατικῆς Ἀριστερᾶς συγκέντρωσε περὶ τὶς 15 χιλιάδες ψήφους ἀποδεἰχνοντας μ' αὐτὸν τὸν τρόπο ὅτι ἡ κίνηση τοῦ Σοφιανόπουλου διέθετε μιὰ

σοβαρὴ βάση, ἐντελῶς δική της καὶ ἐντελῶς ἀποκολλημένη ἀπὸ τὸ Κομμουνιστικὸ Κόμμα. Ἀλλὰ ἡ ἀπομάκρυνσή του ἀπὸ τὴν ἐπαναστατικὴ Ἀριστερὰ δὲν ἀπέβλεπε μόνον σ' αὐτὸν τὸ σκοπό. Ὁ Σοφιανόπουλος πίστευε ὅτι τὸ πιὸ μεγάλο, τὸ πιὸ «πυκνὸ» καὶ τὸ πιὸ δύσκολο πρόβλημα τῆς σημερινῆς ἑλληνικῆς πραγματικότητας εἶναι ἡ ἀποκατάσταση τῆς Δημοκρατίας. Καὶ λέγοντας «Δημοκρατία», δὲν ἐννοοῦσε μόνον τὴν ἀποκατάσταση τῶν δημοκρατικῶν θεσμῶν, ἀλλὰ καὶ τὴν π ο λ ι τ ε ι α κ ὴ μεταβολή.

Κατὰ τὴ γνώμη του, ἂν δὲν βρισκόταν κάποιος τρόπος νὰ παραμερισθῆ ὁ θρόνος, δὲν ὑπῆρχε ἡ παραμικρὴ ἐλπίδα νὰ μπῆ ὁ τόπος στὸ δρόμο τῆς κοινωνικῆς προόδου καὶ νὰ κατακτήση ὁ λαός μας τὶς πολιτικὲς ἐλευθερίες του. Βρισκόμαστε, ἔλεγε, ὑπὸ καθεστὼς «τυφλῆς» ἢ «σιωπηλῆς» βασιλικῆς δικτατορίας, ποὺ λόγῳ ἀκριβῶς τῆς σιωπηλότητάς της, εἶναι πιὸ ἰσχυρὴ καὶ πιὸ ἐπικίνδυνη κι' ἀπὸ τὴν ἀνοιχτὴ δικτατορία.

Μὲ τὴ νίκη τῆς δεξιᾶς στὸν ἐμφύλιο πόλεμο, ὁ θρόνος στερεώθηκε ἀκόμα περισσότερο. Ἄλλοτε ἤτανε τὸ ἐπίκεντρο μόνον τῆς δεξιᾶς, τώρα ὅμως ἔγινε σ ύ μ β ο λ ο ὁλόκληρου τοῦ ἀστικοῦ καθεστῶτος. Τὸ λαϊκό του ἔρεισμα πλάτυνε ἀφάνταστα. Ἡ εἰδικὴ ἐξ ἄλλου κατοχύρωση τοῦ θεσμοῦ ἀπὸ τὸ Σύνταγμα, ἐπιτρέπει στὸν ἀνώτατο ἄρχοντα νὰ κινῆται ἀνενόχλητα καί, καθὼς ἔχει ὑπὸ τὸν ἀπόλυτο ἔλεγχό του ὅλες τὶς ἔνοπλες δυνάμεις, νὰ διοικῆ τὰ πάντα χωρὶς νὰ φαίνεται καθόλου πὼς ἀνακατεύεται στὴ διακυβέρνηση τῆς χώρας.

Ἡ συνταύτιση τοῦ θρόνου μὲ τὸ ἀστικὸ καθεστὼς ἤτανε, κατὰ τὴ γνώμη τοῦ Σοφιανόπουλου, μιὰ «ταχυδακτυλουργία», γιατί, στὴν πραγματικότητα, τὸ καθεστὼς δὲν εἶχε καὶ δὲν ἔχει τὴν ἀνάγκη τοῦ θρόνου γιὰ τὴ συντήρησή του. Ἀντίθετα μάλιστα. Ὁ Σοφιανόπουλος ἔλεγε πὼς ὅσο θὰ συνεχίζεται τὸ σημερινὸ πολίτευμα, τὸ ἀστικὸ καθεστὼς θὰ παραμένη ἀποτελματωμένο, ἀνίκανο νὰ ἐξελιχθῆ καὶ νὰ βελτιωθῆ. Ἡ παρουσία τοῦ θρόνου θὰ τὸ ὑποχρεώνη νὰ εἶναι πάντοτε συντηρητικό, ἀντιδραστικό, καταπιεστικὸ καί, συνεπῶς, νὰ διατρέχη πάντοτε τὸν κίνδυνο τῆς ἀνατροπῆς.

Οἱ σκέψεις αὐτὲς τὸν ὡδηγοῦσαν στὸ συμπέρασμα ὅτι τὸ πρῶτο - πρῶτο βῆμα ποὺ ἔπρεπε νὰ γίνη γιὰ τὴν ἀποκατάσταση

τῶν δημοκρατικῶν θεσμῶν ἤτανε ἡ πολιτειακὴ μεταβολή. Αὐτὴ ὤφειλε, γιὰ τὴν ὥρα, νὰ εἶναι ὁ μ ο ν α δ ι κ ὸ ς στόχος ὅλων τῶν ἀληθινὰ δημοκρατικῶν δυνάμεων. Ποιὸς ὅμως θὰ μποροῦσε νὰ πραγματοποιήση σήμερα αὐτὴ τὴ μεταβολή ; Ὁ θάνατος, δὲν τοῦ ἐπέτρεψε νὰ μᾶς ἀφήση μιὰ ἀπάντηση σ' αὐτὸ τὸ ἐρώτημα, ὑπογράμμιζε ὅμως ὅτι ὁπωσδήποτε τὸ Κομμουνιστικὸ Κόμμα εἶναι ἐντελῶς ἀνίκανο γιὰ τέτοιον ἀγώνα. Ἡ δράση του μάλιστα, καὶ ἡ πλέον ὑποτυπώδης, καταντάει ἐπιβλαβής, γιατὶ ἐπενεργεῖ στὴν πολιτικὴ ζωὴ τοῦ τόπου μας σὰν ἕνα εἶδος βιοκαταλύτη ποὺ ἔχει τὴν ἰδιότητα νὰ συγκεντρώνη καὶ νὰ συνασπίζη αὐτόματα τὰ πλέον ἀντιδραστικὰ στοιχεῖα. Αὐτὸ ἄλλωστε τὸ γνωρίζει πολὺ καλὰ ἡ δεξιὰ καὶ τὸ ἐκμεταλλεύεται κατὰ κόρον. Καὶ ἂν ἀκόμα δὲν ὑπάρχει δράση τοῦ Κομμουνιστικοῦ Κόμματος, φροντίζει νὰ τὴν «ἀνακαλύπτη», γιατὶ μονάχα ἔτσι συντηρεῖ τὴν καθεστωτικὴ φοβία καὶ ἔχει συνασπισμένα γύρω της τὰ συντηρητικὰ στρώματα. Μὲ ἄλλα λόγια, τὸ Κομμουνιστικὸ Κόμμα, ἔτσι ὅπως εἶναι σήμερα τὰ πράγματα, ἐξυπηρετεῖ μόνον τὴν ἀντίδραση, καί, χωρὶς νὰ τὸ θέλη βέβαια, γίνεται ὁ πιὸ πολύτιμος σ ύ μ μ α χ ό ς τ η ς. Αὐτός, ἄλλωστε, εἶναι καὶ ὁ κυριώτερος λόγος γιὰ τὸν ὁποῖο διατηροῦν τὸ Κόμμα αὐτὸ στὴν παρανομία : Γιὰ νὰ ἐκμεταλλεύωνται καὶ τὴν πλέον ἀνώδυνη πολιτική του δράση.

Τὸ πείραμα τῆς Δημοκρατικῆς Παράταξης, εἶχε καταδείξει ὅτι κάθε προσπάθεια γιὰ διεύρυνση τοῦ μετώπου τῆς Ἀριστερᾶς εἶναι καταδικασμένη σὲ ἀποτυχία. Τὸ ἀστικὸ καθεστώς, ἔχοντας τώρα ἀποκτήσει πλήρη ταξικὴ συνείδηση, δὲν ἐπιτρέπει στοὺς πολιτικοὺς ἡγέτες του «ρομαντισμοὺς» τύπου «Λαϊκοῦ Μετώπου» τοῦ 1936. Ἡ ἐποχὴ ἐκείνη πέρασε καὶ εἶναι ἀληθινὰ καταπληκτικὸ νὰ βλέπη κανεὶς τὸ Κομμουνιστικὸ Κόμμα νὰ πιστεύη στὰ σοβαρὰ ὅτι εἶναι δυνατὸ νὰ συγκροτηθῆ σήμερα τέτοιου εἴδους μέτωπο. Ἡ ἐπιμονὴ σ' αὐτὰ τὰ συνθήματα καταντάει κωμικὴ καὶ δείχνει πόσο ἀνεδαφικὴ καὶ «σελιδοποιημένη» εἶναι ἡ πολιτική του, πόσο μακρυὰ βρίσκεται ἀπὸ τὴ σημερινὴ πραγματικότητα καὶ πόσο ἀντίθετη εἶναι μὲ τὰ πραγματικὰ συμφέροντα τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ. Γιατὶ καὶ ἂν ἀκόμα ὑποθέσουμε ὅτι εἶναι δυνατὸ νὰ πραγματοποιηθῆ ἕνα τέτοιο μέτωπο καὶ νὰ συγκεντρώση τὴν πλειοψηφία, ποιὸ θὰ εἶναι τὸ ἀποτέλεσμα ; Οἱ ἀντιδραστικὲς δυνάμεις μὲ τὴ

παρουσία τοῦ «βιοκαταλυτικοῦ» Κομμουνιστικοῦ Κόμματος, ἢ τοῦ νόμιμου ὑποκατάστατου ποὺ θὰ ἔχη στὸ «μέτωπο», θὰ συσπειρωθοῦν αὐτόματα καὶ πρὶν ἀκόμα γνωστοποιηθοῦν τ' ἀποτελέσματα τῶν ἐκλογῶν θὰ ἔχουμε ἀνοιχτὴ δικτατορία. Στὴν πραγματικότητα, αὐτὴ εἶναι ἡ βαθύτερη ἐπιδίωξη τοῦ Κομμουνιστικοῦ Κόμματος, γιατὶ μὲ τὴ δικτατορία ὁ ἀγώνας του διευκολύνεται πολύ, ὁ ἑλληνικὸς λαός, ὅμως, δὲν ἔχει κανένα λόγο νὰ προτιμήση ἕνα τέτοιο καθεστώς. Ἔτσι, γιὰ μιὰ ἀκόμα φορά, τὸ συμφέρον τοῦ Κομμουνιστικοῦ Κόμματος ἔρχεται σὲ σύγκρουση μὲ τὸ συμπυκνωμένο συμφέρον τοῦ τόπου, δηλαδὴ μὲ τὴν πιὸ βαθειὰ ἔννοια τῆς πατρίδας.

Ἡ «Μεγάλη Σύνθεση»

Οἱ διαπιστώσεις αὐτὲς θὰ καθώριζαν ἀπὸ δῶ καὶ πέρα τὴν πολιτικὴ τοῦ Σοφιανόπουλου στὸ ἐσωτερικό. Ἐπιζητεῖ καὶ πάλι τὴν ἑνότητα τῶν δυνάμεων ποὺ βρίσκονται στ' Ἀριστερά, ἀλλὰ ὄχι πιὰ ὑπὸ τὴν πολιτικὴ κηδεμονία τοῦ Κομμουνιστικοῦ Κόμματος. Μὲ τὴν ἀπουσία του, πιστεύει πὼς εἶναι δυνατὸ ν' ἁπλωθῆ ἡ συνεργασία αὐτὴ καὶ πρὸς τὸν προοδευτικὸ ἀστικὸ κόσμο.

Βαθειὲς ἐπίσης εἶναι οἱ ἀλλαγὲς ποὺ σημειώνονται τώρα καὶ στὴν ἐξωτερικὴ πολιτικὴ —ἀλλαγὲς ποὺ ὑπαγορεύθηκαν ἀπὸ τὴν ἐξέλιξη τῶν πραγμάτων καὶ ἀπὸ τὶς νέες ἀρχὲς ποὺ ἄρχισαν νὰ διαμορφώνωνται στὸ διεθνὲς περιβάλλον. Αὐτὸ βέβαια δὲν σημαίνει ὅτι ὁ Σοφιανόπουλος ἄλλαξε ἰδέες ὡς πρὸς τὸν σωστὸ προσανατολισμὸ τῆς ἐξωτερικῆς μας πολιτικῆς. Ὄχι. Παρ' ὅλο ποὺ ἡ ἀρχὴ τῆς ἑνότητας τῶν τριῶν Μεγάλων ἀνατινάχθηκε, ὁ Σοφιανόπουλος ἐξακολουθεῖ νὰ πιστεύη ὅτι ἡ ἐξωτερικὴ πολιτικὴ τῆς Ἑλλάδας, ὅπως καὶ ὅλων τῶν μικρῶν χωρῶν, ὀφείλει νὰ στηρίζεται στὴν ἀρχὴ τῆς ἴσης φιλίας ἀπέναντι τῶν μεγάλων καὶ στὴν αὐστηρὴ ἀποχὴ ἀπὸ κάθε εἴδους συνασπισμὸ ποὺ θὰ στρεφόταν κατὰ τοῦ ἑνὸς ἢ τοῦ ἄλλου στρατοπέδου. Ὡστόσο, δὲν πρέπει νὰ μᾶς διαφεύγη ἡ νέα μορφὴ ποὺ πῆραν τώρα οἱ διεθνεῖς σχέσεις μὲ τὴν ἀλλαγὴ τοῦ συσχετισμοῦ τῶν δυνάμεων.

Ἀμέσως μετὰ τὴ λήξη τοῦ πολέμου, τὸ δυτικὸ στρατόπεδο ἤτανε βέβαια πολὺ ἰσχυρότερο ἀπὸ τὸ ἀνατολικὸ γιατί, ἐκτὸς

ἀπὸ τὶς ἀπεριόριστες οἰκονομικές του δυνατότητες, εἶχε καὶ τὸ μονοπώλιο τῶν πυρηνικῶν ὅπλων. Ὕστερα ἀπὸ λίγα χρόνια ὅμως, μεσολάβησαν δύο γεγονότα κολοσσιαίας σημασίας ποὺ ἀνέτρεψαν αὐτὸν τὸν συσχετισμό : Τὸ πρῶτο ἤτανε ἡ ἐπίσημη ἀναγγελία ποὺ ἔκανε ὁ τότε ὑπουργὸς τῶν ἐξωτερικῶν Μολότωφ ὅτι καὶ ἡ Σοβιετικὴ Ἕνωση ἐπίσης διαθέτει τώρα τὴν ἀτομικὴ βόμβα «καὶ κάτι πάρα πάνω». Τὸ δεύτερο, ἤτανε ἡ κομμουνιστικοποίηση τῆς Κίνας. Μὲ τοὺς δύο νέους αὐτοὺς παράγοντες, ἐπῆλθε μιὰ σχετικὴ ἐξισορρόπηση τῶν ἀντιμαχόμενων κόσμων ποὺ ἀπομάκρυνε ἀκόμα περισσότερο τὴν προοπτικὴ τοῦ πολέμου. Κατὰ τὴ γνώμη τοῦ Σοφιανόπουλου, οἱ ἐξισορροπημένες δυνάμεις τῶν δύο μπλὸκ σὲ συνδυασμὸ μὲ τὸν πόθο ὅλων τῶν λαῶν γιὰ τὴν εἰρήνη, ὠθοῦν τὰ δύο στρατόπεδα σὲ μία συνεννόηση :

«Θὰ φθάσωμεν κάποτε εἰς τὸν συμπλησιασμὸν τῆς Δύσεως μὲ τὴν Ἀνατολὴν ποὺ θὰ ἐξασφαλίση εἰς τὸν κόσμον μίαν μακρὰν κάπως εἰρήνην ;» ἀναρωτιέται. Καὶ ἀπαντάει : *«Μᾶλλον ναί. Διότι ἐὰν δὲν γνωρίζομεν πόσην ἀδυναμίαν ἐγκλείει εἰς τοὺς κόλπους του ὁ σοβιετικὸς συνασπισμός, ἀδυναμίαν ποὺ ἠμπορεῖ νὰ τὸν συγκρατῆ ἀπὸ τοῦ ν' ἀναμετρηθῆ ἀμέσως μὲ τὸν ἀντίπαλόν του καὶ ἴσως νὰ τὸν ὁδηγῆ εἰς τὴν ἐπανάληψιν τῶν εἰρηνιστικῶν του προσπαθειῶν, ἄλλο τόσο δὲν γνωρίζομεν ἐὰν καὶ ὁ δυτικὸς κόσμος θὰ εἶναι εἰς θέσιν ν' ἀντιμετωπίση σύντομα τὸν σοβιετικὸν εἰς μίαν ἀπέλπιδα σύρραξιν ποὺ θὰ ἐξεδηλώνετο εἰς ὅλα τὰ νευραλγικὰ σημεῖα τῆς γῆς, ὅταν μάλιστα εἰς τὰ νευραλγικὰ αὐτὰ σημεῖα ἡ μὲν Σοβιετικὴ Ρωσία, ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὴν σημερινὴν στρατιωτικὴν ὑπεροχήν της, ἔχει τὸ πλεονέκτημα τῆς ἀμέσου γειτνιάσεως, ἡ δὲ Ἀμερικὴ τὸ μειονέκτημα τῶν τεραστίων ἀποστάσεων, ὅταν ἡ μὲν σοβιετικὴ Ρωσία ἔχει τὸ πλεονέκτημα τῆς δυνατότητος διαβρώσεως τῶν ἐθνικῶν στρατῶν ἀπὸ τὴν ἑκασταχοῦ πέμπτην φάλαγγά της, ἡ δὲ Ἀμερικὴ ἔχει, ὄχι μόνον τὸ ἀντίστοιχον μειονέκτημα ποὺ ἠμπορεῖ νὰ παραλύση σοβαρὰ τὴν στρατιωτικὴν δρᾶσιν τῶν συμμάχων της, ἀλλὰ καὶ τὸ ἐξ ἴσου σοβαρὸν μειονέκτημα νὰ μὴν ἠμπορεῖ νὰ ἑνώση εἰς ἕνα ἀρραγὲς σύνολον οὔτε κἂν τὴν δυτικὴν Εὐρώπην... Τὸ γεγονός»*, καταλήγει, *«ὅτι τοιαύτη ἀδυναμία σημειώνεται ἑκατέρωθεν, καὶ τὸ γεγονὸς ὅτι*

ὅλαι αἱ λαϊκαὶ μᾶζαι τοῦ κόσμου αἰσθάνονται ἔνστικτα τὴν ἀνάγκην ν' ἀπαλλαγοῦν ἀπὸ τὸν ἐφιάλτην καὶ τὴν ἀγωνίαν ἑνὸς νέου παγκοσμίου πολέμου, μᾶς ὁδηγεῖ εἰς τὸ συμπέρασμα ὅτι μὲ βῆμα σημειωτὸν μὲν ἀλλ' ἀσφαλές, θὰ φθάσωμεν εἰς τὴν συνεννόησιν τῶν δύο ἀντιθέτων κόσμων...» *

Μιὰ ἀπὸ τὶς προϋποθέσεις στὶς ὁποῖες στήριζε τὴν ὁμαλὴ ἐξέλιξη ἤτανε καὶ ὁ μὴ ἐπανεξοπλισμὸς τῆς Γερμανίας. Ἂν ἡ χώρα αὐτὴ ἐπανεξοπλισθῆ, ὑπεγράμμιζε πάντοτε στὶς διπλωματικὲς ἐπισκοπήσεις του ποὺ δημοσιεύονταν κάθε βδομάδα στὸν «Δημοκρατικὸ Τύπο», ἡ εἰρήνη τοῦ κόσμου θὰ εἶναι ἐπισφαλής. Ἂν ὅμως ἐπικρατήση τελικὰ ἡ ἄποψη τῆς «οὐδετεροποιημένης ζώνης» μιᾶς περιοχῆς δηλαδὴ ποὺ θ' ἀρχίζη ἀπὸ τὰ Σκανδιναβικὰ καὶ θὰ καταλήγη στὴν Ἑλλάδα περιλαμβάνοντας ἐπίσης ὁλόκληρη τὴ Γερμανία, ἀνατολικὴ καὶ δυτική, καθὼς καὶ τὴ Δανία, Αὐστρία, Γιουγκοσλαβία, ὁ πόλεμος ἀπομακρύνεται καὶ ἡ συνεννόηση τῶν Μεγάλων διευκολύνεται πολὺ περισσότερο.

Δὲν ἔζησε γιὰ νὰ ἰδῆ ὅτι ἐπικράτησε στὸ τέλος ἡ ἄποψη τῆς «δυναμικῆς ἰσορροπίας», ἀπὸ τότε ὅμως ὑπεγράμμιζε πὼς ἂν οἱ δυτικοὶ κατέληγαν σ' αὐτὴν τὴν ἀπόφαση, ὁ χωρισμὸς τῆς Γερμανίας θὰ διαιωνιζόταν καὶ τὸ πρόβλημα τοῦ Βερολίνου θὰ γινόταν ἄλυτο—ἕνα βαρέλι μὲ πυρίτιδα, ἕτοιμο πάντοτε ν' ἀναφλεγῆ. Στὴν ἐνδεχόμενη σύγκρουση τῶν δύο κόσμων, δὲν ἔβλεπε μόνον τὶς καταστροφές. Εἶχε τὴν πεποίθηση, πώς, ὁ π ο ι ο σ δ ή π ο τ ε καὶ ἂν ἤτανε νικητὴς—ἂν ὑποθέσουμε ὅτι μπορεῖ νὰ ὑπάρξη νικητὴς σὲ τέτοια γιγαντιαία σύγκρουση ὅπου πρόκειται νὰ χρησιμοποιηθοῦν βόμβες μεγατόννων καὶ διάφορα ἄλλα πυρηνικὰ ὅπλα—ἡ ἀνθρωπότητα θὰ ξαναγύριζε, γιὰ πολλοὺς αἰῶνες ἴσως, σὲ μιὰ περίοδο β α ρ β α ρ ό τ η τ α ς. Γιατὶ ἡ πεῖρα ποὺ εἶχε ἀποθησαυρίσει τώρα ὁ Σοφιανόπουλος, τὰ διδάγματα ποὺ πῆρε ἀπὸ τὴν πραγματικότητα στὰ τελευταῖα πρὸ πάντων χρόνια, ἡ ἀμεσώτερη ἐπαφή του μὲ τὰ πράγματα καὶ μὲ τὶς ἰδέες, οἰκοδόμησαν μιὰ νέα πεποίθηση μέσα του: Τὴν πεποίθηση πὼς καὶ ὁ καπιταλισμὸς καὶ ὁ σοσιαλισμὸς ἔχουν τὶς τρομακτικὲς ἀδυ-

* *«Δημ. Τύπος», 5.11.1950*

ναμίες τους, ὅπως ἔχουν καὶ τὶς μεγάλες κατακτήσεις τους.

Μὲ τὴ δυναμικὴ ἐπικράτηση τοῦ ἑνὸς ἀπὸ τὰ δύο συστήματα, ὁ κόσμος θὰ βυθισθῇ σ' ἕναν καινούργιο μεσαίωνα, γιατὶ οἱ ἀδυναμίες αὐτές, ποὺ ἀποτελοῦν τὴ βάρβαρη πλευρὰ τῶν συστημάτων, θὰ ἰσχυροποιηθοῦν, θὰ γίνουν ἀμετακίνητοι κανόνες ζωῆς. Ὑπάρχει στὸ καπιταλιστικὸ σύστημα μιὰ τερατώδης ἀπανθρωπία, ἀλλὰ ὑπάρχει καὶ στὸ σοσιαλιστικὸ μία ἄλλου εἴδους ἀπανθρωπία, ὄχι λιγώτερο ἀποκρουστική. Ἡ ἀνθρωπότητα, συνεπῶς, θὰ ἔχῃ νὰ διαλέξῃ μεταξὺ τῆς μιᾶς μορφῆς ἀπανθρωπίας ἢ τῆς ἄλλης. Καὶ αὐτὸ ἀκριβῶς ὀνομάζει ὁ Σοφιανόπουλος «μεσαίωνα».

Ἀντίθετα μὲ τὴν εἰρηνικὴ συνύπαρξη, τὸν εἰρηνικὸ συναγωνισμό, προβάλλονται καὶ στερεοποιοῦνται οἱ θετικὲς πλευρὲς τῶν δύο συστημάτων: Ἡ ἐλευθερία, λόγου χάριν, τοῦ καπιταλιστικοῦ, ἡ δικαιότερη κατανομὴ τοῦ ἐθνικοῦ εἰσοδήματος ποὺ ἔχει ἐπιτευχθῆ στὸ σοσιαλιστικό. Καὶ ἀπὸ τὴν ἀέναη αὐτὴ προβολή, ἀπὸ τὸν «ζωτικὸ» συναγωνισμό, ὁ Σοφιανόπουλος πίστευε πὼς θὰ ξεπηδήσῃ ἡ «Μεγάλη Σύνθεση», τὸ σύστημα ποὺ θὰ μποροῦσε νὰ γίνῃ ἀποδεκτὸ κι' ἀπὸ τοὺς δύο κόσμους. Γιατὶ καὶ ὁ καπιταλισμὸς ἔχει ἀπόλυτη ἀνάγκη ἀπὸ πολλὲς κατακτήσεις ποὺ πραγματοποίησε ὁ σοσιαλισμός, ἀλλὰ καὶ ὁ δεύτερος χρειάζεται νὰ ἐπαναναχαλύψῃ ὡρισμένες ἀρετὲς τοῦ καπιταλιστικοῦ συστήματος ποὺ κλείνουν μέσα τους τὴν συμπυκνωμένη σοφία ὁλόκληρων αἰώνων.

Τὸ τελευταῖο ταξίδι

Τὸν Δεκέμβρη τοῦ 1950, πῆρε μιὰ ἐπίσημη πρόσκληση ἀπὸ τὴν «Ἕνωση Δημοκρατικοῦ Ἐλέγχου» τοῦ Λονδίνου, νὰ πάῃ ἐκεῖ καὶ νὰ ἐκθέσῃ τὸ ἐσωτερικό μας πρόβλημα, ὅπως διαμορφώθηκε αὐτὸ μετὰ τὴν καταστολὴ τῆς ἀνταρσίας τοῦ Κομμουνιστικοῦ Κόμματος.

Ὁ Σοφιανόπουλος, ἀποδέχθηκε τὴν πρόσκληση. Τοῦ παρουσιαζότανε μιὰ εὐκαιρία νὰ ἔλθῃ καὶ πάλι σ' ἐπαφὴ μὲ πολλοὺς ὑπεύθυνους παράγοντες τῆς διεθνοῦς διπλωματίας. Δὲν ἐλπίζει βέβαια πὼς εἶναι δυνατὸ νὰ ἀναθεωρηθῇ πιὰ ἡ ἐξωτερική μας πολιτική: Ἔχουμε μπλέξει στὰ γρανάζια τοῦ δυτικοῦ ἅρματος ἀμετάκλητα σχεδόν. Καὶ εἶναι χαρακτηριστικὸ ὅτι στὴν ὁμιλία

του στὸ Λονδίνο, ἀποφεύγει νὰ θίξη ζητήματα ἐξωτερικῆς πολιτικῆς. Ὅλο τὸ ἐνδιαφέρον του ἐντοπίζεται στὸ ἐσωτερικὸ πρόβλημα τώρα : Στὴν εἰρήνευση καὶ στὴν ἀποκατάσταση τῶν δημοκρατικῶν θεσμῶν.

Ἔφτασε στὸ Λονδίνο στὶς 11 Δεκεμβρίου καὶ μίλησε τὸ βράδυ τῆς ἴδια ἡμέρας στὸ «Σέντραλ Χὼλ Οὐεστμίνστερ». Στὸ ἴδιο χτίριο εἶχε στεγασθῆ καὶ ἡ πρώτη Γενικὴ Συνέλευση τῶν Ἡνωμένων Ἐθνῶν, στὴν ὁποία δὲν πῆρε μέρος τελικὰ ὁ Σοφιανόπουλος, ὕστερα ἀπὸ τὴ δραματικὴ διαφωνία του μὲ τὴν κυβέρνηση Σοφούλη. Ἡ ἀνάλυση τοῦ ἐσωτερικοῦ μας προβλήματος ἦτανε τόσο σαφής, τόσο πειστικὴ καὶ ἐνδιαφέρουσα, ὥστε πολλοὶ ἀπὸ τοὺς παρευρισκόμενους βουλευτὲς τοῦ βρεταννικοῦ κοινοβουλίου, τὸν παρεκάλεσαν νὰ τὴν ἐπαναλάβη σὲ μιὰ ἀπὸ τὶς αἴθουσες τῆς Βουλῆς. Καί, πραγματικά, ὕστερα ἀπὸ δύο ἡμέρες, στὶς 13 Δεκεμβρίου, ὁ Σοφιανόπουλος μίλησε καὶ στοὺς ἄγγλους βουλευτές, ὑπογραμμίζοντας κυρίως τὴ σημασία ποὺ εἶχε ἡ ὁλοκληρωτικὴ εἰρήνευση τῆς χώρας, σημασία πολιτικὴ καὶ ἀνθρωπιστική :

«Ἡ εἰρήνευσις τοῦ τόπου», ἔλεγε, *«δὲν εἶναι δυνατὸ νὰ προαχθῆ μὲ τὴν ἐξακολουθητικὴν λειτουργίαν τοῦ νόμου 509 καὶ τῶν στρατοδικείων ποὺ ἐξακολουθοῦν νὰ δικάζουν ἀκόμα καὶ τοῦ τύπου τὰ ἀδικήματα διὰ τὰ ὁποῖα θὰ ἦσαν ὑπερεπαρκῆ καὶ τὰ κοινὰ δικαστήρια. Δὲν εἶναι δυνατὸ νὰ ὁμιλοῦμεν περὶ κράτους δικαίου ὅταν κρατοῦμεν εἰς τὰ ξερονήσια τῆς ἐξορίας χιλιάδες βασανισμένων πολιτῶν μὴ βαρυνομένων μάλιστα μὲ καμμίαν συγκεκριμένην κατηγορίαν. Εὐτυχῶς, ἔχομεν εἰσέλθει εἰς κάποιον στάδιον ὁμαλότητος ὥστε νὰ μὴ φοβούμεθα τοῦ ἀνταρτοπολέμου τὴν αἱματηρὰν ἐπανάληψιν, τὴν ὁποίαν ἄλλωστε, ὅπως καὶ εἰς τὴν ἑλληνικὴν Βουλὴν ἐδηλώσαμεν, καταδικάζομεν ἀπολύτως. Καὶ δι' αὐτὸν τὸν λόγον νομίζω, ὅπως καὶ προσφάτως ἀκόμα εἶπα εἰς τὴν αὐτὴν Βουλήν, ὅτι ἐπέστη ἡ στιγμὴ τῆς ἐπανορθώσεως τῶν ἀδικιῶν, τῆς ἐπιεικείας καὶ τῆς συγγνώμης διὰ νὰ διευκολυνθῆ τὸ ἔργον τῆς εἰρηνεύσεως τοῦ τόπου καὶ τῆς οἰκονομικῆς του ἀνασυγκροτήσεως... Ὡς εἰλικρινεῖς φίλοι τῆς Ἑλλάδος»,* κατέληγε, *«δὲν θὰ πρέπει νὰ περιορίσετε τὸ ἐνδιαφέρον σας μόνον διὰ τὴν ἐξακολουθητικὴν προστασίαν τῆς ἀνεξαρτησίας της καὶ τῆς ἐδαφικῆς*

ἀκεραιότητος της, ἀλλὰ καὶ νὰ συντελέσετε εἰς τὴν δημιουργίαν τοῦ πολιτικοῦ ἐκείνου κλίματος ποὺ θὰ κάμη ὅλους τοὺς Ἕλληνας νὰ πιστεύουν ὅτι ἡ Δυτικὴ Δημοκρατία, δὲν εἶναι λέξις κενὴ σημασίας.» *

Τὸ ταξίδι ἐκεῖνο στάθηκε μοιραῖο γιὰ τὴν ὑγεία του. Ὁ καιρὸς ἤτανε πολὺ ἄσχημος καὶ ἀπὸ τὴν πρώτη κιόλας μέρα ποὺ ἔφτασε ὁ Σοφιανόπουλος στὸ Λονδῖνο, εἶχε κρυολογήσει σοβαρά. Ἡ καρδιά του ἤτανε ἀδύνατη πάντοτε, ἀλλὰ παρ' ὅλες τὶς συστάσεις τῶν γιατρῶν του ν' ἀποφεύγη τὶς μεγάλες ταλαιπωρίες καὶ τὶς μεγάλες συγκινήσεις, ἐκεῖνος τὶς ἐπεδίωκε σχεδόν, ὅταν ἔκρινε ὅτι μπορεῖ νὰ προκύψη κάποιο γενικώτερο καλὸ γιὰ τὸν τόπο.

Γύρισε στὴν Ἑλλάδα ἄρρωστος καὶ ἀπὸ τότε δὲν ἀποκαταστάθηκε ἡ ὑγεία του ὁλοκληρωτικά. Δὲν τὴν ἄφηνε καὶ κεῖνος, ἄλλωστε, νὰ ἀποκατασταθῆ. Ἀνήσυχος πάντοτε, ἐναγώνιος ἄνθρωπος, πυρπολούμενος ἀπὸ μεγάλα καὶ ὡραῖα ὄνειρα, ἐννοοῦσε νὰ «καῆ» ὁλόκληρος, σὰν κερί, στὸν ὑπέρτατο σκοπὸ ποὺ εἶχε τάξει τὴ ζωή του.

Τὸ καλοκαίρι τοῦ ἑπόμενου χρόνου, ἡ ὑγεία του ἐπιδεινώθηκε. Οἱ γιατροὶ τοῦ συνέστησαν ν' ἀποσυρθῆ κάπου γιὰ 'ν' ἀναπαυθῆ ἀλλὰ δὲν ἤθελε νὰ τοὺς ἀκούση : Βρισκόμαστε τὴν ἐποχὴ ἐκείνη οὐσιαστικὰ σὲ προεκλογικὴ περίοδο καὶ ὁ Σοφιανόπουλος δὲν ἤτανε δυνατὸ νὰ ἡσυχάση. Στὸ τέλος, οἱ γιατροί, πιέζοντάς τον μαζὶ μὲ τοὺς οἰκείους καὶ τοὺς πολὺ στενοὺς του φίλους, τὸν κατάφεραν ν' ἀποσυρθῆ γιὰ λίγο σ' ἕνα ξενοδοχεῖο τοῦ Μαρουσιοῦ, τὸ «Μὸν Ρεπό», τὸ ὁποῖο ὅμως πολὺ γρήγορα μετατράπηκε σὲ πολιτικό του γραφεῖο : Ἐκεῖ γίνονταν ὅλες οἱ ζυμώσεις, ἐκεῖ ὅλα τὰ «παζαρέματα» μὲ τὴν Ε.Π.Ε.Κ. τοῦ Πλαστήρα, μὲ τὴν ἐπαναστατικὴ Ἀριστερά, μὲ τὴ σοσιαλιστικὴ κίνηση, ἐκεῖ δίνονταν οἱ κατευθυντήριες γραμμὲς γιὰ τὸν «Δημοκρατικὸ Τύπο» ἢ γιὰ τὰ ζητήματα τοῦ Κόμματος. Ὥσπου, ἐκεῖνο ποὺ ὅλοι φοβόμαστε, ἔγινε κάποτε : Ἕνα πρωϊνό, στὶς 27 Ἰουλίου 1951, στὶς δώδεκα τὸ μεσημέρι, ξεκίνησε γιὰ τὸ πραγματικὰ «τελευταῖο» ταξίδι, ἐκεῖνο ποὺ «δὲν ἔχει γυρισμό» : Πέθανε πάνω στὴν πολυθρόνα του ἀπὸ καρδιακὴ ἐμβολή.

* *Ἀρχεῖο Ι. Σοφιανόπουλου.*

Καὶ ἡ Ἑλλάδα «ἄδειασε»

Πέρασαν ἀπὸ τότε δέκα χρόνια ἀκριβῶς. «Ἡ ἀριστερά», εἶχε δηλώσει τότε πρὸς τὸν τύπο ὁ Πρόεδρος τοῦ Σοσιαλιστικοῦ Κόμματος - ΕΛΔ Ἀλ. Σβῶλος, «χάνει ἕναν ἀπὸ τοὺς ἡγέτες της καὶ ὁ λαὸς ἕναν ἀπὸ τοὺς ζωντανωτέρους καὶ πλέον συγχρονισμένους πολιτικοὺς ἄνδρας τῆς χώρας μας. Ὁ Σοφιανόπουλος ἐργασθεὶς 30 καὶ πλέον χρόνια καὶ ἀγωνισθεὶς ἀνενδότως εἰς πλείστους τομεῖς διὰ τὰ λαϊκὰ συμφέροντα καὶ διὰ τὴν εἰρήνην τῆς χώρας μὲ πατριωτισμόν, ἀγάπην πρὸς τὸν λαόν, πολιτικὸν ρεαλισμὸν καὶ πολλαπλῆν δραστηριότητα, κατεβαίνει στὸν τάφον ἄξιος τοῦ ἀριστεροῦ κινήματος καὶ τοῦ ἐργαζομένου λαοῦ». Τὸ ἀληθινὸ ὅμως ἀνάστημα τοῦ Σοφιανόπουλου, μόλις τώρα ἀρχίζει νὰ διαγράφεται. Κι' ὅσο θὰ περνοῦν τὰ χρόνια, ὅσο θὰ καταλαγιάζουν τὰ πάθη καὶ θὰ παραμερίζωνται οἱ σκοπιμότητες καὶ τὰ ψεύδη καὶ οἱ συκοφαντίες, τόσο περισσότερο θὰ ζωντανεύουν οἱ ἰδέες τοῦ Σοφιανόπουλου γιὰ νὰ γίνουν σιγὰ - σιγὰ συνείδηση τοῦ πολιτικοῦ μας κόσμου καὶ ὁλόκληρου τοῦ ἔθνους. Ἦτανε ἕνας ἔξοχος ἀγωνιστὴς ποὺ ἔφυγε ἀφήνοντάς μας ἕνα ὅραμα : Μιὰ Ἑλλάδα πολιτισμένη, μιὰ ζωὴ θεμελιωμένη στὶς ἀξίες τῆς Ἐλευθερίας καὶ τῆς Ἀγάπης. Εἶναι ἕνα ὅραμα ποὺ γυρεύει ἀκόμα τὴν ἐνσάρκωσή του καὶ ἀποτελεῖ ὑποθήκη γιὰ τὶς νεώτερες γενιές.

Ἡ ἀξία ποὺ εἶχε τὸ ἔργο τοῦ Σοφιανόπουλου ἀναγνωρίσθηκε κιόλας στὸ ἐξωτερικό, ὅπου οἱ συνειδήσεις εἶναι λιγώτερο συσκοτισμένες καὶ ἡ ἀτμόσφαιρα περισσότερο καθαρή. Στὴν τέταρτη ἐπέτειο τοῦ θανάτου του, ἔγινε στὸ Παρίσι ἕνα πολιτικὸ μνημόσυνο, μὲ τὴν πρωτοβουλία ξένων προσωπικοτήτων καὶ ἰδιαίτερα τοῦ Πὼλ Ριβέ, ἄλλοτε προέδρου τῆς ἐπιτροπῆς ἐπὶ τῶν ἐξωτερικῶν ὑποθέσεων τῆς Γαλλικῆς Βουλῆς. Στὸ μνημόσυνο ἐκεῖνο πῆραν μέρος καὶ μίλησαν γιὰ τὸ ἔργο τοῦ Σοφιανόπουλου Γάλλοι, Ἱσπανοί, Βέλγοι, καὶ Ἰνδοὶ πολιτικοὶ καὶ διπλωμάτες.

«Ἀναζήσαμε», γράφει στὴν οἰκογένεια τοῦ Σοφιανόπουλου ὁ γνωστὸς δημοσιογράφος Σπῦρος Θεοδώρου, «τὶς μέρες καὶ τὰ ἀλησμόνητα χρόνια ποὺ τὸν εἴχαμε στὸ πλάϊ μας... Τὸν βλέπαμε σ' αὐτὲς τὶς ἱστορικὲς στιγμὲς ποὺ διέρχεται ἡ πολύπαθη ἀνθρωπότητα ὁλοζώντανο μπροστά μας, χαρούμενο, ἐνθουσιασμένον,

μ' ἕνα φωτεινὸ χαμόγελο ποὺ πλημμύριζε τὴ μορφή του. Γιατὶ ἔφτασε πιὰ ἡ στιγμὴ νὰ δικαιωθοῦν ὅλες οἱ προφητικές του προβλέψεις γιὰ τὴν παγκόσμια πολιτικὴ ἐξέλιξη. Ἡ κατάπαυση τοῦ καταστρεπτικοῦ πολέμου τῆς Ἰνδοκίνας πραγματοποιήθηκε πάνω στ' ἀχνάρια τῆς Συμφωνίας τῆς Βάρκιζας. Καὶ ὁ ἐθνοκτόνος ἐμφύλιος πόλεμος θὰ μποροῦσε ν' ἀποφευχθῆ ἂν οἱ ἀόρατες δυνάμεις τοῦ σκότους ἄφηναν τὸ Σοφιανόπουλο ἐλεύθερο ν' ἀποτελειώση τὸ σωτήριο εἰρηνιστικό του ἔργο καὶ ἄν, ἀργότερα, ἄφηναν ν' ἀκουσθῆ ἡ γεμάτη ἀγωνία καὶ εὐγενικὸ πάθος φωνή του. Σίγουρα τότε θ' ἀποτρεπόταν ἡ παράταση τῆς καταστροφῆς καὶ τοῦ ἄδικου αἱματοκυλίσματος τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ γιὰ τὸν ὁποῖο ἀνάλωσε ὅλη τὴ ζωή του...»

Στὸ μνημόσυνο ἐκεῖνο μίλησαν ὁ Πὼλ Ριβέ, ὁ ἄλλοτε ὑπουργὸς τῆς δημοκρατικῆς ἱσπανικῆς κυβέρνησης Ἀλβαρὲζ ντὲλ Βάγιο, ὁ Ἰταλὸς Μασάντο, πρώην ὑπουργὸς ἐργασίας, ὁ πρόεδρος τῆς Ἑταιρείας ἐξωτερικῆς πολιτικῆς τῆς Γαλλίας Λαβεριέρ, ὁ Σπ. Θεοδώρου, καὶ πολλοὶ ἄλλοι. Ὅλοι τους ὑπογράμμισαν τὸ γεγονὸς ὅτι τὰ περισσότερα δραματικὰ γεγονότα τῆς παγκόσμιας ζωῆς, ἀντιμετωπίζονται σήμερα μὲ τοὺς τρόπους ποὺ ὑπέδειξε ὁ Σοφιανόπουλος πρὶν ἀπὸ τόσα χρόνια. Ὑπάρχει, τάχα, μεγαλύτερη δικαίωση τοῦ ἔργου του ἀπ' αὐτὸ τὸ πράγμα ; Τὸ κενὸ ποὺ ἄφησε ὁ θάνατός του στὴν πολιτικὴ ζωὴ τοῦ ἔθνους μας, μονάχα τώρα συνειδητοποιεῖται. Τὸ νοιώθει καὶ τὸ λέει σήμερα κι' ὁ πιὸ ἁπλὸς ἄνθρωπος πὼς ὁ Σοφιανόπουλος «λείπει», πὼς αὐτὸς ἤτανε ἐκεῖνος ποὺ «μᾶς χρειαζότανε». Κι' ἕνας μεγάλος φίλος του, ὁ Καζαντζάκης, τὸ λέει μὲ τὸν δικό του τρόπο :

«Γράφετε νὰ γυρίσω στὴν Ἑλλάδα», ἀπαντάει στὴν οἰκογένεια τοῦ Σοφιανόπουλου μετὰ τὸ θάνατο τοῦ φίλου του. «Ἡ Ἑλλάδα πιὰ γιὰ μένα ἄ δ ε ι α σ ε. Δὲν μπορῶ νὰ τὴν ἀνεχτῶ χωρὶς μερικοὺς ἀνθρώπους...»

Γιὰ ὅσους ἀφήνουν πίσω τους ἕνα ἔργο, ὁ θάνατος δὲν εἶναι θάνατος. Ἐξαφανίζεται τὸ κορμὶ στὸ χῶρο τῆς σιωπῆς, ἀκολουθώντας τὴ μοίρα τῶν πολλῶν, ἀλλὰ τὸ ὄνομα περνάει στὸ χῶρο τῆς Ἱστορίας. Καὶ ἡ Ἱστορία εἶναι μοίρα τῶν ὀλίγων.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΤΟ
ΒΙΒΛΙΟ
ΤΟΥ
ΣΩΤΗΡΗ ΠΑΤΑΤΖΗ

★

ΙΩΑΝΝΗΣ
ΣΟΦΙΑΝΟΠΟΥΛΟΣ
ΕΝΑΣ
ΕΠΑΝΑΣΤΑΤΗΣ
ΧΩΡΙΣ
ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗ

★

ΤΥΠΩΘΗΚΕ
ΣΤΟ
ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟ ΤΣΙΡΩΝΗ
ΜΕΝΑΝΔΡΟΥ 4
ΤΟΝ ΔΕΚΕΜΒΡΙΟ ΤΟΥ 1961